ISSN 2077-6861

Индекс 74253

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ
ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Педагогика және психология

Ғылыми-әдістемелік журнал
2009 жылдың қыркүйек айынан бастап шығады

Педагогика и психология

Научно-методический журнал
Издается с сентября 2009 года

Pedagogy and Psychology

Research journal
Since september 2009

4(49) 2021

АЛМАТЫ 2021 ЖЕЛТОҚСАН/ДЕКАБРЬ

БАС РЕДАКТОР
Д. Билялов – PhD доктор

Редакция алқасы

Бас редактордың орынбасары **– Ә.Ә. Момбек,** п.ғ.к., қауымд.профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); жауапты хатшы **– С.Т. Исалиева,** ә.ғ.м.(Абай атындағы ҚазҰПУ); **У.М. Әбдіғапбарова –** п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **А.Е. Абылкасымова –** п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Ш.К. Беркімбаева –** п.ғ.к., профессор (Педагогикалық шеберлік орталығы); **Г.Қ. Касымова –** PhD докторы **(Қ.И.Сәтбаев** атындағы ҚазҰЗТУ); **А.Н. Кошербаева –** п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Г.Ж. Менлибекова –** п.ғ.д., профессор (Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ); **Ж.И. Намазбаева –** психол.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ), **Д.Ж. Сакенов –** п.ғ.к., профессор (Павлодар МПУ); **Н.М. Стукаленко –** п.ғ.д., профессор (Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау МУ); **Ш.Т. Таубаева –** п.ғ.д., профессор (Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Д.Д. Шайбакова –** ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Н.Н. Хан –** п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ).

Халықаралық редакция алқасы

М.Р. Арпентьева – психол.ғ.д., доцент (Психол.-пед., мед.-әлеум. көмек орталығы, Калуга, Ресей); **Э.Б. Бейляров –** психол.ғ.д., профессор (Әзірбайжан БМ ББИ, Баку); **Я. Вежбински –** ф.ғ.д., профессор (Лодзь университеті, Польша); **Е.А. Журба –** п.ғ.д., профессор (Украинаның ПҒА ББПИ, Киев); **А.Т. Калдыбаева –** п.ғ.д., профессор (И.Арабаев атындағы Қырғыз МУ); **М.Д. Кенжегалиева –** PhD докторы, профессор (Лейпциг университеті, Германия); **Б. Кривирадева –** PhD докторы, қауымд.профессор (К.Охридский атындағы София университеті, Болгария); **И.А. Малахова –** п.ғ.д., профессор (Беларусь ММжӨУ, Минск); **Л.В. Мардахаев –** п.ғ.д., профессор (Ресей МӘУ, Москва); **Н.Б. Михайлова –** психол.ғ.к. (PhD), профессор (ХБжҒАО, Германия); **Е.Ю. Протасова –** ф.ғ.д., профессор (Хельсинский университеті, Финляндия); **В. Пузович –** PhD докторы (ЖКББК, Белград, Сербия); **К. Тастанбекова –** PhD докторы, қауымд.профессор (Цукуба университеті, Жапония).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР
Билялов Д.Н. – доктор PhD

Редакционная коллегия

Момбек А.А. – зам.главного редактора, к.п.н. (PhD), асс.профессор (КазНПУ им.Абая); **Исалиева С.Т. –** ответ.секретарь, магистр соц.наук (КазНПУ им.Абая); **Абдигапбарова У.М. –** д.п.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Абылкасымова А.Е. –** д.п.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Беркимбаева Ш.К. –** к.п.н., профессор (Центр педагогического мастерства); **Касымова Г.К. –** доктор PhD (КазНИТУ им.К.И.Сатпаева); **Кошербаева А.Н. –** д.п.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Менлибекова Г.Ж. –** д.п.н., профессор (ЕНУ им.Л.Н.Гумилева); **Намазбаева Ж.И. –** д.психол.н., профессор (КазНПУ им.Абая), **Сакенов Д.Ж. –** к.п.н., профессор (Павлодарский ПГУ); **Стукаленко Н.М. –** д.п.н., профессор (Кокшетауский ГУ им.Ш.Уалиханова); **Таубаева Ш.Т. –** д.п.н., профессор (КазНУ им.аль-Фараби); **Шайбакова Д.Д. –** д.филол.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Хан Н.Н. –** д.п.н., профессор (КазНПУим.Абая).

Международная редакционная коллегия

Арпентьева М. – д.психол.н., доцент (Центр психол.-пед., соц.-мед. помощи, Калуга, Россия); **Бейляров Э.Б. –** д.психол.н., профессор (Институт образования МО Азербайджана, Баку); **Вежбински Я. –** д.гуманитар.н., профессор (Лодзинский университет, Польша); **Журба Е.А. –** д.п.н., профессор (Институт проблем воспитания НАПН Украины, Киев); **Калдыбаева А.Т. –** д.п.н., профессор, (Кыргызский ГУ имени И. Арабаева, Бишкек); **Кенжегалиева М.Д. –** доктор PhD (Лейпцигский университет, Германия); **Кривирадева Б. –** доктор PhD, асс.профессор (Софийский университет им. К.Охридского, Болгария); **Малахова И.А. –** д.п.н., профессор(Белорусский ГУКиИ, Минск); **Мардахаев Л.В. –** д.п.н., профессор (Российский ГСУ, Москва); **Михайлова Н.Б. –** к.п.н., (PhD), профессор (Международный ЦОиНИ, Дюссельдорф, Германия); **Протасова Е.Ю. –** д.филол.н., профессор (Хельсинский университет, Финляндия); **Пузович В. –** PhD доктор, Коледж ВПО, Белград, Сербия); **Тастанбекова К. –** доктор PhD, асс.профессор (Университет Цукуба, Япония).

CHIEF EDITOR
Bilyalov D.N. – PhD doctor

Editorial council

Mombek A.A. – deputy editor, candidate of pedagogical sciences (PhD), associate professor (Abai University); **Issaliyeva S.T. –** executive secretary, master of social sciences (Abai University); **Abdigapparova U.M. –** doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University); **Abylkassymova A.E. –** doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University); **Berkimbayeva Sh.K. –** candidate of pedagogical sciences, professor (The Center of Pedagogical Mastery); **Kassymova G.K. –** PhD doctor (K.Satbayev University); **Kosherbayeva A.N. –** doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University); **Menlibekova G.Zh. –** doctor of pedagogical sciences, professor (L.N.Gumilyov ENU); **Namazbaeva Zh. -** Doctor of Psychological Sciences; **Sakenov D.Zh. –** candidate of pedagogical sciences, professor (Pavlodar SPU); **Stukalenko N.M. –** doctor of pedagogical sciences, professor (Sh.Ualikhanov Kokshetau StU); **Taubayeva Sh.T. –** doctor of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Shaybakova D.D. –** doctor of philological sciences, professor (Abai University); **Khan N.N. –** doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University).

International editorial board

Arpentiyeva M. – doctor of Psychology, associate professor (Center for Psychological, Pedagogical, Social and Medical assistance, Kaluga, Russia); **Beilyarov E. –** doctor of phychological sciences, professor (Education Institute of the Ministry of Education of Azerbaijan, Baku); **Vezhbinsky Ya. –** doctor of humanitarian sciences (University of Lodz, Poland); **Zhurba E. –** doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Chief Researcher, Institute of Education Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kiev); **Kaldybayeva A.T. –** doctor of pedagogical sciences, professor (I.Arabayev Kyrgyz State University, Бишкек); **Kenzhegaliyeva** M.D. **–** doctor PhD (Leipzig University, Germany); **Kriviradeva B. –** PhD doctor, associate professor (Kliment Ohridski Sofia University, Bulgaria); **Malakhova I.A. –** doctor of pedagogical sciences, professor (BelarusianState University of Culture and Arts, Minsk); **Mardakhayev L.V. –** doctor of pedagogical sciences, professor (Russian State Social University, Moscow); **Mikhailova N.B. –** candidate of pedagogical sciences (PhD), professor (International Center for education and scientific information, Dusseldorf, Germany); **Protasova E.Yu. –** doctor of Philology, professor (University of Helsinki, Finland); **Puzovic V. –** PhD, College of higher vocational studies “Sports Academy”, Belgrade, Serbia; **Tastanbekova** K. **–** doctor PhD, associate professor (University of Tsukuba, Japan).

Учредитель: НАО «Казахский национальный педагогический университет имени Абая»
Перерегистрировано в Министерстве информации и общественного развития РК 19.03.2021 г.

№ KZ67VPY00033646
Периодичность: 4 раза в год
Адрес редакции: 050010, Алматы, пр.Достык, 13, телефон: 291-91-82

© КазНПУ им. Абая, 2021

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАНДАР!

Біздің журналымыздың қырық тоғызыншы шығарылымында COVID-19 пандемиясы кезіндегі қашықтықтан оқытудың академиялық аналитикасы, білім беру бағдарламасының стейкхолдерлерімен жұмысты ұйымдастыру, әлеуметтік экология және адамзат пен табиғаттың өзара қарым-қатынасы «Педагогика және психологияның әдістемесі мен теориясы» бөлімінде қарастырылған.

«Қолданбалы психология және психотерапия» бөліміндегі авторлардың мақалалар тақырыптары девиантты мінез-құлықты жасөспірімдердің өміршеңдігі, есірткіні қолдану мен құмар ойындарға қатысудағы тәуелділікке триггерлердің әсерін, академиялық күйзелістің белсенді дамуындағы басқарудың психологиялық-педагогикалық қолдауды зерттеу болып табылады.

Жоғары оқу орындарында білім берудің инновациялық технологиялары қарастырылатын «Білім берудегі инновациялар» бөлімінде ғалымдардың зерттеу ауқымы әртүрлі болып келеді, онда Wizer.me – білім беру жүйесіндегі өзара әрекеттестіктің ұйымдастырушылық құралы және ЖОО-дағы виртуалды зертхананы жобалау тақырыптары орын алады.

Журналымыздың «Білім берудің мәселелері мен перспективалары» атты бөліміндегі зерттеулер болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауда, оқушылардың математикалық қабілеттерін дамыту, оқу жетістіктерін бағалауды саралап қарастыру, көп мәдениетті білім беру ортасында шетелдік студенттердің коммуникативтік дағдыларын дамыту мәселелерін қамтиды.

Ғалымдардың «Оқытудың заманауи әдістері мен технологиялары» айдарында ұсынып отырған мақалаларының тақырыптары инклюзивті білім берудегі коллаборативті ортаны, кейс-стади әдісін қолдану, инженерлік графиканы оқытуды жүзеге асырудағы тәжірибеге бағытталған тәсілді және ЖОО педагогикалық дизайн, сонымен қатар визуалды өнердің басқа пәндермен байланысын көрсетеді.

Петропавл қаласындағы М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінде ЖОО оқытушыларына, магистранттар мен студенттерге, жалпы білім беретін мектептердің музыка пәні мұғалімдеріне, сонымен қатар, колледж оқытушыларына арналған күндізгі және қашықтық форматында ұйымдастырылған «Музыка, білім және мәдениет: ғылыми-әдістемелік қолдау» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясына алғаш рет шетелдік профессордың біздің журналда жарияланатын рецензиясы оқырмандардың қызығушылықтарын туғызатыны күмәнсіз.

Редакциялық кеңес журналдың осы шығарылымы Республиканың, сондай-ақ жақын және алыс шетелдердің педагогикалық қоғамдастығына пайдалы болып, өз оқырмандарын табады деп үміттенеді.

Баршаңызға денсаулық, табыс және ынтымақтастығымыздың жемісті тұрғыда жалғасуын тілеймін.

Құрметпен,
бас редактор *Д. Біләлов*

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

В сорок девятом выпуске нашего журнала рассматриваются академическая аналитика дистанционного обучения во время пандемии COVID-19, организация работы со стейкхолдерами образовательной программы, социальная экология и взаимоотношения человека и природы в разделе «Методология и теория педагогики и психологии».

Тематика статей авторов в разделе «Прикладная психология и психотерапия» представлена исследованиями жизнестойкости подростков с девиантным поведением, влияния триггеров на аддиктивное влечение к употреблению наркотиков и участия в азартных ставках, психолого-педагогического сопровождения развития проактивного совладания с академическим стрессом.

Разнообразен диапазон исследований ученых в разделе «Инновации в образовании», где рассматриваются инновационные технологии обучения в высших учебных заведениях, Wizer.me – организационный инструмент взаимодействия в системе образования, проектирование виртуальной лаборатории в вузе.

Исследования в разделе «Проблемы и перспективы образования» включают вопросы подготовки будущих учителей начальных классов к развитию математических способностей учащихся, дифференцированного подхода к оценке учебных достижений, развития коммуникативных умений иностранных студентов в поликультурной образовательной среде.

Тематика статей ученых рубрики «Современные методики и технологии обучения» охватывает коллаборативную среду в инклюзивном образовании, использование метода кейс-стади, практико-ориентированный подход к осуществлению преподавания инженерной графики, педагогический дизайн в вузе, а также взаимосвязь визуальных искусств с другими дисциплинами.

Вызовет несомненный интерес впервые публикуемая в нашем журнале рецензия зарубежного профессора на международную научно-практическую конференцию «Музыка, образование и культура: научно-методическое сопровождение», организованную в очно-дистанционном формате для преподавателей вузов, магистрантов, студентов, учителей музыки общеобразовательных школ, преподавателей колледжей, проходившую в Северо-Казахстанском университете имени М.Козыбаева (Петропавловск).

Редакционный совет выражает надежду, что данный выпуск журнала найдет читателей и будет полезен педагогическому сообществу Республики, а также ближнего и дальнего зарубежья. Желаю всем здоровья, успехов и продолжения нашего плодотворного сотрудничества.

С уважением,главный редактор Bilyalov *Д.Билялов*

DEAR READERS!

The forty-ninth issue of our journal examines the academic analytics of distance learning during the COVID-19 pandemic, the organization of work with the stakeholders of the educational program, social ecology and the protection of man and nature in the section "Methodology and theory of pedagogy and psychology".

The authors of the topic in the section "Applied Psychology and Psychotherapy" present studies of the resilience of adolescents with deviant behavior, a study of triggers for addictive craving for drug use and gambling, psychological and pedagogical support for the development of proactive coping with academic stress.

The range of scientists' research is diverse in the section "Innovations in Education", which discusses innovative learning technologies in higher educational institutions, Wizer.me is an organizational tool for interaction in the education system, designing a virtual laboratory at a university.

The topics of the scientists' articles under the heading "Modern teaching methods and technologies" cover the collaborative environment in inclusive education, the use of the case study method, a practice-oriented approach to teaching engineering graphics, pedagogical design at the university, as well as the relationship of visual arts with other disciplines.

The review of a foreign professor published in our journal for the first time on the international scientific and practical conference "Music, Education and Culture: Scientific and Methodological Support", organized in a full-time distance format for university teachers, undergraduates, students, music teachers of secondary schools, teachers, colleges, held at the North Kazakhstan University named after M. Kozybaev (Petropavlovsk).

The editorial board expresses the hope that this issue of the journal will find readers and be useful to the pedagogical community of the Republic, as well as near and far abroad. I wish you all health, success and continuation of our fruitful cooperation.

With respect, Chief Editor Bilyalov *D. Bilyalov*

МРНТИ 14.35.01, 29.01.45 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.01*

Е.В.ПОНОМАРЕНКО[1], Ж.М.БИТИБАЕВА[2], В.Н.КОСОВ[2]*

[1]Южно-Казахстанский университет имени М.Ауэзова (Шымкент, Казахстан),
[2]Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан),
Elena.Ponomarenko@auezov.edu.kz, zhazmar@mail.ru, kosov_vlad_nik@list.ru*

ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ СО СТЕЙКХОЛДЕРАМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ «ФИЗИКА» В НОВЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация

На современном этапе развития педагогического образования особую актуальность приобретает проблема подготовки учителя физики, готового работать в условиях новой реальности, цифровой образовательной среды, нестабильности и множественных нестандартных ситуаций. Образовательные программы, которые должны обеспечить подготовку такого учителя, подвергаются модернизации. Этот процесс требует непосредственного участия как можно большего числа заинтересованных сторон – стейкхолдеров. Работа со стейкхолдерами в рамках образовательной программы «Физика» должна быть целостным процессом и строиться на обновленной методологической основе, имеющей комплексный характер. В качестве основных методологических подходов к решению проблемы организации работы со стейкхолдерами в новых условиях выступают системный и кластерный подходы. В статье выполнен анализ корректирующих действий внешних стейкхолдеров на развитие образовательной программы «Физика», которая реализуется в настоящее время в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая.

Ключевые слова: образовательная программа; стейкхолдер; педагогическое образование; подготовка учителя; обучение физике.

Введение. Потребность в учителях физики не снижается. В «Концепции развития образования Республики Казахстан до 2025 года» (далее – Концепция), разработанной МОН РК и размещенной для обсуждения на сайте «Открытые НПА» в октябре 2021 года, уточняется, что потребность в квалифицированных педагогах по предмету «Физика» не снижается [1]. Поскольку до 2025 года в Казахстане планируется построить тысячу школ, проблема подготовки педагогов, в том числе учителей физики, не теряет актуальности [1].

В глобальном масштабе образовательная среда трансформировалась в цифровую. Ломка традиционной, привычной образовательной среды, как и в целом представлений о том, как, собственно, строить учебный процесс в новой реальности, вызвали нестабильность и породили множественные нестандартные ситуации. Разработка корректного перехода в цифровую образовательную среду является одной из основных проблем разработки и реализации образовательных программ (ОП) в современных условиях. Следовательно, актуальная задача по совершенствованию и дальнейшему развитию ОП «Физика» вышла на более высокий уровень, что потребовало появления новых, оригинальных идей, а также разработки нестандартных подходов. Прежде всего, коренные изменения следует внести в организацию работы со стейкхолдерами, в частности, рассматривать ее исключительно как целостный процесс, выстроенный на принципиально новой методологической основе.

Основная часть. Взаимодействие заинтересованных сторон является одним из

важнейших этапов бизнес-коммуникаций в современном менеджменте, так как при этом возникает кооперация с заинтересованными сторонами, которые стремятся к достижению успешных результатов совместной деятельности. Формирование корпоративной стратегии любой организации связано с участием заинтересованных сторон или стейкхолдеров [2]. Информационный поиск показал, что подход к определению понятия «стейкхолдер» многообразен и вариативен [2-10]. Однако большинством авторов отмечен факт целенаправленного влияния заинтересованных групп на результаты действия предприятия.

Теория стейкхолдеров, разработанная в 60-х годах прошлого столетия, находит широкое применение в различных научных областях. Так, в работе Н.Д. Ивановой разработаны основы анализа взаимоотношений со стейкхолдерами [6]. Доказано, что решение сквозной задачи по формированию навыков разработки стратегических приоритетов и программ развития способствуют корпоративной конкурентоспособности.

Литературный обзор. Информационный поиск выявил ряд работ по исследованию влияния стейкхолдеров на развитие образовательных систем. Инновационный стратегический анализ вуза на основе теории заинтересованных сторон выполнен в работе М.С. Рахмановой, представившей вуз как стейкхолдер-компанию [7]. Гибридная модель координации стейкхолдеров высшего образования построена в работе Н.Ю. Власовой [8]. Неизбежность изменений моделей и методов выбора стратегий взаимодействия вуза с группами заинтересованных сторон в условиях неопределённости доказана в работе А.А. Гресько [9]. Актуальные вопросы современного состояния и развития предметных областей и образовательных программ (в том числе в предметной области «Физика») с учетом понимания необходимости вовлечения стейкхолдеров поднимали участники научной конференции «Плехановский форум преподавателей – 2020» [10].

Управление на основе учета интересов заинтересованных сторон предполагает, что для обеспечения долгосрочного роста бизнеса в образовательной сфере менеджеры различных уровней интегрируют отношения стейкхолдеров особым образом. Эта образовательная политика в отношении стейкхолдеров позволяет университетам и другим организациям образования получить устойчивые конкурентные преимущества.

В ряде научных трудов отмечаются затруднения в организации взаимодействия со стейкхолдерами. Причина этого, по мнению Р.М. Петруневой и ее коллег [11], в значительном разбросе профессиональных требований к современным специалистам, предъявляемых различными стейкхолдерами. Анализ научных трудов и информационный поиск по проблеме исследования позволили уточнить, что основным направлением развития и совершенствования ОП становится организация работы со стейкхолдерами на принципиально иной методологической основе. Цель исследования заключается в проведении оценки некоторых корректирующих действий внешних стейкхолдеров на развитие ОП «Физика», «Физика на английском языке» и «Физика и информатика», которые реализуются в настоящее время в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая.

В последнее время проводятся многочисленные научные исследования, посвященные теме цифровой трансформации образования. Одна из основных проблем обучения заключается в максимальной интеграции теоретических и практических составляющих образовательного процесса. Без решения этой задачи невозможно сформировать профессиональные компетенции у обучающихся. На эту проблему обращается внимание в работе Т.Н. Носковой [12]. Автор признает положительные моменты и сильные стороны применения цифровых, электронных средств, в том числе, например, демонстрацию явлений и процессов в динамике, однако отмечает отсутствие возможности работы на реальных приборах и оборудовании. С этим согласен и С.В. Лозовенко, разработавший для учителей физики цифровую лабораторию и методические рекомендации по работе в ней [13].

Большое количество исследований посвящено трансформации дидактики из традиционной формы в цифровую. В работе Н.В. Солововой и ее коллег [14] раскрыты тенденции и закономерности развития цифрового образования, разработаны правила построения информационно-образовательной среды вуза. Обращается внимание на то, что у студентов необходимо формировать понимание методологии и дидактики цифровой педагогики, развивать представления о новых функциях и ролях кибер-педагога. В работе Т.Ф. Кузнецовой признан факт практического освоения образовательными организациями цифровых ресурсов и новых форм взаимодействия [15]. Однако насколько изменились ролевые функции преподавателей, деятельность обучающихся и других участников образовательного процесса в целом, еще только предстоит узнать. Анализ этих и других научных работ показывает, что поиск нового, нестандартного способа передачи социального опыта приобрёл характер масштабной проблемы. При разработке ОП по физике эти обстоятельства необходимо учесть в первую очередь. Работу необходимо проводить совместно со стейкхолдерами.

Методы. Одним из основных этапов исследования проблемы организации работы со стейкхолдерами в новых условиях является выбор методологических подходов. Логично предположить, что поиск путей минимизации выявленных проблемных моментов следует осуществлять исключительно на системной основе, рассматривая точки зрения и изучая мнение как можно большего числа заинтересованных лиц – от руководителей, разработчиков ОП и профессорско-преподавательского состава до обучающихся, работодателей и экспертов.

Однако один лишь системный подход не способен обеспечить эффективное решение актуальных для подготовки учителей физики задач на современном этапе. Более эффективное развитие и совершенствование ОП по физике может происходить в условиях применения кластерного методологического подхода [16], когда все заинтересованные в усовершенствовании ОП «Физика», «Физика на английском языке» и «Физика и информатика» лица будут объединены в определенный кластер не на формально-механической, а на системно-синергетической основе. Такой кластер получил название «кластер ОП «Физика» (далее – кластер ОПФ).

Безусловно, принимаемые в кластере ОПФ решения будут основаны на знаниях, опыте, умениях и навыках, системе ценностей разных людей. Проблемы коммуникации между заинтересованными сторонами успешно решается в рамках кластера ОПФ, поскольку абсолютно все мнения и варианты решений, в том числе и новые, нестандартные, обязательно будут озвучены, услышаны и изучены.

Примером может служить обсуждение проблемы цифрового разрыва (*digital divide*) [17]. Суть проблемы в том, что обучающиеся и педагоги находятся в неравных технических, технологических и иных условиях, затрудняющих удаленное обучение. Разработчикам ОП по физике не под силу самостоятельно решить эту проблему, однако работа по ее минимизации усилиями стейкхолдеров успешно проводится. Ведь каждый из стейкхолдеров имеет свои представления о проблеме, и свой опыт или метод ее решения. Объединяя знания различных стейкхолдеров, можно выявить самый эффективный способ. Уточним, что особенностью кластера ОПФ является равноценность участников, объединенных общей целью, поэтому мнение каждого из них важно и ценно. При этом принцип выбора стейкхолдеров прост и понятен каждому: интересы стейкхолдеров и особенности их поведения, в том числе экономического, имеют общую аксиологическую основу и устойчивую ценностную ориентацию.

В рамках кластера решается проблема «доступности» стейкхолдера, на которую обратил внимание в своей работе Ф.П. Тарасенко [18]. Осуществить выбор стейкхолдеров и объединить их в один кластер непросто, это задача не одного дня. Но еще сложней мотивировать всех без исключения стейкхолдеров на работу по развитию ОП. Не секрет, что отдельные

стейкхолдеры не имеют желания, времени, мотивации или знаний для совместного труда с разработчиками ОП. Стейкхолдер может быть физическим лицом, а может быть и многочисленной группой лиц, каждый из которых имеет свой взгляд на проблему. В кластере решается проблема сотрудничества разных групп стейкхолдеров, исчерпывающие характеристики которым даны в работе К.С.Солодухина [19]. Это могут быть зависимые, критикующие, доминирующие и иные типы стейкхолдеров. Однако информация каждого стейкхолдера важна и ценна.

Этим преимущества взаимодействия стейкхолдеров в кластере ОПФ не ограничиваются, поскольку возможна трансформация характера эмоционального интеллекта - из алгоритмического в синергетический. Возможность такой трансформации предсказана Э. Мерсино [20]. В начале пути слабые связи со стейкхолдерами Э. Мерсино объяснил авторитарным стилем общения. Когда же во главу угла были поставлены отношения, то есть руководитель сознательно начал менять свое поведение и принимать во внимание не только знания, умения, навыки, продуктивность и компетенции, но и чувства людей, он неожиданно для себя получил поддержку со стороны стейкхолдеров. Так отношения стали более прочными, круг стейкхолдеров расширился, что повлекло за собой рост компании. В итоге отношения и поддержка позволили усилить взаимодействие со стейкхолдерами. Справедливость этого принципа подтвердилась и в кластере ОПФ. Например, произошел переход с формулирования заданий на поддержку в их решении.

Результаты. Основой для пересмотра и развития ОП являются, безусловно, нормативные документы и рекомендации, разработанные уполномоченным органом в сфере образования и науки, университетом, педагогическим сообществом. Их анализ приводит к появлению идей новых элективных курсов. Например, согласно Концепции, предполагается рост читательской культуры и грамотности учащихся в рамках проекта «Оқуға құштар мектеп» (проект «Читающая школа») [1]. Изучение физики вносит немалый вклад в решение этой задачи, развивает потребность к систематическому чтению, что также будет способствовать и популяризации физики как науки. Еще одним способом приобщить к чтению учащихся станет организация книжных выставок по-новому, с использованием нестандартных приемов и методов работы. Система дополнительного образования по предметной области «Физика» может быть расширена путем привлечения школьников, интересы которых лежат в иных предметных областях. К примеру, предложить учащимся такие новые направления, как «Экологическая физика», «Физика и спорт», «Медицинская физика» и другие, что будет способствовать развитию способностей детей.

Основные предложения стейкхолдеров по развитию ОП по физике можно сгруппировать следующим образом:

1) информационные предложения по конкретизации содержания в виде методических рекомендаций для обучающихся;

2) производственные предложения по внедрению новых компетенций в изменившихся технико-технологических условиях реального производства /школы;

3) коммуникативные предложения в виде констатации вопросов и проблем, решение которых необходимо для освоения образовательного модуля (создание среды и выработка средств организации обсуждений и совместной деятельности).

При этом необходимо отметить, что создание совместных с работодателями модулей приводит к возникновению определенных трудностей. Это изменение традиционного стиля доминирования в процессе взаимодействия с учащимися, отказ от центральной роли преподавателя в процессе реализации совместного модуля, рост трудоёмкости конструирования и материалоёмкости модулей, необходимости привлечения специалистов высокой квалификации, наличие специальных образовательных средств и другое.

Дискуссия. Алгоритм принятия решений в кластере – не единственно возможный. Мнения и представления в кластере дина-

мичны и гибки, они постоянно трансформируются, поскольку и система образования, и люди, работающие в ней, меняются, развиваются и учатся, разрабатывают и апробируют новые методы и техники, изучают опыт коллег и делают выводы [21]. И только непрерывные и системные диалоги в кластере ОПФ, синергия совместных усилий и выработка решений и способов их применения в зависимости от наличия адекватной требованиям времени образовательной среды, в том числе цифровой, неизбежно приведут к получению уникального результата реализации ОП «Физика» в новых условиях.

В качестве примера эффективного взаимодействия в рамках ОП по физике приведем перечень элективных курсов, разработанных с учетом рекомендаций работодателей: «Инновационные технологии обучения физике», «Электроника», «Основы нанотехнологий и наноматериалов», «Образовательная робототехника и мехатроника», «Практикум по решению физических задач», «Электронный лабораторный ресурс по физике атома, атомного ядра и твердого тела». Общий объем педагогической нагрузки в модернизированных курсах составляет более 30 кредитов, что составляет 36% от общего числа кредитов в элективной части.

Другим примером эффективного взаимодействия со стейкхолдерами в рамках кластера явилось изменение способа работы обучающихся с периодическими изданиями, такими как «Физика в школе», «Педагогика онлайн», «Учебная физика», «Практические советы учителю» и другими. Были продемонстрированы примеры публикаций, которые сами по себе являются научными проблемами и требуют серьезного осмысления. Например, «Мысли об учителях физики нового поколения», «Модели и моделирование в методике обучения физике», «Возможности конструирования содержания учителями физики», «Возможности цифровой лаборатории по физике», «Воспитательные возможности современных средств электронного дистанционного обучения физике» и т.д. Отныне студенты их не только читали, но и рассматривали отдельные публикации в виде заданий для сравнительного, факторного и других видов анализа. Были продемонстрированы примеры тем публикаций, которые сами по себе являются научными проблемами, и требуют серьезного осмысления.

Заключение. Таким образом, в качестве основных методологических подходов к исследованию научно-педагогической проблемы организации работы со стейкхолдерами ОП «Физика», «Физика на английском языке» и «Физика и информатика» в новых условиях выступают системный и кластерный подходы. Вместе с тем отметим, что методология исследования данными подходами не ограничивается. Поскольку речь идет о подготовке педагогов, применялись положения аксиологического, компетентностного, проблемного и других подходов.

В целом, применение возможностей комплексной методологии позволило внести определенные изменения в организацию работы со стейкхолдерами и рассмотреть ее исключительно как целостный процесс, выстроенный на принципиально новой научно-методологической основе. Такая основа позволит разработать и реализовать обновлённые образовательные программы по физике. Очевидно, что знания, умения, навыки и компетенции обучающихся, которые пройдут подготовку по этим программам, будут соответствовать требованиям государства и общества.

Список использованных источников

[1] Об утверждении концепции развития образования Республики Казахстан до 2025 года [Электронный ресурс]: URL: https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=12629438 (дата обращения: 02.11.2021).

[2] Freeman R.E., Evan W. Corporate Governance: A Stakeholder Interpretation //The Journal of Behavioral Economics. – 1990. – Vol.19. – № 4. – P.337–359.

[3] Kassinis G., Vafeas N. Stakeholder pressures and Environmental performance //Academy of Management Journal. – 2006. – № 49(15). – P.145-159.

[4] Phillips, R. Stakeholder theory and organizational ethics – San Francisco, Berrett-Koehler publishers, 2003. – 688 p.

[5] Петров М.А. Теория заинтересованных сторон: пути практического применения //Вестник СПбУ. – Серия 8. – Менеджмент. – 2004. – № 2. – С.33-51.

[6] Рахманова М.С., Солодухин К.С. Инновационный стратегический анализ вуза на основе теории заинтересованных сторон. – Владивосток: ВГУЭС, 2011. – 213 с.

[7] Управление конкурентоспособностью компании на основе системы работы со стейкхолдерами / Н.Д. Иванова, А.А. Иванов, Н.Я. Леонтьев [и др]. – Нижний Новгород: НГТУ, 2021. – 175 с.

[8] Власова Н.Ю. Гибридная модель координации стейкхолдеров высшего образования. – Екатеринбург: Уральского гос. экономического ун-та, 2021. – 239 с.

[9] Гресько А.А. Модели и методы выбора стратегий взаимодействия вуза с группами заинтересованных сторон в условиях неопределенности. – Владивосток: ВГУЭС, 2014. – 174 с.

[10] Совместное создание ценности в вузе в цифровую эпоху: развитие предметных областей – роли преподавателей и обучающихся //Плехановский форум преподавателей /под ред. И.И. Скоробогатых, А.В. Лукиной. – М.: РЭУ им. Г.В. Плеханова, 2020. – 187 с.

[11] Петрунева Р.М., Васильева В.Д., Петрунева Ю.В. Проблемы дидактики высшей школы: неразрезанные страницы //Высшее образование в России. – 2021. – Т.30. – № 8-9. – С.56-68: DOI: 10.31992/0869-3617-2021-30-8-9-56-68.

[12] Носкова Т.Н. Дидактика цифровой среды. – СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена, 2020. – 382 с.

[13] Лозовенко С.В. Цифровая лаборатория Vernier в школьном физическом эксперименте. – М.: ИЛЕКСА, 2018. – 95 с.

[14] Цифровая педагогика: технологии и методы /Н.В. Соловова, Д.С. Дмитриев, Н.В. Суханкина, Д.С. Дмитриева. – Самара: Самарский университет, 2020. – 126 с.

[15] Кузнецова Т.Ф. Цифровое общество, цифровая культура и гуманитаризация высшего образования: тезаурусный подход. – М.: Мос.гуманитарный ун-т, 2020. – 189 с.

[16] Ponomarenko Y.V., Kozybaev Y.S., Bondarenko V.P., Larchenkova L.A. The transition of continuous pedagogical education system to the development cluster model //Opción. – 2019. – Año 35. – Especial No. 21. – P.631-645.

[17] Кастельс М., Химанен П. Информационное общество и государство благосостояния. – М.: Мир, 2002. – 311 с.

[18] Тарасенко Ф.П. Прикладной системный анализ. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2016. – 319 с.

[19] Солодухин К.С. Стратегическое управление вузом как стейкхолдер-компанией. – СПб: Политехнический ун-т, 2009. – 289 с.

[20] Мерсино Э. Эмоциональный интеллект для менеджеров проектов /пер. с англ. Ю.Гиматовой. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2018. – 351 с.

[21] Абдигапбарова У.М., Жиенбаева Н.Б. Профессиональная подготовка будущего учителя на основе студентоцентрированного обучения в условиях цифровой среды //Педагогика и психология. – 2021. – № 2(47). – С.31-40.

References

[1] Ob utverzhdenii koncepcii razvitiya obrazovaniya Respubliki Kazahstan do 2025 goda [Elektronnyj resurs]: URL: https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=12629438 (data obrashcheniya: 02.11.2021).

[2] Freeman R.E., Evan W. Corporate Governance: A Stakeholder Interpretation //The Journal of Behavioral Economics. – 1990. – Vol.19. – № 4. – P.337-359.

[3] Kassinis G., Vafeas N. Stakeholder pressures and Environmental performance //Academy of Management Journal. – 2006. – № 49(15). – P.145-159.

[4] Phillips, R. Stakeholder theory and organizational ethics – San Francisco, Berrett-Koehler publishers, 2003. – 688 r.

[5] Petrov M.A. Teoriya zainteresovannyh storon: puti prakticheskogo primeneniya //Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. – Seriya 8. – Menedzhment. – 2004. – № 2. – S.33-51.

[6] Rahmanova M.S., Soloduhin K.S. Innovacionnyj strategicheskij analiz vuza na osnove teorii zainteresovannyh storon. – Vladivostok: VGUES, 2011. – 213 s.

[7] Upravlenie konkurentosposobnost'yu kompanii na osnove sistemy raboty so stejkkholderami /N.D. Ivanova, A.A. Ivanov, N.Y**a**. Leont'ev [i dr]. – Nizhnij Novgorod: NGTU, 2021. – 175 s.

[8] Vlasova N.Yu. Gibridnaya model' koordinacii stejkkholderov vysshego obrazovaniya. – Ekaterinburg: Ural'skogo gos. ekonomicheskogo un-ta, 2021. – 239 s.

[9] Gres'ko A.A. Modeli i metody vybora strategij vzaimodejstviya vuza s gruppami zainteresovannyh storon v usloviyah neopredelennosti. – Vladivostok: VGUES, 2014. – 174 s.

[10] Sovmestnoe sozdanie cennosti v vuze v cifrovuyu epohu: razvitie predmetnyh oblastej – roli prepodavatelej i obuchayushchihsya //Plekhanovskij forum prepodavatelej / pod red. I.I.Skorobogatyh, A.V.Lukinoj. – M.: REU im. G.V. Plekhanova, 2020. – 187 s.

[11] Petruneva R.M., Vasil'eva V.D., Petruneva Yu.V. Problemy didaktiki vysshej shkoly: nerazrezannye stranicy //Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2021. – T.30. – № 8-9. – S.56-68: DOI: 10.31992/0869-3617-2021-30-8-9-56-68.

[12] Noskova T.N. Didaktika cifrovoj sredy. – SPb.: RGPU im. A.I. Gercena, 2020. – 382 s.

[13] Lozovenko S.V. Cifrovaya laboratoriya Vernier v shkol'nom fizicheskom eksperimente. – M.: ILEKSA, 2018. – 95 s.

[14] Cifrovaya pedagogika: tekhnologii i metody /N.V. Solovova, D.S. Dmitriev, N.V. Suhankina, D.S. Dmitrieva. – Samara: Samarskij universitet, 2020. – 126 s.

[15] Kuznecova T.F. Cifrovoe obshchestvo, cifrovaya kul'tura i gumanitarizaciya vysshego obrazovaniya: tezaurusnyj podhod. – M.: Moskovskij gumanitarnyj un-t, 2020. – 189 s.

[16] Ponomarenko Y.V., Kozybaev Y.S., Bondarenko V.P., Larchenkova L.A. The transition of continuous pedagogical education system to the development cluster model //Opción. – 2019. – Año 35. – Especial No. 21. – P.631-645.

[17] Kastel's M., Himanen P. Informacionnoe obshchestvo i gosudarstvo blagososto yaniya. – M.: Mir, 2002. – 311 s.

[18] Tarasenko F.P. Prikladnoj sistemnyj analiz. – 2-e izd., pererab. i dop. – M.: KNORUS, 2016. – 319 s.

[19] Soloduhin K.S. Strategicheskoe upravlenie vuzom kak stejkkholder-kompaniej. – SPb: Politekhnicheskij un-t, 2009. – 289 s.

[20] Mersino E. Emocional'nyj intellekt dlya menedzherov proektov /per. s angl. Yu.Gimatovoj. – M.: Mann, Ivanov i Ferber, 2018. – 351 s.

[21] Abdigapbarova U.M., Zhienbaeva N.B. Professional'naya podgotovka budushchego uchitelya na osnove studentocentrirovannogo obucheniya v usloviyah cifrovoj sredy //Pedagogika i psihologiya. – 2021. – № 2(47). – S.31-40.

«Физика» білім беру бағдарламасының стейкхолдерлерімен жаңа жағдайлардағы жұмысты ұйымдастыру

Е.В. Пономаренко[1], [2]Ж.М. Битибаева[2]*, В.Н. Косов[2]
[1]М.Ауэзов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті
(Шымкент, Қазақстан)
[2]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Педагогикалық білім беруді дамытудың қазіргі кезеңінде цифрлық білім беру ортасында, тұрақсыздық және көптеген стандартты емес жағдайларда жаңа шынайылық шарттарымен жұмыс істеуге дайын физика мұғалімін даярлау мәселесі ерекше өзекті болып отыр. Мұндай мұғалімді даярлауды қамтамасыз ететін білім беру бағдарламалары жаңғыртылуда. Бұл процесс барынша көп мүдделі тараптардың - стейкхолдерлердің тікелей қатысуын талап етеді. «Физика» білім беру бағдарламасының стейкхолдерлерімен жұмыс тұтас процесс болу керек, және де кешенді сипаттағы қағидатты өзге әдіснамалық негізде құрылуға тиіс. Жүйелік және кластерлік тәсілдер жаңа жағдайларда стейкхолдерлермен жұмысты ұйымдастыру проблемасын шешудің негізгі әдіснамалық тәсілдері ретінде қолданылады. Мақалада қазіргі уақытта Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде жүзеге асырылатын «Физика» білім беру бағдарламасын дамытуға сыртқы стейкхолдерлердің түзету іс-әрекеттеріне талдау жасалды.

Түйін сөздер: білім беру бағдарламасы; стейкхолдер; педагогикалық білім беру; мұғалімді даярлау; физиканы оқыту.

Organization of work with stakeholders of the educational program «physics» in new conditions

E. Ponomarenko[1], Zh. Bitibayeva[2]*, V. Kosov[2]
M. Auezov South Kazakhstan University
(Shymkent, Kazakhstan)
Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

At the present stage of the development of pedagogical education, the problem of training a physics teacher who is ready to work in the conditions of a new reality, a digital educational environment, instability and multiple non-standard situations is of particular relevance. Educational programs that should provide training for such a

teacher are undergoing modernization. This process requires the direct participation of as many stakeholders as possible. Work with stakeholders of the educational program «Physics» should be a holistic process and be based on a fundamentally different methodological basis, which has a complex character. The main methodological approaches to solving the problem of organizing work with stakeholders in the new conditions are the system and cluster approaches. The article analyzes the corrective actions of external stakeholders on the development of the educational program «Physics», which is currently being implemented at the Abai Kazakh National Pedagogical University.

Keywords: educational program; stakeholder; pedagogical education; teacher training; teaching physics.

Поступила в редакцию: 01.10.2021

МРНТИ 14.25.07 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.02*

Ж.А.АБИЛХАИРОВА[1], Ж.Т.БАЙМАҒАНБЕТОВА[1],
Р.А.БЕКМУРЗАЕВА[1], С.А.НУРГАЛИЕВА[2]*

[1]Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, (Қызылорда, Қазақстан),
[2]И.Чечен университеті (Агры Түркия), Zhan_aa@mail.ru, Erkon69@mail.ru,
*bekmurzaeva.71@mail.ru, sanianur@mail.ru**

COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ КЕЗІНДЕ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ: ҚАЗАҚСТАНДЫҚ КОНТЕКСТЕГІ АКАДЕМИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

COVID-19 пандемиясының алғашқы толқыны кезінде Қазақстан қатаң жалпы әлемдік процедураларды ұстанды. Білім беру ұйымдарын қашықтықтан оқытуға көшіру туралы үкіметтің маңызды шешімі қабылданды. Дәстүрлі оқытудан қашықтан оқыту форматына күрт көшу педагогикалық практиканың алдына заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу туралы ғана емес, сонымен қатар оқытудың жаңа форматының параметрлерін өзгерту және құру туралы мәселе қойды. Осыған байланысты пандемияның бірінші толқыны кезеңінде қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру мәселелерін жан-жақты қарау маңызды да мәнді болып табылады. Демек, қазіргі уақытта дағдарыс жағдайында (пандемия, табиғи апат және т.б.) әртүрлі бағдарламалық іс-шаралардың нақты тиімділігін түсіну үшін ғылыми зерттеулерге шұғыл қажеттілік туындайды. Алайда, Қазақстанда пандемия кезінде қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру мәселелері туралы ғылыми негізделген зерттеулердің әртүрлі елдер ғалымдарының зерттеулерімен салыстырғанда, шектеулілігі байқалады. Зерттеудің жаңалығы: пандемия басталған кезеңде қазақстандық контексте қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру процесі қаралады, дағдарыстық жағдайда оқытудың жаңа тәсіліне лайықты баға беру үшін оқыту процесінде анықталған проблемалар тұжырымдалады. Практикалық маңыздылығы: бұл зерттеу қазақстандық контексте қашықтықтан оқытудың дағдарыстық жағдай-ларда білім беру қызметтерін қолдаудағы рөлін көрсете отырып, қолданыстағы әдебиетті толықтырады.

Түйін сөздер: COVID-19 пандемиясы; қашықтықтан оқыту; ұйымдастыру; проблемалар; тәсілдер; орта мектеп; мектеп оқушылары; мұғалімдер.

Кіріспе. Зерттеудің өзектілігі COVID-19 пандемиясының барлық білім беру жүйелері жұмысының бұзылуына әкелуіне байланысты. Мектептердің жабылуы әлемдегі оқушылардың 94 пайызына әсер етті, олардың 99 пайызы табысы төмен және орташа елдердің үлесінде [1].

COVID-19 пандемиясының алғашқы толқыны кезінде Қазақстан қатаң жалпы әлемдік рәсімдерді ұстанды. Осыған байланысты білім беру ұйымдарын жабу және қашықтықтан оқыту форматына көшу туралы үкімет маңызды шешім қабылдады. Алайда, қашықтықтан оқыту форматы және оны

ұйымдастыру қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар жаңа оқыту әдісінің параметрлерін жобалау бойынша да көптеген сұрақтар туғызады.

Осыған байланысты Білім және ғылым министрі А. Аймағамбетов қашықтықтан оқытуды онлайн-оқытумен теңестіруге болмайтынын атап өтті [2]. Өз кезегінде, Дүниежүзілік банктің білім беру мәселелері жөніндегі жетекші маманы Айша Вауда Орталық Азия елдерінде, оның ішінде Қазақстанда пандемия кезінде қашықтықтан оқыту емес, білім алуға шұғыл қолжетімділік жүзеге асырылды деп санайды [3; 4].

Демек, мынадай сұрақ туындайды: қазіргі жағдайда қашықтықтан оқыту процесінде анықталған проблемалар жүйеленді ме және бұл мәселелер дағдарыс жағдайында қашықтықтан оқытуды нақты бағалау мақсатында ғылыми ортада байыпты талқыланып отыр ма? Осы мәселе бойынша қазіргі заманғы ғылыми әдебиеттерге, медиа және әлеуметтік желілерге жасалған шолу қазақстандық ғылымда бұл мәселе аз зерттелгенін, оған әртүрлі ғылыми мақалалар [5; 6] мен дөңгелек үстелдер және т.б. шеңберінде ұсынылған тар зерттеулер арналғанын көрсетеді.

Осы жұмыс авторларының пікірінше, мынадай бұрын-соңды болмаған жағдайларда пандемияның алғашқы толқыны кезеңінде қазақстандық контексте қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру мәселелерін жан-жақты қараудың шұғыл қажеттілігі туындайды. Зерттеудің мақсаты – дағдарыс жағдайында қашықтықтан оқытуды шынайы көру және қашықтықтан оқыту форматы әдістерінің тиімділігі үшін анықталған проблемаларды одан әрі жүйелеу мақсатында COVID-19 жағдайындағы Қазақстан мектептеріндегі қашықтықтан оқыту мәселелерін талдау.

Негізгі бөлім. Қазақстан мектептерінде COVID-19 жағдайында қашықтықтан оқытуды талдау және зерттелетін саладағы негізгі проблемаларды анықтау үшін пандемияның бірінші толқыны кезінде қашықтықтан оқытуды ұйымдастырудағы әртүрлі елдердің тәсілдерін зерделеу және қашықтықтан оқыту форматына қазақстандық тәсілді анықтау мақсатында салыстырмалы талдау жүргізілуі қажет.

Әдіснама. Орталықтандырылған тәсіл. Орталықтандырылған тәсіл аудиторияның кең бөлігін қамтуға ықпал етеді және қашықтықтан оқытуға неғұрлым жүйелеп өтуге әсер етеді. Мысалы, мұндай тәсіл Финляндия, Франция, Қытай сияқты елдерде қолданылды. Фин мектептері қашықтықтан оқыту кезінде әртүрлі провайдерлердің сынып-менеджменттің құралдарын қолдана отырып, әдеттегі кестені қолданды. Бұл сервистерді мұғалімдер мен оқушылар пандемияға дейін қолданғандықтан, ауысу ешбір қиындықтарсыз өтті. Францияда қашықтықтан білім берудің CNED жүйесі іске асырылуда. Дағдарыс жағдайында оқыту үшін *Ma classe à la maison* платформасы жұмыс істеді. Қытай мемлекетінде қашықтықтан оқытуды жүзеге асыру үшін ірі компаниялар, атап айтқанда Alibaba, Baidu және Huawei атсалысты. Қысқа мерзімде жеті мың серверден тұратын бірыңғай ұлттық онлайн-платформа әзірленіп, іске қосылды.

Орталықтандырылмаған тәсіл. Орталықтандырылмаған тәсіл көптеген сервистерінің болуымен сипатталады. Алайда, пайдалану кезінде көптеген пайдаланушылар қолайлы платформаларды табуда қиындықтарға кездеседі. Бұл кемшілік қашықтықтан оқытуға көшу процесін созады. Мысалы, Ұлыбританияда көптеген білім беру мекемелері өздерінің жеке онлайн-платформаларын қолдана бастады [7].

Қазақстандағы жағдай. 2020 жылдың 6 сәуірінен бастап орта білім беру ұйымдарында 1-11(12) сыныптарда оқыту қашықтықтан білім беру технологияларын пайдалана отырып жүргізілді [8]. Жұмыста осы бұйрыққа қоса берілген әдістемелік ұсынымдар қолданылды.

Kundelik, Daryn Online және *Bilim Land* сияқты отандық білім беру платформалары ұсынылды. «Балапан» және «Ел Арна» арналарында оқу пәндері мен сабақтардың арнайы

кестесі ұйымдастырылды, ал сабақтардың өзі 10 минуттық бейнеролик форматында өтті. ҚР БҒМ Баспасөз қызметінің ақпараты бойынша, қашықтықтан оқыту Қазпошта арқылы 20 мыңнан астам оқушы үшін жүзеге асырылды.

Қазақстан мұғалімдері *WhatsApp* арқылы сабақ берді және Covid-19 дағдарысына қарсы шұғыл іс-қимыл ретінде *Zoom, Cisco WebEx* немесе *Google Classroom, Moodle* және *Microsoft* Teams сияқты қосымшаларда кездесулер өткізді.

Осылайша, салыстырмалы талдау мен түрлі елдерде қашықтықтан оқытуды ұйымдастырудың жоғарыда айтылған тәсілдеріне сүйене отырып, Қазақстанда қашықтықтан оқытудың орталықтандырылмаған тәсілі таңдалған деп тұжырымдаймыз.

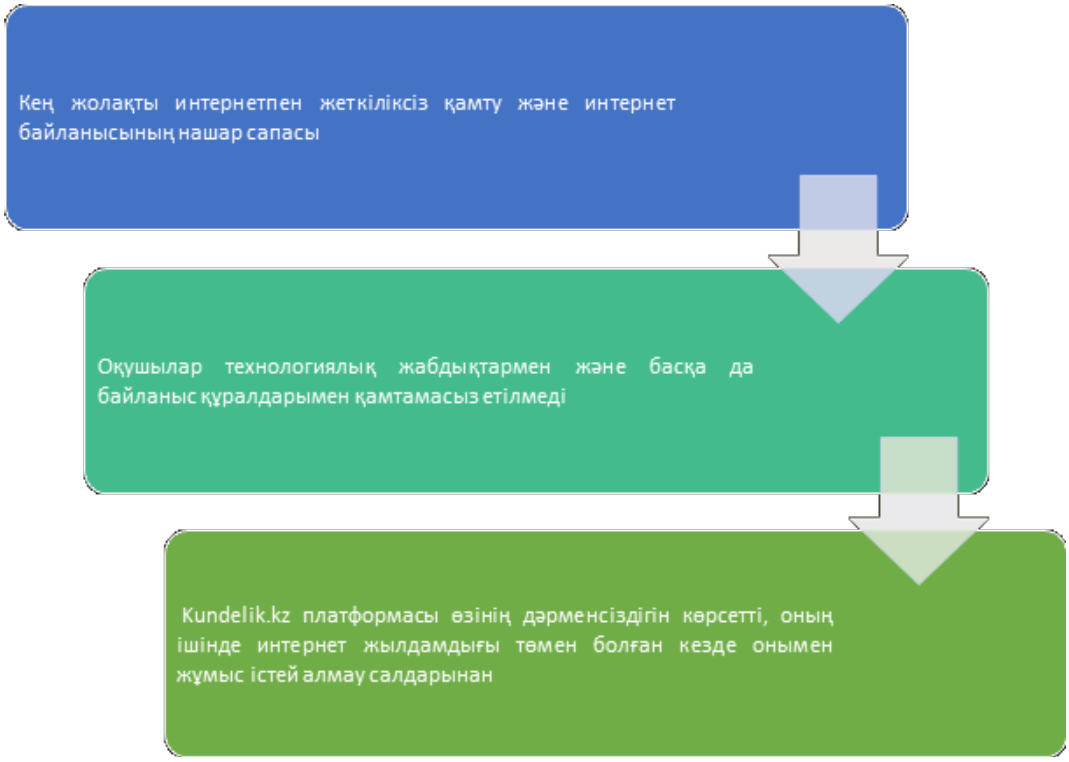
Нәтижелер және пікір алмасу. «*PaperLab*» зерттеу орталығының нәтижелерін талдаудан [9] орта мектептерді қашықтықтан оқыту форматына көшіру кезінде мынадай негізгі проблемалар анықталды (1 сурет).

1-суреттің деректеріне сүйене отырып, негізгі проблемалар кең жолақты интернеттің жеткіліксіз болуы және интернеттің нашар сапасы екенін атап өту керек; мектеп оқушылары технологиялық жабдықтармен және басқа байланыс құралдарымен қамтамасыз етілмеген; платформа Kundelik.kz өзінің дәрменсіздігін көрсетті.

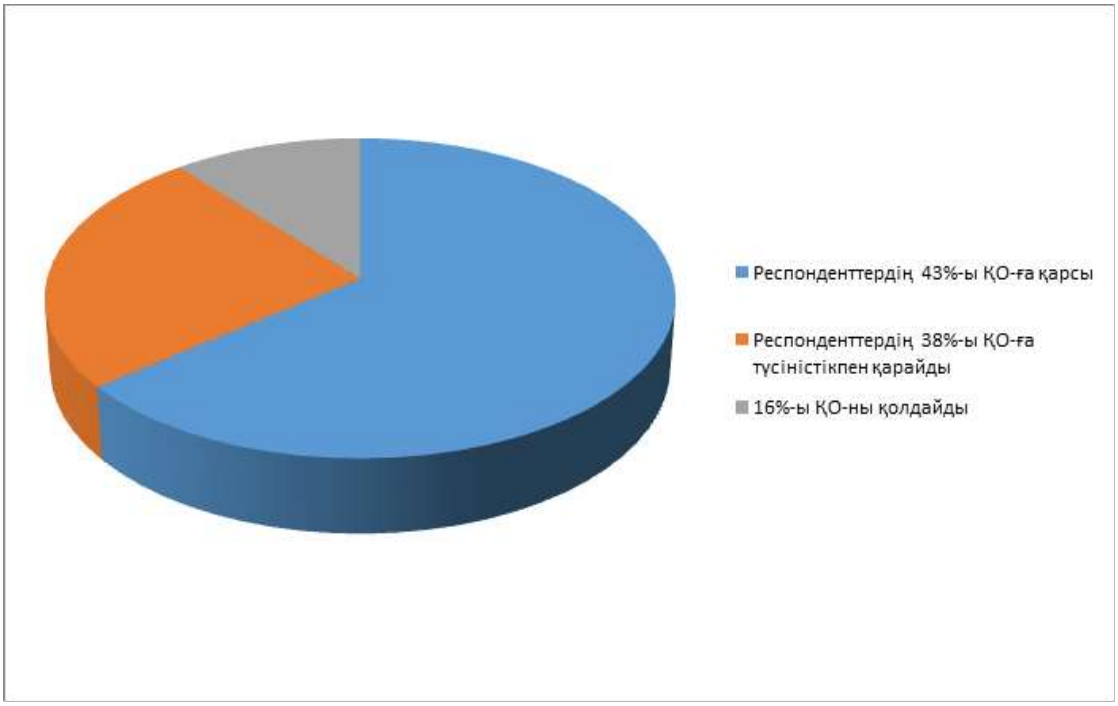
Қашықтықтан оқыту форматына қатысты респонденттермен пікіртерім жүргізу нәтижелері (2 сурет).

2-суреттің деректері бойынша респонденттердің 43% қашықтықтан оқыту форматына қарсы болғанын, респонденттердің 38% қашықтықтан оқыту форматына түсіністікпен қарайтынын және 16% онлайн оқытуды қолдайтынын атап өткен жөн (2-сурет).

Зерттеу мәселелері бойынша жүргізіл-ген талдау нәтижелері ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) негізінде сапалы қашықтықтан оқытуды қамтамасыз етудегі қолжетімділік пен теңдік еліміз үшін әлі де үлкен проблема болып қалатыны туралы дәлелді қорытынды жасауға мүмкіндік береді [10].

Сурет 1. **Қашықтықтан оқыту форматына көшу кезіндегі негізгі мәселелер**

Сурет 2. **Пікіртерімге қатысушылардың қашықтықтан оқыту форматына көзқарасы**

Білім және ғылым министрінің бұйрығына қарамастан, жер-жерлерде білім беру процесіне қатысушыларға жағдай жасау бойынша қажетті шаралар қабылданбады. Уақыт пен орынның икемділігі оқытудың ең басты ерекшелігі болып саналғанымен, нашар желілік байланыс ең үлкен кедергілердің бірі болды. Сонымен қатар, білім беру мақсатында Интернетке қосылудың төмен деңгейіне байланысты баршаға тең негізде толық интерактивті немесе синхронды оқыту құралдарына қол жеткізу мүмкін емес екендігі анықталды.

Мектеп әкімшілігі көпбалалы отбасылар мен басқа да әлеуметтік осал топтардың оқушыларын дербес компьютерлермен, флеш-тасымалдаушылармен және SIM-карталармен толық көлемде қамтамасыз ете алмады. Бұл олқылықтар көбінесе студенттер, мұғалімдер, ата-аналар арасында стресс тудырды.

Біздің нәтижелеріміз әртүрлі елдердің басқа зерттеушілерінің еңбектерінде дәлелденеді.

Мысалы, О.А. Корба (Ресей) негізінен аз дамыған елдердің студенттері WhatsApp немесе электрондық пошта арқылы тапсырмалар алып отырғанын айтады. Техас штатындағы Форт-Уэрттегі All Saints Эпископ мектебінің технологиялық интеграция жөніндегі маманы Дженна Конан көптеген отбасыларда бір адамға бір компьютер жоқ екенін айтады.

Көптеген мектептерде мұғалімдер қашықтықтан оқыту әдістерін өздері ойластырып, әзірлегені анықталды. Алайда бұл мәселе тек қазақстандық мұғалімдерге ғана қатысты емес.

«Білім беру саласындағы мұғалімдер бойынша халықаралық нысаналы топ 2030» есебінде бүкіл әлемдегі оқытушылар негізінен оқытудың үздіксіздігін қамтамасыз етуге және оқытудың жаңа әдістеріне көшуге дайын емес екендігі көрсетілген. Тиісті инфрақұрылым мен Интернетке қолжетімділік жағдайында да көптеген мұғалімдер АКТ-мен жұмыс істеудің қарапайым дағдыларын игермеген, сондықтан қашықтықтан сапалы оқытуды айтпағанда, оларға кәсіби дамуды жалғастыру қиынға соғады. COVID-19 дағдарысы мұғалімдердің оқытудың жаңа әдістерін қолдану дағдыларын тиімді дамыту үшін ұстаздарды бастапқы оқыту

кезеңінде де, жұмыс барысында да оқыту жүйесін реформалау қажет екенін көрсетті.

Қорытынды. Пандемияның алғашқы толқыны кезеңінде қазақстандық контексте қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру проблемаларын қарау нәтижелері бойынша мынадай қорытындылар тұжырымдалды:

– дәстүрлі білім беру ортасын қашықтықтан оқытудың инновациялық ортасына қарапайым түрлендіру Қазақстан үшін күрделі міндет болып шықты;

– қашықтықтан оқыту Қазақстанның білім беру жүйесіндегі дағдарыстық құбылыстардың катализаторына айналды (нормативтік-құқықтық базаның, инфрақұрылымның, әдіснамалық дайындықтың жетілмегендігі).

Қазақстанда дағдарыс жағдайында (пандемия, зілзала және т.б.) әртүрлі бағдарламалық іс-шаралардың іс жүзіндегі тиімділігін түсіну үшін әртүрлі елдер ғалымдарының зерттеулерімен салыстырғанда, пандемия кезінде онлайн-оқытуды ұйымдастыру проблемалары туралы ғылыми негізделген зерттеулердің тапшылығы байқалады.

Зерттеу дағдарыс жағдайында қашықтықтан оқыту процестері мен нәтижелері туралы қолданыстағы әдебиетті сәтті тәсілдерді және жетілдіруді қажет ететін аспектілерді анықтау үшін толықтырады. Бұл Орталық Азия елдерінің алдында тұрған проблемаларды жақсы түсінуге және Қазақстан жағдайында қашықтықтан оқытуды жақсарту жөнінде шаралар ұсынуға көмектесді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

[1] Концептуальная записка: Образование в эпоху COVID-19 и в последующий период [Электрондық ресурс]: URL: https://www.un.org/ (өтінім берілген күні: 20.07.2021).

[2] Аймагамбетов о дистанционом обучении: Не все так просто [Электрондық ресурс]: URL: https://www.zakon.kz (өтінім берілген күні: 21.07.2021).

[3] Толеуханова А. Как пандемия повлияет на образование в Казахстане и других странах Центральной Азии? [Электрондық ресурс]: URL: https://rus.azattyq.org/ (өтінім берілген күні: 21.07.2021).

[4] Казистаев Е. Учителям трудно удержать внимание детей - Аймагамбетов о проблемах дистанционного обучения [Электрондық ресурс]: URL: https://liter.kz/ (өтінім берілген күні: 21.07.2021).

[5] Мовкебаева З.А., Жолтаева Г.Н., Оралканова И.А., Исалиева С.Т., Хамитова Д.С. Предпосылки создания образовательного контента для системы дистанционного образования // Педагогика и психология. – 2018. – № 2(35). – С.89-96 [Электрондық ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz (өтінім берілген күні: 21.07.2021).

[6] Кобдикова Ж., Дуйсенов Т., Дуйсенова Р., Караев Е. Проблемы дистанционного обучения школьников // Педагогика и психология. – 2020. – № 3(44). – С.144–153 [Электрондық ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz. DOI: 10.51889/2020-3.2077-6861.18 (өтінім берілген күні: 30.07.2021).

[7] Залесский И. От Zoom до телевизора: как разные страны справились с дистанционным обучением школьников во время пандемии [Электрондық ресурс]: URL: https://rb.ru (өтінім берілген күні: 01.08.2021).

[8] Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 1 апреля 2020 года № 123 «Об усилении мер по недопущению распространения коронавирусной инфекции COVID-19 в организациях образования, на период пандемии» [Электрондық ресурс]: URL: https://online.zakon.kz (өтінім берілген күні: 02.08.2021).

[9] Ковязина К. Дистанционное образование в условиях коронакризиса. 10 уроков для Казахстана // PaperLab – 2020 [Электрондық ресурс]: URL: http://paperlab.kz/r (өтінім берілген күні: 14.08.2021).

[10] Elitar.kz. Дистанционная форма обучения крайне негативно сказывается на системе образования страны // PaperLab – 2020 [Электрондық ресурс]: URL: https://elitar.kz/ru/materia (өтінім берілген күні: 04.08.2021).

References

[1] Konceptual’naya zapiska: Obrazovanie v epohu COVID-19 i v posleduyushchij period [Elektrondyk resurs]: URL: https://www.un.org/ (otinim berilgen kuni: 20.07.2021).

[2] Ajmagambetov o distancionom obuchenii: Ne vse tak prosto [Elektrondyk resurs]: URL: https://www.zakon.kz (otinim berilgen kuni: 21.07.2021).

[3] Toleuhanova A. Kak pandemiya povliyaet na obrazovanie v Kazahstane i drugih stranah Central'noj Azii? [Elektrondyk resurs]: URL: https://rus.azattyq.org/ (otinim berilgen kuni: 21.07.2021).

[4] Kazistaev E. Uchitelyam trudno uderzhat' vnimanie detej - Ajmagambetov o problemah distancionnogo obucheniya [Elektrondyk resurs]: URL: https://liter.kz/ (otinim berilgen kuni: 21.07.2021).

[5] Movkebaeva Z.A., Zholtaeva G.N., Oralkanova I.A., Issaliyeva S.T., Hamitova D.S. Predposylki sozdaniya obrazovatel'nogo kontenta dlya sistemy distancionnogo obrazovaniya // Pedagogika i psihologiya. – 2018. – № 2(35). – S.89-96 [Elektrondyk resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz (otinim berilgen kuni: 21.07.2021).

[6] Kobdikova Zh., Dujsenov T., Dujsenova R., Karaev E. Problemy distancionnogo obucheniya shkol'nikov // Pedagogika i psihologiya. – 2020. – № 3(44). – S.144–153 [Elektrondyk resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz. DOI: 10.51889/2020-3.2077-6861.18 (otinim berilgen kuni: 30.07.2021).

[7] Zalesskij I. Ot Zoom do televizora: kak raznye strany spravilis' s distancionnym obucheniem shkol'nikov vo vremya pandemii [Elektrondyk resurs]: URL: https://rb.ru (otinim berilgen kuni: 01.08.2021).

[8] Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 1 aprelya 2020 goda № 123 «Ob usilenii mer po nedopushcheniyu rasprostraneniya koronavirusnoj infekcii COVID-19 v organizaciyah obrazovaniya, na period pandemii» [Elektrondyk resurs]: URL: https://online.zakon.kz (otinim berilgen kuni: 02.08.2021).

[9] Kovyazina K. Distancionnoe obrazovanie v usloviyah koronakrizisa. 10 urokov dlya Kazahstana // PaperLab – 2020 [Elektrondyk resurs]: URL: http://paperlab.kz/r (otinim berilgen kuni: 14.08.2021).

[10] Elitar.kz. Distancionnaya forma obucheniya krajne negativno skazyvaetsya na sisteme obrazovaniya strany //PaperLab – 2020 [Elektrondyk resurs]: URL: https://elitar.kz/ru/materia (otinim berilgen kuni: 04.08.2021).

Дистанционное обучение во время пандемии COVID-19: академическая аналитика в казахстанском контексте

Ж.А. Абилхаирова[1], Ж.Т. Баймаганбетова[1], Р.А. Бекмурзаева[1], С.А. Нургалиева[2]

[1]Кызылординский университет имени Коркыт Ата
(Кызылорда, Казахстан)
[2]Университет имени И.Чечена
(Агры, Турция)

Аннотация

Во время первой волны пандемии COVID-19 Казахстан следовал строгим общемировым процедурам. Было принято важное правительственное решение о переходе образовательных организаций к дистанционному обучению. Резкий переход от традиционного обучения на дистанционный формат поставил вопрос перед педагогической практикой не только о внедрении современных информационно-коммуникационных технологий, но и об изменении и конструировании параметров нового формата обучения. В этой связи, всестороннее рассмотрение вопросов организации дистанционного обучения в период первой волны пандемии является важным и значимым. Следовательно, в настоящее время возникает настоятельная необходимость в научных исследованиях, чтобы понять фактическую эффективность различных программных мероприятий во время кризисных условиях (пандемия, стихийное бедствие и т.д.). Однако, в контексте Казахстана наблюдается ограниченность научно обоснованных исследований о проблемах организации дистанционного обучения во время пандемии по сравнению с исследованиями ученых различных стран. Новизна исследования: рассматривается процесс организации дистанционного обучения в казахстанском контексте в период начала пандемии, формулируются проблемы, которые были выявлены в процессе обучения, чтобы дать реалистичное видение нового способа обучения в кризисной ситуации. Практическая значимость: данное исследование дополняет существующую литературу, демонстрируя роль дистанционного обучения в казахстанском контексте в поддержании образовательных услуг в кризисных ситуациях.

Ключевые слова: пандемия COVID-19; дистанционное обучение; организация; проблемы; подходы; средняя школа; школьники; учителя.

Online education during the COVID-19 pandemic: academic analytics in the Kazakh context

Zh. Abilkhairova[1], Zh. Baimaganbetova[1], R. Bekmurzaeva[1], S. Nurgaliyeva[2]
[1]Korkyt Ata Kyzylorda University
(Kyzylorda, Kazakhstan)
[2]Agrı Ibrahim Çeçen Üniversitesi
(Agrı Turkey)

Abstract

During the first wave of the COVID-19 pandemic, Kazakhstan followed strict global procedures. An important government decision was made to close schools and move to online learning. The sudden transition from traditional education to a distance learning format has caused some problems. In this regard, a comprehensive review of the problems of organizing online education during the first wave of the pandemic is important and significant. Therefore, there is now an immediate need for more detailed research in order to understand the factual effectiveness of various program measures during crisis conditions (pandemic, natural disaster, etc.) However, in the context of Kazakhstan, there is a limited amount of scientifically based research on the problems of organizing online learning during the pandemic, compared with studies by scientists from different countries. The novelty of the study is that in the article the authors pay special attention to the process of organizing online learning in the Kazakh context during the beginning of the pandemic, in order to give a realistic vision of a new way of learning in a crisis situation. Practical significance: this study complements the existing literature, demonstrating the role of online learning in supporting educational services in crisis situations

Keywords: COVID-19 pandemic; online learning; organization; approaches; secondary school; schoolchildren; teachers.

Редакцияға қабылданды: 07.09.2021

МРНТИ 14.37.27 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.03*

Г.С.МАЙЛЫБАЕВА[1], Г.Н.ЖОЛТАЕВА[1], Н.Ж.ЖАНАТБЕКОВА[1],*
Ж.К.АБИЛЬГАЗИЕВА[1], А.С.СЕЙТБАТТАЛОВА[1]

[1]Жетысуский университет имени И.Жансугурова (Талдыкорган, Казахстан),
gulmirasabyr@mail.ru, gnzh1661@mail.ru, n.zhanatbekova@mail.ru,
abilgaziyeva@mail.ru, inbox_kpn@inbox.ru

МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ ПЕДАГОГОВ К ДИСТАНЦИОННОМУ ОБУЧЕНИЮ УЧАЩИХСЯ

Аннотация

Статья посвящена проблеме формирования готовности педагогов к дистанционному обучению учащихся. Авторами рассмотрены понятия «дистанционное обучение», «готовность», «педагогическая модель», на основе изучения вопросов обеспечения кадрами системы дистанционного образования определены требования к системе подготовки специалистов для осуществления дистанционного обучения, к структуре формирования готовности педагога к дистанционному обучению учащихся, также выявлены организационно-педагогические условия эффективного формирования готовности будущих педагогов в вузах для успешной работы в системе дистанционного обучения. Опираясь на работы исследователей вопросов подготовки педагогов к работе в системе дистанционного обучения, в статье раскрыты содержания составляющих компонентов структуры готовности педагога к дистанционному обучению учащихся, выделены уровни и критерии сформированности готовности педагогов и принципы, реализация которых

необходима для успешного формирования у будущих педагогов готовности к осуществлению своих профессиональных функций в системе дистанционного обучения учащихся. В статье представлена модель процесса формирования готовности будущих педагогов к дистанционному обучению, отражающая логику и внутреннюю динамику процесса, результатом которого является сформированность готовности будущих педагогов к дистанционному обучению учащихся.

Статья подготовлена в рамках проекта на грант Министерства образования и науки Республики Казахстан AP08856314 «Формирование готовности педагогов к дистанционному обучению учащихся».

Ключевые слова: дистанционное обучение; готовность; структура готовности; уровни и критерии; модель формирования готовности.

Введение. В настоящее время ситуация такова, что одной из важных задач высшего образования стала подготовка будущих педагогов к педагогической деятельности в режиме дистанционного обучения учащихся, т.е. возникла необходимость формирования у будущих педагогов готовности, позволяющей, с одной стороны, им успешно осваивать образовательную программу с применением средств информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) и дистанционных образовательных технологий (ДОТ), а с другой, обеспечивающей готовность их применения в практике будущей профессиональной деятельности.

Основная часть. Понятие «дистанционное обучение» в Законе «Об образовании» Республики Казахстан (гл.1, ст.1, п.38) определяется как «обучение, осуществляемое при взаимодействии педагога и обучающихся на расстоянии, в том числе с применением информационно-коммуникационных технологий и телекоммуникационных средств» [1]. Дистанционное обучение предусматривает использование как традиционных, так и современных педагогических технологий, основывается преимущественно на самостоятельности учащихся в получении знаний, на сочетании различных форм и методов взаимодействия учителя и ученика. При этом необходимо иметь в виду, что дистанционное обучение предполагает тщательный отбор учебного материала, согласование его с государственным общеобразовательным стандартом образования, разноуровневую структурную организацию учебного материала. Поэтому организация дистанционного образовательного процесса требует особой готовности педагогов к его реализации.

Материалы и методы. Анализ современной психолого-педагогической литературы показывает, что понятие «готовность» используется в сочетании с такими словами как термин, показывающий направленность на вид деятельности, например, «готовность к профессиональной деятельности» или «готовность к школьному обучению» и др. В общей психологии «готовность» трактуется как владение человеком необходимыми для успешной деятельности знаниями, умениями, навыками, как наличие совокупности свойств личности, определяющих пригодность личности к деятельности и включающих положительное и активное отношение к выбранному виду деятельности, целесообразное психическое состояние, необходимый фонд знаний, умений, навыков в соответствующей области, способность к этой деятельности [2].

Нам импонирует мнение К.К. Платонова, который объясняет готовность как совокупное свойство личности, которое обусловлено, в первую очередь, знаниями, умениями и навыками [2]. Также для нас значимо мнение о том, что готовность включает отношение личности к работе, стремление к достижению цели деятельности, самооценку своей деятельности и себя как субъекта этой деятельности [2].

Мы будем рассматривать *готовность* педагога к дистанционному обучению учащихся как целенаправленное выражение личности, включающее убеждения самой личности, отношения, мотивы, волевые и интеллектуальные качества, знания, умения, навыки, настроенность на осуществление в будущем преподавательской деятельности в системе дистанционного обучения.

Как показал анализ исследований, посвященных проблемам формирования готовности будущих учителей к использованию ДОТ и проведенного опроса, как обучающихся вузов, так и работающих учителей, в практике целенаправленное формирование готовности педагогов к дистанционному обучению учащихся проявляется эпизодически.

Исследователи проблемы обеспечения кадрами системы открытого и дистанционного образования отмечают, что к системе подготовки специалистов для осуществления дистанционного обучения должны быть предъявлены следующие требования:

1. Разработка образовательных программ подготовки кадров для системы дистанционного обучения должна быть основана на определенных принципах и особенностях дистанционного обучения.

2. Организация и реализация учебного процесса при дистанционном обучении должны быть основаны на использовании информационной модели, которая позволяет проектировать индивидуальную образовательную траекторию, включающую самостоятельную работу обучающихся. Такая технология включает формирование у педагогов знаний, умений и навыков в области информатики, овладение ими умениями разработки и создания интерактивных обучающих программ, реализации учебного процесса в режиме дистанционного обучения.

3. Для обеспечения качества образования должны быть достигнуты образовательные цели, включающие и такие показатели, как знания психофизиологических и медикобиологических особенностей дистанционного обучения, умения проводить мониторинг качества обучения [3].

Процесс формирования готовности педагогов к дистанционному обучению имеет сложную структуру. Поэтому для построения модели такого процесса применяется системный подход. При разработке модели формирования готовности педагогов к дистанционному обучению учащихся руководствовались определением понятия «модель» использующимся в педагогических исследованиях. Педагогическая модель определяется как обобщенный, абстрактно-логический образ определенной педагогической системы, отображающий и показывающий важные структурно-функциональные связи объекта педагогического исследования [4].

Результаты и дискуссия. При создании модели процесса формирования готовности педагога к дистанционному обучению учащихся также руководствовались мнением Ж.А.Хамидова о том, что в модели должны быть отражены:

− требования общества, предъявляемые к качеству подготовки педагогов;

− наличие психолого-педагогических основ подготовки специалистов;

− основные идеи по исследуемой проблеме;

− организация педагогического про¬цесса по формированию готовности будущих педагогов в вузе;

− критерии и показатели уровней качества процесса форми¬рования готовности будущих педагогов [5].

Также для успешности формирования готовности будущих педагогов в вузах для эффективной работы в системе дистанционного обучения необходима реализация определенных организационно-педагогических условий:

− внедрение общеподготовительных, профессионально-ориентирующих, профессионально-специализирующих курсов в образовательные программы или в программу дополнительного образования педагогов на курсах повышения квалификации;

− применение модульно-рейтинговой и дистанционных технологий;

− организация самостоятельной работы обучающихся в электронной информационно-образовательной среде;

− включение обучающегося в образовательную деятельность в режиме дистанционнго обучения для понимания им сложностей, которые может испытывать учащийся на расстоянии.

Анализ педагогической литературы и других научных исследований [6-11] позволил определить структуру готовности педа-

гога к дистанционному обучению учащихся. Данная структура включает мотивационный, когнитивный, операционный, информационный, рефлексивно-оценочный компоненты.

Мотивационный компонент подразумевает наличие определенного уровня мотивов, направленных на эффективное усвоение знаний, умений, навыков, и осознания необходимости внедрения в учебный процесс ДОТ, понимание важности постоянного самообразования для успешной педагогической деятельности, также наличие инициативы, стремления педагога к инновациям, желания участвовать в научной работе по проблемам дистанционного обучения.

Когнитивный компонент характеризуется наличием теоретических и практических знаний и умений в вопросах дистанционного обучения, работы в сети Интернет, программного обеспечения, принципов функционирования телекоммуникационных систем, работы в электронной информационно-образовательной среде, здоровьесберегающих технологий и их использования при дистанционном обучении и т.д.

Умение педагога осуществлять поиск информации по организации учебного процесса, умение организовать учебно-познавательную деятельность и самостоятельную работу учащихся, проводить оценку результатов обучения, навыки использования здоровьесберегающих и других технологий при дистанционном обучении определяют операционный компонент.

Информационный компонент включает умения применять различные средства телекоммуникаций, владение приемами организации взаимодействия участников процесса дистанционного обучения, умение подбирать и создавать цифровые образовательные ресурсы, дистанционные учебные курсы.

Рефлексивно-оценочный компонент подразумевает умение проводить анализ результатов своей работы по реализации дистанционного обучения и давать самооценку, описывается степенью адекватного проведения анализа педагогической деятельности, предполагает способность исправлять и устранять допущенные ошибки.

Опираясь на работы исследователей вопросов подготовки педагогов к работе в системе дистанционного обучения, были выделены уровни сформированности готовности: низкий, средний, высокий [12]. Для выявления уровня готовности педагогов к дистанционному обучению учащихся на основе работы А.А. Малыгина и Т.А. Вороновой [12] были определены критерии и показатели сформированности каждого компонента (Таблица 1).

Таблица 1

Критерии и показатели сформированности готовности педагогов к дистанционному обучению учащихся

Уровни Компоненты	Низкий уровень	Средний уровень	Высокий уровень
1	*2*	*3*	*4*
Мотивационный	Проявляет интерес и инициативу к освоению ДОТ	Понимает значимость приобретения знаний и умений для успешной педагогической деятельности на основе ДОТ	Осознает необходимость внедрения в образовательный процесс ДОТ, важность постоянного самосовершенствования в области ДОТ; проявляет инициативу в участии в научных работах по проблемам дистанционного обучения.

1	2	3	4
Когнитивный	Знает и понимает основные понятия ДОТ, принципы работы персонального компьютера в сети Интернет	Знает и понимает понятия и принципы ДОТ, модели и характеристики дистанционного обучения, программного обеспечения, особенности организации и проведения занятий, основы здоровосберегающих технологий	Знает и понимает понятия, принципы, ДОТ и особенности организации дистанционного урока, стили и специфику учебно-познавательной деятельности, самостоятельной работы на дистанционном занятии, телекоммуникационный этикет и возможности оболочек дистанционного обучения, здоровьесберегающие технологии.
Операционный	Умеет организовать дистанционный урок и провести оценку деятельности учащихся	Умеет создавать условия для самостоятельной дистанционной работы учащихся с привлечением здоровьесберегающих технологий, проводить тестирование и давать оценку деятельности учащихся	Умения, указанные на первых двух уровнях и навыки организации учебно-познавательной деятельности учащихся и применения здоровьесберегающих технологий на уроке при дистанционном режиме
Информационный	Умеет использовать разные средства телекоммуникаций для взаимодействия с участниками учебного процесса в режиме реального времени, работать в сети Интернет; использовать в учебном процессе ресурсы электронной информационно-образовательной среды	Умеет пользоваться разными средствами телекоммуникаций для взаимодействия участников процесса дистанционного обучения; умеет подбирать цифровые образовательные ресурсы и разрабатывать элементы дистанционных учебных курсов	Умения, усвоенные на первых двух уровнях и умения проводить дистанционные конференции, разрабатывать полноценные дистанционные учебные курсы
Рефлексивно-оценочный	Анализирует свою педагогическую деятельность поверхностно	Высказывает категорические суждения, анализирует свою педагогическую деятельность неполно, дает самостоятельную, но недостаточно глубокую оценку своим действиям и решениям	Дает полный рефлексивный анализ своей работы, способен исследовать незнакомые ситуации, адекватно рассуждать о себе как о педагоге системы дистанционного обучения

Достижение каждым обучающимся высокого уровня компетентности по выполнению педагогической деятельности в режиме дистанционного обучения учащихся обеспечивается совокупностью всех компонентов [6].

Для успешного формирования у будущих педагогов готовности к реализации своих профессиональных функций в системе дистанционного обучения учащихся целесообразно соблюдение таких принципов:

1) принцип включенности в цифровую образовательную среду предусматривающий проектирование и проведение учебного процесса с обучающимися на основе ДОТ.

2) Принцип интерактивности, который реализуется в процессе организации деятельности студентов по разработке и применению на практических занятиях собственного цифрового дидактического инструментария по учебному предмету, а также проектов собственных дистанционных курсов.

3) Принцип практико-ориентированности предполагающий нацеленность образовательного процесса на планирование и разработку обучающимися своей будущей педагогической деятельности в условиях информационного пространства и виртуальной реальности.

С учетом вышеизложенных положений построили схематичную модель процесса формирования готовности педагогов к дистанционному обучению учащихся (Рисунок 1).

Заключение. В вузе используются различные организационные формы и методы обучения. Анализ научно-педагогической литературы по данной проблеме показывает, что для обеспечения активности познавательной деятельности, возможности самореализации обучающихся целесообразно систематизация организационных форм и методов с учетом особенностей учебно-методической, технологической, исследовательской и самостоятельной деятельностей, в которые включается будущий педагог в процессе и в результате профессиональной подготовки в вузе.

Для реализации формирования готовности будущих педагогов в вузе для работы в системе дистанционного обучения в образовательные программы педагогических специальностей включены такие учебные курсы, как «Цифровая грамотность современного педагога», «Онлайн-ресурсы для организации эффективного обучения», «Киберпедагогика», «Информационные технологии в проектной и исследовательской деятельности учащихся», «Разработка онлайн курсов». Построенная модель отражает целостный педагогический процесс. Хотя каждый компонент модели решает конкретную задачу, заданная цель – формирование готовности педагога к дистанционному обучению учащихся – достигается при интеграции всех компонентов данной модели.

Список использованных источников

[1] Об образовании: Закон Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.03.2021) [Электронный ресурс]: URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747 (дата обращения: 12.04.2021).

[2] Рудой О.Ф. Формирование у педагогов готовности к реализации современных технологий дошкольного образования: Дис. … канд.пед.наук: 13.00.02 . – М., 2012. – 265 с.

[3] Демкин В.П., Майер Г.В., Можаева Г.В. Проблемы кадрового обеспечения системы открытого и дистанционного образования //Подготовка кадров для системы открытого и дистанционного образования. - Томск, 2001. – С. 7-10.

[4] Велихов Е.П. Новая информационная технология в школе //Информатика и образование. – 1986. – № 1. – С.18-22.

[5] Хамидов Ж.А. Моделирование процесса формирования готовности будущего учителя профессионального образования к применению информационных технологий //Молодой ученый. – 2011. – № 12(35). – Т.2. – С.145-149 [Электронный ресурс]: URL: https://moluch.ru/archive/35/3977/ (дата обращения: 02.03.2021).

[6] Воронова Т.А. Формирование у студентов готовности к педагогическому самообразованию в условиях университета: Дис. ... канд.пед.наук. – Ленинград, 1986. – 280 с.

[7] Дурай-Новакова К.М. Основы и закономерности процесса формирования профессиональной готовности к педагогической деятельности: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – М., 1983. – 46 с.

[8] Лещинский В.А. Подготовка преподавателя к реализации здоровьесберегающего образования в вузе в процессе повышения квалификации: Дис. ... канд.пед.наук. – Ростов-на-Дону, 2007. – 202 с.

[9] Маркелова Ю.И. Подготовка студентов к дистанционному обучению в магистратуре //Вестник государственного университета управления. – 2013. – № 15. – С.41-47.

[10] Печерская С.А. Теоретико-методологические основы готовности студентов к использованию информационных технологий: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Сочи, 2007. – 40 с.

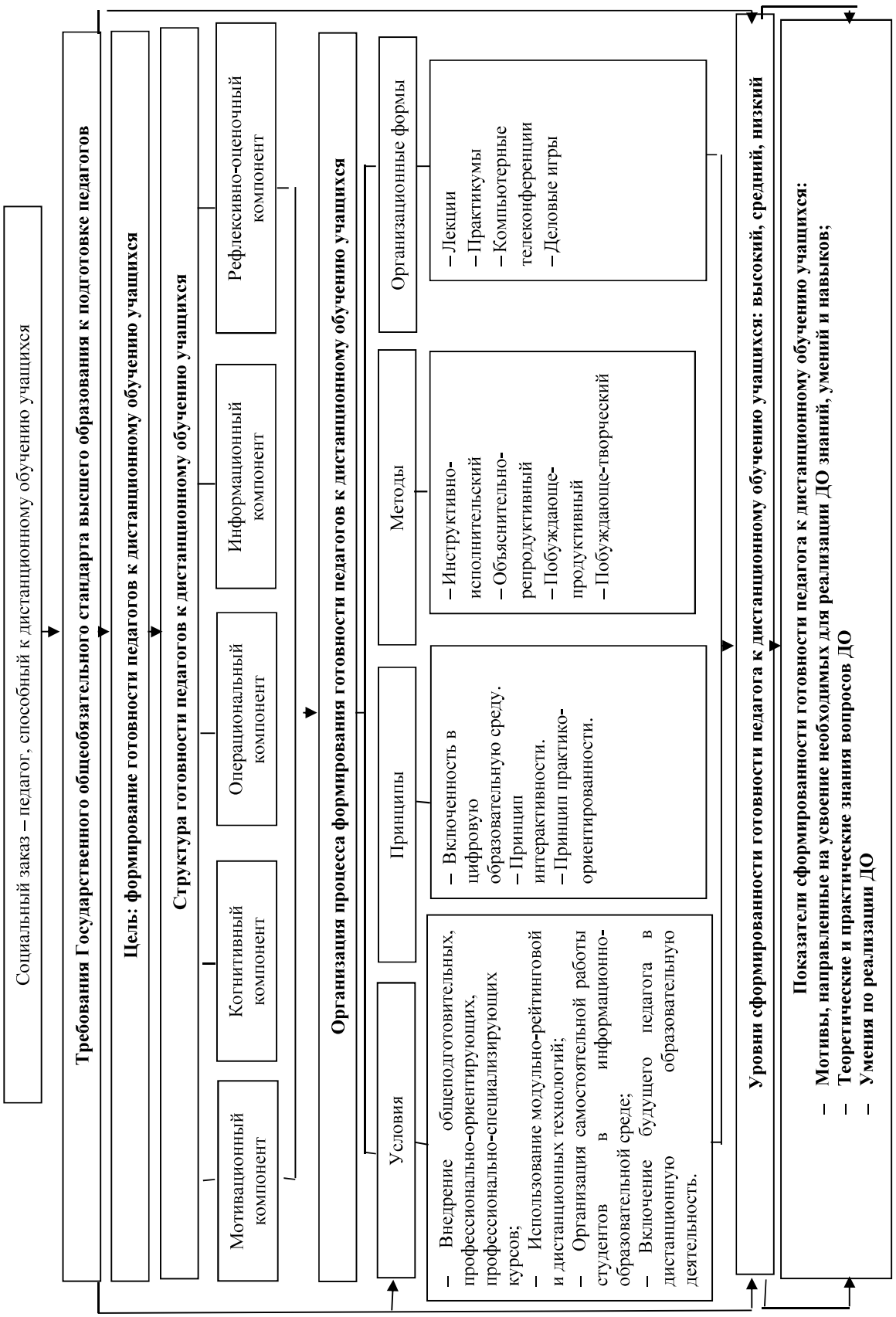

Рисунок 1. **Модель формирования готовности педагога к дистанционному обучению учащихся**

[11] Федорова Г.А. Профессиональная подготовка учителей к реализации дистанционных образовательных технологий в современной школе //Муниципальное образование: инновации и эксперимент. - 2015. – № 1. – С.35-37.

[12] Маркелова Ю.И., Малыгин А.А., Воронова Т.А. Формирование готовности студентов к работе в системе дистанционного обучения детей с ограниченными возможностями здоровья //Образование и наука. – 2016. – № 10(139). – С.133-148.

References

[1] Ob obrazovanii: Zakon Respubliki Kazahstan (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 31.03.2021) [Elektronnyj resurs]: URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747 (data obrashcheniya: 12.04.2021).

[2] Rudoj O.F. Formirovanie u pedagogov gotovnosti k realizacii sovremennyh tekhnologij doshkol'nogo obrazovaniya: Dis. … kand.ped.nauk: 13.00.02 . – M., 2012. – 265 s.

[3] Demkin V.P., Majer G.V., Mozhaeva G.V. Problemy kadrovogo obespecheniya sistemy otkrytogo i distancionnogo obrazovaniya //Podgotovka kadrov dlya sistemy otkrytogo i distancionnogo obrazovaniya. – Tomsk, 2001. – S. 7-10.

[4] Velihov E.P. Novaya informacionnaya tekhnologiya v shkole //Informatika i obrazovanie. – 1986. – № 1. – S.18-22.

[5] Hamidov Zh.A. Modelirovanie processa formirovaniya gotovnosti budushchego uchitelya professional'nogo obrazovaniya k primeneniyu informacionnyh tekhnologij //Molodoj uchenyj. – 2011. – № 12(35). – T.2. – S.145-149 [Elektronnyj resurs]: URL: https://moluch.ru/archive/35/3977/ (data obrashcheniya: 02.03.2021).

[6] Voronova T.A. Formirovanie u studentov gotovnosti k pedagogicheskomu samoobrazovaniyu v usloviyah universiteta: Dis. ... kand.ped.nauk. – Leningrad, 1986. – 280 s.

[7] Duraj-Novakova K.M. Osnovy i zakonomernosti processa formirovaniya professional'noj gotovnosti k pedagogicheskoj deyatel'nosti: Avtoref. dis. ... d-ra ped. nauk. – M., 1983. – 46 s.

[8] Leshchinskij V.A. Podgotovka prepodavatelya k realizacii zdorov'esberegayushchego obrazovaniya v vuze v processe povysheniya kvalifikacii: Dis. ... kand.ped.nauk. – Rostov-na-Donu, 2007. – 202 s.

[9] Markelova Yu.I. Podgotovka studentov k distancionnomu obucheniyu v magistrature //Vestnik gosudarstvennogo universiteta upravleniya. – 2013. – № 15. – S.41-47.

[10] Pecherskaya S.A. Teoretiko-metodologicheskie osnovy gotovnosti studentov k ispol'zovaniyu informacionnyh tekhnologij: Avtoref. dis. ... kand.ped.nauk. – Sochi, 2007. – 40 s.

[11] Fedorova G.A. Professional'naya podgotovka uchitelej k realizacii distancionnyh obrazovatel'nyh tekhnologij v sovremennoj shkole //Municipal'noe obrazovanie: innovacii i eksperiment. – 2015. – № 1. – S.35-37.

[12] Markelova Yu.I., Malygin A.A., Voronova T.A. Formirovanie gotovnosti studentov k rabote v sisteme distancionnogo obucheniya detej s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya //Obrazovanie i nauka. – 2016. – № 10(139). – S.133-148.

Оқушыларды қашықтықтан оқытуға педагогтердің дайындығын қалыптастыру моделі

Г.С. Майлыбаева[1], Г.Н. Жолтаева[1], Н.Ж. Жанатбекова[1], Ж.К. Абильгазиева[1], А.С. Сейтбатталова[1]

[1]Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

(Талдықорған, Қазақстан)

Аннотация

Мақала педагогтардың оқушыларды қашықтықтан оқытуға дайындығын қалыптастыру мәселесіне арналған. Авторлар «қашықтықтан оқыту», «дайындық», «педагогикалық модель» ұғымдарын қарастырды, қашықтықтан білім беру жүйесін кадрлармен қамтамасыз ету мәселелерін зерделеу негізінде қашықтықтан оқытуды жүзеге асыру үшін мамандарды даярлау жүйесіне, педагогтің оқушыларды қашықтықтан оқытуға дайындығын қалыптастыру құрылымына қойылатын талаптар анықталды, сондай-ақ қашықтықтан оқыту жүйесінде табысты жұмыс істеу үшін болашақ педагогтердің жоғары оқу орындарындағы дайындығын тиімді қалыптастырудың ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттары анықталды. Зерттеушілердің қашықтан оқыту жүйесіндегі жұмыска педагогтарды даярлау мәселелеріне арналған еңбектеріне сүйене отырып, мақалада педагогтың оқушыларды қашықтықтан оқытуға дайындық құрылымының құрамдас бөліктерінің мазмұны, болашақ мұғалімдердің оқушыларды қашықтықтан оқыту жүйесіндегі кәсіби функцияларын жүзеге асыруға дайындығын сәтті қалыптастыру үшін қажет мұғалімдердің дайындық деңгейі мен критерийлері және принциптері көрсетілген. Мақалада нәтижесінде болашақ ұстаздардың оқушыларды қашықтықтан оқытуға дайындығын қалыптастыру болып табылатын болашақ педагогтердің қашықтықтан оқытуға дайындығын қалыптастыру процесінің логикасы мен ішкі динамикасын көрсететін моделі ұсынылған.

Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің AP08856314 «Мұғалімдердің студенттерді қашықтықтан оқытуға дайындығын қалыптастыру» гранты жобасы аясында дайындалған.

Түйін сөздер: қашықтықтан оқыту; дайындық; дайындық құрылымы; деңгейлер мен өлшемдер; дайындықты қалыптастыру моделі.

Model of teacher readiness formation to distance learning of students

G. Mailybaeva[1], G. Zholtayeva[1], N. Zhanatbekova[1],
Zh. Abilgaziyeva[1], A. Seytbattalova[1]
I.Zhansugurov Zhetysu University
(Taldykorgan, Kazakhstan)

Abstract

The article is devoted to the problem of formation of teachers ‘ readiness for distance learning of students. The authors consider the concepts of “distance learning”, “readiness”, “pedagogical model”, on the basis of studying the issues of providing personnel for the distance education system, the requirements for the system of training specialists for distance learning, for the structure of forming the teacher’s readiness for distance learning of students are determined, and the organizational and pedagogical conditions for the effective formation of the readiness of future teachers in universities for successful work in the distance learning system are also identified. Based on the work of researchers on the issues of training teachers to work in the distance learning system, the article reveals the contents of the components of the structure of the teacher’s readiness for distance learning of students, identifies the levels and criteria for the formation of teachers ‘readiness and the principles, the implementation of which is necessary for the successful formation of future teachers’ readiness to perform their professional functions in the distance learning system of students. The article presents a model of the process of forming the readiness of future teachers for distance learning, reflecting the logic and internal dynamics of the process, the result of which is the formation of the readiness of future teachers for distance learning of students.

The article was prepared within the framework of a project for a grant from the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan AP08856314 “Formation of teachers’ readiness for distance learning of students”.

Keywords: distance learning; readiness; readiness structure; levels and criteria; readiness formation model.

Поступила в редакцию: 05.10.2021

IRSTI 15.14.21 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.04*

Sh.KOSHERBAEVA[1], Sh.KARBAEVA[1]

[1]Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)
kosherbaeva_shinar@mail.ru, karbaevash@mail.ru

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF SOCIAL ECOLOGY AND THE RELATIONSHIP BETWEEN MAN AND NATURE

Abstract

Modern environmental problems are not limited only to biological content; in recent decades, environmental research has acquired a social orientation, regulating the relations of the “man-Nature-Society” system, which has led to the emergence and development of a new branch of management ecology, social ecology. The ideas of social ecology include the intervention of Man and humanity in all natural systems; the rate of evolution and change of natural systems under the influence of anthropogenic factors; the relative and characteristic influence of geological forces and man on natural systems. The concept of social ecology in general develops directly in relation to socio-economic problems, so there is a need to integrate the branches of natural, social and technical science to solve it. This integration, firstly, will affect the conduct of new interdisciplinary research, and secondly, the environmental content of existing disciplines will be provided methodically and methodically. The new

stage of the relationship between man and society is characterized by systematic approaches, so it is necessary to reorientate school education to the formation of a scientific picture of the modern world. We see this in the ecologization of Natural Science subjects in school by linking them together. Environmental education is now fully integrated into school programs, and its new component, socio-ecology, is beginning to manifest itself. The article discusses the essence of the socio-ecological concept in the content of natural science disciplines and the problems of the relationship between man and nature.

Keywords: socio-ecology; nature; natural systems; biosphere; ideas of social ecology; natural science; social and technical sciences; integration; new interdisciplinary research; the relationship between man and society; the scientific picture of the modern world; natural and scientific disciplines.

Introduction. Determining the place of social ecology in the system of science, its relationship with other branches of science is one of the most difficult tasks. The relationship between the branches of Social Ecology and sociology covers the issues of protecting Social labor discipline, preserving rural and urban society. Protection of social labor discipline studies the "violation of balance" in the working environment of a person. Through the use of Natural Resources and its revival, people can also make changes to nature in a certain amount and cause harm. While the preservation of rural and urban society as a separate social discipline considers the permanent place of residence of a person, which is a social factor, Social Ecology, in turn, studies the environment of residence of a person.

The relationship between man and his environment cannot be the subject of study in a single field of science. Due to the increasing complexity of the social structure, that is, the relationship of man in it with nature, it is becoming increasingly difficult to find a solution to the relationship between man and the environment. Therefore, it is better to look at social ecology not only from the point of view of studying the relationship between a person and his environment, but also to determine his relationship with other branches of science.

The relationship between man and the environment characterizes the historical stages of the formation of relations between nature and society (the era of hunting-gathering and agricultural Culture, Industrial and post-industrial society). The history of studying the formation of the relationship between society and nature dates back to ancient times. The analysis of this problem coincides with the beginning of the twentieth century.

Main body. Nature is a reality that exists independently in the minds of people. In the words of the scientist V.I.Vernadsky "... man and his appearance as a social person are very closely related to the biosphere in terms of legitimacy and material and energy."

The emergence of civilization led to the emergence of new factors affecting the fate of living things. The main factor in it is that it is the main geological force that today affects global processes on earth – human activity.

According to the modern understanding, the general scientific worldview summarizes and systematizes cognitive knowledge about nature, society and man, as well as their relationship and development with each other at a high level in philosophical, socio-political, socio-economic, Natural-Scientific, Technical and other aspects. As a result of the differentiation of various branches of Science, a conceptual system of the general scientific worldview is formed, where philosophy plays a key role. In the words of the philosopher D.Kishibekov "... it is known that the emergence and formation of humanity and society depends on the existence of the natural environment, the necessary prerequisites, conditions..." [1]. Philosophy and the natural sciences are aimed at achieving some objective reality, and the evidence of Natural Science presupposes some philosophical justification.

The formation and development of human society in the historical and cultural environment was accompanied by environmental crises of anthropogenic impact at the local and regional levels.

Man was forced to look for new resources for life, which led to the formation and development of agricultural culture, that is, the transition of humanity to agriculture and animal husbandry. As a result, the anthropogenic impact changed

the structure of ecological systems and led to deep landscape transformations. For example, in the era of agricultural culture, the area of irrigated land in Central Asia was several times larger than today. A vast territory stretching from southern Palestine to northern Syria to Mesopatamia and eastern Iran was the home of Agriculture. But improper irrigation (artificial irrigation of the land) changed the composition of the soil, destroyed vegetation, and the soil became barren [2].

In modern times, the relationship between society and nature is studied in detail. E.O.Novozhilova presented the concept of the relationship between society and nature through environmental changes. It connects environmental changes – the transition of relations between society and the environment to a qualitatively new state, the transformation of the material, energy and information foundations of society's life, the transition to new basic technologies and the establishment of a dynamic balance at a high level [3; 4]. These changes lead to the formation and development of "ecosystem-biospheric - noospheric" socio-environmental problems.

Solving social and environmental problems ensures the ecological stability of the planet. Individual and anthropogenic human activity has a huge impact on our planet and all living organisms living on it. Given that such actions lead to environmental degradation, rapid loss of biodiversity, and climate change, humanity should propose ways to solve these problems.

According to the United Nations Development Programme (UNDP), 17 (seventeen) Sustainable Development Goals are set. The Sustainable Development Goal (SDGs) is aimed at improving the quality of life of citizens, socio-economic development and environmental sustainability of states. In particular, in the implementation of the goal of combating climate change, education increases the ability of people to resist climate change threats, teaches them to know how to prevent them, identify their causes [5].

Therefore, the environmental crisis is not only an environmental, but also a social problem, and its solution should be handled not only by natural sciences (physics, chemistry, biology, ecology, etc.), but also by Humanities (History, Sociology, Psychology, demography, etc.). Modern problems in the relationship between society and nature can be solved by overcoming the global environmental crisis.

Methodology. The methodology of the proposed research includes a systematic understanding of the world; environmental crisis; the crisis of human life in the modern world; humanistic development; the global nature of environmental problems and problems of general responsibility for their solution philosophy and methodology based on.

Since social ecology is a transitional science between the natural sciences and the humanities, it actively uses the methods of the natural sciences and the humanities in its methodology and the methodology that expresses the unity of these two approaches. The peculiarity of the method of social ecology is that its subject depends on the factor bordering nature and society.

The first element of the scientific method of social ecology follows from the theories of social ecology, ecological worldview and Environmental Protection.

Results. Before analyzing the concept of "social ecology", we will first touch on the origin of the term "social". Social (*lat. Socialis*) – comes from the words united, friendly, common, public. In the scientific literature, the concept of "social" has two different meanings: first, it is used in a broad sense as a synonym for the concept of "society", which differs from nature, and secondly, it is considered as a separate branch of society, economic, environmental, political, legal, etc.

The term "social ecology" was first introduced into the literature by American sociologists R.Park and E.Burgess in the 20s of the XXI century from the point of view of studying the internal mechanisms of Urban Development. The concept of "social ecology" in a new sense was introduced into the ranks of branches of Science in the second half of the twentieth century, and then began to actively develop after the World Congress of scientists

in the field of sociology in 1966. One of the first to define social ecology was the outstanding figure Raderick Mack Kenzil, the founder of classical ecology [6].

The beginning of the formation of social ecology began with bioecology, i.e. plant and Animal Ecology, and sociology began to develop further from the interest of the field of Science in the environment. Scientists, considering it from the point of view of economic theory and approaches to social geography, define the subject of research of social ecology. There are some difficulties in defining social ecology due to the lack of social studies of environmental issues. Currently, it is considered as a separate branch of science that studies the specifics of the relationship between man and the environment. Consequently, the concept of "social ecology" allows us not only to study the impact of the technological environment on humans, but also to study the laws of human interaction with nature [7; 8].

It is necessary to establish that the subject of the study of social ecology is the relationship between a person and his environment, which is the basis for determining the impact of environmental factors on the quality of life in modern society. Quality of life is defined "as a set of relations that connect the individual with society and the natural environment, each of its elements has its own characteristics and needs" [J.Frade]. This understanding of the quality of life is confirmed by the results of the study, which means that without clean, rich and beautiful nature, it is impossible to live a full life and achieve a high level of quality of life without taking into account the impact of human and socio-economic relations on the state of the ecosystem. The results of the study also show that the issues of quality of life and Environmental Protection are of different importance in different countries. For example, countries with rapidly developing industries, i.e. the biosphere has changed under the influence of the scientific and technological revolution, and countries with a clean environment, but initially homeless and food insecure, should not be equated [9].

In the study of the essence of the concept of Social Ecology and the peculiarities of the relationship between man and nature, it was proved that education plays a key role in solving environmental, including social, environmental problems, and education is an important condition for overcoming these problems. Currently, environmental issues are increasingly being introduced into school programs. For example, according to the World Report on education monitoring, an analysis of 78 national curricula shows that the term "ecology" is found in 55% of them, and the term "environmental education" is found in 47% [10]. "According to the analysis of the updated educational program at a new school, developed in Kazakhstan in accordance with the goals and objectives of the study, it was found that this indicator is in the range of 35-45%, as well as the low level of transmission of the concepts of" "social ecology "" in the content of the standard program" [11].

Analyzing the content of high school programs, it is noted that there is a partial chaotic transfer of socio-environmental concepts: "environmental management", "natural conditions", "natural resources", "means of production, types of production", "geography of peoples", "rational use of Natural Resources", "humanity", etc. The complexity and versatility of the concepts contained in these educational materials in the formation of socio-environmental knowledge of students requires its further development. "We are convinced that the development of ecological culture and environmental literacy of schoolchildren is impossible without the formation of knowledge about social aspects of nature, the role of Man and society on the planet, so the need for the introduction of socio-environmental concepts in the educational purposes of the sections "environmental management" and "fundamentals of geoecological research" in the section "nature management and geoecology" from geography is proved [12].

The formation of concepts is impossible without environmental education, which is given in the section "Ecology and the impact of human activity on the environment", which is considered as socio-ecological aspects of biological concepts and individual socio-environmental concepts, deepening their content and moving to more complex concepts. However, the programs do not take into account the continuity that forms leading socio-environmental concepts on an interdisciplinary and interdisciplinary basis. We determined this in our research by compiling the following questionnaire questions for the transmission of the concept of social ecology in school programs, for example:

1. Subject of Social Ecology.
2. Main tasks of Social Ecology:
– disclosure of the laws of nature;
– the formation of laws in which people live;
– formation of the relationship between man and nature;
– disclosure of the laws of society's development.
3. The main components of social ecology are:
– ecosystem and geosystem;
– sociosystem;
– geosystem and biosystem;
– *biosystem*.
4. Stages of the relationship between society and nature.
5. Forms of interaction between man and nature.
6. Social ecological system - the object of study of socio-ecology.
7. The system of social and ecological control.
8. Socio-ecological forecasting.

Analyzing the questionnaire on the transfer of the concept of social ecology in school programs, its conclusion can be seen in the diagram below (Figure 1).

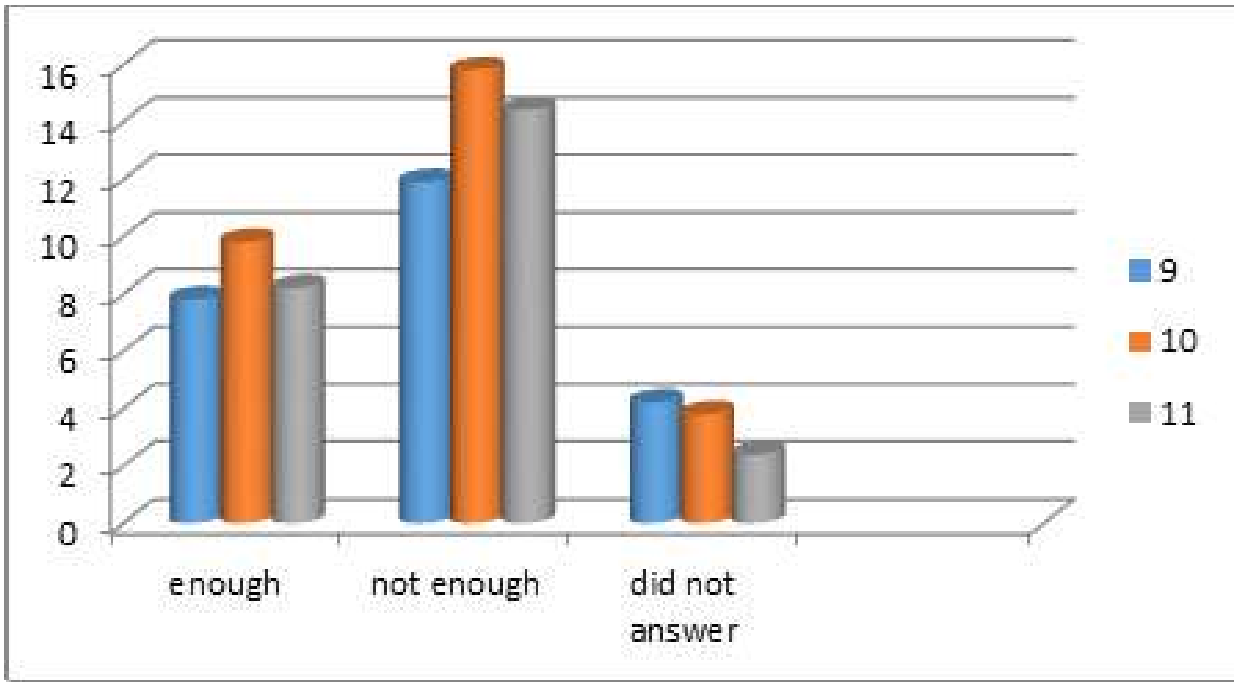

Figure 1. **Presentation of the concept of social ecology in school programs**

During the analysis of a special survey, it was noted that students ' assimilation of the concepts of Social Ecology was partially formed in the school by natural science subjects, as well as through general media (popular science magazines, educational literature, current printed pages) [13].

At the same time, in order to determine the interests and abilities of students to choose an environmental orientation and their understanding of their future profession, teachers of the orientation class asked Short questions, the results of which were processed and summed up.

Analysis of the content of elements of social and environmental education in educational programs of natural science disciplines it made it possible to reveal the essence of the concept of Social Ecology and identify the features of the relationship between man and nature. This, in turn, determined the relevance of research work on the formation of social and environmental values of students.

Discussion. Analyzing a lot of literature that has dealt with the issues of formation and development of social ecology, we have noticed that today a different view of social ecology has been formed.

Philosophical scientists define social ecology as a separate branch of science that comprehensively studies the problems of interaction and interaction between man, nature and society. E.V. Girusov based the concept of social ecology on the concept of "Environment", and A.V. Losev and G.G. Provadkin on the concept of "Noosphere", according to V.D. Komarov, "social ecology should consist of a separate category that does not depend on either biology or geography", I.B. Novik, V.A. Los, A.V. Kapura argues that "sociobiogenesis" and "socioecosystems" make up M. Skiba's "environmental quality."

The conclusion that follows is that in modern philosophical literature, various aspects of the biosphere and its relationship with social factors are studied. In particular, the theoretical and methodological problems of the relationship between society and nature are actively analyzed. In this regard, the correct philosophical approach to environmental problems undoubtedly affects the comprehensive solution of environmental problems, as well as the development of socio-environmental education.

The essence of E.V. Girusov's idea of harmony in nature helps to deepen the understanding of the natural dialectical balance in nature. Based on the works of I.F. Reimers, V.D. Komarov, I.P. Gerasimov, they consider social ecology as scientific approaches to the study of natural objects, unique methods of human development as a new approach to the world in order to avoid a global crisis. I.P. Gerasimov gives a definition that social ecology should not be considered as a separate discipline, since it is becoming a complex field of scientific knowledge, covering all the fundamental areas of scientific knowledge.

The impact of environmental stress on the environment has led to the emergence of socio-economic problems in society, the solution of which is carried out on a common purposeful basis with other branches of science. This common goal includes the ecologization of society, the formation of a new ecological thinking and ecological worldview. From this we can see that classical ecology, according to the definition of N.F. Reimers, has gone beyond its biological framework and turned into a "megahecology" in modern conditions [14].

B. Kommoner argues that the basic principles of environmental protection are the result of the relationship between man and nature, proving that everything in nature is closely linked, the need to seek and study the stability and variability of these relationships, their breaks and the emergence of new relationships. According to the following principle, defining the concept of isolation of nature as the highest level ecological system, it means that nothing in nature disappears without a trace. Damage to natural systems by the relationship between man and nature separates man from nature. Its essence is that it reminds us of the power of nature, that nature knows everything, and that man is only a part of that nature. Natural systems create favorable conditions for life, and if a person does the opposite for his own need for these favorable conditions, then we owe nature, that is, in the sense that the gift that nature gives us is not free (Figure 2).

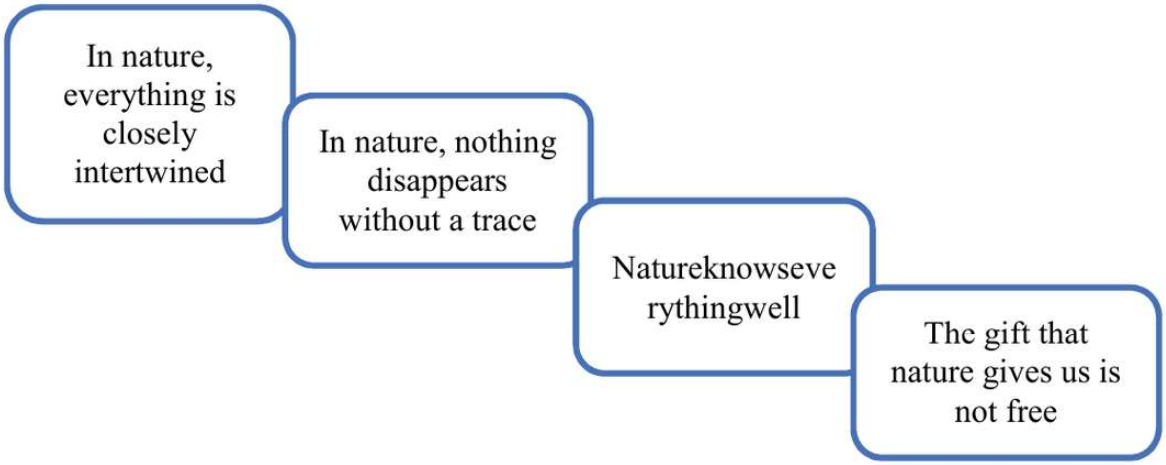

Figure 2. **B. Commoner basic principles of environmental protection [15].**

The conclusion that follows from this proves that the basic principles of Environmental Protection are the main component of the subject of social ecology.

We can say that environmental issues are very closely related to the branches of economic science. The rapid development of productive forces, along with increasing the material and cultural wealth of society, leads to environmental pollution, or rather to a violation of the ecological balance. Therefore, the relationship between society and nature in the context of modern economic growth requires a deeper study, that is, the search for the path of harmony between nature and society. This, in turn, involves the replacement of the concept of "economic efficiency" with the concept of "environmental efficiency", the use of resource-saving and environmentally friendly technologies, improving the environmental culture of society.

Conclusion. The current period is characterized by the emergence of many problems related to the state of the environment, such as crises of resource destruction as a result of human merciless attempts to treat nature. Changing this situation, that is, entering the path of sustainable development, is possible only through a sincere understanding of these issues, strict adherence to environmental principles. The main tool for solving these problems is appropriate environmental education for all people. Therefore, there was a need to improve environmental education, search for new approaches to teaching, and the purpose of our research was to determine the theoretical foundations of socio-environmental education in schools, thereby forming socio-environmental values of students.

References

[1] Kishibekov D., Sydykov U. Filosofiya. – Almaty: NUR-Kitap. – 2002. – 386 s.

[2] Korobkin V.I. Ekologiya I zashchita okruzhayushchej sredy: Uchebnik. – 2-e izd. – M.: KNORUS, 2014. – 336 s.

[3] Novozhilova E.O. Sociologiya global'nyh ekologicheskih processov //Sociologicheskie issledovaniya. – 2008. – № 9. – S.59-67.

[4] Oreshkina T.A. Social'naya ekologiya: Uchebnik. – Ekaterinburg: Izd-vo Ural'skogo universiteta, 2018. – 128 s.

[5] Sustainable development goals in the Republic of Kazakhstan: EGOV Public services and online information [Electronic resource]: URL: https://egov.kz/cms/kk/zur (data of access: 23.10.2021).

[6] Karbaeva Sh.Sh. Formirovanie social'no-ekologicheskih navykov uchashchihsya v processe orientirovannogo obucheniya v shkole (na primere estestvoznaniya): Diss. ... kand.ped.nauk. – Almaty, 2008. – 143 s.

[7] Seilkhan A., Dossymbetova S., Issabekova A., Kuspanova A. i Kuandykova. Cultivation of prospective plant seeds for Almaty city greening. E3S Web of Conferences 254, 01045 (2021). DOI: https://doi.org/ 10.1051/ e3sconf/ 202125401045.

[8] Sitarov V.A., Pustovojtov V.V. Social'naya ekologiya: Uchebnik dlya studentov vysshih pedagogicheskih uchebnyh zavedenij. – M.: Academiya, 2000. – 280 s.

[9] Global Education Monitoring Report. World Education Monitoring Report. http://gem-report-2016. unesco.org/ru/chapter/ (data of access: 21.10.2021).

[10] A.S.Seilkhan, R.Mirzadinov, A.Aksoy, A.Abulgaziyev and G.Kanat. Assessment of recovery of medicinal plants of the Kurti district of the Almaty region, Kazakhstan. Ecology, Environment and Conservation. Vol.24, Issue 4 2018: Page No. (1653-1658) http://www.envirobiotechjournals.com/article_abstract. php?aid=9196&iid=265&jid=3.

[11] Tipovaya uchebnaya programma s obnovlennym soderzhaniem po disciplinam "Geografiya". "Biologiya", "Himiya" dlya 10-11 klassov estestvenno-matematicheskogo napravleniya obshchego srednego obrazovaniya (na kazahskom, russkom yazykah). – Astana. – 27.02.2017. – 2352. – MON RK.

[12] Fedorko V.N. Nauchno-metodologicheskie principy i podhody geograficheskih issledovanij vzaimodejstviya obshchestva i prirody //Geograficheskie factory ustojchivogo razvitiya Aziatskoj Rossii: materialy nauchnoj praktich. konf. – Vladivostok: Dal'nauka, 2013. – S.269-274.

[13] Tülin Güler Yıldız, Naciye Öztürk, Tülay İlhan İyi, Neşe Aşkar, Çağla Banko Bal, Sibel Karabekmez & Şaban Höl Environmental Education Research, 27(6), (2021), DOI: 10.1080/13504622.2021.1896680.

[14] Enabling innovative ecological education towards the country's sustainable development [Elecgtronic resource]: URL: https://www.kz.undp.org/content/kazakhstan/en/home/projects/sdu/ecological-education.html (data of access: 26.10.2021).

[15] Angus I. Barry Commoner, 1917-2012: one of ecosocialism's most important pioneers //Links Internat. J. Socialist Renewal. 2012, October 2. http://links.org.au/node/3044 (data of access: 26.10.2021).

Әлеуметтік экология ұғымының мәні және адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынас

Ш.С. Кошербаева[1], Ш.Ш. Карбаева[1]
[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Қазіргі экологиялық мәселелер тек қана биологиялық мазмұнмен шектеліп отырған жоқ, соңғы онжылдықта экологиялық зерттеулер әлеуметтік бағытқа ие болып, «адам-табиғат-қоғам» жүйесі арақатынастарын реттеп, басқарушы экологияның жаңа бір саласы әлеуметтік экологияның туындап, дамуына әкелді. Әлеуметтік экология идеяларын адамның және адамзаттың барлық табиғат жүйелеріне араласуы; антропогенді факторлардың әсерінен табиғат жүйелерінің эволюциясы мен өзгеру жылдамдығы; табиғат жүйелеріне геологиялық күштер мен адамның салыстырмалы және сипатты әсерін құрайды. Жалпы әлеуметтік экология ұғымы әлеуметтік-экономикалық мәселелерге тікелей байланысты дамиды, сондықтан, оны шешу үшін жаратылыстану, қоғамдық және техникалық ғылым салаларының кіріктіру қажеттігі туындады. Бұндай кіріктіру біріншіден, жаңа пәнаралық зерттеулердің жүргізілуіне әсер етеді, екіншіден, қазіргі оқытылатын пәндердің экологиялық мазмұны әдіснамалық және әдістемелік жағынан қамтамасыз етіледі. Адам мен қоғам ара-қатынасының жаңа кезеңі жүйелілік тәсілдерімен сипатталады, сондықтан мектепте білім беруді қазіргі заманғы әлемнің ғылыми бейнесін қалыптастыруға қайта бағдарлау қажет. Мұны біз мектептегі жаратылыстану – ғылыми пәндерді бір-бірімен байланыстыру арқылы экологияландырудан көреміз. Экологиялық білім беру бүгінгі таңда мектеп бағдарламалдарына толығынан еніп, оның жаңа бір құраушысы әлеуметтік-экология көрініс таба бастады. Мақалада жаратылыс-ғылыми пәндері мазмұнындағы әлеуметтік-экологиялық ұғымының мәні және адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынас мәселелері талқыланады.

Түйін сөздер: әлеуметтік-экология; табиғат; табиғат жүйелері; биосфера; әлеуметтік экология идеялары, жаратылыстану; қоғамдық және техникалық ғылым салалары; кіріктіру; жаңа пәнаралық зерттеулер; адам мен қоғам ара-қатынасы; қазіргі заманғы әлемнің ғылыми бейнесі; жаратылыс-ғылыми пәндер.

Сущность понятия социальная экология и взаимоотношения человека и природы

Ш.С. Кошербаева[1], Ш.Ш. Карбаева[1]
[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

Современные экологические проблемы не ограничиваются только биологическим содержанием, в последнее десятилетие экологические исследования приобрели социальную направленность, регулируя соотношения системы «человек-природа-общество», что привело к возникновению и развитию новой отрасли социальной экологии. Интеграция идей социальной экологии во все системы природы человека и человечества; скорость эволюции и изменения систем природы под влиянием антропогенных факторов; геологические силы и относительное и характерное влияние человека на системы природы. Концепция социальной экологии в целом развивается в непосредственной связи с социально-экономическими проблемами, поэтому для ее решения возникла необходимость интеграции отраслей естественных, общественных и технических наук. Такая интеграция, во-первых, влияет на проведение новых междисциплинарных исследований, во-вторых, методологически и методически обеспечивается экологическое содержание современных преподаваемых дисциплин. Новый этап взаимоотношений человека и общества характеризуется системными подходами, поэтому необходима переориентация школьного образования на формирование научной картины современного мира. Это мы видим в экологизации естественнонаучных предметов в школе, связывая их между собой. Экологическое образование сегодня полностью вошло в школьные программы, и одна из его новых составляющих – социальная экология. В статье обсуждается сущность социально-экологического понятия в содержании естественнонаучных дисциплин и проблемы взаимоотношений человека и природы.

Ключевые слова: социальная экология; природа; системы природы; биосфера; идеи социальной экологии; сферы естественных; общественных и технических наук; интеграция; новые междисциплинарные исследования; взаимоотношения человека и общества; научная картина современного мира; естественно-научные дисциплины.

Received: 25.09.2021

МРНТИ 15.31.31 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.05*

М.В.ШАМАРДИНА

ФГБОУ ВО «Алтайский государственный университет» (Россия, Барнаул), marav_sh@mail.ru

ИССЛЕДОВАНИЕ ЖИЗНЕСТОЙКОСТИ ПОДРОСТКОВ С ДЕВИАНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ

Аннотация

В статье систематизированно представлен теоретический анализ подходов к таким психологическим феноменам как «жизнестойкость» и «эмоциональный интеллект», показаны их структурные составляющие. Сделаны попытки с учетом теоретических подходов показать взаимосвязь эмоционального интеллекта и жизнестойкости. Дана уточненная характеристика возрастного периода – подростковый возраст: новообразования, ведущий вид деятельности, особенности межличностных взаимодействий, сформированность эмоционального интеллекта и его проявления в рамках стрессовых ситуаций, с учетом формирования возможных девиации в данном возрастном периоде. Представлено эмпирическое исследование, показывающее особенности эмоционального интеллекта в контексте сформированности компонентов жизнестойкости у девиантных подростков. Описаны характеристики эмоционального интеллекта и жизнестойкости у девиантных подростков, которые проявляются в способности осознавать свои эмоции и управлять ими, самоконтроле, что являются основой формирования аттитюдов жизнестойкости, а низкий уровень жизнестойкости и внутриличностного эмоционального интеллекта могут выступать факторами, влияющими на возникновение девиантного поведения. Представлены выводы изучения развития жизнестойкости подростков.

Ключевые слова: жизнестойкость; вовлеченность; контроль; принятие риска; эмоциональный интеллект; аттитюд; стресс; девиантное поведение; подростковый возраст.

Введение. В современном обществе наблюдается тенденция увеличения времени пребывания подростков в социальных сетях, что способствует снижению социализации в целом. Изучение данной проблематики определяется в том, чтобы изучить, что приводит к формированию определенных форм девиантного поведения в подростковом возрасте. Девиантное поведение в подростковом возрасте зависит от внешней среды и внутренних (психологические характеристики личности) факторов: подросток переживает определенное состояние взрослости, которое реализуется через желание постичь все виды взрослости одновременно, к последствиям этого состояния подростки часто не готовы. Демонстрируется это через вызов к окружающим, что показывает неадаптивные формы поведения подростка, поэтому жизнестойкость здесь выступает необходимым условием взросления.

В российской психологии вопросы трудных жизненных ситуаций рассматривался такими учеными: Н.В. Тарабариной, Ф.Е. Василюк, К. Муздыбаевым, В. Лебедевым, М.М. Решетниковым, Ц.П. Короленко, Ю.А. Александровским и другими подвести итог, который заключается в том, что жизнестойкость – такой фактор, внутренний ресурс, который позволяет поддерживать физическое, психическое и социальное здоровье и установки.

Психологические особенности подростка заключаются в объединении со стрессоген-

ными факторами среды, которые выступают основными причинами появления отклоняющегося поведения.

Проблематика девиантного поведения представлена в работах Л.С. Выготского, девиацию он рассматривал через социальную дезорганизацию. Психологические характеристики девиантных подростков рассматривали Г.Д. Шмидт, В.Ф. Пирожков. Х. Ремшмид и обозначили их через эмоциональные нарушения как причину отклонений в поведении.

Жизнестойкость изучена в работах С. Мадди, Л.А. Александровой, А.Н. Фоминовой. На данный момент в психологической литературе представлены эмпирические исследования, посвященные проблематике жизнестойкости девиантных подростков. Ю.В. Давыдова изучает подростков, которые состоят в разных социальных группах, в том числе изучает структуру эмоционального интеллекта девиантных подростков. А.В. Дегтярев изучает влияние уровня развития эмоционального интеллекта на успешность социально психологической адаптации подростков с отклоняющимся поведением.

Таким образом, цель исследования заключается в изучении особенностей эмоционального интеллекта и компонентов жизнестойкости подростков с девиантным поведением.

Гипотеза исследования строилась на предположении о том, что возможно, у подростков с девиантным поведением жизнестойкость и внутриличностный эмоциональный интеллект выражен ниже, чем у подростков, которые не было выявлено склонности к девиантным формам поведения. Субъективным критерием формирования выборок послужили результаты теста ДАП-П (для учащихся общеобразовательных учреждений, разработанный в Санкт-Петербурге в военно-медицинской академии, на кафедре психиатрии) по шкале склонности к отклоняющемуся поведению, результаты теста были подтверждены в ходе беседы с подростками, набравшими высокие баллы по тесту ДАП-П, все состояли на учете у психолога по фактам неоднократных нарушений поведения, тем самым, разделение выборки подтвердилось объективным критерием.

Основная часть. Внимание ученых сосредоточенно на особенностях подростка, так как подростничество знаменует собой переход от детства к взрослости и дает начало многим психологическим характеристикам зрелой личности. Л.С. Выготский выделяет в подростковом возрасте (14-17 годам) формирование новообразования этого периода – самосознание, в рамках которого соединяется когнитивная и аффективная сторона психики. В итоге этого у подростка запускается процесс самопознания, на основе рефлексии, развивается понятийное мышление, воля, он научается овладевать собой. Л.С. Выготский обозначал самопознание как вершину всех психических функций, с помощью самосознания человеку становится возможным глубинно познавать как свой внутренний мир, так и внутренний мир другого человека. [1, С.19]. Общение со сверстниками становится ведущим видом деятельности, развитие которого нельзя представить без участия эмоционального компонента психики.

Подросток вступает в новые системы отношений, вырабатывает новые жизненные ориентиры, именно в связи с этими переменами, подростки становятся уязвимыми к различным формам девиантного поведения. Современный мир характеризуется повышенным количеством стрессогенных факторов, которые сказываются на эмоциональном состоянии подростка и его адаптационных возможностях. [2, С.90]. Поэтому эмоциональный интеллект и жизнестойкость являются личностными ресурсами, которые повышают адаптационные возможности подростка. Позволяют подростку конструктивно взаимодействовать с миром, не прибегая к девиантным формам поведения.

Согласно источникам, в 80-х годах XX века, С. Мадди и С. Койбес писали пси-

хологический феномен «*hardiness*». По сути, они операционализировали понятие «мужество быть» П. Тиллиха. Отечественный психолог Д.А. Леонтьев перевел «*hardiness*» на русский язык как «жизнестойкость» [3, С.530].

Содержание вопроса жизнестойкости (по С. Мадди) заключается в том, что в основе этого конструкта лежит не механизм отрицания стресса, а умение мужественно принять стрессовую ситуацию и действовать максимально эффективно в данных условиях. Здесь, жизнестойкость выступает как компенсаторный механизм саморазвития личности [4, С.93]. Истоки оформления конструкта «*hardiness*» заложены С. Мадди в теории экзистенциального выбора. В рамках этой теории была изучена конструктивная сторона тревоги. Жизнестойкость (по С. Мадди) – это интегративное личностное свойство, которое позволяет человеку эффективно справляться со стрессом, превращая жизненные трудности в возможности личностного роста. С. Мадди выделил три аттитюда, которые составляют структуру жизнестойкости: включенность, контроль, принятие риска [4, С.303; 5, С.90].

Вовлеченность – аттитюд формирующий убеждение в том, что активное участие в ситуациях, открывает новые возможности для личности. О развитости данного компонента свидетельствуют склонность к лидерству и здоровому образу жизни, чувствует себя значимым и ценным.

Компонент «контроля», дает человеку ощущение влияния на исход событий, побуждает на поиск путей решения. Компонент контроля составляет полную противоположность беспомощности. Человек с развитым аттитюдом контроля убежден, что сам выбирает свой путь.

Принятие риска (challenge) аттитюд, который позволяет человеку действовать в условиях отсутствия гарантии успеха. Человек считает, что развитие возможно лишь с приобретением положительного и отрицательного опыта, и использование приобретенных знаний в дальнейшей жизни. Чем сильнее выражены данные компоненты, тем меньше отрицательных соматических и психологических симптомов наблюдается у человека, тем эффективнее человек способен действовать в ситуациях стресса [6, С.15].

Наиболее близким по смыслу с понятием жизнестойкости в отечественной психологии является личностный потенциал Д.А. Леонтьева. Одной из форм проявления личностного потенциала является способность личности преодолевать неблагоприятные условия ее развития, и умение преодолевать личностью саму себя. Согласно Д.А. Леонтьеву, личностный потенциал – это ключевая интегральная характеристика личности, отражающая уровень ее зрелост [6, С.620]. Исследование развития личностного потенциала, автор проводил на подростках, в качестве компонентов личностного потенциала Д.А. Леонтьев относит следующие внутренние свойства: смысловое наполнение жизни, развитые интеллектуальные способности, зрелость эмоциональной сферы, общее психическое здоровье [7, С.152]. Автор выделяет три вида ситуаций, в которых наиболее четко проявляется роль личностного потенциала: в ситуациях неопределенности, когда субъекту необходимо поставить перед собой цели и определиться со способами их достижения; в ситуациях достижения цели, в соответствии с заданными критериями; в ситуациях вынужденного решения задач, под влиянием внешнего давления, при этом сохраняя себя как личность. Выделяя в структуре личностного потенциала компонент эмоциональной зрелости, Д.А. Леонтьев подчеркивает значимость уровня развития этого компоненте в контексте преодоления сложны жизненных ситуаций [7, С.240].

Наряду с личностным потенциалом А.Г. Маклаков ввел понятие адаптационного потенциала. Автор рассматривает этот конструкт в русле устойчивости личности стрессогенным факторам среды. В работах А.Г. Маклакова адаптация представлена не только как свойство индивида, но и как свойство личности, свойство характерное для любой саморегулирующейся системы [8, С.39] Согласно его идее, успешность адап-

тации напрямую зависит от психологических характеристик личности, к которым он отнес: нервно-психическую устойчивость, адекватную самооценку, ощущение социальной поддержки, степень конфликтности [9, С.55]. Автор подчеркивает, что личностные характеристики влияют на физиологические процессы, тем самым способствуют сохранению работоспособности и высокой эффективности даже в экстремальных условиях. Исходя из этого становится очевидно, что изучение связи жизнестойких установок с другими характеристиками личности, необходимо для целенаправленного формирования этого конструкта.

Л.А. Александрова изучает жизнестойкость, опираясь на идею об адаптационном потенциале. Автор выделяет среди компонентов жизнестойкости социальные умения личности, эмоциональные компетенции и интеллектуальные способности.

В рамках субъектно-деятельностного подхода, жизнестойкость рассматривают, как общую способность человека к деятельности по преодолению жизненных трудностей [10, С.130]. В преодолении трудных жизненных ситуаций, личность опирается на внутренние ресурсы. Инструментальные ресурсы представлены когнитивными способностями. С помощью них, человек может анализировать и прогнозировать варианты развития событий, оценивать степень контроля над ситуацией. Эмоциональные ресурсы выступают в качестве генератора энергии для преодоления трудностей, придают смысл этой деятельности [11, С.337].

А.Н. Фоминова изучает жизнестойкость в контексте интегральной индивидуальности. Она рассматривает проявление и формирование жизнестойкости на разных уровнях психики: психофизиологическом, социальнопсихологическом и личностносмысловом. Такой анализ понятия жизнестойкости также позволяет рассмотреть связи этого конструкта с личностными образованиями, позволяет оценить роль личностных факторов в развитии жизнестойких установок. А.Н. Фоминова указывает, что жизнестойкость включает содержательную сторону: выработку ценностей, интеграцию позиций, поиск смысла в данной ситуации, осознание интересов, прояснение отношений; и практическую сторону: умения, навыки, способ действия, развитие ресурсов [12, С.56]. С точки зрения этого подхода является обоснованным рассмотрение роли эмоционального интеллекта в развитии аттитюдов жизнестойкости [13, С.29].

Ряд авторов отмечают, что у подростка на первое место в развитии жизнестойкого поведения выходят навыки самоуправления и саморегуляции, это со временем может управляться смыслами, которые вырабатываются в процессе взаимодействия подростка с миром [14, С.15].

Методологические основы изучения эмоционального интеллекта в отечественной психологии в своих работах сформулировали Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев. Общая научная идея заключается в единстве аффективной и когнитивной сферы; авторы отмечают, что успешность практической деятельности обусловлена особенностями наложения эмоциональных процессов на когнитивные. В рамках системного подхода к изучению личности Л.С. Выготский в 1930-х годах обозначил проблему связи эмоций с другими психическими системами.

На основе анализа концепций жизнестойкости, можно сделать вывод, что авторы неоднократно подчеркивали значимость эмоционального компонента в структуре жизнестойкости. Это дает основание предположить, что эмоциональная зрелость личности лежит в основе жизнестойкого поведения личности. В настоящее время данной проблематикой занимаются М.А. Манойлова, Д.В. Люсин, Г.В. Юсупова С.П. Деревянко, Э.Л. Носенко, Н.В. Коврига, О.И. Власова, А.С. Петровская и другие [15, С.62].

На данный момент в психологической литературе представлено небольшое количество теоретических и эмпирических данных, посвященных проблематике эмоционального интеллекта в контексте жизнестойкости подростков.

Если обобщить результаты немногочисленных исследований жизнестойкости подростков, можно сделать следующие выводы:

1. Не обнаружены корреляционные связи между жизнестойкостью вербальным и абстрактно-логическим интеллектом, с эмоциональным интеллектом связи обнаружены по всем шкалам. Можно предположить, что навыки, основанные на развитии компонентов ЭИ, позволяют подросткам эффективно справляться со стрессами.

2. Подростковый возраст является сензитивным периодом для формирования жизнестойкости, так как созревают личностные образования (образ-Я, рефлексия, самосознание). Эти образования обеспечивают саморегуляцию и самоконтроль, которые являются фундаментом для формирования жизнестойких установок, и являются основой развития компонентов, составляющих эмоциональный интеллект.

3. Жизнестойких подростков характеризует самостоятельность в противовес беспомощности, они используют выигрышные жизненные сценарии.

4. Подросткам с низким эмоциональным интеллектом в стрессовых ситуациях свойственно использование защитных механизмов, для подростков с высоким уровнем эмоционального интеллекта свойственно совладающее поведение, которое предполагает развитие компонентов именно внутриличностного эмоционального интеллекта: осознание и управление эмоциями.

Таким образом, недевиантные подростки имеют высокий уровень жизнестойкости, владеют расширенным репертуаром выигрышных жизненных сценариев. В стрессовых ситуациях в противовес психологическим защитам, они используют формы совладающего поведения, которые предполагают развитие компонентов ВЭИ (управление, контроль собственных эмоций). Также для недевиантных подростков характерно проявление самостоятельности в противовес беспомощности, у них развит самоконтроль и саморегуляция.

Эмпирическую базу исследования составили студенты «Алтайской академии гостеприимства», г.Барнаула в количестве 70 человек, в возрасте 15-17 лет. В ходе обработки данных были сформированы две независимые выборки по 25 человек в каждой: выборку девиантных подростков и группу контраста. Социальный статус девиантных подростков, вошедших в первую выборку: 56% – сироты, 28% – подростки из неполных семей, 16% – подростки, из многодетных семей. Подростки группы контраста не были замечены в фактах нарушения поведения в академии. Социальный статус подростков контрастной группы: 82% – подростки из полных семей, 12% – из которых многодетные семьи, 7% – подростки из неполных семей.

Методы. Для того чтобы изучить структуру взаимосвязей между компонентами эмоционального интеллекта и компонентами жизнестойкости в подростковом возрасте в двух выделенных по результатам исследования группах и показать особенности этих структур необходимо вначале сделать анализ теоретико-методологических источников по проблеме исследования особенностей эмоционального интеллекта в структуре жизнестойкости девиантных подростков, а затем собрать эмпирические данные, при помощи психологического тестирования: для выявления склонности к различным формам девиантного поведения «ДАП-П» (для учащихся общеобразовательных учреждений, разработанный в Санкт-Петербурге в военно-медицинской академии, на кафедре психиатрии); для измерения эмоционального интеллекта была применена авторская методика М.А. Манойловой (МЭИ); для оценки уровня жизнестойкости использовали тест жизнестойкости С. Мадди, (адаптация Д.А. Леонтьевым, Е.И. Рассказовой).

Результаты. Для проверки гипотез о наличии статистически значимых отличий по шкалам «вовлеченность», «контроль», «принятие риска» «интегральный показатель жизнестойкости», был применим параметрический Т-критерий Стьюдента для независимых выборок. Средние значения интегрального показателя жизнестойкости у подростков с девиантным поведением выражены ниже, чем в группе контраста

(58,12<89,48). Для того чтобы выяснить статистическую достоверность этих отличий, при критическом значении p=0,05. Применим Т-критерий Стьюдента для выявления отличий по шкале «вовлеченность», шкале «принятия риска» и шкале «контроль». Согласно данным, средние значения по шкале «вовлеченность» у подростков с девиантным поведением выражены ниже, чем в группе контраста (31,48<37,92). Эмпирические значения Т-знач. = 2,365 при уровне значимости p=0,022, так как 0,022<0,05 соответственно существуют статистически значимые различия между группами в уровне выраженности компонента «вовлеченность». У подростков с девиантным поведением компонент «вовлеченности» выражен ниже, чем у подростков не имеющих девиаций.

Согласно табличным данным, средние значения по шкале «контроль» у подростков с девиантным поведением выражены ниже, чем в группе контраста (27,72<33,04). Для того чтобы выяснить статистическую достоверность этих отличий, при критическом значении p=0,05. Эмпирические значения Т-знач. = 2,140 проявляются на уровне значимости p=0,037, так как 0,037<0,05 соответственно существуют статистически значимые различия между группами в уровне выраженности компонента «контроль». В группе подростков с девиантным поведением показатели «контроля» выражены ниже, чем в группе контраста.

Средние значения по шкале «принятие риска» у подростков с девиантным поведением ниже, чем в группе подростков без склонности к девиантному поведению (14,92<18,52). Для того чтобы выяснить статистическую достоверность этих отличий, при критическом значении p=0,05. Эмпирические значения Т-знач. = 2,591 проявляются на уровне значимости p=0,013, так как 0,013<0,05 соответственно существуют статистически значимые различия между группами в уровне выраженности компонента «принятие риска». В группе подростков с девиантным поведением аттитюд «принятие риска» выражен ниже, чем в группе подростков, не имеющих склонности к девиантному поведению.

В результате проведения статистического анализа с помощью Т- Критерия Стьюдента были получены достоверные данные о том, что подростки с девиантным поведением отличаются низкими показателями по всем шкалам жизнестойкости («вовлеченность», «контроль», «принятие риска» и интегральный показатель «жизнестойкости») в сравнении с группой подростков, не имеющих склонности к девиантному поведению. Низкие показатели по шкалам «жизнестойкости» у подростков с девиантным поведением свидетельствуют о том, что такие подростки воспринимают стрессовую ситуацию как труднопреодолимую, чувствуют беспомощность, потерю контроля над происходящим, в целом склоны использовать неконструктивные стратегии поведения. Следовательно, низкий уровень жизнестойкости может выступать одной из предпосылок формирования отклоняющегося поведения. Высокие показатели по шкалам жизнестойкости в группе подростков свидетельствуют о том, что они обладают расширенным репертуаром адаптивных стратегий поведения, что позволяет успешно справляться со стрессовыми ситуациями.

Для проверки гипотез о наличии отличий в уровне выраженности интегрального показателя «эмоционального интеллекта», «внутриличностного эмоционального интеллекта», «межличностного эмоционального интеллекта», применим параметрический Т-критерий Стьюдента для независимых выборок. Средние значения интегрального показателя «эмоционального интеллекта» у подростков с девиантным поведением ниже, чем показатели в контрастной группе (16,56>10,96). Для того чтобы выяснить статистическую достоверность этих отличий, на уровне значимости p=0,05. Эмпирические значения Т-знач. = 1,911 при значимости p=0,062, так как 0,062>0,05 соответственно подростки с девиантным поведением и группы контраста статистически не отличаются друг от друга по уровню выраженности интегрального показателя «эмоционального интеллекта». Средние значения «межличностного эмоционального интеллекта» у подростков с девиантным поведением ниже, чем показатели в группе контраста (4,8>5,96). Для того чтобы выяснить статистическую достоверность этих отличий, на уровне значимости p=0,05. Эмпирические значения Т=0,539 при значимости p=0,592, так как (0,592>0,05), соответственно груп-

пы статистически достоверно не отличаются друг от друга по уровню выраженности «межличностного эмоционального интеллекта». Средние значения внутриличностного «эмоционального интеллекта» у подростков с девиантным поведением ниже, чем показатели в группе контраста (7,12>10,16). Для того чтобы выяснить статистическую достоверность этих отличий, на уровне значимости p=0,05.

Эмпирические значения T=1,343 проявляется на уровне значимости p=0,036, так как (0,036<0,05) соответственно у подростков с девиантным поведением «внутриличностный эмоциональный интеллект» выражен статистически ниже, чем у подростков не имеющих склонности к девиантному поведению. В результате применения Т-Критерия Стьюдента было установлено, что подростки с девиантным поведением демонстрируют более низкие показатели внутриличностного эмоционального интеллекта в отличии от подростков контрастной группы. Между шкалами интегрального показателя «эмоционального интеллекта» и «межличностного эмоционального интеллекта» достоверные отличия не были установлены.

Дискуссия. Можно предположить, что низкие показатели внутриличностного «эмоционального интеллекта» у подростков с девиантным поведением свидетельствуют о слабо развитом «самоконтроле», проблемах развития рефлексии, и в целом самосознания. Отсутствие достоверных различий по шкале «межличностного эмоционального интеллекта», возможно, обусловлены тем, что ведущим видом деятельности в подростковом возрасте является общение со сверстниками. Компоненты «межличностного эмоционального интеллекта» развиваются в рамках этого общения, повышая общий уровень эмоционального интеллекта, в независимости от того, склонен подросток к девиантному поведению или нет.

Заключение. Таким образом, проведенное эмпирическое исследование, направленное на выявление уровня развития жизнестойкости у девиантных подростков, позволяет сделать выводы о том, что:

1) развитие внутриличностного эмоционального интеллекта играет важную роль в формировании жизнестойкости в подростковом возрасте, как способности осознавать свои эмоции и управлять ими, развивает рефлексию и самоконтроль. В свою очередь, данные качества являются основой формирования аттитюдов жизнестойкости;

2) низкий уровень жизнестойкости и внутриличностного эмоционального интеллекта могут выступать факторами, влияющими на возникновение девиантного поведения. Развитие этих психологических конструктов, повысит адаптационные возможности подростков, что позволит снизить риск возникновения отклонений в поведении.

Полученные выводы могут способствовать проведению психопрофилактических мероприятий по проблеме развития эмоционального интеллекта и жизнестойкости подростков с девиантным поведением. В рамках психопрофилактических мероприятий можно провести индивидуальные и групповые тематические беседы с тренинговыми упражнениями, направленными на развитие самоанализа, самоконтроля, рефлексии в целом, упражнения на рефлексию с использованием решения проблемных ситуаций (что непосредственно способствует формированию новых адаптивных моделей поведения).

Список использованных источников

[1] Носкова Н.В. Психология возрастного развития человека: Курс лекций. Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, Алтайский филиал. – Москва; Берлин: Директ-Медиа, 2016. – С.282-287 [Электронный ресурс]: URL: https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=443031 (дата обращения: 17.10.2021).

[2] Логинова М.В. Психологическое содержание жизнестойкости подростков: Дисс. канд.психол. наук. – 19.00.01. – Москва, 2010. – 153 с.

[3] Личностный потенциал: структура и диагностика /Под ред. Д.А. Леонтьева. – Москва: Смысл, 2011. – 680 с.

[4] Мадди С. Смыслообразование в процессе принятия решений //Психологический журнал. – 2005. – № 6. – Т.26. – С.87-101.

[5] Дюсембекова К., Нагымжанова К. Динамика развития жизнестойкости как фактора формирования успешной деятельности у будущих педагогов-психологов //Педагогика и психология. – 2021. – № 2(47). – С.89-101: DOI: 10.51889/2021-2.2077-6861.09 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/212 (дата обращения: 27.09.2021).

[6] Леонтьев Д.А. Личностный потенциал при переходе от детства к взрослости и становление самодетерминации /Д.А. Леонтьев, Е.Р. Калитеевская, Е.Н. Осин //Личностный потенциал: структура и диагностика /Под ред. Д.А. Леонтьева. – Москва, 2011. – С.611–643.

[7] Леонтьев Д.А. Жизнестойкость как составляющая личностного потенциала /Д.А. Леонтьев, Е.И. Рассказова //Личностный потенциал: структура и диагностика. – Москва: Смысл, 2011. – 680 с.

[8] Шелкунова Т.В. Феномен жизнестойкости в отечественной и зарубежной литературе /Т.В. Шелкунова, А.В. Шелкунов //Молодежь и наука: сб.материалов IX Всероссийской науч.-техн. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых с междунар. участием, посвящ. 385-летию со дня основания г.Красноярска. – Красноярск: Сибирский федеральный ун-т, 2013 [Электронный ресурс]: URL: http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2013/section084.html.

[9] Циринг Д.А. Исследование жизнестойкости у беспомощных и самостоятельных подростков //Вестник Томского гос. ун-та. – 2009. – № 323. – С.336-342.

[10] Лапкина Е.В. Совладающее поведение, жизнестойкость и жизнеспособность личности: связь понятий, функции //Вестник Костромского гос. ун-та. Сер. Педагогика. Психология. Соц. работа. Ювенология. Социокинетика. – 2015. – Т.21. – № 4. – С.130-131.

[11] Циринг Д.А. Исследование жизнестойкости у беспомощных и самостоятельных подростков //Вестник Томского гос. ун-та. – 2009. – № 323. – С.336-342.

[12] Фоминова А.Н. Жизнестойкость личности: Монография. – Москва: Прометей, 2012. – 151 с.

[13] Соболева Е.В. Феномен жизнестойкости в зарубежных и отечественных исследованиях / Е.В.Соболева, О.А.Шумакова //Современные научные исследования и инновации. – 2014. – № 5. – Ч.2. [Электронный ресурс]: URL: http://web.snauka.ru/issues/2014/05/34519.

[14] Особенности формирования жизнестойкости и совладания с трудными жизненными и стрессовыми ситуациями несовершеннолетних в образовании: Методическое пособие /О.В.Борисенко, Т.А. Матёрова, Т.А. Ховалкина, М.В. Шамардина. – Барнаул, 2014. – 184 с.

[15] Мехтиханова Н.Н. Особенности эмоциональной сферы подростков с разным уровнем интеллекта /Н.Н.Мехтиханова, А.С.Петровская //Ярославский психологический вестник. – 2005. – Вып.14. – С.61-64.

References

[1] Noskova N.V. Psihologiya vozrastnogo razvitiya cheloveka: Kurs lekcij. Rossijskaya akademiya narodnogo hozyajstva i gosudarstvennoj sluzhby pri Prezidente RF, Altajskij filial. – Moskva; Berlin: Direkt-Media, 2016. – S.282-287 [Elektronnyj resurs]: URL: https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=443031 (data obrashcheniya: 17.10.2021).

[2] Loginova M.V. Psihologicheskoe soderzhanie zhiznestojkosti podrostkov: Disc. kand.psihol.nauk. – 19.00.01. – Moskva, 2010. – 153 s.

[3] Lichnostnyj potencial: struktura i diagnostika / Pod red. D.A. Leont'eva. – Moskva: Smysl, 2011. – 680 c.

[4] Maddi S. Smysloobrazovanie v processe prinyatiya reshenij //Psihologicheskij zhurnal. – 2005. – № 6. – T.26. – S.87-101.

[5] Dyusembekova K., Nagymzhanova K. Dinamika razvitiya zhiznestojkosti kak faktora formirovaniya uspeshnoj deyatel'nosti u budushchih pedagogov-psihologov //Pedagogika i psihologiya. – 2021. – № 2(47). – S.89-101: DOI: 10.51889/2021-2.2077-6861.09 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/212 (data obrashcheniya: 27.09.2021).

[6] Leont'ev D.A. Lichnostnyj potencial pri perekhode ot detstva k vzroslosti i stanovlenie samodeterminacii /D.A. Leont'ev, E.R. Kaliteevskaya, E.N. Osin //Lichnostnyj potencial: struktura i diagnostika /Pod red. D.A. Leont'eva. – Moskva, 2011. – S.611–643.

[7] Leont'ev D.A. Zhiznestojkost' kak sostavlyayushchaya lichnostnogo potenciala /D.A.Leont'ev, E.I.Rasskazova //Lichnostnyj potencial: struktura i diagnostika. – Moskva: Smysl, 2011. – 680 s.

[8] Shelkunova T.V. Fenomen zhiznestojkosti v otechestvennoj i zarubezhnoj literature /T.V. Shelkunova, A.V. Shelkunov //Molodezh' i nauka: sb.materialov IX Vserossijskoj nauch.-tekhn. konf. studentov, aspirantov i molodyh uchenyh s mezhdunar. uchastiem, posvyashch. 385-letiyu so dnya osnovaniya g.Krasnoyarska. – Krasnoyarsk: Sibirskij federal'nyj un-t, 2013 [Elektronnyj resurs]: URL: http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2013/section084.html.

[9] Ciring D.A. Issledovanie zhiznestojkosti u bespomoshchnyh i samostoyatel'nyh podrostkov //Vestnik Tomskogo gos. un-ta. – 2009. – № 323. – S.336-342.

[10] Lapkina E.V. Sovladayushchee povedenie, zhiznestojkost' i zhiznesposobnost' lichnosti: svyaz' ponyatij, funkcii //Vestnik Kostromskogo gos. un-ta. Ser. Pedagogika. Psihologiya. Soc. rabota. Yuvenologiya. Sociokinetika. – 2015. – T.21. – № 4. – S.130-131.

[11] Ciring D.A. Issledovanie zhiznestojkosti u bespomoshchnyh i samostoyatel'nyh podrostkov //Vestnik Tomskogo gos. un-ta. – 2009. – № 323. – S.336-342.

[12] Fominova A.N. Zhiznestojkost' lichnosti: Monografiya. – Moskva: Prometej, 2012. – 151 s.

[13] Soboleva E.V. Fenomen zhiznestojkosti v zarubezhnyh i otechestvennyh issledovaniyah /E.V. Soboleva, O.A. Shumakova //Sovremennye nauchnye issledovaniya i innovacii. – 2014. – № 5. – Ch.2. [Elektronnyj resurs]: URL: http://web.snauka.ru/issues/2014/05/34519.

[14] Osobennosti formirovaniya zhiznestojkosti i sovladaniya s trudnymi zhiznennymi i stressovymi situaciyami nesovershennoletnih v obrazovanii: Metodicheskoe posobie /O.V. Borisenko, T.A. Matyorova, T.A. Hovalkina, M.V. Shamardina. – Barnaul, 2014. – 184 s.

[15] Mekhtihanova N.N. Osobennosti emocional'noj sfery podrostkov s raznym urovnem intellekta /N.N. Mekhtihanova, A.S. Petrovskaya //YAroslavskij psihologicheskij vestnik. – 2005. – Vyp.14. – S.61-64.

Девиантты мінез-құлқы бар жасөспірімдердің өміршеңдігін зерттеу

М.В.Шамардина
«Алтай мемлекеттік университеті» ФМБЖБМ
(Ресей, Барнаул)

Аңдатпа

Мақалада «өміршеңдік» және «эмоционалды интеллект» сияқты психологиялық құбылыстарға көзқарастардың теориялық талдауы жүйелі түрде беріліп, олардың құрылымдық құрамдас бөліктері көрсетілді. Теориялық тәсілдерді ескере отырып, эмоционалды интеллект пен өміршеңдіктің өзара байланысты көрсету әрекеттері жасалды. Осы жас кезеңінде ықтимал ауытқулардың қалыптасуын ескере отырып, жаңа түрдің пайда болуы, жетекші қызмет түрі, тұлғааралық өзара әрекеттесу ерекшеліктері, эмоционалды интеллекттің қалыптасуы және оның стресстік жағдайлар шеңберіндегі көріністері жас кезеңінің, яғни жасөспірімдік шақтың нақтыланған сипаттамасы берілді. Девиантты жасөспірімдерде өміршеңдік компоненттерін қалыптастыру контекстіндегі эмоционалды интеллекттің ерекшеліктерін көрсететін эмпирикалық зерттеу ұсынылды. Өміршеңдік аттитюдтерін қалыптастырудың негізі болып табылатын девиантты жасөспірімдердің өздерінің эмоцияларын түсінуі және оларды басқаруы өзін-өзі бақылау қабілетінде көрінетін эмоционалды интеллект пен өміршеңдіктің ерекшеліктері сипатталды. Өміршеңдіктің және тұлға ішілік эмоционалды интеллекттің төмен деңгейі девиантты мінез-құлықтың пайда болуына әсер ететін факторлар ретінде әрекет етуі мүмкін. Жасөспірімдердің өміршеңдігінің дамуын зерттеудің қорытындылары берілді.

Түйін сөздер: өміршеңдік; қатысымдылық; бақылау; тәуекелді қабылдау; эмоционалды интеллект; аттитюд; стресс; девиантты мінез-құлық; жасөспірімдік шақ.

Adolescence study deviant behavior

M. Shamardina
FSBEI HE "Altai State University"
(Russia, Barnaul)

Abstract

The article systematically presents a theoretical analysis of approaches to such psychological phenomena as "resilience" and "emotional intelligence", shows their structural components. Attempts have been made, taking into account theoretical approaches, to show the presence of the relationship between emotional intelligence and resilience. A refined characteristic of the age period is given – adolescence: neoplasms, features of interpersonal interactions, a leading type of activity, the formation of emotional intelligence and its manifestation in stressful situations, taking into account the formation of possible deviation at a given age. An empirical study is presented that shows the features of emotional intelligence in the context of the formation of the components of resilience in deviant adolescents. The characteristics of emotional intelligence and resilience in deviant adolescents are described. The characteristics of emotional intelligence and resilience in deviant adolescents are described, which are manifested in the ability to be aware of their emotions and manage them, self-control, which are the basis for the formation of attitudes of resilience, and a low level of vitality and intrapersonal emotional intelligence can act as factors influencing the occurrence of deviant behavior. The conclusions of the study of the development of adolescents' vitality are presented.

Keywords: resilience; involvement; control; risk taking; emotional intelligence; attitude; stress; deviant behavior; adolescence.

Поступила в редакцию 05.08.2021

МРНТИ 15.81.21 https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.06

A.S.MAMBETALINA1, G.U.TURAROVA1*

L.N.Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Enu.psichologists@gmail.com, gulnaz_uka@mail.ru*

EMPIRICAL INVESTIGATION OF THE DYNAMICS OF STUDENTS' WILL QUALITIES AS SUBJECTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN LEARNING ACTIVITIES

Annotation

The article presents the results of an empirical study of the dynamics of the manifestation of volitional qualities of students as subjects of the educational process. The results of the study can complement the content of training courses in the section "Will and volitional qualities" - general psychology: psychology of emotions and will; age-related psychology. In this study, the authors are based on the classification of volitional qualities developed by E.P. Ilyin. The dynamics of the volitional qualities of students as subjects of the educational process in the process of educational activities of the university is determined and described. The authors revealed the level of development of self-willed and moral-volitional qualities in students as subjects of the educational process at the initial stages of education at the university. It has been revealed and statistically confirmed that senior students as subjects of the educational process are characterized by a high level of self-willed qualities and an average level of moral and volitional qualities in educational activities. The content is revealed and the positive dynamics of self-volitional and moral-volitional qualities of students as subjects of the educational process in educational activities is determined

Keywords: willpower; qualities of will; educational activity; own-volitional qualities; moral-volitional qualities.

Introduction. Studying at a university is an important stage in the professional and personal development of a student, which determines his success in his chosen professional activity. During the time of study at a university for a student as a future professional, it is not so much the process of acquiring new knowledge, skills, abilities and competencies that is significant, but to a greater extent preparation for organizing an independent life. Consequently, for a student, such qualities as purposefulness, perseverance, perseverance, organization, independence, discipline, initiative, accuracy, diligence, etc., related to the volitional qualities of the individual, become necessary.

A.N. Leontiev, under the concept of will, asserts action under the conditions of choice, based on decision-making [1-2].

We can also note the same approach in understanding the will in the works of V.A. Ivannikov. The researcher defines will as “a volitional action, which is understood as a conscious, purposeful action of a person (in the broad sense of the word) to overcome external and internal obstacles, with the help of volitional efforts (will in the narrow sense) [3-5].

In current debates, while considering the concept of will in other aspects, scholars analyze its role in the development of the personality, its age-specific manifesting traits, and the dynamics of the development of the volitional powers [6-15].

Main body. E.P. Ilyin believes that «will (arbitrariness) is self-government of one’s behavior with the help of consciousness». The researcher notes that the main essence of the will is the «selfhood» of a person [16-17].

E.I. Rogov noted that the will as a conscious organization and self-regulation allows a person to control his psychological world – feelings, actions, cognitive processes [18]. Within the

framework of individual differences in the volitional sphere, a wide variety of volitional qualities can be distinguished.

The manifestation of the volitional qualities of a personality, according to the research of S.A. Gaiduk, is the process of overcoming a person's internal and external difficulties, obstacles, on which the success of both educational and future professional activities depends [19]. The volitional qualities of a personality are the conscious control of a person by his actions, deeds, activities, behavior, thoughts and experiences.

There are many classifications of volitional qualities of a person, after analyzing which, we settled on the classification developed by E.P. Ilyin. This classification includes all the basic volitional qualities of a person required for conscious and purposeful behavior and activity. Volitional qualities of E.P.Ilyin [20] divides into two groups:

1) actually volitional (simple), including two subgroups:

– purposefulness, duration of retention of motivation, volitional effort - patience, perseverance, perseverance;

– self-control – courage, endurance, perseverance;

2) moral-volitional (complex) – independence, initiative, discipline, organization, diligence, vigor, heroism, courage, dedication, adherence to principles [10].

Further, we analyzed the specifics of the learning process and the structure of learning activities during the student period. We came to the conclusion that the educational activity of a student forms the basis of the entire process of training a young specialist in a university setting. Accordingly, the study of the student's educational activity should be carried out by analyzing the entire educational situation, taking into account the social interaction of students and teachers, as well as between the students themselves.

In the study, we present the results of an empirical study of the dynamics of the volitional qualities of students as the main subjects of the educational process.

Methodological basis of the study:

– theoretical analysis of scientific and methodological literature on the research problem (forecasting, comparison, evaluation, summarizing, etc.);

– empirical methods:

– technique «Self-assessment of volitional qualities among students» by N.E.Stanbulova;

– questionnaire «Assessment of one's perseverance» by E.P.Ilyin;

– technique «Using the method of observation to assess volitional qualities» by A.Vysotsky;

– «Self-assessment of organization»; «Self-assessment of willpower» by N.N.Obozova;

– methods of mathematical and statistical processing and interpretation of results using the coefficient – Pearson.

The study was conducted on the basis of S.Amanzholov the East Kazakhstan University 193 students took part in the experiment.

Results and its discussion. To study the dynamics of the volitional qualities of students in the process of educational activities at the university, we covered all courses of study: 1st year students, as representatives of the initial stage of education; students of 2-3 courses, as persons in the middle of the educational process; and students of the 4th year, as representatives who are in the final year of study. Having carried out a comparative analysis of the results of the study of these courses, we received the most complete picture characterizing the dynamics of the students' volitional qualities. The results of diagnostics for a comparative analysis of self-willed qualities according to the method of «Self-assessment of volitional qualities of students» by N.E. Stambulova of students of all courses of study are presented in table 1.

Table 1

Self-willed qualities of students of all courses of study according to the results of the methodology «Self-assessment of volitional qualities of students» by N.E. Stambulova (in percentage terms)

Volitional qualities	1 year students			2 year students			3 year students			4 year students		
	H	M	L	H	M	L	H	M	L	H	M	L
Purposefulness	29,8	*36,2*	34,04	25,5	*54,9*	19,6	37,8	35,5	26,7	50	40	10
Persistence and perseverance	34,04	*38,3*	27,7	19,6	*72,5*	7,8	42,2	28,9	28,9	40	36	24
Self-control and endurance	19,15	*57,5*	23,4	23,5	*54,9*	21,6	31,1	*44,4*	24,4	40	38	22
Decisiveness and courage	29,8	*51,1*	19,1	17,5	*72,5*	10,6	51,1	24,4	24,4	26	*60*	14

Let us turn to the analysis of the first criterion of self-willed qualities - purposefulness. The results of Table 4 show that the students' purposefulness at the initial stage of education (1st year) has an approximately equal percentage for the average (36.2%) and low (34.04%) levels of severity, i.e. the conscious and active orientation of the individual to achieve a certain result of activity among first-year students is not pronounced in the process of educational activity.

In 2nd year students, we see a significant decrease in the percentage of the low (19.06%) level of the analyzed quality and a noticeable increase in the percentage of the average level (54.9%) (Table 1). At the same time, $\chi^2 = 7.22$ at $p < 0.05$; $\chi^2_{cr} = 3.841$.

In 3rd year students, we see a further change in the quality of dedication. As shown by the results of diagnostics according to the method «Self-assessment of the volitional qualities of students» by N.E.Istanbulova (Table 1), the percentage of the severity of the average level significantly decreases among third-year students and the percentage ratio of the high level of severity of the analyzed quality increases (37.8%). Mathematical statistics score $\chi^2 = 6.89$ at $p<0.05$; $\chi^2_{cr} = 3.841$. Accordingly, the obtained value significantly exceeds the allowable indicator, which indicates statistical significance in terms of dynamics in terms of a high level of purposefulness among 3rd year students.

Students of the 4th graduates have the same dynamics with an increase in the percentage of the high level (50%), a slight increase in the average level (40%), but a noticeable decrease in the low level of severity (10%) of the analyzed quality. The indicator of mathematical statistics on the high level of this quality in students of the 4th year was $\chi^2 = 6.19$ at $p < 0.05$; $\chi^2_{cr} = 3.841$. Accordingly, the obtained value also exceeds the allowable indicator, which indicates statistical significance in terms of dynamics in terms of a high level of purposefulness among 4th year students.

Thus, having analyzed the first self-volitional quality, we conclude about the dynamics of students' dedication in the process of educational activity at the university.

Consider the following self-willed qualities - perseverance and perseverance.

The results of Table 1 show that the persistence and perseverance of students at the initial stage of education (1st year) has an approximately equal percentage for the average (38.3%) and high (34.04%) levels of severity. The first-year students have a desire to achieve the goal in difficult conditions.

In 2nd year students, we see a significant increase in the average level of perseverance and perseverance with a noticeable decrease in percentage indicators for low (7.8%) and high (19.6%) levels of the analyzed qualities (Table 1). The indicator of mathematical statistics of a high level of expression of the analyzed qualities was

χ^2=8.12 at p <0.05; χ^2_{cr}=3.841. Accordingly, the obtained value significantly exceeds the allowable indicator, which indicates statistical significance in terms of dynamics in terms of a high level of perseverance and perseverance among 2nd year students.

In 3rd year students, we also see a further change in terms of developing perseverance and tenacity. In third-year students, the percentage of the severity of the average level significantly decreases (28.9%), the percentage ratio of the high level of expression of the analyzed quality increases significantly (42.2%) and the low level significantly increases (compared to the sample of 2-year students) – 28.9% of the analyzed self-volitional qualities. The indicator of mathematical statistics of a high level of the analyzed qualities among students of the 3rd year was χ^2=10.36 at p <0.05; χ^2_{cr}=3.841. Accordingly, the obtained value significantly exceeds the allowable indicator, which indicates statistical significance in terms of dynamics in terms of a high level of perseverance in 3rd year students compared to 2nd year students.

Graduate students (4th courses) have a predominance of a high level (40%), an increase in the average level (36%) and a decrease in the low level of severity (24%) of the analyzed qualities. The indicator of mathematical statistics of a high level of expression of the analyzed qualities was χ^2=1.66 at p <0.05; χ^2_{cr}=3.841. Accordingly, the obtained value does not significantly exceed the allowable indicator, which indicates statistical insignificance in terms of dynamics in terms of a high level of perseverance and perseverance among 4th year students in comparison with the data of 3rd year students.

Thus, having analyzed these qualities, we also draw a conclusion about the dynamics of perseverance and perseverance among students in the process of educational activities at the university. Especially in the 2nd and 3rd courses of study, since the indicators of the dynamics in these courses received statistical confirmation.

The next self-willed qualities are self-control and endurance.

The results of Table 1 show that self-control and endurance among first-year students have an average level of severity (57.5%). The majority of first-year students are able to control themselves, their actions and behavior. They are characterized by the manifestation of self-control in any environment, including educational activities. In 19.15%, these qualities are strongly expressed (high level) (Table 1).

In 2nd year students, we see an increase in the percentage of a high level of self-control and endurance (23.5%), and a decrease in a low level (21.6%). The predominant percentage is the average level (54.9%) (Table 1). The obtained indicators allow us to say that students of the 2nd year in the process of educational activity show the ability to control themselves and their actions, the manifestation of self-control in activity is characteristic. The indicator of mathematical statistics on the average level of severity of these qualities in sophomores was χ^2 = 0.16 with p <0.05; χ^2 cr = 3.841.

The same trend persists for 3rd year students, i.e. the average level of self-control and endurance prevails (44.4%). Unlike second-year students, they have a decrease in the average level of manifestation of the qualities manifested (44%-in 3rd year students; 54.9% – in 2nd year students), and an increase in a high level (31.1% – in 3 courses; 23.5% – in 2 courses) (Table 1). The indicator of mathematical statistics on a high level of self-control and endurance in 3rd year students was χ^2 = 4.22 at p <0.05; χ^2_{cr} = 3.841.

Graduate students (4th courses) show a predominance of a high level (40%), a decrease in the average level (38%) and, in fact, the preservation of the same percentage of a low level (22%) of the severity of the analyzed qualities. The indicator of mathematical statistics of the severity of the high level of the analyzed qualities was χ^2 = 3.99 at p <0.05; χ^2 cr = 3.841. Accordingly, the obtained value slightly exceeds the allowable indicator, which indicates the dynamics of the qualities of self-control and endurance at a high level among 4th year students.

Thus, having analyzed the indicated self-willed qualities, we also conclude about the dynamics of self-control and self-control of students in the process of educational activities at the university.

The following self-willed qualities are determination and courage.

The results of Table 1 show that the qualities – determination and courage among students at the initial stage of education (1st year) have an average level of severity (51.1%), i.e. First-year students are able to make informed and thoughtful decisions and implement them. They are active in any situation, including complex situations that unintentionally arise in the conditions of educational activities at the university. In 29.8% of students, these qualities are expressed at a high level, i.e. this percentage of students is able to quickly and timely make informed and thoughtful decisions and immediately proceed to their implementation. Decisiveness is manifested in them in the absence of unnecessary hesitation and doubt in the struggle of motives, in timely and quick decision-making. They are also active in any difficult and unintentional situations that arise. However, in 19.1% of first-year students these qualities are weakly expressed.

For students of the 2nd year, the results of table 1 show the highest percentage of the severity of the average level (72.5%) of determination and courage. Sophomores the ability to make informed and thoughtful decisions by implementing them. In difficult or sudden situations, they are able to make the necessary decision. This is confirmed and statistically χ^2 =14.79 at p <0.05; χ^2_{cr}=3.841. Accordingly, the obtained value significantly exceeds the allowable indicator, which indicates statistical significance in terms of the dynamics of the average level of determination and courage among 2nd year students. In 17.5% of 2nd year students, these qualities are strongly expressed (high level); in 10.6% of students they are weakly expressed (low level) (Table 1).

3rd year students show an increase in the high level of the analyzed qualities (51.1%) with a noticeable decrease in the percentage of the average level (24.4%) and a slight increase in the low level (24.4%) (Table 1). The indicator of mathematical statistics of a high level of decisiveness and courage was χ^2 = 16.14 at p <0.05; χ^2 cr = 3.841.

Graduate students show a decrease in high and low levels of decisiveness and courage, and a noticeable increase in the average level (60%), which is also confirmed statistically (χ^2 = 18.15 at p <0.05; χ^2 cr = 3.841). This suggests that graduates are able to make informed and thoughtful decisions by implementing them, but for this they need more time. Perhaps this is due to the reflexivity of oneself as a future professional and the upcoming changes in connection with the end of the learning process at the university.

Let's compare and analyze the results of diagnostics according to the method «Questionnaire for assessing one's persistence» by E.P. Ilyin and E.K. Feshchenko. Visually, the diagnostic results for all courses are presented in Figure 1.

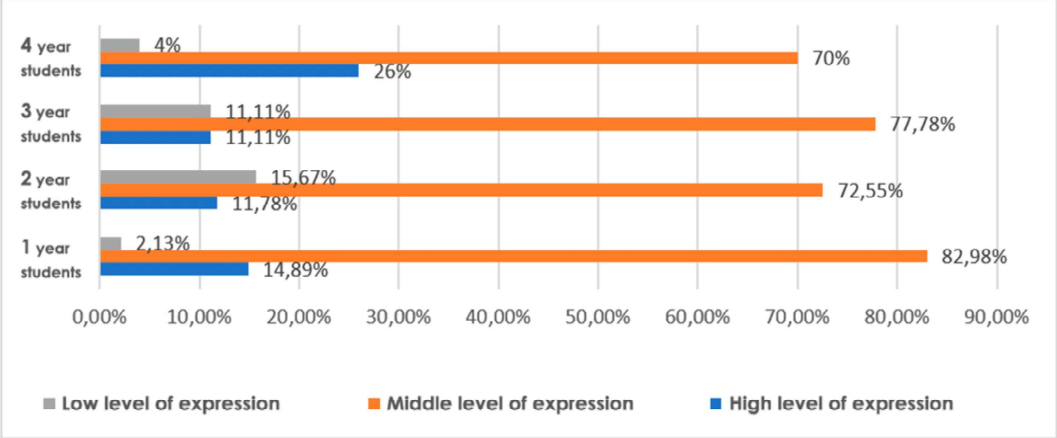

Figure 1 - **The dynamics of the levels of persistence among students of all courses of study according to the methodology «Questionnaire for assessing their persistence» E.P. Ilyina, E.K. Feshchenko**

Diagnostic results according to E.P. Ilyin and E.K. Feshchenko (Figure 1) allow us to say that the level of severity of persistence among students in all courses of study is average (1st year – 82.98%; 2nd year – 72.55%; 3rd year – 77.78%; 4th year – 70%). Students, regardless of the course of study, strive to achieve their goals, including in difficult conditions for him. In addition, there is a slight increase in the high level of this quality in the 4th year (26%) (Figure 1) and a decrease in the low level (4%). This indicates the importance for students of educational activities at the university in the chosen specialties. Thus, we can also note the dynamics of students' persistence in the course of educational activities in the process of studying at a university. Let us analyze the moral and volitional qualities of students at all stages of education at the university. The diagnostic results are presented in Table 2.

Table 2

Moral-volitional qualities of students of all courses of study based on the results of diagnostics (as a percentage)

Volitional qualities	1 year students			2 year students			3 year students			4 year students		
	H	M	L	H	M	L	H	M	L	H	M	L
technique «Using the method of observation to assess volitional qualities» by A. Vysotsky												
discipline	25,5	*53,2*	21,3	21,6	*72,6*	5,88	24,5	*51,1*	24,4	34	*50*	16
methodology «Self-assessment of volitional qualities of students» by N.E. Stanbulova												
initiative and independence	31,9	19,2	48,9	29,4	*45,1*	25,5	33,3	*42,2*	24,4	50	38	12
methodology «Self-assessment of organization»												
self-organization	22,7	*68,2*	9,09	13,6	*72,7*	13,6	21,9	*75,6*	2,44	36,2	*48,9*	14,9

Let us turn to the analysis of the first moral-volitional quality - discipline. The results of Table 2 show that discipline among first-year students is predominantly of an average level (53.2%). This suggests that first-year students are able to control themselves, their thoughts, emotions, feelings in various situations, including situations of educational activity. In 25.5% of first-year students, this quality has a high level of severity; in 21.3% - the level of expression is low, i.e. they should learn to manage themselves in various situations.

In 2nd year students, we see a significant increase in discipline of the average level of severity (72.6%) and a significant decrease in the low level (5.88%) (Table 2). The indicator of mathematical statistics of the average level of discipline in students of the 2nd year was χ^2 = 14.89 at p <0.05; χ^2 cr = 3.841. Accordingly, the obtained value significantly exceeds the allowable indicator, which indicates statistical significance in terms of dynamics in terms of the average level of the analyzed quality among 2nd year students.

In 3rd year students, we observe a decrease, but still the percentage predominance of the average level of discipline (51.1%) (Table 2), i.e. they are characterized by the manifestation of a peculiar synthesis of moral convictions, spiritual needs, skills and habits of behavior that allow young people to control themselves, their thoughts and feelings. In 24.5% of third-year students this quality is strongly expressed (Table 2) and in the same percentage (24.5%) of third-year students this quality is weakly expressed (low level). The latter suggests that they are not able to control themselves, their thoughts and feelings. We explain this fact by a decrease or lack of motivation to study in the chosen specialty and poorly formed professional knowledge and competencies in the process of training in the specialty.

For 4th year students, this trend is maintained, i.e. the average level of discipline prevails. The percentage of high level increased to 34%; the low level of severity of the analyzed quality decreased to 16%. The indicator of mathematical statistics of a high level of discipline was χ^2 =

4.22 at p <0.05; χ^2 cr = 3.841. The obtained value exceeds the allowable indicator, which indicates statistical significance in terms of dynamics in terms of a high level of discipline among 4th year students. In general, we can say that graduates are able to manage themselves, their thoughts and feelings due to the formed and interconnected moral beliefs, spiritual needs, skills and habits of behavior.

Thus, having analyzed discipline, we conclude that its dynamics is zigzag in the period of students' studies at the university. The level of expression of this quality among students of all courses of study is average.

The next analyzed quality is initiative and independence. We examined these qualities using the methodology «Self-assessment of the volitional qualities of students» by N.E. Stambulova (Table 2).

The results of Table 2 show that the initiative and independence of first-year students are predominantly low (48.9%). This means that first-year students are somewhat dependent on external influences, they do not know how to organize their activities and implement the decisions made. In other words, they have poorly developed self-confidence and a critical mind. It is difficult for them to fully show creativity and independence in the performance of educational activities. Perhaps this is due to the process of adaptation of young people to the conditions of the learning process at the university, to the conditions of the credit technology of education. At the same time, 31.9% of first-year students have these qualities at a high level of severity. Accordingly, we conclude that the severity of these qualities in students of the 1st year of study at a university will depend on the success of the process of adaptation to studying at a university.

In students of the 2nd year of study, the low level of severity of the analyzed qualities significantly decreases (up to 25.5%) and the average level noticeably increases (45.1%) (Table 2). The indicator of mathematical statistics of the average level of expressiveness of initiative and independence of second-year students was χ^2 = 6.89 at p <0.05; χ^2 cr = 3.841. Accordingly, the obtained value significantly exceeds the allowable indicator and shows the statistical significance of the dynamics of these qualities in 2nd year students. Therefore, we argue that students in the process of learning activities become less dependent on external influences, and are more oriented towards their inner world, their own point of view. In addition, they are able to organize their activities, implementing the decisions made; they have self-confidence and a critical mind. This is facilitated by the very process of studying at a university, credit technology of education, the basis of which is the independent work of students. However, 25.5% of the second-year students have difficulties in showing independence in organizing their activities, they are still dependent on the opinions of others.

In 3rd year students, we do not see a significant difference according to the results of Table 2. They, like sophomores, have an average level of expression of the indicated qualities (42.2%), a slight increase (up to 33.3%) in the high level of expression of these qualities and 1% decrease (24.4%) low. The indicators of mathematical statistics for the average (χ^2 = 1.89) and high (χ^2 = 0.16) levels of the analyzed qualities did not show statistical significance in the dynamics of results among 3rd year students.

Dynamics is observed among students of 4th graduation courses. They are characterized by a high level of severity of the analyzed qualities (50%) (Table 2), then the manifestation of an average level of severity (38%) and a small percentage (12%) of a low level. The indicator of mathematical statistics of a high level of initiative and independence among graduate students was χ^2 = 4.22 at p <0.05; χ^2 cr = 3.841.

Thus, having analyzed the indicated moral and volitional qualities, we also conclude about the positive dynamics of such volitional qualities as the independence and initiative of students in the process of educational activities at the university.

The next moral-volitional quality is organization.

Let's compare and analyze the results of diagnostics according to the methodology «Self-assessment of organization», which are clearly presented in Table 2.

Table 2 shows that the level of organization among students of all courses of study is average (1st year - 68.2%; 2nd year - 72.7%; 3rd year

- 75.6%; 4th year - 48.9%), which speaks of the manifestation of the ability of students to organize their own activities. In this case, we note a decrease in the percentage of the average level in 4 courses (48.9%), but at the same time, there is an increase in the percentage of students with a high level of expression of this quality (36.2%). In general, according to this quality, we conclude that the manifestation of organization in all courses of study is stable only at the percentage level, since the indicators for this quality did not receive statistical significance (χ^2 = 1.04 - for 2nd year students; χ^2 = 0.54 - for 3rd year students, p <0.05, χ^2 cr = 3.841).

The last, integrated volitional quality considered in our study is willpower. Visually, the results for this quality are presented in Table 3.

Table 3

Willpower among students of all courses of study according to the method of «Self-assessment of willpower» by N.N. Obozova (as a percentage)

Volitional quality	1 year students			2 year students			3 year students			4 year students		
	H	M	L	H	M	L	H	M	L	H	M	L
Will power	46,8	12,7	40,4	25,5	*62,7*	11,8	20	*53,3*	26,7	26	*58*	16

The results of Table 6 show that the integrated indicator of volitional qualities, such as willpower, among students at the initial stage of education (1 course) has an approximately equal percentage of both high (46.8%) and low (40.4%)) levels. This fact, most likely, is due to the success of the process of adaptation of first-year students to the conditions of the university, to the credit technology of education.

In subsequent courses of study (2-4 courses), the prevailing level of willpower is average (2nd course – 62.7%; 3rd course – 53.3%; 4th course - 58%). This allows us to say that in the process of educational activity, students still activate their volitional efforts. By the 4th year, we see a slight increase in the high level of willpower up to 25%. In general, we can say that, starting from the 2nd year of study, students have mainly an average level of willpower. These indicators did not receive statistical significance. Therefore, we are talking about the dynamics of the level of willpower at the level of percentage.

Conclusions. The results of the empirical study allowed us to draw the following general conclusions.

1) In first-year students, all self-willed qualities (purposefulness, perseverance and perseverance, self-control and endurance, determination and courage) have an average level of severity. First-year students in the process of learning activities are already able to set goals, make decisions and direct their actions towards their implementation. They are able to control themselves and their behavior. The most pronounced among them is a low level of purposefulness, i.e. freshmen still have difficulty in defining the goal, and its implementation.

The moral and volitional qualities of first-year students, such as discipline and organization, have an average level of severity, which indicates the ability of students to manage themselves, their actions and behavior in the process of learning activities and the ability to organize themselves to achieve their goals and objectives. The level of willpower of students - first-year students - average.

2) Students of the 2nd year of study showed an average level of expression of both self-willed and moral-volitional qualities. More pronounced own-volitional qualities of students - sophomores are perseverance and perseverance, determination and courage. In the process of learning activities, second-year students strive to achieve the goal; make decisions appropriate to the situation and aim at their implementation; active and purposeful. However, we noted a weak ability for self-control and endurance.

The level of development of moral and volitional qualities is also average, i.e. second-year students are able to organize their learning activities, manage themselves in various situations, and are ready to show creativity and independence. However, the highest percentage of low levels of independence and initiative was noted.

3) Students of the 3rd year of study have such self-willed qualities as purposefulness, perseverance, perseverance, determination and courage have a high level of development. Students at the middle stage of study at the university are actively striving to achieve the goal; are able to make the right decisions and follow their implementation. The average level of severity is marked by the qualities of self-control and endurance.

Moral-volitional qualities of third-year students have an average level of severity. A high level was noted for independence and initiative, i.e. third-year students organize their activities, managing themselves in various situations of educational activities; show creativity and independence. The level of willpower among 3rd year students is average.

4) Students of the 4th (graduation) courses showed a predominantly high level of development of such self-willed qualities as purposefulness, perseverance, perseverance, self-control and endurance. Students - graduates strive to achieve the goal; maintain self-control in any situation; in tense situations, activities are able to make the necessary and correct decisions, following their implementation. Decisiveness and courage have an average level of severity.

Moral-volitional qualities (discipline, independence and initiative, organization) in graduate students have an average level of severity, i.e. they are able to organize their activities, manage themselves in various situations, when performing certain educational tasks. A high level of expressiveness of moral and volitional qualities was noted for independence and initiative. At the final stage of educational activity, students actively show creativity and independence. The level of development of willpower among graduates is also average.

References

[1] Leont'ev A.N. Deyatel'nost'. Soznanie. Lichnost'. – M.: MGU, 1995. – 126 s.

[2] Leont'ev A.N. Volya // Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 14. Psihologiya. – 1993. - № 2. – S.3-14.

[3] Shadrikov V.D. Psihologiya deyatel'nosti i sposobnostej cheloveka: Uchebnoe posobie. 2-e izd., pererab. i dop. – M.: Logos, 1996. - 320 s.

[4] Ivannikov V.A. Psihologicheskie mekhanizmy volevoj regulyacii. – M., 1998. – 186 s.

[5] Ivannikov V.A. K sushchnosti volevogo povedeniya // Psihologicheskij zhurnal. – 1985. - № 3. – S.48-54.

[6] Zaharova I.N. Volevye kachestva lichnosti // Molodoj uchenyj. - 2019. - № 29(267). - S.84-86 [Elektronnyj resurs]: URL: https://moluch.ru/archive/267/61647/ (data obrashcheniya: 01.12.2021).

[7] Turarova G.U. Rezul'taty empiricheskogo issledovaniya volevyh kachestv kak sub"ektov obrazovatel'nogo processa // Vestnik Akademii Pedagogicheskih Nauk Kazahstana. - № 5. - 2019. – S.71-77.

[8] Anikeeva N.V., Parshutin I.A. Issledovanie volevoj sfery lichnosti kursantov, obuchayushchihsya v obrazovatel'nyh organizaciyah MVD Rossii otkrytogo i zakrytogo tipov // Psihologiya i pravo. – 2018. - T.8. - № 4. - S.142-154: DOI: 10.17759/psylaw.2018080413.

[9] Ivanov A.V., Akhtyan A.G., Vishnyakova V.A. [et al.]. Development of Volitional Qualities of Adolescent in the Pedagogy of Consciousness // Eurasian Journal of Analytical Chemistry. 2018. Vol. 13, N 1b. Article 87. DOI: 10.29333/ejac/102252.

[10] Li, P.F.J., Wong, Y.J. Beliefs in Free Will Versus Determinism: Search for Meaning Mediates the Life Scheme–Depressive Symptom Link 2020. Journal of Humanistic Psychology.

[11] Shmurak, S.H. The psycho-epistemology of freedom. 2020 Journal of Ayn Rand Studies 20 (1), r.121-124.

[12] Izal, M., Bernabeu, S., Martinez, H., Bellot, A., Montorio, I. Will to live as an expression of the well-being of older people [Las ganas de vivir como expresión del bienestar de las personas mayores]. 2020 Revista Espanola de Geriatria y Gerontologia 55 (2), r.76-83.

[13] Kasatkina D.A. Volya i volevye kachestva lichnosti akterov kak determinanta processa sozdaniya hudozhestvennogo obraza // Mir nauki: Internet-zhurnal, 2018. - № 4 [Elektronnyj resurs]: URL: https://mir-nauki.com/PDF/21PSMN418.pdf (data obrashcheniya: 01.12.2021).

[14] Ivannikov V.A., Shlyapnikov V.N. Osobennosti volevoj regulyacii u predstavitelej raznyh etnokul'turnyh grupp // Eksperimental'naya psihologiya. - 2019. - T.12. - № 1. - S.70-84: DOI: 10.17759/ exppsy/2019120116.

[15] Batyrshina A.R., Mazilov V.A. Naukometricheskij podhod k issledovaniyu problemy voli v otechestvennoj psihologii // Yaroslavskij pedagogicheskij vestnik. - 2016. - № 5. - S.193-204.

[16] Il'in E.P. Psihologiya voli. – SPb.: Piter, 2002. - 288 s.

[17] Gette-Borisova I.V. Psihologicheskie usloviya razvitiya volevyh kachestv lichnosti u studentov vuza: dis… kand. ped. nauk. – Sochi, 2005. – 182 s.

[18] Rogov E.I. Emocii i volya. – M.: Gumanit. izd. centr «Vlados», 2002. – 240 s.

[19] Gajduk S.A. Znachenie volevyh kachestv lichnosti dlya samostoyatel'noj raboty studentov v vuze // Organizaciya samostoyatel'noj raboty studentov na fakul'tete vuza: Materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. Minsk 16-17 noyabrya 2006. – Minsk: BGU, 2006. – S.90-91.

[20] Il'in E.P. Psihologiya voli. –2-e izd. – SPb., 2009. - 368 s.

Оқу іс-әрекетінде білім беру процесінің субъектілері ретінде студенттердің ерік сапаларының динамикасын эмпирикалық зерттеу

А.С. Мамбеталина[1], Г.У. Тураровa[1*]
Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева
(Нур-Султан, Казахстан)

Аңдатпа

Мақалада білім беру процесінің субъектілері ретінде студенттердің ерік сапаларының динамикасының көрінуін эмпирикалық зерттеу нәтижелері көрсетілген. Алынған зерттеу нәтижелері жалпы психология - «ерік және ерік сапалары»; эмоциялар мен ерік психологиясы; жас ерекшелік психологиясы бөлімдері бойынша оқу курстарының мазмұнын толықтыра алады. Авторлар берілген зерттеуде Е.П.Ильин ұсынған ерік сапаларының жіктемесін негізге алады. Жоғары оқу орнының білім беру процесінің субъектілері ретінде студенттердің ерік сапаларының динамикасы анықталды және сипатталды. Авторлар өзіндік ерік сапалары және моральдық ерік сапаларының даму деңгейлерін анықтады. Жоғары – білім алудың соңғы курсындағы студенттерінің оқу іс- әрекетінде өзіндік ерік сапаларының жоғары деңгейінің және моральдық ерік сапаларының орта деңгейінің көрінісімен сипатталатындығы анықталды және статистикалық расталды. Студенттердің оқу іс-әрекетінде білім беру процесінің субъектілері ретінде өзіндік ерік сапаларының мен моральдық ерік сапаларының мазмұны ашылады және оң динамикасы анықталады.

Түйін сөздер: ерік күші; ерік сапалары; оқу іс-әрекеті; өзіндік ерік сапалары; моральдық ерік сапалары.

Эмпирическое исследование динамики волевых качеств студентов как субъектов образовательного процесса в учебной деятельности

А.С. Мамбеталина[1], Г.У. Тураровa[1*]
Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева
(Нур-Султан, Казахстан)

Аннотация

В статье представлены результаты эмпирического исследования динамики проявления волевых качеств студентов как субъектов образовательного процесса**.** Полученные результаты исследования могут дополнить содержание учебных курсов по разделу «Воля и волевые качества» – общая психология: психология эмоций и воли; возрастная психология. В данном исследовании авторы основываются на классификации волевых качеств, разработанной Е.П.Ильиным. Определена и описана динамика волевых качеств студентов как субъектов образовательного процесса в процессе учебной деятельности вуза. Авторами выявлен уровень развития собственно-волевых и морально-волевых качеств у студентов как субъектов образовательного процесса на начальных этапах обучения в вузе. Выявлено и статистически подтвержден, что для студентов старших – выпускных курсов как субъектов образовательного процесса характерно проявление высокого уровня собственно-волевых качеств и средний уровень морально-волевых качеств в учебной деятельности. Раскрыто содержание и определена положительная динамика собственно-волевых и морально-волевых качеств студентов как субъектов образовательного процесса в учебной деятельности.

Ключевые слова: сила воли; качества воли; учебная деятельность; собственно-волевые качества; морально-волевые качества.

Resaved: 01.10.2021

ҒТАМР 14.29.29 https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.07

Г.С.ШУБАЕВА[1]*, Ж.С.ОРАЗБЕК[1]

[1]Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)
galiya.shub@gmail.com, Orazbek.zhansaya1@mail.ru

ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ БАР СӘБИЛІК ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІ АЛҒЫШАРТТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Аңдатпа

Сәбилердің дамуында сөйлеудің алғышарттары ерекше маңызды. Сөйлеуге дейінгі дамудың бұзылуын ерте диагностикалау түзету-дамыту көмегін уақтылы көрсету үшін қажет. Бұл мақаланың мақсаты – орталық жүйке жүйесінің дамуында ерекшеліктері бар балалардың превербальды кезеңінде жүргізілген тексеру және түзете-дамыту жұмысының нәтижелерін талдау. Осы мәселе бойынша әдебиеттерге шолу жасалды. Зерттеудің келесі әдістері қолданылды: анамнез мәліметтерін, клиникалық деректерді талдау; ата-аналарға сауалнама жүргізу; сөйлеу алғышарттарының даму коэффициенті; импрессивті және экспрессивті сөйлеу тілі алғышарттарының даму қарқынының арақатынасы; оральды праксистің скрининг-диагностикасы. Зерттеу нәтижелері бойынша имитациялық әрекеттің вербалды емес түрінің басым болуы, сондай-ақ орталық жүйке жүйесінің перинаталды зақымдануы бойынша қатер тобындағы сәбилердің оральды праксис дағдыларының нашар дамығандығы туралы қорытынды жасауға болады. Түзету-дамыту жұмыстары жүргізілді, содан кейін жоғарыда көрсетілген параметрлер қайта тексерілді. Барлық көрсеткіштердің оң динамикасы байқалды, бұл балаларды ерте дамытудың тиімділігін тағы да бір дәлелі болды.

Түйін сөздер: сәбилер; сөйлеу тілінің алғышарттары; ерте диагностика.

Кіріспе. Қазіргі заманда даму ерекшеліктері бар балаларға ерте жастан арнайы педагогикалық көмек көрсету маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Соның ішінде сәбилік шақта ерте диагностика және дамыту жұмыстарын жүргізудің маңызы зор. Баладағы даму ауытқулары көбінесе мидың зақымдалуына байланысты болатындығы мәлім, алайда мидың пластикалық қасиеттері баланың жасы неғұрлым кіші болса, соғұрлым жоғары болатындығы да белгілі [1; 2; 3].

Соңғы жылдары нәрестелер арасында орталық жүйке жүйесінің перинаталды патологиясының (ОЖЖ ПП) кездесу жиілігінің артуы байқалып отыр. Қазақстанда 2018 ж. статистикалық мәліметтерге сәйкес 1 жасқа дейінгі 50960 балада жүйке жүйесінің аурулары тіркелген, бұл бір жасқа дейінгі 1000 балаға шаққанда 141,6 құрайды. Перинаталды кезеңде пайда болатын жекелеген жағдайлар анықталған балалардың абсолюттік саны 67169 құрады, бұл бір жасқа дейінгі 1000 балаға шаққанда 186,7 тең [4].

Осыған орай зерттеу мақсатымыз орталық жүйке жүйесінің дамуында ерекшеліктері бар балалардың превербальды кезеңінде жүргізілген тексеру және түзете-дамыту жұмысының нәтижелерін талдау болды.

Негізгі бөлім. ОЖЖ ПП салдарынан балаларда әртүрлі тараптағы бұзылыстар пайда болуы мүмкін, соның ішінде сөйлеу тілінің қалыптасуындағы ауытқулар орын алуы ықтимал. Сөйлеу тілі дамуының бастапқы кезеңдерінде оның алғышарттары пайда болады. Мұндай құралдар «прототіл» деп аталған, оған жататындар: ымдау, қол қимылдары, мимика, вокализация, көзін қарату [5; 6]. Баланың 5-12 айлық жас аралығындағы кезеңді былдырлаудың өркендеуі, канондық немесе қағидалық вокализация кезеңі деп те атайды. Осы кезде былдырлау дыбыстары акустикалық си-

паттамалары бойынша ана тілінің дыбыстарына ұқсай бастайды. Оны әдебиетте канондық былдырлау деген терминмен атап жатады. Ауыздың қатысуымен көру, есту арқылы қабылдау, мануальды әрекет және артикуляция үйлестіріледі. Нейроонтогенез саласындағы мәліметтерге сүйенсек, 6-10 ай жас кезеңінде оральды праксис пісіп жетіледі. Осы уақытта сөйлеу аппаратында ауызша сөйлеу тілін іске асыруға даярлайтын қайта құрылу үдерістері өтеді [7].

Лингвистикалық зерттеу еңбектерінде баладағы имитациялық әрекет ересек адамға қарап дене қалпын, әртүрлі ойындар мен тақпақтарды орындау кезіндегі қимылдарды қайталау қабілеті ретінде қарастырылады. Осындай әрекет балалардың қарым-қатынас жасауға деген қабілетінің дамуының маңызды шарты болып табылады. Оның мынандай құрамдас бөліктерін ажыратуға болады: 1) бейвербальды (қол қимылдары, мимиобелгілер, кинебелгілер); 2) вербальды (вокобелгілер). Бұл екі компонент бірігіп прототіл жүйесін құрайды.

Ата-аналар баласының былдырлап сөйлегеніне жауап қайтаруға ынталы болуы және еркін ойын жағдайында әлеуметтік кері байланыс реакциясын білдіруі қағидалық былдырлау дамуына қолайлы әсер етеді. Балаларына мұндай қолдау көрсету стратегиясын кеш былдырлай бастайтын сәбилердің ата-аналары толықтай қолданбайтын сияқты [8]. Былдырлау тілі кеш дамыған және минутына айтылатын буын саны аздау болған балаларда кейіннен әр алуан сөйлеу тілі бұзылыстары дамуы мүмкін [9].

Ойын кезінде, әртүрлі тақпақтар айту кезінде ересектерден еріннің, тілдің қимылдарын қайталау – балалардың қарым-қатынас жасауындағы дамудың қажетті алғышарты. Прототіл сатысында сәбилерде біліне бастайтын мимиобелгілер, вокобелгілер баланың сөйлеу әрекетіндегі вербальды мағыналардың бастамасын бақылауға мүмкіндік береді [10].

Ересек адамдар «имитациялық әрекетті» әр жанұяда пайдаланылатын балаларға арналған халық дәстүрінде қалыптасқан ойын, ермек түріндегі тақпақтар көмегімен ұйымдастырады. Осындай «ұйымдастырылған» қарым-қатынас сәбидің қол қимылдары немесе дауыс белсенділігі түріндегі жауап реакциясын қажет етеді. Психологтар айтып кеткендей, еліктеу актілеріне бір дегеннен қол жеткізу сәтті бола бермейді [11].

Е.В. Колмыкова еңбегінде ерте жастағы балалар туралы, әсіресе нәрестелік кезең туралы айтқанда, вербальды (вербальды емес) қарым-қатынастан ауызша қарым-қатынас құралдарын, яғни сөйлеуді игеруге біртіндеп көшу туралы айтылатынына назар аударады. Сөйлеуге дейінгі қарым-қатынастың дамуын бағалау үшін арнайы параметрлер мен көрсеткіштер қолданылады. Оларға мыналар жатады: бастамашылдық (инициативность), ересек адамның коммуникативті әсеріне сезімталдық және қарым-қатынас құралдарының көрінуі (көз арқылы байланыс, моторлық және эмоционалды жандану, ересек адамның назарын аудару қабілеті) [12].

Бірлескен кітап оқу – бұл балаларының дамуын қолдауға мүдделі ата-аналарға ұсынылатын ең көп зерттелген іс-шаралардың бірі. Үйде өткізілетін ата-аналар мен балалардың басқа іс-әрекеттерімен салыстырғанда, бірлесіп кітап оқу бірнеше тілдік және әлеуметтік-эмоционалды артықшылықтарды біріктіреді. Балаға кітап оқуды сәбилік шақтан, тіпті жүктілік кезеңінен бастаған дұрыс деген зерттеу мәліметтері қазіргі кезде жиі кездеседі [13].

Осы жоғарыда келтірілген мәліметтер сәбилермен жұмыс істеу барысында сөйлеуге дейінгі кезеңде диагностикалық шараларды өткізудің маңыздылығын айғақтайды. Даму аутқуларын ерте анықтау және түзету жүйесі скринингтік тексеруді, дифференциалды диагностиканы және арнайы психологиялық-медициналық-педагогикалық көмекті қамтуы қажет [14].

Әдістері мен оны ұйымдастыру. Зерттеуге жасы 6-9 айлық 20 бала қатысты. Соның ішінде 10 бала бақылау тобын және 10 бала эксперименталдық топты құрады. Анықтау экспериментін жүргізу кезінде келесі әдістер қолданылды:

– анамнез мәліметтерін, клиникалық деректерді талдау;

– ата-анасымен сауалнама жүргізу;

– балалардың сөйлеу алғышарттарының дамуын тексеру:

1) превербальды сөйлеу тілінің даму коэффициентін шығару;

2) импрессивті және экспрессивті сөйлеу тілі алғышарттарының даму қарқынының арақатынасын анықтау;

3) оральді праксистің скрининг-диагностикасы;

Анамнезге сәйкес балалардың диагнозы 10-шы қайта қарастырылымдағы Халықаралық ауруларының жіктемесі бойынша (ХАЖ-10) «Перинаталдық кезеңде туындайтын жекелеген жағдайлар» XVI бөліміне жатқызылды.

Анамнез мәліметтерін талдау негізінде келесідей қауіп факторлары туралы ақпарат алынды: 1) анасының жүктілігі барысындағы және босану сипатындағы патология (ауыртпалығы бар акушерлік-гинекологиялық анамнез; анасының экстрагенитальды дерттерінің болуы; анасында инфекцияның болуы; босану үдерісін жеделдету) барлық 20(100%) баланың анамнезінде болды; 2) 12(60%) балада артикуляциялық аппараттың анатомиялық құрылысында аутқу болды (жоғарғы ерін асты, тіласты байламдарының қысқаруы; «готикалық» таңдай); 3) «әлеуметтік» жымиюдың (эмоциялық даму кезеңдерінің бірі) қалыптасуының артта қалуы 4(20%) балада болды, бұл әлеуметтік факторға, яғни ата-анасының «эмоционалдық сауаттылығының» төмендігіне байланысты болса керек.

Ата-анасымен жүргізілген сауалнамада келесідей сұрақтар болды: «Сәбиіңіз сіздің сөйлегеніңізге қандай реакция береді?», «Сәбиіңіз жаңа ойыншық көргенде қандай реакция береді?», «Сәбиіңіз қонаққа келген бейтаныс адамды көргенде қандай серпіліс береді?» және т.б. Сауалнама жауаптарын талдау арқылы аналары сәбилерімен қарқынды қарым-қатынаста болғанымен, оның жұпынылау түрде болғанын, бір сарынды екендігін көрсетті.

Сөйлеу тілі алғышарттарының даму коэффициенті есептеу әдістемесі формулаға негізделді: даму коэффициенті = даму жасы /хронологиялық жас × 100. Даму жасы дегеніміз – баланың функционалды жетілу деңгейі, хронологиялық жас – бұл оның қазіргі кездегі нақты жасы. Егер даму коэффициенті 75-тен аз болса, онда бұл баланың превербальды дамуы оның нақты жасынан артта қалатынын білдіреді. 75-100 аралығындағы даму коэффициентінің көрсеткіштері нормаға сәйкес болып саналады [15]. Баланың функционалды жетілу деңгейін анықтау үшін ерте жастағы баланың эмоционалды-коммуникативті саласының ерекшеліктеріне байланысты логопедиялық тесттер қолданылды, олар балалардың қызығушылығын тудыратын ойын түрінде өткізілді. Тексеру анасының жанында жүргізілді, әдетте анасы баланы тізесіне отырғызды, әйтпесе осы жастағы балаларға тән мазасыздық сөйлеуге деген негативизм тудыруы мүмкін. Баланың даму стандарттарына сәйкестігін толық қамту үшін біз 4-тен 10 айға дейінгі жас аралығын алдық. Көбінесе балалар дамуы жас нормаларынан кешеуілдейді [14]. Превербальды сөйлеу тілінің даму коэффициенті 12(60%) балада норма шеңберінде болды, ал 8(40%) балада нормадан төмен болды, сонда орташа көрсеткіш 80-ге тең болды.

Импрессивті және экспрессивті сөйлеу тілі алғышарттарының даму қарқынының арақатынасын бағалау кезінде нейроонтогенез саласындағы заманауи нормативтік мәліметтер ескерілді. Ол бойынша 6 айдан 9 айға дейінгі балалар экспрессивті сөйлеу тілі көрсеткіштерінің «озуымен» сипатталады. Тексерілген балалардың ішінде 13(65%) балада импрессивті және экспрессивті сөйлеу тілі қалыпты гетерохрондылыққа сәйкес болды. Қалған 7(35%) балада диссоциация байқалды: импрессивті сөйлеу тілі бойынша 4 балада алға озу және 3 балада осы қызметтердің бірдей дамуы анықталды.

Оральды праксистің скринингтік диагностикасы келесі көрсеткіштерді тексеруді қамтыды:

– «оральды автоматизм» рефлекстерін;

– «тамақпен ынталандыру» сынамаларын;

– еліктеу әрекетінің жағдайын.

Оральды автоматизмді зерттеу тек ему және жұту шартсыз рефлекстерін қолдану арқылы жүргізілді, өйткені рефлекстердің қалған түрлері 6 айға дейін жойылып үлгерген. 3(15%) балада ғана ему рефлексінің шамалы әлсіздігі байқалды, 2(10%) балада жұту кезіндегі анда-санда шашалу түріндегі өзгеріс байқалды, ал қалған балаларда қалыпты болды.

«Тамақпен ынталандыру» сынамасын орындау үшін тілге аздаған мөлшерде итмұрын шәрбаты бар шпатель тигізеді, сонда тілдің әртүрлі жағына тигізу арқылы тілдің алға, солға/оңға, жоғары қарай қимылдауын ынталандырады және бағалайды. Нәтижесін толық орындады, толық емес орындады, орындай алмады деп тіркейді. Барлық 20(100%) бала тілін алдыға шығара алатындығын көрсетті; тілін сол жағына қимылдатуды 15(75%) бала толық орындап, қалғандары толық емес орындады; оң жағына қозғалтуды 14(70%) бала толық орындап, қалғандары толық емес орындады; жоғары қарай көтеруді 6(55%) бала толық орындады, ал 9(45%) балада тапсырманы толық емес орындау байқалды, нақты айтқанда қимыл дағдысының асимметриясы болды (тілін көтеру кезінде оң/сол жақтарына қарай ығысуы), бұл дистонияға байланысты болса керек. «Тағаммен ынталандыру» сынамасы көрсеткендей, бірқатар балада тіл бұлшық еттерінің жасырын дистониясы анықталды.

Еліктеу әрекетінің жағдайын келесі көрсеткіштер арқылы бағаладық: 1) бейвербальды еліктеу әрекетінің түрі; 2) сөйлеу және сөйлеу қимылдарына еліктей алу қабілеті. Бейвербальды материал варианттары: дәстүрлі ойындар, қол қимылдары, ишараттар — «сау бол», «шапалақ», «ұстап алам», «ұшты-ұшты», «саусақтарың әйбәт» және т.б. Егер бала тапсырманы өзі орындай алмаса, «пассивті» тактиканы қолдану керек (қимылдарды ойын жағдайында бірге орындау).

Сөйлеу және паралингвистикалық еліктеуді тексергенде дыбыстарды, ерін, тіл қимылдарын қайталауға мән берілді. Қимыл репертуарын баланың жанұясы ұсынғаны жөн.

– еріндерімен «шапалақтау»;

– таңдайын қағу;

– тақпақтарды көп мәрте айтқанда дыбыстарды, буындарды қайталауы, өздігінен вокализация жасауы.

Тексерілген балалардың арасында қол қимылдарын 12(60%) бала қайталады, ауызша сөйлеу материалына еліктеу 3(15%) балада ғана; ересек адамның ерін, тіл қимылдарын 7(35%) қайталауға тырысты; спонтанды вокализация 6(30%) балада анықталды.

Зерттеу жұмысының келесі кезеңінде қалыптастырушы эксперимент жүргізілді, онда келесі шаралар қолданылды:

1) Емдік педагогика шаралары:

– артикуляциялық гимнастика;

– интонациялық ойындарды пайдалана отырып, вербальды имитациялық әрекетті ынталандыру.

2) Ата-аналарға ақпараттық көмек көрсету.

Ерін мен тілдің белсенді қимылдарын ынталандыру гимнастикасы айқын және дәл артикуляциялық кинестезияларды қалыптастыру үшін жүргізілді. Олар ерікті қимылдарды ынталандыруға негізделді: «сүйші», «үрлеші», «түкірші», баланы күлдіру, «тағаммен ынталандыру» және т.с.с. Мысалы, баланы итмұрын шәрбәті жағылған емізікке, шпательге еріндерімен тартылуға ынталандыру. Тағаммен ынталандыру арқылы тілдің белсенді қимылдарын шақырады: 1) еріннің ортасына итмұрын шәрбәтін тигізіп тітіркендіріп, тілін алдыға, жоғар, төмен қимылдатуға, яғни шәрбәтті жалауға тырысуын шақырады; 2) итмұрын шәрбәтін ауыз ұрыштарына тигізіп тітіркендіре отырып, бала тілін бір жағына қимылдатуын шақырамыз. Әр қимылды күні бойы 4-6 реттен бірнеше қайтара, көбінесе тамақтанар алдында қайталайды.

Интонациялық ойындар сәбилердің дауыс реакцияларын, дыбыстық және сөздік

белсенділікті ынталандыруға бағытталады. Келесідей дыбыс эффектілері пайдаланылды: ысқыру, сыбырлау, қырылдау, дала дыбыстарын салу, табиғат құбылыстарының дыбыстарын салу және т.с.с. Әрқайсысынан кейін 1-3 минут үзіліс жасайды, содан соң мимика, сөйлеу, түрлі заттар (суреттер, ойыншықтар, тұрмыстық заттар) көмегімен келесі дыбыстық «бейнені» саламыз. Үзіліс уақыты баланың еліктеу әрекетін жасауына беріледі. Бір сабақ барысында 1-3 дыбыстық импровизациядан артық қолданбаған дұрыс.

Тақпақтарды қолданғанда диагностикалық кешенде пайдаланылғандарын алуға болады. Тақпақ жолдарын оқығанда оның мағынасына сәйкес қозғалыстар жасаймыз. Дауыс ырғағы, екпіні көмегімен тақпақтағы бейнелерді барынша дәл келтіруге тырысу керек. Егер жануарлар туралы болса, барлық дауыстық «әрекеттерді» баланың көру аймағында мағынасына сай ойыншықтың пайда болуымен дәл келтіру керек.

Ата-аналарына ақыл-кеңес беру жұмысы жүргізілді, көрсетілген әдіс-тәсілдерді үйретіп, үйде баламен дұрыс орындауына назар аударылды. Сауалнама нәтижелеріна қарай ата-аналарына жеке дара кеңестер берілді, қай тұсына ерекше көңіл бөлу қажеттігі, қосымша қандай жұмыс жүргізу керектігі жайлы. Баласымен қандай ойындар ұйымдастыруға болатыны жайлы әдебиет көздері ұсынылды.

Келесі кезеңде бақылау эксперименті өткізіліп, онда анықтаушы экспериментте қолданылған әдістер қолданылды. Сонда қалыптастырушы эксперимент нәтижесінде қол жеткізілген көрсеткіштер тіркелді.

Нәтижелері мен пікірталас. Түзету-дамыту жұмысы өткізілгеннен кейін ата-аналармен қайтадан сауалнама жүргізілді, сонда жауаптарының мағынасы тереңдегенін, толығырақ және жан-жақты болғандығын байқадық.

Сөйлеу тілі алғышарттарының даму коэффициенті бақылау экспериментінде 16(80%) балада қалыпты болды, 4 балада (20%) қалыптыдан төмен болды, орташа көрсеткіші 87,3 тең болды. Сонда едәуір оң динамика байқалды, мұндай нәтиже ерте басталған түзету-дамыту шараларының жоғары тиімділігін айғақтайды.

Сөйлеу тілі алғышарттарының импрессивті және экспрессивті компоненттерінің арақатынасында 16(80%) балада қалыпты гетерохрондылық, 4(20%) балада диссоциация анықталды: импрессивті сөйлеу тілінің басымдылығы 2 балада және олардың теңдей дамуы 2 балада анықталды.

Сәбилердегі оральды автоматизмді тексеру кезінде де көрсеткіштердің жақсаруы байқалды: бір балада (5%) балада ғана ему рефлексінің шамалы әлсіздігі байқалды және бір балада (5%) балада жұту кезіндегі андасанда шашалу түріндегі өзгеріс байқалды.

«Тамақпен ынталандыру» сынамасын орындау үшін тілге аздаған мөлшерде итмұрын шәрбаты бар шпатель тигізеді, сонда тілдің әртүрлі жағына тигізу арқылы тілдің алға, солға/оңға, жоғары қарай қимылдауын ынталандырады және бағалайды. Нәтижесін толық орындады, толық емес орындады, орындай алмады деп тіркейді. Барлық 20(100%) бала тілін алдыға шығара алатындығын көрсетті; тілін сол жағына қимылдатуды 15(75%) бала толық орындап, қалғандары толық емес орындады; оң жағына қозғалтуды 14(70%) бала толық орындап, қалғандары толық емес орындады; жоғары қарай барлық бала көтере алды, бірақ 9(45%) балада тапсырманы толық емес орындау байқалды, нақты айтқанда қимыл дағдысының асимметриясы болды (тілін көтеру кезінде оң/сол жақтарына қарай ығысуы), бұл дистонияға байланысты болса керек. «Тағаммен ынталандыру» сынамасы көрсеткендей, бірқатар балада тіл бұлшық еттерінің жасырын дистониясы анықталды.

«Тағаммен ынталандыру» сынамалары бақылау экспериментінде нәтижелердің біршама жоғарылағанын көрсетті (1-кесте).

1-кесте

«Тағаммен ынталандыру» сынамасын орындау нәтижелері

Тілін қозғалту қабілеті	Дейін			Кейін		
	Толық орындау	Толық емес орындау	Орындай алмау	Толық орындау	Толық емес орындау	Орындай алмау
Алдыға	20(100%)	–	–	20(100%)	–	–
Солға	15(75%)	5(25%)	–	17(85%)	3(15%)	–
Оңға	14(70%)	6(30%)	–	16(80%)	4(20%)	–
Жоғары	11(55%)	9(45%)	–	14(70%)	6(30%)	–

Имитациялық немесе еліктеу әрекетін бақылау экспериментінде тексеру келесідей көрсеткіштермен сипатталды: қол қимылдарын қайталау 15(75%) балада байқалды, ауызша сөйлеу материалына еліктеу 6(30%) балада; ересек адамның ерін, тіл қимылдарын 11(55%) қайталауға тырысты; спонтанды вокализация 9(45%) балада анықталды. Көріп отырғанымыздай, мұнда да біршама оң өзгерістер болған.

Қорытынды. Сонымен, барлық тексеру нәтижелері аз да болса, оң динамиканы көрсетті. Айта кететін жағдай, бейвербальды еліктеу әрекеттерінде жетістіктер вербальдыға қарағанда жоғары болды, бұл сөйлеу тілінің даму тетіктерінің күрделілігіне байланысты болса керек. Осындай салыстырмалы жоғары нәтижелерді жүзеге асыру тек өткізілген түзету-дамыту шараларының тиімділігіне ғана емес, сонымен қатар осы жас кезеңіндегі мидың пластикалық қасиетінің жоғары екендігінің, жалпы организмдегі даму қарқынының жылдамдығының арқасында мүмкін болды. Жүргізілген зерттеуді аяқтай отырып, келесідей қорытынды шығаруымызға болады: қауіп тобына жататын сәбилік жас кезеңіндегі балалардың сөйлеу тілі алғышарттарының дамуын бағалау бұзылыстарды ерте анықтауға мүмкіндік береді; іріктеп алынған логопедиялық жұмыс шараларын қолдану балалардың осы аясының даму көрсеткіштерін жақсартуға оң әсерін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Мастюкова Е.М. Ребенок с отклонениями в развитии: ранняя диагностика и коррекция. – М.: Просвещение, 1992. – 118 с.

[2] Ravi Patel, Tracy Manuck. Perinatal Interventions to Improve Neonatal Outcomes, An Issue of Clinics in Perinatology, Volume 45-2. 1st Edition. – Hardcover ISBN: 9780323584135, eBook ISBN: 9780323584142. – Imprint: Elsevier. – Published Date: 11th May 2018.

[3] Баранов А.А., Намазова-Баранова Л.С., Беляева И.А. и др. Абилитация младенцев с сочетанной перинатальной патологией: возможности персонализации подходов и методов //Вопросы современной педиатрии. – 2019. – № 2. – Т.19. – С.91-100.

[4] Денсаулық сақтауды дамыту республикалық орталығы. Статистикалық мәлімет. – 2018 [Электрондық ресурс]: URL: http://www.rcrz.kz/index.php/ru/statistika-zdravookhraneniya – 2.

[5] Исенина Е.И. Дословесный период развития речи у детей. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1986. – 163 с.

[6] Дүйсенова Ж.Қ., Нығметова Қ.Н. Балалар психологиясы: оқулық – Алматы: ТОО Полиграфкомбинат, 2013. – 300 б.

[7] Цейтлин С.Н. Язык и ребенок: Лингвистика детской речи: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2000. – 240 с.

[8] Lieberman M., Lohmander A., Gustavsson L. Parents' contingent responses in communication with 10-month-old children in a clinical group with typical or late babbling //Clinical Linguistics & Phonetics. – 2019. – Volume 33, Issue 10-11. P.1050-1062. https://doi.org/10.1080/02699206.2019.1602848

[9] Overby M., Belardi K., Schreiber J. A retrospective video analysis of canonical babbling and volubility in infants later diagnosed with childhood apraxia of speech //Clinical Linguistics & Phonetics. – 2020. – Volume 34, Issue 7. – P.634-651. https://doi.org/10.1080/02699206.2019.1683231

[10] Григорян Г.Ф. Особенности развития довербальной речи в логопедии //В сборнике статей V Международной научно-практической конференции: Результаты современных научных исследований и разработок /отв.ред. Г.Ю.Гуляев. – 2018. – С.265-268. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36620037.

[11] Давидович Л., Ромусик М. Стимуляция речевого развития детей младенческого возраста //Дошкольное воспитание. – 2018. – № 6. – С.32-39. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36528618

[12] Колмыкова Е.В. Преодоление нарушений коммуникации и ЗРР у детей раннего возраста в рамках системного семейного консультирования //Проблемы речевого онтогенеза и дизонтогенеза: Сб. науч.статей по мат. Всероссийской науч.-пр.конф. (Саратов, СГУ имени Н.Г. Чернышевского, 29 сентября 2017) / науч. ред. В.П.Крючков; ред. сост. Т.А.Бочкарева и О.В.Кощеева. – Саратов: Изд. Саратовский источник, 2017. – 354 с. https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2018/03/05/sbornik_ontogenez.pdf

[13] Kucirkova N., Dale P.S., Sylva K. Parents reading with their 10-month-old babies: key predictors for high-quality reading styles //Early Child Development and Care. – 2018. – Volume 188, Issue 2. - P.195-207. https://doi.org/10.1080/03004430.2016.1211117.

[14] Система комплексной оценки проблем психосоциального развития детей раннего возраста: методические рекомендации /А.К.Ерсарина, Р.К.Айтжанова, А.К.Кенжеева, Д.Р.Юлдабаева, А.Н.Токарева. – Алматы, 2016. – 53 с.

[15] Гофман В.А. Диагностика и формирование предпосылок развития импрессивной стороны речи у детей младенческого возраста с перинатальной патологией ЦНС в условиях лечебно-профилактического учреждения: Дисс. … к.п.н. – Екатеринбург, 2005.

References

[1] Mastyukova E.M. Rebenok s otkloneniyami v razvitii: rannyaya diagnostika i korrekciya. – M.: Prosveshchenie, 1992. – 118 s.

[2] Ravi Patel, Tracy Manuck. Perinatal Interventions to Improve Neonatal Outcomes, An Issue of Clinics in Perinatology, Volume 45-2. 1st Edition. – Hardcover ISBN: 9780323584135, eBook ISBN: 9780323584142. – Imprint: Elsevier. – Published Date: 11th May 2018.

[3] Baranov A.A., Namazova-Baranova L.S., Belyaeva I.A. i dr. Abilitaciya mladencev s sochetannoj perinatal'noj patologiej: vozmozhnosti personalizacii podhodov i metodov //Voprosy sovremennoj pediatrii. – 2019. – № 2. – T.19. – S.91-100.

[4] Densaulyk saktaudy damytu respublikalyk ortalygy. Statistikalyk malimet. – 2018 [Elektrondyk resurs]: URL: http://www.rcrz.kz/index.php/ru/statistika-zdravookhraneniya –2.

[5] Isenina E.I. Doslovesnyj period razvitiya rechi u detej. – Saratov: Izd-vo Saratovskogo un-ta, 1986. – 163 s.

[6] Dujsenova Zh.K., Nygmetova K.N. Balalar psihologiyasy: okulyқ - Almaty: TOO Poligrafkombinat, 2013. – 300 b.

[7] Cejtlin S.N. Yazyk i rebenok: Lingvistika detskoj rechi: Ucheb¬noe posobie dlya studentov vysshih uchebnyh zavedenij. – M.: Gumanitarnyj izdatel'skij centr VLADOS, 2000. – 240 s.

[8] Lieberman M., Lohmander A., Gustavsson L. Parents' contingent responses in communication with 10-month-old children in a clinical group with typical or late babbling //Clinical Linguistics & Phonetics. – 2019. – Volume 33, Issue 10-11. P.1050-1062. https://doi.org/10.1080/02699206.2019.1602848

[9] Overby M., Belardi K., Schreiber J. A retrospective video analysis of canonical babbling and volubility in infants later diagnosed with childhood apraxia of speech //Clinical Linguistics & Phonetics. – 2020. – Volume 34, Issue 7. – P.634-651. https://doi.org/10.1080/02699206.2019.1683231

[10] Grigoryan G.F. Osobennosti razvitiya doverbal'noj rechi v logopedii //V sbornike statej V Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii: Rezul'taty sovremennyh nauchnyh issledovanij i razrabotok /otv.red. G.Yu. Gulyaev. – 2018. – S.265-268. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36620037.

[11] Davidovich L., Romusik M. Stimulyaciya rechevogo razvitiya detej mladencheskogo vozrasta // Doshkol'noe vospitanie. – 2018. – № 6. – S.32-39. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36528618

[12] Kolmykova E.V. Preodolenie narushenij kommunikacii i ZRR u detej rannego vozrasta v ramkah sistemnogo semejnogo konsul'tirovaniya //Problemy rechevogo ontogeneza i dizontogeneza: Sb. nauch.statej po mat. Vserossijskoj nauch.-pr.konf. (Saratov, SGU imeni N.G. Chernyshevskogo, 29 sentyabrya 2017) / nauch. red. V.P.Kryuchkov; red. sost. T.A.Bochkareva i O.V.Koshcheeva. – Saratov: Izd. Saratovskij istochnik, 2017. – 354 s. https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2018/03/05/sbornik_ontogenez.pdf

[13] Kucirkova N., Dale P.S., Sylva K. Parents reading with their 10-month-old babies: key predictors for high-quality reading styles //Early Child Development and Care. – 2018. – Volume 188, Issue 2. – P.195-207. https://doi.org/10.1080/03004430.2016.1211117.

[14] Sistema kompleksnoj ocenki problem psihosocial'nogo razvitiya detej rannego vozrasta: metodicheskie rekomendacii /A.K. Ersarina, R.K. Ajtzhanova, A.K. Kenzheeva, D.R. Yuldabaeva, A.N. Tokareva. – Almaty, 2016. – 53 s.

[15] Gofman V.A. Diagnostika i formirovanie predposylok razvitiya impressivnoj storony rechi u detej mladencheskogo vozrasta s perinatal'noj patologiej CNS v usloviyah lechebno-profilakticheskogo uchrezhdeniya: Diss. … k.p.n. – Ekaterinburg, 2005.

Формирование предпосылок речи у детей грудного возраста с особенностями в развитии

Г.С. Шубаева[1], Ж.С. Оразбек[1]
[1]Казахский национальный женский педагогический университет
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В развитии детей грудного возраста предпосылки речи имеют особое значение. Ранняя диагностика нарушений доречевого развития важна для своевременного оказания коррекционно-развивающей помощи. Целью данной статьи является анализ результатов обследования и корреционно-развивающей работы в довербальном периоде с детьми с особенностями развития ЦНС. Приведен обзор литературы по этой проблеме. Использовались следующие методы исследования: анализ анамнестических, клинических данных; анкетирование родителей; коэффициент развития предпосылок речи; соотношение темпов развития предпосылок импрессивной и экспрессивной речи; скрининг-диагностика орального праксиса. По результатам проведенного исследования можно сделать выводы о том, что имеет место преобладание невербального типа имитационной деятельности, а также скудность навыков, умений, связанных с возможностями орального праксиса у младенцев из группы риска по перинатальному поражению ЦНС. Проведена коррекционно-развивающая работа, после чего повторно исследовались вышеуказанные параметры. Отмечалась положительная динамика почти всех показателей, что еще раз подтверждает эффективность раннего развития детей.

Ключевые слова: дети грудного возраста; предпосылки речи; ранняя диагностика.

Formation of speech prerequisites in infants with developmental disabilities

G. Shubayeva[1], Zh. Orazbek[1]
[1]Kazakh National Women's Teacher Training University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

In the development of infants, the premises of speech are of particular importance. Early diagnosis of disorders of pre-speech development is important for the timely provision of correctional and developmental assistance. The purpose of this article is to analyze the results of the survey and the correlation and developmental work in the preverbal period with children with special features of the central nervous system. A review of the literature on this problem is given. The following research methods were used: analysis of anamnestic, clinical data; questioning of parents; coefficient of development of prerequisites for speech; the ratio of the rates of development of the prerequisites for impressive and expressive speech; screening diagnostics of oral praxis. Based on the results of the study, it can be concluded that there is a predominance of the non-verbal type of imitative activity, as well as the scarcity of skills and abilities associated with the possibilities of oral praxis in infants from the risk group for perinatal CNS damage. Correctional and developmental work was carried out, after which the above parameters were re-examined. There was a positive trend in almost all indicators, which once again confirms the effectiveness of early childhood development.

Keywords: infants; speech background; early diagnosis.

Редакцияға қабылданды: 05.10.2021

МРНТИ: 15.81.21 https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.08

М.М.УМУРКУЛОВА[1]*, Д.Ф.МУХАМЕДКАРИМОВА[1], Р.В.ТЕН[1]

[1]Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова
(Караганда, Казахстан)
madinaumurkulova@mail.ru, zhanzhekova@mail.ru, rt_ksu@mail.ru

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ РАЗВИТИЯ ПРОАКТИВНОГО СОВЛАДАНИЯ С АКАДЕМИЧЕСКИМ СТРЕССОМ

Аннотация

В статье представлены результаты разработки и апробации программы психолого-педагогического сопровождения развития проактивного копинга. Авторы статьи дают определение академического стресса как особого психоэмоционального состояния, возникающего в контексте условий и требований учебного процесса в вузе. В качестве способа совладания с академическим стрессом авторами рассматривается проактивный копинг – копинг, ориентированный на предвосхищение потенциального стрессора и заблаговременную аккумуляцию ресурсов, необходимых для разрешения вероятных стрессовых учебных ситуаций. Авторы предполагают, что проактивный копинг можно формировать путем развития личностных ресурсов совладания. Предложена программа сопровождения, содержащая модули, направленные на развитие личностных и социальных копинг-ресурсов, формирование учебных навыков и навыков самоорганизации. Полученные в ходе исследования результаты доказывают эффективность разработанной программы сопровождения, которая может быть включена в учебные программы и психологические службы вузов.

Ключевые слова: академический стресс; проактивный копинг; ресурсы совладания; программа психолого-педагогического сопровождения.

Введение. В настоящее время особую актуальность приобретает вопрос академического стресса – разновидности стресса, возникающего вследствие столкновения студента со специфическими условиями и требованиями, существующими в рамках образовательной среды вуза. Это системное качество, затрагивающее субъективное благополучие студента, его самоотношение, взаимодействие с другими участниками образовательного процесса, учебную мотивацию, академические достижения и многие другие параметры студенческой жизни. Успешность совладания с учебным стрессом во многом определяет эффективность процесса обучения и социально-психологической адаптации обучающегося [1-4].

Процессы совладания со стрессом уже продолжительное время находятся в фокусе внимания зарубежных и отечественных авторов. Однако необходимо отметить, что исследование вопроса совладания с негативными состояниями, возникающими в ходе учебного процесса, в отечественной психолого-педагогической литературе ограничено изучением психофизиологических проявлений стресса. Отсутствует психодиагностический инструментарий, способный всесторонне оценить предикторы и индикаторы академического стресса, который можно было бы использовать в местном культурном контексте. Кроме того, можно отметить только единичные работы, предлагающие авторские программы психолого-педагогического сопровождения развития конструктивного совладания, подкрепленные должной методологической базой и систематическими эмпирическими исследованиями.

Одним из эффективных путей преодоления стресса любой природы является проак-

тивный копинг, описываемый авторами как ориентированное на будущее антиципирующее совладание [5-8]. Суть его сводится к тому, что он разворачивается еще до момента стрессововго воздействия и представляет собой не реактивный ответ на уже возникший стресс, а усилия индивида по его предвосхищению. Индивид, обладающий данным типом копинга, способен распознать надвигающуюся угрозу и использовать собственные ресурсы или ресурсы окружения для ее предотвращения. Поведение при этом приобретает осознанный, предсказуемый характер, поскольку индивид готов ко встрече со стрессором, обладает необходимыми для этого ресурсами и способен свести к минимуму вероятность его негативного воздействия.

Авторы приводят разные классификации ресурсов проактивного совладания. К примеру, Е.С. Старченкова считает, что проактивное совладание обеспечивается общительностью, эмоциональной устойчивостью, организованностью, самоконтролем, наличием социальной поддержки. Кроме того, значимыми для проактивности являются временная ориентация на будущее, целевая ориентация [9]. Детерминированность проактивного копинга изучал также А.И. Ерзин, который относит к его ресурсам проактивную установку и убеждения, оптимизм, уверенность в себе, интернальность, антиципацию, мотивацию, самоэффективность, жизнестойкость и спонтанность [10]. Б.В. Бирон отмечает, что проактивное копинг-поведение обеспечивается проактивной установкой, самоэффективностью, аутентичностью, независимостью от внешних оценок и влияний [11].

Аналитический обзор научной литературы позволил нам сделать заключение о том, что можно выделить ряд диспозиционных характеристик, способных стать ресурсами проактивного совладания [9; 12-14]. К ним относятся рефлексивные ресурсы (сформированная Я-концепция, позитивное самоотношение); мотивационно-волевые ресурсы (интернальность, самодетерминация и целеполагание); когнитивные ресурсы (учебные навыки и самоорганизация учебной деятельности); аффективные ресурсы (эмоциональная устойчивость, эмоциональный интеллект); коммуникативные ресурсы (коммуникативная компетентность, наличие социальной поддержки).

Осознавая тот факт, что снизить существующую высокую учебную нагрузку, упростить сложные образовательные программы, полностью устранить стрессовые факторы повседневной студенческой жизни не представляется возможным и даже целесообразным, мы предполагаем, что в данной ситуации студент может опираться большей частью на внутренние копинг-ресурсы. В связи с этим становится очевидным вопрос: существуют ли пути формирования и развития проактивных копинг-ресурсов, необходимых для оптимального функционирования в условиях академического стресса? Попыткой ответа на данный вопрос и стало данное исследование, целью которого является создание системы психолого-педагогического сопровождения развития ресурсов проактивного совладания и эмпирическая проверка ее эффективности.

Материалы и методы. Апробация программы проводилась в виде эксперимента, включавшего констатирующий, формирующий и контрольный этапы. Участниками эксперимента стали студенты-первокурсники факультета философии и психологии Карагандинского университета им. академика Е.А. Букетова. Методом рандомизации были сформированы контрольная и экспериментальная группы. В экспериментальную группу (ЭГ) вошли 27 студентов, которым было предложено участие в программе развития проактивного совладающего поведения. Контрольную группу (КГ) составили 28 человек, не принимавших участия в программе сопровождения.

На констатирующем этапе эксперимента проводилась стартовая диагностика исходного уровня академического стресса, показателей психологического благополучия

и начального уровня сформированности проактивного копинг-поведения. Были использованы «Опросник психологического благополучия студентов» (G.M. Williams и соавторы в адаптации М.М. Умуркуловой); опросник «Проактивное совладающее поведение» (Э.Грингласс в адаптации Е.С. Старченковой); «Опросник студенческого стресса (C.Crandall и соавторы в адаптации М.М. Умуркуловой).

Кроме того, анализировались средние балл успеваемости (GPA) испытуемых обеих групп. Данные GPA распределены в группах следующим образом (Таблица 1).

Таблица 1

Распределение показателей GPA в группах при первичной диагностике, %

Группы	Показатель GPA						
	2	2,33	2,67	3	3,33	3,67	4
ЭГ	3,7	11,1	33,3	3,7	37	7,4	3,7
КГ	3,57	7,14	14,2	10,7	35,7	25	3,57

Мы решили, что будет целесообразным не сравнивать на данном этапе показатели GPA экспериментальной и контрольной группы, а проанализировать показатели успеваемости в динамике у одних и тех же испытуемых. Отметим только, что основная часть баллов успеваемости находится в пределах средних значений.

Вышеуказанные опросники исследуют параметры субъективного благополучия, общего стресса и проактивного копинга. Данные процентного распределения студентов экспериментальной группы по выраженности данных параметров представлены в таблице 2.

Таблица 2

Показатели психологического благополучия и проактивного копинга в ЭГ, первичная диагностика, %

Показатели	Низкий показатель	Средний показатель	Высокий показатель
Позитивное самочувствие	11,2	88,8	–
Студенческие стрессоры	29,6	70,4	–
Социальный ресурс	11,2	77,7	11,1
Позитивный копинг	26	55,5	18,5
Негативный копинг	3,7	62,9	33,4
Личностный ресурс	18,6	77,7	3,7
Академическая нагрузка	14,8	81,5	3,7
Когнитивные проблемы	25,9	51,9	22,2
Общий уровень стресса	–	100	–
Проактивное преодоление	59,2	40,8	–
Рефлексивное преодоление	40,7	59,3	–
Стратегическое планирование	22,3	74	3,7
Превентивное преодоление	44,4	55,6	-
Поиск инструментальной поддержки	11,1	77,8	11,1
Поиск эмоциональной поддержки	18,5	66,6	14,9

Анализируя таблицу, можно понять, что у студентов экспериментальной группы доминируют средние значения изучаемых параметров. Исключение составляет лишь шкала «Проактивное преодоление», где доминируют низкие результаты. Нужно отметить, что по многим аспектам благополучия и проактивности значительная часть испытуемых обнаруживает низкие результаты. Кроме того, среди испытуемых много студентов с низким уровнем проактивного, рефлексивного и превентивного преодоления, с низкой способностью к планомерному разрешению проблем. По шкалам, описывающим специфические для студенческого возраста стрессоры и воспринимаемую академическую нагрузку, напротив, получены высокие результаты. Результаты контрольной группы представлены в таблице 3.

Таблица 3

Показатели психологического благополучия и проактивного копинга в КГ, первичная диагностика, %

Показатели	Низкий показатель	Средний показатель	Высокий показатель
Позитивное самочувствие	21,5	78,5	–
Студенческие стрессоры	3,6	67,8	28,6
Социальный ресурс	10,7	78,6	10,7
Позитивный копинг	21,5	67,8	10,7
Негативный копинг	3,6	64,3	32,1
Личностный ресурс	10,7	85,7	3,6
Академическая нагрузка	3,6	92,8	3,6
Когнитивные проблемы	21,5	57	21,5
Общий уровень стресса	–	100	–
Проактивное преодоление	50	50	
Рефлексивное преодоление	39,2	53,6	7,2
Стратегическое планирование	28,5	50	21,5
Превентивное преодоление	39,2	60,8	
Поиск инструментальной поддержки	7,2	85,6	7,2
Поиск эмоциональной поддержки	17,8	78,6	3,6

Результаты контрольной группы схожи с результатами экспериментальной группы: преобладают студенты со средними результатами; на втором месте по частоте встречаемости – студенты с низкими показателями. Например, количество лиц с низким личностным и социальным ресурсом приравнивается к 10,7% от всей контрольной группы. Половина испытуемых обладает низким проактивным копингом, треть студентов – низкой степенью сформированности навыка стратегического планирования. Почти у 40% студентов выявлены низкие результаты рефлексивного и превентивного совладания. Почти четверть студентов имеют низкий уровень позитивного самочувствия, недостаточный уровень развития позитивных копинг-стратегий и высокий уровень когнитивных проблем.

Результаты первичной диагностики еще раз подтверждают актуальность проблемы академического стресса и необходимость оказания психолого-педагогической поддержки студентам, не обладающим достаточным репертуаром конструктивных копинг-стратегий.

На формирующем этапе эксперимента студенты экспериментальной группы приняли участие в программе психолого-педагогического сопровождения проактивного

копинга. Модель программы представлена концептуальным и процессуальным блоками.

Концептуальный блок включает в себя: цель (развитие проактивного копинга как способа совладания с академическим стрессом); методологические подходы (системный, субъектно-ресурсный, личностный, деятельностный); методологические принципы (объективности, непрерывности, системности, активности, развития); психолого-педагогические условия (организационно-технологические, психодиагностические, информационные, профилактические); факторы учебной деятельности, связанные с проактивностью (социально-психологическая адаптация, учебная мотивация, удовлетворенность учебой, успеваемость); ресурсы проактивного копинга (рефлексивные, мотивационно-волевые, когнитивные ресурсы, аффективные, коммуникативные).

Процессуальный блок содержит описание этапов работы (мотивационно-диагностический, информационно-познавательный, коррекционно-развивающий, рефлексивно-оценочный); форм работы (диагностическая, психопросветительская, тренинговая, консультативная); прогнозируемый результат реализации системы ПППС (повышение эффективности совладания, улучшение благополучия, успеваемости).

В рамках теоретического раздела программы студентам был прочитан курс лекций по различным аспектам академического стресса в рамках спецкурса «Психология академического стресса», длившегося в течение одного семестра. Кроме того, они приняли участие в «Тренинге развития проактивных копинг-ресурсов». Также со студентами проводились психогигиенические беседы, консультации по темам развития гибких навыков, способам организации здорового образа жизни, нормализации режима работы и отдыха, правильного управления временем, совершенствования познавательных процессов и т.д.

Длительность тренингового раздела программы составила 5 месяцев. Тренинг направлен на изучение, коррекцию и предотвращение негативных психоэмоциональных состояний, провоцируемых повышенной учебной нагрузкой, экзаменационной тревожностью, дезадаптивными личностными характеристиками и др.

При разработке программы тренинга мы опирались на теоретические выводы и конструкты, разработанные в аналогичных исследованиях [15-19]. По мнению А.Г. Илюхина, в тренинге развития конструктивных копинг-стратегий целесообразно использовать эмоционально-ориентированные (бихевиоральные), когнитивно-ориентированные, проблемно-ориентированные методы; методы, направленные на развитие учебных навыков, навыков проактивности и др. [20]. А.А. Бехтер утверждает, что для развития проактивного совладающего поведения необходимо обращать пристальное внимание на развитие навыков антиципации, прогнозирования и рефлексии, усиление личностных и социальных ресурсов [21]. Анализируя способы оптимизации совладающих навыков, Т.Л. Крюкова говорит о целесообразности комбинации поведенческих методов и приемов когнитивно-бихевиоральной терапии [22].

В своей работе мы использовали бихевиоральные методы (тренинг социальных компетенций, тренинг ассертивности, тренинг саморегуляции эмоциональных состояний, личностно-ориентированные тренинги); когнитивно-поведенческие методы (модификация искаженных представлений и убеждений о стрессовом событии, изменение восприятия и субъективной оценки значимости стресса, работа с ответственностью); методы повышения познавательных компетенций, планирования, навыков самоорганизации и др. В ходе тренинга использовались лекции-беседы, решение проблемных задач, групповые дискуссии, ролевая игра, техники когнитивного переструктурирования, суггестивно-эмоциональные и телесно-ориентированные техники, тренинг решения социальных проблем, тренинг познавательных компетенций, тренинг навыков самоорганизации и др.

Тренинг состоит из пяти модулей. Модуль «Рефлексия» – направлен на достижение си-

стемной интеграции личности и работу с рефлексивными ресурсами и реализуется через развитие рефлексивных навыков, овладение способами достижения позитивного самоотношения, освоение путей повышения самоэффективности и ассертивности. Модуль «Проактивность» предполагает работу над прогнозированием, целеполаганием и антиципационной деятельностью, временной и целевой ориентацией, развитие навыков проблемного и критического мышления.

Модуль «Саморегуляция» посвящен развитию навыков саморегуляции психических состояний, достижения аффективной устойчивости, формирование навыков преодоления негативных эмоций, развитие навыков понимания эмоций и управления ими. Модуль «Коммуникация» направлен на развитие социальной адаптации и эффективной коммуникации путем обучения навыкам конструктивного взаимодействия, эффективного самопозиционирования, конструктивного поиска и принятия социальной поддержки.

Модуль «Учебные компетенции» нацелен на совершенствование учебно-познавательных компетенций, ознакомление с навыками и стилями эффективного обучения, формирование стратегий эффективной самоорганизации, развитие гибких навыков. В рамках данного модуля происходит освоение навыков эффективной самоорганизации, развитие стратегий тайм-менеджмента, стратегического планирования, расширение познавательных компетенций.

Результаты и обсуждение. На контрольной стадии эксперимента проверялась эффективность реализованной программы психолого-педагогического сопровождения совладающего поведения. С этой целью проводилась повторная диагностика академического стресса и проактивного копинга в контрольной группе, не участвовавшей в программе, и в экспериментальной группе, члены которой были задействованы в процедурах программы сопровождения. Сравнение и анализ результатов эксперимента позволили оценить эффективность формирующего эксперимента и выявить динамику проактивного копинга и академического стресса студентов обеих выборок.

Применялись те же психодиагностические методики, которые были задействованы в констатирующем эксперименте. Результаты повторного обследования можно увидеть в таблице 4.

Таблица 4

Показатели психологического благополучия и проактивного копинга в ЭГ, повторная диагностика, %

Показатели	Низкий показатель	Средний показатель	Высокий показатель
1	2	3	4
Позитивное самочувствие	–	81,5	18,5
Студенческие стрессоры	33,3	66,7	–
Социальный ресурс	–	77,7	22,3
Позитивный копинг	–	40,7	59,3
Негативный копинг	37,1	62,9	–
Личностный ресурс	–	77,7	22,3
Академическая нагрузка	44,4	55,6	–
Когнитивные проблемы	25,9	74,1	–
Общий уровень стресса	18,5	77,8	3,7
Проактивное преодоление	22,2	55,6	22,2

1	2	3	4
Рефлексивное преодоление	–	74,1	25,9
Стратегическое планирование	18,5	48,2	33,3
Превентивное преодоление	–	100	–
Поиск инструментальной поддержки	–	74,1	25,9
Поиск эмоциональной поддержки	–	59,2	40,8

При сравнении данных первичной и повторной диагностики, проведенной после участия в программе сопровождения, количество студентов, имеющих высокий уровень позитивного самочувствия, увеличилось на 18,5%; количество лиц со средним уровнем данного показателя снизилось на 7,3%. Лиц с низким субъективным благополучием после формирующего эксперимента не выявлено. Число лиц с низким негативным самочувствием возросло на 29,7%, а лиц со средним уровнем уменьшилось на те же 29,7%. Результаты по шкале «Студенческие стрессоры» увеличились на 3,7%; средние результаты снизились на это же количество. Студентов с низким уровнем социального ресурса при повторной диагностике уже не было. Высокий уровень социального ресурса демонстрируют на 11,2% больше испытуемых, чем при исходной диагностике.

Студентов с низким позитивным копингом итоговое обследование не обнаружило. Средний уровень позитивного копинга обнаруживают уже на 14,8% меньше студентов. Число студентов с высоким уровнем сформированности позитивных форм копинга выросло почти на половину, а лиц с высоким уровнем непродуктивного копинга уже не наблюдается.

Число испытуемых с низким личностным ресурсом упало до 0; с высоким личностным ресурсом – выросло на 18,6%. Академическую нагрузку как низкую оценивает уже на 29,6% студентов больше, чем в начале эксперимента. Среднюю оценку учебной нагрузке дает на 25,9% меньше студентов. Лиц, воспринимающих академическую нагрузку как выраженную, не отмечается. Средний уровень когнитивных проблем выявляют у себя на 22,2% больше человек; высокую степень когнитивных проблем повторная диагностика не обнаружила. Число студентов с низким уровнем общего стресса увеличилось на 14,8%; со средним – на 11,8% меньше; с высоким – на 3% меньше.

Что касается аспектов проактивного копинга, то количество респондентов, обладающих низкими показателями по шкале «Проактивное преодоление», упало на 37%; со средними результатами – выросло на 14,8%; с высокими показателями – поднялось на 22,2%. Лиц со средним уровнем рефлексивности стало на 14,8% больше, а лиц с высоким рефлексивным преодолением – на 25,9% больше.

Количество опрошенных с низкой способностью к стратегическому планированию уменьшилось на 3,8%; со средними показателями уменьшилось на 25,8%. Количество лиц с развитым стратегическим планированием, напротив, выросло почти на треть, на 29,6%.

Отрицательных результатов по превентивному преодолению не проявляет ни один студент после участия в программе сопровождения. На 44,4% выросло число лиц со средним уровнем превентивной стратегии преодоления. Низкая способность к поиску инструментальной и эмоциональной поддержки больше не выявляется. Среднюю способность обнаруживает на 3,7% меньше студентов.

Число лиц с высоким результатом по данной шкале увеличилось на 14,8%. Количество лиц со средними показателями шкалы «Поиск эмоциональной поддержки» снизилось на 7,4%. Число респондентов с высокими результатами по данной копинг-стратегии поднялось на 25,9%.

Данные GPA в экспериментальной группе после завершения формирующего эксперимента выглядят следующим образом (Таблица 5).

Таблица 5

Распределение показателей GPA в ЭГ при повторной диагностике, %

Группы	Показатель GPA						
	2	2,33	2,67	3	3,33	3,67	4
ЭГ	0	3,7	3,7	22,2	44,4	22,2	3,7

Сравнительный анализ средних баллов успеваемости выявляет тенденцию к увеличению показателей GPA. В частности, уже не выявлено лиц с баллами, равными 2. Число лиц с GPA=2,33 снизилось на 7,4%, а студентов с GPA=2,67 – уменьшилось на целых 29,6%. Лиц с баллами, равными 3, напротив, выросло на 18,5%. Оценку 3,33 получают уже на 7,4% студентов больше. Также увеличилось количество респондентов с GPA=3,67 – на 14,8%. По показателю GPA=4 никаких изменений не произошло.

Повторной диагностике подверглись и студенты контрольной группы, которым сопровождение не оказывалось. Проанализируем результаты (Таблица 6).

Таблица 6

Показатели психологического благополучия и проактивного копинга в КГ, повторная диагностика, %

Показатели	Низкий показатель	Средний показатель	Высокий показатель
Позитивное самочувствие	17,8	82,2	
Студенческие стрессоры		82,2	17,8
Социальный ресурс	7,2	82,1	10,7
Позитивный копинг	32,3	57	10,7
Негативный копинг	7,2	60,5	32,3
Личностный ресурс	16	80,4	3,6
Академическая нагрузка	7,2	85,6	7,2
Когнитивные проблемы	39,2	35,8	25
Общий уровень стресса		89	21
Проактивное преодоление	64,2	35,8	
Рефлексивное преодоление	25	75	
Стратегическое планирование	17,8	60,8	21,4
Превентивное преодоление	21,4	78,6	
Поиск инструментальной поддержки	7,2	85,6	7,2
Поиск эмоциональной поддержки	14,2	82,2	3,6

Здесь мы можем заметить ряд изменений, не связанных с формирующим экспериментом. К примеру, резко увеличилось число студентов, оценивающих студенческие стрессоры как чрезвычайно высокие. При этом снизилось число лиц, обладающих развитыми личностными ресурсами и вследствие этого эффективно совладающих со стрессовыми учебными ситуациями. Возрос уровень академической нагрузки и тяжесть когнитивных проблем. Увеличился суммарный показатель стресса, испытываемого студентами в ходе учебного процесса. Первоначальный уровень сформированности про-

активного и рефлексивного совладания, напротив, снизился, что говорит о потере части ресурсов совладания.

Показатели GPA при повторной диагностике выглядят следующим образом (Таблица 7):

Таблица 7

Распределение показателей GPA в КГ при повторной диагностике, %

Группы	Показатель GPA						
	2	2,33	2,67	3	3,33	3,67	4
КГ	0	14,2	14,2	14,2	32,1	21,4	3,6

Если сравнить данные результаты с исходными, то мы обнаружим, что средние баллы успеваемости изменились в сторону ухудшения. К примеру, число студентов, имеющих балл GPA, равный 2,33, увеличилось на 7%. Число студентов с баллом 3 выросло на 3,5%. Количество лиц со средним баллом, составляющим 3,33 и 3,67, напротив, сократилось на 3,6%. Можно заключить, что студенты, оказавшиеся без педагогической и психологической поддержки, утрачивают часть ресурсов, необходимых для эффективного преодоления стресса, что отражается на их субъективном благополучии, социальной адаптации и успеваемости. В экспериментальной же группе мы наблюдаем улучшение результатов по многим показателям.

Заключение. Повторная диагностика студентов, участвовавших в психолого-педагогическом сопровождении, показала, что участники формирующего эксперимента ощущают бóльшую удовлетворенность жизнью, оптимизм в отношении будущего, более высокий уровень позитивного самовосприятия. Улучшились показатели социальной адаптивности. Функциональное состояние студентов, чередование состояний расслабленности и энергичности стало более стабильным и регулируемым. Достоверно значимо снизился уровень испытываемой студентами тревожности, выгорания, эмоционального дискомфорта, физического и психического утомления. Повседневная жизнь ощущается ими как менее стресогенная.

Студенты более удовлетворены своими способностями, им стало легче принимать самостоятельные решения относительно учебной и внеучебной жизни. Они ощущают меньше сомнений относительно выбранной специальности и вуза, научились эффективнее управлять временем, необходимым для успешного сочетания учебы и внеучебных дел. Снизился уровень эмоционального напряжения, связанного с восприятием академической нагрузки, оценкой своей работоспособности и снижения функционирования познавательных процессов. Симптомы, связанные с субъективной оценкой стрессовых факторов учебного процесса и повседневной студенческой жизни, а также с восприятием тяжести имеющихся проблем в познавательной сфере, значительно снизились.

Совладающее поведение приняло более продуктивный характер и изменилось в сторону усиления проактивного преодоления проблемных ситуаций. Частота применения стратегий разрешения проблем, целеполагания, смаорегуляции и планирования существенно выросла. Неэффективные формы копинг-стратегии, в частности, стратегии самообвинения, фантазирования об исправлении ситуации, отвлечения от проблемы и ее избегания, встречаются гораздо реже. Эффективность применяемой программы психолого-педагогического сопровождения проявляется и в показателях успеваемости – число студентов с GPA выше 3 баллов, соответствующих традиционным оценкам «хорошо» и «отлично», увеличилось, что подтверждается статистически.

Таким образом, мы можем сделать заключение, что разработанная нами модель психолого-педагогического сопровождения достигла своей цели. Это подтверждают ста-

тистически достоверные сдвиги в сторону повышения результатов по шкалам благополучия и проактивности, а также смещение уровня стресса в сторону понижения. Повторное психодиагностическое обследование подтвердило наше предположение о том, что сопровождение, направленное на развитие внешних и внутренних проактивных копинг-ресурсов, стимулирует позитивные изменения стратегий совладания со стрессом – улучшение субъективного благополучия, усиление внутренней учебной мотивации, повышение академической успеваемости и социально-психологической адаптивности.

Результаты проведенного исследования имеют теоретическое значение, обогащая представления исследователей о природе академического стресса и путях конструктивного совладания со стрессом, возникающим в ходе учебного процесса. Разработанная программа психолого-педагогического сопровождения может быть задействована в работе психологических служб образовательных учреждений, курсах повышения квалификации педагогов, психологов, специалистов помогающих профессий.

Список использованных источников

[1] Лактионова Е.Б. Психологические риски в образовательной среде: типология, классификация, факторы формирования //Экопсихологические исследования. – М., 2019. – С.197-212.

[2] Robotham D., Julian C. Stress and the higher education student: A critical review of the literature // Journal of Further and Higher Education. – 2006. – V.30, № 2. – P.107-117.

[3] Saleem M., Adeeb M., Hafeez S., Siddique A.R., Qasim A. Academic support and academic achievement of university students: mediating role of academic stress //Journal of Research and Reviews in Social Sciences Pakistan. – 2018. – Vol.1, № 1. – P.72-81.

[4] Quincho F.S., Galán D.B.R., Pimentel J.F.F., Huayta-Franco Y.J., Arenas R.D., Crispín R.L., Navarro E.R. Academic Stress in University Students: Systematic Review //İlköğretim Online. – 2021. – Vol. 20. – Issue 5. – P.3224-3230. DOI: 10.17051/ilkonline.2021.05.351.

[5] Старченкова Е.С. Концепция проактивного совладающего поведения. //Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 12: Психология. Социология. Педагогика. – 2009. – Вып.2. - Ч.1. – С.198-205.

[6] Aspinwall L.G., Taylor S.E. A stitch in time: Self-regulation and proactive coping //Psychological Bulletin, 1997. – V. 121, № 3. – P.417–436.

[7] Parker S.K., Collins C.G. Taking stock: Integrating and differentiating multiple proactive behaviors // Journal of Management. – 2010. – V.36, № 3. – P.633-662.

[8] Vaculikova J. Proactive Coping Behavior in Sample of University Students in Helping Professions // Social Education. – 2016. – Vol.4(2). – P.38-55. DOI: 10.7441/soced.2016.04.02.03.

[9] Старченкова Е.С. Ресурсы проактивного совладающего поведения // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 12: Психология. Социология. Педагогика. – 2012. – № 1. – С.51-61.

[10] Ерзин А.И. Личностные факторы проактивности у больных с первым эпизодом шизофрении: Автореф. ... канд. психол. наук: 19.00.04. – Москва, 2016. – 28 с.

[11] Бирон Б.В. Структура личностных копинг-ресурсов и их влияние на проактивный копинг // Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири. – 2013. – № 3. – С.83-92.

[12] Стресс выгорание, совладание в современном контексте /под. ред. А.Л.Журавлева, Е.А.Сергиенко. – М.: Изд-во Институт психологии РА, 2011. – 512 с.

[13] Бодров В.А. Проблема преодоления стресса.– Ч.2. Процессы и ресурсы преодоления стресса // Психологический журнал. – 2006. – Т.27. – № 2. – С.113–123.

[14] Roy S., Thomas S., Joy M. Emotional Intelligence and Academic Stress among Undergraduate Students //International Journal of Science and Research. – 2021. – Vol.10 – Issue 5. DOI: 10.21275/SR21428230552.

[15] Бапаева М.К., Бапаева С.Т., Ракишева Т.Б. Психологическая поддержка студентам при состоянии фрустрации //Вестник Казахского национального женского педагогического университета. – 2019. – № 2. – С.246-252.

[16] Христидис Т.В. Психолого-педагогическое сопровождение студентов в вузе //Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. – 2015. – Вып.1, № 63. – С.172-176.

[17] Белов В.В., Корзунин В.А. Психологическое сопровождение личностного развития студентов в вузе //Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С.Пушкина. – Т.5. – № 4. – 2015. – С.33-45.

[18] Regehr C., Glancy D., Pitts A. Interventions to reduce stress in university students: A review and meta-analysis // Journal of affective disorders – 2013. – V.148, № 1. – P.1-11. DOI: 10.1016/j.jad.2012.11.026.

[19] Jibril M. Evaluation on Study Skills and Academic Stress on University Engineering Student's Academic Achievement // Social Sciences Humanities and Education Journal. – 2021. – Vol.1(2). – P.18-23. DOI: 10.14293/S2199-1006.1.SOR-.PPCUVI9.v1.

[20] Илюхин А.Г. Развитие копинг-стратегий у студентов в ситуациях интеллектуальных испытаний: Автореф. … канд. психол. наук: 19.00.13. – Тамбов, 2011. – 22 с.

[21] Бехтер А.А., Гагарин А.В. Оптимизация совладающего поведения будущего психолога путем развития рефлексивности личности // Акмеология. – 2014. – № 1-2. – С.37-40.

[22] Крюкова Т.Л. Психология совладающего поведения в разные периоды жизни: Дисс. ... д-ра психол. наук: 19.00.13. – Кострома, 2005. – 473 с.

References

[1] Laktionova E.B. Psihologicheskie riski v obrazovatel'noj srede: tipologiya, klassifikaciya, faktory formirovaniya // Ekopsihologicheskie issledovaniya. – M., 2019. – S.197-212.

[2] Robotham D., Julian C. Stress and the higher education student: A critical review of the literature // Journal of Further and Higher Education. – 2006. – V.30, № 2. – P.107-117.

[3] Saleem M., Adeeb M., Hafeez S., Siddique A.R., Qasim A. Academic support and academic achievement of university students: mediating role of academic stress //Journal of Research and Reviews in Social Sciences Pakistan. – 2018. – Vol.1, № 1. – P.72-81.

[4] Quincho F.S., Galán D.B.R., Pimentel J.F.F., Huayta-Franco Y.J., Arenas R.D., Crispín R.L., Navarro E.R. Academic Stress in University Students: Systematic Review //İlköğretim Online. – 2021. – Vol. 20. – Issue 5. – P.3224-3230. DOI: 10.17051/ilkonline.2021.05.351.

[5] Starchenkova E.S. Koncepciya proaktivnogo sovladayushchego povedeniya. //Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Seriya 12: Psihologiya. Sociologiya. Pedagogika. – 2009. – Vyp.2. - Ch.1. – S.198-205.

[6] Aspinwall L.G., Taylor S.E. A stitch in time: Self-regulation and proactive coping //Psychological Bulletin, 1997. – V.121, № 3. – P.417–436.

[7] Parker S.K., Collins C.G. Taking stock: Integrating and differentiating multiple proactive behaviors // Journal of Management. – 2010. – V.36, № 3. – P.633-662.

[8] Vaculikova J. Proactive Coping Behavior in Sample of University Students in Helping Professions // Social Education. – 2016. – Vol.4(2). – P.38-55. DOI: 10.7441/soced.2016.04.02.03.

[9] Starchenkova E.S. Resursy proaktivnogo sovladayushchego povedeniya // Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Seriya 12: Psihologiya. Sociologiya. Pedagogika. – 2012. – № 1. – S.51-61.

[10] Erzin A.I. Lichnostnye faktory proaktivnosti u bol'nyh s pervym epizodom shizofrenii: Avtoref. ... kand. psihol. nauk: 19.00.04. – Moskva, 2016. - 28 s.

[11] Biron B.V. Struktura lichnostnyh koping-resursov i ih vliyanie na proaktivnyj koping //Vestnik po pedagogike i psihologii Yuzhnoj Sibiri. – 2013. – № 3. – S.83-92.

[12] Stress vygoranie, sovladanie v sovremennom kontekste /pod. red. A.L.Zhuravleva, E.A.Sergienko. – M.: Izd-vo Institut psihologii RA, 2011. – 512 s.

[13] Bodrov V.A. Problema preodoleniya stressa. – Ch.2. Processy i resursy preodoleniya stressa // Psihologicheskij zhurnal. – 2006. – T.27. – № 2. – S.113–123.

[14] Roy S., Thomas S., Joy M. Emotional Intelligence and Academic Stress among Undergraduate Students //International Journal of Science and Research. – 2021. – Vol.10 – Issue 5. DOI: 10.21275/SR21428230552.

[15] Bapaeva M.K., Bapaeva S.T., Rakisheva T.B. Psihologicheskaya podderzhka studentam pri sostoyanii frustracii //Vestnik Kazahskogo nacional'nogo zhenskogo pedagogicheskogo universiteta. – 2019. – № 2. – S.246-252.

[16] Hristidis T.V. Psihologo-pedagogicheskoe soprovozhdenie studentov v vuze //Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta kul'tury i iskusstv. – 2015. – Vyp.1, № 63. – S.172-176.

[17] Belov V.V., Korzunin V.A. Psihologicheskoe soprovozhdenie lichnostnogo razvitiya studentov v vuze //Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A.S.Pushkina. – T.5. - № 4. – 2015. – S.33-45.

[18] Regehr C., Glancy D., Pitts A. Interventions to reduce stress in university students: A review and meta-analysis //Journal of affective disorders – 2013. – V.148, № 1. – P.1-11. DOI: 10.1016/j.jad.2012.11.026.

[19] Jibril M. Evaluation on Study Skills and Academic Stress on University Engineering Student's Academic Achievement //Social Sciences Humanities and Education Journal. – 2021. – Vol.1(2). – P.18-23. DOI: 10.14293/S2199-1006.1.SOR-.PPCUVI9.v1.

[20] Ilyuhin A.G. Razvitie koping-strategij u studentov v situaciyah intellektual'nyh ispytanij: Avtoref. … kand. psihol. nauk: 19.00.13. – Tambov, 2011. – 22 s.

[21] Bekhter A.A., Gagarin A.V. Optimizaciya sovladayushchego povedeniya budushchego psihologa putem razvitiya refleksivnosti lichnosti // Akmeologiya. – 2014. – № 1-2. – S.37-40.

[22] Kryukova T.L. Psihologiya sovladayushchego povedeniya v raznye periody zhizni: Diss. ... d-ra psihol. nauk: 19.00.13. – Kostroma, 2005. – 473 s.

Академиялық күйзеліспен проактивті түрде күресуді психологиялық-педагогикалық тұрғыда сүйемелдеу

М.М. Умуркулова[1], Д.Ф. Мухамедкаримова[1], Р.В. Тен[1]
[1]Академик Е.А.Букетов атындағы Қарағанды университеті
(Қарағанды, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада проактивті копингті дамытуға психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жасау бағдарламасын әзірлеу мен тиімділігін тексеру нәтижелері көрсетіледі. Мақала авторлары академиялық стрессті университеттегі оқу процесінің шарттары мен талаптары аясында туындайтын ерекше психоэмоционалды күй ретінде анықтайды. Авторлар академиялық стрессті жеңу әдісі ретінде проактивті копингті ұсынады. Проаткивті копинг – болашақта кездесуі ықтимал стрессті болжауға және оқуға байланысты стресстік жағдайларды шешу үшін қажетті ресурстарды алдын ала жинауға бағытталған копинг. Авторлар проактивті копингті тұлғалық ресурстарды дамыту арқылы қалыптастыруға болады деп болжайды. Ұсынылған қолдау бағдарламасы тұлғалық және әлеуметтік ресурстарды дамытуға, оқу дағдылары мен өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларын қалыптастыруға бағытталған модульдерден тұрады. Зерттеу барысында алынған нәтижелер психологиялық-педагогикалық қолдау бағдарламасының тиімділігін дәлелдейді. Нәтижелер жоғары оқу орындарының оқу жоспарларына және психологиялық қызметтеріне енгізілуі мүмкін.

Түйін сөздер: академиялық стресс; проактивті копинг; стресті жеңу ресурстары; психология және педагогикалық қолдау бағдарламасы.

Psychological and pedagogical support for the development of proactive coping with academic stress

M. Umurkulova[1], D. Muhamedkarimova[1], R. Ten[1]
[1]Academician A.E.Buketov Karaganda University
(Karaganda, Kazakhstan)

Abstract

The article presents the results of the development and testing of the program of psychological and pedagogical support for the development of proactive coping. The authors of the article define academic stress as a special psychoemotional state that arises in the context of the conditions and requirements of the educational process at a university. Authors consider proactive coping as a way of coping with academic stress – coping focused on anticipating a potential stressor and early accumulation of resources necessary

to resolve probable stressful learning situations. The authors suggest that proactive coping can be formed by developing personal coping resources. A proposed support program consist of modules aimed at the development of personal and social coping resources, the formation of educational skills and skills of self-organization. The results obtained in the course of the study prove the effectiveness of the developed support program, which can be included in the curricula and psychological support services of universities.

Keywords: academic stress; proactive coping; coping resources; psychological and pedagogical support program.

Поступила в редакцию: 28.09.2021

МРНТИ 14.25.07 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.09*

Г.А.АБАЕВА[1], С.Т.ИСАЛИЕВА[1], Б.О.ЖАНКУШКОВ[1]*

[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан), abaeva70@bk.ru, salia72@mail.ru, zhannur_bauyrzhan_2012@mail.ru*

ПРОЕКТИРОВАНИЕ ВИРТУАЛЬНОЙ ЛАБОРАТОРИИ В РАМКАХ РАЗВИВАЮЩЕЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ ВУЗА

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы проектирования развивающей образовательной среды вуза в современных посткарантинных условиях развития дистанционного и смешанного обучения. Авторами предпринята попытка обзора и анализа существующих исследований зарубежных и казахстанских авторов по изучаемой тематике и сделан вывод о необходимости создании единой виртуальной лаборатории с использованием возможностей и потенциала виртуальной обучающей среды. Так, по мнению авторов, основным исследовательским принципом функционирования предполагаемой виртуальной лаборатории определяется принцип воспроизводимости. Кроме того, в статье приводятся ключевые моменты теоретико-методического обоснования вышеуказанного проекта, такие как цель и задачи, основные структурные компоненты виртуальной лаборатории. Авторы также предполагают, что автоматизация обучения с помощью интернет-ресурсов станет эффективным дополнительным средством к традиционному формату обучения. Актуальность и практическая ориентированность разрабатываемого проекта интересна также тематической направленностью и содержательностью наполнения образовательного контента.

Ключевые слова: образовательная среда; виртуальная лаборатория; проектирование образовательной среды; интернет-ресурсы; цифровые образовательные технологии.

Введение. Уже два года организации образования по всему миру работают в дистанционном режиме, в короткие сроки школы, колледжи и вузы перешли в цифровой формат, больше года обучение проводилось онлайн. В Казахстане карантинные и посткарантинные ограничения длились вплоть до начала текущего учебного года, в настоящее время школьники и студенты учатся в смешанном формате, офлайн и онлайн с применением дистанционных технологий. Многочисленные исследования, проведенные в посткарантинный период, показали определенную несостоятельность традиционных форм и методов обучения, обусловившие формирование актуальной парадигмы образования в свете современных трендов и технологий.

В связи с этим назрела необходимость разработки новых подходов к обучению, теоретического обоснования и практической апробации создаваемых образовательных платформ и цифровых ресурсов.

Основная часть. В рамках участия в конкурсе на грантовое финансирование КазНПУ имени Абая, в Институте педагогики и психологии проводится работа по проектированию виртуальной лаборатории в развивающей образовательной среде вуза. Предлагаемый основной практический результат проекта – тематический интернет-ресурс для решения определенных социальных и/или профессиональных проблем, имеющий потенциал к дальнейшему качественному развитию. Критериями виртуальной лаборатории являются наличие социальной или профессиональной проблемы (так называемый образовательный потенциал для авторов), цель и целевая аудитория, системность содержания образовательного контента и оце-

ниваемость эффективности ресурсов. Максимальное использование ее возможностей предполагает автоматизирование обучения с помощью интернет-ресурсов и цифровых образовательных технологий, однако это является дополнительным средством к традиционному формату.

Методы и методология. С целью теоретико-методического обоснования вышеуказанной проблематики, нами предпринята попытка анализа имеющихся научных понятий виртуальной лаборатории, обобщения полученных результатов и формулирования основной идеи проекта.

Так, например, российский ученый М.А. Арсёнова под виртуальной лабораторией представляет электронный образовательный ресурс, для которого предусмотрены интерактивные задания, упражнения, тестовые материалы и результаты исследований. При этом реальная лаборатория входит в состав лабораторной установки с удаленным доступом, а моделирование ситуаций и процессов возможно при помощи программного обеспечения [1].

В деятельности виртуальной психолого-педагогической лаборатории Центра открытого образования в г.Салехарде основной целью является интерактивное взаимодействие таких участников педагогического процесса как родители, специалисты органов опеки и попечительства, педагоги и др. Для достижения поставленных задач в лаборатории функционируют психолого-медико-педагогическая комиссия, горячая линия и дискуссионный клуб, которые призваны продвигать передовой педагогический опыт, решать текущие вопросы и проводить обучающие и методические семинары и вебинары [2].

Классическая модель виртуальной лаборатории, по нашему мнению, представлена на сайте Челябинского института переподготовки и повышения квалификации работников образования (Россия). В виртуальной образовательной лаборатории сосредоточены лабораторные работы по естественным наукам, которые педагоги могут демонстрировать на уроках и использовать в качестве дополнительных заданий [3].

Таким образом, виртуальная лаборатория в самом общем смысле – проведение обучения с применением аппаратно-программного комплекса, что позволяет моделировать искусственные педагогические ситуации и задачи и не требует дорогостоящего оборудования [4].

Одним из примеров методики имитационного обучения может служить «Конус обучения» Эдгара Дейла, согласно которому в результате запоминания в процессе аудиального, визуального, перцептивного взаимодействия обучающиеся способны осуществлять различные виды деятельности на низком, абстрактном или высоком уровнях. Авторы В.В.Белов и др. обосновывают необходимость разработки нового метода или методики для внедрения в том числе дистанционной формы обучения [5].

Зарубежные ученые из Национального университета дистанционного образования и Политехнического университета Мадрида в своем обзоре платформы ViSH приводят основные требования к цифровым образовательным ресурсам. Так, например, существуют виртуальные и удаленные лаборатории, основанные на веб-страницах, мобильных приложениях, веб-службах, виртуальных машинах и др. Авторы также сходятся во мнении об использовании хранилища вышеуказанных ресурсов для отработки практических навыков и умений [6].

Общеизвестно, что в 2020-2021 годах вследствие пандемии COVID-19 возникла резкая необходимость быстрой разработки и размещения образовательного контента. К.Хати, Р.Агнихотри и В.Чоппелла в своем исследовании предложили определенные подходы для повышения эффективности работы виртуальных лабораторий (Virtual Labs) – так называемых статистических веб-страниц, а также некоторые меры по повышению производительности веб-сайта [7].

Р.Джамшиди и И.Милановоч использовали инновационный подход к моделированию различных практических задач при помощи модуля с имитационными заданиями по машиностроению. В работе виртуальной лаборатории используются промышленные

компьютерные программы, современные вычислительные инструменты для решения инженерных задач. Студенты также имеют возможность разрабатывать экспериментальные ситуации и проводить проектную работу [8].

Р.Кей, Х.Гулдинг, Дж.Ли провели исследование среди студентов медицинских университетов по вопросам создания виртуальных лабораторий. Авторы, отмечая необходимость соблюдения стандартов для обеспечения профессионального мастерства медицинских работников, использовали в своем исследовании конвергентный смешанный подход в работе с респондентами. Как показали результаты, большинство из опрошенных студентов положительно относятся к визуальному обучению, несмотря на некоторые трудности с навигацией по сайту, выбором контента и др. [9].

В Университетском колледже Копенгагена проводилось исследование применимости виртуальной лаборатории к практическому обучению лаборантов в области химических и биотехнических наук по программе AP Degree Programme. Л.Э. де Фрис и М.Мэй применили различные виртуальные симуляторы (лабораторные кейсы) для повышения мотивации и интенсивности обучения, а студенты оценивали образовательные аспекты такого формата проведения занятий. Результаты показали, что виртуальное лабораторное моделирование является эффективным дополнением к традиционным занятиям [10].

Еще в 2009 году С.Бейкер, Р.Венц и М.Вудс предлагали преподавателям психологии использовать в работе виртуальный онлайн-мир Second Life (SL) как виртуальное пространство для занятий, разработки учебных материалов и ресурсов, создания образовательного контента и взаимодействия с обучающимися. Возможные недостатки, включающие время обучения и технические неполадки при использовании программы, вполне компенсируются постановкой четкой цели и вовлечением студентов в разработку и оценку учебной деятельности в виртуальном формате [11].

Также интересно международное исследование в области физиологии, проведенное в 2020 году, когда из-за пандемии лаборатории были переведены на удаленный режим работы. Задачей исследование было выяснение отношения преподавателей к виртуальным лабораториям до и после перехода к дистанционному обучению, так как большинство из преподавателей считало их неэффективными. Так, основные вопросы возникали при неравном доступе к онлайн среде, проблемах с академической честностью, стрессовых ситуациях, снижении вовлеченности участников педагогического процесса и результатов обучения соответственно. Вместе с тем большинство респондентов планировали сохранить в дальнейшем смешанную форму обучения с использованием удаленных лабораторий [12].

В казахстанском образовательном пространстве попытка создания виртуального университета предпринята в Жетысуской университете имени И.Жансугурова, однако на странице сайта представлены только контакты структурных подразделений и ответственных лиц, некликабельные и не содержащие дополнительной информации [13]. На сайте Ишимского педагогического института имени П.П. Ершова (филиала ТюмГУ) действует тестовая лаборатория, в которой проводятся онлайн диагностика с применением психологических тестов и анкет, олимпиады для школьников и студентов, конференции, курсы повышения квалификации, довузовская подготовка и профессиональная переподготовка [14].

Центром педагогического мастерства АОО «Назарбаев интеллектуальные школы» созданы различные онлайн-курсы, размещенные на образовательной платформе Stepik. На этой же платформе проводит обучающие курсы Центр модернизации образования Нур-Султана, который также занимается разработкой электронной платформы «Столичная электронная школа». На этой платформе планируется формирование образовательного контента и цифровых ресурсов для педагогов со свободным доступом. Компания Microsoft в сотрудничестве

с *Knowledge Engineering* проводит вебинары для педагогов. В виртуальной лаборатории педагогического мастерства *Academia.kz* размещены онлайн-курсы по психолого-педагогическим дисциплинам и информационно-коммуникационным технологиям. Кроме того, в проекте «Онлайн-академия учителей» для педагогов естественно-математического профиля работают целевые группы для обобщения передового педагогического опыта и изучения новаторских разработок. На открытой «Площадке педагогической практики», реализуемой через *yardstream,* социальные сети и ютуб-канал, имеется возможность просматривать видеоуроки учителей Нур-Султана [15].

В соответствии с государственной программой «Цифровой Казахстан» в вузах используется трехмерная виртуальная учебная среда. С.Карауылбаев и др. также рассматривают виртуальную среду *Second Life* и метод многослойной транскрипции, так называемый многомодальный метод 3M (MUVE), который позволяет исследователям выявлять интересные факты, обобщать их и анализировать. Существуют многочисленные исследования испанских, китайских и немецких ученых о педагогической составляющей вышеуказанного виртуального мира [16].

С 2008 года в КазНПУ имени Абая реализуется научно-исследовательский проект «Развитие системы информационного образования: Академия виртуальной школы», цель которого – внедрение инновационных технологий в учебный процесс малокомплектных школ. На портале Академии малокомплектных школ РК осуществляется повышение квалификации учителей через дистанционное обучение [17].

Интерес для педагогов естественно-научного направления представляет виртуальная лаборатория от *BilimLand* с комплексами симуляторов и тренажеров по физике, математике, географии, химии и биологии. Сложные научные явления и процессы разъясняются средствами компьютерной графики с наглядными примерами из жизни [18].

Результаты и дискуссия. Обобщая вышеприведенные исследования, мы приходим к выводу о возможности и необходимости создания единой виртуальной лаборатории, в которую могут быть интегрированы возможности и потенциал виртуальной обучающей среды. Как нами уже отмечалось, работа виртуальной лаборатории должна подчиняться принципу воспроизводимости как основному принципу исследовательской (экспериментальной) деятельности.

Кроме того, проектировочная деятельность подразумевает описание ожидаемого результата и действия, направленные на разработку индивидуальной траектории обучения. Образовательная среда, являясь по своей сути социальным и пространственным предметным окружением человека, включает систему условий его формирования, в частности программы обучения [19].

Во многих случаях под виртуальными лабораториями понимаются различные онлайн-семинары и вебинары, на которых обсуждаются актуальные темы педагогики и психологии, а также проводятся виртуальные викторины [20]. Как уже указывалось ранее, в Институте педагогики и психологии КазНПУ имени Абая проводится большая работа по моделированию виртуальной обучающей среды и созданию веб-сайта виртуальной лаборатории. Цель проекта - теоретическое обоснование и разработка структурной модели психолого-педагогической виртуальной лаборатории университета с дальнейшей практической апробацией и реализацией.

Помимо основной задачи, для достижения поставленной цели предполагаются:

1. Теоретико-методическое обоснование развивающей образовательной среды вуза.

2. Характеристика структурных компонентов виртуальной лаборатории как ресурса образовательного процесса.

3. Разработка образовательных ресурсов, информационное наполнение направлений виртуальной лаборатории.

4. Определение условий для коммерциализации основных результатов проекта.

В структуру виртуальной лаборатории входит три основных направления деятельности – репозиторий, виртуальный журнал и исследовательские лаборатории.

В репозитории предполагается размещение учебно-научной литературы, например, научных публикаций профессорско-преподавательского состава, учебных материалов для обучающихся, в том числе иностранных. Кроме того, в хранилище репозитория могут быть размещены видеолекции и учебные видеоматериалы с открытым и закрытым доступом.

В виртуальном журнале на начальном этапе планируется разработка удобного интерфейса для работы с научными журналами университета, облегчающего просмотр архива выпусков и работу с источниками.

В лаборатории исследований объединяются виртуальные лаборатории педагогических измерений, психологических исследований, центр медиации. В видеолаборатории предусмотрена запись видеоматериалов для МООК, которые могут использоваться обучающимися с целью изучения пропущенных тем или дисциплин и сдачи итогового тестирования. В дальнейшем результаты тестов могут быть зачтены в счет разницы при переводе с одной специальности на другую, при поступлении в магистратуру и докторантуру, получения дополнительного образования, переподготовки и др.

Заключение. Таким образом, предлагаемый проект виртуальной лаборатории является весьма актуальным и своевременным, отражающим все современные требования к образовательному процессу. В отличие от имеющихся образовательных, информационных и иных платформ, разрабатываемый веб-сайт включает все основные компоненты образовательной среды, в том числе для обучающихся и преподавателей. На одной цифровой площадке сосредоточены ресурсы электронной библиотеки, дистанционных технологий, виртуальной среды, исследовательские и цифровые ресурсы. Системность образовательного контента отражает основное его содержание и способствует комплексной учебной и научной деятельности всех зарегистрированных пользователей.

Наряду с этим, функционал виртуальной лаборатории позволяет повысить узнаваемость как всех специальностей института, так и каждого преподавателя и научного работника, что может способствовать минимизации трудовых и иных затрат. Так, например, лекции массовых открытых онлайн курсов (МООК) будут доступны для обучающихся, переведенных из других вузов, а также для имеющих задолженности по учебе или оплате, пропустивших занятия по болезни и др. А учебные материалы на трех языках позволят повысить привлекательность образовательных программ как университета в целом, так и Института педагогики и психологии в частности.

Список использованных источников

[1] Арсёнова М.А. Особенности организации виртуальной лаборатории как эффективного варианта кружковой работы студентов //Концепт: Научно-методический электронный журнал. – 2016. – Т.15. – С.466–470 [Электронный ресурс]: URL: http://e-koncept.ru/2016/86997.htm (дата обращения 01.10.2021).

[2] Виртуальная психолого-педагогическая лаборатория: Центр открытого образования. – Салехард: ГАУ ДПО ЯНАО РИРО. – 17.11.2016 [Электронный ресурс]: URL: https://www.slideshare.net/ovsyannikovea/ss-69187171 (дата обращения: 01.10.2021).

[3] VirtuLab: Виртуальная образовательная лаборатория [Сайт]: URL: https://ikt.ipk74.ru/services/53/295/ (дата обращения: 02.10.2021).

[4] Виртуальные лабораторные работы [Электронный ресурс]: URL: https://proekt-service.com/zakazat_on-line1/folder/virtualnyye-laboratornyye-raboty (дата обращения: 05.10.2021).

[5] Белов В.В. Компьютерная реализация решения научно-технических и образовательных задач: Учебное пособие /В.В.Белов, И.В.Образцов, В.К.Иванов, Е.Н.Коноплев. – Тверь: ТвГТУ, 2015. – 108 с.

[6] Martin S., Gordillo A., Sancristobal E., Castro M., Quemada J. Analysis of management systems for virtual and remote labs. 11th IEEE Global Engineering Education Conference, EDUCON 2020. Porto. 27 April 2020. Pp.1632-1636. DOI: 10.1109/EDUCON45650.2020.9125173 (дата обращения: 02.10.2021).

[7] Hathi K., Agnihotri R., Choppella V. Improving the Perfomance of Virtual Labs Buddle Sort Experiment. 9th International Conference on Information and Education Technology, ICIET. Pp.208-214. 2021. Okayama. 27 March 2021. Doi: 10.1109/ICIET51873.2021.9419632 (дата обращения: 02.10.2021).

[8] Jamshidi R., Milanovoc I. Building Virtual Laboratory with Simulations. Computer Applications in Engineering Education. 2021. Doi: 10.1002/cae.22467 (статья в печати, дата обращения 10.12.2021).

[9] Kay R., Goulding H., Li J. Assenssing the impact of virtual lab in an allied health program. Journal of Allied Health. Volume 47, Issue 1, pp.45-50. Spring 2018 [Электронный ресурс]: URL: https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85044922946&origin=resultslist&sort=plf-f&src=s&st1=virtual+lab+in+psychology+and+education&sid=e279bc082f59206bac659026672676ce&sot=b&sdt=b&sl=54&s=TITLE-ABS-KEY%28virtual+lab+in+psychology+and+education%29&relpos=6&citeCnt=6&searchTerm= (дата обращения: 03.10.2021).

[10] de Vries L.E., May M. Virtual laboratory simulation in the education of laboratory technicians-motivation and study intensity. Biochemistry and Molecular Biology Education. Vol.47, Issue 3. Pp.257-262. May/June 2019. Doi: 10.1002/bmb.21221 (дата обращения: 03.10.2021).

[11] Baker S.C., Wentz R.K., Woods M.M. Using Virtual Worlds in Education: Second Lifeâ® as an Educational Tool. Teaching of Psychology. Vol.36. Issue 1. Pp.59-64. January 2009. Doi: 10.1080/00986280802529079 (дата обращения: 05.10.2021).

[12] Choate J., Aguilar-Roca N., Beckett E., Etherington S., French M., Gavanis V., Haigh C., Scott D., Sweeney T., Zubek J. International educators' attitudes, experiences, and recommendations after an adrupt transition to remote psychology laboratories. Advances in physiology education. Vol.45. Issue 2. Pp.310-321. 1 June 2021. Doi: 10.1152/advan.00241.2020 (дата обращения: 02.10.2021).

[13] Виртуальный университет: Zhetysu University [Сайт]: URL: https://zhetysu.edu.kz/%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B9-%D1%83%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82/ (дата обращения: 02.10.2021).

[14] Виртуальные факультеты ИПИ им. П.П.Ершова [Электронный ресурс]: URL: http://de-igpi.edu.ru/course/index.php?categoryid=90 (дата обращения: 02.10.2021).

[15] Все столичные педагоги пройдут онлайн-курс «Учись учить дистанционно» /DKNews: МИА. – 20.07.2020 [Электронный ресурс]: URL: https://dknews.kz/ru/v-strane/112288-vse-stolichnye-pedagogi-proydut-onlayn-kurs-uchus (дата обращения: 05.10.2021).

[16] Карауылбаев С.К., Жумабаева А.М. 3D виртуалды оқытудағы заманауи педагогикалық зерттеулер //Педагогика и психология. – 2019. – № 2(30). – С.5-13 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/10/39 (дата обращения: 01.10.2021).

[17] О проекте «Развитие системы информационного образования: Академия малокомплектных школ Казахстана» [Электронный ресурс]: URL: http://vsa.kaznpu.kz/?tm=1&menu=57 (дата обращения: 02.10.2021).

[18] Виртуальная лаборатория BilimLand: обучающая среда для экспериментов и наблюдения [Сайт]: URL: https://bilimland.kz/ru/courses/simulyaczii (дата обращения: 02.10.2021).

[19] Глоссарий педагогических терминов [Электронный ресурс]: URL: https://mgsu.ru/universityabout/Struktura/Kafedri/SPPK/mmaterials/osnovy-pedagogiki-i-andragogiki/gloss.pdf (дата обращения: 01.10.2021).

[20] В Виртуальной лаборатории инклюзивного образования пройдет очередной вебинар: Объявление. – 24.06.2021 [Электронный ресурс]: URL: https://www.kaznpu.kz/ru/3900/notice/ (дата обращения: 02.10.2021).

References

[1] Arsyonova M.A. Osobennosti organizacii virtual'noj laboratorii kak effektivnogo varianta kruzhkovoj raboty studentov //Koncept: Nauchno-metodicheskij elektronnyj zhurnal. – 2016. – T.15. – S.466–470 [Elektronnyj resurs]: URL: http://e-koncept.ru/2016/86997.htm (data obrashcheniya 01.10.2021).

[2] Virtual'naya psihologo-pedagogicheskaya laboratoriya: Centr otkrytogo obrazovaniya. – Salekhard: GAU DPO YaNAO RIRO. – 17.11.2016 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.slideshare.net/ovsyannikovea/ss-69187171 (data obrashcheniya: 01.10.2021).

[3] VirtuLab: Virtual'naya obrazovatel'naya laboratoriya [Sajt]: URL: https://ikt.ipk74.ru/services/53/295/ (data obrashcheniya: 02.10.2021).

[4] Virtual'nye laboratornye raboty [Elektronnyj resurs]: URL: https://proekt-service.com/zakazat_on-line1/folder/virtualnyye-laboratornyye-raboty (data obrashcheniya: 05.10.2021).

[5] Belov V.V. Komp'yuternaya realizaciya resheniya nauchno-tekhnicheskih i obrazovatel'nyh zadach: Uchebnoe posobie / V.V.Belov, I.V.Obrazcov, V.K.Ivanov, E.N.Konoplev. – Tver': TvGTU, 2015. – 108 s.

[6] Martin S., Gordillo A., Sancristobal E., Castro M., Quemada J. Analysis of management systems for virtual and remote labs. 11th IEEE Global Engineering Education Conference, EDUCON 2020. Porto. 27 April 2020. Pp.1632-1636. DOI: 10.1109/EDUCON45650.2020.9125173 (data obrashcheniya: 02.10.2021).

[7] Hathi K., Agnihotri R., Choppella V. Improving the Perfomance of Virtual Labs Buddle Sort Experiment. 9th International Conference on Information and Education Technology, ICIET. Pp.208-214. 2021. Okayama. 27 March 2021. Doi: 10.1109/ICIET51873.2021.9419632 (data obrashcheniya: 02.10.2021).

[8] Jamshidi R., Milanovoc I. Building Virtual Laboratory with Simulations. Computer Applications in Engineering Education. 2021. Doi: 10.1002/cae.22467 (stat'ya v pechati, data obrashcheniya 10.12.2021).

[9] Kay R., Goulding H., Li J. Assenssing the impact of virtual lab in an allied health program. Journal of Allied Health. Volume 47, Issue 1, pp.45-50. Spring 2018 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85044922946&origin=resultslist&sort=plf-f&src=s&st1=virtual+lab+in+psychology+and+education&sid=e279bc082f59206bac659026672676ce&sot=b&sdt=b&sl=54&s=TITLE-ABS-KEY%28virtual+lab+in+psychology+and+education%29&relpos=6&citeCnt=6&searchTerm= (data obrashcheniya: 03.10.2021).

[10] de Vries L.E., May M. Virtual laboratory simulation in the education of laboratory technicians-motivation and study intensity. Biochemistry and Molecular Biology Education. Vol.47, Issue 3. Pp.257-262. May/June 2019. Doi: 10.1002/bmb.21221 (data obrashcheniya: 03.10.2021).

[11] Baker S.C., Wentz R.K., Woods M.M. Using Virtual Worlds in Education: Second Lifeâ® as an Educational Tool. Teaching of Psychology. Vol.36. Issue 1. Pp.59-64. January 2009. Doi: 10.1080/00986280802529079 (data obrashcheniya: 05.10.2021).

[12] Choate J., Aguilar-Roca N., Beckett E., Etherington S., French M., Gavanis V., Haigh C., Scott D., Sweeney T., Zubek J. International educators' attitudes, experiences, and recommendations after an adrupt transition to remote psychology laboratories. Advances in physiology education. Vol.45. Issue 2. Pp.310-321. 1 June 2021. Doi: 10.1152/advan.00241.2020 (data obrashcheniya: 02.10.2021).

[13] Virtual'nyj universitet: Zhetysu University [Sajt]: URL: https://zhetysu.edu.kz/%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B9-%D1%83%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82/ (data obrashcheniya: 02.10.2021).

[14] Virtual'nye fakul'tety IPI im. P.P.Ershova [Elektronnyj resurs]: URL: http://de-igpi.edu.ru/course/index.php?categoryid=90 (data obrashcheniya: 02.10.2021).

[15] Vse stolichnye pedagogi projdut onlajn-kurs «Uchis' uchit' distancionno» / DKNews: MIA. – 20.07.2020 [Elektronnyj resurs]: URL: https://dknews.kz/ru/v-strane/112288-vse-stolichnye-pedagogi-proydut-onlayn-kurs-uchus (data obrashcheniya: 05.10.2021).

[16] Karauylbaev S.K., Zhumabaeva A.M. 3D virtualdy oқytudaғy zamanaui pedagogikalyқ zertteuler // Pedagogika i psihologiya. – 2019. – № 2(30). – S.5-13 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/10/39 (data obrashcheniya: 01.10.2021).

[17] O proekte «Razvitie sistemy informacionnogo obrazovaniya: Akademiya malokomplektnyh shkol Kazahstana» [Elektronnyj resurs]: URL: http://vsa.kaznpu.kz/?tm=1&menu=57 (data obrashcheniya: 02.10.2021).

[18] Virtual'naya laboratoriya BilimLand: obuchayushchaya sreda dlya eksperimentov i nablyudeniya [Sajt]: URL: https://bilimland.kz/ru/courses/simulyaczii (data obrashcheniya: 02.10.2021).

[19] Glossarij pedagogicheskih terminov [Elektronnyj resurs]: URL: https://mgsu.ru/universityabout/Struktura/Kafedri/SPPK/mmaterials/osnovy-pedagogiki-i-andragogiki/gloss.pdf (data obrashcheniya: 01.10.2021).

[20] V Virtual'noj laboratorii inklyuzivnogo obrazovaniya projdet ocherednoj vebinar: Ob"yavlenie. – 24.06.2021 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.kaznpu.kz/ru/3900/notice/ (data obrashcheniya: 02.10.2021).

ЖОО-ның білім беру ортасының аясында виртуалды зертхананы жобалау

Г.А. Абаева[1], С.Т. Исалиева[1]*, Б.О. Жанкушков[1]
[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада қашықтықтан және аралас оқытуды дамытудың қазіргі посткарантиндік жағдайында университеттің дамып келе жатқан білім беру ортасын жобалау мәселелері қарастырылған. Авторлар зерттелетін тақырып бойынша шетелдік және қазақстандық авторлардың бар зерттеулерін қарастырып, талдауға тырысты және виртуалды оқыту ортасының мүмкіндіктері мен әлеуетін пайдалана отырып, бірыңғай виртуалды зертхана құру қажет деген қорытындыға келді. Ұсынылған виртуалды зертхананың негізгі зерттеу принципі қайталану принципімен анықталады. Сонымен қатар, мақалада жоғарыда аталған жобаның мақсаты мен міндеттері, виртуалды зертхананың негізгі құрылымдық құрамдас бөліктері сияқты теориялық және әдістемелік негіздеменің түйінді тұстары берілген. Авторлар сонымен қатар и нтернет-ресурстарын пайдалана отырып оқытуды автоматтандыру дәстүрлі оқыту форматына тиімді қосымша құрал болады деп болжайды. Жасалып жатқан жобаның өзектілігі мен практикалық бағыты білім беру мазмұнының тақырыптық бағыты мен мазмұны үшін де қызықты.

Түйін сөздер: білім беру ортасы; виртуалды зертхана; білім беру ортасын жобалау; интернет-ресурстары; цифрлық білім беру технологиялар.

Designing a virtual laboratory within the development educational environment of the university

G. Abaeva[1], S. Issaliyeva[1]*, B. Zhankushkov[1]
[1]Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article discusses the issues of designing a developing educational environment of a university in modern post-quarantine conditions for the development of distance and blended learning. The authors made an attempt to review and analyze existing studies of foreign and Kazakh authors on the subject under study and concluded that it is necessary to create a unified virtual laboratory using the capabilities and potential of a virtual learning environment. The main research principle of the proposed virtual laboratory is determined by the principle of reproducibility. In addition, the article provides the key points of the theoretical and methodological substantiation of the above project, such as the goal and objectives, the main structural components of the virtual laboratory. The authors also suggest that learning automation using online resources will be an effective addition to the traditional learning format. The relevance and practical orientation of the project being developed is also interesting for the thematic focus and pithiness of educational content.

Keywords: educational environment; virtual laboratory; design of educational environment; Internet resources; digital educational technologies.

Поступила в редакцию: 05.10.2021

ҒТАМР 14.35.07 https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.10

Ж.У.КОБДИКОВА[1], А.БЕЛЕГОВА[1], М.К.БУЛАКБАЕВА[2], А.К.ТОЛКЫНБАЕВА[3]

[1]Туризм және спорт академиясы, [2]Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, [3]Аль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан)
zhuk53@mail.ru, abelegova@mail.ru, mina_1@mail.ru, aigerim.kenzhekhan@mail.ru

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Аңдатпа

Мақалада жоғары оқу орындарындағы оқу процесін технологияландыру үрдісі, білім беру сапасын жаңарту, білім беру субъектілері арасындағы қатынастарды қайта ойластыру, материалдық-техникалық шығындарды оңтайландыру туралы ғылыми жарияланымдар деректеріне теориялық талдау және жалпылау жүргізілді. Педагогикалық технология ұғымына байланысты ғалымдардың түрлі көқарастары келтірілді. Оқыту технологиялары мен оқытудың интербелсенді әдістерінің айырмашылығы, оқытудың "Үшөлшемді әдістемелік жүйесі (ҮӘЖ)" атты педагогикалық технологиясын оқу процесіне енгізу негізінде оқыту сапасын арттыру және сапаны өлшеу жолдары көрсетіледі. Білім алушының оқудағы жетістіктерін (құзыреттілік деңгейін) квалиметриялық амал негізінде бағалау критерийлері сипатталады. Оқу пәні аясында білім алушының даму траекториясын мониторинг жүргізу арқылы қадағалау, дарынды тұлғаны анықтап, оның өз бетімен дамуына жағдай жасау сияқты көкейтесті мәселелерді технологиялық амал негізінде тиімді шешу жолдары ұсынылады.

Түйін сөздер: оқыту технологиялары; интербелсенді әдістер; оқытудың "Үшөлшемді әдістемелік жүйесі" оқыту сапасы; сапаны өлшеу; квалиметриялық амал; бағалау критерийлері; даму траекториясы; мониторинг

Кіріспе. Ғылыми-техникалық прогресс, экономикалық және саяси реформалар нәтижесінде пайда болған жаһандық өзгерістер білім берудегі қайтымсыз өзгерістерге әкелді. Дәстүрлі білім беру жүйесі мен өзін-өзі танудың және өзін-өзі дамытудың гуманистік тенденциялары арасындағы қайшылықтарды жою үшін оқу процесін ұйымдастырудың тиімді құралдарын іздеу *өзекті мәселеге* айналды. Білім беруді технологияландыру идеялары білім беру жүйелерінің тиімді жұмыс істеу қажеттіліктеріне және болжамды нәтижелерге қол жеткізу шығындарының азаюына байланысты *өзекті* болып отыр. Технологиялық тәсіл білім беру әлеуеті төмен, оның авторитаризмі, жеткіліксіз ақпараттылығы және әлсіз индивидуализациясы бар дәстүрлі оқыту мен бақылау құралдарынан бас тартуға себеп болды, бұл басқару әсерін саралауға кедергі келтірді [1].

Негізгі бөлім. Оқу жүйесіне оқыту технологиясын енгізу, өзінің мәнділігін жоймайды, себебі тәжірбиемен әлеуметтік сұраныс оқытушыға деген талапты төмендетпей, керісінше жоғарылатуына негізделеді. Соңғы жылдары оқу үдерісін жақсарту үшін, оқыту технологиясын пайдалануға көп жағдайлар жасалынуда. Дидактиканың теоретикалық негізі мен оның практикалық құрамынан көрініс табатын оқытудың интерактивтік технологиялары: ойындар, тренингтер, кейстер, ойындық жобалаумен, креативті техникалармен және басқа да көптеген оқытудың тәсілдерімен жетілдірілуде. Өйткені тек осылар оқытушының метакомпоненті мен базалық компонентін арттырады. Сондықтан жоғары,

арнайы оқу орындарының оқытушыларында оқытудың технологиясын *іс жүзінде енгізу* үшін психологиялық дайындығына *жағдай жасап*, өз мамандығы үшін қажетті білім, біліктілігін қалыптастыруына *жол ашу керек* [2].

Ресейлік ғалымдар Е.Л. Александров, М.Г. Шульман, ғылыми ізденістерінде қарқынды дамып келе жатқан қазіргі қоғам жағдайында кәсіби әлеуметтенуін жеңілдететін қасиеттері бар мамандарды даярлаудың *өзектілігін атайды.* Оқу сабақтары барысында инновациялық технологияларды мақсатты пайдалану "субъект-субъект" қатынастарына әкеледі: оқытушының авторитаризмі студенттің өз кәсіби құзыреттілігін дамытуына ауысады, дейді [3].

Бүгінгі таңда инновациялық ізденіс көптеген білім беру мекемелерінің имиджінің бір бөлігіне айналды. Алайда, тез өзгеретін әлем жағдайында жоғары оқу орындарының (ЖОО) инновацияларға бейімділігі олардың білім беру ұйымы ретіндегі бәсекеге қабілеттілігінің шарты болып табылады. Білім беруде қолданылатын көптеген жаңалықтардың бірі – инновациялық өзгерістерді ЖОО-ның жұмысына және оның одан әрі даму процесіне енгізу [4].

Латын тілінен аударғанда "инновация" ұғымы "жаңару", "жаңашылдық" немесе "өзгеріс" дегенді білдіреді. Бұл ұғым алғаш рет XIX ғасырда зерттеулерде пайда болды және бір мәдениеттің кейбір элементтерін екіншісіне енгізуді білдірді. XX ғасырдың басында білімнің жаңа саласы пайда болды, инновация – инновациялар туралы ғылым, оның аясында материалдық өндіріс саласындағы техникалық инновациялардың заңдылықтары зерттеле бастады.

Мақаланың *ғылыми маңыздылығы* – соңғы жылдары түрлі басылымдарда оқытудың инновациялық технологиялары жайында жарық көріп жүрген көптеген деректерді теориялық талдау және жалпылау болып табылады. Жоспарланған нәтижелерге қол жеткізу үшін ЖОО-да білім беру стандарттарына сәйкес білім берудің әртүрлі нысандары мен оқыту нысандарының үйлесуі жоғары білім беру стратегиясына айналады. Педагогикалық ғылым нақты оқу жағдайларына өзгертуге болатын құралдарды ұсынады [5]. 1950 жылдардың ортасынан бастап оқытуға техникалық құралдарды енгізу педагогикалық технологияларды қолдануға педагогикалық кадрларды даярлауды қажет етті (В.П. Беспалько, М.В. Кларин, Г.К. Селевко, А.И. Уман және т. б.). Білім беру процесін ұйымдастырудың технологиялық тәсілі басымдыққа айналды (Л.С. Седаева, М.А. Тарасов және т.б.), ал зерттеушілер педагогикалық процесті жобалау кезінде оған жүгінеді (В.В. Юдин).

Зерттеудің мақсаты: ЖОО-дағы оқу процесін технологияландыру барысында білім беру сапасын арттырудың, білім беру субъектілері арасындағы қатынастарды қайта қарастырудың, студенттердің оқу жетістіктерінің нәтижесін әділ өлшеу арқылы олардың даму траекториясын қадағалаудың тиімді жолдарын ұсыну.

Әдебиеттерге шолу. Қазіргі қоғамда білім беруді технологияландыру түлек құзыреттерінде көрсетілген жоспарланған сапалы білім беру нәтижесін алу үшін басқарылатын білім ретінде қабылданады. Педагогикалық технология студенттердің қажетті құзыреттіліктерін қалыптастыруға ықпал ететін құралға айналады, оған заманауи дидактиканың инновациялық әдістері мен құралдарын қолдану арқылы қол жеткізіледі. Сонымен бірге, педагогикалық технология белгілі бір жүйеге сәйкес жасалады, оқу құралдарын таңдауды университет оқытушысы студенттердің мазмұнын, дидактикалық мақсаттарын, жағдайын және контингентін ескере отырып жүзеге асырады. Педагогикалық технологиялардың дамуы оқу процесін басқаруды, оның тиімділігін қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық жағдайлар мен дидактикалық кешендерді құру кезінде мүмкін болады [6]. Демек, білім беруді технологияландыру ашық, зерттеушілік, дамытушылық, интеграцияланған, модульдік сипатқа ие, ол мәдениет, білім беру, ғылым және өндірістің әртүрлі салаларындағы инновациялық процестерде тұлғаның ойлау қабілетін технологиялауға және өзін-өзі жүзеге асыруға ықпал ететін

құзыреттілік және практикалық тәсілдер негізінде университеттегі оқу процесін ұйымдастыруды анықтайды.

Қазақстандық ғалымдар А.К. Мыңбаева, З.М. Садвакасова өздерінің жоғары оқу орындарында жинақтаған көпжылдық тәжірибесі негізінде жарық көрген оқу құралдарында оқытудың заманауи заңдылықтарын, принциптерін, әдістері мен тәсілдерін ескере отырып, инновациялық технологияларды жобалау және қолдану жолдарын сипаттайды. Технологиялар білім беру процесіндегі қадамдар тізбегін тұтас және кезең-кезеңмен іске асыруды қамтиды [7; 8].

Ресей ғалымдары: О.А. Черкасова өзінің зерттеу жұмыстарында [9; 10] инновациялық педагогикалық технологияларды жүзеге асырудың ерекшеліктерін қарастырады, оқытудың интерактивті формаларын қолдану ерекшеліктерін көрсетеді. Инновациялық технологияларды енгізу жолдарын анықтайды. Оқытудың интерактивті нысандары мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану мониторингін жүргізеді. Білім беру практикасы мен тәрбиесінде инновациялық технологияларды қолданудың интерактивті сипаты мен тиімділігін ашады; Е.В. Гущина өз еңбектерінде орта кәсіптік білім беру мекемесінде студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру процесін қамтамасыз ететін оқытудың белсенді әдістері мен технологияларын таңдау мәселесін қарастырады. Мәскеу гуманитарлық университетінің колледжінің тәжірибесі оқу процесінде белсенді және интерактивті оқыту формаларын қолдана отырып, білім беру кеңістігін қалыптастыру моделін ұсынады [11]. Ресей білім академиясының академигі Н.В. Бордовскаяның пікірінше, технологияларды білім беру практикасында белсенді қолдану барысында:

– білім беру процесінің сапасы артады және оқытуға неғұрлым қолайлы жағдай туындайды, себебі, *оқу процесінің тиімділігі артады* (аз уақытта ақпараттың көп мөлшері ұсынылады және игеріледі, барлық субъектілердің позициясы өзгереді: *білім алу қызметі* өз бетімен ұйымдастырылады, ұстаздар тек бағыт-бағдар беру қызметін атқарады; білім беру нәтижелері мен оларға қол жеткізу процесі үшін жауапкершілік жан-жақты күшейеді, сондай-ақ оқу материалдарының және басқа да ақпараттың қолжетімділігі, білім беру бағдарламаларын меңгеру тәсілдері мен шарттарын таңдау еркіндігі артады);

– оқу процесін қамтамасыз ету шығындарын оңтайландыру жүзеге асады (*тиімді білім беру процесі* оқытушы мен студенттің жүктемесін азайтады, ресурстарды оңтайландырады, репродуктивті жұмыс түрлеріне уақытты қысқартады, баспа материалдарын шығару шығындарын азайтады);

– жас ұрпақтың өз өмірі мен алған мамандығы бойынша ақпарат, техника арқылы және адамдармен бірігіп жасайтын жұмысында оны сәтті және төзімді ететін жалпы мәдениеті артады [12].

"*Педагогикалық технология* – оқыту формаларының, әдіс-тәсілдерінің, тәрбие құралдарының арнайы жиынтығын анықтайтын психологиялық-педагогикалық көзқарастар; бұл педагогикалық процестің ұйымдастырушылық және әдістемелік құралы", – деген түсінікке сәйкес студенттердің құзіреттілігін қалыптастыру мақсатында ұйымдастырылған оқу процесі (Б.Т. Лихачёв) [13].

Бүгінгі таңда Қазақстандағы жоғары оқу орындары оқытушыларының, сонымен қатар дене шынықтыру институттары ғалымдарының да өз тәжірибесімен бөлісу мақсатында, күнделікті сабақтарына енгізіп отырған жаңалықтары туралы дайындаған мақалалары ғылыми педагогикалық басылымдарда жарық көруде [14-17].

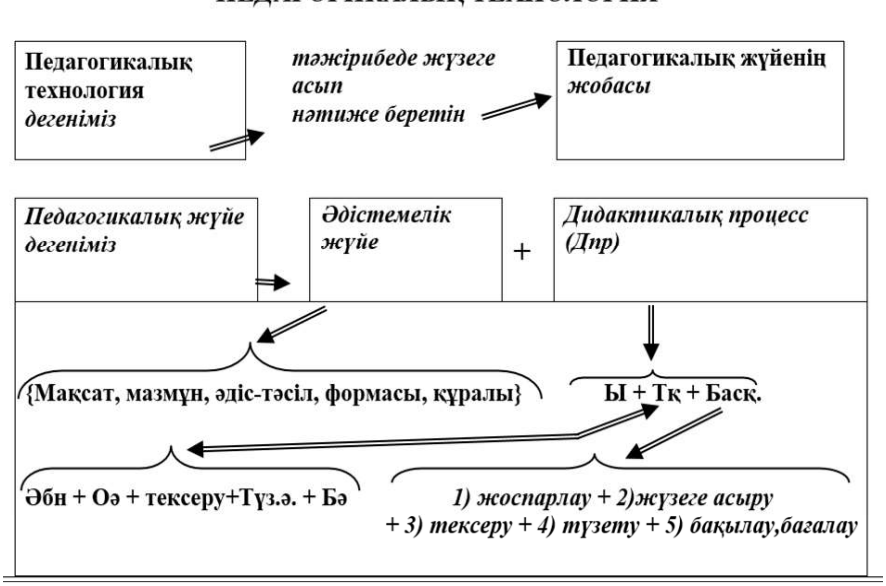
Әдістеме. Инновация адамның кез-келген кәсіби қызметіне тән, сондықтан, әрине, зерттеу, талдау және іске асыру тақырыбына айналады. Жалпы, инновациялық процесс деген – инновациялық педагогикалық технологияларды құру, дамыту, пайдалану және тарату бойынша жүргізілетін кешенді қызмет. Ғылыми әдебиетте педагогикалық технологияны түрлі тұрғыдан қарастырады [18]:

1. Жеке қойылған мақсатқа жету әдістемесі. Мысалы, ауызша санау дағдысын қалыптастыру, білімді бағалау және т.с.с. тәсілдер технология болып саналады. Бұл

көзқарастың авторлары технологияның негізгі сипаттамасын – кепілді түрде оқыту мақсатына жетуді – негізге алып, жеке тәсілдерді технологияға теңестіреді. Бірақ, мұндай «технологиялар» тұтастай оқу процесін жобалауды қарастырмайды, тек оның жеке аспектілерін ғана қамтиды, сондықтан оқыту технологиясы шешуге міндетті дидактикалық проблемаларды шеше алмайды.

2. Жеке ғалымдар технологияны қойылған мақсатқа жеткізетін оңтайлы жүйе ретінде, белгілі бір дидактикалық алгоритм ретінде түсінеді. Бұл топқа бағдарламалы оқыту авторларын (Б.Скиннер , Н.Краудер, С.Пресси және т.б.) және оқу процесін алгоритмдеу идеясының авторларын (Л.И. Ланда, Н.Ф. Талызина және т.б.) жатқызуға болады. XX ғасырдың 60-шы жылдарының ортасынан оқытуды технологияландыру саласындағы жүйелі зерттеулер практикаға белсенді түрде бағдарламалы оқытуды енгізумен басталды. Бағдарламалы оқыту (программированное обучение) технологиясының ерекше белгілері: оқу материалының меңгеруге жеңіл жеке бөліктерге бөлінуі, оқушыларға белгілі бір әрекеттерді жүйелі орындау жөнінде нұсқаулардың берілуі, әр бөліктің меңгерілуінің тексерілуі: бақылау жұмысын дұрыс орындаған оқушылардың келесі қадамға көшуі, дұрыс орындай алмаған жағдайда олардың көмек және қосымша түсіндірме алуы. Мұндай технологиялар нәтижеге жету кепілдігін береді, оқушылардың жеке қасиеттеріне (оқу қарқыны, үйрену деңгейі және т.б.) сай жеке оқытуды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

3. Үшінші көзқарас бойынша, педагогикалық технология педагогикалық жүйенің жобасы ретінде қарастырылады. Мұнда сегіз негізгі элементтен тұратын педагогикалық жүйенің алғашқы бес элементі: мақсат, мазмұн, әдіс-тәсілдері, формасы, құралдарының жиынтығы (бұлар, негізінен, сабақ жоспарының элементтері) *әдістемелік жүйе* деп аталады. Сонымен қатар, барлық педагогикалық технологиялардың негізінде оқу процесін барынша оқушының өздік танымдық іс-әрекетіне бағыттау және оны мұғалімнің басқарушылық қызметінің арқасында жүзеге асыру қарастырылады. Бұған қоса, оқушы мен мұғалімнің оқу процесіне деген қызығушылығын (ынтасын) арттыратын ықпал болу керек. Аталған үш ұғым: қызығушылық (мотивация), оқушының танымдық іс- әрекеті, мұғалімнің басқарушылық қызметі *дидактикалық процесс* деп аталады және олар педагогикалық жүйенің соңғы үш элементі ретінде қарастырылады. Осы тұрғыдан В.П. Беспальконың анықтамасы ең толық болып табылады (1-сурет).

1-сурет. **Педагогикалық технология**

Бұл жерде: Мақсат – өздігінен білім алу мақсаты (жаңаша пайымдалған мақсат).

Ы – ынталандыру, қызығушылығын ояту; *Тқ* – Оқушының танымдық қызметі; Ол төмендегі іс-әрекеттерден тұрады: *Әбн* – әрекеттің бағдарлық негіздері;

Оә – орындаушылық әрекеттер; *Түз.ә.* – түзету әрекеті; *Бә* – өзін-өзі бақылау, бағалау әрекеттері; *Басқ.* – педагогтың басқару функциялары:

1) жоспарлау +2) жүзеге асыру + 3) тексеру + 4) түзету + 5) бақылау, бағалау).

Сонымен, педагогикалық технология деген не? Бұл сұраққа жауап беру үшін педагогикалық жүйе (ПЖ) ұғымын анықтап алайық. Педагогикалық жүйе деп белгілі бір қасиеттері бар тұлғаны қалыптастыруға ықпал ететін арнайы ұйымдастырылған, бір-бірімен өзара байланысты сегіз педагогикалық элементтің жиынтығын айтады [19]. Педагогикалық жүйе элементтерінің құрамына оқыту *1) мақсаттары,* білім берудің *2) мазмұны мен 3) әдістері,* ұйымдастыру *4) формалары* немесе түрлері деп те айтуға болады және *5) құралдары,* сондай-ақ *6) оқушылар* мен *7) мұғалімдердің* өзара байланысты *іс-әрекеті,* олардың *8) қызығушылығы* кіреді.

Осылайша педагогикалық жүйенің мәнін аша отырып, академик В.П.Беспалько **педагогикалық технологияны** "практикада жүзеге асырылып, **нәтиже беретін** белгілі бір педагогикалық жүйенің (жоғарыда аталған сегіз элементтен тұратын) **жобасы"**, – деп анықтайды, яғни, 9-элемент ретінде нәтижені қоссақ, педагогикалық технологияның құрылымын шартты түрде былай белгілеуге болады: Педтехнология = Педжүйе +Нәтиже.

Сабақ *технологиялық амал негізінді* жүзеге асу үшін В.П.Беспалько келесі талаптардың орындалу қажеттілігін ерекше атап көрсетеді:

1) оқыту мақсаттарының диагностикалық (болжамдық) тұрғыдан қойылуы мен оқушылардың оқу материалын меңгеру сапасын, жалпы тұлғаның дамуын объективті түрде бақылау;

2) оқушының өзінің оқу-танымдық іс-әрекетінің құрылымы мен мазмұнын анықтайтын оқу процесін жобалау;

3) бүкіл оқу-тәрбие процесінің тұтастығы (құрылымдық және мазмұндық) ұстанымын жүзеге асыру, педагогикалық жүйенің барлық сегіз элементтерінің өзара үйлесімді әрекеттесуі;

4) практикалық сабақ беруде педагогикалық экспромттарды барынша азайту, оқыту мақсатттарына (біртіндеп жететін аралық шағын мақсаттарға) кепілді түрде қол жеткізу.

Дәстүрлі педагогикалық жүйенің элементтері *аталған талаптарды қанағаттандырмайды.* Сондықтан педагогикалық жүйені жобалау процесін бастамас бұрын, ПЖ-ің жоғарыда көрсетілген сегіз элементтерінің барлығын жаңартып алып, оларды оқу процесінде жүзеге асырып, нәтиже алу керек. Нәтиже берген ПЖ-ің жобасы педагогикалық технология, деп аталатын болады.

Осыған орай, 1994 жылы жаңартылған педагогикалық жүйенің негізінде оқытудың "Үшелшемді әдістемелік жүйесі (ҮӘЖ)" атауымен отандық педагогикалық технология дайындалды [18] және соңғы 20 жыл ішінде еліміздің көптеген мектеп, гимназия, колледждерінінің оқу процесінде пайдаланылуда. Сондай-ақ, аталған оқыту технологиясын ЖОО-ң оқыту үрдісіне де енгізуге болады. Оқытудың ҮӘЖ технологиясының құрылымдық мазмұнына тоқталайық.

1. Әдістемелік жүйенің басты компоненті – *оқыту мақсаты* – өздігімен дамуға ұмтылатын жеке тұлғаның қалыптасуына қолайлы *жағдай жасау.* Осылай жаңаша қойылған мақсат оқыту әдістемелік жүйесінің қалған бөліктерінің (мазмұн, әдіс-тәсіл, оқыту формасы мен құралдарының) олардың өзара байланыстағы қалыптарымен өзгертулерін талап етеді.

2. Тақырыптың *мазмұны* қарапайымнан күрделіге ауысып отыратын интерактивті деңгейлік тапсырмаларды орындау арқылы меңгеріледі. Интерактивті жаттығулар мен тапсырмалардың әдеттегіден басты айырмашылығы – олар тек меңгерілген мате-

риалды бекітуге ғана емес, жаңа тақырыпты өз бетімен меңгеруге де бағытталады. Сондықтан әр интерактивті тапсырма – бұл студенттерден ақпаратты қайта айтып беруді талап етпейтін, бірақ белгілі бір дәрежеде белгісіздікті қамтитын шығармашылық оқу тапсырмасы.

3. *Әдіс-тәсілдердің технологиядан айырмашылығы* – олар оқыту технологиясының *құрамдас бөлігі* болып келеді. Оқыту әдістерінің көптеген жіктелімдерінің ішінен *жаңартылған* әдістер ретінде *белсенді* және *интербелсенді* оқыту әдістері қолданылады [18]. Оқытудың *белсенді әдістерінің міндеті:* білім алушының жеке ерекшеліктері мен қабілеттерін анықтау негізінде оның жеке басының дамуы мен өзін-өзі дамытуын қамтамасыз ету. Оқытудың белсенді әдістері студенттердің ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді; олардың проблемаларды шешуге қатысуына ықпал етеді; білімдерін кеңейтіп және тереңдетіп қана қоймай, сонымен қатар практикалық дағдылар мен іскерліктерді дамытады. *Белсенді оқыту әдістерінің белгілері:*

– студенттің шешімдерді өз бетінше әзірлеуі;

– студенттердің оқу процесіне жоғары деңгейде тартылуы;

– біліктер мен дағдыларды қалыптастыруға және дамытуға басым бағытталғандығы;

– студенттер мен оқытушының байланысын тұрақты өңдеу және оқытудың өзіндік жұмысын бақылауы.

Оқу студенттің мүмкіндіктерінің шегіне жақын болуы керек: сәттілік сезімі аса маңызды қиындықтарды жеңе білгендігімен қалыптасады. Сондықтан әр сабақ үшін студенттердің жеке қабілеттерін ескеретін жеке тапсырмаларды, карталарды мұқият таңдау керек. Сараланған оқыту қызығушылықтар мен қабілеттердің дамуына ықпал етеді.

Интерактивті әдіс – студенттердің *оқытушымен ғана емес*, сонымен бірге *бір-бірімен* кең әрекеттесуіне және оқу процесінде студенттердің белсенділігінің *үстемдігіне* бағытталған *өзара әрекеттесу* формасы. *Интерактивті оқытудың басты ерекшелігі* – оқу процесі бірлескен іс-әрекетте жүреді, ал топтық форманың барлық түрлерін интерактивті оқыту формаларына жатқызуға болады. Бұған *ұжымдық оқыту әдісі* де кіреді, бұл оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың осындай формасы деп түсініледі, егер *біреу бәрін* және *бәрі әрбірін үйретсе. Интерактивті әдістің негізгі міндеттері:* оқытудың диалогтық сипатын қамтамасыз ету, оқу материалын монологтық ұсынуды болдырмау; қол жетімді ақпарат көздерінен студенттердің материалдарды өз бетімен алу барысында олардың қайталануын болдырмау.

4. *Жаңаша* оқытудың негізгі формасы болып, оқытудың жеке және топтық түрлері табылады. Оқытудың бұл түрлеріндегі ең бастысы – студентке деген сенім, оның өз ісіне жауап беру мүмкіндігіне сүйене отырып, өз беделіне деген қадір-қасиет сезімін дамыту. Оқытудың фронталды түрі, көбінесе, бағыт беру, талқылау және түзету енгізуде ғана пайдаланылады.

5. *Оқыту құралдарына енген жаңалық ретінде* компьютерлік техниканың функционалдық мүмкіндіктері ескеріледі, себебі компьютерлік техника студентке ізденіс және зерттеу жұмыстарын жүргізе алатындай, білім алу ортасын құруға мүмкіндік береді, сондықтан оның өзіндік танымдылық іс-әрекеті белгілі бір дәрежеде белсендіріледі.

6. *Интерактивті әдістерді* қолданған кезде мұғалімнің рөлі күрт өзгереді (жаңарады). Педагогтың басқару қызметінің: а) жоспарлау; б) жоспарды жүзеге асыру; в) тексеру; г) түзету; д) бақылау, бағалау функциялары жүзеге асады. *Ұстаз* енді оқу процесін тек реттейді және оны жалпы ұйымдастырумен айналысады, алдын-ала қажетті интерактивті деңгейлік тапсырмаларды және топтарда талқылау үшін сұрақтар дайындайды, кеңес береді, жоспардың орындалу уақыты мен тәртібін бақылайды. Педагогикалық жүйенің қалған элементтері: 7. Ұстаз бен білім алушының бойындағы оқу процесіне деген қызығушылығы; 8. Білім алушының танымдық қызметінің әрекеттерін

және 9. Оқу нәтижелерін бағалау жөнінде төменде, мақаланың соңында талданады.

Сабақтың барысы. Теориялық материал «Төңкере оқыту – перевернутое обучение» әдісі бойынша мұғалім ұсынған онлайн-ресурстардың көмегімен үйде өз бетімен зерттеледі, ал аудиториялық уақыт ең қиын сәттерді талқылауға және мұғалімнің қолдауымен практикалық, зертханалық жұмыстарды орындауға арналады. Сабақтың бір бөлігі электронды ортаға және интернетке ауысатындықтан, жаңа материалды оқыту *жеке формада* болады. Мұғалім студенттермен бірге интернеттегі өзіндік жұмыс пен сыныптағы практикалық сабақтардың *уақыттық арақатынасын* өзгерте алады. Мұндай оқытудың бірнеше **мақсаты** бар:

– өз бетінше жұмыс істеу дағдысын игеру, топтарда өз жұмысының тиімділігін арттыру;

– оқуға деген ынтаның артуы, студенттердің өз оқуы үшін жауапкершілік сезімінің қалыптасуы;

– студенттердің рөлінің білім алу процесіне белсенді қатысушыға ауысуы.

Бұл әдісті қолдану өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарынан басталады. Гарвард университетінің профессоры Эрик Мазур "төңенре оқытуды" қолдану бойынша эксперименттерді жүзеге асырған алғашқы адам болды [20].

Нәтижелер. ***I кезең:*** *Жаңа тақырыптың теориялық бөлімін өз бетімен меңгерту* "Төңкере оқыту" моделі негізінде келесідей ретте жүреді. Оқытуша барлық студентерге ортақ электронды пошта ашып, алдын ала дайындаған дәрісті салып қояды. Студенттер әр тақырыптың соңында берілген *"Білу", "Түсіну"* қадамдарының тапсырмаларын тезистік түрде үйде жеке дайындайды. *"Білу"* қадамының тапсырмалары *"Кім?", "Не?", "Қашан?" "Қайда?", "Қалай"* және т.с.с.басқа да ақпаратты іріктеуге арналған сұрақтардың қатысуымен құрастырылады. *"Түсіну"* қадамының тапсырмалар шартында жоғарыда іріктелген ақпараттың себеп-салдарын анықтауға бағытталған "Неге?", "Не үшін?", "Оның себебі неде?", "Түсіндір, дәлелде" дегендей сұрақтар мен сөзтіркестер қамтылады.

II кезең. *Дәрістік сабақтың басында үйде орындалған тапсырмалар тексеріледі.* Студенттер жұптық жұмыста *бірін-бірі тексеріп, бағалайды:* өз көршісімен дәптерлерін алмастырып, тапсырмалардың үйде орындалып келу дәрежесін тексереді, бағалау парағына «v» немесе «–» арқылы белгілейді. Дәріскер *интербелсенді әдістер* арқылы *пікірталас* ұйымдастырып, студенттердің жауаптарын: ауызша сұрайды, талқылатады, түсіндіреді, толықтырады немесе топтық жұмыс барысында презентациялар дайындатып қорғатады. *"Білу", "Түсіну" тапсырмалары 1-меңгеру деңгейіне жатады.* Оқу процесінде "Төңкере оқыту" моделін қолдану арқылы оқушылармен жеке-жеке жұмыс істеуге мүмкіндік туады. Үй тапсырмасы бойынша қиналған студенттерге көбірек көңіл бөлуге болады, ал қабілетті студенттер шығармашылық тапсырмаларды орындауға еркіндік алады. Сабақтың соңында өзін-өзі, бірін-бірі бағалау нәтижесінде "Бағалау парағы" толтырылады. Оқу процесін ұйымдастырушы ретіндегі оқытушының міндеті – студенттердің танымдық-зерттеу қызметін ұйымдастыру үшін проблемалық оқу жағдайын туғызу, жетекшілік ету.

III кезең. *Практикалық сабақтарда* кері байланыс жүргізіледі. 1-деңгейге "Қолдану" тапсырмалары да жатады; 2-деңгей: "Талдау", "Жинақтау"; 3-деңгей: "Бағалау" тапсырмаларын орындатады. Тапсырмалардың шартында төмендегідей талаптар қойылады: "Қолдануда" – алған теориялық білімді практикада бекіту; "Талдауда" – "Тақырыптың басты идеясы неде?", "Салыстырылатын ұғымдардың ұқсастығы мен ерекшеліктері қандай?"; "Оларды Венн диаграммасы арқылы анықтап көрсет"; "Жинақтауда" – "Қорытынды шығар", "Анықтама бер", "Жүйеле", "Кестені толтыр", "Кроссворд құрастыр", "Тірек-сызба құр" және т. б. сол сияқты тапсырмалар қамтылады; "Бағалау" тапсырмалары алған білім мен біліктілігін күнделікті өмірдегі проблемалық жағдайларды шешуге арналады. Олар: "Не білдім?", "Нені үйрендім?", "Сабақта алған білім мен дағдыларды өмірдегі қандай жағдайларда қолдануға бо-

лады?", "Мысалы, ..." сияқты тапсырмалар беріледі. Мұндай тапсырымалар ұстаздың көмегімен, оның жетелеуімен орындалады.

ҮӘЖ технологиясының басқа педагогикалық технологиялардан айрықша ерекшелігі – міндетті түрде III кезең – кері байланыс кезеңі ұйымдастырылады. *Үшөлшемділіктің* мәні: әдістемелік жүйенің барлық компоненттерінің (мақсат, мазмұн, әдіс-тәсілдер, формасы мен құралдарының) үш деңгейде бір-бірімен иерархиялық байланыста болуында. Соның ішінде үш деңгейдің аралық мақсаттары бірінен-бірі туындайды, оларға сәйкес іріктелетін деңгейлік тапсырмалар жиынтығы бірін-бірі толықтырып, тереңдетіп, күрделендіріп отырады және нәтижелері белгілі бір балл санымен, үш рет өлшенетіндей етіліп, мақсаттары нақты қойылады. Кері байланыс кезінде әр студент әр тақырып бойынша "қосу" әдісі арқылы балл жинайды (үш деңгейдегі барлық тапсырмаларды біртіндеп орындау барысында): 1-деңгейдің "Білу", "Түсіну", "Қолдану" тапсырмалары 1-69 балмен бағаланады. Бұл деңгейдің тапсырмаларының барлығын әр студент тегіс дұрыс орындап "есептелді" бағасын алуға міндетті. Сондықтан олар "екіліксіз" оқуға кепілдік алады. Бұл тәсіл де ҮӘЖ технологиясының айрықша белгісіне жатады. Келесі 2-деңгейдің "Талдау", "Жинақтау" тапсырмалары – қосымша 20 балмен (барлығы 89 балл болады); 3-деңгейдің "Бағалау" тапсырмалары – қосымша 11 балмен (барлығы 100 балл болады) бағаланады. Мұндағы 1-деңгей – міндетті, 2-деңгей – алгоритмдік, 3-деңгей – эвристикалық деңгей деп аталады [19]. Әр деңгейде *білім сапасының* белгілі бір *түрлері* қамтамасыз етіледі: 1-деңгейде – білімнің *дұрыстығы,* толықтығы, әрекеттілігі (қолданбалылығы) 2-деңгейде – тереңдігі, икемділігі; 3-деңгейде – жүйелілігі, саналылығы, беріктілігі. Ю.К.Бабанский *білім сапасының 18 түрін анықтайды)* [21].

Семестрдің соңында әр тақырып бойынша жиналған балды мониторингке тіркеп отыру арқылы білім алушының үздіксіз даму траекториясы құрылады. Электронды журнал - Платонустағы балдар саны *білім сапасының объективті* көрсеткішіне айналады. Ал, дәстүрлі оқытудағы бағалау әдісі бойынша қарапайым тапсырмаға да, күрделі тапсырмаға да, дұрыс орындалса болды – жаппай «бестік» бағасы қойыла береді. Сондықтан студенттің бұл жағдайда алған бағасы оның оқу жетістігінің әділ көрсеткіші бола алмайды.

Мазмұнды үш деңгейлік тапсырмаларға іріктеу – ішкі саралауға жатады. Студенттердің деңгейлік тапсырмаларды біртіндеп орындауы арқылы балл жинап, олардың жеке қабілеттеріне сәйкес шағын топтарға іріктелінуі – сыртқы саралауға жатады [18].

P/s: Жалпы орта білім беретін мектепте ішкі саралау (мазмұнды деңгейлеу) арқылы оқыту мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында көрсетілген; сыртқы дифференциация арқылы оқыту лицей, гимназия, арнаулы мектептер, пәндерді тереңдетіп оқытатын мектептерде жүзеге асырылады

СӨЖ және СОӨЖ-ын орындау барысында студенттер шығармашылық деңгейде өз бетімен білім алып, өзін-өзі басқару арқылы өз бетімен дами алатын тұлғаға айналу дағдыларын қалыптастырады [18]. Мұндай жұмыстарды орындау барысында студенттерден зерттеушілік әдіс арқылы Б.Блум таксономиясының "Білуден" бастап "Бағалауға" дейінгі барлық алты шағын мақсатына сәйкес тапсырмаларды өзі құрастырып, орындау талап етіледі және олар бөлек 100 балдық жүйемен бағаланады.

Демек, ЖОО-ң түлектерінің әрқайсысы барлық оқу пәні бойынша «екіліксіз» оқуға (1-деңгейдің *"сынағынан"* міндетті түрде өту арқылы) *кепілдік* бар және жеке басының қабілетіне сәйкес өзі таңдаған арнайы пән бойынша (сыртқы саралау) "өмір бойы білім ала алатын тұлғаға" айналуына *қолайлы жағдай туғызылады*.

Талқылау. Сонымен, мақсаттарды *диагностикалық* тұрғыдан қою *мазмұнды жаңартуды***,** яғни оның көпдеңгейлілілігін, білім сапасының барлық түрлерін (дұрыстығы, толықтығы, тереңдігі, жүйелілігі, саналылығы, беріктілігі және т.б.) мазмұнмен қамтуды талап етеді [21].

Сонда ғана дамыта оқытуды ұйымдастыру мүмкіндігі туады. Мақсатты диагностикалық тұрғыдан қоймай, студенттердің оқудағы жетістіктерін (нәтижені) әділ бағалауды жүзеге асыру мүмкін емес. Оның үстіне ол педагогикалық квалиметрияны (алған нәтижені сапалық тұрғыдан өлшеуді) жетілдіруге, практикаға *бағалау жүйесінің жаңартылған* түрін енгізуге, оқыту *сапасының мониторингін* қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. *Педагогикалық* ***квалиметрия*** оқыту сапасын бағалау мен өлшеу әдістерін зерттеумен айналысады, яғни, ол – жалпы сапа туралы ғылым – ***квалитологияның*** бір бағыты болып табылады [18].

Қорытынды. ҮӘЖ технологиясын оқыту үдерісіне ендіру барысында студенттер:

а) интербелсенді және зерттеушілік әдістер арқылы өз бетімен білім алуға дағдыланады;

ә) міндетті түрде әр тақырып бойынша әділ бағаланады. Бірінші деңгейдің барлық тапсырмалары дұрыс орындалса, *"сынақ"* арқылы 69 балл жиналады. Екінші деңгей үшін 20 балл, үшінші деңгей үшін 11 балл қосылып, барлығы 100 балл жиналса, білім алушының білім, біліктілік деңгейі "***берік***" деп бағаланады және ол дәстүрлі оқытудағы "бестік" бағасына сәйкес келеді. *Әр* оқу пәнінің *барлық* тақырыбы бойынша студенттің *білім жетістігін бағалау қажеттілігі* – оқытудың "Үшөлшемді әдістемелік жүйесі" технологиясының айрықша белгілерінің бірі және басқа технологиялардан артықшылығы болып табылады. Нәтижесінде:

– *"азайту" әдісімен ("бес" ала алмасаң* – "төрт" *немесе* "одан да төмен баға қою" қағидасына сәйкес) жүргізілетін дәстүрлі бес балдық *бағалау жүйесі* жойылады. *Ол – білім алушының жүйкесін тоздыратын, оқуға деген ынтасын жоятын "жазалау" әдісіне жатады;*

– қолданысқа рейтинг жүйесі *бойынша бағалаудың "қосу" әдісі енгізіледі. Ол тапсырмалардың* сандық, сапалық *қасиеттеріне сай балл жинату арқылы (*квалиметриялық амал негізінде) студенттің білім алуға деген қызығушылығын арттырады. Сондықтан, ҮӘЖ технологиясы – денсаулық, психика сақтаушы технологиялар қатарынан табылады;

– әр студент барлық оқу пәнінен екіліксіз оқуға кепілдік алады;

– студенттің бір бағытта болса да (арнай курс бойынша) қабілеті ашылады;

– дарынды студент жан-жақты дамуға мүмкіндік алады;

– ЖОО түлегінің бойында өмір бойы өзіне қажетті білім ала алатын құзыретті тұлғаның дағдылары қалыптасады.

Сондықтан, ЖОО-дағы оқу процесін үшөлшемді әдістемелік жүйе негізінде ұйымдастыру білім беру сапасын арттырудың тиімді жолдарының бірі, себебі: түлектердің өзі таңдаған мамандығын толық және терең меңгеріп жүйелі түрдегі берік білім алуына, шығармашылық қызметтің дағдыларын қалыптастыруына қолайлы жағдай туады, деген сенімдеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Звонников В.И. Педагогические измерения в управлении качеством обучения: Дис. ... д.п.н. /Звонников Виктор Иванович. – Ростов н/Д., 2006. – 405 с.

[2] Таубаева Ш.Т., Максутова И.О., Шагиев М.Р., Improving the efficiency of educational technologies in a military higher education institution on the basis of the integrative potential of didactics //Педагогика и психология. – 2021. – № 1(46). – С.14-21.

[3] Александров Е.Л., Шульман М.Г. Формирование инновационной образовательной среды высшей школы как фактор активизации познавательной деятельности студентов: зарубежный опыт //Вестник Томского государственного педагогического университета, научный журнал. – 2018. – № 1(190). – С.116-122 [Электрондық ресурс]: URL: elib.tomsk.ru›elib/data/2018/2018-0087/2018… (өтінім берілген күні: 30.10.21).

[4] Никандров Н.Д. Россия: социализация и воспитание на рубеже тысячелетий. – М., 2000. – С.6.

[5] Соловова Н.Р. Методическая компетентность преподавателя вуза: монография. – М.: АПК и ППРО, 2010. – 324 с.

[6] Тануркова Е.И. Новое качество образования как результат технологизации образовательного процесса //Проблемы и перспективы развития образования: Материалы международной научной конференции, Т.II. – Пермь: Меркурий, 2011. – С.195-197.

[7] Мынбаева А.К., Садвакасова З.М., Инновационные образовательные технологии: Учебное пособие в 2-х ч. Часть 1, – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 205 с.

[8] Мынбаева А.К., Садвакасова З.М., Инновационные образовательные технологии: Учебное пособие. Часть 2, – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 362 с.

[9] Черкасова О.А. Инновационные технологии в вузе [Электрондық ресурс]: URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/conf/files/2018-03/cherkasova_osm_2018.pdf, (өтінім берілген күні: 30.10.21).

[10] Черкасова О.А., Черкасова С.А. Повышение уровня новаторства педагога //Образование в современном мире: Сборник научных статей /Под ред. проф. Ю.Г.Голуба. - Саратов: Сарат. ун-т. – 2017, – Т.12. – С.407-411.

[11] Гущина Е.В. Активное обучение как условие формирования образовательного пространства организации среднего профессионального образования //Научные труды Московского гуманитарного университета. – 2017. – № 6 [Электрондық ресурс]: URL: http://journals.mosgu.ru/trudy/article/view/617 (өтінім берілген күні: 06.11.21.).

[12] Современные образовательные технологии: Учебное пособие /под ред. Н.В.Бордовской. – М.: КНОРУС, 2010. – С.11.

[13] Селевко Г.К. Энциклопедия современных образовательных технологий. – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – Т.1. – С.48.

[14] Сейсенбеков Е.К., Телахынов Е.Б. Физкультурно-спортивная работа в учреждениях образования зарубежных стран: сравнительный анализ и организационные формы //Педагогика и психология. – 2018. – № 1(34). – С.126-133.

[15] Сейсенбеков Е.К., Тастанов А.Ж., Телахынов Е.Б., Білім алушылардың дене тәрбиесін жүзеге асырудағы педагогикалық әдістер //Педагогика и психология. – 2019. – № 1(38). – Б.205-213.

[16] Надыров А., Мухиддинов Е., Дайрабаев С. Интерес к новым видам спорта как фактор формирования устойчивого стремления к здоровому образу жизни у студенческой молодежи //Педагогика и психология. – 2020. – № 1(42). – С.140-156.

[17] Использование активных и интерактивных методов обучения на уроках физической культуры [Электронный ресурс]: URL: https://nsportal.ru/shkola/materialy-k-attestatsii/library/2018/01/21/ispolzovanie-aktivnyh-i-interaktivnyh-metodov (өтінім берілген күні: 30.10.21).

[18] Караев Ж.А., Кобдикова Ж.У. Технология трехмерной методической системы обучения: сущность и применение. – Алматы, 2018. – 480 с.

[19] Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.

[20] Перевернутое обучение: Образовательная технология [Электрондық ресурс]: URL: https://nsportal.ru/shkola/obshchepedagogicheskie-tekhnologii/library/2020/03/12/obrazovatelnaya-tehnologiya (өтінім берілген күні: 30.10.21).

[21] Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды. – М.: Педагогика, 1989. – 560с.

References

[1] Zvonnikov V.I. Pedagogicheskie izmereniya v upravlenii kachestvom obucheniya: Dis. ... d.p.n. / Zvonnikov Viktor Ivanovich. – Rostov n/D., 2006. – 405 s.

[2] Taubaeva Sh.T., Maksutova I.O., Shagiev M.R., Improving the efficiency of educational technologies in a military higher education institution on the basis of the integrative potential of didactics //Pedagogika i psihologiya. – 2021. – № 1(46). – S.14-21.

[3] Aleksandrov E.L., Shul'man M.G. Formirovanie innovacionnoj obrazovatel'noj sredy vysshej shkoly kak faktor aktivizacii poznavatel'noj deyatel'nosti studentov: zarubezhnyj opyt // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta, nauchnyj zhurnal. – 2018. – № 1(190). – S.116-122 [Elektrondyқ resurs]: URL: elib.tomsk.ru›elib/data/2018/2018-0087/2018… (otinim berilgen kuni: 30.10.21).

[4] Nikandrov N.D. Rossiya: socializaciya i vospitanie na rubezhe tysyacheletij. – M., 2000. – S.6.

[5] Solovova N.R. Metodicheskaya kompetentnost' prepodavatelya vuza: monografiya. – M.: APK i PPRO, 2010. – 324 s.

[6] Tanurkova E.I. Novoe kachestvo obrazovaniya kak rezul'tat tekhnologizacii obrazovatel'nogo processa //Problemy i perspektivy razvitiya obrazovaniya: Materialy mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii. – T.II. – Perm': Merkurij, 2011. – S.195-197.

[7] Mynbaeva A.K., Sadvakasova Z.M., Innovacionnye obrazovatel'nye tekhnologii: Uchebnoe posobie v 2-h ch. Chast' 1, – Almaty: Kazak universiteti, 2019. – 205 s.

[8] Mynbaeva A.K., Sadvakasova Z.M., Innovacionnye obrazovatel'nye tekhnologii: Uchebnoe posobie. Chast' 2, – Almaty: Kazak universiteti, 2021. – 362 s.

[9] Cherkasova O.A. Innovacionnye tekhnologii v vuze [Elektrondyқ resurs]: URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/conf/files/2018-03/cherkasova_osm_2018.pdf, (otinim berilgen kuni: 30.10.21).

[10] Cherkasova O.A., Cherkasova S.A. Povyshenie urovnya novatorstva pedagoga //Obrazovanie v sovremennom mire: Sbornik nauchnyh statej /Pod red. prof. Yu.G.Goluba. - Saratov: Sarat. un-t. – 2017, – T.12. – S.407-411.

[11] Gushchina E.V. Aktivnoe obuchenie kak uslovie formirovaniya obrazovatel'nogo prostranstva organizacii srednego professional'nogo obrazovaniya //Nauchnye trudy Moskovskogo gumanitarnogo universiteta. – 2017. – № 6 [Elektrondyk resurs]: URL: http://journals.mosgu.ru/trudy/article/view/617 (otinim berilgen kuni: 06.11.21.).

[12] Sovremennye obrazovatel'nye tekhnologii: Uchebnoe posobie /pod red. N.V.Bordovskoj. – M.: KNORUS, 2010. – S.11.

[13] Selevko G.K. Enciklopediya sovremennyh obrazovatel'nyh tekhnologij. – M.: NII shkol'nyh tekhnologij, 2006. – T.1. – S.48.

[14] Sejsenbekov E.K., Telahynov E.B. Fizkul'turno-sportivnaya rabota v uchrezhdeniyah obrazovaniya zarubezhnyh stran: sravnitel'nyj analiz i organizacionnye formy //Pedagogika i psihologiya. – 2018. – № 1(34). – S.126-133.

[15] Sejsenbekov E.K., Tastanov A.Zh., Telahynov E.B. Bilim alushylardyn dene tarbiesin zhuzege asyrudagy pedagogikalyk adister //Pedagogika i psihologiya. – 2019. – № 1(38). – B.205-213.

[16] Nadyrov A., Muhiddinov E., Dajrabaev S. Interes k novym vidam sporta kak faktor formirovaniya ustojchivogo stremleniya k zdorovomu obrazu zhizni u studencheskoj molodezhi //Pedagogika i psihologiya. – 2020. – № 1(42). – S.140-156.

[17] Ispol'zovanie aktivnyh i interaktivnyh metodov obucheniya na urokah fizicheskoj kul'tury [Elektronnyj resurs]: URL: https://nsportal.ru/shkola/materialy-k-attestatsii/library/ 2018/01/21/ispolzovanie-aktivnyh-i-interaktivnyh-metodov (otinim berilgen kuni: 30.10.21).

[18] Karaev Zh.A., Kobdikova Zh.U. Tekhnologiya trekhmernoj metodicheskoj sistemy obucheniya: sushchnost' i primenenie. – Almaty, 2018. – 480 s.

[19] Bespal'ko V.P. Slagaemye pedagogicheskoj tekhnologii. – M.: Pedagogika, 1989. – 192s.

[20] Perevernutoe obuchenie: Obrazovatel'naya tekhnologiya [Elektrondyk resurs]: URL: https://nsportal.ru/shkola/obshchepedagogicheskie-tekhnologii/library/2020/03/12/obrazovatelnaya-tehnologiya (-tinim berilgen kuni: 30.10.21).

[21] Babanskij Yu.K. Izbrannye pedagogicheskie trudy. – M.: Pedagogika, 1989. – 560 s.

Инновационные технологии обучения в высших учебных заведениях

Ж.У. Кобдикова[1], А. Белегова[1], М.К. Булакбаева[2], А.К. Толкынбаева[3]

[1]Казахская Академия спорта и туризма,

[2]Казахский государственный женский педагогический университет,

[3]Казахский национальный университет имени аль-Фараби

(Алматы, Казакстан)

Аннотация

В статье проведен теоретический анализ и обобщение данных научных публикаций о процессе технологизации обучения в вузе, повышении качества образования, переосмыслении отношений между субъектами образования, оптимизации материально-технических затрат. Приведены различные взгляды ученых на определение понятия педагогической технологии. Показаны отличия педагогических технологий от интерактивных методов обучения, способы повышения и измерения качества обучения на ос-

нове внедрения в учебный процесс педагогической технологии “Трехмерная методическая система обучения (ТМСО)”. Описаны критерии оценки достижений учащихся (уровень компетентности) на основе квалиметрического подхода. Рекомендованы эффективные способы решения таких актуальных вопросов как: отслеживание траектории развития студента через проведение мониторинга их учебных достижений в рамках изучаемых дисциплин, выявление одаренных студентов и создание условий для их самостоятельного развития.

Ключевые слова: технологии обучения; интерактивные методы; “трехмерная методическая система обучения”; качество обучения; измерение качества; квалиметрический подход; критерии оценки; траектория развития; мониторинг.

Innovative teaching technologies in higher educational institutions

Zh. Kobdikova[1], A. Belegova [1], M. Bulakbaeva[2], A. Tolkynbaeva[3]
[1]Kazakh Academy of Sports and Tourism,
[2]Kazakh State Women's Pedagogical University,
[3]Al-Farabi Kazakh National University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article provides a theoretical analysis and generalization of the data of scientific publications on the process of technologization of education at the university, improving the quality of education, rethinking the relationship between the subjects of education, optimizing material and technical costs. Various views of scientists on the definition of the concept of pedagogical technology are given. Shows the differences between teaching technologies and interactive teaching methods, ways to improve and measure the quality of teaching based on the introduction of the educational technology “Three-dimensional methodical teaching system (TMTS)” into the educational process. Criteria for assessing student achievement (level of competence) based on the qualimetric approach are described. Effective ways of solving such topical issues as: tracking the trajectory of a student's development through monitoring their educational achievements within the studied disciplines, identifying gifted students and creating conditions for their independent development are recommended.

Keywords: teaching technologies; interactive methods; “Three-dimensional teaching system”; teaching quality; quality measurement; qualimetric approach; assessment criteria; development trajectory; monitoring.

Редакцияға қабылданды: 04.10.2021

FTAMP 14.25.09 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.11*

Р.М.МУСАХАН[1], Д.М.БОРАНКУЛОВА[1]

[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан), musakhan1996r@gmail.com, dinaborankulova@mail.ru

WIZER.ME – БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ӘРЕКЕТТЕСУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫ ҚҰРАЛ

Аңдатпа

Мақалада мұғалімдерге дәстүрлі және қашықтықтан оқыту үрдістерінде дидактикалық идеялар негізінде, сапалы білім беру мен жаңашылдық ой тудыруда көмекші құрал бола алатын бағдарлама қарастырылған. Білім беру саласында маңызды мәліметтер және құнды ресурстарды дайын ұсынып ғана қоймай, оқушы тез ұғынып, түсініп алатындай көрнекіліктермен баяндау маңызды. Жаңа оқу бағдарламаларын әзірлеуде негіз болған мәселелер – жүйелі іс-әрекеттік тәсілді жүзеге асыру арқылы

практикаға бағдарланған жұмыстарды арттыру, білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту, білім беру деңгейлері бойынша оқу материалдарын қайта бөлу және пәнаралық кіріктіруді күшейту жолымен пән мазмұнын жүйелеу болып табылады. Ұсынылған мақалада, дәстүрлі және қашықтықтан географиялық білім беру үрдісінде «Физикалық география» бөлімі «Гидросфера» бөлімшесін меңгеру және қайталау мақсатында Wizer.me цифрлық платформасын пайдалану тәсілдері мен тапсырмалар жүйесін құрастыру жолдары келтірілген. Оқушыларға ұсынылған тапсырмалар тізбегінің көрінісі мен бағалау, кері байланыс жұмыстарын жүргізуде тиімділігі айқындалған. Бұл цифрлық құралдың басты ерекшелігі – қолжетімді, білім беруші және білім алушы үшін ыңғайлы, көпқұрылымды тапсырмалар тізбегінен тұратын функциялары арқылы сабақтың барлық кезеңдерінде (миға шабуыл, тақырыпты бекіту мақсатында, қорытынды және кері байланыс жүргізу) қажеттілігі көрсетілген.

Түйін сөздер: гидросфера; интербелсенді әдіс-тәсіл; жаңашыл идея; Wizer.me бағдарламасы; платформа; асинхронды оқыту; цифрлық құрал.

Кіріспе. Қазіргі мектеп – үздіксіз білім беру орталығы және заманауи мұғалім. Қазіргі мектептің басты міндеті – әрбір оқушының қабілетін ашу, жоғары технологиялық қоғамда және бәсекеге қабілетті әлемде өмірге дайын тұлғаны тәрбиелеу. Заманауи мұғалім – ең алдымен өз пәніне деген сүйіспеншілікті оятып, оқушыларға мақсатты таңдауға көмектесетін және маңызды адамгершілік ұстанымдарды үйретететін, болашақты анықтауға көмектесетін тәлімгер. Бүгінде мұғалімге қойылатын талаптар еселеп артуда, әсіресе оқу үдерісін жоғары әрі сапалы ету үшін сабақта цифрлық ресурстарды, құралдарды және ақпараттық технологияларды белсенді қолдану қажет. Сабақтың табысты да сапалы болуы оның құрамдас бөліктерінің мазмұнына, сапасына және мұғалімнің сабақты қандай да жаңашылдықпен, ресурстармен толтыратындығына байланысты. Сабақтың барлық түрлерінде ақпараттық құралдар қолданылатын және пәнге эмоциялық қарым-қатынасты интербелсенді түрде ынталандыратын және арттыратын, оқуға деген қызығушылығын қалыптастыратын, жетістік жағдайын туғызатын пән – *География.*

Негізгі бөлім. *Зерттеудің мақсаты* – жаңа тақырыпты меңгеруде білім алушыларға бағыт-бағдар беруде және білім берушілерге көмекші құрал болатын жаңаша интербелсенді бағдарлама туралы мәліметтер келтіру. Қазіргі қоғамның барлық саласындағы басты талап – даму, жаңғыру, жаңашалану. Білім беру жүйесінде әрбір маңызды ақпаратты білім алушының оңай әрі жылдам меңгеріп алуы үшін жаңаша идеялар туындап отыруы қажет.

Әдіснамалық негіздері. Р.Н. Бунеев білім беру жүйесінің құрылымдық компоненттеріне, *білім беру субъектілері, білім мазмұны, оқулықтар, технологиялар* енетіндігін атап өтіп, оқыту, тәрбиелеу, білім беру құралдары мен тәсілдері қамтамасыз етілуі қажеттігін айқындаған [1]. Оқытуда бейнелену арқылы география ғылымын отантану идеясымен қатарластырған Я.А. Коменский өз зерттеулерінде: «Оқушы табиғаттағы үрдістермен танысу барысынан бұрын, әлемді тану, аспан әлемі мен Жердің шар тәрізді болуы, мұхиттардың қозғалысы, теңіз бен өзеннің әртүрлілігін, өз елі туралы мәліметтерді білу қажет» деген пікірлермен бөліскен. Август Франктың тұжырымдамасы бойынша жас өспірімдер география ғылымымен таныспай тұрып, бір-бірімен ойын ойнау әдістерімен (карталар, қима қағаздар) айналысқан және дұрыс екенін атап өткен. А. Франк өмір сүрген уақыттарда білім беру үдерісінде 18 картадан тұратын «Көне және жаңа географияның қысқаша сұрақтары» деген атаудағы И. Гюбнердің оқу құралымен бірге, атластары танымал болды. 1759 жылы Э. Эндесфельдердің «Қысқаша география» әдістемелігі жарық көрді. Бұл еңбекте география ғылымындағы «маңызды мәселелер», оның ішінде, Испания туралы мәліметтер жанама сұрақтармен берілген. Білім беру мәселе-

лерінде Ж.Ж. Руссо өзекті мәселе қозғады. Ол өз пікірінде, жас өспірімдерге глобус пен картаны бастапқы білім беру үдерісінде көрсету, үйрету қате екендігін айқындады. Алдымен балаға өзі туған елді-мекен, қала, облыс, мемлекет және сонда болып жатқан үрдістерді үйретуден басталатындығын атап көрсеткен. Ж.Ж. Руссоның оқыту үдерісіндегі тұжырымдамаларының бірі – оқулықтардағы мәліметтермен қоса суреттердің жиі кездесуі. Суреттер – ерте және орта жастағы (жас ерекшелігіне байланысты) білім алушылардың ойын бөлуге әкеп соқтыратындығын және сабақ тақырыбы мен мақсатын ұмыттыратындығын ерекше атап өткен. Сонымен қатар, оқулықтардағы мәтіндердің шамадан тыс болуы да, оқушы қызығушылығын азайтатындығын мәлімдеген. Мысалы, ерте жастағы оқушыға картоннан жасалған глобусты көрсету өте үлкен қате. Оқушы глобусты көріп, өзі өмір сүретін айналасын глобустағы бейнесімен елестете алмай көп қателесетіндігі айқындалған [2].

Су жүйелерін Жер сферасының бірі – гидросфера және оның құрамдас бөлігі ретінде қарастырады. Гидрологиялық зерттеулер мен әдістемесіне байланысты жүргізілген отандық жұмыстар да бар. Солардың бірі Л.П.Мазурдың«Гидрометрия»,«Гидрологиялық процестерді математикалық модельдеу», «Жалпы гидрология», «Гидрологияны оқыту әдістемесі» пәндері бойынша еңбектері мен әдістемелері және гидролог ғалымдар Р.И. Гальперин, М.Х. Сарсенбаев, С.К. Давлетгалиев, Д.К. Джусупбеков, К.К. Дускаев және т.б. еңбектері белгілі [3]. Еліміз үшін маңызды саналатын геосаяси ахуалға тікелей әсер ететін шекаралық сулардың басты мәселелерін шешуде көптеген үлес қосқан – Достай Жақыпбай Достайұлы. Ж.Д. Достайдың негізгі ғылыми-зерттеу жұмысы құрғақ климат жағдайындағы тұйық алаптардағы су ресустарын басқару мәселелерімен тікелей байланысты. Қазақстанның гидролог, геоэколог, топонимист ғалымдары мен географиялық қоғамдастық арасында және де шет елдердегі географиялық орталықтарда гидрология, қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды тиімді пайдалану салаларының ірі ғалымы ретінде танымал. Сонымен қатар, гидрология мен географияның жаңа саласы – гидроэкология бағытының негізін салушы. Зерттеу жұмысының осы бағытында Орталық Азияның тұйық алаптарының тұңғыш рет гидроэкологиялық жағдайларын басқаруда ғылыми негіздерді теориялық тұрғыда дәлелдеді.

Гидрологиялық зерттеулердің негізгі объектісі – су нысаны – қоршаған орта және оның барлық алуан түрлілігі мен күрделілігінің өзгеруімен байланысты [4]. Гидрологияда жүйелі тәсілді қолдану су объектілерін зерттеу кезінде жүйелі әдіснаманың негізгі қағидаттарын пайдалануды көздейді. Осы ұстанымдарды қолдану құрылымның ерекшеліктерін, біртұтас бөліктердің динамикасын ескере отырып, кез-келген тұтас бөлікті ажыратуға және біріктіруге мүмкіндік береді. Осыған байланысты геожүйені зерттеу объектісін бөлу үлкен маңызға ие, ол тұтастықпен, иерархиямен, оның барлық бөліктерінің, процестері мен құбылыстарының өзара тәуелділігімен сипатталады [5]. Гидрологиялық зерттеулерде экспедициялық, стационарлық және зертханалық әдістер қолданылады. Экспедиция әдісі белгілі бір зерттелу аудандардың немесе ірі су объектілерінің табиғи суларын зерттеуге мүмкіндік береді. Экспедициялардың ұзақтығы салыстырмалы түрде қысқа маусымнан бірнеше жылға дейін. Су объектілері режимін стационарлық бақылау арнайы гидрологиялық станциялар мен бекеттер желісінде көпжылдық кезең бойы үздіксіз жүргізіледі және уақыт бойынша гидрологиялық режимнің өзгеруін зерделеуге мүмкіндік береді [6]. Зертханаларда судың физикалық және химиялық қасиеттері анықталады, су объектілері мен гидрологиялық процестер модельденеді [7].

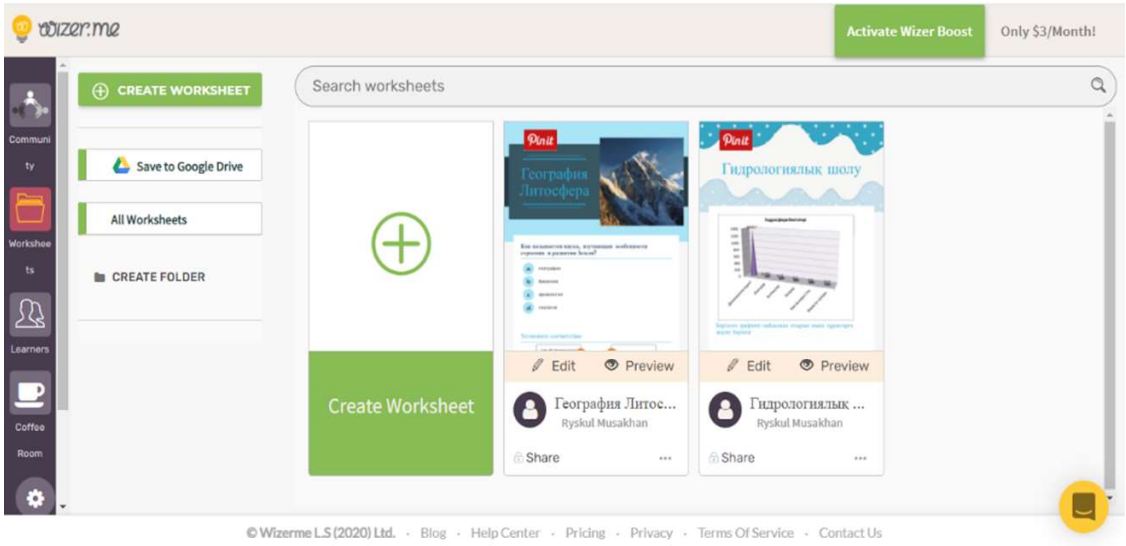
Жаңа оқу бағдарламаларын әзірлеуде негіз болған мәселелер жүйелі іс-әрекеттік тәсілді жүзеге асыру арқылы практикаға

бағдарланған іс-әрекетті нығайту, білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту, білім беру деңгейлері бойынша оқу материалдарын қайта бөлу және пәнаралық кіріктіруді арттыру жолымен пән мазмұнын жүйелеу, жалпы орта білім мазмұнын бейіндік бағытын саралау, жергілікті компонентті күшейту, тәрбие әлеуетін нығайтып, практикалық, жобалық зерттеу жұмыстарын және эксперименттік тапсырмалардың көлемін көбейту, оқу бағдарламасына заманның талабына сай әлемдік жаңалықтар мен Қазақстан қоғамының әлеуметтік-экономикалық дамуы туралы материалдарды енгізу болды [8]. Мектеп географиясы мазмұнында гидрологиялық білім жалпы ғылыми ұғымнан жалпы географиялық ұғымға одан әрі дара географиялық түсініктермен дамытыла оқытылады. Одан әрі ұғымдар, өзара байланыстарды ашып көрсету сызбасымен оқытылуы керек, мысалы, өзендер мен көлдерді қарастырғанда: құрлық суларының қалыптасуының жолдарын анықтау, құрлық суларының негізгі түрлері мен шаруашылыққа маңызын түсіндіру (жергілікті компонент негізінде); гидрографияның жер бедеріне және климатқа тәуелділігін көрсету; гидрографияның жеке ерекшеліктерін, номенклатурасын үйрету, оларды дұрыс көрсете білуге және сипаттауға дағдыландыру; өзен көлдердің ерекшеліктерін және халық шаруашылығындағы маңызымен таныстыру, Қазақстанның су ресурстарына экономикалық, экологиялық баға беру және т.б. мақсаттар мен міндеттерді құрайды [9].

Зерттеудің нәтижелері. Қазіргі қоғамның талабына байланысты гидрологиялық білім беруді дамытып оқытуда, технологиялар мен әр түрлі таң қалдыратын цифрлық құралдар белгілі, олардың бірі – *Wizer.me* сервистік бағдарламасы. Wizer.me – инновациялық технологияларды жасайтын мұғалімдер қауымдастығынан тұратын ашық ақпараттық білім беру ортасындағы сабақтарға арналған білім беру ресурстары. Wizer.me білім берушілер сабақ технологияларын жүзеге асыру мақсатында, қалыптастырушы бағалау, аралас оқыту (интерактивті практикалық жұмысқа немесе үй тапсырмаларына арналған парақтар, бағалау, сауалнамалар мен кері байланыс нысандары) кезеңдерінде қолданады. Қызметтің мүмкіндіктері әдістәсіл түрлерінің кең спектрін тез құруға мүмкіндік береді, яғни тапсырмалар: ашық сұрақтар, бірнеше жауап таңдау, салыстыру, мәтіндегі рұқсаттамалардың сәйкестігін белгілеу, ретке келтіру, толтыру, кескінге, кестеге, фрагменттің аудио жазбасына түсініктеме толтыру және т.б. қызметтерінен құралған.

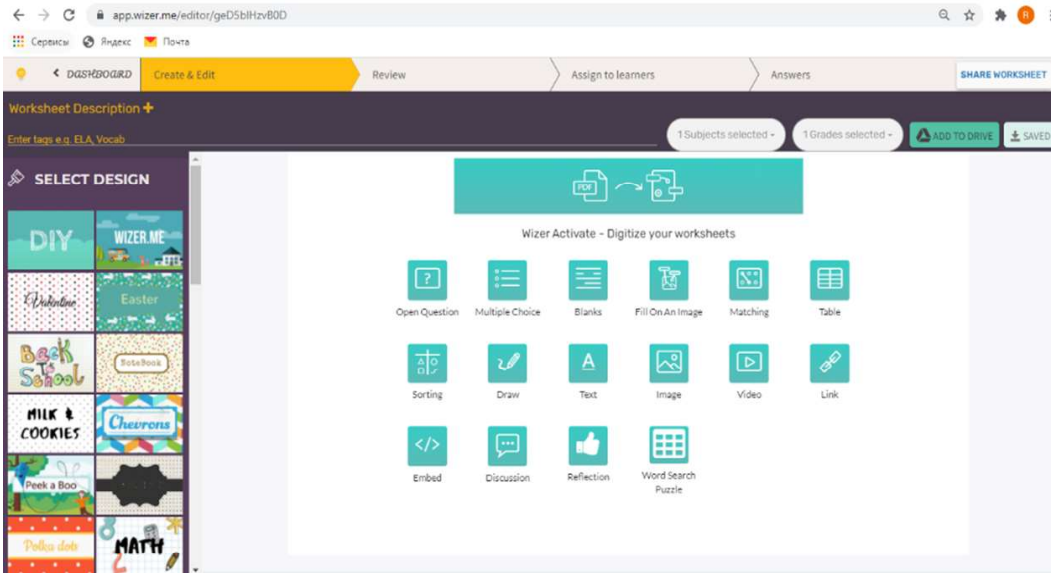
Wizer.me сервистік бағдарламасы мұғалімдердің тәжірибесі мен шығармашылық әлеуетін жинақтайтын ашық галереяда жарияланған және ашық электрондық білім беру ресурстарын пайдалану немесе редакциялау қызметтерінен тұратын оқытуда маңызды рөл атқаратын цифрлы бағдарлама. Сервистік бағдарламада бірлескен қашықтан іс-әрекет ұйымдастырылуы мүмкін және дидактикалық материалды құру бойынша мұғалімдер үшін сабақтардың үлгілері берілген. Бағдарлама білім беру үдерісінде интербелсенді тақта қызметін атқарады және әр түрлі танымдық, қызығушылықты оятатын тапсырмалар жиынтығы бар қосымшалардан тұрады. Физикалық география бөлімінің гидросфера бөлімшесін өту кезінде, сабақ мақсатына сәйкес «Құрлық суларының түрлері мен қалыптасуы», «Құрлық суларының шаруашылық маңызы», «Көлдер мен мұздықтар» тақырыптарында жаңа және қайталау сабақтарын өткізуге немесе сыныптан тыс жұмысын жүргізуге болады. Сервистік бағдарламаға кіру ақысыз жүзеге асырылады. Google аккаунт арқылы тіркеліп, жеке парақшаға кіріп оқушыларға берілетін тақырыптық тапсырмалар мен дидактикалық мәліметтерді түрлендіруге болады (Сурет 1).

Тіркелгеннен кейін, тақырыпқа сай немесе дайын тақырыптағы шаблондарды таңдау арқылы жүргізілетін жұмыстарды дайындауға болады.

1-сурет. **Бастапқы бет**

Келтірілген суретте жасалынған жұмыстар тізбегі реттілік бойынша берілген және орындалған тапсырмалар автоматты түрде сақталынады. Тапсырмаларды өзгерту қажет болса Edit нүктесін шерту арқылы жалғастыруға болады. Мақсатқа сай тақырыптың дизайнын және берілетін тапсырмаларды да түрлендіріп, әр түрлі әдістәсілдермен *(сұрақ-жауап, сәйкестендіру, фото, бейнефильммен жұмыс, бланкалар, есептеулер, таблицалар, дискуссиялық тапсырмалар мен сөз құрастыру пазлдары және т.б.)* ұсынуға болады (Сурет 2).

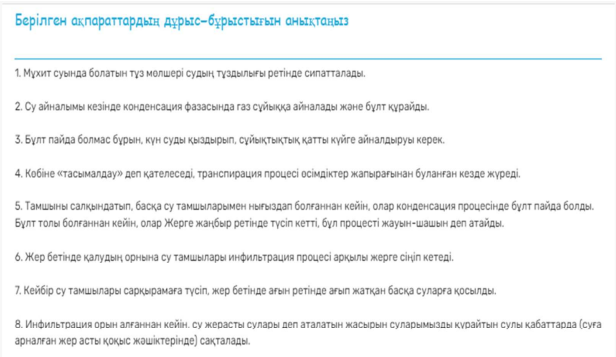
2-сурет. **Дизайн мен әдістер тізбегі**

Білім алушылардың тақырыпты меңгергендігін тексеру, саралау тапсырмалары ретінде қолдануға болады. Гидросфера бөлімшесін қайталау сабағы ұсынылған және оқушылармен жұмыс жасауда бірнеше рет қолданылды (Суреттер 3, 4).

Ақпарат көзі ретінде диаграмманы жүктеп, тест тапсырмаларын және дұрыс-бұрыс жаттығулары құрастырылған. Оқушылар диаграммадағы қосымша мәліметті қарап отырып, барлық өткен Гидросфера бөлімшесіне байланысты

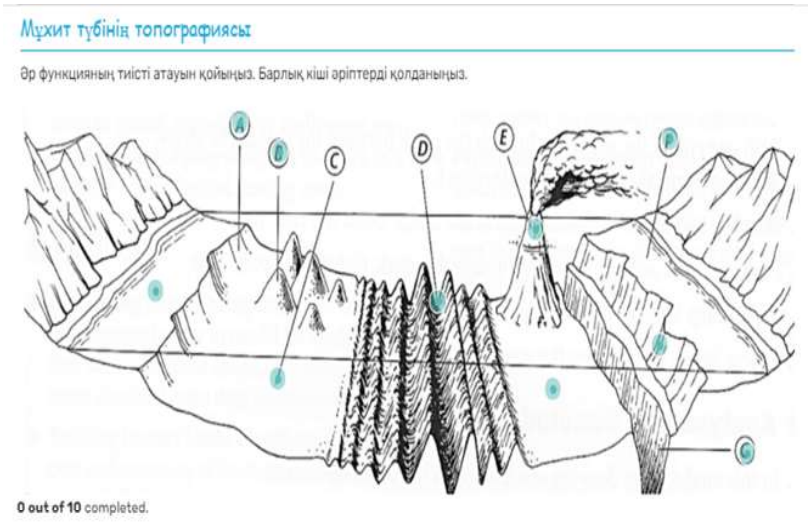

3-сурет. **Диаграмма жұмысы**

4-сурет. **Дұрыс-бұрыс жұмысы**

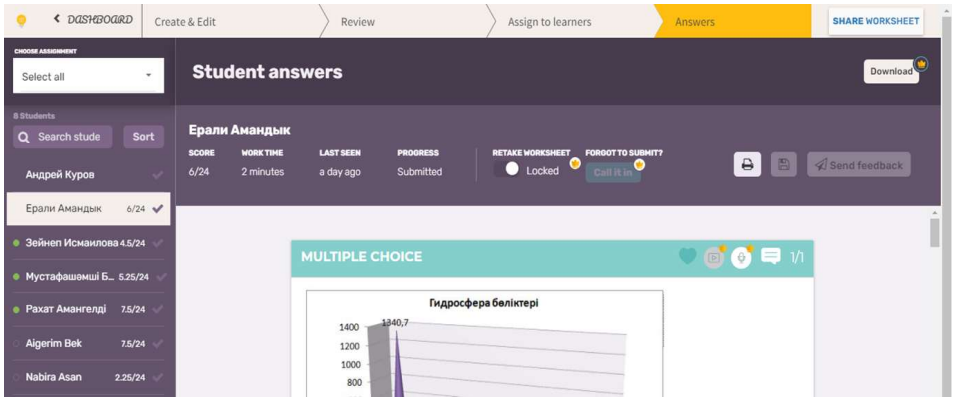
сабақ тақырыптарды еске түсіріп, тест тапсырмасын орындап, дұрыс-бұрыс жаттығуы арқылы шындыққа жанасатын ақпаратты белгілейді. Шағын ғылыми хат немесе эссе жазу тапсырмасын және сурет, сызбалар арқылы сәйкестендіру жұмысын енгізуге болады (Сурет 5). Қашықтықтан білім беру үрдісінде қазіргі уақытта ыңғайлы платформалар көп, бірақ білім алушылардың қызығушылығын арттыратын, оқытушыға да оқушыға тиімді, қолжетімді (ақысыз), көпфункциялы бағдарламалар аз. Сапалы ресурстармен жұмыс жасау уақытты үнемдеп, дидактикалық алуантүрлілікті қалыптастыратындықтан, *Wizer.me* интерактивті белсенді сервистік бағдарламасы – қашықтықтан оқытуда пайдаланылатын платформалардың бірі.

5-сурет. **Сәйкестендіру тапсырмасы**

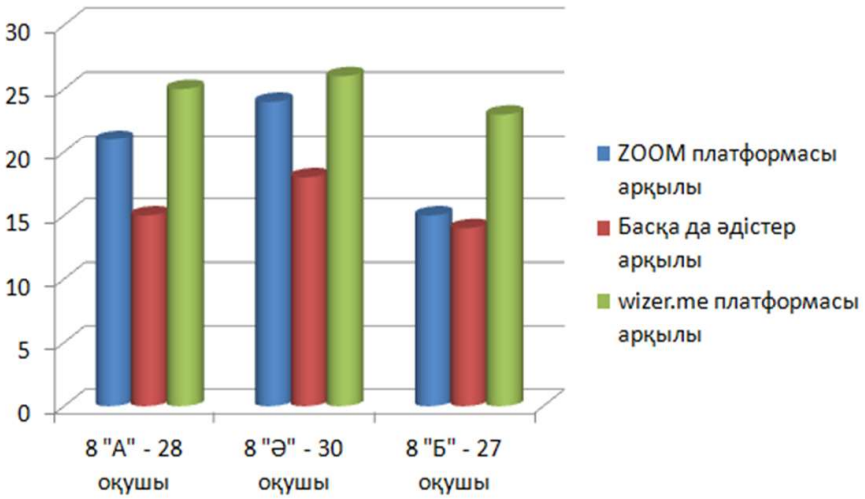
Білім алушы google аккаунт арқылы тақырып ашылатын цифр немесе qr-code енгізіп сабаққа тікелей қосыла алады. Берілген суреттерде білім алушыларға көрінген терезеде тест тапсырмаларын, сәйкестендіру жұмысы мен дұрыс-бұрыс ақпараттар көрсетілген. Ұсынылған тапсырмаларды орындап болғаннан кейін білім берушіге оқушының жауаптары көрініп, талданады.

Тапсырмалар тізбегі күрделі немесе жеңіл түрдегі нұсқалармен ұсынылса да, білім берушінің өз қалауы бойынша құрастырылады. Тапсырма құрылымының көрінісі оқушыларға көрнекілік, қызығушылықты ояту мақсатында жақсы әсемделуі, яғни эстетикалық тартымдылығы өте маңызды. Қашықтықтан білім беруде тапсырмаларды білім алушылар орындап болғаннан кейін мұғалімге орындалу реті, сипаттамасы, қанша сұрақтың жауабын шешкендігі, талдау ретінде жүргізіліп, ұсынылады (Сурет 6).

6-сурет. **Сабақ нәтижесі**

Зерттеу нәтижелерін талдау. Педагогикалық үдеріс – арнайы ұйымдастырылған, мақсатты, дәйекті, жоспарлы жан-жақты әсер етуде тұлға үшін, оны қалыптастыру мақсатында білім беру міндеттерін шешуге бағытталған даму жолы [10]. Тапсырмаларды орындаған білім алушының жұмыс орындау барысы, қателіктері мен орындау уақыты, тапсырманың ерекшелігіне сай орындалу және басқа да мәліметтер «answers» батырмасын басу арқылы көруге алады. Білім алушының тапсырманы орындауына байланысты қалыптастырушы бағалау жүргізіледі.

7-сурет. **Зерттеу нәтижесі**

Зерттеу нәтижелерін талдау барысында қазіргі эпидемиологиялық жағдайларға байланысты Алматы облысы, Іле ауданы, «№ 20 орта мектеп» МКМ, 8«А», «Ә», «Б» сыныптарына қашықтан сабақ өткізілді. Қашықтан өткізілген сабақ арнайы бағдарламадағы жоспарға сай жаңа тарау мәліметтері талданып, оқу мақсатына жете алдық. Гидросфера бөлімшесін толық қайталау мақсатында сабаққа сілтеме беріліп, тапсырмалар алынды. Ұсынылған диаграммада үш сыныптың оқушылар саны (8«А» – 28 оқушы, 8«Ә» – 30 оқушы, 8«Б» – 27 оқушы) толық көрсетілген. Оқушының оқу мақсатына жетуі үшін арнайы ұсынылған тапсырмаларды орындап, толықтай сабақтарға қатысуы қажет. Сабақ өтілу барысында Zoom платформасы жаңа сабақты түсіндіру, пікір алмасу және кері

байланыс кезеңдерінде қолданған тиімді, ал оқу мақсатына сәйкес әр түрлі әдіс-тәсілдер арқылы тапсырмалардың орындалу деңгейінде айырмашылықтар болады, себебі толық мақсатқа жете алатын үздік оқушылар ғана бағаланады. Әдіс-тәсілдер тізбегі сапалы және түрлендіріліп берілетіндіктен сабақты толық меңгеру мүмкіндігі әрқашан бірқалыпты. Ал, білім алушы қазіргі таңда жаңа тақырыпты меңгеріп ғана қоймай, жан-жақты тақырыпты тереңдетілген тұрғыда меңгеруі тиіс. Берілген диаграммада үш сыныптағы оқушылардың әдіс-тәсілдер мен Zoom бағдарламасы арқылы сабаққа қатысуы толық емес екендігі зерттеу кезінде байқалды. Ал Wizer.me сервистік платформасына кіретін сілтемені кез-келген сабақ уақытында, сабақтан тыс уақытта байланыс құралына жіберіледі. Оқушы кез-келген уақытта жауаптарын жазып, тест жұмысын белгілеп оқу мақсатына сай платформадағы тапсырмаларды орындай алады. Wizer.me сервистік платформасы білім алушыларға кері байланыс, бағалау жұмыстарын да орындай алады. Білім берушілерге көмекші құрал қызметін атқарады. Жүргізілген зерттеулерге сәйкес, Wizer.me сервистік платформасының қазіргі заманғы білім беру ісінде таптырмас көмекші құрал екендігін және цифрландыру кезінде білім алушыларға жан-жақтылық қабілетімен қатар жауапкершілік, ынта, жігер, талапшылдық қасиеттерінде арттыратындығы байқалды. Зерттеу нәтижесі бойынша үш сыныпқа өткізілген сабаққа оқушылардың қатысуы мен оқу үдерісіндегі білім сапасының артқандығы пайыздық есептеулер арқылы салыстыру жұмысы жасалды (Кесте 1). Есептеулер бойынша Wizer.me сервистік платформасының артықшылықтары анықталды: *оқушыларға тапсырмалардың қолжетімді болуы, өздігінен оқуға негізделген асинхронды оқытудың нәтижесінде сыныптың толық сабақ тапсырмасын орындауы; теориялық білімнің практикалық жұмыстармен бекітілуі.*

Кесте 1

Пайыздық көрсеткіш (авторлық құрастыру)

№	Платформалар мен әдістер/сыныптар	Zoom платформасы	Басқа да әдістер	Wizer.me сервистік платформасы
1	8 «А» – 28 оқушы	20 оқушы – (28)	14 оқушы – (28)	24 оқушы – (28)
2	8 «Ә» – 30 оқушы	23 оқушы – (30)	18 оқушы – (30)	25 оқушы – (30)
3	8 «Б» – 27 оқушы	14 оқушы – (27)	13 оқушы – (27)	23 оқушы – (27)
4	Сапа, %	57 оқушы – (85) 67%	45 оқушы – (85) 52%	72 оқушы – (85) 84%

Педагогикалық жүйе динамикалық тепе-теңдіктің қасиеттері және оларды үнемі жетілдіріліп отыру жұмысы жоғары тиімділікке қол жеткізуді талап етеді және жиынтық потенциалын тудырады. Бұл ретте жұмыс істеудің өзгермейтін шарттары әр түрлі жүйелерді толық есепке алу және талдау секілді негізгі элементтер тарапынан көрініс жиілігі мен әсер ету нәтижелері (оқушы және оқытушы арасында) бақыланады [12]. Уақыт өте келе мақсаттар, шарттар мен нақты міндеттер өзгеретінін ескере отырып білім беру қызметінің стандарттарын, олардың кәсіби іс-қимыл стандарттарын, білім беруді басқару жаңартылған жүйелерді жобалауы керек және жаңа талаптарға сәйкес келетін педагогикалық кадрлардың кәсіби білім берудегі құрылымдық өзгерістері болатындығы анықталған [13].

Гидрологиялық білімнің маңыздылығы адамзат шаруашылығы мен өмір қауіпсіздігіне байланысты болғандықтан, мәліметтерді меңгеріп, оқыту үдерісінде тиімді тәсілдермен білім алушыларға

көрсету, бағыт-бағдар беру қазіргі қоғамдағы оқытудың басты талабы. Гидросфералық жүйені зерттеу объектісін бөлу үлкен маңызға ие, ол тұтастықпен, иерархиямен, оның барлық бөліктерінің, процестері мен құбылыстарының өзара тәуелділігімен сипатталады [14]. Педагогикалық жүйелер ашық болып келеді, өйткені олар мен сыртқы әлем арасында ақпараттық процестер жүреді. Бұл жағдайда жұмыс істейтін динамикалық жүйелер сыртқы орта факторларының тұрақты өзгермелілігі, сондай-ақ ішкі жүйе күйлерінің өзгерісі білім беру үдерісінде әсер етеді [15].

Қорытынды. Гидросфера элементтерінің гидрологиялық зерттеулерде экспедициялық, стационарлық және зертханалық әдістері арқылы зерттеледі. Келтірілген мәліметтер гидрологиялық білімді қалыптастыруда басты назар аударатын іс-әрекеттер жүйелі, тәжірибелі білім беру болып табылады.

Гидрологиялық білім беру әдістемесі дидактикалық мәліметтер мен көрнекілік құралдардың көмегімен берілетіндіктен, ең алдымен мұғалімде кәсіби-мазмұнды қасиет пен іздеу-болжау мінезі қатар болуы қажет. Қазіргі қоғамдағы басты мәселелердің бірі – кәсіби бағдарланған, тәжірибенің қиындығын шеше алуға қабілетті, әдістемелік заңдылықтарды әр уақытта қолдануға дайын тұратын білікті мамандардың жетіспеуі. Білім беруші өз қағидаттарына сай, оқыту үдерісінде қызығушылықты арттыртындай, интербелсенді әдіс-тәсілдермен бағыт-бағдар беріп, сапалы білім беру – ұрпақ тәрбиелеудегі қиындықтардың туындамауына әкелетін басты фактор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Чечель И.Д., Потемкина Т.В. Образовательная система: многообразие значений, особенности функционирования //Современные исследования социальных проблем. – 2012. – №2(10). – 241 с. [Электрондық ресурс]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovatelnaya-sistema-mnogoobrazie-znacheniy-osobennosti-funktsionirovaniya/viewer (өтінім берілген күні: 24.03.2020).

[2] Аржанов С.П. Методика начального курса географии. – Петроград, Издание-2, 1918. – С.175-178.

[3] Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Құрлық гидрологиясы кафедрасының оқытушы-профессорлар құрамы [Электрондық ресурс]: URL: https://kaznu.kz/ru/3732 (өтінім берілген күні: 10.03.2020).

[4] Каледа И.А., Круглов Л.В., Гришин Б.М. Гидрология //Пензенский государственный университет архитектуры и строительства, 2016. – 112 с. [Электрондық ресурс]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=29890902 (өтінім берілген күні: 09.12.2020).

[5] Магомедович А.Ш. География и географическое образование.– Махачкале: Дагестанский государственный педагогический университет. – 2010. – С.3-5 [Электрондық ресурс]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/geografiya-i-geograficheskoe-obrazovanie (өтінім берілген күні: 09.12.2020).

[6] Константинов Н.М., Петров Н.А., Высоцкий Л.И Гидравлика, гидрология, гидрометрия. – Саратов. – 1987. – 266 с. [Электрондық ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=28860852 (өтінім берілген күні: 09.12.2020).

[7] Двинских С.А., Девяткова Т.П., Ларченко О.В. Опыт использования системного подхода в гидрологических исследованиях. – Пермь, 2015. – С.47-48 [Электрондық ресурс]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/opyt-ispolzovaniya-sistemnogo-podhoda-v-gidrologicheskih-issledovaniyah (өтінім берілген күні: 09.12.2020).

[8] Назарбаев Интеллектуалды мектебі [Электрондық ресурс]: URL: https://www.nis.edu.kz/kz/programs/AEO%20%E2%80%9CNazarbayev%20Intellectual%20Schools%E2%80%9D%20%E2%80%93% (өтінім берілген күні: 09.12.2020).

[9] Көшербаева А.Н. Әлемдік педагогикалық ой-сана. – Алматы: Таймас, 2011. – 241 с.

[10] Караковский В.А. Новикова Л.И., Селиванова Н.Л. Воспитание? Воспитание... Воспитание: теория и практика школьных воспитательных систем. – Москва: Новая школа, 1996. – 160 с.

[11] Гидрологиялық білім жүйесін қалыптастыру әдістері [Электрондық ресурс]: URL: https://melimde.com/gidrologiyali-bilim-jjesin-aliptastiru-edisteri.html (өтінім берілген күні: 10.12.2020).

[12] Лобашев И.В., Лобашева В.Д. Взаимодействие элементов педагогической системы в инновационных методах обучения. – 2013, № 2. – С.55-61.

[13] Корнещук Н.Г. Теоретико-методологические основы комплексной оценки качества деятельности образовательной системы. – Магнитогорск, 2007. – 50 с.

[14] Воронин А.М., Симоненко В.Д. Педагогические теории, системы, технологии. – Брянск: БГПУ, 1997. – 133 с.

[15] Смирнов С.А. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии. – Москва: Академия, 2004. – 512 с.

References

[1] Chechel' I.D., Potemkina T.V. Obrazovatel'naya sistema: mnogoobrazie znachenij, osobennosti funkcionirovaniya // Sovremennye issledovaniya social'nyh problem. – 2012. – №2(10).- 241 s. [Elektrondyk resurs]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovatelnaya-sistema-mnogoobrazie-znacheniy-osobennosti-funktsionirovaniya/viewer (otinim berilgen kuni: 24.03.2020).

[2] Arzhanov S.P. Metodika nachal'nogo kursa geografii. – Petrograd, Izdanie-2, 1918. – S.175-178.

[3] al-Farabi atyndagy Kazak ulttyk universiteti, Kurlyk gidrologiyasy kafedrasynyn okytushy-professorlar kuramy [Elektrondyk resurs]: URL: https://kaznu.kz/ru/3732 (-tinim berilgen kuni: 10.03.2020).

[4] Kaleda I.A., Kruglov L.V., Grishin B.M. Gidrologiya // Penzenskij gosudarstvennyj universitet arhitektury i stroitel'stva, 2016. – 112 s. [Elektrondyk resurs]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=29890902 (otinim berilgen kuni: 09.12.2020).

[5] Magomedovich A.Sh. Geografiya i geograficheskoe obrazovanie.– Mahachkale: Dagestanskij gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet. - 2010. – S.3-5 [Elektrondyk resurs]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/geografiya-i-geograficheskoe-obrazovanie (otinim berilgen kuni: 09.12.2020).

[6] Konstantinov N.M., Petrov N.A., Vysockij L.I Gidravlika, gidrologiya, gidrometriya. – Saratov. – 1987. – 266 s. [Elektrondyk resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=28860852 (otinim berilgen kuni: 09.12.2020).

[7] Dvinskih S.A., Devyatkova T.P., Larchenko O.V. Opyt ispol'zovaniya sistemnogo podhoda v gidrologicheskih issledovaniyah. – Perm', 2015. – S.47-48 [Elektrondyk resurs]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/opyt-ispolzovaniya-sistemnogo-podhoda-v-gidrologicheskih-issledovaniyah (otinim berilgen kuni: 09.12.2020).

[8] Nazarbaev Intellektualdy mektebi [Elektrondyk resurs]: URL: https://www.nis.edu.kz/kz/programs/AEO%20%E2%80%9CNazarbayev%20Intellectual%20Schools%E2%80%9D%20%E2%80%93% (otinim berilgen kuni: 09.12.2020).

[9] Kosherbaeva A.N. Alemdik pedagogikalyk oj-sana. – Almaty: Tajmas, 2011. – 241 s.

[10] Karakovskij V.A. Novikova L.I., Selivanova N.L. Vospitanie? Vospitanie... Vospitanie: teoriya i praktika shkol'nyh vospitatel'nyh sistem. – Moskva: Novaya shkola, 1996. – 160 s.

[11] Gidrologiyalyk bilim zhujesin kalyptastyru adisteri [Elektrondyk resurs]: URL: https://melimde.com/gidrologiyali-bilim-jjesin-aliptastiru-edisteri.html (otinim berilgen kuni: 10.12.2020).

[12] Lobashev I.V., Lobasheva V.D. Vzaimodejstvie elementov pedagogicheskoj sistemy v innovacionnyh metodah obucheniya. – 2013, № 2. – S.55-61.

[13] Korneshchuk N.G. Teoretiko-metodologicheskie osnovy kompleksnoj ocenki kachestva deyatel'nosti obrazovatel'noj sistemy. – Magnitogorsk, 2007. – 50 s.

[14] Voronin A.M., Simonenko V.D. Pedagogicheskie teorii, sistemy, tekhnologii. – Bryansk: BGPU, 1997. – 133 s.

[15] Smirnov S.A. Pedagogika: pedagogicheskie teorii, sistemy, tekhnologii. – Moskva: Akademiya, 2004. – 512 s.

WIZER.ME – организационный инструмент взаимодействия в системе образования

Р.М. Мусахан[1], Д.М. Боранкулова[1]
[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье рассматривается программа, которая поможет учителям в процессе традиционного и дистанционного обучения на основе дидактических идей, качественного образования и новаторского мышления. В сфере образования важно не только предоставить готовые материалы и ценные ресурсы, но и изложить их в наглядных пособиях, чтобы учащийся мог быстро их понять. Основополагающими вопросами при разработке новых учебных программ являются усиление практико-ориентированной работы путем реализации системного деятельностного подхода, развитие функциональной грамотности обучающихся, систематизация содержания дисциплины путем перераспределения учебного материала по уровням образования и усиления междисциплинарной интеграции. В предлагаемой статье, в традиционном и дистанционном географическом образовательном процессе раздел «Физическая география» с целью освоения и повторения в Wizer.me приведены способы использования цифровой платформы и способы построения системы задач. Выявлена эффективность работы по оценке и отражению последовательности предложенных учащимся заданий, обратной связи. Главная особенность данной платформы-доступная, удобная для обучающегося, многокомпонентная последовательность заданий, включающая в себя функции на всех этапах урока (мозговой штурм, с целью закрепления темы, подведение итогов и обратной связи).

Ключевые слова: гидросфера; интерактивный подход; инновационная идея; wizer.me программа; платформа; асинхронное обучение; цифровой инструмент.

WIZER.ME – organizational tool for interaction in the education system

R.M. Musakhan[1], D.M. Borankulova[1]
[1]Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article considers a program that will help teachers in the process of traditional and distance learning based on didactic ideas, quality education and innovative thinking. In the field of education, it is important not only to provide ready-made materials and valuable resources, but also to present them in visual aids so that the student can quickly understand them. The fundamental issues in the development of new curricula are the strengthening of practice-oriented work through the implementation of a systematic activity approach, the development of functional literacy of students, the systematization of the content of the discipline by redistributing educational material by education levels and strengthening interdisciplinary integration. In the proposed article, in the traditional and remote geographical educational process, the section «Physical Geography» is used for the purpose of mastering and repeating in Wizer.me the ways of using the digital platform and the ways of building a system of tasks are given. The effectiveness of work on the assessment and reflection of the sequence of tasks proposed to students, feedback is revealed. The main feature of this platform is an accessible, user-friendly, multicomponent sequence of tasks that includes functions at all stages of the lesson (brainstorming, in order to consolidate the topic, summing up and feedback).

Keywords: hydrosphere; interactive approach; innovative idea; wizer.me program; platform; asynchronous training; a digital tool.

Редакцияға қабылданды: 02.10.2021

МРНТИ 15.81.21 https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.12

Л.К.ОРЫНБАЕВА[1], Г.Б.ТАУТАЕВА[2], Аз.Н.КОШЕРБАЕВА[2], А.З.АЛИПБЕК[2]

[1]Казахский национальный педагогичекий университет имени Абая (Алматы, Казахстан),
[2]Южно-Казахстанский педагогический университет (Шымкент, Казахстан),
ldoctorant@bk.ru, dariga06-73@mail.ru, Kosherbayeva72@list.ru, alipbek_ardak@mail.ru

ИНФОРМАТИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ И ВИРТУАЛЬНЫЕ СООБЩЕСТВА КАК ФАКТОРЫ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА СОВРЕМЕННОГО ШКОЛЬНИКА

Аннотация

В статье акцентируется внимание на процессах информатизации, которые влекут за собой кардинальные изменения и новообразования в сфере интеллектуального и эмоционального развития современного школьника. Авторы справедливо отмечают, что информатизация как актуальная проблема современности, несмотря на возрастные особенности школьников, оказывает воздействующий эффект формирование их личностных качеств. В этой связи рельефно звучит мысль: жизнь взрослых и наших детей за школьными партами находится в зависимости от информационного обеспечения и технического прогресса, который меняет жизненный уклад, мотивацию и мировоззрение. Дается обзор исследований в рассматриваемом аспекте и приводятся разные точки зрения. Наиболее актуальным является психологическая безопасность личности, когда информационное воздействие определяет поведение человека опосредовано, через психические механизмы головного мозга. Информационные воздействия достигают эффекта, когда они изменяют, переструктурируют психологические свойства, состояния и модели поведения личности. В заключении авторы приходят к выводу о том, что информационная среда включает в себя информационные потоки и информационные влияния разного рода, которые испытывает человек, характеризуется совокупностью динамических факторов, способных оказывать на человека прямое или косвенное, немедленное или отдаленное воздействие. Она выступает тем средством, с помощью которого общество транслирует человеку нормы, ценности, установки и стереотипы поведения.

Ключевые слова: информатизация; информационная среда; психологический эффект; цифровизация; эмоциональный интеллект; цифровые технологии; основная школа.

Введение. Каждую сферу жизнедеятельности социума охватывают всепоглощающие и быстроизменяющиеся процессы информатизации и цифровой трансформации. Смена культурных парадигм происходит прямо на наших глазах. Понятия информатизации образования все уверенней заявляют о себе, а поколение, родившееся и подрастающее не представляет свою жизнь без гаджетов, интернет-сообществ, виртуальной реальности и интерактивных технологий,которые оказывают психологическое воздействие на развитие личности. В этих условиях необходимы действенные меры и эффективные механизмы воспитания и образования.

Основная часть. Отличительной чертой современного общества является бурное развитие и трансформация информационной среды. Мгновенно развивающиеся информационные технологии и интернет-сети стали объектом междисциплинарных исследований разных наук: социология, экономика, философия и др. Однако проблемы психологического влияния и последствий для человека современного процесса информатизации, развитие которого затрагивает все области жизни общества является наиболее сложным и актуальным для психолого-педагогической науки.

Следует отметить, что за последние два года информатизация буквально «окутывает» человека, несмотря на возрастные особенности. Жизнь взрослых и наших детей за школьными партами находится в зависимости от информационного обеспечения и технического прогресса, который меняет жизненный уклад, мотивацию и мировоззрение.

Методология и методы. Ученые и исследователи к изучению проблемы подходят с разных аспектов. Наиболее актуальным является психологическая безопасность личности. Согласно Т.Ежевской информационное воздействие всегда носит психологический характер и определяет поведение человека опосредованно, через психические механизмы головного мозга. Информационные воздействия достигают эффекта, когда они изменяют, переструк-турируют психологические свойства, состояния и модели поведения личности.

Глобальный характер информационного развития, формирование транснациональной информационно-телекоммуникационной инфраструктуры-проолжает исследователь, кроме позитивных влияний, порождает немало новых и непростых проблем, прежде всего, связанных с развитием самого человека, обеспечением психологических, медицинских, нравственных, правовых аспектов взаимодействия человека с его информационным окружением [1, С.38]. В тоже время, под информационно-психологическими факторами риска, оказывающими на личность свое влияние, понимают «такие характеристики системы «человек – информационная среда», которые потенциально опасны для нормальной жизнедеятельности... по причинам, обусловленным психологическими эффектами воздействия информации» [2, С.42].

Согласно взглядам В.Д. Аносова и В.Е. Лепского [3, 7-14], негативные информационно-психологические воздействия – это прежде всего манипулятивные воздействия на личность, на ее представления и эмоционально-волевую сферу. Манипуляция сознанием – это специфическая форма управления людьми путем навязывания им идей, установок, мотивов, стереотипов поведения, выгодных субъекту воздействия, или скрытое психологическое принуждение личности.

Таким образом, информационная среда включает в себя информационные потоки и информационные влияния разного рода, которые испытывает человек, характеризуется совокупностью динамических факторов, способных оказывать на человека прямое или косвенное, немедленное или отдаленное воздействие. Она выступает тем средством, с помощью которого общество транслирует человеку нормы, ценности, установки и стереотипы поведения. Адекватность, полнота информационных воздействий на сознание обеспечивает образ реальности, когнитивную модель мира и ситуации, понимание себя и своих возможностей. Фундаментальное свойство информации (применительно к человеку) заключается в том, что, оторвавшись от объекта отражения, она существует самостоятельно, становится содержимым памяти, т.е. самостоятельно участвует в психических процессах, трансформируется в представления, знания, умения, навыки [4, С.33].

Результаты. Проблематика, связанная с инфомационным обеспечением обучения и воспитания детей школьного возраста, характерна для Казахстана и других стран в разной степени. Но эта проблема является исключительно актуальной вне зависимости от того, на каком этапе ее решения находится то или иное государство. В странах ОЭСР почти каждый пятый школьник в возрасте 14-16 лет не обладает минимально необходимым уровнем знаний, умений, навыков и компетенций для деятельности в условиях нынешних экономики и и информатизированного общества. Все более широкий круг исследователей приходит к выводу, что разумное сочетание обеспечения качества образования и его всеобщности с опорой на применение современных технологий дают максимальный эффект для формирования требуемых качеств личности школьников. Уже выявлено, что материальный и научно-методический вклад в обеспечение всеобщности

обучения и воспитания в будущем окупится за счет социального развития общества и его экономической сферы. Отсутствие необходимых профессиональных и личностных качеств у его членов замедляет рост экономики и промышленности, сужает круг применения важных технологий, снижает число инноваций. При этом обладание школьниками независимо от возраста требуемыми личностными характеристиками, знаниями и умениями в условиях информатизации создает благоприятную социальную атмосферу, условия, необходимые для творчества и комфортной жизнедеятельности каждого.

Вместе с тем, нужно констатировать, что исследования последних десятилетий посвящены и обратным явлениям. Есть ряд факторов информационной среды, способных воздействовать психологическую безопасность социума [5, С.82]. К таким факторам можно отнести качественную и количественную характеристику информации (объем, подлинность, количество и прочее), соответствие характеристик информации параметрам реципиентов и установкам окружающей среды, наличие в современных информационных технологиях специфических элементов, изменяющих психическое состояние большого количества людей, наличие в информационных потоках усовершенствованных физических носителей информации, воздействующих непосредственно на физиологические носители.

Однако, информационная среда не единственный источник угрозы для общества, но и сама личность может являться фактором информационно психологического риска, среди которых можно выделить: незрелость и неспособность к фильтрации получаемой информации, личностный конформизм, подверженность манипулятивным действиям со стороны, массовому заражению идеями, функциональные изменения психики человека, психоэмоциональный стресс, фрустрация, тревожность [6].

Мы вполне согласны с авторами вышеназванных положений. На самом деле можно смело утверждать, что информатизация образовательной и социальной среды может являться как фактором, стабилизирующим наше общество, так и разрушителем современного социума при неграмотном ее использовании.

Вышеназванные факторы рельефней указывают на расстановку акцентов на использование информационных технологий для достижения целей воспитания в рамках учебной и внеучебной работы со школьниками. Действительно, информатизация общества не может осуществляться без наличия у его потребителей всех знаний, умений и навыков, которые необходимы для использования цифровых технологий. При этом речь идет не только о владении компьютерной техникой и программным обеспечением, но и о корректном поведении в обществе, изменяющемся под влиянием информатизации.

Отправной точкой для развития образования в этом направлении является то, что в настоящее время уровень грамотности населения республики в области использования цифровых технологий составляет условно немногим более 70%, а возможно и меньше. Этот уровень необходимо повышать. К сегодняшнему дню Министерством образования и науки Республики Казахстан реализован комплекс мер, в числе которых можно отметить:

– создание сети учебных и внеучебных кружков по информатике, программированию и робототехнике для школьников;

– снижение возраста школьников, изучающих информатику (информатика в Республике Казахстан преподавалась в 2014 году с 5 класса, в 2018 году с 3 класса, а с 2018 года ведется подготовка к началу обучения информатике с 1 класса), что означает, что в исследуемую основную школу будут приходить обучающиеся, обладающими знаниями основ оперирования с новыми цифровыми технологиями, представляющими некоторые области применения таких технологий в учебной и внеучебной работе, а также в быту;

– создание и постепенное внедрение новых профессиональных стандартов, которые будут служить основой для развития образовательных программ в рамках системы

технического и профессионального, высшего и послевузовского образования, включая деятельность педагогических вузов по подготовке и повышению квалификации школьных учителей;

– внедрение на базе некоторых специальностей учебной дисциплины «Информационно-коммуникационные технологии», способствующей приобретению студентами знаний, умений и навыков по применению цифровых технологий для решения профессиональных задач в ходе трудовой деятельности;

– проведение конкурсов, олимпиад, хакатонов и других внеучебных творческих мероприятий, связанных с овладением информационными технологиями;

– развитие цифровых библиотек и поддерживаемая государством политика в области создания и публикации электронных образовательных ресурсов.

Дискуссия. Эта работа продолжается. Планируется дальнейшее снижение возраста школьников, начинающих свое знакомство с информатикой. В ближайшее время поэтапно курс основ программирования будет вводиться в школе, начиная со 2-го класса. В этом плане уместно отметить конструктивную деятельность ученых КазНПУ имени Абая Е.Бидайбекова, Т.Балыкбаева, А.Сагимбаевой и др. [7]. Ими создан учебник для младших школьников, нацеленный на информационную компетентность. Это необходимо для выработки уже на начальной ступени школы критического отношения к информации, основ логического, алгоритмического и структурного мышления, положительного отношения к творчеству и выполнению проектов. На последующих ступенях и в классах школы будет пересмотрено содержание обучения информационным технологиям и программированию, в курсы будут включены основы СТЕМ-образования, в том числе технологии виртуальной и дополненной реальности, объемной печати, робототехники и многие 4другие технологии и средства. Очевидно, что такие же направления развития получит и сопутствующая внеучебная деятельность. Многие зарубежные исследователи, в числе которых В. Гришкун, А.Д. Ишков, М.В. Моисеева и другие связывают подходы к обучению созданию и применению новых технологий с развитием соответствующих систем общеобразовательной и профессиональной подготовки на всех ступенях системы образования. В качестве примера они приводят появляющиеся при этом новые курсы или разделы курсов, посвященные сетевым технологиям, обработке сигналов, цифровой печати и объемной печати, компьютерному моделированию и другим аспектам. Также затрагиваются вопросы применимости многих цифровых ресурсов и сервисов, основанных на публикациях в сети Интернет, к обучению в школе и поддержке всех видов творческой работы школьников [8].

Применение информационных технологий во всех видах деятельности школьников способствует освоению ими передовых технологических способов решения бытовых и профессиональных задач. В литературе такое личностное качество часто называют цифровой грамотностью (digital literacy). Часто это сводится к освоению работы с файлами разных цифровых форматов (DOC, AVI, XLS, JPG, MPEG и др.), а также сервисов и ресурсов, имеющихся в сети Интернет [9-10]. При таком взаимодействии школьники участвуют в чтении и развитии электронных (цифровых) изданий, которые могут быть простыми оцифрованными версиями традиционных бумажных книг или базироваться на использовании технологий, которыми не обладают обычные книги [11]. Следует отметить, что с каждым годом электронные ресурсы второго типа приобретают все большую учебную и воспитательную значимость при условии применения компьютерных платформ для их распространения и осуществления мероприятий по приобщению людей к их использованию [12].

Для большинства школьников принципиально важным является взаимодействие со зрительной информацией, отличной от простого текста. Неслучайно для всех видов деятельности школьников наряду с понятием цифровой грамотности вводится термин

визуальная грамотность (visual literacy). Используя приемы ее формирования, можно привнести во внеучебную деятельность новые семантические, графические, текстовые и когнитивные акценты. Для этого служит использование инфографики, мультимедиа-информации, фото и видеоизображений, другие виды компьютерной графики [13]. Ф.Вильямс, Р.Райс, Е.Роджерс и другие доказывают, что Интернет-сайты и другие цифровые ресурсы, основанные на использовании мультимедиа, визуальной и аудио-информации, позволяют существенно повысить эффективность ее усвоения, положительно влияют на те виды образовательной деятельности, которые основаны на работе с такой информацией [14-15].

Таким образом, из анализа глобальных процессов информатизации и цифровизации общества в республике и мире следует, что современные цифровые технологии и средства обучения, большая часть из которых является электронными ресурсами, публикуемыми в сети Интернет, могут быть эффективно использованы в школе в рамках социализации учащихся.

Подобные ресурсы могут быть классифицированы в зависимости от предназначения и целевой аудитории. Их системное и взаимосвязанное применение способно существенно влиять на эффективность процессов обучения и воспитания. Существенная доля образовательных цифровых ресурсов, в числе которых большое количество современных средств обучения и воспитания, разрабатываемых и внедряемых в Республике Казахстан, могут быть использованы для большей результативности при формировании личностных качеств школьников. При этом системе образования не хватает современных и эффективных методических и содержательных разработок, а также заданий для творческой работы учащихся, позволяющих на практике информатизировать исследуемые процессы школьного образования.

Еще одним фактором, подтверждающим об активном внедрении в учебу, быт и свободное время мощной информационной волны в виде всевозможных информационно-коммуникационных технологий, совершенно изменивших возможности мировосприятия взрослеющей личности, нужно назвать Интернет-сообщества. Младший школьник, подросток и старшеклассник развиваются под натиском такого сообщества. Общению с компьютером в современном мире подросток учится одновременно с общением в социуме (а в некоторых случаях и раньше), уровень, скорость и легкость взаимодействия с виртуальным миром у него много выше, чем у взрослого человека. Возможность существования ребенка в нескольких виртуальных реальностях – это данность современного образовательного пространства. Зачастую взаимодействие школьника и Интернет-сообщества происходит без влияния родителей и педагога, их заменяют правила Интернет-сообщества. Одной из основных функций Интернет-пространства для ребенка является возможность быстрой коммуникации с большим количеством людей.

Сетевые коммуникации нацелены на анализ нового формата социальных взаимодействий и новой социальной реальности, которая порождает новые проблемы социального управления. Школьникам, которые становятся новыми посетителями сообщества, важна возможность принять личное участие в деятельности сообщества, интересна информация, которую пишут другие люди. В случае, когда личностные ресурсы педагога не способствуют процессу взросления подростка, он самостоятельно пытается выйти из ситуации. Часто условиями, компенсирующими данные возрастные особенности школьного возраста, является обращение к миру виртуальной среды, где ребенок повышает уровень своей осведомленности в социальных практиках.

Заключение. Таким образом, вопреки сложившейся в педагогической среде иллюзии о вреде информатизации, социальных и виртуальных сетей отметим, что не стоит демонизировать эти технологии и коммуникации, поскольку они уже пришли в нашу жизнь. Главная задача сегодня научить школьников пользоваться ими с максимальной выгодой, с пользой для развития эмоционального интеллекта. Для того чтобы минимизировать пагубное влияния цифро-

визации на личность, нужно учитывать положительные характеристики данного процесса в ходе образовательной деятельности. Этой проблеме посвящены многочисленные исследования педагогов [16-18]. Педагог и семья должны быть координаторами в этой деятельности. Уровень и темп развития социума зависит от личностных характеристик каждого индивида, от возможностей и способностей, которыми он обладает. Человек цифрового века – это креативная, гибкая, творческая, независимая в своих суждениях личность, которая способна быстро ориентироваться и подстраиваться в мире меняющихся технологий и умеет самостоятельно принимать эффективные решения.

Список использованных источников

[1] Ежевская Т.И. Психологическое воздействие информационной среды на современного человека // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 2009. – № 3(27). – С.38-41.

[2] Смирнов А.А. Вопросы правовой институционализации информационно-психологической безопасности //Правовое государство: Теория и практика. – 2021. – № 3(65). – С.170-179.

[3] Аносов В.Д., Лепский В.Е. Исходные посылки проблематики информационно-психологической безопасности //Проблемы информационно-психологической безопасности /Под ред. А.В. Брушлинского, В.Е. Лепского. – М., 1996. – С.7-11.

[4] Манойло А.В. Государственная информационная политика в особых условиях: Монография. – М., 2015. – 388 с.

[5] Емелин В.А., Рассказова Е.И., Тхостов А.Ш. Психологические последствия развития информационных технологий //Национальный психологический журнал. – 2012. – № 1(7). – С.81-87.

[6] Ким Б.М. Психологическое воздействие информационной среды на современного человека //Психологический журнал, 2017, № 4(9). – С.101-104.

[7] Сагимбаева А.Е., Ермухамбетова М.А., Бидайбеков Е.Ы. Цифровая грамотность: Учебник для уч-ся начальных классов. – Алматы, 2021. – 72 с.

[8] Гриншкун В.В., Орынбаева Л.К. Международный опыт использования инновационных и информационных технологий для формирования личностных качеств и воспитания школьников //Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Информатизация образования. - М.: РУДН, – 2020. – Т.14. – № 1. – С.7-16.

[9] Моисеева М.В., Степанов В.К., Патаракин Е.Д., Ишков А.Д., Тупицин Д.Н. Развитие профессиональной компетентности в области ИКТ: Базовый учебный курс. – М.: Обучение-Сервис. – 2008. – 256 с.

[10] Barnes S.B. Computer-mediated communication: human to human communication across the Internet / Boston MA, Allyn and Bacon, – 2003. – 232 p.

[11] Hiltz S.R., Turoff M. The Network Nation: Human Communication via Computer. MF: Addison-Wesley Publishing Company, Inc., – 2016. – 452 p.

[12] Воропаев А.Н., Зятицкий С.Ф., Леонтьев К.Б., Топорков М.А. Электронная книга и электронно-библиотечные системы России: Отраслевой доклад. – М.: Федеральное агентство по печати и массовым коммуникациям, 2017. – 65 с.

[13] Thompson J.B. Books in the Digital Age. The transformation of Academic and Higher Education Publishing in Britain and the United States. Polity. – 2005. – 468 p.

[14] Никулова Г.А., Подобных А.В. Средства визуальной коммуникации – инфографика и метадизайн //Образовательные технологии и общество. – 2010. – № 13(2). – С.369-387.

[15] Рукосуева Д.А. Методика оценки уровня понимания учебно-вербальной информации естественно-математических дисциплин //Образовательные технологии и общество. – 2019. – № 14(2). – С.435-451.

[16] Williams F., Rice R.E., Rogers E.M. Research Methods and the New Media. Free Press, – 1988. 212 p.

[17] Комарова И.И. Будущее дошкольного образования в эпоху цифровизации //Современное дошкольное образование. – 2018. – № 8(90). – С.16-25. DOI: 10.24411/1997-9657-2018-10032.

[18] Лисенкова А.А. Вызовы и возможности цифровой эпохи: социокультурный аспект //Российский гуманитарный журнал. – 2018. – № 3. – С.73-76.

References

[1] Ezhevskaya T.I. Psihologicheskoe vozdejstvie informacionnoj sredy na sovremennogo cheloveka // Psihopedagogika v pravoohranitel'nyh organah. – 2009. – № 3(27). – С.38-41.

[2] Smirnov A.A. Voprosy pravovoj institucionalizacii informacionno-psihologicheskoj bezopasnosti // Pravovoe gosudarstvo: Teoriya i praktika. – 2021. – № 3(65). – S.170-179.

[3] Anosov V.D., Lepskij V.E. Iskhodnye posylki problematiki informacionno-psihologicheskoj bezopasnosti //Problemy informacionno-psihologicheskoj bezopasnosti /pod red. A.V.Brushlinskogo, V.E.Lepskogo. – M., 1996. – S.7-11.

[4] Manojlo A.V. Gosudarstvennaya informacionnaya politika v osobyh usloviyah: Monografiya. – M., 2015. – 388 s.

[5] Emelin V.A., Rasskazova E.I., Thostov A.Sh. Psihologicheskie posledstviya razvitiya informacionnyh tekhnologij //Nacional'nyj psihologicheskij zhurnal. – 2012. – № 1(7). – S.81-87.

[6] Kim B.M. Psihologicheskoe vozdejstvie informacionnoj sredy na sovremennogo cheloveka // Psihologicheskij zhurnal, 2017, № 4(9). – S.101-104.

[7] Sagimbaeva A.E., Ermuhambetova M.A., Bidajbekov E.Y. Cifrovaya gramotnost': Uchebnik dlya uch-sya nachal'nyh klassov. – Almaty, 2021. – 72 s.

[8] Grinshkun V.V., Orynbaeva L.K. Mezhdunarodnyj opyt ispol'zovaniya innovacionnyh i informacionnyh tekhnologij dlya formirovaniya lichnostnyh kachestv i vospitaniya shkol'nikov //Vestnik Rossijskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: Informatizaciya obrazovaniya. – M.: RUDN, – 2020. – T.14. – № 1. – S.7-16.

[9] Moiseeva M.V., Stepanov V.K., Patarakin E.D., Ishkov A.D., Tupicin D.N. Razvitie professional'noj kompetentnosti v oblasti IKT: Bazovyj uchebnyj kurs. – M.: Obuchenie-Servis. – 2008. – 256 s.

[10] Barnes S.B. Computer-mediated communication: human to human communication across the Internet / Boston MA, Allyn and Bacon, – 2003. – 232 p.

[11] Hiltz S.R., Turoff M. The Network Nation: Human Communication via Computer. MF: Addison-Wesley Publishing Company, Inc., – 2016. – 452 p.

[12] Voropaev A.N., Zyatickij S.F., Leont'ev K.B., Toporkov M.A. Elektronnaya kniga i elektronno-bibliotechnye sistemy Rossii: Otraslevoj doklad. – M.: Federal'noe agentstvo po pechati i massovym kommunikaciyam, 2017. – 65 s.

[13] Thompson J.B. Books in the Digital Age. The transformation of Academic and Higher Education Publishing in Britain and the United States. Polity. – 2005. – 468 r.

[14] Nikulova G.A., Podobnyh A.V. Sredstva vizual'noj kommunikacii – infografika i metadizajn // Obrazovatel'nye tekhnologii i obshchestvo. – 2010. – № 13(2). – S.369-387.

[15] Rukosueva D.A. Metodika ocenki urovnya ponimaniya uchebno-verbal'noj informacii estestvenno-matematicheskih disciplin //Obrazovatel'nye tekhnologii i obshchestvo. – 2019. – № 14(2). – S.435-451.

[16] Williams F., Rice R.E., Rogers E.M. Research Methods and the New Media. Free Press, – 1988. 212 p.

[17] Komarova I.I. Budushchee doshkol'nogo obrazovaniya v epohu cifrovizacii //Sovremennoe doshkol'noe obrazovanie. – 2018. – № 8(90). – S.16-25. DOI: 10.24411/1997-9657-2018-10032.

[18] Lisenkova A.A. Vyzovy i vozmozhnosti cifrovoj epohi: sociokul'turnyj aspekt //Rossijskij gumanitarnyj zhurnal. – 2018. – № 3. – S.73-76.

Білім беру ортасын және виртуалды қауымдастықтарды ақпараттандыру қазіргі оқушыға психологиялық-педагогикалық әсер етудің факторлары

Л.К. Орынбаева[1], Г.Б. Таутаева[2], Аз.Н. Кошербаева[2], А.З. Алипбек[2]

[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)
[2]Оңтүстік педагогикалық университеті
(Шымкент, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада қазіргі оқушының зияткерлік және эмоционалды дамуы аясында түбегейлі өзгерістер тудыратын акпараттандыру процестеріне назар аударылады. Сонымен қатар, мақалада қазіргі оқушының зияткерлік және эмоционалды дамуы саласындағы түбегейлі өзгерістер мен ісіктерді тудыратын ақпараттандыру процестеріне назар аударылады. Авторлар ақпараттандыру қазіргі заманның өзекті мәселесі ретінде, мектеп оқушыларының жас ерекшеліктеріне қарамастан, олардың жеке қасиеттерін қалыптастыруға әсер ететінін дұрыс айтады. Осыған байланысты тұлға ойы айқын көрінеді: ересектер мен біздің балаларымыздың өмір салты, мотивациясы мен дүниетанымы өзгертетін ақпараттық қолдау

мен техникалық прогреске байланысты. Мақалада қарастырылған мәселе бойынша зерттеулерге шолу жасалынып, ғалымдардың әртүрлі көзқарастары келтірілген. Ақпараттық әсер мидың психикалық механизмдері арқылы адамның мінез-құлқын жанама түрде анықтаған кезде адамның психологиялық қауіпсіздігі ең маңызды болып табылаты айтылады. Ақпараттық әсерлер психологиялық қасиеттерді, күйлерді және жеке мінез-құлық үлгілерін өзгертеді, қайта құрылымдаған кезде нәтижеге жетеді. Қорытындылай келе, авторлар ақпараттық ортаға ақпараттық ағындар мен адам бастан кешіретін әр түрлі ақпараттық әсерлер кіреді, адамға тікелей немесе жанама, дереу немесе алыс әсер ете алатын динамикалық факторлардың жиынтығымен сипатталады деген қорытындыға келеді. Бұл қоғам адамға мінез-құлық нормаларын, құндылықтарын, көзқарастары мен стереотиптерін жеткізетін құрал ретінде әрекет етеді.

Түйін сөздер: акпараттандыру; ақпараттық орта; цифрландыру; психологиялық өзгерістер; эмоционалды интеллект; сандық технологиялар; бастауыш мектеп; негізгі мектеп.

Informatization of the educational environment and virtual communities as powerful factors of psychological and pedagogical impact on the modern student

L. Orynbayeva[1], G. Tautayeva[2], Az. Kosherbayeva[2], A. Alipbek[2]
[1]Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)
[2]South Kazakhstan Pedagogical University
(Shymkent, Kazakhstan)

Abstract

The article focuses on the processes of informatization, which entail drastic changes and new formations in the field of intellectual and emotional development of a modern student. The authors rightly point out that informatization as an urgent problem of our time, despite the age characteristics of schoolchildren, has an influencing effect on the formation of their personal qualities. In this regard, the idea sounds in relief: the life of adults and our children at school desks depends on information support and technological progress, which changes the way of life, motivation and worldview. The article provides an overview of research in this aspect and provides different points of view. The most relevant is the psychological security of the individual, when the informational impact determines human behavior indirectly, through the mental mechanisms of the brain. Informational influences achieve an effect when they change, restructure the psychological properties, states and behavioral patterns of a person. In conclusion, the authors come to the conclusion that the information environment includes information flows and information influences of various kinds that a person experiences, is characterized by a set of dynamic factors that can have a direct or indirect, immediate or long-term impact on a person. It acts as a means by which society translates norms, values, attitudes and behavioral stereotypes to a person.

Keywords: informatization; information environment; digitalization; cybersecurity emotional intelligence; digital technologies; basic school.

Поступила в редакцию: 25.09.2021

ҒТАМР 14.25.09 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.13*

Қ.Ж.АЛЬМЕНБЕТОВА

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті (Талдықорған, Қазақстан), karla_almenbetova@mail.ru

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІН ОҚУШЫЛАРДЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУҒА ДАЯРЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақала болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби дайындығын жетілдіру мәселелеріне арналған. Бастауыш сынып мұғалімі – өзінің кәсіби қызметімен жоғары деңгейде айналысатын және өзінің кәсіби дамуын одан әрі жобалай білетін қабілетті адам. Осыған орай мұғалім үнемі ізденісте болуы керек.Білім беру саласындағы нормативтік материалдарды, философиялық, психологиялық-педагогикалық зерттеулерді зерделеу негізінде математикалық білім беруді дамытудың және болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың математикалық қабілеттерін дамытуға даярлаудың өзектілігі анықталды. Мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауға негізделген тұжырымдамалық тәсілдер ашылып, бастауыш сынып оқушыларының жеке қабілеттерін дамытуға бағытталған бастауыш білім беру мазмұнына қойылатын талаптар, сондай-ақ мұғалімнің дайындық деңгейі мен құзыреттеріне қойылатын талаптар қарастырылған. Автор болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың математикалық қабілеттерін дамытуға даярлаудың педагогикалық шарттарын анықтады, олар пәнаралық өзара іс-қимыл мен білім беру бағдарламасы шеңберіндегі пәндердің интеграциясын қамтиды.

Түйін сөздер: математикалық қабілеттер; қабілеттерді дамыту; оқушылар; кіші оқушылар; бастауыш сынып мұғалімі; болашақ мұғалімдерді даярлау; математиканы оқыту.

Кіріспе. Ақпараттық қоғамның сипаттарының бірі телекоммуникация құралдары, есептеу техникасын кеңінен пайдалану, өндірісті және басқаруды автоматтандыру, еңбек қызметінің өндірістік-техникалық параметрлерін қайта құрудың жоғары қарқыны болып табылады. Сол себепті, математика және оның қосымшалары саласындағы кәсіби-қолданбалы білім мен іскерлікті жетілдіру қажеттілігін тәрбиелеуде математикалық білім беруде қоғам өсуде, олардан ғылыми және практикалық қызметте туындайтын кәсіби міндеттерді модельдеуге, талдауға және шешуге мүмкіндік беретін математикалық аппаратты меңгеру талап етіледі [1, Б.249].

Бұл міндет Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында нақты тұжырымдалған, ол таяу жылдардағы басым бағыттардың бірі ретінде қоғамды ақпараттандыру және ғылымды қажетсінетін жаңа технологияларды дамыту жағдайында кәсіби өсуге және кәсіптік ұтқырлыққа қабілетті жоғары білімді адамдарды даярлауды міндеттейді [2, Б.12]. Аталған проблеманы шешу оқушылардың математикалық қабілеттерін мақсатты түрде дамытуға, олардың білім мен іскерлікті меңгеруге дайындығын қалыптастыруға қабілетті мұғалімдерді даярлағанда ғана мүмкін болады. Бұл жағдай пән мазмұны бойынша оқыту процесінде оқушылардың математикалық қабілеттерін дамытуға мұғалімдерді дайындаудың тиімді жолдары мен құралдарын іздестіруді көздейді.

Алайда, жүргізілген зерттеулердің теориялық және қолданбалы маңыздылығына қарамастан, педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің педагогикалық және математикалық қабілеттерін дамыту

мәселесі теориялық ұғыну және эксперименталды зерделеу үшін ашық болып қалатынын атап өткен жөн, себебі, ЖОО-дағы оқытудың дәстүрлі ақпараттық-прагматикалық жүйесі осы проблеманы теориялық тұрғыдан да, практикалық тұрғыдан да шешу нақты қарастырылмаған.

Сол себепті, мақалада біз болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің оқушылардың математикалық қабілеттерін дамытуға даярлаудың қажеттілігі мен мүмкіндіктерін негіздеп, даярлау мәселесін зерттейміз.

Негізгі бөлім. Белгілі бір ғылымның дамуына сол салада қабілеттерін көрсететін адамдар негізгі үлесті қосатыны белгілі. Осыған байланысты мектеп өз алдына оқушылардың математикалық қабілеттерін, бейімділігі мен қызығушылықтарын жан-жақты дамыту, математикалық мәдениет деңгейін, оқушылардың математикалық даму деңгейін арттыру міндетін қояды [3, Б.78]. Сонымен қатар, математикаға деген қабілеттерінің жоғары деңгейін көрсететін оқушыларға ерекше назар аударуы керек, математиканы оқуға ерекше бейімділігі бар оқушылардың математикалық дамуына ықпал етуі қажет. Кейбір ғалымдардың пікірінше, математика пәніне қабілетті оқушыларды іздеудің орнына барлық оқушылардың математикалық даму мүмкіндіктерін іздеумен айналысу керек деп санайды [4, Б.92]. Бірақ бұл жағдайда біреуі екіншісін толықтырады. Көптеген мұғалімдер, тіпті психологтардың мынадай дарындылық туралы ұстанатын көзқарастары бар. Олар арнайы қабілеттерді неғұрлым ертерек дамытса, соғұрлым қабілетті болады дейді. Егер біз бір жағынан даму кезеңдері туралы физиологиялық және психофизиологиялық зерттеулерді және екінші жағынан жалпы қабілеттердің даму заңдылықтарын зерттейтін болсақ, онда көрнекті математик ұсынған ұстаным психологиялық тұрғыдан әлдеқайда негізделген екенін мойындаймыз.

А.Н. Колмогоровтың пікірінше, «балалар 10-12 жасқа дейін – өте жақсы жетістіктерге жетіп, ақыл-ой белсенділігі дамиды, осындай жаста мектептен тыс сабақтар - математикалық үйірмелер өте қажет, бірақ мүмкіндігінше, болашақ кәсіби мүдделерді алдын-ала белгілеуден аулақ болу керек. Ал, жоғары сыныптарда керісінше, 14-15 жас аралығында қатаң логика мен арнайы математикалық дағдыларды игеру қиынға соғады, себебі кеш қалып жатады» [5, Б.2]. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдері барлық мектеп оқушыларының математикалық қабілеттерін дамыту, олардың математикаға деген қызығушылықтары мен бейімділіктерін тәрбиелеу бойынша жүйелі жұмыс жүргізуі керек, сонымен қатар, математика пәнінен жоғары қабілеттерін көрсеткен оқушыларға ерекше назар аударып, олармен осы қабілеттерді одан әрі дамытуға бағытталған арнайы жұмыс ұйымдастыруы керек.

Әдістер. Оқушылардың математикалық қабілеттерін дамыту бойынша жұмыс принциптері.Мұнда оқушылардың аталған қабілеттерін дамыту бойынша жұмыстың сабақтарда да, сыныптан тыс сабақтарда да жүзеге асырылатын маңызды принциптері сипатталған. Принциптерді Э.Ж.Гингулис оқушылардың математикалық қабілеттерін дамыту бойынша жұмыс тәжірибесін талдау негізінде құрастырды [6, Б.25].

Оқушылардың белсенді өзіндік іс-әрекет принципі. Ол мұғалімнен жаңа материалды түсіндіруге нақты уақыт бөлуді талап етеді. Теориялық материалды толығымен түсіндірген жөн, осылайша осы тақырыптағы мәселелерді шешуге қажетті фактілердің жеткілікті толық жүйесі айқындалады. Бірақ содан кейінгі сабақтарда тек сабақтың бір бөлігінде ғана емес, тапсырмаларды шешу үшін бір немесе бірнеше сабақтар бойы толығымен практикалық сабақ ретінде жүргізіліп, пысықталуы тиіс [7, Б.94]. Әдетте, балаларға сабақта немесе үйірмеде шешілетін барлық 5-6 тапсырманың мәтіндері хабарланады. Сынып өз бетінше жұмыс істейді. Озат оқушылар бұл ретте бүкіл сабақ бойы жұмыс істейді, алайда жауабын соңына дейін оларға айту міндетті емес, тек дұрыс жауаптарын таптық деп мұғалімге хабарлау жеткілікті. Сыныптың негізгі бөлігі де өздігінен жұмыс істейді, бірақ озат оқушыларға қарағанда, аз тапсырмалар орындайды. Мұғалім ендігі ке-

зекте есеп шығаруда артта қалған балалармен жұмыс істейді.

Оқушылардың жеке және жас ерекшеліктерін ескеру принципі мұғалімде әр оқушының мүмкіндіктері туралы, оның әлеуетінің өсу динамикасы туралы нақты түсініктердің болуын талап етеді. Осы динамиканы ескере отырып, жеке тапсырмаларды ұсыну қажет. Олар орта деңгейдегі оқушылар үшін қол жетімді болуы керек. Осылайша, олар сәтсіздіктен қорғалған. Сонымен қатар, қабілетті балалар өздерінің ақыл-ой күштерін сынай алатын қиын тапсырмаларды да қажет етуі мүмкін. Сол себепті, жеке тапсырмаларды дайындауда мұғалімнен кең «тапсырмалық эрудицияны» талап етеді [8, Б.43].

Осы принципті іске асырудың әдістемелік құралдарына идеялар мен шешу әдістерін қысқаша мазмұнды талқылау жатады. III-IV сыныптарда оқушылар жаңа әдісті игеру сәттілікке ықпал ететінін түсіне бастайды.

Математикалық қабілеттердің әртүрлі компоненттерінің дамуына үнемі назар аудару принципі осы қабілеттердің көрінуінің күрделілігін атап өтуге мәжбүр етеді. Мұғалімдер бұл оқушыға қандай тәсіл үлкен жетістік пен алға жылжуды қамтамасыз ететінін ешқашан білмейді. Аталған қабілеттің барлық компоненттеріне жеткілікті назар аударғанда ғана жетістікке жете аламыз. Бұл үшін тапсырмаларды дұрыс таңдай білу қажет, сонымен қатар есепті шешудің әртүрлі тәсілдерін қарастыру арқылы қол жеткізуге болады. Геометриялық, көрнекі ойлардың нақты салмағын арттыруға бағытталған пайдалы әдістер. Олар сабақ уақытын үнемдейді, өйткені көрнекілік шарттың ауызша тұжырымын да, шешімнің егжей-тегжейлі жазбасын да алмастыра алады [9, Б.203].

Тапсырмаларды талдау кезінде бәсекелестік принципін есте сақтау өте маңызды. Сабақтан тыс уақытта әртүрлі математикалық олимпиадалар, «жекпе-жектер» және т.б. жақсы екені дәлелденді, сонымен қатар жарыс элементтерін сабақта да пайдалануға болады [10, Б.393].

Мұғалімнің «Кім тез шешеді? Кімнің шешімі ең қысқа болды? Ең қарапайым шешім? Ең тосын жауап?» және т.б. сұрақтары бәсекелестікке итермелейді. Кейде жарыстар оқушыларға кері әсерін де тигізуі мүмкін, нәтижесінде әлсіз оқушылар өздерінің құрдастарынан есеп шығаруда артта қалуын сезінеді, ал сыныптың ең жақсы «математиктері» менмен болып кетуі де мүмкін. Сол себепті, ұсынылған тапсырмалар барлық оқушылардың деңгейіне сай болуы керек. Сондай-ақ, III-IV сынып оқушылары өздерінің қабілеттерін байсалды түрде бағалайтындығын да ескеру қажет [11, Б.479].

Оқушыларға қол жетімді міндеттерді қарастыра отырып, кәсібилік принципі туралы ұмытпау керек. Ол мектеп оқушыларынан тірек тапсырмалар жүйесін сенімді меңгеруін талап етеді. Ол үшін дағдыларды бекіту, негізгі идеялар мен әдістерді қайталау бойынша күнделікті жұмыс жасау қажет. Сонымен қатар, «шығармашыл» принципін ұстану керек [12, Б.23].

Бұл дегеніміз, әр сабақ әр түрлі дәрежеде өтілуі керек және мазмұны да оқушыларға қызықты болуы керек. Мұғалім өзінің пәнге деген шынайы ынтасын математика тарихындағы қызық әңгімелермен және түрлі тапсырмаларды таңдау мүмкіндігі арқылы көрсете алады. Сабақтан тыс сабақтарда толық жүктеме принципін жүзеге асыруға мүмкіндік бар. Бұл үйірмеде немесе элективте ұсынылған тапсырмалардың жеткілікті жоғары деңгейін сақтау керек. Бұл дегеніміз, шешімдерді талқылау жылдамдығының жоғарылауы және оқушының үй тапсырмасына үлкен жүктеме берілуі. Үйде оқушы қандай да бір теориялық мәселе бойынша баяндама дайындап, қызықты есептер ойлап тауып, математикалық тақырыпта эссе жаза алады және т.б. [13, Б.94].

Қорытындылай келе, оқушылардың математикалық қабілеттерін дамыту мұғалімнің жеке басына тікелей байланысты екенін атап өтеміз. Егер оқушыларды қызықтыра алмаса, оқушылар өз мүмкіндіктерін сезінбесе, онда математика пәніне қызығушылықтары да азаяды.

Нәтижелер. Педагогикалық жағдайларды анықтау барысында біз «Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы бойынша мемлекеттік міндетті стандарттың базалық талаптарын басшылыққа алдық. Болашақ мұғалімдерді оқушылардың математикалық қабілеттерін дамытуға дайындау үшін біз 4 блокты бөлдік: мақсатты блок, ұйымдастыру блогы, мазмұндық блок және бағалау блогы.

1. Мақсатты блок болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың математикалық қабілеттерін дамытуға даярлау бойынша мақсаттарды, күтілетін нәтижелер мен міндеттерді қамтиды.

Мақсаты: болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың математикалық қабілеттерін дамытуға даярлау. Оқу міндеттері:

– студенттердің математикалық қабілеттерін дамыту;

– студенттердің педагогикалық қабілеттерін дамыту.

Екі оқу міндеті де оқу процесінде бірбіріне бағынады және осы технология компоненттерінің арасындағы жүйе құраушы байланыс болып табылатын технология мақсаттарына бағынады. Педагогикалық қабілеттердің үлкен тобынан математикалық қабілет таңдап алынды, себебі олар студенттер – болашақ математика мұғалімдері үшін маңызды.

2. Ұйымдастыру блогы. Екі оқу міндеті бірдей қойылғандықтан, олардың әрқайсысын шешуді ұсынамыз. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың математикалық қабілеттерін дамытуға даярлау мақсатында біз «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының студенттеріне арнап «Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту» пәнін әзірледік. Бұл курс «Математиканы оқыту әдістемесі» пәнінің дәстүрлі мазмұнын математикалық қабілеттерді дамытудың теориялық базасымен толықтырады, бұл осындай біліктерді дамытудың негізі болып табылатын білім мен біліктерді саналы меңгеруді қамтамасыз етеді [14, Б.17].

Екінші міндетті шешу келесі пайымдауларға негізделеді. Болашақ мұғалімдерді дайындау интегративті процесс болып табылады, өйткені оқытушының кәсіби қабілеті әртүрлі табиғаттың құрамдас бөліктерін біріктіреді: білім, білік және әр түрлі пән саласындағы дағдылар, практикалық біліктер, жеке қасиеттер.

Қазіргі уақытта заманауи талаптарға сәйкес сабақ құруға және өткізуге қабілетті жоғарыбіліктімамандарғасұраныстыңөсуіне байланысты кәсіби даярлықтың практикалық құрамдас бөлігіне маңыздылық артты [15, Б.204]. Сондықтан педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің практикалық дайындығын күшейту қажеттілігі туындады. Біз студенттердің педагогикалық қабілетін дамытудың ұйымдастырушылық моделін әзірледік.

3. Мазмұнды блок. «Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту» курсының бағдарламасын қамтиды. Біз дайындап ұсынып отырған элективті курс бағдарламасы І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің педагогика және психология факультеті Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының 2018-2019, 2019-2020 оқу жылында бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығындағы 2 курс оқу жоспары бағдарламасына ендірілген.

Курстың мақсаты: студенттерге бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытудың теориялық негіздерін, психологиялық-педагогикалық шарттарын және әдістемесін меңгерту.

Курстың міндеттері:

– бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабілеттерін дамытудың теориялық негіздерін ашып көрсету;

– қазіргі білім беру жүйесінде бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытудың ерекшеліктерін түсіндіру;

– бастауыш сынып оқушыларының зияткерлікжәнешығармашылыққабілеттерін дамытудың жолдарын меңгерту;

– оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту технологиясын жобалау, талдау және жүзеге асыру білім, біліктерін қалыптастыру.

Пәнді оқу нәтижесінде студент:

– қарастырылып отырған пән мәтінінде базалық психологиялық-педагогикалық ұғымдар, категориялар және қағидаларды білуі тиіс;

– қабілет түрлері және оның ғылымда алатын орнын білуі тиіс;

– зияткерлік және шығармашылық қабілеттерді қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық негіздерін білуі тиіс;

– оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту технологиясының теориялық негіздерін білуі тиіс;

– бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту жолдарын білуі және қолдана алуы тиіс;

– оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту технологиясын жобалау және жүзеге асыра білуі тиіс.

Бұл пән бойынша дәріс сабақтарында болашақ ұстаздар бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін қалай дамытуға болатыны жайында теориялық білім алады. Ал білік, дағдылар арнайы ұйымдастыру керек болатын іс-әрекет процесінде қалыптасады. Сондықтан білік, дағдыларды қалыптастыру үшін аудиториялық тәжірибелік сабақтар ұйымдастырылады.

4. Бағалау блогы. Ол студенттерге (деңгей бойынша педагогикалық және математикалық қабілеттердің даму деңгейін бағалау) және оқушыларға (математикалық қабілеттердің даму деңгейін бағалау) арналған диагностикалық әдістемелер мен бақылау тесттерін қамтиды.

Талдау. Жұмыстың *бірінші кезеңі* – бастауыш сынып мұғалімдерінің оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға даярлау туралы түсініктерін зерттеу. Зерттеуге бастауыш сынып (1-4 сынып) мұғалімдері (10 адам) қатысты. 2019 жылдың қыркүйегінде сауалнама жүргізілді, бұл бастауыш сынып мұғалімдерінің оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға деген көзқарасын анықтауға мүмкіндік берді. Сауалнама жүргізу үшін шарт қойылды – «иә» немесе «жоқ» деген жауап нұсқаларын белгілеу.

1. Бастауыш мектеп жасындағы балаларға арналған шығармашылық, әлеуметтік маңызы бар жобаларды атай аласыз ба?

2. Сабақтарда және сабақтан тыс уақыттарда балалардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытудың жолдарын білесіз бе?

3. Бастауыш сынып оқушыларының математикалық қабілеттері туралы білесіз бе?

4. Мұғалім бастауыш сынып оқушыларының математикалық қабілеттерін дамытуға тиімді ықпал ете ала ма?

5. Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеу процесінде сынып жетекшісі мен ата-аналардың шығармашылық өзара әрекеттерін айта аласыз ба?

Респонденттердің жауаптарын талдағаннан кейін бұл жерде оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту жолдарын толық біле бермейтіндігі туралы айтуға болады. Осылайша, мұғалімдердің 21% мектептегі оқу іс-шараларын дайындау мен өткізу барысында оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту жолдарын атап өтті. Сонымен бірге сынып жетекшісі мен ата-аналардың шығармашылық өзара әрекеттерін жеткілікті деп атап өтті. «Сабақтарда және сабақтан тыс уақыттарда балалардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытудың жолдарын білесіз бе?» деген сұраққа мұғалімдердің 61% негізінен «иә» және 4% ғана «жоқ» деп жауап берді. Алайда, егер шын мәнінде алатын болсақ, онда мұғалімдер зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытудың жолдары қандай екенін елестете бермейді. Алайда, кәсіби білім деңгейінің төмен болуына байланысты мұғалімдер жауап беруге қиналады. Әрине, мәселелерді бір мұғалім шеше алмайды. Әр түрлі саладағы мамандарды да

тарту керек: психологтар, әлеуметтік педагогтар, қоғамдық ұйымдардың өкілдері, пән мұғалімдері.

Сонымен қатар, мұғалімдер жауапкершілік салаларын бөліседі – тәрбие көбіне отбасының меншігіне айналады және тек бірқатар әлеуметтік функциялар бойынша ол мектепке ауысады. Нәтижесінде бірлескен білім беру үдерісінің мәнін жете түсінбеу және мектепке жеке тұлғаны қалыптастыруға көмектескісі келмеу байқалады.

Екінші кезең – оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселелері бойынша болашақ бастауыш сынып мұғалімдері – студенттерге сауалнама жүргізу. Студенттерге арналған сауалнама да құрастырылды.

1. «Қабілет», «шығармашылық қабілет» түсініктерін бұрын естіп пе едіңіз?
2. «Зият», «зияткерлік және шығармашылық қабілет» туралы білесіз бе?
3. Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік және шығармашылық қабілеттерінің даму деңгейін диагностикалау жолдарын білесіз бе?
4. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту бағдарламаларын жобалауды білесіз бе?
5. Бастауыш сынып оқушыларының математикалық қабілеттерін дамыту үшін мұғалімге қандай психологиялық-педагогикалық білім мен дағды қажет екендігін айта аласыз ба?

Студенттердің жауаптарын талдай отырып, оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту жолдарын білмейтіндігі байқалды.

«Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту»» атты элективті курс бойынша 2 курс студенттерімен жүргізілген сабақтардың нәтижесінде алдымен теориялық білімдерінің кең қорын жасау, кәсіби практикалық тәжірибелерін байыту үшін оқуда кәсіби жетістікке жетудің оңтайлы әдіс-тәсілдерін іздестіруге арналды.

Қорытындылайтын болсақ, ЖОО-да кәсіби даярлау мақсатында жүргізілген «Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту» атты элективті курсынан кейін өзгеру динамикасын байқадық. Зерттеу барысында алынған көрсеткіштер студенттердің ЖОО-да кәсіби даярлау мақсатында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің элективті курс пен семинарлардан кейін оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту жайлы түсінік қалыптасқандығын көрсетті. Сондықтан біз өз зерттеуімізде болашақ маман ретінде студенттердің ЖОО-да кәсіби даярлаудың алғышарты ретінде оқудан тыс жұмысты жүргізуге дайындығының жоғары деңгейде болуы талап етілген болатын. Диагностикалау барысында қалыптастыру экспериментінің мақсатына сәйкес жүргізілген сауалнама және қолданылған әдістемелер нәтижесі оқу, оқудан тыс әрекеттер негізінде бақылау және эксперименттік топтардың арнайы өлшемдері бойынша ЖОО-да кәсіби даярлау мақсатында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби дайындығының даму деңгейлері байқалды.

Қорытынды. Сонымен, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың математикалық қабілеттерін дамытуға даярлау мәселелерін зерттеу барысында біз келесі нәтижелер алдық.

Жүргізілген зерттеудің өзектілігі негізделген; аталған мәселе бойынша әдеби көздер талданды, нәтижесінде болашақ мұғалімдерді бастауыш сынып оқушыларының математикалық қабілеттерін дамытуға даярлау базасы болып табылатын теориялық ережелер анықталды. Болашақ мұғалімдердің математикалық және арнайы педагогикалық қабілеттерінің құрылымы анықталды. Бастауыш сынып оқушыларының математикалық қабілеттерін дамытудың табыстылығын қамтамасыз ететін педагогикалық жағдайлар анықталды, бұл жағдайларды екі топқа бөлу орынды: оқыту сапасы мен мұғалімдерді даярлау сапасы және екінші топтың детерминациялық сипаты негізделді. Бастауыш сынып

мұғалімдерін даярлаудың қолданыстағы оқу жоспары аясында оқу үрдісінде құрылған технологияны жүзеге асыру жолдары көрсетілді. ЖОО-да кәсіби даярлау мақсатында 2-курс студенттерімен «Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту» пәні бойынша жүргізілген сабақтардың нәтижесінде алдымен теориялық білімдерінің кең қоры жасалды, кәсіби практикалық тәжірибелерін байыту үшін оқуда кәсіби жетістікке жетудің оңтайлы әдіс-тәсілдері жасалды. ЖОО-да кәсіби даярлау мақсатында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің элективті курс пен семинарлардан кейін оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту жайлы түсінік қалыптасты. Жүргізілген сауалнама және қолданылған әдістемелер нәтижесі оқу, оқудан тыс әрекеттер негізінде бақылау және эксперименттік топтардың арнайы өлшемдері бойынша ЖОО-да кәсіби даярлау мақсатында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби дайындығының даму деңгейлері көрінді.

Болашақ мұғалімді даярлаудың әдістемелік жүйесі студенттерге оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытуды жүзеге асыру тәжірибесін игерудің, оқушылардың білімді меңгеруде кездесетін қиыншылықтары мен оның себептерін уақытылы айқындап, оларды жоюға қабілетті заманауи мұғалімді даярлаудың сәйкес теориялық және практикалық базасы болып отыр. Мұғалім оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту тек бақылау жүргізу іскерлігі емес, сабақ, сабақтар жүйесі, тақырыпты, бөлімді оқыту жобасы шеңберінде диагностикалық процесті дайындау, оны жүзеге асыру, нәтижелерді болжалдау және сол нәтижелерді дамыта оқыту технологиясын жетілдіруде пайдалану, оқушы тұлғасында болатын өзгерістерді білу үшін оқушының оқу іс-әрекетінің жағдайын зерттеуге бағытталған білік ретінде анықталды.

Дегенмен, бұл мәселе әлі де зерттеуді қажет етеді. Келешекте оқыту процесін оңтайландыру мақсатында мұғалімдердің математикалық және педагогикалық қабілеттерінің жекелеген компоненттерінің жүйеішілік өзара байланысын анықтауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Абилкасимова Г., Жәнтекеева А.А. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін арттыру- қажетті шартты білім сапасын көтеру //Қазақстанның ғылымы мен өмірі. – 2018. – № 3/1 (59). – 249-252 б.

[2] ҚР Білім туралы заңы. – 27 шілде, 2007. – № 319-III.

[3] Сұлтанбек М.Ж. Қазақстанда бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби-педагогикалық даярлау жүйесінің даму кезеңдері (1991-2011 ж.ж.): филос. док. (PhD) ... дис. – Алматы, 2018. – 150 б.

[4] Борибекова Ф., Альменбетова Қ.Ж., Алпысбаева Н.С., Тажинова Г.А., Шатырбаева Г.Ж. Бастауыш мектеп оқушыларының шығармашылық дарындылығын дамыту: Оқу құралы. – Талдықорған, 2018. – 174 б.

[5] Колмогоров А.Н. Математика XIX века: Математическая логика. Алгебра. Теория чисел. Теория вероятностей [Электрондық ресурс]: URL: https://www.koob.ru/kolmogorov/matematika_xix_veka/ (өтінім берілген күні: 26.10.2021).

[6] Мырзалиева К.Ж., Орынбаева Э.Е. Бастауыш сыныптардағы математикалық ойындар мен қызықты тапсырмалар: Оқу құралы. – Б.м., 2019. – 40 б.

[7] Плахотник О.В., Жолтаева Г.Н., Альменбетова К.Ж. Развитие творческих способностей младших школьников //Заметки Ученого. – Часть 1. – Ростов-на-Дону. – 2021. – № 3. – С.92-96.

[8] Айкинбаева Г.К. Баланың ой-өрісін дамытуға арналған логикалық тапсырмалар: Бастауыш мектеп оқушыларына арналған оқу құралы. – Алматы: Лантар Трейд, 2018. – 87 б.

[9] Сагинова Ж.К., Қызықты математика. ҚР «Órkeniet» ғылыми-әдістемелік орталығы. – Атырау, 2020. – 238 б.

[10] Альменбетова Қ.Ж., Жолтаева Г.Н., Ыбыраимжанов Қ.Т. Бастауыш сынып оқушыларының математикалық қабілеттерін дамыту мәселесі //Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршы. Педагогикалық ғылымдар сериясы. – 2019. – № 1(61). – 393-398 бб.

[11] Feyzuldaeva S., Ybyraimzhanov K., Mailybaeva G., Ishanov P., Beisenbaeva A. Vocational training of future elementary school teacher by means realization of inter-subiectcontinuity. Revista de Ciencias Humanas y Sociales Aflo 34, No 85-2,2018, ISSN 1 012-1587zTSSNe: 2477 -9385 Maracaibo. Venezuela. B.479-516.

[12] Беқболғанова А.Қ., Бекболганова А.Қ., Даулеткулова А.Ө., Математиканы оқыту барысында төменгі сынып оқушыларынын логикалық ойлауын дамыту әдістемесі: Монография. – Б.м., 2019. – 198 б.

[13] Жолтаева Г.Н., Майлыбаева Г.С. Бастауыш сынып мұғалімінің диагностикалық іс-әрекеті: Оқу құралы. – Талдықорған: І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің баспа бөлімі, 2021. – 148 б.

[14] Сағымбекова П.С., Тортаева А.С., Тлеубаева Э.Ы. Бастауыш мектепте математиканы оқыту әдістемесі: Оқу құралы. – 2-ші толықтырылған басылым. – Тараз, 2016. – 234 б.

[15] Фейзулдаева С.А., Бейсенбаева А.М. Бастауыш мектеп мұғалімін кәсіби даярлау диагностикасы //Шоқан оқулары – 21: Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті. – 2017. – сәуір 21. – 203-208 бб.

References

[1] Abilkasimova G., Zhantekeeva A.A. Mugalimnin kasibi kuzyrettiligin arttyru- kazhetti shartty bilim sapasyn koteru //Kazakstannyn gylymy men omiri. – 2018. – № 3/1 (59). – 249-252 b.

[2] KR Bilim turaly zany. – 27 shilde, 2007. – № 319-III.

[3] Sultanbek M.Zh. Kazakstanda bastauysh synyp mugalimderin kasibi-pedagogikalyk dayarlau zhujesinin damu kezenderi (1991-2011 zh.zh.): filos. dok. (PhD) ... dis. – Almaty, 2018. – 150 b.

[4] Boribekova F., Al'menbetova K.Zh., Alpysbaeva N.S., Tazhinova G.A., Shatyrbaeva G.Zh. Bastauysh mektep okushylarynyn shygarmashylyk daryndylygyn damytu: Oku kuraly. – Taldykorgan, 2018. – 174 b.

[5] Kolmogorov A.N. Matematika XIX veka: Matematicheskaya logika. Algebra. Teoriya chisel. Teoriya veroyatnostej [Elektrondyk resurs]: URL: https://www.koob.ru/kolmogorov/matematika_xix_veka/ (otinim berilgen kuni: 26.10.2021).

[6] Myrzalieva K.Zh., Orynbaeva E.E. Bastauysh synyptardagy matematikalyk ojyndar men kyzykty tapsyrmalar: Oku kұraly. – B.m., 2019. – 40 b.

[7] Plahotnik O.V., Zholtaeva G.N., Al'menbetova K.Zh. Razvitie tvorcheskih sposobnostej mladshih shkol'nikov //Zametki Uchenogo. – Chast' 1. – Rostov-na-Donu. – 2021. – № 3. – S.92-96.

[8] Ajkinbaeva G.K. Balanyn oj-orisin damytuga arnalgan logikalyk tapsyrmalar: Bastauysh mektep okushylaryna arnalgan oқu kuraly. – Almaty: Lantar Trejd, 2018. – 87 b.

[9] Saginova Zh.K., Kyzykty matematika. KR «Órkeniet» gylymi-adistemelik ortalygy. – Atyrau, 2020. – 238 b.

[10] Al'menbetova K.Zh., Zholtaeva G.N., Ybyraimzhanov K.T. Bastauysh synyp okushylarynyn matematikalyk kabiletterin damytu maselesi //Abaj atyndagy KazUPU Habarshy. Pedagogikalyk gylymdar seriyasy. – 2019. – № 1(61). – 393-398 bb.

[11] Feyzuldaeva S., Ybyraimzhanov K., Mailybaeva G., Ishanov P., Beisenbaeva A. Vocational training of future elementary school teacher by means realization of inter-subiectcontinuity. Revista de Ciencias Humanas y Sociales Aflo 34, No 85-2,2018, ISSN 1 012-1587zTSSNe: 2477 -9385 Maracaibo. Venezuela. B.479-516.

[12] Bekbolganova A.K., Bekbolganova A.K., Dauletkulova A.O. Matematikany okytu barysynda tomengi synyp okushylarynyn logikalyk ojlauyn damytu adistemesi: Monografiya. – B.m., 2019. – 198 b.

[13] Zholtaeva G.N., Majlybaeva G.S. Bastauysh synyp mugaliminin diagnostikalyk is-areketi: Oku kuraly. – Taldykorgan: I.Zhansygirov atyndagy Zhetisu universitetinің baspa bolimi, 2021. – 148 b.

[14] Sagymbekova P.S., Tortaeva A.S., Tleubaeva E.Y. Bastauysh mektepte matematikany okytu adistemesi: Oku kuraly. – 2-shi tolyktyrylgan basylym. – Taraz, 2016. – 234 b.

[15] Fejzuldaeva S.A., Bejsenbaeva A.M. Bastauysh mektep mugalimin kasibi dayarlau diagnostikasy // Shokan okulary – 21: Halykaralyk gylymi-tazhiribelik konferenciya materialdary. – Sh.Ualihanov atyndagy Kokshetau memlekettik universiteti. – 2017. – sauir 21. – 203-208 bb.

Проблемы подготовки будущих учителей начальных классов к развитию математических способностей учащихся

К.Ж. Альменбетова
Жетысуский университет им.И.Жансугурова
(Талдыкорган, Казахстан)

Аннотация

Статья посвящена вопросам совершенствования профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов. Учитель начальных классов-способный человек, который на высоком уровне занимается своей профессиональной деятельностью и умеет проектировать свое профессиональное развитие дальше. В связи с этим учитель должен находиться в постоянном поиске. На основе изучения нормативных материалов, философских, психолого-педагогических исследований в области образования определены актуальность развития математических образования и подготовки будущих учителей начальных классов к развитию математических способностей учащихся. В статье раскрыты концептуальные подходы, положенные в основу подготовки будущих учителей начальных классов, рассмотрены требования к содержанию начального образования, направленные на развитие индивидуальных способностей младших школьников, а также требования к уровню подготовки и компетенциям учителя. Автор определила педагогические условия подготовки будущих учителей начальных классов к развитию математических способностей учащихся, которые включают междисциплинарное взаимодействие и интеграцию дисциплин в рамках образовательной программы.

Ключевые слова: математические способности; развитие способностей; учащиеся; младшие школьники; учитель начальных классов; подготовка будущих учителей; обучение математике.

Problems of preparing future primary school teachers for the development of students ‘ mathematical abilities

K. Almenbetova
I.Zhansugurov Zhetysu University
(Taldykorgan, Kazakhstan)

Abstract

The article is devoted to the issues of improving the professional training of future primary school teachers. A primary school teacher is a capable person who is engaged in his professional activities at a high level and knows how to design his professional development further. In this regard, the teacher should be in constant search. Based on the study of normative materials, philosophical, psychological and pedagogical research in the field of education, the relevance of the development of mathematical education and the preparation of future primary school teachers for the development of students ‘ mathematical abilities is determined. In the article kontseptualnye approaches underlying the training of future primary school teachers, the requirements to the content of primary education, aimed at developing the individual abilities of younger schoolchildren, and also requirements to qualifications and competencies of teachers. The author has determined the pedagogical conditions for preparing future primary school teachers for the development of students ‘ mathematical abilities, which include interdisciplinary interaction and integration of disciplines within the educational program.

Keywords: mathematical abilities; development of abilities; students; primary school students; primary school teacher; training of future teachers; teaching mathematics.

Поступила в редакцию: 03.10.2021

МРНТИ 14.25.09 https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.14

Б.Т.ЕСИНГЕЛЬДИНОВ[1]*, Н.К.АШИРБАЕВ[1], Г.М.ИСМАИЛОВА[2],
Р.М.САРСЕКЕНОВ[2], П.Ш.САБЫРХАНОВА[1]

[1]Южно-Казахстанский университет имени М.Ауэзова (Шымкент, Казахстан),
[2]Филиал «Центр педагогических измерений» АОО «Назарбаев
Интеллектуальные школы» (Нур-Султан, Казахстан),
baurzhan-esingel@mail.ru*, ank_56@mail.ru, ismailova_g@cpi.nis.edu.kz,
sarsekenov_r@cpi.nis.edu.kz, sabyrkhanova@mail.ru

ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ УЧАЩИХСЯ

Аннотация

В статье освещен краткий анализ тенденций в образовании, обзор исследований казахстанских и зарубежных педагогов в области применения дифференцированного подхода в обучении и системы оценки учебных достижений обучающихся за последние годы. Показана целесообразность применения дифференцированного подхода в условиях действующей системы критериального оценивания учебных достижений учащихся. Отмечается важность роли учителя в применении дифференциации в процессе обучения и оценивания. Приводятся результаты анализа анкетирования учителей математики общеобразовательных школ по вопросу применения дифференцированного подхода в учебном процессе. Для анализа результатов анкетирования использовался непараметрический метод «Критерий Хи-Квадрат Пирсона». Сделаны выводы по итогам проведенного исследования, которые позволили определить направления для оказания методической поддержки педагогам по применению дифференциации в процессе оценивания.

Ключевые слова: дифференцированный подход; процесс обучения математике; критериальное оценивание; формативное оценивание; суммативное оценивание.

Введение. Во многих странах мира наблюдается большое отставание стандартов образования от требований времени. *Halinen* ввел в обиход такое понятие как «*time-lag*», обозначающее время, между осознанием необходимости внесения изменений в учебные программы и самим процессом пересмотра и внедрения изменений. Несмотря на наличие «*time-lag*», обновление содержания учебных программ является обязательным согласно требованиям времени [1]. На текущем этапе развития система образования Республики Казахстан также претерпевает реформы, включающие в себя обновление учебных программ и внедрение системы критериального оценивания.

Одним из способов отследить качество внедряемых учебных программ является контроль и оценка образовательных достижений обучающихся. Контроль и оценка являются неотъемлемой частью учебного процесса, так как дает учителю возможность определить на каком уровне находится ученик, куда ему необходимо двигаться в своем обучении и что для этого необходимо сделать. Оценка позволит учителю организовать учебный процесс с учетом индивидуальных потребностей каждого учащегося, что очень важно в условиях гуманизации образовательного процесса, в основе которого лежит развитие личности каждого учащегося.

Ключевую роль во внедрении новшеств в системе образования играет готовность педагогов реализовать внедряемые изменения. Своевременное определение понимания учителя, выявление его затруднений позволит сократить «*time-lag*». В данной статье рассматриваются результаты анкетирования

учителей математики общеобразовательных школ, проводимого с целью определить готовность педагогов применять дифференцированный подход в оценивании учебных достижений учащихся.

Основная часть. Применение дифференцированного подхода в учебном процессе всегда было актуальным вопросом образования. Дифференциация рассматривалась как адаптация учебных программ, применение различных форм и методов обучения, создание классов по определенному принципу (например, по гендерному, профилирующему предмету и др.), определение траектории обучения каждого ученика на основе диагностики его образовательных способностей, поддержка учащихся в процессе обучения [2-4].

Оценка, контроль, отметка, проверка, учет знаний учащихся часто отождествляют с таким понятием, как оценивание, несмотря на то, что данные понятия далеки друг от друга. История развития системы оценивания богата: оценивание использовалось как мотивация или наказание, применялись различные шкалы оценивания, использовались балльные, процентные или буквенные обозначения результатов оценивания. Но на современном этапе развития оценивание в первую очередь должно основываться на критериях и быть понятной всем участникам учебного процесса [5; 6].

Встречается достаточное количество источников и исследований дифференцированного подхода в обучении и оценивании учебных достижений учащихся, однако существует дефицит исследований применения дифференцированного подхода в оценивании.

Материалы и методы. Авторами статьи изучают вопрос применения дифференцированного подхода в оценивании учебных достижений обучающихся. Для проведения исследования авторами были изучены результаты исследований казахстанских и зарубежных ученых, осуществлен литературный обзор их трудов. Проведено анкетирование учителей математики общеобразовательных школ, обработаны результаты анкетирования.

Для обработки результаты опроса был использован метод «Критерий Хи-Квадрат Пирсона» который способствует тестированию гипотезы.

Нулевая гипотеза: отсутствует взаимосвязь между пониманием учителей общеобразовательных школ дифференцированного подхода в оценивании и возможностью его реализации в системе критериального оценивания.

Альтернативная гипотеза: присутствует взаимосвязь между пониманием учителей общеобразовательных школ дифференцированного подхода в оценивании и возможностью его реализации в системе критериального оценивания.

Критерий Хи-Квадрат Пирсона рассчитывался по формуле формуле:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^{r}\sum_{j=1}^{c}\frac{\left(A_{ij} - E_j\right)^2}{E_j}$$

где:

A_{ij} – фактическая частота в i-й строке, j-м столбце

E_{ij} – ожидаемая частота в i-й строке, j-м столбце

r – число или ряды

c – количество столбцов [7].

Результаты и дискуссия. Оценивание – это процесс сбора (диагностики) и интерпретации данных об успехах учащихся с целью принятия решения учителем. Полученная информация помогает учителю внести изменения в преподавание и обучение и создать эффективное взаимодействие учащихся на уроке. Основная задача оценивания – информирование учителя [8].

Использование формального (тесты, опрос, проверка домашнего задания) и неформального (беседы, наблюдение, жесты руками) оценивания на уроке позволит с различных сторон взглянуть на результаты учащихся: с неформальной точки зрения – на общую картину деятельности класса; с формальной точки зрения – на информацию о результатах каждого ученика по достижению конкретной цели обучения [8].

Педагоги часто дискутируют по поводу эффективности формальных и неформальных оценок и вовлеченности учащихся в процесс оценки. Как отмечает У.Г. Адигезалов, молодые учителя поддерживают самостоятельность и вовлеченность учащихся в процесс, а более взрослые педагоги придерживаются в основном традиционных методов, в частности тестов [9].

Результаты исследования F.Ukobizaba, G.Nizeyimana, A.Mukuka показали, что применение таксономии целей обучения, модели навыков мышления высокого порядка (HOTS), использование аутентичного и динамичного оценивания в совокупности с методами обучения будут способствовать развитию у учащихся навыков решения математических задач. Авторы рекомендуют учителям обращать внимание на используемые стратегии и методы оценивания и направить их на развитие навыков учащихся, необходимых для жизнедеятельности в современном обществе [10].

V.Chytry, M.Kubiatko отмечают роль суммативного оценивания в формировании математических способностей учащихся. Авторы показали существование положительной корреляция между суммативной оценкой и уровнем логического мышления учащихся. Результаты оценивания позволят сосредоточить внимание учителя на продвижении от трудностей учащихся в изучении математики до полного ее понимания [11].

Обзор исследований показывают, что эффективность дифференциации на уроке определяется результатами оценивания, используя результаты оценки учитель сможет организовать дифференцированный подход к каждому учащемуся. Действующая система критериального оценивания, цель которой заключается в получении объективной информации о результатах обучения на основе критериев оценивания для дальнейшего совершенствования учебного процесса, способствует реализации дифференцированного обучения [12].

Результаты исследования Г.С. Абрамовой, В.С. Машошиной показали необходимость предоставления учителям возможности бросить вызов сильным ученикам и поддержать тех, кто испытывает трудности. Учителям важно обеспечить дифференциацию по различным типам деятельности, а также предоставлять регулярную качественную обратную связь чтобы удовлетворить образовательные потребности учащихся [13].

C.A. Tomlinson в своей книге «Assessment and student success in a differentiated classroom» говорит о пяти ключевых элементах дифференциации на уроке: образовательная среда, учебные программы, оценивание, инструкции и лидерство/управление. Оценивание является связующим звеном между всеми элементами дифференциации. Эффективное применение оценивания для дифференциации расширяет возможности учителей, делает учителей профессионалами [8].

R.Roberts отмечает, что ни один класс никогда не бывает полностью однородным, учителям следует как можно больше думать о том, как удовлетворить индивидуальные потребности учащихся. Но при этом учителю не обязательно давать разные задания, организовывать работу учащихся индивидуально или в группе. Автор говорит, что дифференциацию можно организовать через:

1) постановку индивидуальных целей учащихся;

2) подбор соответствующих методов и форм обучения;

3) предоставление заданий и ресурсов к ним в качестве поддержки [14].

М.А. Мазниченко, Н.И. Нескоромных, А.Н. Платонова, А.М. Мамадалиев исследовали вопрос работы с одаренными детьми, профессиональную позиции учителей в работе с такими учащимися, оценки собственной педагогической деятельности педагогов. Результаты анкетирования учителей, проведенного авторами, показали, что при организации работы с одаренными детьми большинство педагогов полагаются на обмен опытом с коллегами (64,1%) и рефлексию собственного педагогического опыта (38,5%) [15].

Таким образом, анализ литературы в области оценивания и применения дифференцированного подхода показывает, что для их

качественной реализации в учебном процессе учитель должен быть готов к совершенствованию собственной педагогической деятельности.

Для определения наличия взаимосвязи между пониманием учителей дифференцированного подхода в оценивании и возможностью его реализации в системе критериального оценивания было проведено анкетирование. В анкетировании приняло участие 83 учителя математики общеобразовательных школ. Респондентам необходимо было оценить степень своего согласия по шкале Ликерта со следующими утверждениями:

1. Дифференциация не всегда приемлема на уроке.
2. Дифференцированный подход возможно применить не только в обучении, но и в оценивании.
3. Дифференциация при оценивании возможно только через задания различной трудности.
4. Дифференцированный подход возможен при формативном оценивании.
5. Дифференцированный подход возможен при суммативном оценивании.
6. Система критериального оценивания позволяет реализовать дифференцированный подход.
7. Планирование урока с учетом дифференцированного подхода занимает много времени.

Результаты анкетирования показали, что наибольшее количество учителей чаще согласны (45) со всеми 7 утверждениями. По всем утверждениям, количество полностью согласных учителей варьируется в интервале от 5 до 17 (10% от общего количества 581 ответов респондентов), что намного больше тех, кто полностью не согласен от 0 до 3 (1%), что показывает общее смещение распределения ответов в пользу согласных с утверждениями. Описательная статистика данных показана в Таблице 1.

Таблица 1

Описательная статистика данных

Показатели	**Полностью согласен**	**Согласен**	**Частично согласен**	**Не согласен**	**Полностью не согласен**	**Затрудняюсь ответить**
Ряды	***Ряд 1***	***Ряд 2***	***Ряд 3***	***Ряд 4***	***Ряд 5***	***Ряд 6***
Мода	5	45	24	4	0	3
Минимум	5	31	20	1	0	3
Максимум	17	45	30	15	3	9
Общее количество	59	261	177	43	7	34

Наибольшее количество согласных – по 45 учителей ответили на вопросы «Дифференцированный подход возможно применить не только в обучении, но и в оценивании» и «Система критериального оценивания позволяет реализовать дифференцированный подход». 34 учителя затруднялись оценить степень своего согласия с утверждениями. При этом присутствует 66 учителей, которые согласны или частично согласны с тем, что дифференциация не всегда приемлема на уроке. Большинство педагогов согласны с тем, что планирование урока с учетом дифференцированного подхода занимает много времени. Более подробные количественные данные результатов опроса показаны на Рисунке 1.

Для проведения дальнейшей статистической обработки ответы респондентов были сгруппированы в таблице сопряженности по группам «согласен» и «не согласен» в разрезе рассматриваемых утверждений «дифференцированный подход» и «система оценивания» (Таблица 2).

Рассчитанное значение $\chi 2$ составило 1,5895. Мы не можем отклонить нулевую гипотезу, рискуя ошибиться с вероятностью 21% (p-value = 0.2074). Так как *p-value* меньше чем альфа равный 0,05 можно сделать заключение, что нет взаимосвязи между пониманием учителей общеобразовательных школ дифференцированного подхода в оценивании и возможностью его реализации в системе критериального оценивания. Следовательно, подтверждается нулевая гипотеза.

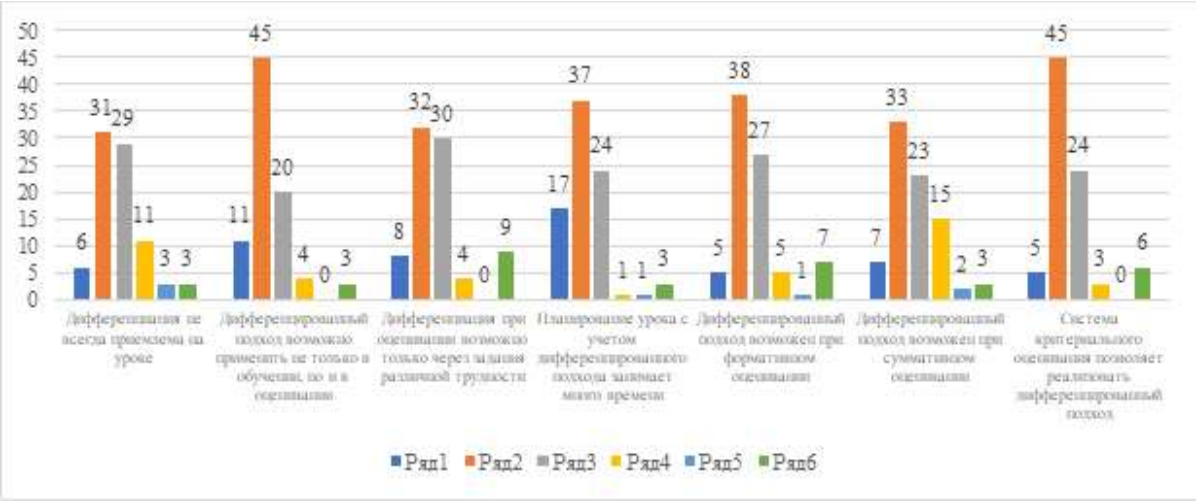

Рисунок 1. **Количество ответов учителей по уровням согласия**

Таблица 2

Наблюдаемые данные

Утверждение	**Согласен**	**Не согласен**	Всего
Дифференцированный подход	290	24	314
Система оценивания	207	26	233
Всего	497	50	547

Заключение. Результаты литературного обзора показали актуальность применения дифференцированного подхода и оценивании образовательных достижений обучающихся. Правильное применение результатов оценивания предоставит педагогам возможности более эффективной реализации дифференцированного подхода в процессе обучения математики.

Анализ результатов показал, что 92% педагогов согласны с тем, что дифференцированный подход возможен при оценивании и 89% отметили, что действующая система критериального оценивания позволяет реализовать дифференцированный подход. При этом 84% педагогов видят возможность реализации дифференцированного подхода при формативном оценивании, что на 8% больше количества педагогов, согласных с возможностью реализации дифференцированного подхода при формативном оценивании. Несмотря на высокую степень согласия с утверждениями, взаимосвязь между пониманием дифференцированного подхода и возможностью его реализации при критериальном оценивании отсутствует. Следовательно, вопрос поддержки педагогов в организации дифференцированного подхода при критериальном оценивании является актуальным на данном этапе развития системы образования.

Список использованных источников

[1] Halinen I. Managing the timelag-dilemma. Paper prepared for the OECD2030 project, Paris, 2017.

[2] Темербекова А.А. История возникновения и развития идей дифференцированного обучения в России //Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2002. – № 2(30). – С.96-99.

[3] Confrey J., Toutkoushian E., Shah M. Working at scale to initiate ongoing validation of learning trajectory-based classroom assessments for middle grade mathematics //The Journal of Mathematical Behavior. – 2020. – Т.60. – P.100818.

[4] Orr R. 100 идей для учителей начальной школы: дифференциация. – Нур-Султан: Ұлттық аударма бюросы. – 2017 – 132 с.

[5] Амонашвили Ш.А. Сущность оценки и отметки //Мир науки, культуры, образования. – 2007. – № 2. – С.77-79.

[6] Есингельдинов Б.Т., Аширбаев Н.К., Абсатова М.Б. Білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесінің даму тарихы //Вестник Педагогические науки – 2020. – Т.68. – № 4. – С.42-47.

[7] Hayslett H.T. Statistics. Oxford: Clays Ltd, St Ives plc., 1981. 246 c.

[8] Tomlinson C.A., Moon T.R. Assessment and student success in a differentiated classroom, Va.: ASCD, USA, 2013. – 175 p.

[9] Адигезалов У. Содержание и формы тестов по математике. Требования к составлению педагогических тестов //Педагогика и психология. – 2021. – № 2(47). – С.161-168.

[10] Ukobizaba F., Nizeyimana G., Mukuka A. Assessment Strategies for Enhancing Students' Mathematical Problem-Solving Skills: A Review of Literature //Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education. – 2021. – Т.17. – № 3.

[11] Chytry V., Kubiatko M. Pupils' Summative Assessments in Mathematics as Dependent on Selected Factors //Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education. – 2021. – Т. 17. – №8.

[12] Можаева О.И., Шилибекова А.С., Зиеденова Д.Б. Методология системы критериального оценивания учебных достижений учащихся. Учебно-метод. пособие. – Астана: Назарбаев Интеллектуальные школы, 2017. – 38 с.

[13] Abramova G.S., Mashoshina V.S. On Differentiation Strategies in the EFL Mixed-Ability Classroom: Towards Promoting the Synergistic Learning Environment //European Journal of Contemporary Education. – 2021. – № 10(3): – 558-573.

[14] Roberts, R. Simple Ways to Differentiate Materials for Mixed Level Classes. Elt-resourceful [Internet] [Электронный ресурс]: URL: https://elt-resourceful.com/ideas-for-providing-differentiation-that-dont-involve-writing-different-materials-and-a-different-plan-for-each-student-in-the-class-2/ (дата обращения: 10.12.2020).

[15] Maznichenko M.A., Neskoromnykh N.I., Platonova A.N., Mamadaliev A.M. The Potential of Motion Pictures as a Non-Traditional Form of Pedagogical Information Relating to Working with Gifted Children // European Journal of Contemporary Education. – 2021. 10(2): – 409-427.

References

[1] Halinen I. Managing the timelag-dilemma. Paper prepared for the OECD2030 project, Paris, 2017.

[2] Temerbekova A.A. Istoriya vozniknoveniya i razvitiya idej differencirovannogo obucheniya v Rossii // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – 2002. – № 2(30). – S.96-99.

[3] Confrey J., Toutkoushian E., Shah M. Working at scale to initiate ongoing validation of learning trajectory-based classroom assessments for middle grade mathematics //The Journal of Mathematical Behavior. – 2020. – T.60. – R.100818.

[4] Orr R. 100 idej dlya uchitelej nachal'noj shkoly: differenciaciya. – Nur-Sultan: Ұlttyқ audarma byurosy. – 2017 – 132 s.

[5] Amonashvili Sh.A. Sushchnost' ocenki i otmetki //Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya. – 2007. – № 2. – S.77-79.

[6] Esingel'dinov B.T., Ashirbaev N.K., Absatova M.B. Bilim alushylardyn oku zhetistikterin bagalau zhujesinin damu tarihy //Vestnik Pedagogicheskie nauki – 2020. – T.68. – № 4. – S.42-47.

[7] Hayslett H.T. Statistics. Oxford: Clays Ltd, St Ives plc., 1981. 246 c.

[8] Tomlinson C.A., Moon T.R. Assessment and student success in a differentiated classroom, Va.: ASCD, USA, 2013. – 175 p.

[9] Adigezalov U. Soderzhanie i formy testov po matematike. Trebovaniya k sostavleniyu pedagogicheskih testov //Pedagogika i psihologiya. – 2021. – № 2(47). – S.161-168.

[10] Ukobizaba F., Nizeyimana G., Mukuka A. Assessment Strategies for Enhancing Students' Mathematical Problem-Solving Skills: A Review of Literature //Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education. – 2021. – T.17. – № 3.

[11] Chytry V., Kubiatko M. Pupils' Summative Assessments in Mathematics as Dependent on Selected Factors //Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education. – 2021. – T. 17. – №8.

[12] Mozhaeva O.I., Shilibekova A.S., Ziedenova D.B. Metodologiya sistemy kriterial'nogo ocenivaniya uchebnyh dostizhenij uchashchihsya. Uchebno-metod. posobie. – Astana: Nazarbaev Intellektual'nye shkoly, 2017. – 38 s.

[13] Abramova G.S., Mashoshina V.S. On Differentiation Strategies in the EFL Mixed-Ability Classroom: Towards Promoting the Synergistic Learning Environment //European Journal of Contemporary Education. – 2021. – № 10(3): – 558-573.

[14] Roberts, R. Simple Ways to Differentiate Materials for Mixed Level Classes. Elt-resourceful [Internet] [Elektronnyj resurs]: URL: https://elt-resourceful.com/ideas-for-providing-differentiation-that-dont-involve-writing-different-materials-and-a-different-plan-for-each-student-in-the-class-2/ (data obrashcheniya: 10.12.2020).

[15] Maznichenko M.A., Neskoromnykh N.I., Platonova A.N., Mamadaliev A.M. The Potential of Motion Pictures as a Non-Traditional Form of Pedagogical Information Relating to Working with Gifted Children // European Journal of Contemporary Education. – 2021. 10(2): – 409-427.

Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудағы саралау тәсілі

Б.Т. Есингельдинов[1]*, Н.К. Аширбаев[1], Г.М. Исмаилова[2], Р.М. Сарсекенов[2], П.Ш. Сабырханова[1]

[1]М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті
(Шымкент, Қазақстан),
[2]«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ «Педагогикалық
өлшемдер орталығы» филиалы
(Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада білім беру үрдістеріне қысқаша талдау жасау, оқытуда сараланған тәсілді қолдану саласындағы қазақстандық және шетелдік педагогтердің зерттеулеріне және білім алушылардың соңғы жылдардағы оқу жетістіктерін бағалау жүйесіне шолу жасалады. Оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалаудың жүйесін қолдану жағдайында сараланған тәсілдің қолданысының орынды екендігі көрсетілген. Оқыту мен бағалау процесінде саралауды қолданудағы мұғалімнің рөлінің маңыздылығы аталып өтіледі. Оқу процесінде сараланған тәсілді қолдану мәселесі бойынша жалпы білім беретін мектептердің математика мұғалімдерінің сауалнамасына талдау жүргізудің нәтижелері келтіріледі. Сауалнама нәтижелеріне талдау жасау үшін «Пирсонның Хи-Квадрат өлшемі» әдісі қолданылды. Жүргізілген зерттеу нәтижелері бойынша қорытынды жасалды, бағалау процесінде саралауды қолдануға қатысты педагогтерге әдістемелік қолдау көрсету бағыттарын айқындауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: саралау тәсілі; математиканы оқыту процесі; критериалды бағалау; қалыптастырушы бағалау; жиынтық бағалау.

Differentiated approach to assessing students' academic achievements

B. Esingeldinov[1]*, N. Ashirbayev[1], G. Ismailova[2], R. Sarsekenov[2], P. Sabyrkhanova[1]
[1]M.Auezov South Kazakhstan University (Shymkent, Kazakhstan),
[2]Branch «Center for Pedagogical Measurements» AOO «Nazarbayev Intellectual Schools» (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Abstract

The article highlights a brief analysis of trends in education, a review of Kazakhstani and foreign teachers' studies in the field of applying differentiated approach in teaching and students' academic achievement assessing system in recent years. The effectiveness of applying differentiated approach in the context of the current criteria-based assessment system of students' educational achievements is shown. The importance of the teacher's role in the application of differentiation in teaching and assessment is noted. The analysis of results of surveying secondary schools teachers of mathematics on the use of a differentiated approach in the educational process are presented. "Pearson's chi-square criterion» nonparametric method was used to analyze the results of the survey. Conclusions are drawn based on the results of the study, which helped to determine the directions for providing methodological support to teachers on the use of differentiation in the assessment process.

Keywords: differentiated approach; the process of teaching mathematics; criterion based assessment; formative assessment; summative assessment.

Поступила в редакцию: 26.09.2021

МРНТИ 14.25.09 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.15*

ЦАО ЖАНЬ[1], Л.О.САРСЕНБАЕВА[1]

[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан) inna.ran@yandex.ru, lyaziza_s@mail.ru

ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Аннотация

В статье представлен анализ состояния проблемы развития коммуникативных умений иностранных студентов с позиции включенности в поликультурную образовательную среду высшего учебного заведения. Раскрываются теоретические, терминологические аспекты интернационализации современного высшего образования, показана роль коммуникативных умений в усвоении социального опыта и в личностно-профессиональном становлении студентов. Рассмотрены подходы к определению структуры и видов коммуникативных умений. Предложено авторское определение и структура коммуникативных умений иностранных студентов. Анализируются современные исследования ученых дальнего зарубежья, Китая, России и Казахстана, посвященных изучению особенностей и психолого-педагогических условий формирования коммуникативных умений иностранных студентов в поликультурной образовательной среде.

Ключевые слова: коммуникативные умения; иностранные студенты; поликультурная среда; поликультурное образование; толерантность; психолого-педагогические условия.

Введение. Глобальные процессы, происходящие во всех сферах жизнедеятельности человечества, отражаются и в сфере образования, что проявляется в масштабных международных образовательных проектах. Создание условий для академической мобильности и обучения в зарубежных вузах привело к массивным потокам мобильных студентов. Тенденциями современного мира становятся поликультурное образование, интеграция и открытость образовательного пространства.

Республика Казахстан по составу населения является уникальной страной, где веками складывалась культура гостеприимства и взаимопомощи, в которой проживает более ста этносов и этнических групп, что обусловило утверждение принципов толерантности и открытости новому опыту межкультурного взаимодействия со странами ближнего и дальнего зарубежья. Одним из факторов привлекательности Казахстана для иностранных студентов является поликультурная образовательная среда, обеспеченная государственной национально-языковой образовательной политикой. Так, в Законе об образовании Республики Казахстан закреплены права организаций образования устанавливать прямые связи с зарубежными организациями образования, науки и культуры, международными организациями и фондами, участвовать в международных программах обмена студентами, магистрантами, докторантами, педагогами и научными работниками, вступать в международные неправительственные организации (ассоциации) в области образования [1, п.2]. Также закреплено право на получение иностранцами на конкурсной основе в соответствии с государственным заказом бесплатного технического и профессионального, высшего и послевузовского образования, что определяется международными договорами Республики Казахстан [1, п.2-1].

В образовательной политике Республики Казахстан приоритетным направлением признано приобщение обучающихся к достижениям отечественной и мировой культуры; изучение истории, обычаев и традиций казахского и других народов республики; овладение государственным, русским, иностранным языками [1, п.3].

Успешность обучения иностранных студентов в университетах во многом определяется их коммуникативными способностями и навыками. Однако не все студенты успешно адаптируются, часть из них переживают культурный шок и испытывают проблемы в коммуникациях и в образовательном процессе. В связи с этим является актуальной разработка теоретико-методологических и методических основ формирования коммуникативных компетенций иностранных студентов.

Целью исследования явился анализ современных подходов к формированию коммуникативных навыков иностранных студентов в условиях поликультурной образовательной среды.

Методология исследования. В психолого-педагогической науке показана роль коммуникативных умений в процессе присвоения социального опыта и развития высших психических функций (Л.С. Выготский); в установлении социальных контактов, в опосредовании совместной деятельности людей (Б.Д. Парыгин, А.А. Леонтьев); в личностном и профессиональном становлении (К.А. Абульханова-Славская, А.А. Бодалев, А.В. Брушлинский, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн и др.). Данные исследования выступают в качестве методологической основы современных исследований коммуникативных навыков и компетенций, коммуникативной культуры в целом.

На современном этапе в качестве теоретической основы поликультурного образования выступают научные подходы J.A. Banks, M.J. Bennet, J.W. Berry, K.Cushner, E.M. Duarte, G. Gay, R.Ghosh, D.M. Gollnik, C.A. Grant, G.Ladson-Billings, L.Lippmann, J.Lynch, G.Lussier, D.Matsumoto, S.Nieto, P.G. Ramsey, V.Seeberg, E.Sherwood, D.Shoem, B.H. Suzuki, H.C. Triandis.

Учеными применяются близкие по смыслу термины, отражающие подходы к образованию в поликультурной среде:

– мультиэтническое образование (J.A. Banks, 1995);

– мультикультурное образование (G.Lussier, 1996);

– образовательный мультикультурализм (М.Уолцер, 2000);

– школа диалога культур (В.С. Библер, 1975);

– поликультурное образование (В.В. Макаев, 1999; И.С. Бессарабова, 2007);

– поликультурализм в образовании (Г.М. Коджаспирова, 2001);

– многокультурное образование (Г.Д. Дмитриев, 1999);

– культурный плюрализм в образовании (Ш.М. Мухтарова, 2019).

Так, система J.A. Banks предоставляет возможность для определения уровней мультикультурного контента в образование с учетом гибридных и изменчивых аспектов, что показано на практике многих мировых университетов, применяющих мультикультурные и двуязычные практики [1].

Существование множества методологических подходов обусловило терминологическое разнообразие: испольхзуются понятия «коммуникативные умения», «коммуникативные навыки», «коммуникативная компетентность», «компетентность в общении», «коммуникативная упешность». «общительность», «коммуникативная креативность» и т.п. На основе анализа существующих подходов мы под коммуникативными умениями иностранных студентов понимаем комплекс осознанных коммуникативных действий и свойств личности, основанных на теоретической и практической подготовке, позволяющих правильно выстраивать свое поведение, понимать психологические особенности партнеров по общению в поликультурной образовательной среде вуза.

Важным аспектом изучения коммуникативных умений является определение их структуры и видов. Авторы в состав коммуникативных умений включают:

– информационно-коммуникативные, регуляционно-коммуникативные, аффективно-коммуникативные умения (А.А.Леонтьев);

– лингвистический, экстралингвистический, рефлексивный компоненты (В.В. Сараева);

– умение ориентирваться в партнерах по общению; умение адекватно воспринимать людей; умение правильно разбираться в конкретных ситуациях общения; умение сотрудничать в различных форматах деятельности (А.В. Мудрик);

– слушание и понимание смысла информации; понимание собеседника; сопереживание и сочувствование собеседнику; адекватное оценивание себя и других; принятие чужого мнения; решение конфликтов; взаимодействие с членами коллектива (Г.Ш. Якупова);

– планирование сотрудничества; постановка вопросов; разрешение конфликтов; управление поведением партнера; построение речевого высказывания в устной и письменной речи (С.В. Журавлева).

В структуру комплекса коммуникативных умений иностранных студентов мы включили общительность, межнациональную толерантность, эмпатические способности, умение разбираться в ситуациях общения, умения межличностного восприятия.

Нами осуществлен анализ исследований, посвященных развитию коммуникативных умений иностранных студентов.

Таким образом, актуальность проблемы формирования коммуникативных навыков обусловило полимодальный характер подходов к ее исследованию, что находит отражение в парадигмах, предметном поле и терминологии.

Дискуссия и результаты исследования. Анализ современных исследований позволил выделить основные направления и аспекты проблемы формирования коммуникативных навыков студентов.

Так, можно выделить группу исследований, направленных на поиск ресурсов эффективности поликультурного образования. E.R. Bybee, E.F. Whiting, R.M. Cutri предлагают взаимодействие преподавателей и студентов перед освоением основной программы в форме совместного участия в занятиях нетрадиционного формата, например, в исследовательской деятельности. Это способ-

ствовало большей осведомленности друг о друге, что позволяло им корректировать планы на будущее [3].

J.S. Warshaw, P. Crume, H. Pinzon-Perez также отмечают важность расширения сферы общения студентов в поликультурной образовательной среде. В частности, они выявили успешность соьтрудничества студентов, осваивающих программу сурдоперевода с услугами по вмешательству испаноязычным семьям с глухими детьми. В результате студенты более глубоко осознали свою мультикультурную и многоязычную идентичность [4].

Как отмечает B.W. Haas, приоритетным направлением политики университетов должно стать повышение мультикультурной чувствительности и коммуникации студентов. Это направление может быть реализовано в результате применения современных образовательных технологий, таких, как практическое эссе и методы, ориентированные на конкретные области межкультурного взаимодействия [5].

Психологи A.Furnhman и C.Bochner выявили зависимость академической успешности иностранных студентов от их коммуникативных навыков, наличия близких друзей, в том числе противоположного пола. Иностранные студенты отличаются высокой мотивацией, готовностью к испытаниям. Обобщив современные исследования, авторы в качестве основных проблем приехавших на учебу в другую страну студентов называют: эмоциональные проблемы, проблемы с учебой, а также трудности адаптации [6].

Китайские ученые также исследовали различные аспекты развития коммуникативных умений и навыков студентов. Так, директор Института Конфуция при КазНУ имени аль Фараби Ли Сичан отмечает применение разнообразных методик для формирования коммуникативных навыков при изучении китайского языка казахстанскими студентами [7]. Цуй Хунхай раскрывает процессы культурной трансформации системы китайского образования в современную эпоху [8]. Цао Ян раскрывает этнопедагогические традиции в образовательной практике Китая [9].

Лю Цзинцзин изучались когнитивно-поведенческие предикторы психологической адаптации китайских и российских студентов к обучению в вузе, к основным из которых отнесены: коммуникативная толерантность, самоуправление и копинг-стратегии [10]. Ван Сяо также в русле проблемы адаптации раскрывает личностные ресурсы китайских студентов- первокурсников. К ним автор относит качества личности (конструкта Big five), психическое здоровье и функциональные элементы Я-концепции [11]. Аналогичное исследование проведено Фань Цин в отношении влияния социально-психологических факторов образовательной среды на развитие исследовательского потенциала китайских студентов [12].

В казахстанской педагогике и психологии различные аспекты этнокультурного и поликультурного образования развиваются в исследованиях М.А. Абсатовой, О.К. Аймагамбетовой, Р.Башарулы, А.А. Бейсенбаевой, С.К. Бердибаевой, Ш.С. Демисеновой, С.М. Джакупова, М.Е. Ержанова, К.К. Жампеисовой, К.Б. Жарыкбаева, Г.Б. Исабековой, Г.А. Кабжановой, З.Б. Кабылбекова, С.К. Калиева, Г.М. Касымовой, К.Ж. Кожахметовой, А.Н. Кошербаевой, З.Б. Мадалиевой, М.М. Мукамбаевой, Ш.М. Мухтаровой, Н.А. Надырмагамбетовой, Ж.И. Намазбаевой, Ж.Наурызбай, Г.К. Тлеужановой, Б.Э. Тлеулова, А.А. Толегеновой, С.А. Узакбаевой, Г.Т. Хайруллина, Н.Н. Хан, Н.Д. Хмель, М.С. Юнусовой и др.

Джантасовой рассматривается процесс интернационализации высшего образования как основы компетенции специалистов и конкурентоспособности университетов [13]. Также группой авторов А.Н. Кошербаевой, С.Т. Исалиевой, И.А. Малаховой раскрываются вопросы теории и практики интернационализации университетов и привлечения иностранных студентов [14; 15]. Г.Б. Исабековой предлагается пошаговая технология формирования поликультурной личности в условиях профессионального образования [16].

Д.П. Джугал и М.Б. Оспанова изучали мотивацию иностранных студентов при обучении в Казахстане на базе Карагандинского медицинского университета. У них была выявлена мотивация на успех и выраженный мотивационный полюс. По результатам исследования показано, что в вузе на мотивацию студентов особое влияние оказывают такие направления деятельности, как воспитательная и учебная работа, доверие и сотрудничество, психологическая поддержка со стороны преподавателя [17]. Другой аспект обучения иностранных студентов этого же университета изучали Р.Синх и М.Б. Оспанова, которые отмечают, что более половины иностранных студентов испытывают проблемы в общении, сложности в управлении эмоциями, низкий уровень эмоционального интеллекта. Одним из эффективных методов успешной интеграции в поликультурную образовательную среду авторы называют тренинг [18]. Также близкое по проблематике исследование было проведено Т.К. Мохаммед и М.Б. Оспановой, которые выявили, что иностранные студенты применяют копинг-стратегии – избегание, разрешение проблем, а также поиск социальной поддержки [19].

Г.М. Касымова анализирует возможности формирования у магистрантов коммуникативной компетентности. Термин CLIL (Content and Language Integrated Learnig) появился в конце прошлого века и означает подход для изучения содержания предмета через дополнительный иностранный язык. Означает обеспечение эффективных возможностей для студентов по использованию новых языковых навыков сейчас, а не накопления для применения в будущей профессии. Преимущества подхода: формирование межкультурных знаний, развитие навыков межкультурного общения, улучшение языковой компетенции, диверсификация методов и форм занятий, повышение мотивации и уверенности студентов в иностранном зыке. Автор подчеркивает необходимость использования различных форм контроля и оценки знаний, умелого сочетания форм обучения [20].

Г.М. Арибаева и А.Е. Еркен выделяют условия успешной адаптации студентов к новой среде, среди которых ведущим считают усвоение коммуникативно-лингвистического аппарата. Также важными условиями являются:

– развитие способности к оценке условий;

– учет особенностей национального менталитета;

– развитие мотивации;

– оказание поддержки в межличностных отношениях студентов [21].

И.И. Халеева считает, что в условиях межкультурного взаимодействия «участники, используя свой лингвокультурный опыт и свои национально-культурные традиции и привычки, одновременно пытаются учесть также и иной языковой код, иные обычаи и традиции, иные нормы поведения, осознавая при этом факт чужеродности последних». Исследование И.И. Халеевой показало, что умение взаимодействовать на межкультурном уровне должны формироваться специально, в противном случае коммуниканты заранее «запрограммированы» на конфликт непонимания [22].

Исследование Н.Л. Ивановой и И.А. Мнацаканян было направлено на определение показателей успешной межкультурной адаптации. Одним из ведущих было названо полноправное межличностное взаимодействие с членами группы. Также в числе важных показателей обозначены:

– восприятие себя в качестве члена новой культурной группы;

– позитивное отношение к групповой принадлежности;

– чувство удовлетворенности и полноты жизни в новых социокультурных условиях;

– участие в социальной и культурной жизни новой группы.

Авторами было проведено эмпирическое исследование иностранных студентов по таким показателям, как идентичность, уровень культурного шока и индивидуальные представления субъектов. Была выявлена зависимость уровня культурного шока от характера идентичности личности: более сильно выражен культурный шок у студентов,

имеющих выраженную узконаправленную (локальную), личную и семейную идентичность, имеющих негативные предубеждения, проявления интолерантности в ряде ситуаций, не имеющих опыта зарубежных поездок. Также важны ценностные ориентации на профессиональный рост, общение, общественную полезность, автономию [23].

Т.Г. Колосова считает условиями успешности развития коммуникативных умений иностранных студентов осуществление их формирования не только на уроне межличностной коммуникации, но и межкультурной, а также повышение уровня межкультурной коммуникации преподавателей, комплектование учебных групп с учетом этнопсихологических особенностей студентов [24].

В качестве условий успешности формирования коммуникативной компетентности иностранных студентов Н.Т. Хинзеева называет включение студентов в различные формы деятельности, в субъект-субъектные взаимоотношения участников образовательного процесса, создание атмосферы сотрудничества и доверительности [25].

Заключение. Анализ исследований показал, что переживание иностранными студентами трудностей является естественным на начальном этапе обучения, что связано с адаптацией к новой культуре и требованиям образовательного процесса. Ведущим фактором академической и личностной успешности является уровень сформированности коммуникативных умений – принятия традиций и норм поведения, умение взаимодействовать на межкультурном уровне, восприятие партнеров по общению и др. Также значимы такие личностные качества и свойства, как мотивация успеха, дружелюбие, толерантность, эмпатия, ценностные ориентации. Психолого-педагогическими условиями развития коммуникативных умений являются: психологическое сопровождение иностранных студентов, участие в социальной и культурной жизни группы, комплектование групп, применение эффективных образовательных технологий и др.

Список использованных источников

[1] Об образовании: Закон Республики Казахстан. – 27.07.2007. – № 319 – III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2022 г.).

[2] Freire, J. A., & Valdez, V. E. (2021). The Holistic Analysis of Multicultural Teaching Framework: Capturing Teachers' Pauses and their Hybrid and Fluid Multicultural Practices. International Journal of Multicultural Education, 23(2), 127-144. https://doi.org/10.18251/ijme.v23i2.2647.

[3] Bybee, E. R., Whiting, E. F., & Cutri, R. M. (2021). "I Think I'm the Bridge": Exploring Mentored Undergraduate Research Experiences in Critical Multicultural Education. International Journal of Multicultural Education, 23(1), 22-46. https://doi.org/10.18251/ijme.v23i1.2263.

[4] Warshaw, J. S., Crume, P., & Pinzon-Perez, H. (2020). Impact of Service-Learning on Hispanic College Students: Building Multi-cultural Competence. International Journal of Multicultural Education, 22(3), 50-75. https://doi.org/10.18251/ijme.v22i3.2413.

[5] Haas, B. W. (2019). Enhancing the Intercultural Competence of College Students: A Consideration of Applied Teaching Techniques. International Journal of Multicultural Education, 21(2), 81-96. https://doi.org/10.18251/ijme.v21i2.1696.

[6] Furnhman A., Bochner C. Culture shok. Psichological reactions to unfamiliar envirnvtnts. London and N.Y., 1986. https://doi.org/10.9707/2307-0919.1073.

[7] Ли Сичан. Современная языковая ситуация и преподавание китайского языка в Республике Казахстан // Вестник ЕНУ имени Л.Н.Гумилева. Серия гуманитарных наук, 2015. – № 1. – С.183-186 [Электронный ресурс]: URL: https://enu.kz/downloads/iyun/1-104-2015-2-chast.pdf (дата обращения: 12.09.2021).

[8] Цуй Хунхай. Культурная трансформация системы китайского образования в условиях глобализации: автореф. дис. к.филос.н. – Чита, 2006. – 25 с.

[9] Цао Ян этнопедагогические традиции в образовательной практике Китая: Дис. … канд.пед.н. – М., 2005. – 153 с.

[10] Цзинцзин Л. Коммуникативно-поведенческие предикторы социально-психологической адаптации студентов первокурсников к вузу: на примере российских и китайских студентов: Дис. … к.психол.н. – СПб., 2016 – 204 с.

[11] Ван Сяо Личностно-адаптационный ресурс китайских студентов-первокурсников: Дис. … к.психол.н. – СПб., 2017. – 160 с.

[12] Фань Цин Личностные предикторы актуализации исследовательского потенциала китайских студентов: Дис. … к. психол.н. – СП., 2018. – 248 с.

[13] Jantassova D. Internationalization of higher education as a factor in the competitiveness of a technical university //Pedagogy and psychology, 2021 – №1. – p.54-61; https://doi.org/10.51889/2021-1.2077-6861.07 (дата обращения: 24.09.2021).

[14] Кошербаева А., Исалиева С. Теория и практика интернационализации университетов в условиях глобальных вызовов времени //Педагогика и психология, 2020. – №3. – С. 188-195. https://doi.org/10.51889/2020-3.2077-6861.24.

[15] Исалиева С.Т., Кошербаева А.Н., Малахова И.А. Привлечение иностранных обучающихся: стратегия интернационализации высшего образования //Педагогика и психология, 2020. – № 2 – С.76-83. https://doi.org/10.51889/2020-2.2077-6861.10.

[16] Исабекова Г.Б. Пошаговое формирование поликультурной личности в условиях профессионального образования //Педагогика и психология, 2019 – № 2 – С.123-130 [Электронный ресурс]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20190622061138.pdf (дата обращения: 24.09.2021).

[17] Джугал Д.П., Оспанов М.Б. Изучение уровня мотивации иностранных студентов при обучении в Казахстане //Педагогика и психология, 2020. – № 4. – С.38-43. https://doi.org/10.51889/2020-4.2077-6861.05.

[18] Синх Р., Оспанова М.Б. Исследование барьеров общения иностранных студентов в медицинском университете Караганды //Педагогика и психология. – 2020. – № 3. – С.61-65. https://doi.org/10.51889/2020-3.2077-6861.07

[19] Мохаммад Т.К., Оспанова М.Б. Диагностика способности к стрессоустойчивости иностранных и казахстанских студентов //Педагогика и психология, 2020. – № 3. – С.74-79 https://doi.org/10.51889/2020-3.2077-6861.09.

[20] Касымова Г.М. К вопросу о формировании иноязычной коммуникативной компетентности в рамках программы магистратуры //Актуальные проблемы подготовки научно-педагогического потенциала в условиях послевузовского образования: Материалы Международной научно-практической конференции. – Алматы. – 2012. – С.20-24.

[21] Карибаева Г.М., Еркен Ә.У. Студенттердің басқа мемлекеттің әлеуметтік мәдени ортасына жылдам бейімдулуінің алғышарттары //Л.НГумилев ат. Еуразия ұлттық универстетінің хабаршысы. Педагогика. Психология. Әлунметтану сериясы. – 2018. – № 1. – 274-254 б. [Электронный ресурс]: URL: https://bulpedps.enu.kz/article/archive/view?id=prerequisites-for-the-rapid-adaptation-of-students-to-the-scio-cultural-environment-of-another-country (дата обращения: 22.09.2021).

[22] Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи: Подготовка переводчиков. – М.: Высшая школа, 1989. – 236 с.

[23] Иванова Н.Л. Мнацаканян И.А. Межкультурная адаптация студентов //Вопросы психологии, 2006. – № 5. – С.90-99.

[24] Колосова Т.Г. Формирование коммуникативных умений иностранных студентов в процессе профессионально направленной довузовской подготовки: Автореф. дис. …к.п.н. – М., 2004. – 24 с.

[25] Хинзеева Н.Т. Формирование коммуникативной компетентности иностранных студентов в иноязычной образовательной среде: Автореф. дис. …к.п.н. – Улан-Удэ. – 2004. – 24 с.

References

[1] Ob obrazovanii: Zakon Respubliki Kazahstan. – 27.07.2007. – № 319. – III (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 01.01.2022 g.).

[2] Freire, J. A., & Valdez, V. E. (2021). The Holistic Analysis of Multicultural Teaching Framework: Capturing Teachers' Pauses and their Hybrid and Fluid Multicultural Practices. Inter-national Journal of Multicultural Education, 23(2), 127–144. https://doi.org/10.18251/ijme.v23i2.2647.

[3] Bybee, E. R., Whiting, E. F., & Cutri, R. M. (2021). "I Think I'm the Bridge": Explor-ing Mentored Undergraduate Research Experiences in Critical Multicultural Educa-tion. International Journal of Multicultural Education, 23(1), 22-46. https://doi.org/10.18251/ijme.v23i1.2263.

[4] Warshaw, J. S., Crume, P., & Pinzon-Perez, H. (2020). Impact of Service-Learning on Hispanic College Students: Building Multi-cultural Competence. International Journal of Multi-cultural Education, 22(3), 50-75. https://doi.org/10.18251/ijme.v22i3.2413.

[5] Haas, B. W. (2019). Enhancing the Intercultural Competence of College Students: A Consideration of Applied Teaching Techniques. International Journal of Multicultural Educa-tion, 21(2), 81-96. https://doi.org/10.18251/ijme.v21i2.1696.

[6] Furnhman A., Bochner C. Culture shok. Psichological reactions to unfamiliar en-virnvtnts. London and N.Y., 1986. https://doi.org/10.9707/2307-0919.1073.

[7] Li Sichan. Sovremennaya yazykovaya situaciya i prepodavanie kitajskogo yazyka v Respublike Kazahstan //Vestnik ENU imeni L.N.Gumileva. Seriya gumanitarnyh nauk, 2015. – № 1. – S.183-186 [Elektronnyj resurs]: URL: https://enu.kz/downloads/iyun/1-104-2015-2-chast.pdf (data obrashcheniya: 12.09.2021).

[8] Cuj Hunhaj. Kul'turnaya transformaciya sistemy kitajskogo obrazovaniya v usloviyah globalizacii: avtoref. dis. k.filos.n. – CHita, 2006. – 25 s.

[9] Cao YAn etnopedagogicheskie tradicii v obrazovatel'noj praktike Kitaya: Dis. … kand.ped.n. – M., 2005. – 153 s.

[10] Czinczin L. Kommunikativno-povedencheskie prediktory social'no-psihologicheskoj adaptacii studentov pervokursnikov k vuzu: na primere rossijskih i kitajskih studentov: Dis. … k.psihol.n. – SPb., 2016 – 204 s.

[11] Van Syao Lichnostno-adaptacionnyj resurs kitajskih studentov-pervokursnikov: Dis. … k.psihol.n. – SPb., 2017. – 160 s.

[12] Fan' Cin Lichnostnye prediktory aktualizacii issledovatel'skogo potenciala kitajskih studentov: Dis. … k. psihol.n. – SP., 2018. – 248 s.

[13] Jantassova D. Internationalization of higher education as a factor in the competitive-ness of a technical university //Pedagogy and psychology, 2021 – № 1. – p.54-61; https://doi.org/10.51889/2021-1.2077-6861.07 (data obrashcheniya: 24.09.2021).

[14] Kosherbaeva A., Isalieva S. Teoriya i praktika internacionalizacii universitetov v usloviyah global'nyh vyzovov vremeni //Pedagogika i psihologiya, 2020. – №3. – S. 188-195. https://doi.org/10.51889/2020-3.2077-6861.24.

[15] Isalieva S.T., Kosherbaeva A.N., Malahova I.A. Privlechenie inostrannyh obuchayushchihsya: strategiya internacionalizacii vysshego obrazovaniya //Pedagogika i psihologiya, 2020. – № 2 – S.76-83. https://doi.org/10.51889/2020-2.2077-6861.10.

[16] Isabekova G.B. Poshagovoe formirovanie polikul'turnoj lichnosti v usloviyah professional'nogo obrazovaniya //Pedagogika i psihologiya, 2019 – № 2 – S.123-130 [Elektronnyj resurs]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20190622061138.pdf (data obrashcheniya: 24.09.2021).

[17] Dzhugal D.P., Ospanov M.B. Izuchenie urovnya motivacii inostrannyh studentov pri obuchenii v Kazahstane //Pedagogika i psihologiya, – 2020. – № 4. – S.38-43. https://doi.org/10.51889/2020-4.2077-6861.05.

[18] Sinh R., Ospanova M.B. Issledovanie bar'erov obshcheniya inostrannyh studentov v medicinskom universitete Karagandy //Pedagogika i psihologiya. – 2020. – №3. – S.61-65. https://doi.org/10.51889/2020-3.2077-6861.07

[19] Mohammad T.K., Ospanova M.B. Diagnostika sposobnosti k stressoustojchivosti inostrannyh i kazahstanskih studentov //Pedagogika i psihologiya, 2020. – № 3. – S.74-79 https://doi.org/10.51889/2020-3.2077-6861.09.

[20] Kasymova G.M. K voprosu o formirovanii inoyazychnoj kommunikativnoj kompetentnosti v ramkah programmy magistratury //Aktual'nye problemy podgotovki nauchno-pedagogicheskogo potenciala v usloviyah poslevuzovskogo obrazovaniya: Materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – Almaty. – 2012. – S.20-24.

[21] Karibaeva G.M., Erken A.U. Studentterdin baska memlekettin aleumettik madeni ortasyna zhyldam bejimduluinin algysharttary //L.NGumilev at. Euraziya ulttyk universtetinin habarshysy. Pedagogika. Psihologiya. Alunmettanu seriyasy. – 2018. – № 1. – 274-254 b. [Elektronnyj resurs]: URL: https://bulpedps.enu.kz/article/archive/view?id=prerequisites-for-the-rapid-adaptation-of-students-to-the-scio-cultural-environment-of-another-country (data obrashcheniya: 22.09.2021).

[22] Haleeva I.I. Osnovy teorii obucheniya ponimaniyu inoyazychnoj rechi: Podgotovka perevodchikov. – M.: Vysshaya shkola, 1989. – 236 s.

[23] Ivanova N.L. Mnacakanyan I.A. Mezhkul'turnaya adaptaciya studentov //Voprosy psihologii, 2006. – № 5. – S.90-99.

[24] Kolosova T.G. Formirovanie kommunikativnyh umenij inostrannyh studentov v processe professional'no napravlennoj dovuzovskoj podgotovki: Avtoref. dis. …k.p.n. – M., 2004. – 24 s.

[25] Hinzeeva N.T. Formirovanie kommunikativnoj kompetentnosti inostrannyh studentov v inoyazychnoj obrazovatel'noj srede: Avtoref. dis. …k.p.n. – Ulan-Ude. – 2004. – 24 s.

Көп мәдениетті білім беру ортасында шетелдік студенттердің коммуникативті дағдыларын дамыту мәселесі

Цао Жань[1], Л.О. Сарсенбаева[1]
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аннотация

Мақалада жоғары оқу орнының көп мәдениетті білім беру ортасына ену тұрғысынан шетелдік студенттердің коммуникативті дағдыларын дамыту проблемасының жай-күйін талдау келтірілген. Мәселенің терминологиялық әртүрлілік, әлеуметтік тәжірибені игерудегі және тұлғалық-кәсіби қалыптасудағы коммуникативті дағдылардың рөлі сияқты аспектілері ашылады. Коммуникативтік дағдылардың құрылымы мен түрлерін анықтау тәсілдері қарастырылады. Шетелдік студенттердің коммуникативтік дағдыларының авторлық анықтамасы мен құрылымы ұсынылған. Көп мәдениетті білім беру ортасында шетелдік студенттердің коммуникативтік біліктерін қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық жағдайлары мен ерекшеліктерін зерттеуге арналған алыс шетел, Қытай, Ресей және Қазақстан ғалымдарының қазіргі заманғы зерттеулері талданады. Авторлар халықаралық студенттердің коммуникативті дағдылары кешенінің құрылымына әдептілік, Ұлтаралық толеранттылық, эмпатикалық қабілеттер, қарым-қатынас жағдайларын түсіну қабілеті, тұлғааралық қабылдау қабілеттерін қосты.

Түйін сөздер: коммуникативтік дағдылар; шетелдік студенттер; көпмәдениетті орта; көпмәдениетті білім беру; толеранттылық, психологиялық-педагогикалық жағдайлар.

The problem of developing the communicative skills of foreign students in a multicultural educational environment

Cao Ran[1], l. Sarsenbayeva[1]
[1]Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article presents an analysis of the state of the problem of development of communication skills of foreign students from the position of inclusion in the multicultural educational environment of higher education institutions. The article reveals such aspects of the problem as terminological diversity, the role of communication skills in the assimilation of social experience and in personal and professional development. Approaches to determining the structure and types of communication skills are considered. The author's definition and structure of communication skills of foreign students are proposed. The article analyzes modern research of scientists

from foreign countries, China, Russia and Kazakhstan, devoted to the study of the features and psychological and pedagogical conditions for the formation of communication skills of foreign students in a multicultural educational environment.

Keywords: communication skills; foreign students; multicultural environment; multicultural education; tolerance, psychological and pedagogical conditions.

Поступила в редакцию: 02.10.2021

ҒТАМР 14.35.07 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.16*

*А.ТУРЛАНКЫЗЫ[1], А.Д.СЫЗДЫКБАЕВА[2]**

[1]Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті (Ақтөбе, Қазақстан)
[2]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, (Алматы, Қазақстан)
*aigul_-_90@mail.ru, sizdikbaeva-aya@mail.ru**

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНДАҒЫ БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ

Аңдатпа

Мақалада білім беруді жаңарту жағдайында болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін дамыту процесі қарастырылады. Зерттеу мақсаты: еліміздің ұлттық және аймақтық жоғары оқу орындарының мысалында болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің даму деңгейін теориялық негіздеу және анықтау. «Кәсіби құзыреттілік» түсінігі талданды, мұғалімнің кәсіби құзіреттілігінің құрылымы анықталды. Кәсіби дайындық саласындағы шетелдік зерттеулерді талдау негізінде болашақ бастауыш сынып мұғалімі үшін өзекті құзыреттер анықталды: инновациялық ойлау, цифрлық сауаттылық, жаһандық азаматтық, педагогикалық бағалаудағы құзыреттілік, нормативтік-құқықтық құзыреттілік, командалық жұмыс және көшбасшылық, өз-өзіне қамқорлық дағдылары және басқалар. Білім беруді жаңарту жағдайында болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзіреттілігінің даму деңгейлері негізделген: интуитивті, репродуктивті, шығармашылық. Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзіреттілігі дамуының диагностика бағдарламасы ұсынылған. Диагностика нәтижелері аймақтық жоғары оқу орнында болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің даму деңгейінің төмендігін көрсетті, себептері талданды және кәсіби дайындық жағдайында болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін дамыту бойынша ұсыныстар жасалды.

Түйін сөздер: кәсіби құзыреттілік; болашақ бастауыш сынып мұғалімі; кәсіби дайындық; білім беру мазмұнын жаңарту.

Кіріспе. Әлеуметтік-экономикалық дамудың жеделдетілген қарқыны, цифрландыру, жаһандану мен әлемдік қауымдастықтың ұлттандыру заманауи білім беруді үнемі өзгерістерге дайын болуға бағдарлайды. Өзіндік кәсіби мақсаттарын айқын білетін, жаңашылдық пен инновацияға дайын педагогтың белсенді және мобильді тұлғалылығы сұранысқа ие. Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби дайындығының сәтті жүзеге асырылуы білім алушылардың өзгерістерге бейім болуына, бәсекеге қабілетті болуына, өзіндік шешім қабылдай алатындай, жауапкершілігінің болуына байланысты [1].

Негізгі бөлім. Қазақстанда педагогтың кәсіби дайындығы барысында біз К.Б. Бержанов, Г.А. Уманов, Н.Д. Хмель,

Р.Д. Иржанова, И.М. Кузьменко, Б.Р. Айтмамбетова, Б.И. Муканова, А.А. Бейсенбаева, Т.С. Сабирова, Н.Д. Иванова, Г.К. Байдельдинова, Э.И. Шныбекованың кәсіби құзыреттілік дамуының классикалық теорияларына жүгінеміз. Алайда, ғылыми әдебиетте зерттелуші феноменнің кеңдігіне қарамастан, педагогтардың кәсіби құзыреттілігі дамуының әдістері жеткіліксіз негізделген. Сонымен қатар жаңартылған білім мазмұнындағы бастауыш білімінің жаңашылдану тұстары:

– «бұралу принципы» бойынша оқушыларды класстан классқа, тақырыптан тақырыпқа даярлау, біртіндеп құру;

– қарапайымнан (білім, шеберлік, қолдану) жоғарыға (талдау, синтез, бағалау) дейін білім алушылардың ойлау дағдысын қалыптастырып, білім алу мақсаттарына жетелеуге қолдау көрсету;

– «тоғысқан тақырыптар» жалпы пәндік құзыреттіліктің, пәндік циклдің интеграция құралдары болып келеді. Қоғам жөнінде түсініктің қалыптасуына, алған білімді кезкелген жағдайда қолдана білуге ықпалын тигізеді;

– оқу-тәрбие жұмыстарының барлық түрлері қамтылған кешенді түрде жүзеге асырылатын Н.Ә. Назарбаевтың «Мәңгілік ел» атты патриоттық әрекеттегі идеясына сүйену;

– бағалау критерийлеріне негізделген және әрі қарай оқу-тәрбие процесінде жүзеге асырылатын бағалау нәтижелерінің критериалды жүйесі білім алушылардың обьективті ақпарат алуына бағытталған;

– өз бетімен функционалдық сауаттылықты қалыптастыра алатын білім алушылардың білім алуында тиімді жүйе қалыптастыру үшін белсенді формаларды міндетті түрде енгізу [2].

«Әліппе», «Цифрлық сауаттылық» секілді жаңа пәндерді енгізу, «Жаратылыстану», «Көркем еңбек» және т.б. пәндерінің интеграциясы және т.б. бастауыш сынып мұғалімінің қызметінде жаңаруды, зияткерлік ресурстардың концентрациясын, кәсіби қызметте жүзеге асатын жаңа стратегияларда сыни және шығармашылық тұрғыда жаңа ақпараттар менгеруді талап етеді.

Тәжірибе бойынша, әлі де мұғалімдердің оқу процесіндегі кәсіби қиыншылықтарға соқтығысатынын, өзгерістерге дайын еместігін, байқауға болады. Мұндай жағдайда ғылыми түсінік пен кәсіби құзыреттілік деңгей дамуын түсінуде мәселелер туындайды.

Әдістер мен материалдар. Кәсіби құзыреттілік деп кәсіби қызметте мәселелерді табысты жүзеге асырылумен анықталады. Шет елдік зерттеулерде сыни ойлау, тәртіп, коммуникативтілік, өз бетімен даму, жеке психологиялық қасиеттер спектріне сүйене отыра, «жұмысшы құзыреттілігі» моделі ретінде қарастырылады.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі деп:

– педагогтың бойындағы кәсіби білім, дағды мен психологиялық қасиеттердің арақатынасы (А.К. Маркова);

– мұғалімнің педагогикалық еңбегінің интегралды сипаттамасы (Л.М. Митина);

– мұғалімнің хабардарлығы, тұлғалығы, оқу-тәрбие мәселелерін өнімді шеше біле алатындығы (Н.В. Кузьмина);

– мұғалімнің қызметі барысында пайда болатын физикалық, психикалық, тұлғалық және әлеуметтік өзгерістердің арақатынасы (Е.И. Рогов);

– кәсіби білім, педагогикалық дағды, кәсіби позиция және психологиялық қасиеттер (Н.В. Андронова);

– педагогикалық қызмет пен тәжірибелік дағдылардың орындалуын негіздейтін тәжірибе интеграциясы, теориялық білім, практикалық дағды және жеке қасиеттердің негізіндегі күрделі жеке-психологиялық білім (Н.Е. Костылева).

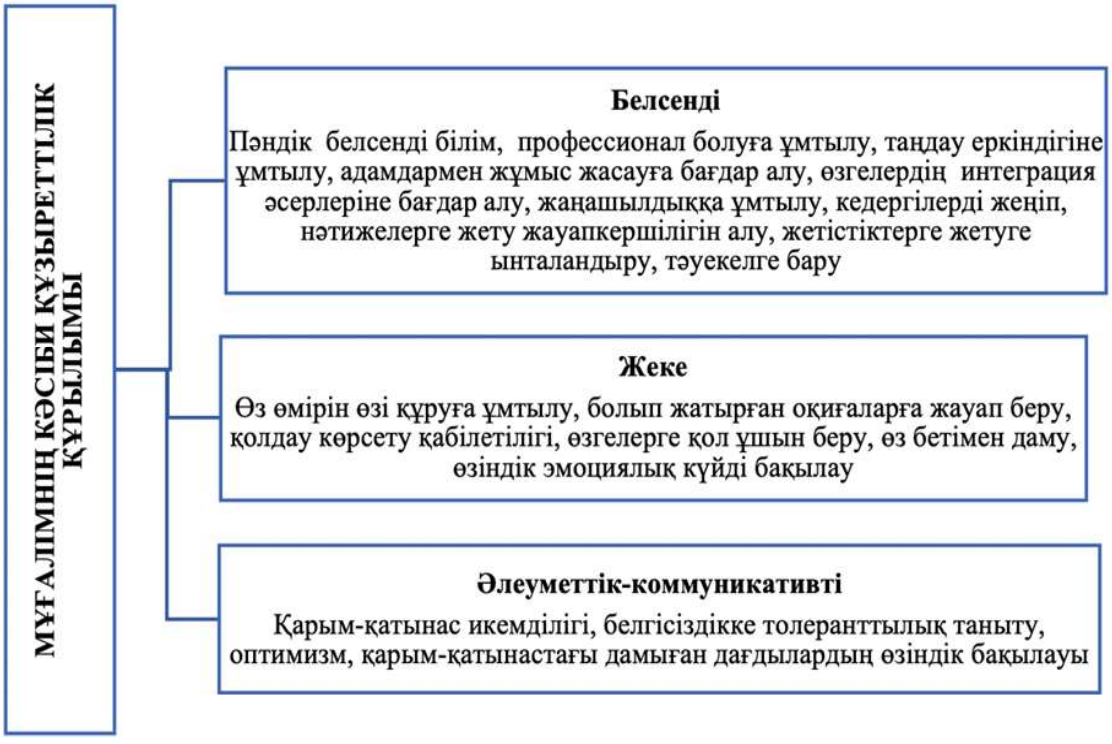
Зерттеу барысында болашақ бастауыш класс мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі бастауыш білімнің мемлекеттік жалпы міндетті стандарттарының жүзеге асырылуын қамтамасыз ететін білім, дағды, қабілеттердің жиынтығымен анықталады. И.В. Гришина, Н.Е. Костылева, И.О. Котлярова зерттеулерінің негізінде мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі құрылымы-

ның негізгі компоненттерін анықтаймыз (Сурет 1).

А.А. Вербицкий, В.И. Долгов, В.А. Сластенин бойынша әрбір компонентке олардың дамуын анықтайтын белгілі бір факторлар тобы сәйкес келеді, мысалы, «мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіндегі белсенділік компонентіне» жетекші қызметтің өзгеруі әсер етеді; әлеуметтік-коммуникативті компонентке дамудың әлеуметтік жағдаяттарының өзгеруі әсер етеді; жеке компоненттің дамуына адамның субъективтілігі әсер етеді. Айтылғандарың ішінде кәсіби құзыреттілік дамуындағы анықтауыш білім саласында және оның дамуында ерекше роль ойнайды.

ОРК бойынша біліктіліктің 6-шы деңгейіне сәйкес, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби дайындығындағы мұғалімнің кәсіби стандарттарының негізі болып оқу теорияларының пәндік білімдері, тәрбие теориялары мен жеке әдістемелер қалады. Олар оқыту аймағындағы мұғалімнің теориялық дайын болуын, тәжірибе мен теория арасындағы байланысты, білім алушылармен байланысты айқындайды.

Мұның барлығы маңызды және қажетті, алайда мұғалім қызметіне қойылатын заманауи талаптар үнемі өзгеріп отырады, мысалы, негізгі кәсіби қасиеттер білім алу болып табылады, себебі, үнемі өзгеріп отыратын әлем білім беру мен тұлғаның дамуына үлкен септігін тигізеді. Жалпы, жоғары оқу орын өмір бойғы білімді бере алмайды. Адам өзі оқу аяқталғаннан соң, білім алу процесін әрі қарай жалғастыру керек. Еуропалық деңгейдегі өмір бойы білім алудағы негізгі құзыреттіліктер барлық адамзат баласының белсенді азаматтық позицияларына, жұмысқа орналасу және сәтті әлеуметтік интеграция, сонымен қатар жалпы өзіндік даму үшін қажет. Білім алуды жалғастыру және оны сақтау, уақыт пен ақпараттарды тиімді басқару негізінде жеке білім алуды ұйымдастыру мақсатында «үйрену қабілеті» жетекші құзыреттілік болып табылады. Шет елдік зерттеулердің негізінде болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби дайындығын дамытудағы басқа да маңызды құзыреттіліктерді атап көрсетуге болады.

Сурет 1. **Мұғалімнің кәсіби құзыреттілік құрылымы**

Біздің ойымызша, заманауи ойлану ол – болашақ мұғалімнің жаңа өнімдер шығаруы; жаңашылдыққа құндылық көзқарас; тәжірибеде қолданыла алатындай сыни түрде сараптай алу болып табылады. Заманауи ойланудың негізгі құрылымы ойлану мен креативтіліктен тұрады. Олар мұғалімнің кәсіби қызметі бойынша жасап жүрген жұмысының нәтижелі рефлексиясы болуымен қатар, мәселелерді тек таба қоймай, оларды рационалды және оңтайлы дұрыс шешуді қамтамасыз етеді [3].

Цифрлық сауаттылық – кәсіби мәселелерді шешу мақсатында, ақпараттарды басқару мен желілік байланыс құралдарын іздеу барысында цифрлық технологияларды қолдана алу қабілеттілігі [4].

Жаһандық азаматтық-мұғалімнің кәсіби қызметінде кездесетін толеранттылық, эмпатия, этномәдени және конфессиялық ерекшеліктерді ескере білу, этномәдени топтардың менталды құрылымы. ЦУР 4 бойынша жаһандық азаматтықтың негізгі құрылымы болып, инклюзивті ортада жұмыс істеуге дайын болуда, яғни, сыныптағы әр-түрлі категориядағы балалармен жұмыс жасай алу: олар білім алуда ерекше қажеттіліктері бар, дарынды, қиын (девиантты мінез-құлық), екі тілді балалар, әр-түрлі ұлттық дәстүрлері бар балалар. Олармен жұмыс жасау арнайы ерекше ұйымдастыру мен оқу процесінің мазмұнын толтыруды талап етеді [5].

Педагогикалық бағалаудағы құзыреттілік – критериалды бағалаудағы әдістемелерді білу, формативті және суммативті бағалауға арналған бақылау-өлшеуші материалдарға сауатты өңдеу жасай алу [6].

Нормативті-құқықтық құзыреттілік – кәсіби қызметтің әдістемелік және құқықтық алаңындағы қажетті бағдарды қамтамасыз етумен қатар, педагогикалық қызметтегі мәселелерді шешу мақсатында оқу-әдістемелік, нормативті құжаттарда бекітілген нормаларды тиімді қолдана алу болып келеді [7].

Көшбасшылық және топтық жұмыс стратегия, тактика және адамдармен қарым-қатынас техникасын әзірлеу негізінде білім алушылармен, олардың ата-аналарымен, әріптестермен, мектеп әкімшілігімен нәтижелі ынтымақтастық қамтамасыз ететін оқу процесінің өнімділігі болып табылады [8].

Аталмыш дағдылар мен құзыреттіліктерді hard және soft skills-ке жатқызуға болады. Қазіргі таңда self skills дағдылар өзекті орын алуда. Олар өзін-өзі түсіну, күйін, қызығушылықтары мен қажеттіліктерін сараптауға және өзіндік ресурстарды реттеуге мүмкіндік береді. Self skills дағдыларына келесілер жатады:

– идентификация, өзін-өзі белгілеу – жетістіктерге жету үшін өмірде немен айналысқысы келетін мамандықты қабылдау және түсіну.

– өзін-өзі тәрбиелеу – тұлғаның өзі басқаруымен жүретін когнитивтік саласын арттыратын мақсатты әрекет. Әр-түрлі оқу платформаларын мысалы, Coursera, FutureLearn и т.б. қолдану процессті қызықты әрі танымды етеді.

Self skills дағдыларының құрылымы тайм менеджмент болып саналады. Ол өзін-өзі реттеуде, өзін-өзі бақылауда, өзін-өзі сараптауда және мақсаттар қою мен орындауда байқалады. Мұғалім бұл деңгейде өзінің әрекеттері мен уақытын жоспаслап, өз күшін тиімді жұмсап, тез шешім қабылдай алады [9-10]. Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің даму деңгейі (Кесте 1). Жаңартылған білім мазмұнындағы болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілік дамуындағы диагностика бағдарламасы (Кесте 2).

Кесте 1

Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің даму деңгейінің сипаттамасы

Интуитивті	Репродуктивті	Шығармашылық
Негізгі білім, пәндік түсініктер мен санаттарды көрсетеді. Репродуктивті деңгейде АКТ қолдану арқылы ақпараттар жинауды жүзеге асырады. Қажет жағдайда ғана серіктестікке түседі, көшбасшылық қасиеттер танытпайды. Иновацияларға көзқарас тұрақсыз, инклюзивтілік пен жаңашылдыққа немқұайлы. Критериалды бағалау әдісін біледі, алайда, формативті бағалау үшін қиыншылықтар туғызады. Жаңартылған мазмұндағы бастауыш сыныптың нұсқау-әдістемелік, нормативті құжаттарын біледі. Өз бойындағы әлем мәдениетін тәрбиелеу керектігін түсінбейді, self skills толық дамымаған. Кәсіби қызмет жоспарында жоқ, ситуациялық сипатқа ие.	Сараптау және қолдану деңгейінде пәндік түсінік пен санаттарды, білімді көрсетеді. Көшбасшы ретінде өзін топтың бір бөлігі ретінде көрсетеді. АКТ жүйесін мақсатты түрде қолданады. Қалыпты жағдайда шешімдердің жаңа жолдарын іздейді. Критериалды бағалаудың (формативті және суммативті) тәжірибелік дағдыларын көрсетеді. Білім беруді жаңарту жағдайында бастауыш білім мазмұнындағы нұсқау-әдістемелік, нормативті құжаттарды сараптайды. Әлем мәдениеті мен self skills дағдыларын көрсетеді. Бұл кәсіби қызмет репродуктивті сипатқа ие.	Синтез және бағалау деңгейіндегі пәндік түсінік пен санаттарды білу. Инновациялық ойлау дағдыларын көрсетеді, топта көшбасшылық қасиеттер көрсетеді. Ақпараттандыру процесінің жүйелі түрде көру, үнемі жаңарып отыратын АКТ қолданады. Кәсіби тәжірибеде жаңашылдық енгізу, тұрақтылық, мақсаттылықты көрсетеді. Әлем мәдениеті мен self skills тәрбиелеудегі тұрақты, нәтижелі жоғары дәреже. Өзін-өзі реттеу, өзін-өзі ұйымдастыру жоспарға сәйкес жүзеге асады. Кәсіби қызмет белсенді-ізденушілік сипатқа ие.

Кесте 2

Жаңартылған білім мазмұнындағы болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілік дамуындағы диагностика бағдарламасының мазмұны

Көрсеткіштер	Диагностика әдістері
1	*2*
Пәндік білім	Құжаттар сараптамасы (қатысым журналы, транскрип). Кешендік тестілеу (бастауыш мектеп педагогикасы, бала психологиясы, жеке әдістемелер), 25 сұрақтан тұратын 6 нұсқа, жабық.
Инновациялыық ойлау (оның ішінде үйрену қабілеттілігі, зерттеу құзыреттілігі)	Сауалнама «Инновацияға дайын болу», 10 сұрақ, жартылай жабық. Үйрену қабілеттілігін диагностикалау, Цукерман Г.А. бейімделген техникасы. «Зерттеу қабілеттілігі» Сыздықбаев А.Д. тестілеу.
Цифрлық сауаттылық	Тестілеу (5 тапсырма: компьютермен жұмыс, ақпаратпен жұмыс немесе цифрлық контектпен; медиаматериалмен жұмыс; цифрлық ортадағы байланыс; технологиялық инновацияға деген қарым-қатынас мен көзқарас).
Жаһандық азаматтық (оның ішінде инклюзия)	Сауалнама «Мен – жаһандық азамат». Сауалнама «Инклюзивті білім беру». Бақылау (педагогикалық тәжірибе барысында).
Педагогикалық бағалаудағы құзыреттілік	Сауалнама «Критериалды бағалау», 8 сұрақ, жабық. Бақылау (педагогикалық тәжірибе барысында).

1	2
Нормативті-құқықтық құзыреттілік	Әңгіме «Педагогикалық қызметтегі нормативті реттеу» 7 сұрақ, жабық. Бақылау (педагогикалық тәжірибе барысында).
Топтық жұмыс және көшбасшылық	Тестілеу Е.Жариков, Е. Крушельницкий көшбасшылық мүмкіндіктерін диагностикалау). Белбин тесті «Топтық рольдер».
Өзіңізге қамқорлық дағдылары (оның ішінде тайм менеджмент)	Сауалнама «Өзіңізге қамқорлық», 12 сұрақ, жартылай жабық. Өзін-өзі ұйымдастыру әрекеттеріне тест-сауалнама самоорганизации деятельности

Нәтижелер және оны талқылау. Зерттеуге 176 студент алынды. Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінен, Алматы (n=87 студент) және Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінен (n=89 студент). Зерттеу нәтижелері 3-ші кестеде көрсетілген.

Кесте 3

Зерттеудің анықтау кезеңінің жиынтық деректері

Зерттелуші топтар	Жаңартылған білім мазмұнындағы болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілік дамуының деңгейі					
	Интуитивті	%	Репродуктивті	%	Шығармашыл	%
Қ.Жубанов атындағы АӨМУ	49	55	33	37	7	8
ҚҰҚПУ	24	28	47	54	16	18

Жаңартылған білім мазмұнындағы болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілік дамуы деңгейіндегі айырмашылығын анықтау үшін Стьюденттің t-критерийін қолданамыз (Кесте 4, Сурет 2).

Екі гипотеза тұжырымдап көрейік:

H_0 – зерттеуші білім беруді жаңарту жағдайында болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілік дамуы деңгейінде айырмашылық жоқ.

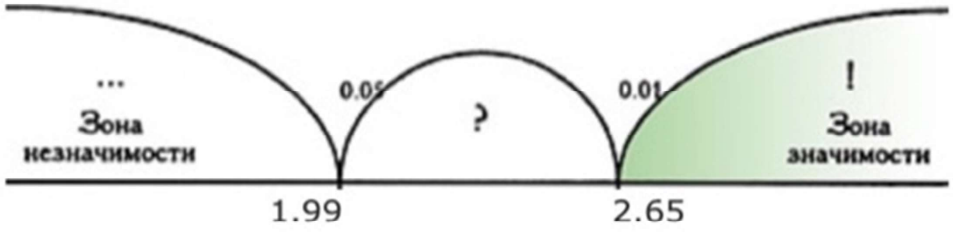
H_1 – зерттеуші білім беруді жаңарту жағдайында болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілік дамуы деңгейінде айырмашылық бар.

Кесте 4

Стьюденттің t-критерийі бойынша есептеу деректері

№	Сынамалар		Ауытқу квадраттары		Орташа мәннен ауытқулар	
1	B.1	B.2	B.1	B.2	B.1	B.2
2	1	1	0.25	1	-0.5	-1
3	1	1	0.25	1	-0.5	-1
4	1	1	0.25	1	-0.5	-1
5	1	1	0.25	1	-0.5	-1
6	1	1	0.25	1	-0.5	-1
…						
89	3					
Сомалар	87	89	2.25		1.5	
Орташа	1.5	2	14.5	16	0	0

Қорытынды: $t_{эмп} = 3$

Сурет 2. **Маңызды және елеусіз аймақты анықтау**

Алынған эмпирикалық мән $t_{кр}$ $p\leq0,01=2,65$, $t_{кр}$ $p\leq0,05=1,99$ болған кезде $t_{эмп}$ (994) маңызды аймаққа кіреді. Демек, H_1 - зерттеуші білім беруді жаңарту жағдайында болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілік дамуы деңгейінде айырмашылық бар гипотезасы расталды.

Диагностика нәтижесі бойынша Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік педагогикалық университетінің білім алушыларында, яғни, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби даму құзыреттілігі төменге деңгейде екендігі мәлім болды. 2018-2019 оқу жылдары бойынша 5В010200 – Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесінің оқыту бағдарламасын сараптау оқыту барысында аталмыш құзыреттіліктер енгізілмегендігі байқалады. Оқыту нәтижелері таза мазмұндық сипатта, олар бөлшектенген, жүйелі емес. Пәндік силлабустарда көне ақпараттар енгізілген. Жетекші түлек моделінің негізінде білім беру бағдарламасын қайта құрастыру қажет. Мысалы, ҚҰҚПУ-де «Мектеп жүргізу және нормативті құжаттар» атты арнайы жекеленген модуль бар, курс келесідей міндетті құжаттардан тұрады: ҚР білім беру заңы, бастауыш білім берудің Мемлекеттік білім беру стандарты, 2020-2025 жылдары Мемлекеттік даму бағдарламасы, «Педагог мәртебесі» заңы, «Кәсіби стандарт». Білім берудің жаңартылған мазмұны бойынша әдістемелік әдебиеттердің бірнеше саны: білім беру ұйымдарындағы білім алушыларды аралық және қорытынды аттестациялау барысындағы типтік ережелер. Олар бастауыш білім беруде жалпы білім беру бағдарламаларын жүзеге асырады, білім беру ұйымдары бойынша нұсқаулық-әдістемелік хаттар, әдістемелік нұсқаулар, оқу пәндері және білім алушыларды критериалды (суммативті, формативті) бағалау бойынша жинақтар.

«Тайм менеджмент» элективті пәні өзін-өзі бағалау, өзін-өзі басқару, өзін-өзі дамыту жоспарлау тәжірибесі мен теориясы болып табылады. Мұнда кәсіби қызметтегі уақытты тиімді түрде қолданумен қатар, өз-өзіне қамқорлық жасау дағдысы қалыптасады, әсіресе ең алдымен болашақ педагогтың эмоциялық тұрақтылығы орын алады.

Жаһандық азаматтықты тәрбиелеу, инклюзивті білім беруді жүзеге асыру және критериалды бағалау интергративті сипатқа ие, яғни, 14-15-ші апталарда бастауыш сынып оқушының бойындағы жетістік, бағалау, әдістер мен формаларды қамтитын ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс жасау мүмкіндіктері қарастырылады.

Білім беру бағдарламалары пәндеріндегі жаһандық азаматтықтың интеграциялануын мысалға келтірейік (Кесте 5).

Инновациялық ойлаудың дамуы кәсіби қызмет әдістемесінің түрленуін, интерактивті тәсілдің дамуын, ғылыми білім беруді, білім беру әдісінің өзгеруін қажет етеді. Пәндерді меңгеру барысында интерактивті лекцияларды, шағын зерттеулерді, кейстермен жұмыс жасауды, виртуалды экскурсия, оқу пікірталастарын жүргізуді қолдану маңызды.

Кесте 5

Білім беру бағдарламалары пәндеріндегі жаһандық азаматтықтың интеграциясы

Пәндер	GCED түсінігі
Заманауи Қазақстан тарихы	Жаһандық және өңірлік мәселелерді шешуде Қазақстанның орны және рөлі.
Әлеуметтік-педагогикалық білімінің модулі	Кикілжіңдер, дағдарыс, адамзаттың жаһандық мәселелері және т.б.
Педагогика	Білім берудің заманауи трансформациясы және т.б.
Қазақ ханымы	Әйелдерге қатысты кемсітушілік және т.б.
Білім беру мен бағалаудағы жаңа тәсілдер	Критикалық ойлау және т.б.
Өзін-өзі тану	Жаһандық қоғамға толық ену үшін ішкі әлемнің дамуы.

Қорытынды. Жүргізілген зеерттеулер аталмыш мамандықты кәсіби дайындау оқу бағдарламасы төмен сапасының басты себептерін айқындай отыра, болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттіліктері дамуы деңгейлерінің төмен екенін көрсетеді. Дегенмен, педагогикалық процесті ұйымдастыруда мазмұнды және тәжирибелік компоненттерді күшейту арқылы шешімін табады. Зерттелінген теориялық және тәжірибелік материалдар әрі қарай дамуды, жоғары оқу орын жағдайында кәсіби дайындық пен педагогикалық білім берудегі әлемдік жобалардың мысалында жақсару мен нақтылануын қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Namazbaeva, Z.I., Kuanzhanova, K.T., Mambetalina, A.S., Mukhmetova, R.Z., Shumakova, G.Z., Turganbayeva, B.Z., Tastemirova, A.S., Rakhymberdiyeva, A.V. (2014). Development of personal qualities for university teachers, Life Science Journal, 11 (10 SPEC. ISSUE), статья № 36, P. 211-214.

[2] Обновление содержания среднего образования: вопросы и ответы. – Астана, 2017. – 18 с.

3] Luminiţa Mihaela Drăghicescu Sorin Cristea Ana-Maria Petrescu Gabriel Gorghiu Laura MonicaGorghiu (2015). The Learning to Learn Competence – Guarantor of Personal Development Procedia – Social and Behavioral Sciences, Volume 191, Pages 2487-2493.

[4] Sarah K.Howard, Jo Tondeur, Jun Ma, Jie Yang (2021). What to teach? Strategies for developing digital competency in preservice teacher training, Volume 165, 104149.

[5] Myers, J.P., Rivero, K. (2020). Challenging preservice teachers' understandings of globalization: Critical knowledge for global citizenship education, Journal of Social Studies Research, 44(4), p. 383-396.

[6] Syzdykbayeva, A.D., Izmagambetova, R.K., Amirova, A.S., Bainazarova, T.B., Sadykova, M.K. (2021). Formation of primary school children selfesteem on the basis of criteria-based assessment, Obrazovanie i Nauka, 23(7), p.147-169.

[7] LotemPerry-Hazan, EdenTal-Weibel (2020). On legal literacy and mobilization of students' rights from a disempowered professional status: The case of Israeli teachers Teaching and Teacher Education, Volume 90, 103016.

[8] Ela Sjølie, Alex Strømme, Juliette Boks-Vlemmix (2021). Team-skills training and real-time facilitation as a means for developing student teachers' learning of collaboration. Teaching and Teacher Education, Volume 107, 103477.

[9] Дудина, М.Н. (2018). Современный студент в самооценке «Забота о себе»: результаты эмпирического исследования //Вестн. Том. гос. ун-та. № 433. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyy-student-v-samootsenke-zabota-o-sebe-rezultaty-empiricheskogo-issledovaniya (дата обращения: 12.06.2021).

[10] Agranovich, Ye., Amirova, A. Ageyeva, L., Lebedeva, L., Aldibekova, Sh., Uaidullakyzy, E. (2019). The Formation of Self-Organizational Skills of Student's Academic Activity on the Basis of «Time Management» Technology. International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET), 14(22), 95-110.

References

[1] Namazbaeva Z.I., Kuanzhanova K.T., Mambetalina A.S., Mukhmetova R.Z., Shumakova G.Z., Turganbayeva B.Z., Tastemirova A.S., Rakhymberdiyeva A.V. – (2014). Development of personal qualities for university teachers, Life Science Journal, 11 (10 SPEC. ISSUE), stat'ya № 36, P. 211-214.

[2] Obnovlenie soderzhaniya srednego obrazovaniya: voprosy i otvety. – Astana, 2017. – 18 s.

3] Luminiţa Mihaela Drăghicescu Sorin Cristea Ana-Maria Petrescu Gabriel Gorghiu Laura MonicaGorghiu (2015). The Learning to Learn Competence – Guarantor of Personal Development Procedia – Social and Behavioral Sciences, Volume 191, Pages 2487-2493.

[4] Sarah K.Howard, Jo Tondeur, Jun Ma, Jie Yang (2021). What to teach? Strategies for developing digital competency in preservice teacher training, Volume 165, 104149.

[5] Myers, J.P., Rivero, K. (2020). Challenging preservice teachers' understandings of globalization: Critical knowledge for global citizenship education, Journal of Social Studies Research, 44(4), r. 383-396.

[6] Syzdykbayeva, A.D., Izmagambetova, R.K., Amirova, A.S., Bainazarova, T.B., Sadykova, M.K. (2021). Formation of primary school children selfesteem on the basis of criteria-based assessment, Obrazovanie i Nauka, 23(7), r.147-169.

[7] LotemPerry-Hazan, EdenTal-Weibel (2020). On legal literacy and mobilization of students' rights from a disempowered professional status: The case of Israeli teachers Teaching and Teacher Education, Volume 90, 103016.

[8] Ela Sjølie, Alex Strømme, Juliette Boks-Vlemmix (2021). Team-skills training and real-time facilitation as a means for developing student teachers' learning of collaboration. Teaching and Teacher Education, Volume 107, 103477.

[9] Dudina, M.N. (2018). Sovremennyj student v samoocenke "Zabota o sebe": rezul'taty empiricheskogo issledovaniya //Vestn. Tom. gos. un-ta. № 433. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyy-student-v-samootsenke-zabota-o-sebe-rezultaty-empiricheskogo-issledovaniya (data obrashcheniya: 12.06.2021).

[10] Agranovich Ye., Amirova A., Ageyeva L., Lebedeva L., Aldibekova Sh., Uaidullakyzy E. (2019). The Formation of Self-Organizational Skills of Student's Academic Activity on the Basis of «Time Management» Technology. International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET), 14(22), 95-110.

Профессиональная компетентность будущего учителя начальных классов в условиях обновления образования

А. Турланкызы[1], А.Д. Сыздыкбаева[2]*

[1]Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова
(Актобе, Казахстан)
[2]Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье рассматривается процесс развития профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов в условиях обновления содержания образования. Целью исследования является теоретическое обоснование и определение уровня развития профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов на примере национального и регионального вузов страны. Проанализировано понятие «профессиональная компетентность», определена структура профессиональной компетентности педагога. На основе анализа зарубежных исследований в области профессиональной подготовки, выделены актуальные компетенции для будущего учителя начальных классов: инновационное мышление,

цифровая грамотность, глобальная гражданственность, компетентность в педагогическом оценивании, нормативно-правовая компетентность, командная работа и лидерство, навыки заботы о себе и другие. Обоснованы уровни развития профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов в условиях обновления образования: интуитивный, репродуктивный, творческий. Представлена программа диагностики развития профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов. Результаты диагностики констатировали низкий уровень развития профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов в региональном вузе, проанализированы причины и разработаны рекомендации по развитию профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов в условиях профессиональной подготовки.

Ключевые слова: профессиональная компетентность; будущий учитель начальных классов; профессиональная подготовка; обновление содержания образования.

Professional competence of the future primary school teacher in the conditions of education renewal

A. Turlankyzy[1], A. Syzdykbayeva[2]*
[1]K.Zhubanov Aktobe Regional University
(Aktobe, Kazakhstan)
[2]Abai Kazakh National Pedagogical University,
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article examines the process of developing the professional competence of a future primary school teacher in the context of education renewal. The purpose of the study: theoretical substantiation and determination of the level of development of professional competence of the future primary school teacher on the example of national and regional universities of the country. The concept of "professional competence" is analyzed, the structure of professional competence of a teacher is determined. Based on the analysis of foreign studies in the field of vocational training, the relevant competencies for the future primary school teacher are highlighted: innovative thinking, digital literacy, global citizenship, competence in pedagogical assessment, regulatory competence, teamwork and leadership, self-care skills and others. The levels of development of professional competence of the future primary school teacher in the conditions of education renewal are substantiated: intuitive, reproductive, creative. The program of diagnostics of the development of professional competence of the future primary school teacher is presented. The diagnostic results stated the low level of development of the professional competence of the future primary school teacher in a regional university, the reasons were analyzed and recommendations were developed for the development of the professional competence of the future primary school teacher in the conditions of professional training.

Keywords: professional competence; future primary school teacher; professional training; updating the content of education.

Редакцияға қабылданды: 04.10.2021

МРНТИ 14.35.09 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.17*

А.К.КУЛДЫБАЕВ

Западно-Казахстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана (Уральск, Казахстан), Kuldybayev@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЙ ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД К ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНЖЕНЕРНОЙ ГРАФИКИ

Аннотация

Развитие требований к обучению формирует новые тенденции, влекущие за собой изменение некоторых принятых ранее направлений работы с учащимися. Можно сказать, что на данный момент область образования максимально ориентирована не только на формирование у учащихся разного рода знаний, умений и навыков, но и на активное практическое их закрепление. КОКСОН – (Комитет по обеспечению качества в сфере оброзования и науки Республики Казахстан) как основной стандарт, которому должно соответствовать общее содержание образования, поддерживает своевременное и оптимальное применение практико-ориентированного подхода при преподавании различных дисциплин. В рамках преподавания инженерной графики, подобный подход также является довольно целесообразным, его эффективность проверена на практике. В данной статье будет определена роль и основные направления использования практико-ориентированного подхода для повышения успешности преподавания инженерной графики. Результаты экспериментального исследования отражают высокие показатели эффективности данного педагогического метода.

Ключевые слова: инженерная графика; практико-ориентированный подход; КОКСОН; преподаватель; обучение; ВУЗ; экспериментальная группа.

Введение. Сила, которая ведет человеческое общество вперед, – это только знание. Известно, что деятельность педагога, достаточно вооруженного педагогическими технологиями, – эффективна. В практике преподавателей прослеживается стремление к достижению высоких результатов на основе использования различных технологий обучения. Вхождение нашей страны в число цивилизованных стран отражено в образе сегодняшнего поколения. Путь подготовки будущих молодых специалистов – внедрение инновационных методов и приемов в учебно-воспитательный процесс, повышение интереса, стремления обучающихся к знаниям. Поэтому мы используем современные педагогические методы обучения [1].

В рамках Высшего учебного заведения, проведения обучения инженерной графике помогает студентам освоить базовые области, расширить знания, полученные по предмету «черчение». Имея начальный опыт, студенты имеют возможность формировать и строить рабочие и некоторые сборочные чертежи. Педагог помогает ориентировать студентов на выбор профессии и подготовиться к ней, накапливая соответствующие знания в направлении инженерной графики [2].

Сегодня практико-ориентированный подход является одним из наиболее востребованных методов реализации работы с учащимися, для отображения его роли в преподавании инженерной графики было проведено экспериментальное исследование, выявляющее возможности его при повышении уровня самостоятельности, мотивации их на результат.

Целью данной работы является определение роли практико-ориентированного подхо-

да, применяемого в процессе преподавания инженерной графики.

Планируемыми результатами, которые необходимо получить в ходе исследования, являются: определение важности применения практико-ориентированного подхода к реализации преподавания инженерной графики, уточнение эффективности его в работе со студентами ВУЗа, обучения их основам инженерной графики.

Основная часть. Согласно КОКСОН, практико-ориентированное обучение характеризуется одним из приоритетных направлений обучения, помогающих формировать знания и навыки, а также получать необходимый в будущем профессиональный опыт [3]. Можно сказать, что при применении практико-ориентированного подхода профессиональный труд для студентов интерпретируется в виде содержательного и предметного занятия, для которого важно трансформировать подготовку так, чтобы учащийся мог в рамках практических упражнений сформировать навыки для построения графиков, чертежей и т.д. [4].

Кроме того, преподаватель с помощью практико-ориентированного подхода имеет возможность совместно со студентами моделировать разного рода социально-экономические процессы, даже связанные с инженерной графикой.

Практико-ориентированный подход также включает возможность самооценки своих результатов студентами, а также трудов иных студентов. Здесь студент может являться более активным участником дискуссии или образовательного процесса, в целом. За счет этого, процесс активизирует возможность получения студентами социально значимых компетенций и навыков [5].

Методы. Методами исследования являются: обзор научных трудов, наблюдение, экспериментальное исследование, опрос.

Сегодня нет единого определения практико-ориентированного подхода, разные авторы по-своему воспринимают и определяют его, а также его роль в области современного образования. В связи с этим, понимание его важности и успешности может быть несколько размытым или вовсе неполным [6].

Е.В. Никифорова определяет практико-ориентированный подход как работу со студентами, в которой применяется система учебных курсов, с помощью которых учащихся активно готовят к социально-проектной деятельности [7].

А.С. Шапиева утверждает, что практико-ориентированный подход является совокупностью методов и инструментов, помогающих создавать у студентов социально-личностных и профессиональных компетенций в некоторой области, повышающих их потенциал в разрешении проблемных ситуаций, принятии важных управленческих решений [8].

А.Ф. Долгополова считает, что практико-ориентированный подход основан на разрешении важных проблемных и ситуационных задач, создании у студентов мотивации на саморазвитие, реализацию самостоятельной познавательной деятельности, увеличивающей их потенциал на рынке труда при занятии конкретной должности [9].

В некотором роде, все вышеуказанные определения являются верными, однако третье, на наш взгляд, является наиболее исчерпывающим и полным, отмечающим все важные черты данного подхода, наиболее часто применяемого сегодня для преподавания инженерной графики [10].

Специалистами в области образования, которые активно исследуют процесс применения практико-ориентированного подхода при обучении инженерной графике, сегодня выделено несколько принципов его осуществления:

1. Активное проецирование обучения инженерной графике на будущую профессиональную деятельность студентов.

2. Последовательный переход от простейших задач к более сложным, применение имитации проблемных ситуаций, разного рода лекций и поисковых заданий.

3. Осуществление динамичного обучения с учетом индивидуальных особенностей учащихся.

4. Сохранение проблемности обучения, помощь студентам в разрешении разного задач.

5. Формирование и применение исследовательского потенциала деятельности студентов [11; 12].

Методы активного обучения зачастую являются наиболее приоритетным инструментом осуществления практико-ориентированного подхода. Подобное обучение сегодня существенно развивает исследовательский потенциал студентов, направлено на комплексное применение разного рода дидактических и организационно-управленческих инструментов усвоения учащимися материала по заданной теме в рамках инженерной графики [13].

В некотором роде подобные методы повышают заинтересованность и мотивацию студентов к реализации самостоятельной познавательной деятельности, побуждают их к разрешению проблемных задач и накоплению знаний, применению их в будущем на практике. Преподаватели инженерной графики сегодня зачастую при реализации активного обучения применяют имитационный метод, помогающий развитию познавательного интереса и желания у студентов проводить теоретическое осмысление некоторых фактов и задач [14].

Подобный подход моделирует некоторые формы и ситуации, связанные с проявлениями профессиональной деятельности. В себе он несет использование игровых и неигровых форм. Деловые игры, задачи (игровые), игровое проектирование можно отнести к первой форме, а ситуационные и факторные ситуации – ко второй форме [15].

Решение подобных задач может являться базой для повышения успешности усвоения новых знаний, развития системного мышления студентов. Важными отличительными признаками, которые отличают практико-ориентированный подход, от других методов обучения инженерной графике, можно назвать:

– плодотворная работа со студентами в направлении разрешения ситуационных задач, помогающая значительно совершенствовать системное мышление;

– создание полноценного понимания сущности и особенностей, условий применения в профессиональной деятельности разного рода инструментов инженерной графики;

– мотивация студентов на реализацию разного рода самостоятельной работы;

– развитие у студентов мыслительной деятельности, способности аргументировать свою точку зрения при решении ситуационной и предметной задачи.

В некотором роде, даже при существенности использования практико-ориентированного подхода в ходе изучения студентами инженерной графики, можно сказать, что основное внимание уделяется лишь операционно-технической стороне обучения, соответственно, это ликвидирует возможности получения более специфических навыков. Этот подход в себе имеет возможность развития навыков студентов, помогающих им активно участвовать в дискуссиях, разрешать проблемы и рассматривать отдельные вопросы [16].

Специалисты также выделяют успешность применения подвида практико-ориентированной технологии – кейс-метода. Подобный метод основан на разрешении конкретных ситуаций в виде задач. Соответственно, здесь берется реальная ситуация или конкретные возможные случаи, рассматриваемые с помощью технологий инженерной графики. Применение подобного метода в виде проблемного обучения помогает увеличить эффективность обучения, в целом.

Тем самым, практико-ориентированный подход используется активно сегодня в учебных заведениях, является доказано успешным, плодотворно дополняющим образовательную деятельность. С помощью него достигаются высокие показатели развития начальных компетенций студентов в выбранной области, повышается уровень самостоятельности деятельности, мотивации на достижение более высоких результатов. Активные методы обучения помогают студентам быстрее и легче усваивать материал, разрешать вопросы, проблемные моменты в ходе практической деятельности. Преподаватели зачастую вовлекают студентов в исследовательскую деятельность для повышения самостоятельности их деятельности, увеличения внимания к собственным успехам и результатам, которых они достигают при работе с материалом предмета.

Чтобы проанализировать успешность применения практико-ориентированного подхода в рамках преподавания инженерной графики, было осуществлено эксперимен-

тальное исследование, целью которого было выявление его успешности. Исследование было осуществлено в рамках трех этапов: констатирующего, формирующего и контрольного.

Констатирующий этап под собой имел анализ начального уровня знаний учащихся в области инженерной графики. Оценка знаний студентов на этом этапе является начальной точкой, от которой отталкивается исследователь, строит свою работу на будущие периоды. Показатели, выявленные в нем, служат первыми данными, с которыми впоследствии сопоставляются итоговые результаты знаний студентов.

Формирующий этап проводился относительно разработанной методики преподавания инженерной графики, учитывая применение практико-ориентированного подхода. Контрольный этап исследования подводит итоги, определяя успешность реализованного формирующего этапа, общей работы с учащимися, эффективность применения практико-ориентированного подхода в преподавании инженерной графики, его роль в общем педагогическом процессе.

В исследовании участвовало 20 студентов, проходящих обучение в ЗКАТУ имени Жангир хана, 1-курс, группа МС-11 (Специальность: 6В07103 – «Машиностроение»). Учащиеся были разбиты на 2 группы по 10 человек (контрольная и экспериментальная группа). В рамках констатирующего эксперимента обе группы проходили оценку начального уровня знаний в области инженерной графики. Оценка осуществлялась с помощью использования опросника (7 вопросов).

Вопросы:

1. От чего зависит толщина линии шрифта d.
2. На каком расстоянии от контура рекомендуется проводить размерные линии?
3. Как расположен отрезок общего положения в пространстве?
4. Какой вид называется дополнительным?
5. Какие вы знаете вертикальные разрезы?
6. Как направлены линии штриховки разрезов на аксонометрических проекциях?
7. С помощью чего условно обозначается на чертеже «Паяное соединение»?

После проведения опроса были подведены итоги успешности усвоения начальных знаний по темам инженерной графики (курса черчения). В данном случае, уровни знаний распределялись следующим образом:

– низкий уровень – 4 и менее правильных ответов;

– средний уровень – 5-6 правильных ответов;

– высокий уровень – 7 правильных ответов.

На диаграмме (Рисунок 1) отражен уровень знаний студентов контрольной группы в области инженерной графики.

Судя по данным диаграммы 1, можно сказать, что учащиеся данной группы имеют совершенно низкий уровень знаний в области инженерной графики, что обуславливает необходимость плодотворной работы с ними в будущем.

Далее рассмотрим показатели экспериментальной группы (Рисунок 2).

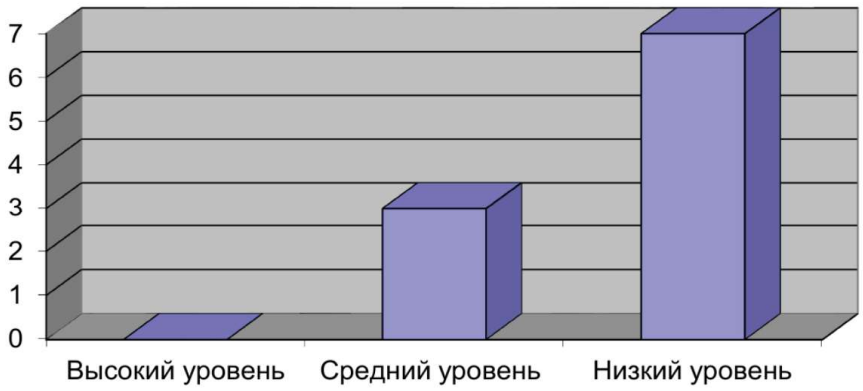

Рисунок 1. **Уровень знаний студентов контрольной группы в области инженерной графики**

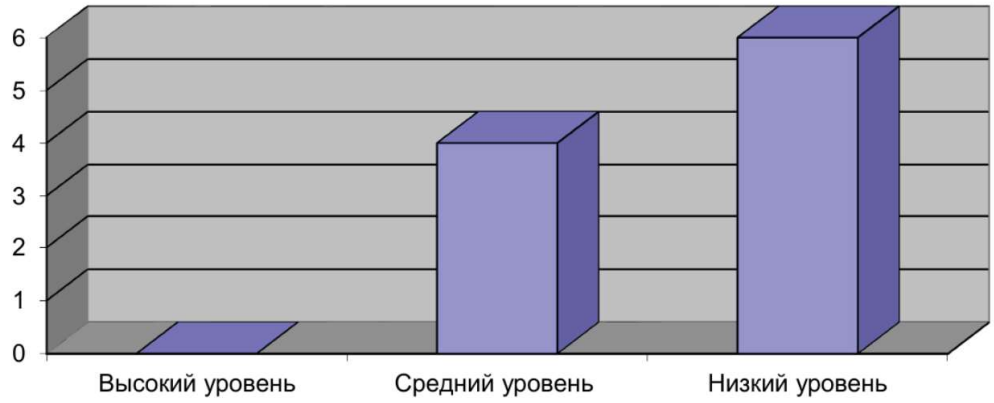

Рисунок 2. **Уровень знаний студентов экспериментальной группы в области инженерной графики**

Выявленные показатели обуславливают необходимость плодотворной работы со студентами для формирования у них соответствующего уровня знаний. Нами было определено в ходе обзора научных трудов, что практико-ориентированный подход является одним из наиболее приоритетных методов преподавания инженерной графики, именно он и будет взят за основу следующего этапа эксперимента.

Формирующий эксперимент проводился в обеих группах, однако экспериментальная группа занималась по специально разработанной нами методике, а контрольная группа – по общепринятой программе обучения. В рамках формирующего эксперимента в экспериментальной группе были использованы задания, которые четко отражают возможности практико-ориентированного подхода.

Наиболее успешными на наш взгляд, являются технологии применения ситуационных задач, помогающих формировать у студентов предметное знание, ведь они носят четко выраженный прагматичный характер, они и были использованы в методике.

Основными этапами реализации практико-ориентированного обучения по сформированной нами методике, в экспериментальной группе, являлись следующие:

– *первый этап* – общее введение профессионально и практико-ориентированных технологий в процесс обучения;

– *второй этап* – развитие у студентов навыков самостоятельной деятельности, познавательного интереса при изучении практических элементов выполнения заданий;

– *третий этап* – изучение предметной области и разрешение проблемных и ситуационных задач;

– *четвертый этап* – реализация самостоятельного выполнения заданий и упражнений.

Первым разделом, изученным со студентами, являлся «Правила оформления чертежей». Здесь преподаватель отметил главные правила оформления конструкторской документации, её основные положения. Студенты осваивали предпосылки к возможному освоению и пониманию самих чертежей.

Второй раздел, который был рассмотрен в рамках программы имел наименование: «Виды, сечения и разрезы изображения». Здесь студенты сформировали основные понятия, освоили выносные элементы и упрощения. Все теоретические пометки сопровождались зарисовками и демонстрацией сечений, разрезов.

Третий раздел, который был изучен студентами в рамках методики был: «Проектное черчение». Студенты решали задачи, которые могут стать основой в профессиональной деятельности, в будущем. Представленные для студентов задания были связаны с изучением исходной информации, получения некоторых дополнительных величин.

Далее была изучена теоретическая область построений, формирования графиков и чертежей. Здесь студенты на практике учи-

лись по заданным условиям проектировать некоторые объекты, создавать их чертежи, сформировали общие начальные навыки. В ходе изучения подобного материала, преподаватель использовал интерактивные и прочие цифровые, информационные технологии, помогающие повысить наглядность поставленных задач. Студенты с большим интересом подходили к вопросу получения навыков и знаний, что способствовало развитию у них познавательных процессов.

Чтобы закрепить полученные студентами на практике знания, были решены несколько задач, первая совместно с преподавателем, остальные самостоятельно студентами, с последующим их тщательном разбором в группе.

Задача 1. Приведен чертеж дороги серпантина из одного поселка А в другой поселок В. Определите ее длину. М1:500 (рисунок 3).

Задача 2. Определить длину труб, которые необходимы для того, чтобы сформировать рамы для велосипеда (Рисунок 4).

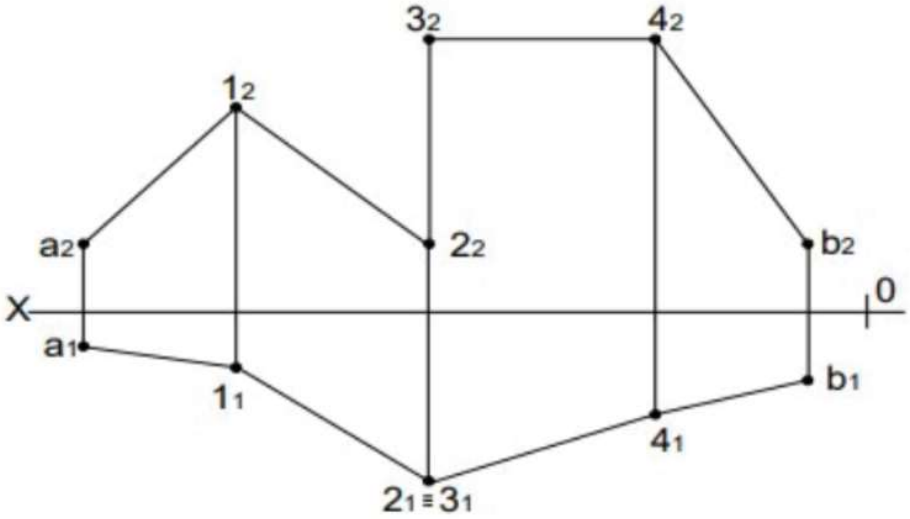

Рисунок 3. **Данные для задачи 1**

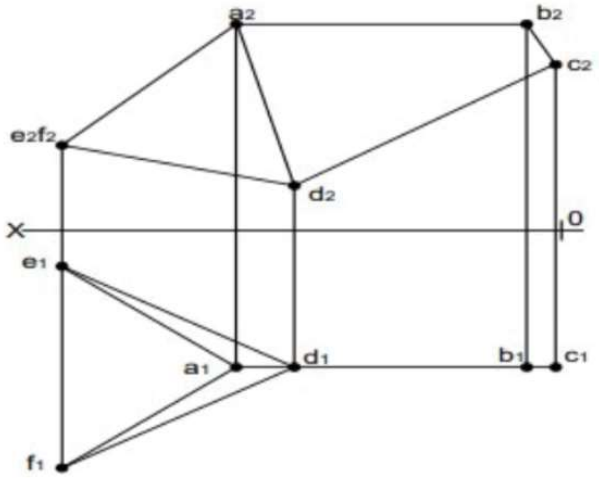

Рисунок 4. **Данные для задачи 2**

Всего занятия по методике и в рамках исследования проводились в ходе 2 месяцев.

Последним разделом была практическая работа с задачами, разбором отдельных проблемных ситуаций и вопросов, которые кажутся студентами наиболее трудными.

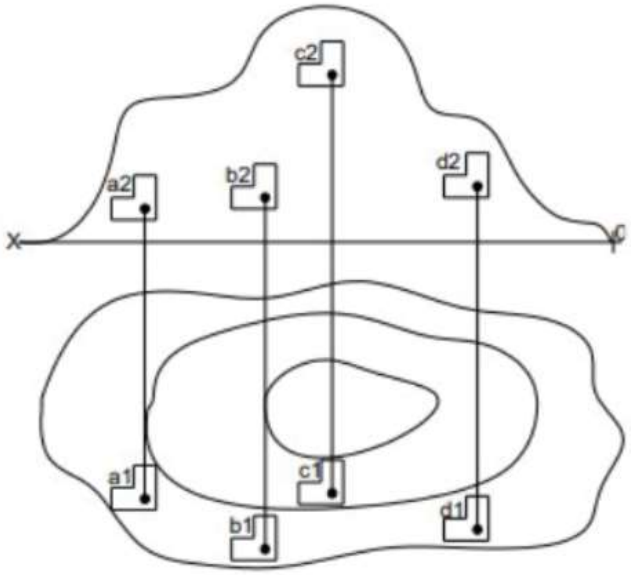

Рисунок 4. **Данные для задачи 3**

На рисунке 5 отражена схема осуществляемых действий в ходе практической работы со студентами.

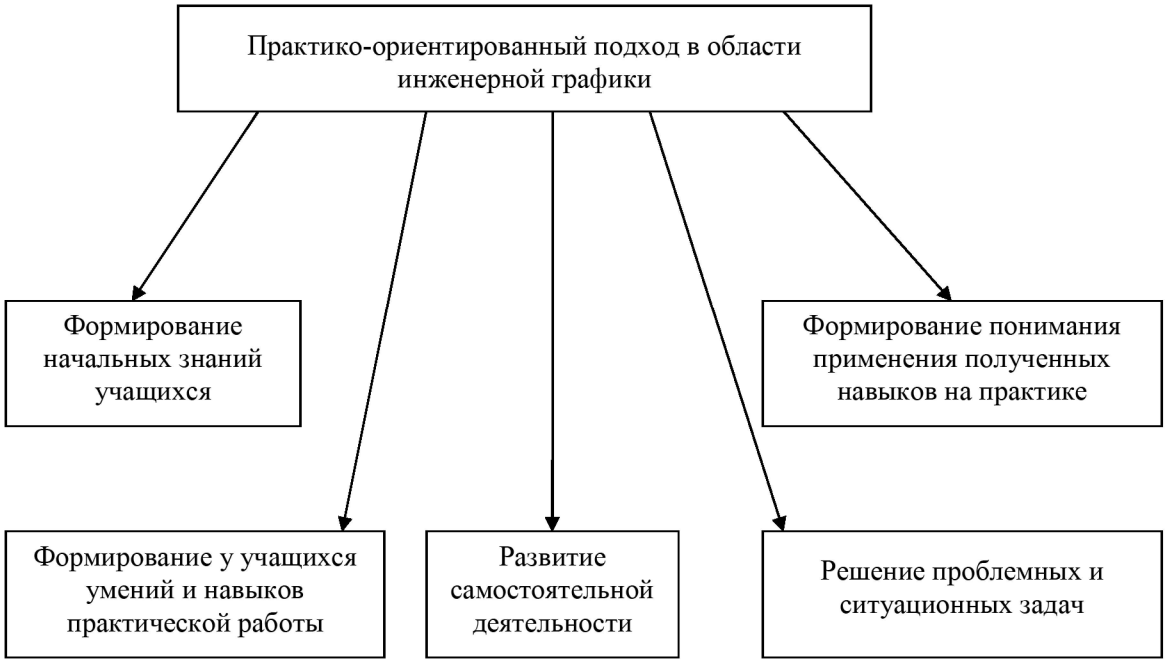

Рисунок 5. **Схема осуществления практической работы со студентами**

Студенты контрольной группы проходили столько же тем, сколько и экспериментальная группа.

В целом, применение практико-ориентированного подхода стало базой для изменения общей программы обучения студентов данного курса. Можно сказать, что студенты изначально с трудом справлялись с вопросами, которые были им заданы, однако, при реализации такого активного обучения, совместного с преподавателем и группой решения задач, они смогли освоить основные направления, сформировали достаточные начальные знания и навыки, которые впо-

следствии могут закрепить на практике в ходе профессиональной деятельности.

Результаты. Последним этапом экспериментального исследования является контрольный. Здесь проводился аналогичный опрос, как и в первом этапе исследования. Основной задачей было выявление разницы между показателями до проведения формирующего эксперимента, соответственно, внедрения методики, а также после нее.

Тем самым, студенты вновь после прохождения подготовки и обучения прошли опрос, результаты которого отражены на диаграммах 6 и 7.

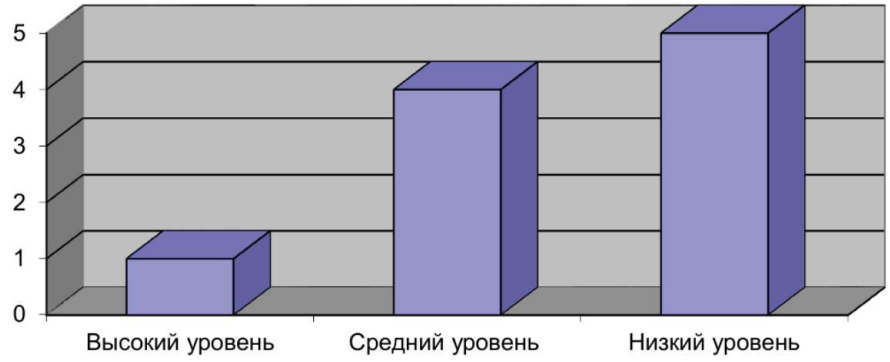

Рисунок 6. **Уровень знаний студентов контрольной группы в области инженерной графики**

У учащихся контрольной группы также проходили занятия, обучение, однако, традиционная программа не может дать существенных результатов за столь короткий срок. В основном, учащиеся изучали теоретический материал, не отрабатывали на практике полученные навыки. В связи с этим, можно сказать, что полученный уровень в ходе контрольного этапа эксперимента совершенно не отражает их подготовленности. Низкий уровень знаний обуславливает необходимость дальнейшей плодотворной работы или внедрения сторонних, успешных методик работы с учащимися для развития их самостоятельной деятельности, мотивации на повышение познавательного потенциала.

Далее рассмотрим показатели, которые присутствуют в экспериментальной группе после внедрения методики, учитывающей практико-ориентированный подход (Рисунок 7).

Уровень знаний учащихся данной группы существенно повысился. Это говорит о том, что методика, внедренная нами в ходе формирующего этапа эксперимента, является успешной, позитивно влияющей на преподавание инженерной графики.

На рисунке 8 отражено сравнение показателей двух групп на контрольном этапе экспериментального исследования.

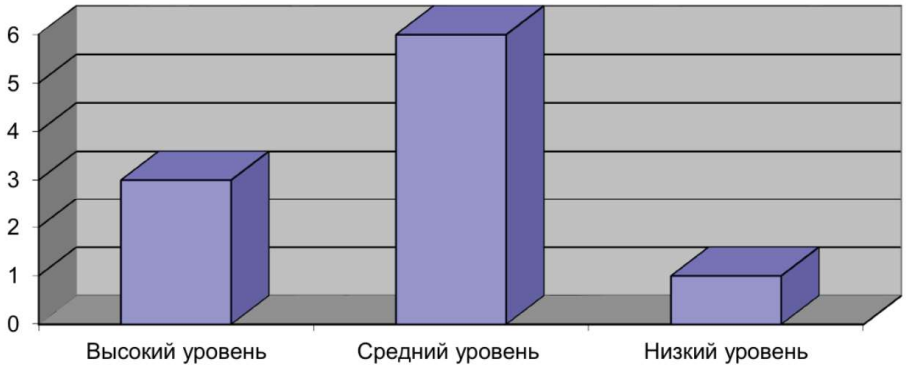

Рисунок 7. **Уровень знаний студентов экспериментальной группы в области инженерной графики**

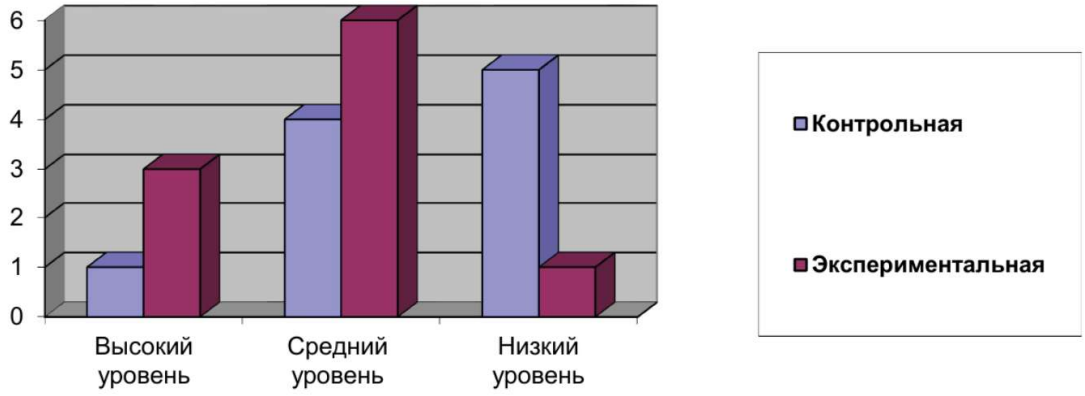

Рисунок 8. **Сравнение показателей двух групп на контрольном этапе экспериментального исследования**

Судя по данным диаграммы, можно сказать, что учащиеся экспериментальной группы имеют намного более позитивные показатели, чем студенты контрольной группы.

Дискуссия. Контрольная группа учащихся практически не смогла повысить свои знания и навыки, недостаточно проявляли свою самостоятельность и желание проявлять свои способности в ходе решения упражнений и задач. Учащиеся экспериментальной группы смогли с помощью активного взаимодействия с преподавателем познать начальные основы инженерной графики, ознакомились с терминологией и оформлением документации, чертежей. Преподаватель для повышения успешности отображения информации для учащихся, применял интерактивные технологии.

Тем самым, можно сказать о том, что с помощью практико-ориентированного подхода, педагог смог существенно повысить качество реализации преподавания инженерной графики, ввел в курс инновационные технологии активного обучения, актуальные методы работы со студентами, что плодотворно сказалось на получаемых ими результатах.

Заключение. Подводя итоги, стоит выделить повышенный интерес специалистов к вопросу применения практико-ориентированного подхода, однако недостаточно проработанную область использования его в направлении преподавания инженерной графики. Тем самым, стоит больше внимания в будущем уделять именно вопросам использования активных методов обучения студентов инженерной графике, преподавания её с учетом новых технологий и способов преподнесения информации.

Список использованных источников

[1] Абдикаримова Г.Ә., Турсынбаев А.З., Тастанов Ә.Ж., Алимкулова У.К. Жаңа технологияны білім саласында пайдаланудың маңыздылығы //Педагогика және психология. – 2020. – № 4(45). – 58-66 бб. DOI: 10.51889/2020-4.2077-6861.08 [Электрондық ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/47/98 (өтінім берілген күні: 12.09.2021).

[2] Грошев А.Р. Новые технологии в сфере образования //Современные проблемы, тенденции и перспективы социально-экономического развития: Сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции. – 2018. – С.38-45.

[3] Мажар Е.Н. Проблема практико-ориентированности профессионального образования //Педагогическое образование: вызовы XXI века: Сборник научных статей международной научно-практической конференции. – 2018. – С.141-144.

[4] Абрамова Н.С., Ваганова О.И., Смирнова Ж.В. Организация самостоятельной работы в условиях реализации практико-ориентированного подхода //Азимут научных исследований: педагогика и психология. – 2019. – № 1. – С.13-16.

[5] Сариго Н.В. Особенности применения практико-ориентированного подхода в преподавании инженерной графики //Теоретические и практические аспекты инженерного образования. Материалы всероссийской научно-методической конференции. – 2018. – С.206-208.

[6] Бобрицкий С.М., Демидов П.Г., Рулев Д.С., Томашов В.В., Шилкин М.С. Применение современных инновационных технологий в активных методах обучения //Инновационные технологии в педагогической высшей школе. – 2020. – № 2. – С.187-194.

[7] Никифорова Е.В. Практико-ориентированное проектное обучение – современная модель высшего образования //Экономика, бизнес, банки. – 2018. – № 2. – С.168-178.

[8] Шапиева А.С., Чаплаев Х.Г., Халиев М.С. Практико-ориентированный подход в обучении студентов //Проблемы современного педагогического образования. – 2019. – № 65. – С.306-309.

[9] Долгополова А.Ф., Жукова В.А., Гавриленко Е.Н. Роль практико-ориентированного подхода в современной дидактике ВУЗа //Современное образование. – 2018. – № 4. – С.150-159.

[10] Бородавко Л.С., Головань С.А., Русакова О.И. Роль практико-ориентированного подхода в современном образовании //Проблемы и пути развития профессионального образования: Сборник статей всероссийской научно-методической конференции. – 2019. – С.51-57.

[11] Двульчанская Н.Н., Пясецкий В.Б. Инженерная педагогика: практико-ориентированный подход // Высшее образование в России. – 2017. – № 7. – С.147-151.

[12] Минченко М.М. Реализация практико-ориентированной проектной деятельности в условиях развития среды инженерного IT-образования //Психология творчества и одаренности: Сборник статей всероссийской научно-практической конференции с международным участием. – 2021. – С.219-223.

[13] Кругликов В.Н. Экспириентивные методы изучения теории в инженерном вузе //Образование и наука. – 2018. – № 3. – С.50-55.

[14] Михайлова Д. Практико-ориентированный подход в обучении дисциплине инженерная графика //Технические науки на службе созидания и прогресса: Сборник статей международной научно-практической конференции. – 2017. – С.216-219.

[15] Лидер А.М., Слесаренко И.В., Соловьев М.А. Приоритетные задачи и опыт инженерно-технической подготовки в университетах России //Высшее образование в России. – 2020. – № 4(29). – С.73-84.

[16] Рылова Р.И. Практико-ориентированный подход в изучении инженерной графики //Прорывные научные исследования как двигатель науки: Сборник статей международной научно-практической конференции. – 2017. – С.86-89.

References

[1] Abdikarimova G.A., Tursynbaev A.Z., Tastanov A.Zh., Alimkulova U.K. Zhana tekhnologiyany bilim salasynda pajdalanudyn manyzdylygy //Pedagogika zhane psihologiya. – 2020. – № 4(45). – 58-66 bb. DOI: 10.51889/2020-4.2077-6861.08 [Elektrondyk resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/47/98 (otinim berilgen kuni: 12.09.2021).

[2] Groshev A.R. Novye tekhnologii v sfere obrazovaniya //Sovremennye problemy, tendencii i perspektivy social'no-ekonomicheskogo razvitiya: Sbornik nauchnyh trudov po materialam mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – 2018. – S.38-45.

[3] Mazhar E.N. Problema praktiko-orientirovannosti professional'nogo obrazovaniya //Pedagogicheskoe obrazovanie: vyzovy XXI veka: Sbornik nauchnyh statej mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – 2018. – S.141-144.

[4] Abramova N.S., Vaganova O.I., Smirnova Zh.V. Organizaciya samostoyatel'noj raboty v usloviyah realizacii praktiko-orientirovannogo podhoda //Azimut nauchnyh issledovanij: pedagogika i psihologiya. – 2019. – № 1. – S.13-16.

[5] Sarigo N.V. Osobennosti primeneniya praktiko-orientirovannogo podhoda v prepodavanii inzhenernoj grafiki //Teoreticheskie i prakticheskie aspekty inzhenernogo obrazovaniya. Materialy vserossijskoj nauchno-metodicheskoj konferencii. – 2018. – S.206-208.

[6] Bobrickij S.M., Demidov P.G., Rulev D.S., Tomashov V.V., Shilkin M.S. Primenenie sovremennyh innovacionnyh tekhnologij v aktivnyh metodah obucheniya //Innovacionnye tekhnologii v pedagogicheskoj vysshej shkole. – 2020. – № 2. – S.187-194.

[7] Nikiforova E.V. Praktiko-orientirovannoe proektnoe obuchenie – sovremennaya model' vysshego obrazovaniya //Ekonomika, biznes, banki. – 2018. – № 2. – S.168-178.

[8] Shapieva A.S., Chaplaev H.G., Haliev M.S. Praktiko-orientirovannyj podhod v obuchenii studentov // Problemy sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya. – 2019. – № 65. – S.306-309.

[9] Dolgopolova A.F., Zhukova V.A., Gavrilenko E.N. Rol' praktiko-orientirovannogo podhoda v sovremennoj didaktike VUZa //Sovremennoe obrazovanie. – 2018. – № 4. – S.150-159.

[10] Borodavko L.S., Golovan' S.A., Rusakova O.I. Rol' praktiko-orientirovannogo podhoda v sovremennom obrazovanii //Problemy i puti razvitiya professional'nogo obrazovaniya: Sbornik statej vserossijskoj nauchno-metodicheskoj konferencii. – 2019. – S.51-57.

[11] Dvul'chanskaya N.N., Pyaseckij V.B. Inzhenernaya pedagogika: praktiko-orientirovannyj podhod // Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2017. – № 7. – S.147-151.

[12] Minchenko M.M. Realizaciya praktiko-orientirovannoj proektnoj deyatel'nosti v usloviyah razvitiya sredy inzhenernogo IT-obrazovaniya //Psihologiya tvorchestva i odarennosti: Sbornik statej vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii s mezhdunarodnym uchastiem. – 2021. – S.219-223.

[13] Kruglikov V.N. Ekspirientivnye metody izucheniya teorii v inzhenernom vuze //Obrazovanie i nauka. – 2018. – № 3. – S.50-55.

[14] Mihajlova D. Praktiko-orientirovannyj podhod v obuchenii discipline inzhenernaya grafika // Tekhnicheskie nauki na sluzhbe sozidaniya i progressa: Sbornik statej mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – 2017. – S.216-219.

[15] Lider A.M., Slesarenko I.V., Solov'ev M.A. Prioritetnye zadachi i opyt inzhenerno-tekhnicheskoj podgotovki v universitetah Rossii //Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2020. – № 4(29). – S.73-84.

[16] Rylova R.I. Praktiko-orientirovannyj podhod v izuchenii inzhenernoj grafiki // Proryvnye nauchnye issledovaniya kak dvigatel' nauki: Sbornik statej mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – 2017. – S.86-89.

Инженерлік графиканы оқытуды жүзеге асырудағы заманауи тәжірибеге бағытталған тәсіл

А.К. Кулдыбаев
Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті
(Орал, Қазақстан)

Аңдатпа

Оқуға қойылатын талаптардың дамуы студенттермен бұрын қабылданған кейбір бағыттардың өзгеруіне әкелетін жаңа тенденцияларды қалыптастырады. Қазіргі уақытта білім беру саласы шәкірттердің әртүрлі білім, білік және дағдыларын қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар оларды белсенді практикалық шоғырландыруға бағытталған деп айта аламыз. БҒССҚК - (Қазақстан Республикасының Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті) білім берудің жалпы мазмұны сәйкес келуі тиіс, негізгі стандарт ретінде әртүрлі пәндерді оқыту кезінде практикаға бағытталған тәсілді уақтылы және оңтайлы қолдануды қолдайды. Инженерлік графиканы оқыту аясында мұндай тәсіл де орынды, оның тиімділігі іс жүзінде тексеріледі. Бұл мақалада инженерлік графиканы оқытудың табыстылығын арттыру үшін практикаға бағытталған тәсілді пайдаланудың рөлі мен негізгі бағыттары айқындалатын болады. Эксперименттік зерттеу нәтижелері осы педагогикалық әдіс тиімділігі – жоғары екенін көрсетеді.

Түйін сөздер: инженерлік графика; практикаға бағытталған тәсіл; БҒССҚК; оқытушы; оқыту; ЖОО; эксперименттік топ.

The modern practice-oriented approach to the implementation of teaching engineering graphics

A. Kuldybayev
Zhangir Khan West Kazakhstan Agrarian and Technical University
(Uralsk, Kazakhstan)

Abstract

The development of learning requirements forms new trends that entail a change in some previously accepted areas of work with students. We can say that at the moment the field of education is maximally focused not only on the formation of various kinds of knowledge, skills and abilities among students, but also on their active practical consolidation. CQAES - (Committee for Quality Assurance in the field of Education and Science of

the Republic of Kazakhstan) as the main standard that the general content of education should meet, it supports the timely and optimal application of a practice-oriented approach when teaching various disciplines. Within the framework of teaching engineering graphics, such an approach is also quite appropriate, its effectiveness has been tested in practice. This article will determine the role and main directions of using a practice-oriented approach to improve the success of teaching engineering graphics. The results of the experimental study reflect good indicators of the effectiveness of this pedagogical method.

Keywords: engineering graphics; practice-oriented approach; CQAES; teacher; training; university; experimental group.

Поступила в редакцию: 23.09.2021

МРНТИ 14.35.07 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.18*

Г.А.КОЛЕСНИКОВА[1], Н.И.ПУСТОВАЛОВА[1]*

[1]Северо-Казахстанский университет имени М.Козыбаева (Петропавловск, Казахстан)
kolesnikovaga@mail.ru, nata_pustovalova@mail.ru

КОЛЛАБОРАТИВНАЯ СРЕДА В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ

Аннотация

Статья посвящена проблеме организации коллаборативной образовательной среды в условиях инклюзивного образования в вузе. Анализ публикаций по исследуемой проблеме и опыт практической деятельности позволил определить недостаточный уровень подготовки педагогов в сфере инклюзивного образования, формировании профессиональных компетенций. Авторы приводят сущностную характеристику понятия «коллаборативная среда», представляющую собой инновационный подход в подготовке будущих бакалавров образования на основе коллаборативного межкафедрального взаимодействия. Под коллаборацией подразумевается совместное решение поставленной задачи по подготовке кадров на основе педагогического взаимодействия. К приоритетным аспектам создания коллаборативного образования авторы относят использование возможностей сочетания индивидуально-ориентированного обучения и коммуникационно-образовательных технологий, представленных в различных формах. Коллаборация рассмотрена и как специфическая форма взаимодействия и сотрудничества в учебном процессе педагогов и студентов на примере обучения студентов с особыми образовательными потребностями по образовательной программе «Музыкальное образование».

Ключевые слова: коллаборация; коллаборативная среда; коллаборативное взаимодействие; инклюзивное образование; профессиональная компетенция; сотрудничество.

Введение. Система высшего образования Казахстана развивается быстрыми темпами и характеризуется кардинальными изменениями в аспекте организации и наполнения контента, новых форм общения и взаимодействия участников образовательного процесса. В Профессиональном стандарте педагога РК определена важность использования всего потенциала вузовского учебного процесса по различным образовательным программам, уделяя особое внимание подготовке специалистов в сфере инклюзивного образования, достойных претворять в жизнь стратегические государственные задачи [1].

Все больше внимание учёных в этой связи привлекает научный феномен коллаборация. Коллаборация в науке – сотрудничество ученых, принадлежащих к разным лабораториям или исследовательским группам, с целью совместного выполнения определенного

проекта. Необходимость коллаборации в инклюзивном образовании объясняется узкой специализацией отдельных групп ученых, их ограниченностью в инструментарии, необходимом для проведения тех или иных исследований.

Основная часть. Инклюзивное образование – это та сфера, которая требует коллективного взаимодействия ученых разных специализаций в разработке методов, технологий и приёмов работы.

Коллаборативные технологии позволяют преподавателям разных дисциплин трансформировать рабочие процессы и повысить эффективность обучения. Термин «коллаборативный» в переводе с английского трактуется как «коллективный», «групповой», «совместный», «осуществляемый сообща» [2].

Литературный обзор. Понятие «коллаборация», как синкретическое, стремительно вошло в образовательную сферу в разных словосочетаниях: коллаборативная среда, коллаборативные технологии. При создании коллаборативной среды, по мнению исследователя Г.И. Чемодановой, в условиях дистанционного обучения мы руководствуемся следующими положениями. «Уважая себя – уважай собеседника!»: сотрудничество – процесс, в котором некоторое количество человек работают над достижением общей цели, уважая идеи всех участников [3]. На важность создания коллаборативной среды в условиях учебного процесса вуза обращает внимание исследователь А.Е. Берикханова, которая отмечает эффективность создания коллаборативной учебной среды для более эффективной организации учебного процесса по формированию профессиональных компетенций будущих учителей [4]. Исследователь в статье отмечает значимость фасилитаторской позиции преподавателя в организации разных форм групповой, коллаборативной деятельности студентов для достижения результатов обучения [2].

В настоящее время в нашем вузе некоторые группы педагогов на осснове коллаборации решают специфические задачи, например, возможностей интерпретации профессиональных компетенций в подготовке педагогов-дефектологов, учителей музыки и педагогов-психологов для работы в сфере инклюзивного образования [5]. В Казахстане не осуществляется подготовка бакалавров музыкального образования для работы с детьми с особыми потребностями и проблемами в развитии [6]. Для решения данной проблемы необходимо, чтобы для работы с детьми, имеющими особые потребности, будущие бакалавры музыкального образования изучали дисциплины по овладению коррекционно-развивающими технологиями, специфическими методами организации музыкальной деятельности.

В современной образовательной политике повышаются требования к уровню владения профессиональными компетенциями выпускников вузов для организации обучения всех детей – и здоровых, и имеющих особенности в развитии или ограниченные возможности, и особые потребности. Исследователь В.В.Боброва обращает внимание на необходимость формирования инклюзивной компетенции у всех бакалавров, как компонента профессиональной компетенции и отмечаеет недостаточность традиционных умений и навыков в будущей педагогической деятельности для выполнения функциональных обязанностей. Она подчеркивает, что независимо от конкретного направления деятельности, в условиях развития инклюзивного образования все учителя должны владеть инклюзивной компетенцией [7].

Исследования проблемы инклюзивного образования, проводимые учеными Ж.И. Намазбаевой [8], С.Б. Бегалиевой [9], Ш.А. Балгимбековым и др. [10], выявляют недостаток знаний о личностных особенностях таких детей и нехватку навыков для их обучения. Данная проблема, по мнению педагогов-исследователей, может быть решена через дополнительную переподготовку и получение опыта взаимодействия с детьми, имеющими различные типы инвалидности. Отсутствие у преподавателей специальной подготовки ведёт к стихийному подбору методов и приемов работы с детьми с особыми потребностями,

что отрицательно сказывается на процессе обучения таких детей, а у педагогов формируется отрицательное отношение к инклюзивному образованию [11]. Таким образом возникла необходимость изучения и исследования проблемы формирования инклюзивной компетенции будущих педагогов к инклюзивному образованию. Одним из решений стало создание центров усовершенствования педагогического мастерства на базе вузов, что входит в комплекс мероприятий по реализации государственных реформ в области образования и будет способствовать совершенствованию практического опыта педагогических кадров. Деятельность центров должна быть основана на коллаборативном взаимодействии педагогических организаций. Созданное профессиональное сообщество должно объединить специалистов разного уровня – преподавателей высшей школы, колледжей, курсов повышения квалификации и учителей, работающих с учащимися с особыми потребностями в обучении и/или инвалидностью.

Методы. Для решения данной проблемы в вузе разработана Программа развития инклюзивного образования в НАО СКУ имени М.Козыбаева на период 2020-2024 годы. Цель программы – обеспечение прав и создание условий для получения доступного, качественного образования обучающихся с особыми образовательными потребностями (ООП) в НАО СКУ имени М.Козыбаева и их успешной социализации [12].

В СКУ имени М.Козыбаева осуществляется обучение лиц с особыми образовательными потребностями (ООП) по всем реализуемым в вузе образовательным программам высшего образования с учетом особенностей психофизического развития, индивидуальных возможностей и состояния здоровья таких обучающихся и осуществляется формирование инклюзивной компетенции будущих педагогов к инклюзивному образованию. Как видно из таблицы, ежегодно растет количество студентов, имеющих особые образовательные потребности (Таблица 1).

Таблица 1

Доля обучающихся с ООП

Учебные годы	2018-2019	2019-2020	2020-2021
Доля обучающихся с ООП	41	43	51

Большую группу среди них занимают студенты – инвалиды по слуху и зрению (15 человек), затем студенты с нарушением опорно-двигательного аппарата (7 человек).

В связи с этим МОН РК было принято решение по всем педагогическим специальностям добавить дисциплины, связанные с инклюзивным образованием. В СКГУ имени М.Козыбаева в учебные планы 2019 года по направлению «Образование» был добавлен модуль инклюзивных компетенций, куда вошли две дисциплины: «Инклюзивное образование» и «Тьюторство в инклюзивном образовании» и Педагогическая практика (2 недели). Ведут данные дисциплины преподаватели кафедры «Специальная и социальная педагогика», на которой осуществляется подготовка бакалавров по направлению «Специальная педагогика» (логопедия, сурдопедагогика, олигофренопедагогика).

На основе коллаборативного взаимодействия, проблему подготовки будущих учителей музыки к инклюзивному образованию можно решить с разных позиций:

1 – открыть образовательную программу на базе одного из вузов, но встанет вопрос набора, рентабельности и трудоустройства т.к. специальных образовательных учреждений компенсирующего вида в Казахстане не так уж много.

2 – рассмотреть возможность подготовки обучающихся к профессиональной сертификации и осуществлять переподготовку на базе ИППК. Причем, это более целесообразно делать для обучающихся по ОП «Музыкальное образование», чем «Специальная педагогика».

3 – можно рассмотреть и вариант сдвоенной специальности «Музыка и дефектология».

Дисскуссия и результаты. В практике Казахстана инклюзивное образование как относительно новая гуманистическая философия, реализуется на основе принципа «научения жить вместе», иметь равные возможности для достижения целей.

С сентября 2020 года в университете был открыт центр инклюзивного образования (ЦИНО). Основной целью деятельности ЦИНО является оказание помощи обучающимся в процессе обучения и контроль по обеспечению педагогического сопровождением с студентов с инвалидностью и ООП.

В зарубежных странах накоплен богатый опыт по организации учебного процесса для этой категории обучающихся [13]. В нашем вузе тоже наблюдается определённая динамика, которая реализуется через обучение по специальным образовательным программам, через включение элективной дисциплины «Инклюзивное образование» для студентов всех педагогических образовательных программ вуза и накопление практического опыта через непосредственное общение с обучающимися с особыми образовательными потребностями, которые являются студентами нашего вуза. Таким образом, создан интенсивный научно-практический тандем.

Например, на кафедре «Музыкальные дисциплины» осуществляется подготовка по образовательным программам «Музыкальное образование» и «Культурно-досуговая работа» и среди студентов на протяжении последних 10 лет есть ребята с особыми образовательными потребностями:

Р.Анна. Инвалид 3 группы, ВПР, двухсторонний вывих бедер, вторичный сколиоз (КДР-19);

Е.Асемгуль. Инвалид 3 группы, Двусторонняя глухота (КДР-17);

К.Валентина. Инвалид 3 группы, ДЦП (КДР-16);

С.Адилет. Инвалид 3 группы, Системная красная волчанка (МО-15);

Б.Берик. Инвалид 1 группы, ДЦП (МО-09).

Специальное сопровождение этим ребятам не предусмотрено, а психолого-педагогическое и социальное сопровождение им оказывает, прежде всего эдвайзер, который выясняет необходимость создания каких-либо особых условий для обучения. Для работы с этими студентами использовался формат индивидуально-ориентированного обучения. Так как у Б.Берика ДЦП с поражением всего опорно-двигательного аппарата, то он обучался игре на домбре, как более лёгком инструменте (мелкая моторика), дирижировал и пел сидя. Вместо письменных заданий, выполнял устные или готовил компьютерные презентации, отправлял голосовые сообщения, потому что ему трудно было писать. Когда выступал на сцене, то мы арендовали для него барный стул. Сложнее всего приходилось Берику передвигаться по корпусам на костылях и ходить по лестнице. Хотя, когда занятия были на 2 этаже на кафедре, то он специально оставлял костыли на вахте и старался ходить без них, придерживаясь за стену.

Е.Асемгуль с диагнозом Двусторонняя глухота, выпускница школы-интерната для детей с нарушением слуха, после кохлеарной имплантации немного слышит, но садится на 1 первую парту, напротив преподавателя, чтобы по губам считывать информацию. У нее есть дефект речи, поэтому она говорит более медленно, у нее наблюдаются ошибки в ударениях в словах. Педагоги, конечно, корректируют ее ответы.

Вместе с тем, хочется отметить, что студенты не комплексуют, достаточно коммуникабельны и активны в воспитательной работе и творческо-исполнительской деятельности. Все студенты выступали на сцене

сольно и в составе творческих коллективов. В хоре они вставали не в первый ряд, а во 2-3, чтобы более комфортно себя чувствовать. К. Валя была даже старостой в группе, пела в вокальном ансамбле, а Асемгуль увлекается жестовым пением, лауреат многих конкурсов, отлично танцует. Заболевание С.Адилета предполагает нахождение на лечении в стационаре несколько раз в году, что влечет за собой пропуски занятий, поэтому одногруппники передавали ему задания и помогали наверстывать пропуски. Адилет прекрасный вокалист, лауреат конкурсов вокального исполнительства. Ребята по группе относятся с вниманием и пониманием к этим студентам и оказывают необходимую помощь и поддержку. Подсказывают Асемгуль, если она не услышит. Студентам с ДЦП помогают донести учебники, занимают очередь и помогают в столовой.

Кроме этого, студенты проходили практику в СШ № 13, которая расположена в Заречном поселке и где учатся ребята из школы-интерната с поражением опорно-двигательного аппарата. Часть ребят передвигаются по школе на костылях, некоторые на колясках, поэтому студентам на уроке музыки нужно было продумывать формы работы, творческой деятельности для всех учащихся, учитывая их возможности.

Заключение. Таким образом, студенты, изучая элективную дисциплину «Инклюзивное образование», на практике закрепляют полученные знания в общении со своими сокурсниками. Преподаватели уделяют большое внимание воспитательной работе, созданию доброжелательной атмосферы на кафедре и формированию положительного отношения к обучающимся с особыми образовательными потребностями. Вхождение обучающихся в коллаборативную учебную среду предусматривает вовлеченность и активное включение их в освоение инклюзивных компетенций, особенностей построения человеческих взаимоотношений с ребятами с ООП, овладение специальными умениями и навыками организации практической, научной и теоретической деятельности. Эффективное использование студентами метода фасилитации по освоению определенных социальных норм и функций будет способствовать успешной самореализации в социуме и формированию профессиональных компетенций.

Список использованных источников

[1] Педагог: Профессиональный стандарт РК [Электронный ресурс]: URL: www.atameken.kz (дата обращения: 05.09.2021).

[2] Берикханова А.Е. Создание коллаборативной учебной среды как средство формирования успешности личности будущего учителя //Вестник КазНПУ. Серия: Педагогические науки. – 2017. – № 2(54). – С.110-114 [Электронный ресурс]: URL: https://articlekz.com/article/19396 (дата обращения: 23.01.2021).

[3] Чемоданова Г.И., Власенко С.В. Создание коллаборативного образовательного пространства в условиях дистанционного обучения //Педагогика и психология. – 2020. – № 4. – С.96-108.

[4] Момбек А.А., Кульманова Ш.Б., Колесникова Г.А. и др. On cultivating leadership qualities in future pedagogues during the process of building their professional competencies in higher education institutions. Man in India, ISSN:0025-1569 Impakt faktor 0.03/ 2017, № 97(6), pp. 345-357.

[5] Колесникова Г.А. Профессиональная компетенция учителя музыки: теория и практика. – Алматы: Қазақ университеті, 2007. – 227с.

[6] Шугаева Г.К., Шманқызы Н. Возможности подготовки будущих специалистов в вузе к системе инклюзивного образования в школе //Педагогика и психология. – 2020. – № 1. – С.72-77.

[7] Боброва В.В. Профессиональная компетенция специалиста дефектолога в процессе обучения детей с ограниченными возможностями [Электронный ресурс]: URL: https://www.defectologiya.pro/zhurnal/professionalnaya_kompetencziya_speczialista_defektologa_v_proczesse_obucheniya_detej_s_ogranichennyimi_vozmozhnostyami/ (дата обращения: 05.09.2020).

[8] Намазбаева Ж.И., Калымова А.Е. Общественное сознание личности – основа успешной реализации инклюзивного образования в Казахстане //Педагогика и психология. – 2020. – № 1. – С.5-13.

[9] Бегалиева С.Б. Информационные-коммуникационные технологии как ресурсы инклюзивного образования //Педагогика и психология. – 2020. – № 2. – С.56-62.

[10] Балгимбеков Ш.А., Кушназарова К.Е., Болаткызы Ш. Психолого-педагогические особенности физического воспитания детей с ограниченными возможностями //Педагогика и психология. – 2020. – № 3. – С.85-93.

[11] Мырзаханкызы К. Вопросы подготовки специалистов инклюзивного образования // Педагогика и психология. – 2020. – № 2. – С.83-91.

[12] Программа развития инклюзивного образования в НАО СКУ имени М.Козыбаева на период 2020-2024 гг. [Электронный ресурс]: URL: https://www.nkzu.kz/DocDb/doc/index (дата обращения: 05.09.2020).

[13] Мегирьянц Т.А. Инклюзивное образование и профессиональные компетенции //Территория науки. – 2017. – № 2. – С.42-50.

References

[1] Pedagog: Professional'nyj standart RK [Elektronnyj resurs]: URL: www.atameken.kz (data obrashcheniya: 05.09.2021).

[2] Berikkhanova A.E. Sozdanie kollaborativnoj uchebnoj sredy kak sredstvo formirovaniya uspeshnosti lichnosti budushchego uchitelya //Vestnik KazNPU. Seriya: Pedagogicheskie nauki. – 2017. – № 2(54). – S.110-114 [Elektronnyj resurs]: URL: https://articlekz.com/article/19396 (data obrashcheniya: 23.01.2021).

[3] Chemodanova G.I., Vlasenko S.V. Sozdanie kollaborativnogo obrazovatel'nogo prostranstva v usloviyah distancionnogo obucheniya //Pedagogika i psihologiya. – 2020. – № 4. – S.96-108.

[4] Mombek A.A., Kul'manova Sh.B., Kolesnikova G.A. i dr. On cultivating leadership qualities in future pedagogues during the process of building their professional competencies in higher education institutions. Man in India, ISSN:0025-1569 Impakt faktor 0.03/ 2017, № 97(6), pp. 345-357.

[5] Kolesnikova G.A. Professional'naya kompetenciya uchitelya muzyki: teoriya i praktika. – Almaty: Kazak universiteti, 2007. – 227s.

[6] Shugaeva G.K., Shmankyzy N. Vozmozhnosti podgotovki budushchih specialistov v vuze k sisteme inklyuzivnogo obrazovaniya v shkole //Pedagogika i psihologiya. – 2020. –№ 1. – S.72-77.

[7] Bobrova V.V. Professional'naya kompetenciya specialista defektologa v processe obucheniya detej s ogranichennymi vozmozhnostyami [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.defectologiya.pro/zhurnal/professionalnaya_kompetencziya_speczialista_defektologa_v_proczesse_obucheniya_detej_s_ogranichennyimi_vozmozhnostyami/ (data obrashcheniya: 05.09.2020).

[8] Namazbaeva Zh.I., Kalymova A.E. Obshchestvennoe soznanie lichnosti – osnova uspeshnoj realizacii inklyuzivnogo obrazovaniya v Kazahstane //Pedagogika i psihologiya. – 2020. – № 1. – S.5-13.

[9] Begalieva S.B. Informacionnye-kommunikacionnye tekhnologii kak resursy inklyuzivnogo obrazovaniya // Pedagogika i psihologiya. – 2020. – № 2. – S.56-62.

[10] Balgimbekov Sh.A., Kushnazarova K.E., Bolatkyzy Sh. Psihologo-pedagogicheskie osobennosti fizicheskogo vospitaniya detej s ogranichennymi vozmozhnostyami //Pedagogika i psihologiya. – 2020. – № 3. – S.85-93.

[11] Myrzahankyzy K. Voprosy podgotovki specialistov inklyuzivnogo obrazovaniya //Pedagogika i psihologiya. – 2020. – № 2. – S.83-91.

[12] Programma razvitiya inklyuzivnogo obrazovaniya v NAO SKU imeni M.Kozybaeva na period 2020-2024 gg. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.nkzu.kz/DocDb/doc/index (data obrashcheniya: 05.09.2020).

[13] Megir'yanc T.A. Inklyuzivnoe obrazovanie i professional'nye kompetencii // Territoriya nauki. – 2017. – № 2. – S.42-50.

Инклюзивті білім берудегі коллаборативті орта және кәсіби құзыреттер

Г.А. Колесникова[1], Н.И. Пустовалова[1],
[1]М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті
(Петропавл, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақала инклюзивті білім беру жағдайында коллаборативті ортаны (бірлескен білім беру ортасын) ұйымдастыру мәселесіне арналған. Теориялық дереккөздерді зерделеуді талдау және практикалық қызмет тәжірибесі инклюзивті білім беру саласындағы педагогтердің жеткіліксіз даярлығы, кәсіби құзыреттерді қалыптастыру туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Авторлар «коллаборативті орта» ұғымының маңызды сипаттамасын береді, бұл болашақ білім бакалаврларын бірлескен кафедрааралық өзара әрекеттесу негізінде дайындаудағы инновациялық тәсіл. Ынтымақтастық дегеніміз – педагогикалық өзара іс-қимыл негізінде кадрларды даярлау бойынша міндеттерді бірлесіп шешу. Бірлескен білім беруді құрудың басым аспектілері авторлар әр түрлі формада ұсынылған жеке бағдарланған оқыту мен коммуникациялық білім беру технологияларын біріктіру мүмкіндіктерін пайдалануды қамтиды. Коллаборация сонымен қатар, «Музыкалық білім» білім беру бағдарламасы бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді оқыту мысалында мұғалімдер мен студенттердің оқу процесінде өзара әрекеттесу мен ынтымақтастықтың нақты нысаны ретінде қарастырылады.

Түйін сөздер: коллаборация; коллаборативті орта; коллаборативті өзара іс-қимыл; инклюзивті білім беру; кәсіби құзыреттілік; ынтымақтастық.

Collaborative environment in inclusive education and professional competencies

G. Kolesnikova[1], N. Pustovalova[1]
[1]M.Kozybayev North Kazakhstan University
(Petropavlovsk, Kazakhstan)

Abstract

The article is devoted to the issue of organizing a collaborative educational environment in the context of inclusive education at a University. The analysis of the study of theoretical sources and practical experience allows us to conclude that there is insufficient training of teachers in the field of inclusive education, the formation of professional competencies. The authors give an essential characteristic of the concept of «collaborative environment», which is an innovative approach in the preparation of future bachelors of education on the basis of collaborative interdepartmental interaction. Collaboration means the joint solution of the task of training personnel on the basis of pedagogical interaction. The priority aspects of creating collaborative education include the use of the possibilities of combining individually-oriented teaching and communicational and educational technologies presented in various forms. Collaboration is also considered as a specific form of interaction and cooperation in the educational process of teachers and students on the example of teaching students with special educational needs according to the educational program «Musical Education».

Keywords: collaboration; collaborative environment; collaborative interaction; inclusive education; professional competence; cooperation.

Поступила в редакцию: 29.09.2021

ҒТАМР 14.07.09 https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.19

Г.Г.ЖУСУПБЕКОВА[1], М.ҚОЖАНҰЛЫ[2]

[1]Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті (Көкшетау, Қазақстан),
[2]ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті
(Нұр-Сұлтан, Қазақстан), uk.gulsara74@mail.ru, m_kozhanuly@mail.ru

Ы.АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ КЕЙС-СТАДИ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Аннотация

Мақалада жалпыға білім беретін мектептерде оқушылардың ойлау қабілеттерін шыңдауда және сауаттылығын дамытуда кейс-стади әдісінің элементтері туралы қарастырылады. Кейс-стади әдісі оқушының оқу және оқыту процесінде алған теориялық білімін нақты практикалық тұрғыдан талдауға, қайталауға және шешімін табуға ықпал етіп қана қоймай, тәжірибе жинақтауында да қолданады. Осы ретте, мақала тақырыбына сәйкес, сабақ процесінде қолданудағы бір ғана кейс-стади талдау үлгісі ұсынылады. Тәжірибеден байғанымыздай, оқушыларға кейс-стади (кейс-тапсырма)әдісінің тиімділігіне көз жеткізілді. Бұл әдіс арқылы оқушы оқытушының көмегімен оның нақты іс жүзінде кездесетін мәселелерді шешуге, оқуға деген қызығушылығын арттырып және өз бетінше теориялық білімді меңгере отырып, практикалық дағдыларға үйренеді және нақты жағдайға, оқиғаға талдау жасау арқылы оқушының тұлғалық имиджінің қалыптасуына жәрдемдеседі.

Түйін сөздер: Ыбырай Алтынсарин; пәнаралық; кейс-технология (кейс-стади); кейс-стади әдістері.

Кіріспе. Еліміздің ақпараттандыру және IT-технология саясаты – Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің негізгі бағыттарының бірі.

XXI ғасыр – білім беру жүйесін ақпараттандыру ғасыры десек, онда бүгінгі күнізаманталабынасайжалпығабілімберетін мектептерді материалдық-техникалық базамен жабдықтай отырып, оқу үдерісіне заманауи әдістемелер мен технологияларды кеңінен енгізу – сапалы білім берудің басты шарты болып отыр. Солардың бірі – кейс-стади әдісінің элементтерін кеңінен қолдану арқылы оқушылардың ойлау қабілеттерін шыңдауға және сауаттылығын дамытуға мүмкіндік беретін технология болып табылады. Өйткені, кейс-стади әдісі оқу және оқыту процесінде алған теориялық білімін нақты практикалық тұрғыдан талдауға, қайталауға және шешімін табуға ықпал етеді. Демек, кейсте пәннің теориялық бөлігін нақты іс жүзінде кездесетін мәселелерді шешуге, оқуға деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, тәжірибе жинақтауға үйретіп-оқытылады. Дегенмен, отандық білім беру жүйесінде кейс-стадии әдісін кез келген пән не пәнаралық байланыс аясында кеңінен қолдануда деп айту әлі ерте болғандықтан, оның ерекшеліктері оқыту процесінде жан-жақты қарастырылуда [1].

Негізгі бөлім. Жалпы педагогикалық әдебиеттерде «кейс», «кейс-стади» ұғымын алғаш рет әдіс ретінде қолдану туралы айтқан шетелдік және отандық ғалымдардың, осыған қатысты зерттеуші-әдіскер мұғалімдердің пікір-көзқарастарын қайталап жатуды артық деп санадық. Өйткені, олардың пайымдауынша, кейс-стади деп, кейстерді (нақты жағдай, оқиға) қолдану арқылы іске асырылатын сабақ формасын айтады.

Қазіргі таңда бұл әдіс отандық білім беру жүйесінде кеңінен қолданылуда. Біздіңше, кейс-стади әдісін оқу процесінде нақты жағдайға құрылған жағдайда ғана оқытушы оқушының құзыреттілігін арттыруға және қалыптасқан дағдысы мен біліктілігінің одан әрі дамуына көмектеседі. Сондықтан кейс-стади әдісінде көзделетін мақсаттар:

– қойылған сұрақтардың бірнеше жауаптары бар болуы мүмкін, сол арқылы пәннің кез келген теориялық мәліметін практикалық тұрғыдан шешімін табуға;

– бірлескен немесе топтық жұмыс арқылы шығармашылықпен айналысу дағдыларын қалыптастыруға;

– алған білімдерімен оны іске асыру барысындағы дағдыларына;

– сараптау арқылы ең дұрыс жолын таңдауға және өз іс-әрекеттерін жоспарлауға негізделеді.

Сонымен қатар, оқу және оқыту процесінде жиі қолданылатын кейс-стади әдістері:

– жағдайды талдау әдісі;

– инцидент (әңгіме, оқиға) әдісі;

– рөлдік ойындар әдісі;

– іс-хабарды (мәлімет, ақпарат) талдау әдісі;

– ойындық жоба;

– дискуссия (пікірталас) әдісі;

– проблемалық әдіс, т.б.

Бұл жерде кейс-стади әдістерінің атқаратын функцияларына жеке-жеке тоқталуды мақсат етпедік.

Осы орайда, кейс-стади әдісін оқу процесінде қолданатын зерттеуші-әдіскер мамандардың пікірлеріне сүйенсек, кейс-стади әдісі бес кезеңнен тұратынын атап көрсетеді. Олар:

1 кезең – жағдаймен танысу, оның ерекшелігі;

2 кезең – мәселені анықтау, әсер ететін сыртқы және ішкі факторлар, объектілер;

3 кезең – ойды қозғау үшін пікірді ұсыну және ұйымдастыру;

4 кезең – шешім қабылдау алдындағы талдау жұмыстары;

5 кезең – қорытынды не шешімі - бірнеше нұсқадағы шешім, шешімдерге байланысты туындаған мәселелерді ескеріп, барынша нәтижесін атау.

Сондай-ақ, әдіскер-мамандар кейс-стади әдісін сабақта пайдаланудың ортақ типтік құрылымымен құрастыру сатысынан тұратынын атап көрсетеді:

– жағдайлар – кездейсоқ жағдай, түйінді мәселе, шынайы өмірден оқиға;

– жағдайдың контексі – хронологиялық, тарихи, орын контексті әрекеттердің немесе жағдайға қатысушылардың ерекшеліктері;

– автор ұсынған жағдайға түсініктеме беру;

– кейспен жұмыс істеуге арналған сұрақтар мен тапсырмалар;

– қосымшалар.

Кейсті құрастыру сатысы:

– білім мақсаттары жүйесінде кейстің орнын анықтау;

– кейс тақырыбына тікелей қатысы бар институциалды жүйені іздеу;

– жағдай моделін құру немесе таңдау;

– сипаттауды құру;

– қосымша ақпараттарды жинау;

– ақырғы мәтінді даярлау;

– кейстің тұсаукесері, талқылауды ұйымдастыру [2; 3].

Сонымен қатар, кейс-стади әдісі оқытушының әдістемелік және кәсіби шеберліктерін де қалыптастырады. Олар:

– пәнаралық байланыстарды айқындау.

– көшбасшылыққа ұмтылу.

– қысқа уақыт ішінде жүйеленбеген, ретке келтірілмеген ақпаратты талдау.

– сыни, конструктивтік, аналитикалық және жүйелі тұрғыдан ойлау.

– сәттілікке бағытталу, жеңімпаз психологиясын дамыту.

– балама (альтернативтік) шешімдерді бағалау.

– нақты кәсіби біліктерді (мәселен, кәсіпорын жұмысы) игеру.

– өздері атқарған жұмыстың (талқылау, талдау, жоба, т.б.) нәтижелерін жариялау (презентациялау).

– белгіленген уақыт ішінде ақпараттың жетіспеушілігі (немесе, керісінше, оның көлемінің тым көп болуы) мен уақыт тапшылығы жағдайында шешім қабылдау және оның салдарын бағалау.

– қарым-қатынас дағдылары мен бірлесе (команда құрамында) жұмыс жасау машықтарын игеру [4].

Зерттеу әдістері мен нәтижелері. Зерттеу жұмысында жоғарыда аталған кейс-стади әдісінің мақсаттары мен құрылымы аясында тақырыптарды баяндауда жалпы

білім беретін мектептерде кейс-стади әдісі элементтері қолданылса да, зерттеу әдістері мен нәтижелері әлі де толық зерттелмегені назарға алынды.

Материалдарды зерделеу барысында, отандық және шетелдік зерттеуші-әдіскер мамандардың пікірлері негізінде олардың әдіс-тәсілдерін тізіп жатпай, пікір алмасу, бақылау, талдау, проблеманы тұжырымдау, қабылдау т.б. әдістерін, Сөздіктер мен ақпараттық база деректерін пайдалана отырып, Ы.Алтынсарин шығармаларын оқыту процесінде кейс-стади әдісін қолдануға болатынына көз жеткізілді.

Мақала көлеміне орай, жалпы білім беретін мектептер бағдарламасына сәйкес, Ы.Алтынсарин шығармаларын оқытуды қайта ой елегінен өткізіп, кейс-стади әдісі тұрғысынан қарастыруды мақсат еттік.

Тәжірибеден байқағанымыздай, бір қарағанда, кейс-стади әдісі дәстүрлі оқыту формасына ұқсас болып көрінгенімен, оны қолдану аясында айырмашылықтары барын Ғаламтор беттерінде [2] және педагогикалық әдебиетте [5] және кейбір жарық көрген ғылыми мақала негізінде [6] *кейс-стади үлгісін* ұсынып отырмыз.

Тақырыбы: Ы.Алтынсариннің табиғат лирикасына арнаған «Жаз» өлеңіне талдау (ықшамдалған нұсқасы). Оқу процесінде Ы.Алтынсариннің «Жаз» өлеңін практикалық тұрғыда қаншалықты игергендігін білу мүмкіндігі қарастырылады.

Кіріспе. Қазақтың тұңғыш ағартушысы, педагог-жазушысы Ыбырай Алтынсариннің қазақ әдебиетіне қосқан тағы бір ерекшелігі – табиғат лирикасы. Оған дейінгі әдебиетте табиғаттың кейбір құбылыстары сөз арасында айтылса, Ыбырай бұл тақырыпқа арнайы тоқтаған. Оның әсіресе «Жаз», «Өзен» өлеңдері табиғаттың сұлу көріністеріне арналған [7, 35-б.]. Ақын табиғат көріністерін балалар ұғымына сай суреттей білуі, бүгінгі мектеп оқушыларының табиғатты сүюі, қоршаған ортаны қорғай білуге баулуы актуалды проблемалардың бірі болып табылады. Сол себепті де өскелең жас ұрпаққа

Ы.Алтынсариннің «Жаз» өлеңі арқылы табиғатты аялай білуді талдап-түсіндіру тұрарлық.

Негізгі бөлім. Ұлы ағартушы Ы.Алтынсариннің негізгі мақсаты – халықты сауаттандыру, жас ұрпақты оқу, өнер-білімге шақыру. Сондықтан оның аса бай және алуан жанрлы шығармалары оқушыға қарапайым сөздермен сол қоғамдағы өмір сүрген адамдарға белгілі құбылыстарды суреттеу арқылы ой-сезіміне әсер етуінде көркемдік құралдар: теңеу, әсірелеу, салыстыру т.б. түрлерін шамадан тыс асыра қолданбайды. Автор өмірде кездесетін ұсақ-түйек нәрсені ықшам, қарапайым түсінікті тілмен шығармасына арқау етуі – оның шеберлігі деп қараған жөн.

Ы.Алтынсариннің табиғат лирикасына арнаған «Жаз» өлеңінде жаз мезгіліндегі елдің көңіл күйін табиғат құбылысымен байланыстыра суреттейді. Олай болса, Ыбырай – қазақ жазба әдебиетінде табиғат тақырыбына алғаш рет жазған адам. Ыбырай мен Абай бірін-бірі көрмесе де, табиғатқа арнаған өлеңдерінің тақырыбы, идеялық бағыты жағынан үндесуін, бірі – Торғай даласында, бірі - Шыңғыстау бөктерінде мекендесе де өмірге деген көзқарастарының бір арнада тоғысуынан деп қараған жөн.

Қазақтың ұлы жазушысы М.Әуезов: «...Екеуінің қазақ ауылындағы көктем жайында жазғандарын оқып отырсаңыз, шынында, бір ақындық мектептің, бір түрлі ақындық дәсүрдің үлгісін көресіз және екеуі де бұрын жазбаған өлеңді жазған. Кейін аңғарсақ, осы өлеңдер табиғат суретінің реалистік үлкен мастері болған ұлы Пушкин үлгісінен туған өлеңдер екен» [8, 317 б.], – деп жазғандай, Абай Ыбырайды шығармасы арқылы білгенін және олардың табиғат лирикаларынан бір ақындық мектептен үлгі алғанын аңғарсақ, енді бірде М.Әуезов «Абай жолы» романында: «Абай Алтынсаринді есіне алды. Орысша интернатты, школдарды қазақ үшін ашуда үлкен еңбек етіп кеткен қамқор азамат сол екенін айтты» [9, 301 б.], – деген жолдарынан ұлы Абай Ыбырайды жақсы білгенін анық көреміз.

Ақынның «Жаз» өлеңінде қыстан шығып, жазға аяқ басқан ауыл тіршілігі, ауылдың үлкені мен кішісінің қуанышты жүздері, қыстаудан жайлауға көшті жөнелткен қыз-келіншектердің әзіл-қалжыңы, сапырылысқан жатқан ауыл көрінісін қаз-қалпында көз алдыңызға әкеліп суреттейді.

Мысалы:

Сәуірде көтерілер рахмет туы,
Көрінер көк жүзінде қаз бен қуы.
Көктен жаңбыр, таулардан сулар жүріп,
Жайылар жер жүзіне қардың суы...
Ұшпақтың бір сәулесі жерге түсіп,
Өсірер жерден шөпті нұрдың буы!..
... Аспаннан рақымменен күн төнгенде,
Қуанып қыбырлайды ыныс-жыны.
Ұйқыдан көзін ашқан жас балаша,
Жайқалып шыға келер жердің гүлі.

немесе

Жүгірер киік, құлан тау мен қырда,
Қуанып, ықыласпен келген жылға...
Алыстан мұнарланған сағымдары
Шақырып тұрар күліп кел деп мұнда!
Көл бұзылып, көк шығып қойнын ашса,
Қаңқылдап қонар оған қаз бен тырна... [9, 17-18 б.]

Өленнің негізі идеясынан жаз айы адам баласының шаруасына қолайлы да ыңғайлы кезеңекенін және бұл мезгілді ұтымды пайдаланып, «барға қанағат ету» керектігін де алға тартады.

Осы орайда, Ы.Алтынсарин шығармаларының өміршеңдігі деп, оны қарапайым сөздермен өз ойын бала және ересек оқырман ұғымына сай айқын, бейнелі, мәнерлі етіп, күнделікті адамдарға таныс құбылыстарды арқау етіпсуреттей білуінде. Автор «Жаз» өленінде көздеген мақсатына жетуде өзі өмір сүрген ортадағы тілдік сөздік қордың әр сөзін орынды қолданып, оқушы ұғымына сай лексикалық және грамматикалық ерекшеліктерді, тілдік көркемдегіш тәсілдерді ұтымды, шебер пайдалана білгенін көреміз. Соның бірі – теңеу, салыстыру тәсілі. Мысалы, «...Ұйқыдан көзін ашқан жас балаша,Жайқалып шыға келер жердің гүлі», – деген өлең жолында,баланың ұйқыдан оянған сәтін жайқалып тұрған дала гүліне теңеуі арқылы Ыбырай айтпақ ойын өмір шындығымен ұштастыра бере білген. Сондай-ақ, сөз етіп отырған ақын өленінде грамматикалық формалары жағынан айтарлықтай айырмашылық жоқ. Бұдан біз, ақын еңбектерінде қолданған халықтық тілді сұрыптап, талғампаздықпен бүгінгі жан-жақты дамыған қазіргі әдеби тіліміздің қалыптасуы, тарихы және дамуы жолдарына ықпал еткенін көреміз.

Қорыта келгенде, ғалым С.Хасанованың: «Мен өз дәуірімнің жаңғырығымын» деп Гюго айтқандай, Ыбырай да XIX ғасырдың екінші жартысындағы тып-тыныш жатқан қазақ даласының жаңалық жаңғырығы болды» [7, 38 б.], – деген пікіріне қосыла отырып, Ыбырай негізін қалаған оқу-ағарту, сауаттандыру жаңалық жаңғырығы алыстаған сайын биіктей бермек демекпіз. Осы жерде оқушының алдына керекті сөздерді қолдана отырып, жаздағы туған ауыл табиғаты көрінісін анықтау міндеті қойылады.

Сұрақтар:

1. Ыбырай Абайды білген бе?
2. Абай Ыбырайды білген бе?
3. Ыбырай мен Абай табиғат лирикасын жырлауда орыс әдебиетінен үлгі алған ба?
4. Ақынның «Жаз» өленіндегі табиғатпен байланыстырып суреттеген көріністерін анықтап, талдаңыз?
5. «Жаз» өленіндегі ауылдың қыстаудан жайлауға көшу көрінісін суреттеген жолдарды өзіңше талдаңыз?
6. «Жаз» өленінде тілдік көркемдегіш теңеу тәсілінен басқа қандай бейнелеу тәсілдерін қолданылғанын анықтап, талдаңыз?
7. Әдеби тіл мен ауызекі сөйлеу тілінің айырмашылығы дегеніміз не? Мысалмен дәлелдеңіз.
8. Ақынның «Жаз», Абайдың «Жазғытұрым» атты өлендерінің ұқсастығы мен айырмашылықтарын, яғни вен диаграммасын анықтап, жазыңыз?

Қорытынды бөлім. Тапсырма. Модератор (оқытушы) сабақты қорытындылай келіп, кейіс-стади әдісімен Ы.Алтынсариннің «Жаз» өлеңі арқылы жас ұрпақты патриоттық және экологиялық танымдық тұрғыдан талдап-зерделеу – отандық білім беру жүйесінің өзекті мәселелерінің бірі екенін алға тартып, төмендегідей тапсырманы ұсынады.

1. Екі ақынның жаз мезгіліне («Жаз», «Жазғытұрым») арнаған өлеңдерінің ерекшеліктерін атап, модераторға (пән мұғаліміне) ұсыныңыз.

Бұл тапсырманы орындау үшін шағын топтарға бөліп (2-4 адамнан тұратын) қосымшада берілген сөздер мағыналарымен алдын ала танысып аласыздар. Сабақ процесінде тақырыпты талқылағаннан кейін бір ортақ шешімге келіп, оны жариялауды дайындауларыңыз қажет. Берілген сұрақтарға жауап беріп, нақты шаралар мен әрекеттер арқылы көрсетіңіздер. Өз ұсыныстарыңызды дәлелдеп, пікірталас барысында оларды қорғауға дайын болыңыздар.

2. «Мен жазда қалай дем алдым?» немесе «Менің туған ауылымның жаздағы көрінісі» тақырыбында шағын эссе жазыңыз.

Қосымша. Сөздіктерді пайдалана отырып, өзіңізге білетін «жазға» қатысты сөздердің тізімін жасап, оның мағыналарын жазыңыз.

Зерттеу барысында материалды талдау нәтижесінде оқушы бойынан тақырыптың қоршаған ортаға әсері, оны көру, қабылдау және оған деген сеніміне және қазіргі жаһандану заманындағы қалыптасқан менеджерлік қасиеттің элементтеріне негізделеді. Бір сөзбен айтқанда, мақала авторлары жалпы білім беретін мектептерде кейс-стади әдісін қолданудың тиімділігін алға тартып, тақырып аясында оқушының қызығушылығын оятып, өз бетімен жұмыс жасауда шығармашылық белсенділігін арттыруда, алға қойған проблеманың шешімін табуға дағдыландыруда, т.б. элементтер арқылы пікір алмасу бағытында назар аударуды ұсынады.

Жалпы, кейс-стади әдісі – интерактивті оқыту әдісінің бір түрі. Кез келген сабақ барысында кейс-стади әдісін қолдануға болады. Бұл әдіс арқылы тақырыпты жалпылама баяндау тұрғысынан гөрі, тақырып ішіндегі тек шынайы өмірде құрылған нақты оқиға жағдайын (факті) оқушы оқытушының көмегімен және өз бетінше теориялық білімді меңгере отырып, практикалық дағдыларға үйренеді және нақты жағдайға, оқиғаға талдау жасау арқылы оның тұлғалық имиджінің қалыптасуына жәрдемдеседі.

Қорытынды. Соңғы кезде еліміздің білім беру жүйесінде, әсіресе, педагогикалық ғылымның жетістіктері негізінде жалпы білім беретін мектеп бағдарламасында заманауи әдістемелер мен технологиялардың бірі - кейс-стади әдістерін қарастыру мәселесіне жиі көңіл бөле бастады. Мұның өзі жас ұрпақты оқытып-тәрбиелеу процесінде әлі де шешімін таппаған мәселелері барын айқындай түседі. Осы тұрғыдан келгенде, Қазақстан Республикасының Білім беруді дамыту туралы мемлекеттік бағдарламасында: «... тез өзгеретін әлемде оның табысты болуын қамтамасыз ететін білім алудағы қажеттілігін қанағаттандыру, еліміздің экономикалық әл-ауқаты үшін бәсекеге қабілетті адами капиталды дамыту» [1], – деп атап көрсеткендей, келешекте жоғарғы, орта арнаулы және жалпыға білім беретін мектептерде кейіс-стади әдістері негізінде Ыбырай мұраларының табиғатына тереңірек үңіліп, өзі насихаттаған гуманизм (ізгілендіру) идеясы бүгінгі заманауи білім беру парадигмасы аясында зерттеу – уақыт талабы және жеке зерттеуді қажет ететін проблемалық мәселе. Бір сөзбен айтқанда, оқыту процесінде кейс-стади әдісін ізгілендіру жүйесі негізінде Ы. Алтынсарин шығармаларын әртүрлі сабақтың тақырыбы мазмұнына, оқу материалының қолдану мақсаты мен міндетіне, әдістемелік ерекшелігіне қарай, заманауи білім беру парадигмасы – ізгілендіру (гуманизм) жолында адами капиталды дамытудың мәні ұрпақ тәрбиесі екенін оқытушы мен оқушы арасында жан-жақты ынтымақтастық қарым-қатынасты орнатып қана қоймай, олардың адамгершілік әлемін терең түсінген жағдайда ғана алға қойған мақсатына жететіні сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] ҚР Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // ҚР Президентінің 02.11.2012 ж. № 423; 12.08.2014 ж. № 893 Жарлықтарымен өзгерістер енгізілді [Электрондық ресурс]: URL: https://gpron_kaz_ukaz (өтінім берілген күні: 10.08.20).

[2] Кейс-технологиясын оқу үрдісінде пайдалану [Электрондық ресурс]: URL: https://lideruralska.ucoz.ru/load/nashi_razmyshlenija/kejs_tekhnologijasyn_o_urdisinde_pajdalanu/13-1-0-563 (өтінім берілген күні: 09.09.21).

[3] Michelle Schwartz, Instructional Design and Research Strategist, for the Learning & Teaching Office, 2014 //Teaching Methods for Case Studies (ryerson.ca) (өтінім берулген күні: 10.08.21).

[4] Кейс-стади в образовательном процессе [Электрондық ресурс]: URL: https://nsportal.ru/vuz/pedagogicheskie-nauki/library/2017/03/15/keys-stadi-v-obrazovatelnom-protsesse (өтінім берулген күні: 19.11.19).

[5] Булатбаева А.А. Кейс-стади в системе магистерской подготовки офицеров. – А., 2011. – 140 б.

[6] Құрман Н.Ж., Айтбаева Б.М. Қазақ тілін жоғары оқу орындарында қашықтықтан оқыту жүйесінде кейс-технологияны әзірлеу және қолдану жолдары //Ш.Уәлиханов атындағы КМУ Хабаршысы. Филология сериясы. – № 1/2020. – 232-239 бб.

[7] Хасанова С. Ыбырай Алтынсарин шығармаларының тілі. – А., 1972. – 132 б.

[8] Әуезов М. Абай жолы. Роман-эпопея. 3-ші кіт. – Жиырма томдық шығармалар жинағы. 5-т. – А., 1980. – 424 б.

[9] Алтынсарин Ы. Таза бұлақ: Өлеңдер, әңгімелер, хаттар, очерктер – А., 1988. – 320 б.

[10] Robert K. Case study research: design and methods /Robert K. Yin. – 4th ed. p. cm. – (Applied social research methods v. 5) 2009 – P. 220.

[11] Виневская А.В. Метод кейсов в педагогике: практикум для учителей и студентов /А.В.Виневская. Изд-во: Феникс. – 2015. – С.141.

[12] Касымова Г.М. Метод кейсов в формировании межкультурной коммуникативной компетенции будущих специалистов иностранных языков //Педагогика и психология. – 2016. – № 4(29). – С.93-98.

[13] Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения [Электрондық ресурс]: URL: https://viafuture.ru/katalog-idej/metod-case-study (өтінім берілген күні: 10.08.20).

[14] Andrea D. Ellinger, Rochell McWhorter. Qualitative Case Study Research as Empirical Inquiry International Journal of Adult Vocational Education and Technology. Volume 7. Issue 3. July-September 2016. https://sageprofessor.files.wordpress.com/2017/10/qualitative-case-study-research-as-empirical-inquiry.pdf (өтінім берулген күні: 09.09.21).

[15] Yin, R. K. (2009). Case study research: Design and methods (4th Ed.). Thousand Oaks, CA: Sage. Volume 14, Issue 1, 2013, pages 69-71. https://journals.nipissingu.ca/index.php/cjar/article/view/73 (өтінім берулген күні: 25.08.21).

References

[1] KR Bilim berudi damytudyn 2011-2020 zhyldarga arnalgan memlekettik bagdarlamasy // KR Prezidentinin 02.11.2012 zh. № 423; 12.08.2014 zh. № 893 Zharlyktarymen ozgerister engizildi [Elektrondyk resurs]: URL: https://gpron_kaz_ukaz (otinim berilgen kuni: 10.08.20).

[2] Kejs-tekhnologiyasyn oқu үrdisinde pajdalanu [Elektrondyk resurs]: URL: https://lideruralska.ucoz.ru/load/nashi_razmyshlenija/kejs_tekhnologijasyn_o_urdisinde_pajdalanu/13-1-0-563 (otinim berilgen kuni: 09.09.21).

[3] Michelle Schwartz, Instructional Design and Research Strategist, for the Learning & Teaching Office, 2014 //Teaching Methods for Case Studies (ryerson.ca) (otinim berulgen kuni: 10.08.21).

[4] Kejs-stadi v obrazovatel'nom processe [Elektrondyk resurs]: URL: https://nsportal.ru/vuz/pedagogicheskie-nauki/library/2017/03/15/keys-stadi-v-obrazovatelnom-protsesse (otinim berulgen kuni: 19.11.19).

[5] Bulatbaeva A.A. Kejs-stadi v sisteme magisterskoj podgotovki oficerov. – A., 2011. – 140b.

[6] Kurman N.Zh., Ajtbaeva B.M. Kazak tilin zhogary oku oryndarynda kashyktyktan okytu zhujesinde kejs-tekhnologiyany azirleu zhane koldanu zholdary //Sh.Ualihanov atyndagy KMU Habarshysy. Filologiya seriyasy. – № 1/2020. – 232-239 bb.

[7] Hasanova S. Ybyraj Altynsarin shygarmalarynyn tili. – A., 1972. – 132 b.

[8] Auezov M. Abaj zholy. Roman-epopeya. 3-shi kit. – Zhiyrma tomdyk shygarmalar zhinagy. 5-t. – A., 1980. – 424 b.

[9] Altynsarin Y. Taza bulaқ: Olender, angimeler, hattar, ocherkter – A., 1988. – 320 b.

[10] Robert K. Case study research: design and methods /Robert K. Yin. – 4th ed. p. cm.– (Applied social research methods v. 5) 2009 – R. 220.

[11] Vinevskaya A.V. Metod kejsov v pedagogike: praktikum dlya uchitelej i studentov /A.V.Vinevskaya. Izd-vo: Feniks. – 2015. – S.141.

[12] Kasymova G.M. Metod kejsov v formirovanii mezhkul'turnoj kommunikativnoj kompetencii budushchih specialistov inostrannyh yazykov //Pedagogika i psihologiya. – 2016. – № 4(29). – S.93-98.

[13] Metod case-study kak sovremennaya tekhnologiya professional'no-orientirovannogo obucheniya [Elektrondyk resurs]: URL: https://viafuture.ru/katalog-idej/metod-case-study (otinim berilgen kuni: 10.08.20).

[14] Andrea D. Ellinger, Rochell McWhorter. Qualitative Case Study Research as Empirical Inquiry International Journal of Adult Vocational Education and Technology. Volume 7. Issue 3. July-September 2016. https://sageprofessor.files.wordpress.com/2017/10/qualitative-case-study-research-as-empirical-inquiry.pdf (otinim berulgen kuni: 09.09.21).

[15] Yin, R. K. (2009). Case study research: Design and methods (4th Ed.). Thousand Oaks, CA: Sage. Volume 14, Issue 1, 2013, pages 69-71. https://journals.nipissingu.ca/index.php/cjar/article/view/73 (otinim berulgen kuni: 25.08.21).

Использование метода кейс-стади в процессе обучения творчеству Ы.Алтынсарина

Г.Г. Жусупбекова[1], М. Қожанұлы [2]
[1]Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова
(Кокшетау, Казахстан)
[2]Национальный университет обороны
имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы
(Нур-Султан, Казахстан)

Аннотация

В статье рассматриваются элементы метода кейс-стади в развитии грамотности и совершенствования мышления учащихся в общеобразовательных школах. Метод кейс-стади не только способствует анализу, повторению и поиску решений теоретических знаний, полученных учеником в процессе обучения, но и использует их в накоплении опыта. При этом, в соответствии с темой статьи, предлагается одна модель анализа кейс-стади, которую можно использовать в процессе обучения. Из опыта, мы убедились в эффективности применения метода кейс-стади (кейс-задания) в процессе обучения творчеству Ы.Алтынсарина. На основе использования данного метода учащийся способен решать проблемы, с которыми он сталкивается на практике, повышать интерес к учебе и самостоятельно овладевать теоретическими знаниями, прививать практические навыки и способствовать формированию имиджа личности учащегося путем анализа конкретной ситуации, события.

Ключевые слова: Ыбырай Алтынсарин; междисциплинарный; кейс-технология (кейс-стади); методы кейс-стади.

Using the case study method in the process of teaching creativity N.Altynsarin

G. Zhussupbekova[1], M. Kozhanuly[2]
[1]Sh.Ualikhanov Kokshetau University
(Kokshetau, Kazakhstan)
[2]National Defense University named after the First President
of the Republic of Kazakhstan – Elbasy
(Nur-Sultan, Kazakhstan)

Abstract

The article discusses the elements of the case study method in improving students ' thinking and developing literacy in general education schools. The case study method not only contributes to the analysis, repetition and solution of the theoretical knowledge acquired by the student in the course of training and training, but also contributes to the accumulation of experience.At the same time, according to the topic of the article, only one case study analysis model is presented, which is used in the course of the lesson. As we learned from experience, students were convinced of the effectiveness of the case-task method. Through this method, the student learns practical skills with the help of the teacher to solve problems that they face in real practice, increase their interest in learning and independently acquire theoretical knowledge, and contribute to the formation of the student's personal image by analyzing a specific situation and event.

Keywords: Ybyray Altynsarin; interdisciplinary; case-technology (case-study); case-study methods.

Редакцияға қабылданды: 14.09.2021

МРНТИ 14.25.09 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.20*

С.Г.СЕИДЛИ

Школа-лицей № 83 г.Баку (Баку, Азербайджан)
Sabinasq77@mail.ru

ВИДЫ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация

В статье говорится о тесной связи образования с жизнью. Было отмечено, что информационная эпоха, в отличие от своих предшественников, привела к значительным изменениям в нашей жизни. В современном обществе быстрое развитие образования является важным требованием для удовлетворения растущих духовных и материальных потребностей людей. Поскольку фундамент образования закладывается в начальных классах, учителя должны уделять большое места творческой работе учеников, потому что новые изобретения, технологической обработки – это результат творческой работы. По сути, творческая работа связана с самостоятельной деятельностью людей, а также учащихся. С этой точки зрения ученикам младших классов должно быть предоставлено достаточное место для самостоятельной работы. Особое значение имеет важность самостоятельной работы на уроках математики. Рассмотрены мнения ряда ученых и методистов по данному вопросу. Были предприняты попытки найти точки соприкосновения в их подходах. Рассмотрены классификации самостоятельной работы студентов. Учитывая, что эти классификации основаны на разных принципах, автор представляет свой подход в виде таблиц. Исследован примерный график времени, выделяемого на самостоятельную работу. Было показано, что это в первую очередь зависит от уровня знаний класса. Приведены примеры заданий для двух форм са-

мостоятельной работы на занятиях. Объясняются различия между этими типами. В конце был проведен эксперимент, результаты которого показали, что примененный метод был оправдан. В конце подчеркнута дидактическая значимость работы.

Ключевые слова: самостоятельная работа; классификация самостоятельных работ; принципы классификации; фронтальная форма; работа в парах; индивидуальная форма; продолжительность самостоятельной работы.

Введение. Главная задача современного образования состоит в том, что оно должно быть тесно связано с жизнью. Интенсивное развитие аграрной и индустриальной эпохи уже позади. За очень короткое время информационная эпоха сделала коррективы в нашу жизнь. Образование всегда служило повышению уровня жизни человека, но раньше как оно справилось с этой задачей – отдельный вопрос. Критика прошлого – это не просто стереотип определенного периода времени. Эта также связана с тем, что жизнь постоянно развивается, нас не устраивает то, что мы получили вчера. Сегодняшних достижений на будущее не хватит. За всеми достижениями людей стоит их творческая самостоятельная работа. Лучший урок тот, где ученик больше, а учитель меньше работает. Нельзя сразу научить студентов – будущих изобретателей работать самостоятельно. Поэтому фундамент этой работы закладывается не только в начальной школе, но и в раннем детстве, но предмет нашего исследования охватывает начальную школу. Именно в начальной школе создается систематическая работа для самостоятельной работы учащихся.

«Обучение эффективно лишь в том случае, когда учитель вовлечен в деятельность ученика», – пишут авторы И.Мамедова и Г.Гасанова [1].

Основная часть. Сначала надо определиться с педагогическим понятием «самостоятельная работа». Существует мнение, что это есть метод организации учебного процесса. А вторые утверждают, она деятельность учащихся без участия учителя. Мы думаем, самостоятельная работа состоит из специальных заданий для активизации учебной деятельности учащихся. Можно расширить определение вокруг этого термина. Одновременно отрицать полностью вышеуказанных определений невозможно. Если внимательно анализировать их, они имеют общие черты. Но нельзя согласиться с тем, что при самостоятельной работе деятельность учащихся происходит без участия учителя. Ведь учитель контролирует этот процесс, а в конце оценивает знания и анализирует какие недостатки в работе отдельных учащихся. Самостоятельную работу методом называть можно потому, что домашние задания выполняются дома, то есть в отсутствии учителя. Здесь легко сделать вывод: самостоятельная работа одновременно является одним из активных методов обучения. Именно в этом заключается большое значение данного метода. Анализируя причины появления активных методов обучения, соавторы Б.Н. Мынбаева и др. верно замечают: «Появление задачи введения новых методов в процессе обучения обусловлено …формированием современного конкурентного рынка труда» [2].

В Отличие от традиционной системы, в начальной школе предоставлены разнообразные программы, что расширяют возможности учащихся. В начальном курсе математики объединены многообразные математические материалы: арифметический, алгебраический и геометрический. Мы будем делиться опытом по алгебраическим материалам. Многое зависит от мастерства учителя. «Проектирование уроков в начальной школе требует новых подходов к выбору содержания обучения» [3].

Организация самостоятельной работы на уроках математики от учителя требует творческой способности. Особенно определенную трудность вызывает распределение времени. Преподаватель должен учесть, что отведенное время для самостоятельной работы не должно мешать усвоению учебного материала. С другой стороны, решение заданий полностью должно отражать поставленную цель. По нашему собственному опыту, мы используем следующий регламент, представленный в таблице 1.

Таблица 1

Время, отводимое на самостоятельную работу по этапам урока

№	Этап урока	Отведенное время
1	Осмысление изучаемого материала	7 минут
2	Формирование умений по применению изучаемого материала	17 минут
3	Формирование навыков	20 минут

Самостоятельную работу можно классифицировать по форме участия школьников в самостоятельной работе. Выбор учителя зависит от многих факторов. Преподаватель хорошо знает своих учеников. Знает, какая форма соревнования им нравится. Есть дети, которые уверены в себе, они любят заниматься индивидуально. Неуспешные стремятся реализовать свои знания в коллективе. Нам кажется, лучше всего чаще использовать на уроке комбинированную форму, так как, с одной стороны, это не снижает успехи старательных, а с другой - слабых не обижает, ведь они работают в коллективе. Учителю необходимо разумно разделить учащихся на группы. Самое главное соблюдать баланс между участниками. Допустим, учащиеся, которые отличаются высоким уровнем знания, хорошо было бы они индивидуально выполняли самостоятельную работу. Их задания должны быть равносильными по сложности (Таблица 2).

Таблица 2

Формы участия учащихся в самостоятельной работе и уровень порученных заданий

№	Форма участия в самостоятельной работе	Уровень содержания заданий
1	Комбинированная форма участия	Зависит от уровня знания участников (в группе, индивидуально ит. д.)
2	Фронтальная работа	Зависит от общего уровня знаний учащихся
3	Работа по группам	Зависит от знаний участвующих в группе
4	Работа в парах	Зависит от двух учеников, которые выполняют равносильные задания
5	Индивидуальная форма работы	Зависит от индивидуального знания каждого школьника

Рассмотрим примеры самостоятельных работ по теме «Числа в пределах 100» [4].

Задания для фронтальной работы

1. Запишите числа цифрами и словами.

1) 5 десяток 4 единицы

2) 45 + 9

3) 66 единиц

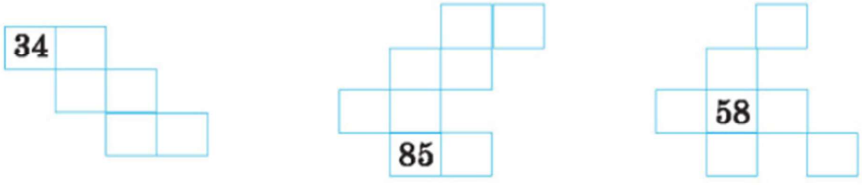
4) 5 десятков

5) 45 +9

6) 9 десятков 2 единицы

2. Посчитайте по 5 от 15 до 85. Запишите последовательно эти числа.

3. Нарисуйте части 100-го квадрата в тетради и заполните их.

4. Самир и Аслан ритмически считают числа в пределах 100. Самир считает по 5, а Аслан – по 10. Кто назовёт больше чисел? Напишите числа, соответствующие каждому ритмическому счёту.

5. Сложите десятки так, чтобы в сумме получилось данное число. Добавьте свои примеры.

Сумма равна 90
2 дес. + — дес.
1 дес. + __ дес.
3 дес. + __ дес.
__ дес. + 2 дес.

Сумма равна 80
__ дес. + 7 дес.
__ дес. + 1 дес.
4 дес. + __ дес.
__ дес. + 6 дес.

6. В первой строке таблицы записано одно из слагаемых, а в третьей строке – сумма. Заполните вторую строку, соответствующую другому слагаемому.

65	71	24	11	32
88	96	77	69	57

22	14	43	32	53
78	56	78	96	87

7. В одной посуде 12 *л* воды, а в другой 15 *л*. Всю воду вылили в 10 литровые баллоны. Сколько баллонов наполнилось полностью? Сколько ещё литров воды нужно, чтобы заполнить неполный баллон?

8. В магазин привезли 2 ящика по 40 коробок фруктового сока в каждом. До обеда продали 30 коробок сока. Сколько коробок сока осталось в магазине?

9. Сара со своей бабушкой считали цыплят. Они насчитали всего 4 5 цыплят. Из них 33 цыпленка белых, а остальные цыплята – черные. Сколько чёрных цыплят насчитали Сара с бабушкой? Измените условие задачи так, чтобы нужно было найти:

а) число белых цыплят,

б) число всех цыплят.

Учитель, отвечающий за самостоятельную работу, может удвоить количество задач, поставленных для достижения цели. Отметим, что все эти задания служат для формирования умений по применению изучаемого материала. Учащиеся с небольшими недостатками выполняют задания и на выполнение этих заданий учащиеся потратили 15 минут, то есть чуть меньше, чем мы предположили.

Следует отметить, мы провели самостоятельную работу над пройденным материалом. Одним из важных форм является индивидуальное участие в самостоятельной работе. Она неразрывно связана с творческой работой учащихся. «Следует отметить, что творческие работы младших школьников индивидуальны, в каждой из них проявляется характер ученика, его отношение к окружающему миру», – точно отмечает М.И. Бекиева [5].

Индивидуальная самостоятельная работа может охватывать двух и более учащихся. Когда занимаются два ученика, другие получают соответствующие задания по своим умственным возможностям. Оно имеет свои специфические особенности.

1. Индивидуальная самостоятельная работа – это борьба почти равносильных по знанию учащихся. Такой способ проведения самостоятельной работы более интересен. Существуют и другие варианты, где участвуют различные ребята по уровню знаний.

2. Такая форма работы требует от учителя внимательно выбрать варианты заданий, чтобы дисбаланс в вариантах отрицательно не повлиял на успехи ребят.

3. В индивидуальной форме самостоятельной работы, обычно, участвуют учащиеся с высоким уровнем знания.

4. Эта форма требует от учащихся усиленную работу, так как борьба идет между малочисленными учащимися.

Теперь рассмотрим примеры заданий по индивидуальной форме самостоятельной работы. В отличие от других форм самостоятельной работы, индивидуальная работа проводится с помощью карточек. Если у детей имеются возможность работать с гаджетами, работа учителя облегчается. Это также экономит время.

При проведении индивидуальной самостоятельной работы необходимо учитывать уровень знаний учащихся. Учитель не может достичь цели, используя карточки с одинаковым уровнем сложности. Верно то, что можно утверждать, что студенты учатся в одном классе и что для них должны быть созданы равные возможности. Если мы будем соблюдать «правила равных возможностей», то слабые ученики не смогут работать самостоятельно, а сильные ученики выполнят задания немедленно. В этом случае самостоятельная работа будет неинтересна даже студентам с высоким уровнем знаний. Поэтому принцип индивидуальности должен соблюдаться при организации самостоятельной работы. Учитель может использовать разные методы для различения карточек: метод раскраски, условный знак (*A* – простой, *B* – средний, *C* – сложный). Конечно, педагог может придумать более подходящие и доступные варианты. Индивидуальная самостоятельная работа длится, примерно, 8-10 минут. В этом случае она охватывает весь класс.

Задания (группа А).

1. Рашид, Мамед и Селим покупают чай в школьном буфете. Во скольких различных вариантах можно организовать их покупку? Составьте список этих вариантов.

2. Запишите все возможные двузначные числа с помощью данных цифр.

3, 4, 5	6, 4, 9	8, 5, 3	8, 1, 9

3. Найдите вычитаемое с помощью устных вычислений.

37 – □ = 12	77 – □ = 33
54 – □ = 13	89 – □ = 12
48 – □ = 12	78 – □ = 56

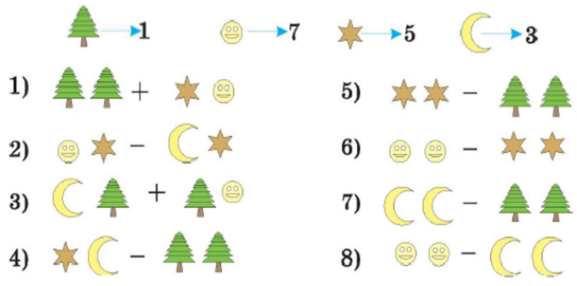
Задания (группа В).

1. В одной посуде 12 *л* воды, а в другой 15 *л*. Всю воду вылили в 10 литровые баллоны. Сколько баллонов наполнилось полностью? Сколько ещё литров воды нужно, чтобы заполнить неполный баллон?

2. Поставьте вместо цветных клеток такие числа, чтобы равенства стали верными. Сравните свое решение с решением товарища.

76 – □ – □ = 45	15 + □ + □ = 25
□ + 16 + □ = 72	□ + 21 + □ = 42
82 – □ – □ = 60	55 – □ – □ = 30

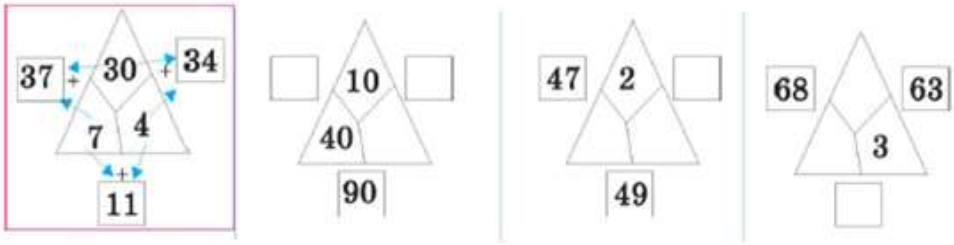
3. Поставьте вместе рисунков соответствующие цифры. Найдите сумму и разность.

Задания (группа С).

1. У Эльдара спросили, где находится аптека. Эльдар ответил так: «Мы находимся перед домом номер 27. Идите прямо, пройдите мимо 4-х домов, аптека находится в 5-м доме». Обычно на одной стороне улицы расположены дома с четными, а на другой стороне — с нечётными числами. Зная правило нумерации домов на улице, определите номер дома, где находится аптека.

2. Исследуйте образец. Найдите пропущенные числа, используя данные.

4. Поставьте вместо цветных клеток соответствующие цифры.

Эксперимент. После индивидуальной самостоятельной работы мы провели педагогический эксперимент. Эксперимент проходил в школе № 68 города Баку. Для эксперимента выбрали $2^{а}$ и $2^{б}$ классы. Результат эксперимента представлен в таблице 3.

Таблица 3

Результат педагогического эксперимента

Учащиеся $2^{а}$ класса	Оценки	Учащиеся $2^{б}$ класса
Девять человек	5	Четыре человека
Десять человек	4	Пять человек
Пять человек	3	Девять человек
0 человек	2	Шесть человек

Результат эксперимента показал, что метод, с помощью которого проводилась самостоятельная работа, оправдал себя.

Заключение. Самостоятельная работа есть широкое поле, где учащиеся могут проявить свою творческую деятельность. Она дидактически ценна в том, что учитель самостоятельную работу может проводить на различных этапах урока, что дает и преподавателю, и учащимся свободу. Иначе говоря, если нет возможности провести самостоятельную работу в середине урока (по различным причинам), то ее учитель переносит к концу урока. Учащиеся привыкают заниматься самостоятельной работой на различных этапах урока.

Второе, используя различные формы самостоятельной работы, дети усваивают работать в различных условиях, то есть они освобождаются от однообразия учебной работы. Даже в будущем, если они меняют свой профиль, все равно, крепко усвоенные правила не забываются. В этом заключается теоретическое значение самостоятельных работ.

Третье, учащиеся выполняя задания без помощи своего учителя, получают, образно говоря, плоды своего труда. Каждый из них легко могут применять эти правила при решении других задач и практической работы. Если результат самостоятельной работы связан с жизнью, значит учебная цель достигнута.

Наконец, проведение самостоятельной работы имеет воспитательное значение: учащиеся овладевают определенными навыками, у них появляется уверенность в себе. Они испытывают чувства гордости. Закладывается фундамент закалки. Одним словом, это тот путь, который ведет учащихся к будущей трудовой жизни.

Список использованных источников

[1] Мамедова И., Гасанова Г. Традиционные и интерактивные методы обучения – преимущества и недостатки: сравнительный анализ //Дошкольное и начальное образование (на азербайджанском языке). – 2019. – № 4 [Электронный ресурс]: URL: https://www.researchgate.net/profile/Rahil-jafov/publication/341713157_MIT-N4-2019-print/links/5ed00a6892851c9c5e65d3e4/MIT-N4-2019-print.pdf (дата обращения: 05.10.2021).

[2] Мынбаева Б.Н., Имангулова С.К., Муздыбаева К.К, Шанинов А.А. Активные методы обучения в средних школах и специализированных лицеях: содержание и особенности внедрения //Педагогика и психология. – 2016. – № 2(27). – С.81-86 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/22/27 (дата обращения: 05.10.2021).

[3] Попова Д.В. и Сергеева Б.В. Особенности формирования учебной самостоятельности младших школьников //Научное обозрение. Педагогические науки. – 2017. – № 6. – С.114-122 [Электронный ресурс]: URL: https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=1705 (дата обращения: 26.10.2021).

[4] Гахраманова Н.М. и Аскерова С.С. Математика для 2-го класса общеобразовательных школ. – Баку. – 2018 [Электронный ресурс]: URL: https://www.e-derslik.edu.az/player/index3.php?book_id=326#books/326/units/unit-1/page144.xhtml (дата обращения: 05.10.2021).

[5] Бекиева М.И. Основные направления развития творческих способностей младших школьников на уроках математики //Балтийский гуманитарный журнал. – 2017. – № 1(18). – С.3-8 [Электронный ресурс]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-napravleniya-razvitiya-tvorcheskih-sposobnostey-mladshih-shkolnikov-na-urokah-matematiki/viewer (дата обращения: 07.10.2021).

[6] Багирова Р.Э. Эффективные способы обучения геометрическим фигурам и количествам в первом классе: Дисс.: 58.01.01. – Нахчиван, 2012. – 163 с.

[7] Белошистая А.В. Все виды задач по математике. 1-4 класс. – М.: Эксмо, 2012. – 224 с.

[8] Бичерова Е.Н. Роль познавательного интереса и познавательной активности в развитии творческого мышления младших школьников //Азимут научных исследований: педагогика и психология. – 2016. – Т.5. – № 2(15). – С.190-193.

[9] Знакова Е.С. Развитие творческих способностей учащихся с помощью игровых технологий //Самарский научный вестник. – 2014. – № 2(7). – С.33-35.

[10] Китева Э.Р. Формирование познавательных учебных действий у младших школьников // Карельский научный журнал. – 2016. – Т. 5. – № 5(12). – С.27-29.

[11] Махмутова Л.Г. Практикум по методике обучения математике в начальной школе: Учебное пособие. – Челябинск: Южно-Уральский ГГПУ, 2020. – 194 с.

[12] Моро М.И., Степанова С.В. Математика //Начальная школа. – 2014. – № 8. – С.79-85.

[13] Петерсон Л.Г., Борзунова Э.Р., Невретдинова А.А. Самостоятельные и контрольные работы по математике для начальной школы. Вариант 1. – М.: Ювента, 2015. – 112 с.

[14] Холомина О.А., Курилова А.А. Развитие творческой личности учащихся в условиях развивающегося обучения //Карельский научный журнал. – 2013. – № 3. – С.31-33.

[15] Черкасова А.М. Опосредованная помощь при развитии познавательной самостоятельности //Начальная школа. – 2012. – № 4.

References

[1] Mamedova I., Gasanova G. Tradicionnye i interaktivnye metody obucheniya – preimushchestva i nedostatki: sravnitel'nyj analiz // Doshkol'noe i nachal'noe obrazovanie (na azerbajdzhanskom yazyke). – 2019. – № 4 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.researchgate.net/profile/Rahil-jafov/publication/341713157_MIT-N4-2019-print/links/5ed00a6892851c9c5e65d3e4/MIT-N4-2019-print.pdf (data obrashcheniya: 05.10.2021).

[2] Mynbaeva B.N., Imangulova S.K., Muzdybaeva K.K, Shaninov A.A. Aktivnye metody obucheniya v srednih shkolah i specializirovannyh liceyah: soderzhanie i osobennosti vnedreniya //Pedagogika i psihologiya. – 2016. – № 2(27). – C.81-86 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/22/27 (data obrashcheniya: 05.10.2021).

[3] Popova D.V. i Sergeeva B.V. Osobennosti formirovaniya uchebnoj samostoyatel'nosti mladshih shkol'nikov //Nauchnoe obozrenie. Pedagogicheskie nauki. – 2017. – № 6. – S.114-122 [Elektronnyj resurs]: URL: https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=1705 (data obrashcheniya: 26.10.2021).

[4] Gahramanova N.M. i Askerova S.S. Matematika dlya 2-go klassa obshcheobrazovatel'nyh shkol. – Baku. – 2018 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.e-derslik.edu.az/player/index3.php?book_id=326#books/326/units/unit-1/page144.xhtml (data obrashcheniya: 05.10.2021).

[5] Bekieva M.I. Osnovnye napravleniya razvitiya tvorcheskih sposobnostej mladshih shkol'nikov na urokah matematiki //Baltijskij gumanitarnyj zhurnal. – 2017. – № 1(18). – S.3-8 [Elektronnyj resurs]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-napravleniya-razvitiya-tvorcheskih-sposobnostey-mladshih-shkolnikov-na-urokah-matematiki/viewer (data obrashcheniya: 07.10.2021).

[6] Bagirova R.E. Effektivnye sposoby obucheniya geometricheskim figuram i kolichestvam v pervom klasse: Diss.: 58.01.01. – Nahchivan, 2012. – 163 s.

[7] Beloshistaya A.V. Vse vidy zadach po matematike. 1-4 klass. – M.: Eksmo, 2012. – 224s.

[8] Bicherova E.N. Rol' poznavatel'nogo interesa i poznavatel'noj aktivnosti v razvitii tvorchesko¬go myshleniya mladshih shkol'nikov //Azimut nauchnyh issledovanij: pedagogika i psihologiya. – 2016. – T.5. – № 2(15). – S.190-193.

[9] Znakova E.S. Razvitie tvorcheskih sposobnostej uchashchihsya s pomoshch'yu igrovyh tekhnologij // Samarskij nauchnyj vestnik. – 2014. – № 2(7). – S.33-35.

[10] Kiteva E.R. Formirovanie poznavatel'nyh uchebnyh dejstvij u mladshih shkol'nikov //Karel'skij nauchnyj zhurnal. – 2016. – T. 5. – № 5(12). – S.27-29.

[11] Mahmutova L.G. Praktikum po metodike obucheniya matematike v nachal'noj shkole: Uchebnoe posobie. – Chelyabinsk: Yuzhno-Ural'skij GGPU, 2020. – 194 s.

[12] Moro M.I., Stepanova S.V. Matematika //Nachal'naya shkola. – 2014. – № 8. – S.79-85.

[13] Peterson L.G., Borzunova E.R., Nevretdinova A.A. Samostoyatel'nye i kontrol'nye raboty po matematike dlya nachal'noj shkoly. Variant 1. – M.: Yuventa, 2015. – 112 s.

[14] Holomina O.A., Kurilova A.A. Razvitie tvorcheskoj lichnosti uchashchihsya v usloviyah razvivayushchegosya obucheniya //Karel'skij nauchnyj zhurnal. – 2013. – № 3. – S.31-33.

[15] Cherkasova A.M. Oposredovannaya pomoshch' pri razvitii poznavatel'noj samostoyatel'nosti // Nachal'naya shkola. – 2012. – № 4.

Бастауыш сыныптарда математика сабақтарындағы оқушылардың өз жұмысының түрлері

С.Г. Сеидли
Баку қ. № 83 лицей-мектебі
(Баку, Әзірбайжан)

Аңдатпа

Мақалада білім мен өмірдің тығыз байланысы туралы айтылады. Ақпараттық дәуір, өзінен бұрынғыдан айырмашылығы, біздің өмірімізге айтарлықтай өзгерістер әкелгені айтылды. Қазіргі қоғамда білімнің қарқынды дамуы адамдардың өсіп келе жатқан рухани және материалдық қажеттіліктерін қанағаттандырудың маңызды талабы болып табылады. Білім берудің негізі бастауыш сыныптарда қаланғандықтан, мұғалімдер оқушылардың шығармашылық жұмысына көбірек орын бөлуі керек, себебі жаңа өнертабыстар, технологиялық өңдеу – шығармашылық жұмыстың нәтижесі. Шындығында, шығармашылық жұмыс адамдардың, сонымен қатар оқушылардың дербес әрекетімен байланысты. Осы тұрғыдан алғанда, кіші сынып оқушыларына өз бетінше жұмыс жасауға жеткілікті кеңістік берілуі керек. Математика сабақтарында өзіндік жұмыстың маңыздылығы ерекше маңызды. Бұл мәселе бойынша бірқатар ғалымдар мен әдіскерлердің пікірлері қарастырылады. Олардың көзқарастарында ортақ тіл табуға талпыныс жасалды. Студенттердің өзіндік жұмыстарының жіктелуі қарастырылады. Бұл жіктеулер әр түрлі принциптерге негізделгенін ескере отырып, автор өз тәсілін кесте түрінде ұсынады. Өздік жұмысқа бөлінген уақыттың шамамен кестесі зерттелді. Бұл бірінші кезекте сыныптың білім деңгейіне байланысты екендігі дәлелденді. Сыныптағы өздік жұмыстың екі формасына арналған тапсырмалардың мысалдары келтірілген. Бұл түрлердің айырмашылығы түсіндіріледі. Соңында эксперимент жүргізілді, оның

нәтижелері қолданылған әдіс ақталғанын көрсетті. Соңында жұмыстың дидактикалық маңыздылығына тоқталады.

Түйін сөздер: өзіндік жұмыс; өзіндік жұмыстың жіктелуі; жіктеу принциптері; фронталды форма; жұппен жұмыс; жеке форма; өзіндік жұмыстың ұзақтығы.

Types of ındependent work of students ın the lessons of math ın the elementary classes

S. Seıdlı
Lyceum School No. 83 in Baku
(Baku, Azerbaijan)

Abstract

The article talks about the close connection between education and life. It was noted that the information age, unlike its predecessors, has led to significant changes in our lives. In modern society, the rapid development of education is an important requirement to meet the growing spiritual and material needs of people. Since the foundation of education is laid in the elementary grades, teachers should devote more space to the creative work of students, because new inventions, technological processing are the result of creative work. In fact, creative work is associated with the independent activity of people, as well as students. From this point of view, junior schoolchildren should be provided with sufficient space for independent work. Of particular importance is the importance of independent work in mathematics lessons. The opinions of a number of scientists and methodologists on this issue are considered. Attempts have been made to find common ground in their approaches. The classifications of students' independent work are considered. Given that these classifications are based on different principles, the author presents his approach in the form of tables. The approximate schedule of time allocated for independent work has been investigated. It has been shown that this primarily depends on the level of knowledge of the class. Examples of assignments for two forms of independent work in the classroom are given. The differences between these types are explained. At the end, an experiment was carried out, the results of which showed that the applied method was justified. At the end, the didactic significance of the work is emphasized.

Keywords: independent work; classification of independent work; principles of classification; frontal form; work in pairs; individual form; duration of independent work.

Поступила в редакцию: 01.10.2021

IRSTI 14.23.07 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.21*

S.TEMIRGALIEVA[1], T.OMAROV[1], Y.BALTABAEV[1], S.ZHILGELDINOV[1], Y.KISTAUBAEV[1]*

[1]Toraighyrov University (Pavlodar, Kazakhstan), samal-t81@mail.ru, sanianur@mail.ru, tulegen.1983@mail.ru, sezdovich@mail.ru, zhilgeldinov7@mail.ru*

ON THE PROBLEM OF THE FORMATION OF CONSCIOUS PERFORMANCE OF PHYSICAL EXERCISES BY PRESCHOOL CHILDREN

Abstract

The relevance of the researched topic is explained by the fact that it is the lessons of physical education classes where preschool children form their need for personal physical improvement, gain a sustainable interest in physical culture and strive for conscious performance of physical exercises. The updating of the content of preschool children education of the Republic of Kazakhstan has required a critical rethinking of many theoretical

and practical provisions in the field of physical education of preschool children, which leads to the need to determine real mechanisms that ensure the effectiveness of the physical education process for improvement of the physical fitness of preschool children, the formation of their motivation to conscious physical training. The novelty of the work consists in the development and substantiation of pedagogical conditions that affect the effectiveness of the formation of awareness at preschool children through general developing exercises. The mechanism of realization of pedagogical conditions is based on identifying the levels of awareness of preschool children, in the testing of pedagogical conditions of the conscious performance of general developing exercises by preschool children. The research results confirmed the effectiveness of the suggested methodology on the formation of awareness at preschool children through general developing exercises, which allows improving the quality of physical education and the effect of physical exercises on the well-being of the preschool children.

Keywords: motor actions; awareness; physical education; formation; general developmental exercises; opportunities; children of the senior preschool age.

Introduction. The modern society pays great attention to children's development, including the development of their physical qualities. It is the childhood when the cornerstones of personality are laid. The preschool age is one of the most crucial periods in every person's life. It is then that the cornerstones of health and proper physical development are laid, motor abilities and interest in physical education are formed, personal, staminal and behavioral qualities are brought up. A healthy generation is the foundation of any country, which is why the chosen research topic is relevant.

The works of domestic and foreign scientists place emphasis on the need to use the principle of awareness as the leading one in organizing work on physical education. The principle of awareness in the theory and methodology of physical education was first developed by P.F.Lesgaft. He contrasted awareness to mechanical memorization and considered it necessary to teach a child to consciously master movements and be able to rationally use motor abilities.

The research analysis in the field of physiology and psychology (Burns et al.; Pozuelo-Carrascosa et al.; Beni et al.; García-Hermoso et al.; Gómez-Álvarez et al. and others) has shown that the morphofunctional maturation of movement control systems, the emerging motives of cognition of movements, the participation of speech in motor actions, the child's ability to assess and self-assess the quality of the performed exercises, brain building, the development of memory and attention connected with the awareness of motor actions reach a sufficiently high level by the senior preschool age. Ego creates prerequisites and opportunities for developing the awareness of motor actions [1].

The psychological nature of the awareness of motor actions, mechanisms and the process of formation of the awareness of conducted actions were discovered by Núñez-Quiroga et al.; Fu et al.; Masanovic et al. etc.

General developmental exercises are one of the most important means of physical education in a preschool institution. They play an important role in preventing diseases, increasing the health-improving effect of physical education on human body, contributing to the development of the motor analyzer (Taylor et al.; Watson et al.; Cañas Encinas et al.). Conscious teaching of general developmental exercises allows the teacher to achieve the accuracy of transferring the structure and the correctness of their implementation in a small number of repetitions, while children can use their motor experience in various situations in future.

The actual task of physical education is the search for effective means of improving the development of the preschool children's motor sphere, based on forming their need for movements. The entire organization of the child's life in a preschool educational institution has to possess a health-improving direction [2].

All of the previously mentioned emphasizes the relevance of the development of the problem, the importance of the issues raised both for the preschool children's health improvement and the personality development.

The aim of the study is increasing the level of formation of the conscious performance of general developmental exercises by children

of the senior preschool age in conditions of a preschool educational institution.

The research tasks:

1. To study the peculiarities of awareness of general developmental exercises by six year-old children.

2. To find out and experimentally ground the pedagogical conditions for the formation of conscious performance of general developmental exercises by six year-old children.

The following methods were used for solving the research tasks: the study and analysis of philosophical, physiological, psychological and pedagogical literature; pedagogical observation; analysis of the documentation of basic preschool educational institutions (the calendar plans); conversations with teachers, children, parents; the questionnaires of teachers of preschool institutions and parents; pedagogical experiment; quantitative and qualitative analysis of diagnostic results; generalization and analysis of the obtained experimental data.

Methodology. The methodological basis of the research is the philosophical provisions on man as the highest value and intrinsic value of social development; cultural historical and activity approaches to the study of movements; works of domestic and foreign physiologists, psychologists and teachers on the interconnection and interdependence of the child's mental and physical development, the children's need to be aware of motor actions.

The physiological mechanisms of awareness of movements were developed by Chanal et al., Ledezma; Quennerstedt and others [3-7].

The child's organism is viewed as a single self-regulating system, in which physiological and psychological processes regulated by the higher nervous function interact. The research shows that the human mental activity has a conditioned-reflex character and is formed throughout one's life. Wyszyńska et al. and Jaitner et al. have experimentally proved that mental activity occurs not inadvertently, but in close dependence on corporal activity and on the surrounding conditions of the external world, which made it possible to assert that all outward appearances of human brain activity are reduced to muscle activity. Awareness forms the specificity of voluntary action. Conscious, intelligent action requires training of the motor apparatus with the involvement of awareness. Conscious action is not only fast, but accurate, as well (Sallis et al.; Sacheck et al.; Uddin et al. etc.) [8].

Analysis of various approaches to awareness has made it possible to highlight the following characteristics. Conscious fulfillment of movements is a product of the child's personality development in the course of his own active activity, as a result of mastering the methods of activity (L.S.Vygotsky, S.L.Rubinstein, etc.). Awareness is not only knowledge and understanding of the performed activity, but also the attitude to this activity (A.N. Leontyev). The formation of conscious actions occurs with the active involvement of speech, which is one of the indicators of the degree of their awareness (A.R.Luriya).

Awareness of movements is the child's attitude to his activity, perception and understanding of the goal and way of action, understanding of the movement technique, the sequence of its implementation, muscle tension of his own body, the ability to choose the most rational way of activity, to independently and creatively solve motor tasks (Fühner et al; Oñate Navarrete et al; Jiang et al, etc.) [9, 10].

P.F. Lesgaft defines awareness of movements as active intellectual work on creating a "mental image", the ability to analyze and compare motor actions, conscious acquisition and practical verification of one's ideas. According to P.F. Lesgaft, a conscious attitude to movements allows one to do a lot of work with the least waste of time and effort, and to beneficially overcome any oncoming obstacles.

Awareness of movements is formed in its interconnection with the accumulation of motor experience, thinking and speech. The degree of awareness of movements depends on the content of knowledge and methods of operating with them. It has been established that with a certain organization of physical education, children can learn general provisions and patterns associated with the mastery of motor actions and their use. Awareness changes significantly depending both on the content and on the motor task that

the child faces. Age patterns of awareness are demonstrated through mental development. It is proved that in the process of mental development, the child masters various types of orienting actions and begins to independently analyze, evaluate and generalize.

The development of awareness is closely related to the development of logical forms of thinking and is available to children of senior preschool age (Masini et al.; Gómez-Álvarez et al.; Thorjussen; Wassenaar et al. and others) [11].

On the basis of knowledge of the peculiarities of the formation of awareness of movements in older preschool children, it is necessary to holistically use the methods and techniques that contribute to: the formation of ideas about physical exercises; understanding the structure and sequence of their implementation; the possibility of varying exercises [12].

A number of pedagogical studies bring to light the methodology of the formation of the ability to consciously navigate in space, to independently choose the most rational way of performing a movement in an outdoor gamedepending on its conditions, to learn to analyze the nature and quality of jumps (Schmitt, M., Zhang, H., Pietzonka, M., Siener, M. etc.). However, the methodological aspects of the formation of awareness of general developmental exercises have not been sufficiently developed.

Results and discussion. Subsequent to the results of studying the peculiarities of performing general developmental exercises by six year old children, three levels of awareness of general developmental exercises were identified.

High level: children know the names of general developmental exercises, their structure and sequence of performance. When explaining the sequence of their performance they name the spatial position of body parts. They perform exercises correctly and suggest the options of exercises.

They adequately assess the correctness of doing the exercise, point out the existing mistakes and explain how to correct them.

Average level: children do not understand the sequence of exercises, they name individual elements (starting positions for legs). They cannot explain the sequence of the exercise. When demonstrating, they use situational speech (“like this”, “this way”). While doing the exercise they do not take the starting position. They do the exercise with mistakes. They do not know how to vary exercises. They do not see mistakes when doing exercises.

Low level: children do not know the names of the exercises and do not understand the sequence of their performance. They cannot tell how the exercise is performed and make mistakes in the sequence while showing it. The exercises are performed with mistakes. They do not know how to vary exercises.

The results of the ascertaining experiment showed that five-year-old children have prerequisites for the conscious mastery of general developmental exercises. Some of the children, even without special training, were aware of the elements of the structure of exercises and the sequence of their implementation. However, the majority of six-year-old children experienced the following difficulties: they did not know spatial terminology, did not know the structure and sequence of performing general developmental exercises, could not name the initial positions of the arms, legs, torso, difficulties in assessing the performance of the movement. Children’s statements about general developmental exercises were characterized by their fragmentation, inconsistency and lack of a clear idea of their implementation.

Analysis of the state of work in practice showed that general developmental exercises are widely used in work with preschoolers. A variety of sets of exercises, which are selected in accordance with the children’s age, is used. At the same time, teachers do not always follow didactic principles in selecting and conducting exercises, they do not use speech enough in the formation of voluntary movements in children.

The questionnaire showed that only 30% of teachers adequately understand the awareness of movements, this is due to the fact that they are not sufficiently prepared for the formation of awareness of movements in children.

The aim of the learning experiment was determining the pedagogical conditions directed to the formation of children’s awareness of general developmental exercises.

The experimental work included: approbation of the methodology for the formation of awareness of general developmental exercises in six-year-old children; professional training of teachers to work on the formation of awareness of general developmental exercises; involvement of parents into the pedagogical process in a preschool educational institution.

The experimental work consisted of complexes of general developmental exercises, which were selected taking into account anatomical and general didactic principles. They contained plot and non-plot exercises and were included in physical education classes. The same sets of exercises were carried out in the experimental and control groups.

The training was based on the provisions of the step-by-step methodology for teaching movements, developed by Greier K., Ruedl G., Kopp M. and others. However, in the experimental group the teaching methodology was supplemented with methods and techniques for awareness formation.

Work on the formation of awareness of general developmental exercises included all forms of organized motor activity.

At the first stage, the initial learning, the following tasks were solved: to form an idea of the content, structure, sequence, and correct performance of the movement.

At the second stage, the in-depth learning, the following tasks were set: to continue to form ideas about the correctness of the exercises, the sequence of their performance; to lead to the variation of exercises, analysis, assessment and self-assessment of the correctness of their performance. This is a more time-consuming stage.

At the 3rd stage, consolidation and improvement of movements, the learning objectives were: to lead to inventing options for familiar general developmental exercises; to lead to the transfer of learned exercises into everyday life and play activities.

To assess the effectiveness of the performed work, a control experiment was carried out in which the same tasks as at the stage of statement were used.

The influence of the experimental teaching method on the awareness of general developmental exercises is presented in Table 1.

Table 1

Comparative analysis of the levels of conscious performance of general developmental exercises by six-year-old children, according to the results of the ascertaining and control experiments in the EG and the CG.

Levels	Experimental group		Control group	
	Before training	After training	Before training	After training
High	2	18	0	0
Average	11	9	14	15
Low	15	–	13	12

Comparative analysis of the levels of awareness of general developmental exercises at the beginning and the end of the experimental work revealed positive dynamics. During the experiment the indicators of awareness of general developmental exercises improved. So, if before the training the children did not know the structure, the sequence of the exercise (19 children out of 25 in the experimental group), then after the training all the children from the EG named the structure, the sequence of the exercises, used spatial terminology; they came up with various versions of the exercises by changing the starting positions, introducing aids, giving them names, transferring the acquired exercises to outdoor games.

In the control group 2 children could name the structure of the exercise. None of the children from the CG could explain the sequence of performance without relying on a visual sample.

Children from the EG demonstrated a higher level of skills: to explain the performance of the exercise following the sequence; to analyze the correctness of the exercise according to

structural components. In the experimental group the quality of exercises performance increased due to the development of control and self-control, children learned to independently make adjustments and to correct mistakes in performing general developmental exercises.

The data of the experimental work confirmed the validity of the hypothesis put forward and allowed us to conclude the following: the study proved the possibility of forming awareness of general developmental exercises in six-year-old children under certain pedagogical conditions. The data obtained testify to the effectiveness of the developed methodology.

Conclusion. Modern theory and methodology of physical education of preschoolers acknowledges the importance and necessity of awareness of movements.

Awareness activates mental activity and creates a basis for the development of independence while solving motor tasks, self-control, self-esteem in preschoolers and manifestation of creative initiative in transforming the movements themselves.

A significant role in the formation of awareness of general developmental exercises is conducted by: the complex use of methods and techniques aimed at understanding the structure and sequence of performing general developmental exercises; the development by children of the initial positions of the arms, legs, torso when performing exercises and in their variation; bringing children to the analysis and introspection of the correctness of performing general developmental exercises; independent and creative use of the accumulated motor experience in everyday life and play activity.

References

[1] Andermo S., Hallgren M., Nguyen, T. T., Jonsson S., Petersen S., Friberg M., Romqvist A., Stubbs B., Elinder L. S. School-related physical activity interventions and mental health among children: a systematic review and meta-analysis //Sports medicine – open. – 2020. – Vol. 6(1). – P. 25.

[2] Batistão M.V., Carnaz L., Moreira R. de F. C., Sato T. de O. Effects of a muscular stretching and strengthening school-based exercise program on posture, trunk mobility, and musculoskeletal pain among elementary schoolchildren – a randomized controlled trial //Fisioterapia em Movimento. – 2019. – Vol. 32. – PP.1-13.

[3] Beni S., Fletcher T., Chróinín D. N. Using features of meaningful experiences to guide primary physical education practice //European Physical Education Review. – 2019. – Vol. 25(3). – PP. 599 – 615.

[4] Cañas Encinas M., Pinedo González R., & García Martín N. La promoción y la enseñanza de las habilidades del pensamiento profundo y visible en las sesiones de Educación Física en Educación Primaria //Retos. Nuevas tendenciasen Educación Física, Deporte y Recreación. – 2021. – Vol. 41. – PP. 387-398.

[5] Chanal J., Cheval B., Courvoisier D. S., Paumier D. Developmental relations between motivation types and physical activity in elementary school children //Psychology of Sport and Exercise. – 2019. – Vol. 43. – PP. 233-242.

[6] Drenowatz C., Greier K., Ruedl G., Kopp M. Association between Club Sports Participation and Physical Fitness across 6- to 14-Year-Old Austrian Youth //International journal of environmental research and public health. – 2019. – Vol. 16(18). – P. 3392.

[7] Fühner T., Kliegl R., Arntz F., Kriemler S., Granacher U. An Update on Secular Trends in Physical Fitness of Children and Adolescents from 1972 to 2015: A Systematic Review //Sports Med. – 2021. – Vol. 51. – PP. 303–320.

[8] Fu Y., Burns R.D., Constantino N., Fitzsimmons J., Zhang P. Effect of the Resistance Exercise on Elementary School Students' Physical Fitness. J. of SCI // In sport and exercise. – 2019. – Vol. 1. – PP. 184-191.

[9] García-Hermoso A., Alonso-Martínez A. M., Ramírez-Vélez R., Pérez-Sousa M. Á., Ramírez-Campillo R., Izquierdo M. Association of Physical Education With Improvement of Health-Related Physical Fitness Outcomes and Fundamental Motor Skills Among Youths: A Systematic Review and Meta-analysis //JAMA pediatrics. – 2020. – Vol. 174(6). – P. e200223.

[10] Hohmann A., Yuan X., Schmitt M., Zhang H., Pietzonka M., Siener M. Physical Fitness and Motor Competence in Chinese and German Elementary School Children in Relation to Different Physical Activity Settings //Children. – 2021. – Vol. 8(5). – P. 391.

[11] Kubat U. Identifying the Individual Differences Among Students During Learning and Teaching Process by Science Teachers //International Journal of Research in Educational and Science. – 2018. – Vol. 4(1). – PP. 30-38.

[12] Ledezma Y. Propiedades psicométricas de una versión informatizada del Physical Self Description Questionnaire en adolescentes mexicanos // Retos. Nuevas tendenciasen Educación Física, Deporte y Recreación. – 2019. – Vol. 37. – PP. 22-26.

Мектеп жасына дейінгі балалардың дене жаттығуын саналы түрде орындауын қалыптастыру мәселесі туралы

С.Е. Темірғалиева[1], Т.С. Омаров[1], Е.С. Балтабаев[1], С.Е. Жилгелдинов[1], Е.А. Кистаубаев[1]
[1]Торайғыров университеті
(Павлодар, Қазақстан)

Аңдатпа

Зерттеу тақырыбының өзектілігі мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесі сабақтарында жеке физикалық жетілдіру қажеттілігін қалыптастыру, дене мәдениетіне деген тұрақты қызығушылықты тәрбиелеу; олардың дағдылары мен өз бетіндік қабілеттерін қалыптастыру болып табылады. Қазақстан Республикасындағы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мазмұнын жаңарту мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесі саласындағы көптеген теориялық және практикалық ережелерді сыни тұрғыдан қайта қарастыруды талап етеді, бұл дене тәрбиесінің тиімділігін қамтамасыз ететін нақты тетіктерді, мектеп жасына дейінгі балалардың дене дайындығын арттыру бойынша тәрбие үрдісін анықтау, олардың дене шынықтырумен өз бетінше айналысуға деген ынтасын қалыптастыру қажеттілігіне алып келеді. Жұмыстың жаңалығы жалпы дамыту жаттығуларының көмегімен мектеп жасына дейінгі балалардың өзбетіндік дағдыларын қалыптастырудың тиімділігіне әсер ететін педагогикалық шарттарды әзірлеу мен негіздеу болып табылады. Педагогикалық шарттарды жүзеге асыру тетігі мектеп жасына дейінгі балалардың жалпы дамыту жаттығуларын өз бетінше орындау үшін педагогикалық жағдайларды апробация кезінде мектеп жасына дейінгі балалардың өзбетіндік деңгейлерін анықтауға негізделген. Зерттеу нәтижелері жалпы дамыту жаттығулары арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың өз бетімен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастырудың ұсынылған әдістемесінің тиімділігін растады, бұл дене тәрбиесінің сапасын және дене жаттығуларының мектеп жасына дейінгі балалардың көңіл-күй әсерін арттыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: қозғалыс әрекеттері; саналылық; дене тәрбиесі; жалпы дамыту жаттығулары; қалыптастыру; мүмкіндіктер; мектеп жасына дейінгі ересек балалар; қозғалысты өзбетіндік қалыптастыру бағдарламасы.

К проблеме формирования осознанного выполнения физических упражнений детьми дошкольного возраста

С.Е. Темиргалиева[1], Т.С. Омаров[1], Е.С. Балтабаев[1], С.Е. Жилгелдинов[1], Е.А. Кистаубаев[1]
[1]Торайгыров университет
(Павлодар, Казахстан)

Аннотация

Актуальность исследуемой темы обусловлена тем, что именно на занятиях физического воспитания у дошкольников происходит формирование потребности в личном физическом совершенствовании, воспитание устойчивого интереса к физической культуре; формирование у них навыков и способностей к самостоятельности. Обновление содержания дошкольного воспитания и обучения Республики Казахстан потребовало критического переосмысления многих теоретических и практических положений в обла-

сти физического воспитания дошкольников, что приводит к необходимости определения реальных механизмов, обеспечивающих эффективность физического воспитания, воспитательного процесса по повышению физической подготовленности дошкольников, формирование у них мотивации к сознательным занятиям физической культурой. Новизна работы заключается в разработке и обосновании педагогических условий, влияющих на эффективность формирования осознанности у дошкольников с помощью общеразвивающих упражнений. Механизм реализации педагогических условий основан на выявлении уровней осознанности дошкольников, при апробации педагогических условий сознательного выполнения дошкольниками общеразвивающих упражнений. Результаты исследования подтвердили эффективность предложенной методики по формированию у детей дошкольного возраста навыков осознанности посредством общеразвивающих упражнений, что позволяет повысить качество физического воспитания и влияние физических упражнений на самочувствие дошкольников.

Ключевые слова: двигательные действия; осознанность; физическое воспитание; общеразвивающие упражнения; формирование; возможности; дети старшего дошкольного возраста; программа формирования двигательной самостоятельности.

Поступила в редакцию: 29.09.2021

МРНТИ 14.25.07 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.22*

Е.С.ШМАКОВА

Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан), alena-low2008@mail.ru

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ДИЗАЙН В ВУЗЕ: «ИНТЕРВЬЮ С АВТОРОМ» КАК НЕЛИНЕЙНЫЙ МЕТОД ПРЕПОДАВАНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация

В настоящем исследовании предпринимается попытка продемонстрировать интервью как нелинейный метод организации учебного процесса в вузе в рамках современной отрасли практической педагогики – педагогического дизайна. Дается определение понятия «педагогический дизайн»; поднимается проблема необходимости создания новой образовательной среды, в связи с возросшей потребностью в качественных и актуальных знаниях, направленных на реализацию индивидуума в новых цифровых реалиях. Обосновывается актуальность и новизна предпринятого анализа. В исследовании представлены результаты анализа предпочтений контингента обучаемых в применении нелинейных методик преподавания на занятиях по литературе в онлайн и офлайн форматах. Проведен анализ образовательной среды и доступности образовательных ресурсов в Республике Казахстан. Обосновывается концепция педагогической деятельности, предполагающей внедрение на лекции и практические занятия по литературе такого жанра как интервью (интервью с автором), с использованием инновационных технологий и цифровых возможностей образовательного процесса в рамках педагогического дизайна; обосновывается целесообразность такой формы подачи учебного материала. Предлагается пример оформления учебного материала в форме интервью, апробированный в рамках проекта с Цюрихским университетом (Швейцария).

Ключевые слова: педагогический дизайн; нелинейные методы преподавания; интервью с автором; педагогический эксперимент.

Введение. Результатом процесса глобализации, активно захватывающего все сферы жизни общества, становится глобальный мировой тренд цифровой трансформации. В том числе и трансформации учебного процесса, который, как нам показал опыт последнего года, достаточно гибок и положительно восприимчив к

различного рода цифровым инновациям и к переходу на новый – цифровой уровень. Государственная программа «Цифровой Казахстан», инициированная Первым Президентом Н.А. Назарбаевым в 2017 году и модернизация государства, обозначенная в Посланиях Президента под лозунгом «Человеческий капитал – основа модернизации» явились надежной основой и гарантом вхождения Республики Казахстан в число стран, активно внедряющих новые цифровые технологии в современный образовательный процесс.

За последний год вынужденный переход на цифровые платформы современного образовательного процесса дал толчок к открытию новых возможностей: сделать этот процесс еще более интересным, адаптировать его к изменившимся реалиям и к новому поколению обучающихся. В связи с этими изменениями перед современными педагогами встает задача: пересмотреть методы и подходы к реализации своих профессиональных компетенций.

Основная часть. В изменившихся реалиях, когда потребность в формировании качественных знаний растет, а традиционные «линейные» методы устаревают и их сменяют инновационные «нелинейные», на авансцену образовательного процесса выходит такая отрасль практической педагогики, как «педагогический дизайн».

Это понятие обозначилось в педагогике с началом развития цифровых технологий, внедряющихся в образовательный процесс еще в начале XX века. Но активно применяться стало в последнее десятилетие. Один из основателей теории педагогического дизайна и автор книг по теории обучения Р.Ганье (Robert Mills Gagne) полагает, что для успешного применения полученных знаний на практике (а именно этого добивается современное образование в мире в целом и, в частности, обновленное содержание современного образования в Казахстане), следует учитывать 8 основных психолого-педагогических принципов: активизация внимания, целеполагание, презентация материала, запоминание материала, отработка на практике, рефлексия, оценка, актуализация знаний [1, С.17]. Все эти принципы в полной мере реализуются в обучающем процессе, построенном на основе принципов педагогического дизайна.

В быстро меняющемся мире, когда современный педагогический процесс становится предметом экспансии цифровых технологий, традиционные линейные методы подачи учебного материала уже не удовлетворяют возросшим потребностям в получении качественных актуальных знаний. Это, по нашему мнению, влечет острую необходимость в создании новой цифровой обучающей среды, с привлечением методов педагогического дизайна.

Об эволюции педагогического дизайна и о многогранном подходе к теории и практике, к более глубокому пониманию инновационных процессов в этой области пишет Дж.Ловик [2, С.324]. Классическое определение педагогического дизайна (Instructional Design) принадлежит М.Мэриллу и Л.Дрейку (Merrill, M. D., Drake, L.), позиционирующих педагогический дизайн, как научную дисциплину, разрабатывающую наиболее комфортную среду обучения [3].

В российской педагогике раскрытию теоретических и научно-методических основ педагогического дизайна посвящено большое количество научных и методических трудов: А.Н. Мисюкевич (2004), М.Н. Краснянский, И.М. Радченко (2006), Д.А. Ковалев (2007), И.А. Такушевич (2015), В.Ю. Медведев (2016), В.Н. Подковырова (2021), Е. Тихомирова (2021) и многих других.

В Казахстане педагогический дизайн еще новое, недостаточно разработанное направление прикладной педагогики, что делает настоящее исследование актуальным и определяет его новизну.

В настоящее время вопрос о том, что собой представляет педагогический дизайн является дискуссионным. Так, в одном ряду с понятием «педагогический дизайн» стоят такие педагогические термины, как «педагогическая технология», «дизайн опыта обучения», «разработка учебных программ», «дизайн учебных систем».

В своем исследовании мы рассматриваем педагогический дизайн как отрасль практической педагогики, науку об искусстве создания нелинейной учебной среды и отборе нелинейных материалов, которые будут мотивировать обучаемых к получению, переработке и применению на практике знаний.

В своем исследовании мы опираемся на классическую модель педагогического дизайна «ADDIE»: analysis (анализ обучающей среды, предпочтений обучаемых, целей и задач обучения); design (план-концепция педагогической деятельности); development (разработка педагогического плана); implementation (внедрение проекта в образовательный процесс); evaluation (оценка прогресса обучаемых и анализ эффективности данного проекта). Каждый из этих этапов последовательно нацелен на получение конечного продукта и соответственно конечного результата.

На первом этапе модели «ADDIE» стоит задача провести анализ предпочтений контингента обучаемых в применении нелинейных методик преподавания на занятиях по литературе в онлайн и офлайн форматах. Это группа из учащихся средне-специального уровня образования гуманитарного направления (1 курс), бакалавриата, магистратуры и докторантуры гуманитарно-педагогического направления (100-150 человек).

Предпочтения обучаемых, несомненно, соответствуют тем тенденциям, которые преобладают на сегодняшний день в области образования. Во многом они связаны с вынужденным переходом образовательного процесса на цифровой уровень и с констатацией нового типа обучающихся, которых принято называть «поколение Z». Опрос, проведенный среди обозначенных респондентов, выявил спрос на внедрение в образовательный процесс инновационных технологий и цифровых ресурсов, возможность получать качественные знания в режиме многозадачности, без привязки ко времени и месту (более 80% респондентов). Более половины респондентов отметили в качестве преимущества обучения в дистанционном режиме возможность использования современных цифровых технологий в рамках образовательного процесса. Более 68% респондентов проявили интерес к использованию на занятиях по литературе нелинейного метода интервью [9].

Анализ обучающей среды выявил большое разнообразие цифровых обучающих ресурсов, предоставляющих свои платформы для реализации образовательных проектов. На казахстанском рынке образовательных услуг существуют следующие цифровые бесплатные, открытые образовательные ресурсы: Moodle, Bilimland, Google Classroom, Univer, Platonus, Canvas, Daryn.online, Coursera, Zoom [10].

В 2019 году совместно с отечественным и зарубежным руководителями был реализован проект, предполагающий методические эксперименты в рамках продвижения дигитальных исследований и развития цифрового образования на обучающей платформе Цюрихского университета (Швейцария) Open edX. Проект предполагал использование «нелинейных» способов преподавания литературы, среди которых использование интервью и гипертекстовых ссылок к нему в качестве учебного материала [11].

Концепция педагогической деятельности заключалась во внедрении на лекции и практические занятия по литературе такого жанра, как интервью (интервью с автором), с использованием инновационных нелинейных технологий и цифровых возможностей образовательного процесса в рамках педагогического дизайна.

Нелинейная система обучения, в которую входят нелинейные технологии и нелинейные методы обучения, предполагает организацию учебного процесса таким образом, чтобы обучаемые имели возможность самостоятельно выстраивать свой образовательный маршрут. В такой системе на первый план выходит самоорганизация обучаемых, которая немыслима без мощной мотивации. Использование нелинейных методов в нелинейной системе обучение может выступать в качестве основания для выстраивания мотивационной базы обучаемых. Согласно результатом опроса, 60% респондентов отме-

тили, что использование на занятии (онлайн или офлайн) цифровых технологий, инновационных нелинейных методов и приемов обучения положительно влияет на уровень их мотивации и познавательной деятельности.

Литературный обзор. Р.Дж. Виржбицки отмечает, что «многие дидактические проблемы возникают из-за использования упрощенных, линейных подходов к образованию. Нелинейные методы преподавания предлагают многообещающий путь к более сложному и современному восприятию информации» [12, С.5].

Одним из таких нелинейных методов может выступать интервью. Опираясь на исследования этого жанра в журналистике, на методические исследования применения интервью на занятиях по литературе, можно утверждать, что целесообразность применения этого нелинейного метода на занятиях по литературе обоснована прежде всего повышением уровня методической содержательности учебного процесса, за счет привлечения современных цифровых возможностей, активизации интереса и познавательной деятельности обучаемых. В этой связи интервью становится качественным и нелинейным учебным материалом в процессе преподавания литературы.

В методической системе интервью может позиционироваться как разновидность учебной дискуссии (Ю.А. Филонова) [13, С.70]. Этот термин происходит от английского «interview» - беседа и предполагает в основе своей общение. Современные молодые люди, часто называемые в кругах психологов, социологов, педагогов «поколением Z», в силу изменения окружающих реалий, в том числе и стремительному развитию цифровых дистанционных технологий, подвержены утрате навыков общения. В этой связи интервью, представленное в рамках учебного процесса, становится качественным и эффективным методом для восстановления и развития этих навыков.

Н.В. Кодола предполагает, что подача обучающего материала в форме интервью может решать следующие задачи:

1. «Оживление» филологического знания за счет непосредственного восприятия речи писателя и поэта без посторонних интерпретаций извне. Никто не сможет выразить идею своего произведения и рассказать о героях лучше, чем его автор.

2. Активизация интереса и познавательной деятельности обучаемых за счет новизны и нелинейности способа подачи материала. Активизация интереса может происходить от эмоционального обмена между учащимися и респондентом (писателем, поэтом, филологом), в результате которого происходит приобщение обучаемых к миру искусства и науки [14, С.168].

К.Л. Знайкина отмечает следующие преимущества использования аудио и видео записей интервью в учебном процессе:

1. В процессе прослушивания или просмотра интервью происходит более качественный процесс запоминания информации учащимися, поскольку происходит включение материала в деятельность; осуществляется работа с материалом непосредственно после прослушивания/просмотра интервью.

2. Материал, получаемый в ходе работы с интервью, несёт знания о предмете, отражает отношения к предмету [15, С.170]

Методы. В настоящем исследовании расширяется круг задач, решаемых при внедрении в образовательный процесс обучающего материала в форме интервью, с привлечением инновационных технологий и цифровых возможностей.

Использование интервью в образовательном процессе на уроке литературы предполагает решение следующих задач:

1. Возможность сравнить свое впечатление от книги, картины, скульптуры с видением автора.

2. Возможность узнать о творческом процессе, в результате которого было создано произведение искусства.

3. Возможность проверить свою способность определять основную идею произведения искусства (художественного текста, картины и др.).

4. Возможность научиться формулировать интересные, ключевые вопросы к произведению.

5. Возможность разнообразить учебный процесс.

6. Возможность использовать интервью, как дополнительный материал к анализу произведения

7. Возможность научиться анализировать произведение: определять его тему, идею, проблематику.

8. Повысить мотивацию к чтению отечественной литературы, посещению выставок и пр.

9. Возможность общения с творческим человеком в целях личностного роста.

10. Возможность развития коммуникативных навыков.

11. Возможность совершенствования способов поиска, обработки и предоставления новой информации.

Одними из важнейших, по нашему мнению, являются воспитательная и развивающая задачи. При работе с материалами интервью или непосредственно с автором художественного текста, происходит приобщение обучаемых к миру искусства и науки, у них развивается познавательная деятельность, приязнь к отечественной литературе, чувство прекрасного. В процессе живой беседы с автором художественного текста у обучаемых появляется возможность вступить в дискуссию с автором о его героях и их поступках и т.д.

Результаты и дисскуссия. В качестве примера внедрения интервью в образовательный процесс с привлечением цифровых технологий, рассмотрим материал интервью с известным польско-казахстанским писателем и поэтом Ю.Серебрянским, который был нами апробирован на обучающей платформе Цюрихского университета (Швейцария).

Ключевыми вопросами данного интервью явились вопросы о проблемах и перспективах современной казахстанской русскоязычной литературы, ее месте в мировом цифровом пространстве, а также о творчестве самого Ю.Серебрянского, в частности, о проблематике, героях его повести «Пражаки».

Работа с интервью предполагала несколько этапов:

1. Знакомство с биографией и творчеством русскоязычного польско-казахстанского писателя и поэта Ю.Серебрянского, в частности, с повестью «Пражаки».

2. Формирование проблемных вопросов по биографии интервьюируемого, его повести.

3. Проведение интервью.

4. Работа с материалами интервью.

Создание и последующая работа с интервью – достаточно творческий и интересный процесс, вовлекающий обучаемых в овладение полной информацией об интервьюируемом и его творчестве, так как для формирования вопросов и создания интервью требуется значительная подготовка. Это может служить отличной мотивацией для работы над биографией и творчеством писателя, поэта, деятеля науки и искусства.

На последнем этапе работы с интервью обучаемым предлагается ряд вопросов и заданий для закрепления знаний, полученных в ходе создания интервью. Все задания к интервью и тексту повести являются творческими и креативными, развивающими у обучаемых активную познавательную деятельность. Важно отметить, что задания предполагают связь литературы с другими видами искусств: архитектурой, живописью, музыкой и пр. Таким образом, реализуется не только учебная цель, но и развивающая и воспитательная.

Форма подачи вопросов и заданий не является линейной. Большинство заданий предполагают переход по гиперссылкам, мотивируя обучаемых переработать несколько видов информации (вербальную, невербальную: зрительную, звуковую и пр.), задействовав оба полушария головного мозга.

Интервью может проводиться на разных этапах занятия. Согласно опросу, проведенному в целях выявления предпочтений обучаемых, респонденты предпочитают работать с нелинейным методом интервью на вводном занятии (34%), на заключительном занятии (21%), вне зависимости от этапа изучения творчества писателя или поэта (43%).

Заключение. Таким образом, освоение инструментов современной отрасли педа-

гогики – педагогического дизайна является острой необходимостью при создании новой образовательной среды, требующей пересмотра методов и подходов к современному образовательному процессу. Становится необходимым использование на занятиях в вузе нелинейных методов преподавания. Одним из таких нелинейных методов в процессе преподавания литературы в вузе становится интервью с автором.

Интервью является достаточно объемным педагогическим инструментом, позволяющим решить множество задач как учебно-развивающих, так и воспитательных. Внедрение в учебный процесс интервью с привлечением цифровых возможностей позволяет расширить методическое обеспечение курса в целях повышения качества образования и удовлетворения потребностей обучаемых.

С точки зрения формирования коммуникативных компетенций интервью способствует развитию навыков формулирования различных видов вопросов с определенной установкой, умения высказывать свою точку зрения, выявления точки зрения оппонента, навыков дискуссии.

Список использованных источников

[1] Gagne R.M. The conditions of learning and Theory of Instruction, 4th ed. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1985.

[2] Ловик Дж. Педагогический дизайн. В: Adelsberger H.H., Collis B., Pawlowski J.M. (eds) Справочник по информационным технологиям для образования и обучения. Международные справочники по информационным системам. Шпрингер, Берлин, Гейдельберг, – 2002.

[3] Merrill M.D., Drake L., Lacy M.J., Pratt J., & the ID2 Research Group. 1966. Reclaiming instructional design. Educational Technology, 36(5), 5-7. Retrieved from http://mdavidmerrill.com/Pa-pers/Reclaiming.PDF.

[4] Мисюкевич А.Н. Дизайн-проектирование в системе эстетической подготовки студентов //Педагогический дизайн: материалы науч.-практ. конф., 26-27 окт. 2004 г. – СПб.: РИО ГОУ СПО «СПбГИПТ», 2004.

[5] Краснянский М.Н., Радченко И.М. Основы педагогического дизайна и создания мультимедийных обучающих аудио/видео материалов. Тамбовский государственный технический университет. Педагогический Интернет-клуб. – Тамбов, – 2006.

[6] Подковырова В. Н. Основы педагогического дизайна [Электронный ресурс] – URL: http://school.uni-altai.ru/m_conf01/podko-virova-dezign.pdf (дата обращения: 26.02.2021).

[7] Тихомирова Е. 800 слов про педагогический дизайн [Электронный ресурс] – URL: http://www.trainings.ru/library/arti-cles/?id=11059 (дата обращения: 11.03.2021).

[8] Такушевич И.А. Аксиологическая модель педагогического дизайна //Научный журнал КубГАУ. – № 112(08). – 2015.

[9] Предпочтения на занятиях по литературе в офлайн и онлайн форме: Опрос [Google Form]: https://forms.gle/ojMSLme5QSGwiGmw5.

[10] Электронные образовательные платформы [Электронный ресурс]: https://ineu.edu.kz/obuchayushchimsya/544-jelektronnye-obrazovatelnye-platformy.html.

[11] Поверх барьеров: встреча с писателем Юрием Серебрянским. – 29.10.2019 [Электронный ресурс]: URL: https://dlf.uzh.ch/sites/slavicumpress/2019/10/29/ (дата обращения: 26.02.20210.

[12] Виржбицки Дж. Роберт. Квадрат знаний //Аналитика культурологии. – 2009. – №13.

[13] Филонова Ю.А. Интервью как разновидность учебной дискуссии //Ярославский педагогический вестник. – 2016. – № 1.

[14] Кодола Н.В. Интервью: Методика обучения. Практические советы: Учеб. пособие для студентов вузов. – 2-е изд., испр., перераб. и доп. – М.: Аспект Пресс, – 2011.

[15] Знайкина К.Л. Возможности использования интервью в обучении студентов психологии. – М.: Инфра-М, – 2010.

References

[1] Gagne R.M. The conditions of learning and Theory of Instruction, 4th ed. New York: Holt, Rinehart & Winston, – 1985.

[2] Lovik Dzh. Pedagogicheskij dizajn. V: Adelsberger H.H., Collis B., Pawlowski J.M. (eds) Spravochnik po informacionnym tekhnologiyam dlya obrazovaniya i obucheniya. Mezhdunarodnye spravochniki po informacionnym sistemam. Shpringer, Berlin, Gejdel'berg, – 2002.

[3] Merrill M.D., Drake L., Lacy M.J., Pratt J., & the ID2 Research Group. 1966. Reclaiming instructional design. Educational Technology, 36(5), 5-7. Retrieved from http://mdavidmerrill.com/Pa- pers/Reclaiming.PDF.

[4] Misyukevich A.N. Dizajn-proektirovanie v sisteme esteticheskoj podgotovki studentov //Pedagogicheskij dizajn: materialy nauch.-prakt. konf., 26-27 okt. 2004 g. – SPb.: RIO GOU SPO «SPbGIPT», –2004.

[5] Krasnyanskij M.N., Radchenko I.M. Osnovy pedagogicheskogo dizajna i sozdaniya mul'timedijnyh obuchayushchih audio/video materialov. Tambovskij gosudarstvennyj tekhnicheskij universitet. Pedagogicheskij Internet-klub. – Tambov, – 2006.

[6] Podkovyrova V. N. Osnovy pedagogicheskogo dizajna [Elektronnyj resurs] – URL: http://school.uni-altai.ru/m_conf01/podko-virova-dezign.pdf (data obrashcheniya: 26.02.2021).

[7] Tihomirova E. 800 slov pro pedagogicheskij dizajn [Elektronnyj resurs] – URL: http://www.trainings.ru/library/arti-cles/?id=11059 (data obrashcheniya: 11.03.2021).

[8] Takushevich I.A. Aksiologicheskaya model' pedagogicheskogo dizajna //Nauchnyj zhurnal KubGAU. – № 112(08). – 2015.

[9] Predpochteniya na zanyatiyah po literature v oflajn i onlajn forme: Opros [Google Form]: https://forms.gle/ojMSLme5QSGwiGmw5.

[10]Elektronnyeobrazovatel'nyeplatformy[Elektronnyjresurs]:https://ineu.edu.kz/obuchayushchimsya/544-jelektronnye-obrazovatelnye-platformy.html.

[11] Poverh bar'erov: vstrecha s pisatelem YUriem Serebryanskim. – 29.10.2019 [Elektronnyj resurs]: URL: https://dlf.uzh.ch/sites/slavicumpress/2019/10/29/ (data obrashcheniya: – 26.02.20210.

[12] Virzhbicki Dzh Robert. Kvadrat znanij // Analitika kul'turologii. – 2009. – № 13.

[13] Filonova Yu.A. Interv'yu kak raznovidnost' uchebnoj diskussii //Yaroslavskij pedagogicheskij vestnik. – 2016. – № 1.

[14] Kodola N.V. Interv'yu: Metodika obucheniya. Prakticheskie sovety: Ucheb. posobie dlya studentov vuzov. – 2-e izd., ispr., pererab. i dop. – M.: Aspekt Press, 2011.

[15] Znajkina K.L. Vozmozhnosti ispol'zovaniya interv'yu v obuchenii studentov psihologii. – M.: Infra-M, 2010.

Университеттегі педагогикалықдизайн: әдебиятты оқытудың бейне әдісі ретіндегі «Автормен сұхбат»

Е.С. Шмакова
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Бұл зерттеу қазіргі заманғы практикалық педагогика саласы – педагогикалық жобалау шеңберінде университеттегі оқу процесін ұйымдастырудың кейбір сызықтық емес әдістері мен тәсілдерін көрсетуге тырысады (университетте әдебиетті оқу мысалын қолдана отырып). «Педагогикалық дизайн» ұғымына анықтама берілген; жеке тұлғаны жаңа цифрлық шындықта жүзеге асыруға бағытталған сапалы және өзекті білімге деген қажеттіліктің артуына байланысты жаңа білім беру ортасын құру қажеттілігі туралы мәселе көтеріледі. Жүргізілген талдаудың өзектілігі мен жаңалығы дәлелденді. Зерттеу барысында студенттер контингентінің талғамы мен білім беру ортасын талдау нәтижелері келтірілген. Педагогикалық іс-әрекеттің тұжырымдамасы негізделген, бұл педагогикалық жанрдағы инновациялық технологиялар

мен оқу процесінің цифрлық мүмкіндіктерін қолдана отырып, әдебиеттегі дәрістер мен практикалық сабақтарға сұхбат (автормен сұхбат) сияқты жанрды енгізуді көздейді, оқу материалын ұсынудың осы формасының орындылығы дәлелденді. Цюрих Университетімен (Швейцария) жоба аясында тексерілген сұхбат түрінде оқу материалын безендірудің мысалы ұсынылды.

Түйін сөздер: педагогикалық дизайн; оқытудың сызықтық емес әдістері; автормен сұхбат; педагогикалық эксперимент.

Pedagogical design at the university:
«Interview with the author» as a nonlinear method of teaching literature

E. Shmakova
Abai Kazakh National Pedagogical University
(*Almaty, Kazakhstan****)***

Abstract

This study attempts to demonstrate some non-linear methods and techniques for organizing the educational process at a university within the framework of the modern branch of practical pedagogy – pedagogical design (using the example of studying literature at a university). The definition of the concept of «Pedagogical design» is given; the problem of the need to create a new educational environment is raised, in connection with the increased need for high-quality and relevant knowledge aimed at the realization of the individual in the new digital realities. The relevance and novelty of the undertaken analysis is substantiated. The study presents the results of the analysis of the preferences of the contingent of students and the analysis of the educational environment. The concept of pedagogical activity is substantiated, which implies the introduction of such a genre as an interview (interview with the author) into lectures and practical classes in literature, using innovative technologies and digital capabilities of the educational process within the framework of pedagogical design, the expediency of this form of presentation of educational material is substantiated. An example of the design of educational material in the form of an interview, tested in the framework of a project with the University of Zurich (Switzerland), is proposed.

Keywords: pedagogical design; non-linear teaching methods; interview with the author; experiment.

Поступила в редакцию: 04.10.2021

IRSTI 14.01.79 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.23*

O.ABISHEVA[1], M.DERBISOVA[1], A.TANABAYEVA[1], A.KARBOZOVA[1]

[1]Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)
artbura@gmail.com, Maria-derbisova@yandex.ru, inara2005@mail.ru,
karbozova.aknur@bk.ru

INTERCONNECTION OF FINE ARTS AND OTHER DISCIPLINES

Abstract

The article examines the research of interdisciplinary researchers and encourages the systematic study of knowledge based on close to each other materials. It is shown that interdisciplinary communication encourages students to deepen their study materials, developmental abilities, increase their interest in the subject, stimulate and develop creative abilities. Collected teaching methods form a system of specified teaching methods, which organizes the cognitive and practical activities of students, ensuring the assimilation of the content of

knowledge following the purpose of the aforementioned methods. Fine arts, literature, geometry, technology, etc. interdisciplinary relations with students help to create mental, moral qualities of the student, improve aesthetic perception, and emotional impact. The establishment of interdisciplinary links is possible only because of their interconnectedness and cohesion, as well as through large-scale integrative contacts.

Keywords: technique; efficiency; skill; qualification; creativity; integration; illustration; ethics; aesthetics; discussion.

Introduction. The problem of communication between different scientific fields can be solved by the objective development of modern science based on differentiation and integration. Currently, the prevailing trend is integration, synthesis of sciences. The interrelationship of sciences through the progress of integration requires the interdependence of the subjects taught in the school. Only the implementation of the principle of interdisciplinary communication is a prerequisite for effective teaching of these disciplines.

In pedagogy, E.A. Glinskaya [1], N.M. Verzilin [2], V.M. Korsunskaya [2], and others consider interdisciplinary relations the first, subsequent, accompanying, and continuous connections. According to them, the introduction of these links will facilitate the systematic acquisition of knowledge based on materials taught in related disciplines. V.N. Fedorova [3] defines information connections, their actual, conceptual, theoretical forms, reflecting the commonality of cognitive methods, theories, and laws reflecting the content of disciplines. N.S. Antonov [4], based on the philosophical basis of the structure of connections, classifies interdisciplinary relations into three types: subject-subject, factual, theoretical, methodical; by the way - logical, methodical; in the direction – business and skills formation [2].

Features of the formation of concepts based on interdisciplinary communication are considered in the studies of R.Abbasova and E.Mambetakunov [6], N.Maksimova [8], I.D. Zverev [9] content and information; operational – action. He identified three main types of interdisciplinary communication: organizational and methodological. M.N. Skatkin [10], G.I. Baturin [10] divided interdisciplinary communication into a system of types of knowledge and activities. O.N. Loshkareva [11] divides interdisciplinary communication into groups according to the content of the discipline, prevailing skills, teaching methods. Interdisciplinary communication stimulates students to deepen their understanding of the material, allows them to develop thinking skills, increases interest in the subject, creates and stimulates the development of creative skills [12].

Main body. In addition, some researchers have identified two aspects of the problem in defining interdisciplinary communication. Researchers believe that reality in nature is the interdisciplinary relationship of all worlds and objects in life and the sciences that study them, or interdisciplinary relationships that act as a didactic tool. The implementation of the structure of interdisciplinary communication depends on many factors:

1. The volume of interdisciplinary communication.
2. Selection (differentiation) of disciplines to be established.
3. Features of each of the disciplines that make up communication.
4. The way of communication.

The effectiveness of interdisciplinary communication depends on the creation of pedagogical conditions. This situation should correspond to the specifics of the process of assimilation by students of the didactic model of interdisciplinary communication. Interdisciplinary communication can be based on shared facts, concepts, laws, theories, scientific ideas, and shared skills and abilities [13].

Methodology. The methodological literature provides for several levels of the formation of interdisciplinary abilities of students:

– Copy. Apply knowledge, skills, or methods of action related to the subject in the same situation in other disciplines. In this case, the student's ability to work independently is limited.

– Some reconstruction of knowledge gained in the process of studying different disciplines

in the new environment. Independent work of students is carried out at the level of updating (reconstruction) of knowledge and skills acquired in the study of various disciplines.

– Encourage students to study in detail, changing and combining knowledge gained while studying different subjects. Here, the level of independence of students increases [14]

Training in fine arts in combination with other disciplines, such as improving the aesthetic tastes of students, combines materials covered by one subject, with appropriate material on another and it allows the applicant to benefit. Developed a content-structural model of interdisciplinary links between the subject of fine arts and other disciplines and the effective use of interdisciplinary communication. Kazakh language, literature, history, mathematics, natural sciences, music, etc. D. Used for quality training in fine arts. The place of discipline is special.

For example, it is important to link a visual arts lesson with literature, because it helps develop the student's intellectual, moral, aesthetic awareness, and emotional impact through the teaching of the subject. Students will also have the opportunity to find themselves. Reproductions are shown in literature textbooks. In school textbooks, reproductions are explained using questions and answers.

When teaching a visual arts subject in relation to history, it is necessary to motivate students to read works of art. The teacher should focus on short historical events and involve students in them. The student's ability to express his thoughts about the plot in the picture inevitably affects his imagination and creativity. The connection of fine art with history allows students to visualize eras of reading, events of the past. This is realized with the help of various reproductions, illustrations, images of historical monuments, national costumes, sculptures, slides. Illustrative materials are also presented in textbooks of Kazakh literature. We can also link the theoretical foundations of the visual arts to history. This connection must be realized through experience when the teacher creatively masters the material to the students. In addition, all history textbooks contain lists of popular science and fiction in each chapter.

Studying traditional crafts, students continue to learn traditional art. It reveals to the students the wonderful possibilities for decoration. Students will learn the ideas of folk masters and the way they are embodied in life with the help of decorative art. The content of the chapter, dedicated to decorative and applied art, once again shows that folk art is a powerful tool of aesthetic, labor, and mental education. Works of decorative and applied arts give students a representation of the beauty and kindness of the people, learn to love work and crafts. Students will also learn about the national values of different peoples in ornament, modern decorative crafts, and design. Lessons of fine arts are interested in their interdisciplinary connection with the lesson of technique. This includes that the lesson is planned accurately and creatively. Teachers teach to evaluate the quality of work. Forms an aesthetic attitude to the effectiveness of technical lessons. And in the lessons of mathematics forms the accuracy of mathematical calculations, in the lessons of literature forms the ability to clearly express their thoughts. Thus, interdisciplinary communication with visual art is realized [15].

The importance of interdisciplinary communication causes teachers and students to appreciate the aesthetic value of work, which is the creative mastery of different works. Thanks to this, students learn to draw diagrams and posters on their own. Performing such work in the classroom using interdisciplinary communication allows students to study the rules and methods of science and technology. Students need to learn to look at things in their natural state. For this, you can use decorative patterns of folk art. There is a definite pedagogical system in the use of interdisciplinary communication in the educational process. In particular, there is a central strategy and direction of teachers' activities, which affects the content and methods of student training [16].

To enhance the emotional impact of the lesson, for example, in the lessons of natural science, a teacher can use the materials of fine art. For this are used natural landscapes, still life, images of animals. It helps students develop an understanding of nature [17].

By defining interdisciplinary communication, researchers highlight two aspects of the problem: they consider the study of all worlds and objects in nature and existing reality, with one side, through interdisciplinary discourse, inductive discourse.

Teaching methods take a special place in interdisciplinary communication. The combination of teaching methods and their impact on the effectiveness of student activities. Teaching methods form a system of the teacher's target methods, which organize the cognitive and practical activities of students, ensuring the assimilation of the content of knowledge in accordance with the purpose of teaching. Depending on the purpose, they can be raised by implementing different methods using specific technologies. For example, verbal methods, depending on the purpose, have several types of narration: narration, narration, narration. The first is preparing students for the assimilation of new material, the second is the presentation of the content, the third is the completion of the training. The effectiveness of this method depends on the teacher's narrative skills, the teacher's vocabulary and storytelling, the level of development of the students, and their adequate understanding [18].

Therefore, when teaching students, their abilities should be taken into account. The method of the conversation teaches you to follow logic, speak correctly, speak fluently. The presentation should be short (10 minutes) and emotional. The effectiveness of the presentation should be based on other teaching methods – illustration, analysis, and also on the data selected by the teacher about people in terms of time and space [19].

Result. The purpose of the conversation is to remind students of the knowledge they have acquired through focused and competent questions and to stimulate the acquisition of new knowledge, independent thinking, and methods of generalization. During a conversation, the student's thoughts are the repetition of the teacher's thoughts, which gradually acquires new knowledge. Conversation stimulates thinking, is a diagnostic tool for acquiring knowledge and skills, and is aimed at developing students' cognitive abilities. It also solves educational problems.

An introductory conversation will take place before the trip, along with practical exercises. The introductory story is of particular importance in the student's assimilation of new material. It can be used in any subject, such as fine arts. The development of speech stimulates mental processes such as imagination, memory, thinking, and eases emotional anxiety. The constant attention of students is the result of training, knowledge, and interest.

Work with the book. Working with books at school is one of the main methods of self-education. The significance of this method lies in the fact that the student re-examines the educational information in accordance with his situation, and his own decision limits his knowledge. Textbooks carry out educational activities: training, development, upbringing, thinking, correctional control, etc.

The book includes reading in independent work, acquaintance with individual chapters, searching for answers to individual questions, memorizing to memorize the material. When reading a book, it is necessary to pay more attention to the formation of students' self-control skills. It is important not to count how many times the student has read the text in the book, but to ensure that he or she has the skills to describe and explain what he or she has read. Instead of spending most of your time reading the material, you should memorize it and repeat it [20].

Catechetical (question-answer, no objection, memorization of answers), Socratic (convenient, convenient for students, a short opinion), heuristic (requiring the student and getting a clear answer to the teacher's question) stories are used to assimilate new knowledge. Heuristic conversations are more common in schools today. The world that stimulates students' drive for discovery is the teacher's ability to ask competent questions. The master of Socratic discourse was the philosopher himself. He never gave a ready answer. His goal was not knowledge itself, but to awaken people's desire to learn, to induce them to knowledge. A philosopher's story is a method

of oral dialogue that leads to the discovery of an intelligent, beautiful, thoughtful world, the ability to distinguish between what he knows and what he does not know when asking questions of the interlocutor. Thus, students think independently in heuristic conversations and acquire knowledge on their own [21].

The hermeneutic story is the art of interpretation, motivation. The main problem of hermeneutics is a philosophy-oriented problem of understanding. In this story, students can independently use textbooks, books, pictures. Ability to express your thoughts based on a picture, listen and generalize the thoughts of others, ask each other questions, etc [22].

Video methods. The demonstration method is closely related to the illustration method; displaying and receiving items, portraits, pictures, reproductions, etc. is widely used. Reveals the dynamic and statistical values of white and color phenomena and processes using common models. They simplify the process of interpreting definitions. Geographic maps, diagrams, graphs, tables help quickly and efficiently acquire knowledge [23].

When using the illustration method, more attention should be paid to the way it is presented. It is necessary to consider the didactic features of the visual aid, its role, and its place in the cognitive process. The teacher's task is to determine the optimal amount of illustrated material. The illustration is prepared in advance. In modern schools, on-screen aids are widely used to use illustrations. The video method not only assimilates knowledge but also monitors, confirms, repeats, summarizes, systematizes, and performs all didactic functions.

Graphic and math exercises accompany the writing exercises, drawing, and industrial education.

Discussion training. Discussions without knowledge are meaningless, imprecise, contradictory, and fragmented. In this way, the teacher ensures that students develop the ability to formulate ideas, ask questions, and give arguments. In the center of the discussion, not only the humanities, history, ethics, aesthetics, art but also the methodology of biology, etc., shows results in the development of disciplines. Discussion helps students supplement, consolidate and reinforce the content of popular materials. The teacher's knowledge system receives comprehensive information, influences the thinking of students, and guides their further development [24]. Elements of discussion are practiced in the second direction at school, and the method is fully used in high school. Students learn about art through discussion. Other didactic interests related to teaching methods by the teacher, the student's interest in the forms and principles of teaching, the complexity of the subject, technical means and equipment, the number of students and their physical education, mental and intellectual health, lesson structure, interaction – features of communication, education of social and professional, the personality of the teacher, as well as other criteria, indicators, requirements, including new technologies, participation in educational and cognitive activities, and the creative development of the student's personality [25].

Conclusion. The fact that there are many approaches to disclosing the essence of interdisciplinary communication proves the complexity of this phenomenon. This leads to the conclusion that this allows clarification. This is a multifaceted, laconic, and pedagogical problem. Through interdisciplinary communication, students form stable, systematic, and interdisciplinary relationships. Thus, interdisciplinary communication is recognized as an important didactic and methodological category. Establishing interdisciplinary connections, there is no question of their interconnectedness and unity. This can only be done through the partial interdependence of disciplines in the classroom, that is, through comprehensive integrative ties. Basic ideas, current principles of disciplines are not only the main source of communication, but also a factor that enhances the process of maximum transformation of the content of the school, methods, and types of teaching.

References

[1] Glinskaya E.A. Mezhpredmetnye svyazi v obuchenii /E.A. Glinskaya, S.V.Titova. 3-e izd. – Tula: Info, 2007.

[2] Verzilin N.M., Korsunskaya V.M. Obshchaya metodika prepodavaniya biologii. – 1976.

[3] Fedorova V.N., Kiryushkin D.M. Na materiale estestvennonauch. disciplin sred. shkoly; Nauch.- issled. in-t soderzh. i metodov obucheniya Akad. ped. nauk SSSR. – Moskva: Pedagogika, 1972. – 152 s.

[4] Mezhpredmetnye svyazi estestvennonauchnyh disciplin i trudovogo obucheniya v svete reformy shkoly: Ucheb. posobie k speckursu dlya ped. in-tov /N.S.Antonov. – Kursk: Kurskij GPI, 1985. – 181 s.

[5] Sholpankulova G.K. Kazakstannyn pedagogikalyk gylymynda panaralyk bajlanystyn damuynyn tarihi-gylymi negizderi: Avtoref. dis. … ped.gylym.kand. – Almaty, 2007. – 41 b.

[5] Abbasova P.R. Formirovanie ekologo-pravovoj kul'tury studentov sredstvami social'no-kul'turnoj deyatel'nosti: Diss. …: D 850.007.13. – 16.11.2020.

[7] Mambetakunov E., Chyngyshbaeva G. Mezhpredmetnye svyazi v kurse fiziki VI-VIII klassov: Posobie dlya uchitelej. – Frunze: Mektep, 1983. – 62 s.

[8] Maksimova V.N. Mezhpredmetnye svyazi v processe obucheniya. – M.: Prosveshchenie, 1988. – 192 s.

[9] Zverev I.D. (1918) O mezhpredmetnyh svyazyah v shkol'nom prepodavanii: Metod. ukazaniya dlya lektorov i metodistov in-ta usovershenstvovaniya uchitelej /I.D.Zverev, akad.; M-vo prosveshcheniya SSSR. – Moskva: [b. i.], 1977. – 61 s.

[10] Skatkin M.N., Baturina G.I. Mezhpredmetnye svyazi v processe prepodavaniya nauk v srednej shkole: Tezisy Vsesoyuznoj konferencii. – M.: Prosveshchenie, 1973. – S.18-23.

[11] Loshkareva N.A. Mezhpredmetnye svyazi i ih rol' v formirovanii znanij i umenij shkol'nikov: Na materiale prepodavaniya rus. yaz. v 5 klasse sred. shkoly): Avtoref.dis. … kand.ped.nauk /Mosk. gos. un-t im. M. V. Lomonosova. Fak. psihologii. Kafedra pedagogiki i ped. psihologii. – Moskva, 1967. – 22 s.

[12] Orazahynova N.A. Panaralyk bajlanys – oku-tarbie zhumysyn zhetildirudin negizgi bir zholy: Avtoref. dis. … kand.ped.nauk. – A., 1991. – 25s.

[13] Andreev V.N., Kashpireva T.B., Fomicheva Zh.E. Formirovanie metakompetencij v processe vneauditornoj raboty s inostrannymi studentami, izuchayushchimi russkij yazyk //Vestnik VGU. Seriya: Problemy vysshego obrazovaniya. – 2018. – № 3. – S.122-127.

[14] Bejsenbaeva A.A. Panaralyk bajlanys negizinde oku procesin ujymdastyru. – Almaty: Respublikalyk baspa kabineti, 1995. – 166. – 60 b.

[15] Abisheva O.T. SMART-tekhnologii v sovremennom obrazovanii //Pedagogika i Psihologiya. – 2017. – № 3(32). – S.115-119.

[16] Meta Rožac Panger, 2019. "Education Quality Gain Through Interconnection Of Subjects," Thriving on Future Education, Industry, Business and Society; Proceedings of the MakeLearn and TIIM International Conference 2019, ToKnowPress.

[17] Abisheva O.T. Zhakandanu urdisterinin ajmaktagy korkem oner bilim berudin aseri //Seriya Hudozhestvennoe obrazovanie. – No2 (55), – 2018, – S.6-7.

[18] Abisheva O.T. The health-saving culture formation among the students in the higher pedagogic education 2. Procedia – Social and Behavioral Sciences – 2013. 82. – P.904-907. Scopus (Elsevier, Niderland).

[19] Sejitkazy P.B., Abdirkenova A.K. Mediabilim mazmunyndagy negizgi tusinikter men teoriyalar /Abaj atyndagy KazUPU Habarshy. Pedagogika gylymdary seriyasy. – № 2(58). – 2018.

[20] Lange, C., Costley, J. Improving online video lectures: learning challenges created by media. Int J Educ Technol High Educ 17, 16 (2020). https://doi.org/10.1186/s41239-020-00190-6.

[21] Cynthia J. Brame, Kathryn E. Perez, Effective Educational Videos: Principles and Guidelines for Maximizing Student Learning from Video Content.

[22] Haustova V.N. Uchebnaya diskussiya kak effektivnaya model' formirovaniya cennostnyh orientirov shkol'nikov / V.N.Haustova, I.V.Bondarenko, M.N.Savonenko //Innovacionnye pedagogicheskie tekhnologii: materialy VIII Mezhdunar. nauch. konf. - Kazan': Molodoj uchenyj, 2018. - S.40-42 [Elektronnyj resurs]: URL: https://moluch.ru/conf/ped/archive/278/14104/ (data obrashcheniya: 01.11.2021).

[23] Kojlybaj A.A. Mediabilimdi arttyrudagy kitaptyn roli / Kazakstandagy PR zhane BAK / Gylymi enbekter zhinagy 17-shygarylym. – Almaty: Kazak universiteti, 2019.

[24] Sejitkazy P.B., Ahmetova A.A. Kasibi-bagdarly mediabilimdi damytu zhane onyn bolashagy //Abaj atyndagy KazUPU Habarshysy. Pedagogika gylymdary seriyasy. – 2020. – № 1(65).

[25] Tihomirov V.P. Mir na puti Smarteducation. Novye vozmozhnosti dlya razvitiya // Otkrytoe obrazovanie. – Special'nyj vypusk: Smart-tekhnologii v obrazovanii. – 2017.

Бейнелеу өнері және басқа пәндермен байланыстары

О.Т. Абишева[1], М.А. Дербисова[1], А.С. Танабаева[1], А.А. Карбозова[1]
[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада пәнаралық байланысты зерттеген ғалымдардың еңбектері қарастырылып, бір-біріне жақын пәндер бойынша өтілетін материалдарға сүйене отырып, білімді жүйелі меңгертуге ықпал жасайтындығы айтылады. Әр оқыту әдістері танымдық және практикалық іс-әрекеттерді ұйымдастыратын, осы әдістердің мақсатына сәйкес білім мазмұнын меңгеруді қамтамасыз ететін оқытудың жүйесін құрайды. Пәнаралық байланыстың оқушылардың оқу материалын терең қабылдауын, ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік туғызуын, пәнге деген қызығушылығын арттыруын, шығармашылық іс-әрекет біліктілігін туғызып, дамытуға ынталандыратындығы көрсетілген. Бейнелеу өнері сабағының әдебиет, тарих, геометрия, технология т.б. сабақтарымен пәнаралық байланыстылығы оқушының ақыл-ойын, адамгершілік қасиеттерін қалыптастырып, эстетикалық танымын жетілдіруге және эмоциялық әсер алуына ықпал ететіндігі қарастырылған. Пәнаралық байланыстың орнықтырылуы олардың бір-бірімен өзара байланыстылығы мен бірлігінде және ауқымды интегративтік байланыстар арқылы ғана жүзеге асыруға болатындығы айтылған.

Түйін сөздер: әдіс; іскерлік; дағды; біліктілік; шығармашылық; интеграция; иллюстрация; этика; эстетика; дискуссия.

Взаимосвязь визуальных искусств с другими дисциплинами

О.Т. Абишева[1], М.А. Дербисова[1], А.С. Танабаева[1], А.А. Карбозова[1]
[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье рассматриваются труды ученых, которые занимались исследованиями междисциплинарных связей на основе близких друг к другу материалов. Показано, что междисциплинарное общение побуждает учащихся углублять свои учебные материалы, развивать умственные способности, повышать их интерес к предмету, стимулировать и развивать творческие способности. Разные методы обучения образуют систему указанных методов обучения, которая организует познавательную и практическую деятельность студентов, обеспечивая усвоение содержания материалов в соответствии с целью указанных методов. Показано, что обучение изобразительного искусства в связи с литературой, геометрией, технологией, историей и т.д. в междисциплинарном отношении помогают ученикам формировать умственные, нравственные качества, улучшают эстетическое восприятие и эмоциональное воздействие. Установление междисциплинарных связей возможно только благодаря их взаимосвязанности и сплоченности, а также благодаря крупномасштабным интегративным контактам.

Ключевые слова: методика; деловитость; навык; квалификация; творчество; интеграция; иллюстрация; этика; эстетика; дискуссия.

Received: 02.10.2021

ГРНТИ 14.25.09 https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.24

У.Ш.АХУНДОВА

Азербайджанский государственный педагогический университет (Баку, Азербайджан), ulviyyaakhundova1@gmail.com

ПРИМЕНЕНИЕ МОДЕЛИРОВАНИЯ В ОБУЧЕНИИ ОРГАНИЧЕСКОЙ ХИМИИ

Аннотация

В статье сравнивается прошлое и настоящее Азербайджана в области химии. Было отмечено, что азербайджанский ученый, открывший однажды высокооктановый бензин, внес свой вклад в нашу победу в Великой Отечественной войне. Тем не менее, сегодня Азербайджан сильно отстает в химической отрасли. Перечислены отстающие области химической промышленности. Вот почему существует серьезная потребность в развитии химии. Чтобы развивать химию, необходимо преподавать химию в школах в соответствии с современными требованиями. С этой задачей можно справиться, умело используя ИКТ и новые методы обучения. Среди этих методов особое место занимает моделирование. Подробно и кратко проанализирована новейшая научно-методическая литература по моделированию, и автор изложил свои взгляды на этот счет. Затем на основе конкретных примеров было показано, как использовать моделирование по разным темам. Показаны разные моделирующие изображения для каждой темы. В итоге эксперимент был проведен в X классах. В обоих классах преподавалась одна и та же тема. Результаты эксперимента показали, что гипотеза, выдвинутая автором, себя оправдала. В контрольном классе оценки учащихся по математике повысились на 3,84%, а по химии – на 3,41%. В конце сделано заключение, где говорилось о теоретическом и практическом значении применения моделирование. Оно как любой другой метод имеет и воспитательное значение. Исходя из этого воспитательное значение метода доведено до ума.

Ключевые слова: метод; моделирование; химическая промышленность; модель мельничного шара; теоретическое значение моделирования.

Введение. Азербайджан имеет славное прошлое в области химии. Академик Ю.Мамедалиев разработал метод синтеза изопропилбензола путем алкилирования бензола пропиленом, который во время Великой Отечественной войны обеспечил нашу авиацию высокооктановым топливом.

Однако, если сравнивать нынешнее состояние химической науки в Азербайджане с научным открытием, сделанным 60 лет назад, остается только сожалеть. В настоящее время перерабатывающая промышленность по многим направлениям не успевает за временем, в результате Азербайджан остается страной-импортером в области химической переработки.

1. Мы не можем производить экологически чистое топливо, соответствующее европейским стандартам.

2. Несмотря на внутренний потенциал, производство смазочных материалов для техники отсутствует.

3. В текстильной области нет обработки.

4. В области медицины почти все импортируется.

Каждому известно, что наука должна служить улучшению материальной жизни людей. Для понимания о необходимости науки и производства достаточно прочитать статью коллективных авторов, где представлены факты из истории мыловарения и рассказывается, как варить мыло в домашних условиях [1, С.75-78].

Содержится логика: химия, как наука преподается не должным образом не только в Азербайджане, а во многих постсоветских странах. Отставание в технологической области свидетельство тому.

Одна из главных задач дня – устранить проблему между наукой химией и производственным процессом. Поэтому зарождается необходимость в качественном преподавании химии. А качественное преподавание химии в общеобразовательных школах немыслимо без применения современных методов обучения. Моделирование является одним из лучших методов в преподавании химии.

А.О. Кораблева в своей статье решая различные логические задачи, в конце приходит к выводу: «В ходе обсуждения задачи предлагается сопоставить формулировки и указать, как различия отразятся в построении модели» [2].

Нет сомнений, что самые грандиозные открытия в мире произошли благодаря моделированию. Скажем, сначала появилась идея о летающих коврах, потом создали модель этого аппарата, наконец, появились самолеты. Понятие «модель» и «моделирование» рассматривались многими учеными, и однозначного определения в этом вопросе нет. Следует отметить, оно широкое понятие и употребляется во многих сферах нашей жизни. Политика, экономика, технология и другие – все они сегменты этой жизни.

Основная часть. В научно-методической литературе и на интернет-ресурсах много примеров использования моделей при обучении химии в старших классах школы. Как отметил Д.М. Златопольский, с 7-го класса домино из специальной бумаги можно использовать для обучения школьников названиям химических элементов [3, С.67]. На наш взгляд, в наше время, наряду с названиями химических элементов, с помощью домино легко научить студентов валентности химических элементов, составу неорганических веществ (оксидов, оснований, кислот и солей). В этом случае, помимо обычных домино, вы также можете использовать компьютерное домино в интерактивной форме, выполненные в цифровом формате.

«В процессе моделирования студенту необходимо проделывать логические операции – сравнение и аналогию, анализ и синтез, систематизацию и обобщение», – пишут авторы Балаева-Тихомирова и др. [4]. Модели должны использоваться для понимания объектов и процессов, чтобы овладеть символическим языком химии. Эти модели представляют собой модели химических процессов, графики, схемы, диаграммы, уравнения химических реакций. Нет сомнений, моделирование приводит к качественному изучению материала. Качественное изучение учебного материала, в первую очередь связана самостоятельной деятельностью «Системообразующим принципом в организации деятельности студентов является принцип самостоятельной деятельности» [5].

Учащиеся понимают суть химических процессов, последовательности и трансформации событий. Самое главное, моделирование экономит учебное время.

Исследователь Н.Н. Мартынов в своей статье, посвященное моделированию, упомянул девять из 10 вопросов, связанных с неорганической химией, и только один вопрос, связанный с органической химией [6, С.32-36]. Было бы хорошо, если бы основные вопросы были связаны с органической химией, потому что применение моделирования в органической химии более разнообразно. В настоящее время программа Chem Draw Ultra используется при разработке моделей в преподавании химии. С помощью этой программы можно создавать электронные облака атомов, гибридные электронные облака, способы гибридизации, электромагнитные явления, модели молекул сложных органических веществ.

Методология. Когда мы говорим об использовании моделей при преподавании химии в школе, мы в первую очередь думаем о моделях молекул как модель мельничного шара (Рисунок 1).

С применением моделирования в органической химии легко описать аспекты и особенности реального объекта, которые нельзя объяснить обычным способом. Например, мы знаем, что атом углерода в молекуле метана находится в гибридном состоянии sp3 и что молекула метана имеет тетраэдрическую форму. Невозможно объяснить ученику структуру трехмерного пространства, на-

рисовав ее на двухмерной плоскости, то есть на доске или бумаге. Мы визуально готовим модель метана в виде мили-шара и инструктируем студентов делать модели его гомологов. Итак, легко объяснить пространственную структуру углеводородов алканового ряда. После этого мы можем быть уверены, что пространственная структура метана и его гомологов останется в долговременной памяти ученика. Таким образом, ученик развовьет глубокие химические знания и воображение.

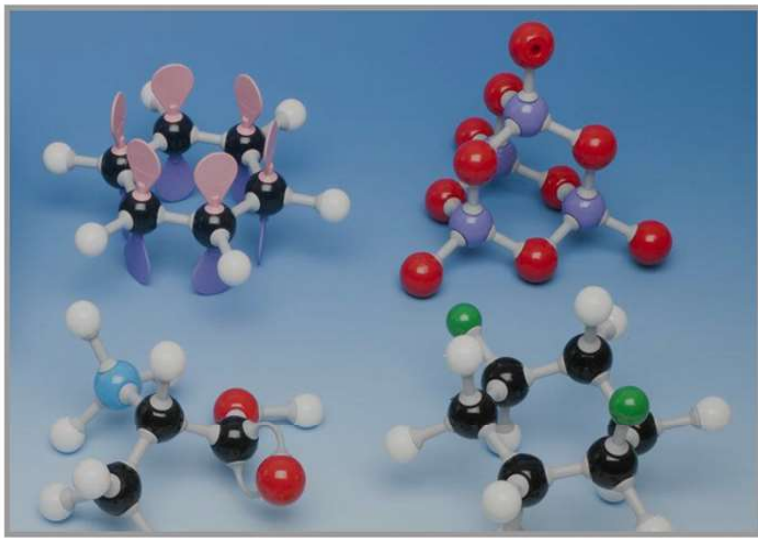

Рисунок 1. **Модель мельничного шара**

Модели мельничного шара можно использовать по-разному в процессе урока. Мы считаем идеальным использовать не более трех методов:

1. Учитель разрабатывает эти модели и демонстрирует их в классе.

2. студенты разрабатывают эти модели в группах.

3. Каждый ученик сам готовит модели.

Конечно, каждому ученику лучше разработать свои собственные модели во время урока или в другое время. В этом случае студент становится участником процесса и, как следствие, может глубже понять модель.

С 2016/2017 учебного года учебники на основе новой учебной программы по химии стали использоваться при преподавании химии в девятом классе общеобразовательных школ. Мы считаем нецелесообразным тратить 2 часа в неделю на изучение этого учебника [7].

Учитывая недостаточность готовых моделей в учебнике, мы предлагаем следующие модели только по Главе 7.

Глава 7. Элементы подгруппы углерода

1. Анимационная модель, показывающая расположение элементов подгруппы углерода в периодической таблице.

2. Модели из пластилина, показывающие увеличение атомного радиуса с увеличением серийного номера.

3. Интерактивные игровые модели, связанные с минералами.

4. Интерактивные игровые модели, связанные с электронными конфигурациями.

5. Модель мельничного шара алмаза, графита, наполнителя.

6. Интерактивные игровые модели для определения степени окисления углерода в бинарных соединениях.

7. Интерактивные игровые модели, связанные с химическими реакциями.

8. Модель мельничного шара оксидов углерода.

9. Модель мельничного шара угольной кислоты.

10. Модель углеродного цикла в природе.

11. Компьютерная модель диоксида кремния и диоксида углерода.

Посмотрим, как использовать моделирование с точки зрения химии и содержания жизни. Сначала учитель делит класс на несколько групп и дает им следующее задание:

Используя Интернет, найдите плотности, температуры кипения и плавления первых 15 представителей алканов в гомологическом ряду при нормальных условиях, а затем используйте данные из Microsoft Excel, чтобы построить зависимость физических свойств алканов от относительной молекулярной массы.

Наконец, учитель им объясняет, как они должны действовать:

Внимательно посмотрите на полученный график, определите закономерность, с которой физические свойства алканов изменяются в их гомологической последовательности, и попытайтесь найти причину. На выполнение задания вам дается 3 минуты. Через 3 минуты учитель слушает группы, обсуждает и подводит итоги. Вывод должен быть следующим:

Первые 4 представителя алканов в нормальных условиях газообразны. Метан – бесцветный газ без запаха, который примерно в 2 раза легче воздуха. Следующие представители серии – этан, пропан и бутан. Следующие 11 представителей от пентана до пентадекана являются жидкостями, а следующие насыщенные углеводороды – твердыми веществами. По мере увеличения числа атомов углерода в гомологической последовательности относительные молекулярные массы молекул углеводородов увеличиваются, и в результате их температуры кипения и плавления постоянно повышаются.

Учитель вместе со студентами может разработать следующую модель, чтобы наглядно объяснить длину и угол контакта углеводородов алканового ряда (Рисунок 2).

Из модели ясно, что расстояние между соседними атомами углерода составляет $1{,}54x10^{-10}$, расстояние между двумя ближайшими атомами углерода, объединенными с одним и тем же атомом углерода, составляет $1{,}54x10^{-10}$, а угол смачивания в алканах составляет 109,28. Модель справа можно использовать для визуального объяснения разницы в гомологической последовательности в углеводородах алканового ряда, CH_2, способах образования цепи и изомерии (Рисунок 3).

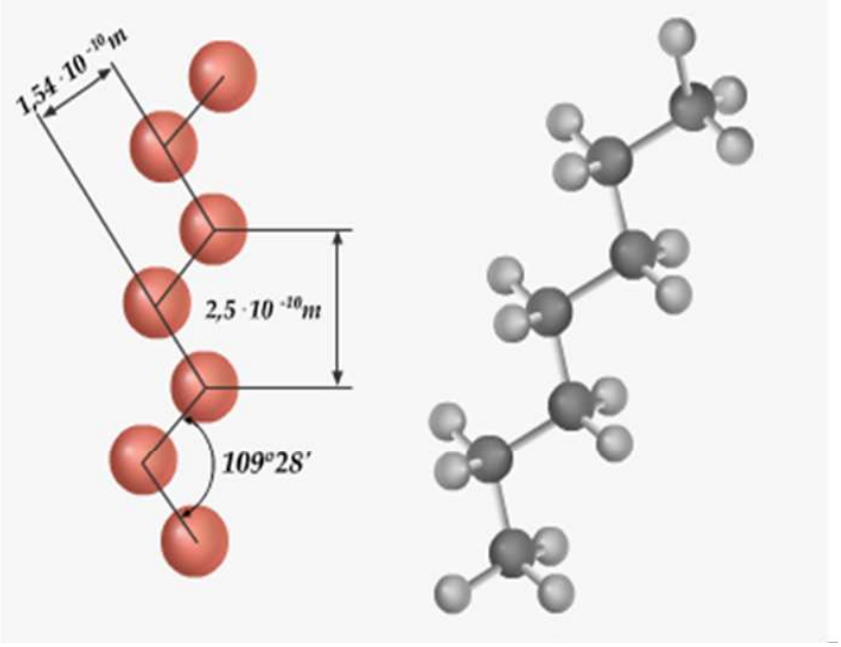

Рисунок 2. **Зигзагообразная форма углеродной цепи**

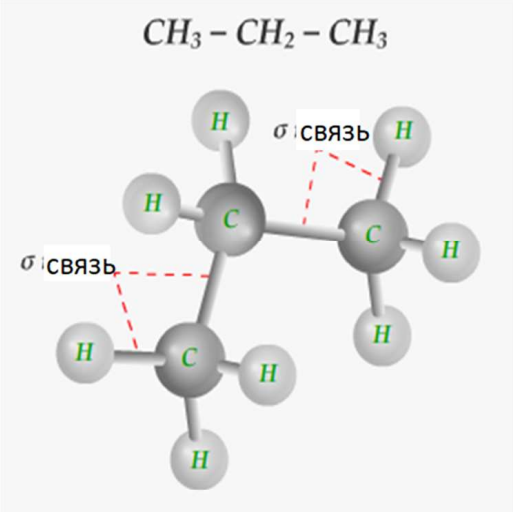

Рисунок 3. **Связи в молекуле пропана, последовательность атомов**

Преподаватель вместе со студентами разрабатывает модели молекул метана, этана, пропана и бутана в виде мельничного шара и мячей. Именно через эти модели первые три представителя алканов наглядно демонстрируют невозможность явления изомерии. Молекулы н-бутана и изобутана изготавливаются с помощью моделей.

После этого объяснения учитель может задать ученикам в классе наводящий на размышления вопрос:

– Как вы думаете, как точки кипения изомерных веществ отличаются друг от друга?

Выслушав ответы нескольких учеников, преподаватель уточняет ответ на вопрос:

– *Поскольку межмолекулярная гравитационная сила разветвленных углеводородов между изомерными веществами слабее, чем у неразветвленных углеводородов, температура кипения разветвленных алканов ниже, чем у неразветвленных углеводородов.*

Этот вопрос также можно задать с помощью моделей. Для этого учитель инструктирует каждую группу приготовить модели н-бутана и изобутана и задает следующий вопрос:

Исследуйте высокую температуру кипения вещества, используя модели молекул н-бутана и изобутана (Рисунок 4).

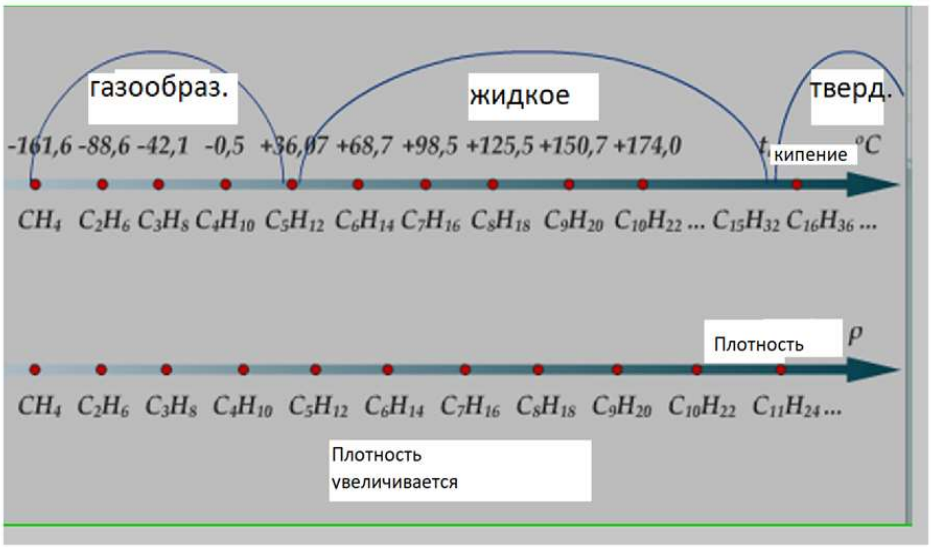

Рисунок 4. **Температура кипения вещества**

Вопрос связан с междисциплинарной интеграцией химии и физики. Студенты из физики средней школы узнают, что при гравитации гравитационные силы между молекулами вещества должны разрушаться, и молекулы должны покидать поверхность жидкости. Это означает, что чем ближе молекулы вещества друг к другу и чем сильнее их гравитационное притяжение, тем выше его температура кипения. Как видно из моделей материалов, молекулы н-бутана должны иметь более высокую температуру кипения, чем изобутан, потому что расстояние между молекулами изобутана больше, чем расстояние между молекулами н-бутана. Другими словами, модели разветвленных молекул изобутана нельзя приблизить к н-бутану.

После этого учитель заданиями и дополнительными вопросами закрепляет урок.

1. Подготовьте и нарисуйте модель мельничного шара гибридизации sp^3.

2. Используя модель мельничного шара, последовательно сделайте следующие модели молекул вещества.

Метан→ этан→ пропан→ бутан→ изобутан→ бутан→ пентан.

3. Подготовьте модели всех изомеров молекулы пентана, используя модель мельничного шара пентана, разработанную в предыдущей задаче.

4. Постройте модель мельничного шара следующих веществ и покажите изомеры между ними.

1) Что более характерно для метана?

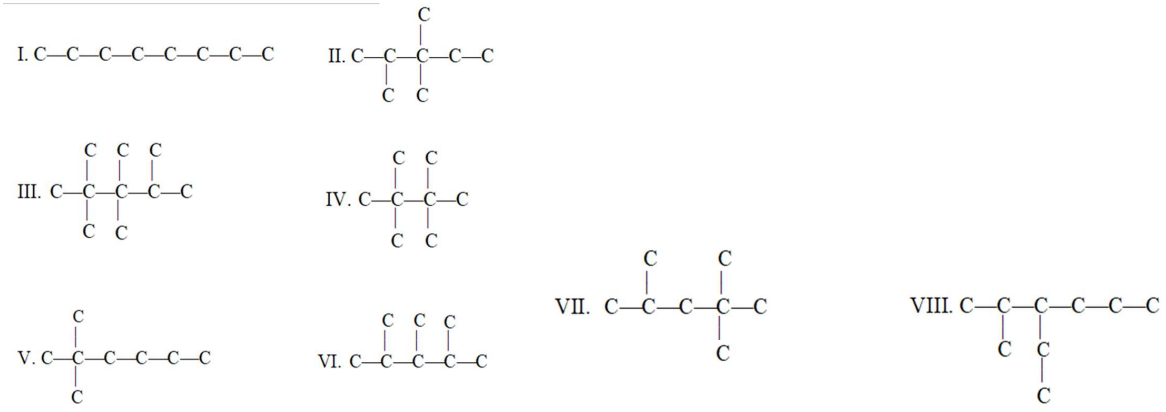
а) реакция сочетания

б) реакция окисления

в) реакция замещения

г) реакция полимеризации

д) реакция изомеризации

2) Какое из следующих утверждений верно для метана?

а) легче азота

б) хорошо растворяется в воде

в) атомы углерода находятся в гибридном состоянии sp2

г) тяжелее воздуха

д) представляет собой жидкость без цвета и запаха в нормальной ситуации.

Конечно, количество вопросов можно увеличить.

Эксперимент. Педагогический эксперимент проводился в *Xa* и *Xb* классах технико-гуманитарного лицея имени И.Гаджиева «Тарагги» города Баку. Гипотеза педагогического эксперимента такова: если модель мельничного шара будут систематически использоваться в преподавании химии, студенты будут мотивированы, а качество обучения повысится. На начальном этапе педагогического эксперимента проводилась диагностическая оценка учащихся обоих классов по математике и химии. Наряду с химией основной целью теста по математике была проверка математических способностей учащихся на уроках. Известно, что студенты с высокими математическими способностями также имеют высокие результаты по химии. Класс *Xa* школы-лицея был принят за контрольный класс, а класс *Xb* – как экспериментальный. В ходе педагогического эксперимента в контрольном классе моделирование не использовалось, а оно использовалось в экспериментальном классе *Xb*. В

этот период в обоих классах преподавалась одна и та же тема: «Насыщенные углеводороды (алканы). Метан». Модель мельничного шара метана, этана, бутана, молекул изобутана, модель мельничного шара молекул н-бутана и изобутана, интерактивные игровые модели химических реакций, модель мельничного шара молекул метана, этана и бутана на основе модели предлагаем в экспериментальном классе, со студентами разработано моделирование реакции хлорирования метана.

В контрольном классе оценки учащихся по математике повысились на 3,84%, а по химии – на 3,41%. Это изменение также видно из диаграммы. Из этого можно сделать вывод, что, несмотря на рост математических знаний учащихся контрольного класса, их знания по химии снизились. Это отчетливо видно на рисунке 5.

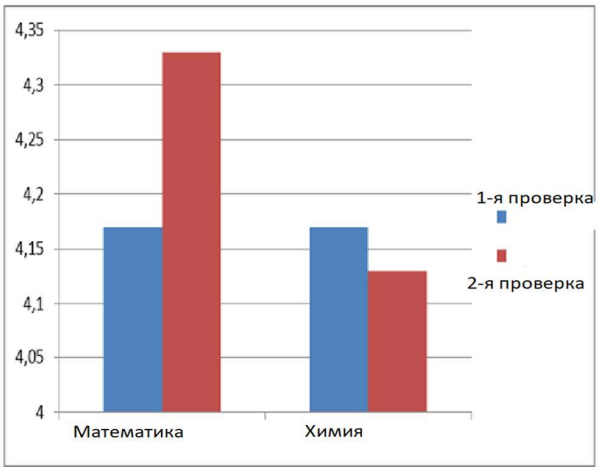

Рисунок 5. **Результаты контрольного и экспериментальных классов**

Практические навыки, выработанные студентами при использовании метода моделирования, их достижения вызывают чувство гордости. Это играет очень важную роль для патриотизма. “Патриотизм предполагает гордость достижениями и культурой своей Родины, желание сохранять ее характер и культурные особенности…” пишут авторы Г.Н. Кошербаева и А.А. Бейсембаева [8, С.105-108].

Нет сомнений, все методы, в том числе моделирование невозможно применять, не используя компьютерные технологии. Н.В. Багрова в своей статье по теме «Амины» умело демонстрирует возможности индивидуализации обучения с помощью компьютерных технологий [9]. Это свидетельствует о том, что моделирование тесно связана с индивидуальной деятельностью учащихся.

Продолжая важность темы использование компьютерных технологий в преподавании химии, нельзя не говорить о методике использования количественного эксперимента с применением цифровых лабораторий, о чем пишет П.И. Беспалов: Она «позволяет добиться понимания учащимися основных положений теории химического строения органических веществ и систематизации знаний по органической химии» [10].

Заключение. Использование моделирования при обучении химии повышает качество преподаваемого предмета. Это видно из педагогического эксперимента, проведенного в 10 классах. В результате значительно расширился круг моделированных объектов, что улучшает и облегчает работу преподавателя. Расширенное использование модель мельничного шара в преподавании химии учителям дает возможность использовать этот модель с применением ИКТ, так как в этом случае преподаватель значительно экономит учебное время. Кроме этого, студенты наглядно знакомятся с химическими явлениями. Это с одной стороны увеличивает их теоретические знания, с другой – всесторонняя

практическая работа вселяет уверенность в себе. Путем педагогического эксперимента, проведенного учеными, было доказано, что применение моделирования дает студентам совершенное понимание концепций пространства в области органической химии. Студенты экспериментальных групп лучше понимают переход от одномерных изображений к двух- и трехмерным изображениям, чем в контрольной группе.

Практические навыки, выработанные студентами при использовании метода моделирования, их достижения показывают успешность полученных знаний. Использование данного метода на уроках повышает уверенность учащихся, способствуя развитию чувства патриотизма и становлению настоящими гражданами. В этом заключается и воспитательное значение применения модель мельничного шара на уроках химии.

Список использованной литературы

[1] Лыгина С.А., Кабулова Г.Р., Пурина Е.С. Практикоориентированный проект «Мыловарение в домашних условиях» //Химия в школе. – 2021. – № 1. – С.75-78 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=44817408 (дата обращения: 25.09.2021).

[2] Кораблева А.О. Графы в математическом образовании как средство обучения моделированию // Педагогика и психология. – 2019. – № 3 – С.82-86 [Электронный ресурс]: URL: https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=1924 (дата обращения: 25.10.2021).

[3] Златопольский Д.М. Химическое домино //Химия в школе. – № 5. – 2014. – С.67-69 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=21460417 (дата обращения: 25.09.2021).

[4] Балаева-Тихомирова О.М., Отвалко Е.А., Кацнельсон Е.И. Применение наглядного моделирования при изучении органической и биологической химии //Universum: Психология и образование. – 2020. – №10(76). – С.1-5.

[5] Минченков Е.Е. Общая методика обучения химии //Лаборатория знаний. – М. – 2015. – 597 с.

[6] Мартынова Н.Н. Как мы обучаем решению расчетных задач //Химия школе. – 2013. – № 9. - С.32-36 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=20932227 (дата обращения: 22.09.2021).

[7] Лятифов И.У., Мустафа Ш.А. Химия: Учебник для общеобразовательных школ. 9-й класс (2-й проект). – Баку, 2016. – 204 с. [Электронный ресурс]: URL: https://www.e-derslik.edu.az/portal/book.php?id=505 (дата обращения: 22.09.2021).

[8] Кошербаева Г.Н. и Бейсембаева А.А. Современные подходы к нравственно-патриатическому воспитанию подрастающего поколения //Педагогика и психология. – 2018. – № 2(35). – С.105-108 [Электронный ресурс]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20200518020512.pdf (дата обращения: 26.09.2021).

[9] Багрова Н.В. Компьютерные технологии как средство индивидуализации процесса обучения //Химия в школе. – 2013. – № 8. – С.31-34 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=22902530 (дата обращения: 27.09.2021).

[10] Беспалов П.И. Исследовательский подход при изучении органической химии //Химия в школе. – 2014. – № 5. – С.47-51 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=21460413 (дата обращения: 27.09.2021).

References

[1] Lygina S.A., Kabulova G.R., Purina E.S. Praktikoorientirovannyj proekt «Mylovarenie v domashnih usloviyah» //Himiya v shkole. – 2021. – № 1. – S.75-78 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=44817408 (data obrashcheniya: 25.09.2021).

[2] Korableva A.O. Grafy v matematicheskom obrazovanii kak sredstvo obucheniya modelirovaniyu // Pedagogika i psihologiya. – 2019. – № 3 – S.82-86 [Elektronnyj resurs]: URL: https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=1924 (data obrashcheniya: 25.10.2021).

[3] Zlatopol'skij D.M. Himicheskoe domino //Himiya v shkole. – № 5. – 2014. – S.67-69 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=21460417 (data obrashcheniya: 25.09.2021).

[4] Balaeva-Tihomirova O.M., Otvalko E.A., Kacnel'son E.I. Primenenie naglyadnogo modelirovaniya pri izuchenii organicheskoj i biologicheskoj himii //Universum: Psihologiya i obrazovanie. – 2020. – № 10(76). – S.1-5.

[5] Minchenkov E.E. Obshchaya metodika obucheniya himii //Laboratoriya znanij. – M. – 2015. – 597 s.

[6] Martynova N.N. Kak my obuchaem resheniyu raschetnyh zadach //Himiya shkole. – 2013. – № 9. – S.32-36 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=20932227 (data obrashcheniya: 22.09.2021).

[7] Lyatifov I.U., Mustafa Sh.A. Himiya: Uchebnik dlya obshcheobrazovatel'nyh shkol. 9-j klass (2-j proekt). – Baku, 2016. – 204 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.e-derslik.edu.az/portal/book.php?id=505 (data obrashcheniya: 22.09.2021).

[8] Kosherbaeva G.N. i Bejsembaeva A.A. Sovremennye podhody k nravstvenno-patriaticheskomu vospitaniyu podrastayushchego pokoleniya //Pedagogika i psihologiya. – 2018. – № 2(35). – S.105-108 [Elektronnyj resurs]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20200518020512.pdf (data obrashcheniya: 26.09.2021).

[9] Bagrova N.V. Komp'yuternye tekhnologii kak sredstvo individualizacii processa obucheniya //Himiya v shkole. – 2013. – № 8. – S.31-34 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=22902530 (data obrashcheniya: 27.09.2021).

[10] Bespalov P.I. Issledovatel'skij podhod pri izuchenii organicheskoj himii //Himiya v shkole. – 2014. – № 5. – S.47-51 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=21460413 (data obrashcheniya: 27.09.2021).

Органикалық химияны оқытуда моделденуді қолдану

У.Ш. Ахундова
Әзірбайжан мемлекеттік педагогикалық университеті
(Баку, Әзірбайжан)

Аңдатпа

Мақалада Әзірбайжанның химия саласындағы өткені мен бүгіні салыстырылады. Кезінде жоғары октанды бензинді ашқан әзірбайжандық ғалымның Ұлы Отан соғысындағы жеңісімізге үлес қосқаны атап өтілді. Соған қарамастан, бүгінде Әзірбайжан химия өнеркәсібі бойынша айтарлықтай артта қалды. Химия өнеркәсібінің артта қалған аймақтары келтірілген. Сондықтан химияны дамытуға үлкен қажеттілік бар. Химияны дамыту үшін мектептерде химияны қазіргі заман талабына сай оқыту қажет. Бұл мәселені АКТ мен оқытудың жаңа әдістерін шебер қолдану арқылы шешуге болады. Бұл әдістердің ішінде модельдеу ерекше орын алады. Модельдеу бойынша соңғы ғылыми-әдістемелік әдебиеттер егжей -тегжейлі және қысқаша талданып, автор бұл мәселе бойынша өз көзқарасын білдірді. Содан кейін нақты мысалдарға сүйене отырып, әр түрлі тақырыптарда модельдеуді қолдану жолдары көрсетілді. Әр тақырып үшін әр түрлі модельдеу суреттері көрсетіледі. Нәтижесінде эксперимент Х сыныптарда жүргізілді. Бір тақырып екі сыныпта да оқытылды. Эксперимент нәтижелері автор ұсынған гипотезаның өзін ақтағанын көрсетті. Бақылау сыныбында оқушылардың математика бойынша бағасы 3,84%-ға, ал химия пәнінен – 3,41%-ға өсті. Соңында модельдеуді қолданудың теориялық және практикалық маңызы туралы айтылған қорытынды жасалды. Ол басқа әдістер сияқты тәрбиелік мәнге де ие. Осыған сүйене отырып, әдістің тәрбиелік мәні еске алынды.

Түйін сөздер: әдіс; модельдеу; химия өнеркәсібі; диірмен шарының моделі; модельдеудің теориялық маңызы.

Application of modeling in teaching organic chemistry

U. Akhundova
Azerbaijan State Pedagogical University
(Baku, Azerbaijan)

Abstract

The article compares the past and present of Azerbaijan in the field of chemistry. It was noted that the Azerbaijani scientist, who once discovered high-octane gasoline, contributed to our victory in the Great Patriotic War. Nevertheless, today Azerbaijan lags far behind in the chemical industry. Lagging areas of the chemical

industry are listed. This is why there is a serious need for the development of chemistry. To develop chemistry, it is necessary to teach chemistry in schools in accordance with modern requirements. This challenge can be met with the skillful use of ICT and new teaching methods. Modeling occupies a special place among these methods. The latest scientific and methodological literature on modeling has been analyzed in detail and briefly, and the author outlined his views on this matter. Then, based on concrete examples, it was shown how to use modeling on different topics. Different modeling images are shown for each theme. As a result, the experiment was carried out in X grades. The same topic was taught in both classes. The results of the experiment showed that the hypothesis put forward by the author justified itself. In the control class, students' grades in mathematics increased by 3.84%, and in chemistry – by 3.41%. At the end, a conclusion was made, which spoke about the theoretical and practical significance of the application of modeling. It, like any other method, also has an educational value. Proceeding from this, the educational value of the method has been brought to mind.

Keywords: method; modeling; chemical industry; mill ball model; theoretical value of modeling.

Поступила в редакцию: 30.09.2021

МРНТИ 14.07.09 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.25*

С.ҚҰМАРБЕКҰЛЫ[1], Б.Ш.АБДИМАНАПОВ[2], Н.Е.УСЕНОВ[2], Н.Ж.ЖЕНСИКБАЕВА[1]*

[1]Восточно-Казахстанский университет имени С.Аманжолова (Усть-Каменогорск, Казахстан),
[2]Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан),
sanat_kv@mail.ru, Bahadur_66@gmail.ru,
Nurik_88_kaznpu@mail.ru, naz_zanibek@mail.ru

СУЩНОСТЬ СИСТЕМНО-ДЕЯТЕЛЬНОСТНОГО ПОДХОДА И КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

В статье описывается структура, содержание и роль системно-деятельностного подхода в развитии критического мышления у обучающихся общеобразовательных учреждений. Дается определение понятию «системно-деятельностный подход», выделены его основные компоненты и принципы реализации подхода в ученой деятельности. Как известно, современный ученик должен обладать навыками самостоятельного поиска новых знаний, его переработке и анализу, развивать новые умения и навыки в соответствии с учебными целями, различать и самостоятельно находить пути решения имеющихся проблем, творчески подходить к решению учебной цели и поставленных задач. В условиях современного образования, обучающимся часто приходиться решать нестандартные учебные задачи в незнакомых для них условиях, где существенную роль в их решении имеет метод обучения школьников в соответствии с требованиями системно-деятельностного подхода – как проблемное обучение. Необходимо отметить, что в качестве основного технологического. компонента системно-деятельностного подхода становится условие актуального активизирующего затруднения, где конечным итогом выступает индивидуальный образовательный результат, полученный в ходе осознанной обучающимися учебной деятельности. Итогом данной работы могут выдвинутые идеи, гипотезы, версии и способы полученные в результатах деятельности учащихся (схемы, модели, опыты, тексты, проекты и пр.). Все это является одним из ключевых отличий системно- деятельностного подхода от традиционных (знаниевых) методов в обучении. Критическое мышление имеет свои особенности, свою понятийную систему, отличающие его от других видов и типов мышления. В большинстве случаев, мы рассматриваем критическое мышление лишь во взаимосвязи с другими видами мышления, в сочетании и сопоставлении с такими понятиями как продуктивное, проблемное, творческое, логическое и системное мышление, интеллект и с другими понятиями активной, целенаправленной умственной и практической деятельности человека. В работе проведен ана-

лиз научных подходов зарубежных ученых в определении понятия «системно-деятельностный подход» и «критическое мышление».

Ключевые слова: системно-деятельностный подходы; критическое мышление; образование; воспитание; обучение; учебная деятельность.

Введение. Реальность сегодняшнего дня ставит перед обществом массу задач. Однако критическая оценка населением и отдельными людьми происходящих событий не приводит к адекватному выбору решения задач и не способствует выходу из «критической ситуации». В постановке целей деятельности, их корректировке в разные периоды жизни, педагогика выполняет социальный заказ общества и государства. Рассмотрим его отражение в основных документах, определяющих путь развития образования.

Обновление содержания школьного образования в Республике Казахстан напрямую связано с предстоящим переходом на 12-летний срок обучения. Новая модель образования требует реализации компетентностного подхода в организации учебно-воспитательного *процесса* и достижения результата в виде наличия у выпускника средней школы, наряду с предметными компетенциями, ключевых и базовых компетенций. Введение понятий «компетенция» и «компетентность» позволит решить типичную для школ проблему, когда *ученики хорошо* владеют набором знаний, но испытывают трудности в их использовании для *решения конкретных* задач. Бесспорно, одним из условий формирования компетенций является внедрение современных педагогических технологий (Рыжкова, 2012).

Американский профессор *Дэвид Клустер* пишет: «От Канзаса до Казахстана, от Мичигана до *Македонии* школьные учителя и университетские профессора стремятся привить своим *ученикам способность* мыслить критически. Мы знаем, что критическое мышление – это что-то заведомо *хорошее,* некий навык, который позволит нам успешно справляться с требованиями XXI века, поможет глубже понять то, что мы изучаем и делаем» [1].

Материалы и методы. Проблема формирования критического мышления стала актуальной за рубежом в последние 15-20 лет. Среди исследователей, которые занимаются этой проблемой с философской, психологической и педагогической точек зрения,можноотметитьтакихисследователей как Э. де Боно, Дж. Дьюи, М. Липман, Д. Халперн, Д. Клустер, Р.Х. Джонсон, П. Фрейре, Дж. Стил, Д. Спиро, К. Меридит, Ч.Темпл [2]. Лишь в последние 5-10 лет она привлекла внимание Российских ученых (В.А. Болотов, А.В. Коржуев, Г.Б. Сорина, А.В. Бутенко, Д.М. Шакирова, Л.И. Шрагина и др.[3]) с точки зрения необходимости и возможности формирования критического мышления обучающихся и педагогов, хотя исследования по формированию критического мышления школьников были начаты еще в 70-е годы прошлого столетия (М. Векслер, В.М. Синельников, А.И. Липкина, Л.А. Рыбак, У.М. Мунчаева, А.С. Байрамов [4, С.170-174]) и возобновлены лишь в конце 90- х годов.

В Казахстане по теме системно-деятельностного подхода, а также развитие критического мышления учащихся можно встретить научные труды следующих ученых: Ш.Альжанов, М.М. Муканов, К.Б. Жарикбаев, Ж.И. Намазбаева, А. Темирбеков, С. Балаубаев, Т.С. Садыков, М.Э. Кудайкулов, Т.С. Сабыров, Е.О. Жуматаева [5, С.5-6].

Поставленная задача требует от учителя особой организации учебной деятельности, в основе которой заложены направления на формирование и развитие стремления обучающихся к познанию и саморазвитию.

Идеей, заложенной в системно-деятельностном подходе, является активизация учебного процесса и учебной деятельности обучающихся. Современный школьник должен научиться самостоятельно добывать новые знания, развивать умения, выдвигать и самостоятельно искать пути решения новых проблем, творчески подходить к решению поставленных задач. В условиях современ-

ного образования обучающимся приходиться решать в необычных для них условиях нестандартные задачи. Одним из способов обучения школьников в соответствии с требованиями системно-деятельностного подхода является проблемное обучение.

Вопросы проблемного обучения не новы в педагогике. Об элементах проблемного обучения упоминает в своих трудах Сократ, Ж.Ж. Руссо и И.Г. Песталоцци, Я.А. Коменский. К вопросам проблемного обучения обращался К.Д. Ушинский. Он отмечал, что «Лучшим способом перевода механических комбинаций в рассудочные мы считаем для всех возрастов, и в особенности для детского, метод, употреблявшийся Сократом и названный по его имени Сократовским. Сократ не навязывал своих мыслей слушателям, но, зная, какие противоречия ряда мыслей и фактов лежат друг друга в их слабо освещенных сознанием головах, вызывал вопросами эти противоречащие ряды в светлый круг сознания и, таким образом, заставлял их сталкивать, или разрушать друг друга, или примиряться в третьей их соединяющей и уясняющей мысли» [6].

Т.И. Фисенко рассматривая суть системно-деятельностного подхода отмечает, что новые знания не предоставляются в готовом виде, предлагаются обучающимся для самостоятельного открытия, в процессе исследовательской деятельности. Меняется и роль педагога, он должен направить исследовательскую деятельность обучающихся так, чтобы они самостоятельно нашли решение задачи урока и самостоятельно разъяснили, как надо действовать в определенной ситуации [7]. В конечном итоге главной методической целью построения урока с использованием технологии системно-деятельностного обучении становится создание условий для формирования познавательной активности обучающихся. В связи с этим меняется суть деятельности и роль педагога: он сопровождает учебный процесс, путем создания дидактического материала к уроку, организует различные формы сотрудничества с обучаемыми, формирует условия для самоконтроля и самооценки.

Таким образом, основным технологическим компонентом системно-деятельностного подхода становится условие актуального активизирующего затруднения, конечным итогом которого выступает индивидуальный образовательный результат, полученный в ходе осознанной деятельности. Итогом данной деятельности могут выступать идеи, гипотезы, версии, способы, проявленные в продуктах деятельности (схемы, модели, опыты, тексты, проекты и пр.). Это одно из ключевых отличий системно-деятельностного подхода от традиционного (знаниевого) подхода в обучении.

Приведенные данные наглядно иллюстрируют различия двух подходов в образовании: системно-деятельностного традиционного. В системно-деятельностном подходе ведущими являются технологии организации мыслительной деятельности и конструирование эвристической ситуации, преобладают методы, формирующие саморазвитие, самоактуализацию обучающегося.

Доктор психологических наук Г.А. Цукерман, формулирует теории учебной деятельности, следующим образом: «…не давать образцов, ставить ребенка в ситуацию, где его привычные способы действия с очевидностью непригодны и мотивировать поиск существенных особенностей новой ситуации, в которой надо действовать» [8, С.511], т.е. через действие обучающийся должен приобрести умение учиться.

Основой идеей является самореализации выпускника школы, как субъекта познавательной деятельности. Главной задачей современной школы становиться создание условий для раскрытия способностей каждого ученика, воспитание конкурентоспособной личности, готовой к жизни в высокотехнологичном мире и самостоятельным действиям в условиях рыночных отношений. Поставленная задача требует от учителя особой организации учебной деятельности, в основе которой заложены направления на формирование и развитие стремления обучающихся к познанию и саморазвитию.

География является межпредметной наукой, расположенной на стыке всех учебных дисциплин транслируемых в школе, направленной на расширение кругозора обучающихся, формирование как целостной картины мира, так и отдельных этапов становления общества людей в контексте развития географических знаний людей, на развитие познавательной активности, логического мышления, систематизации знаний, освоение навыков анализа и синтеза, осуществление выбора оптимального решения задач.

Основные психологические концепции обучения раскрыты такими педагогами, как: Л.С. Выготским, П.Я. Гальпериным, Б.Г. Ананьевой, В.В. Давыдовой, С.Л. Рубинштейном, Д.Б. Элькониной, Н.А. Менчинским, Д.Н. Богоявленским и др. [8]. Вопросами системно – деятельностного подхода в обучении географии занимались: в дореволюционный период – К.Д. Ушинский, Л.В. Весин; в советский период географы-методисты – В.И. Буданова, А.А. Половинкина, В.Г. Эрдели, Н.Н. Баранский, В.А. Коринская, В.П. Максаковский и др. Ведущим аспектам познавательной активности обучающихся посвящены различные работы М.А. Ахметова, Е.В. Белоусова, Л.П. Мартиросян, Ю.Р. Мухина, Р.Г. Хазанкина [9; 10].

Результаты и обсуждение. Анализ нормативных документов Министерства образования и науки РК и исследование вопросов системно-деятельностного подхода в обучении географии позволил выделить следующие противоречия:

1. На социально-педагогическом уровне: между социальным заказом общества образованию, в частности к уровню подготовки учащихся, выражающимися в необходимости внедрения системно-деятельностного подхода в процессе обучения и недостаточной готовности образовательных учреждений на выполнение данного заказа.

2. На научно-педагогическом уровне: между необходимостью внедрения технологии системно- деятельностного подхода в процессе обучения учащихся и недостаточной разработанностью теоретической базы данного вопроса.

3. На научно-методическом уровне: между внедрением системно- деятельностного подхода в процесс обучения географии и недостаточной направленностью на ее развитие существующих методик обучения.

Необходимость решения указанных противоречий обусловливает актуальность настоящего исследования и определяет его проблему: как в 6 контексте системно-деятельностного подхода при обучении географии обеспечить высокое качество уровня знаний обучающихся по предмету? В рамках решения данной проблемы была определена тема исследования «Системно-деятельностный подход в развитии критического мышлении учащихся на уроках географии».

Критическое мышление имеет свои особенности, свою понятийную систему, отличающие его от других видов и типов мышления. Однако мы рассматриваем критическое мышление лишь во взаимосвязи с другими видами мышления, в сочетании и сопоставлении с такими понятиями как продуктивное, проблемное, творческое, логическое, системное мышление, интеллект и другими понятиями активной, целенаправленной умственной и практической деятельности человека.

Критическое мышление вплетено, интегрировано в каждый из других видов мышления, влияет на их логику, качество, целостность, взаимосвязь: служит связующим звеном между всеми типами и видами мышления, поведения; является одним из элементов менталитета индивида, социума, общества.

Критичность ума крайне необходима во всех звеньях процесса проблемного обучения, поскольку всюду требуется анализ, сравнение, обобщение и отрицание.

Без критической оценки задачи, проблемы невозможно выдвижение предположений, гипотез. Здесь есть место для сомнений, а следовательно, и критического подхода. Например, при выдвижении гипотезы мы не всегда знаем, верна ли она и поэтому ставим условия: «гипотеза верна, если...». Критическое мышление явно «включается» на этапе доказательства гипотезы или ее опроверже-

ния (это и есть собственно процесс решения проблемы).

Критическое мышление возникает на этапе подведения итогов, оценки процесса и результата учебной деятельности, т.е. на этапе диагностики процесса выполнения задания, решения задачи, оценки результатов деятельности или поведения, подтверждения выводов, поиске наиболее рационального способа решения проблемы, задачи. Уже на самом первом этапе проблемного обучения – этапе анализа проблемной ситуации и формулировки проблемы важны критика, самокритика и самооценка.

При этом критериями формирования критического мышления у учащихся могут быть:

– допущение различных трактовок информации;

– способность строить гипотезы;

– способность создавать классификации объектов, фактов, явлений;

– владение аргументированной речью;

– способность формулировать логические выводы;

– способность осуществлять критический анализ фактов, явлений.

Формами развития критического мышления учащихся в процессе устной работы могут быть:

– сбор необходимых для решения задач данных;

– анализ геометрических построений, текстов задач;

– сопоставление альтернативных точек зрения;

– групповое обсуждение предлагаемого утверждения, факта, ситуации, явления;

– дебаты, дискуссии.

При использовании любой технологии, методов обучения следует соблюдать некоторые условия реализации деятельностного подхода:

Во-первых, необходима мотивация к обучению, наличие познавательного интереса, как в начале урока, так и на всем его протяжении.

Для этого надо умело пользоваться различными педагогическими приемами: создание проблемных ситуаций, поощрение, новизна и актуальность изучаемого материала, создание положительной эмоциональной атмосферы и т.п. Надо шире применять в процессе обучения дискуссионные и диалоговые методы обучения, методы самостоятельной, исследовательской, экспериментальной работы. Познавательный интерес будет угасать, если на уроке будет однообразная деятельность. Учителю необходимо привлекать для обсуждения прошлый опыт учеников, связывать материал с повседневной жизнью и интересами учащихся.

Во-вторых, не давать знания в готовом виде, а создать способы для приобретения недостающих знаний. Роль учителя состоит в указании действий для поиска ответа, составлении плана и создании ситуации поиска.

В-третьих, формирование самоконтроля по ходу выполнения действий и рефлексия по их завершению. Учитель организует работу учащихся по самоконтролю своих знаний и умений, по выяснению правильности выполненных действий.

В-четвертых, содержание обучение должно быть жизненно важным, понятным, востребованным для ученика. Учитель должен включать содержание урока в контекст решения значимых жизненных задач.

С учетом представленных условий деятельностного подхода можно выделить этапы познавательной деятельности учеников:

– этап мотивационно- ориентировочный;

– этап уяснения знаний;

– этап отработки умений (навыков);

– этап контроля.

Современный урок ориентирован на приобщение учащихся к самостоятельной творческой деятельности и направлен на формирование универсальных учебных действий и личностных качеств ученика.

Таким образом, системно-деятельностный подход наиболее полно на сегодняшний день описывает основные психологические условия и механизмы процесса учения, структуру учебной деятельности учащихся, адекватную современным приоритетам казахстанского модернизирующегося образо-

вания. Следование этой теории при формировании содержания начального общего образования предполагает, в частности, анализ видов ведущей деятельности (игровая, учебная, общение), выделение универсальных учебных действий, порождающих компетенции, знания, умения и навыки.

Заключение. На основании проведенного анализа литературных источников, можно сформулировать вывод, что рассмотренные нами элементы системно-деятельностного подхода (практические работы, проблемное обучение, технология проектной деятельности) являются основой для организации деятельности, приводящей в процессе обучения к развитию творческого мышления. Таким образом, системно-деятельностный подход в образовании является ведущим фактором, оказывающим влияние на повышение уровня качества и эффективности образования. На наш взгляд, наиболее эффективными формами и методами обучения школьников на уроках географии являются задания, содержащие проблемные вопросы, требующие творческого подхода и практико-ориентированные.

Список использованной литературы

[1] Клустер Д. Что такое критическое мышление? [Электронный ресурс]: Режим доступа: http://testolog.narod.ru/Other15.html (дата обращения: 11.09.2021).

[2] Муштавинская И.В. Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя: Учебно-методическое пособие /И.В.Муштавинская. – Санкт-Петербург: КАРО, 2019. – 144 с.

[3] Беловолова Е.А. Развитие функциональной грамотности обучающихся – направление расширения деятельностного потенциала школьной географии //География в школе. – 2020. – № 4. – С.44-52.

[4] Халперн Д. Психология критического мышления /Д.Халперн. – Москва: Тривола, – 2019. – 219 с.

[5] Учитель – агент перемен. Модернизация сознания педагогов /Методические рекомендации. – Астана: НАО имени Ы.Алтынсарина, 2018. – 5-6 с.

[6] Турдиева К.У. Развитие критического мышления у студентов //Наука и образование сегодня. – 2019. – № 6-2(41) [Электронный ресурс]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-kriticheskogo-myshleniya-u-studentov (дата обращения: 13.09.2021).

[7] Теория воспитания. Лекция [Электронн ый ресурс]: URL: https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=890948#text (дата обращения: 12.09.2021).

[8] Ходикова Н.А. Логика и критическое мышление: история и современность //Известия вузов. Северо-Кавказский регион. Серия: Общественные науки. – 2019. – № 3(203) [Электронный ресурс]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/logika-i-kriticheskoe-myshlenie-istoriya-i-sovremennost (дата обращения: 08.09.2021).

[9] Петров А.Ю. Системно-деятельностный подход в профессиональной деятельности общеобразовательных школ и учреждений среднего профессионального образования в предметной области «география» //Мир науки, культуры и образования. – 2021. – № 2(87). – С.290-292.

[10] Саркисян Т.А. Формирование субъектной позиции студента на основе реализации системно-деятельностного подхода к обучению //Международный научно-исследовательский журнал. – 2019. – № 6-2(84) [Электронный ресурс]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-subektnoy-pozitsii-studenta-na-osnove-realizatsii-sistemno-deyatelnostnogo-podhoda-k-obucheniyu (дата обращения: 08.09.2021).

References

[1] Kluster D. Chto takoe kriticheskoe myshlenie? [Elektronnyj resurs] / Rezhim dostupa: http://testolog.narod.ru/Other15.html (data obrashcheniya: 11.09.2021).

[2] Mushtavinskaya I.V. Tekhnologiya razvitiya kriticheskogo myshleniya na uroke i v sisteme podgotovki uchitelya: uchebno-metodicheskoe posobie / I.V.Mushtavinskaya. – Sankt-Peterburg: KARO, 2019. – 144 s.

[3] Belovolova E.A. Razvitie funkcional'noj gramotnosti obuchayushchihsya – napravlenie rasshireniya deyatel'nostnogo potenciala shkol'noj geografii // Geografiya v shkole. – 2020. – № 4. – S.44-52.

[4] Halpern D. Psihologiya kriticheskogo myshleniya / D.Halpern. – Moskva: Trivola, 2019. – 219 s.

[5] Uchitel' – agent peremen. Modernizaciya soznaniya pedagogov /Metodicheskie rekomendacii. – Astana: NAO imeni I. Altynsarina, – 2018. – 5-6 s.

[6] Turdieva K.U. Razvitie kriticheskogo myshleniya u studentov //Nauka i obrazovanie segodnya. – 2019. – № 6-2(41) [Elektronnyj resurs]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-kriticheskogo-myshleniya-u-studentov (data obrashcheniya: 13.09.2021).

[7] Teoriya vospitaniya. Lekciya [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=890948#text (data obrashcheniya: 12.09.2021).

[8] Hodikova N.A. Logika i kriticheskoe myshlenie: istoriya i sovremennost' //Izvestiya vuzov. Severo-Kavkazskij region. Seriya: Obshchestvennye nauki. – 2019. – № 3(203) [Elektronnyj resurs]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/logika-i-kriticheskoe-myshlenie-istoriya-i-sovremennost (data obrashcheniya: 08.09.2021).

[9] Petrov A.Yu. Sistemno-deyatel'nostnyj podhod v professional'noj deyatel'nosti obshcheobrazovatel'nyh shkol i uchrezhdenij srednego professional'nogo obrazovaniya v predmetnoj oblasti «geografiya» //Mir nauki, kul'tury i obrazovaniya. – 2021. – № 2(87). – S.290-292.

[10] Sarkisyan T.A. Formirovanie sub"ektnoj pozicii studenta na osnove realizacii sistemno-deyatel'nostnogo podhoda k obucheniyu //Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel'skij zhurnal. – 2019. – № 6-2(84) [Elektronnyj resurs]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-subektnoy-pozitsii-studenta-na-osnove-realizatsii-sistemno-deyatelnostnogo-podhoda-k-obucheniyu (data obrashcheniya: 08.09.2021).

Білім беру жүйесіндегі жүйелік іс-әрекеттік тәсіл және сыни ойлаудың маңызы

С. Құмарбекұлы [1*], Б.Ш. Абдиманапов[2], Н.Е. Усенов[2], Н.Ж. Женсикбаева [1]

[1]Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті
(Өскемен Қазақстан),
[2]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада орта білім беру мекемелері оқушыларының сыни ойлауын дамытудағы жүйелік іс-әрекеттік тәсілдің құрылымы, мазмұны және рөлі сипатталған. «Жүйелік іс-әрекеттік тәсіл» ұғымына анықтама берілген, оның негізгі компоненттері мен оқу іс-әрекетінде тәсілді жүзеге асыру принциптері анықталды. Қазіргі заманғы оқушы жаңа білімді өз бетінше іздеу, оны қайта өңдеу және талдау дағдыларына ие болуы, оқу мақсаттарына сәйкес жаңа дағдылар мен дағдыларды дамытуы, бар проблемаларды шешу жолдарын ажырата білуі және өз бетінше табуы, оқу мақсаты мен қойылған міндеттерді шешуге шығармашылық тұрғыдан жақындауы тиіс. Қазіргі білім беру жағдайында оқушылар көбінесе стандартты емес оқу міндеттерін олар үшін бейтаныс жағдайларда шешуге мәжбүр болады, мұнда проблемалық оқыту ретінде жүйелік-белсенділік тәсілінің талаптарына сәйкес оқушыларды оқыту әдісі оларды шешуде маңызды рөл атқарады. Айта кету керек, жүйелік іс-әрекет тәсілінің негізгі технологиялық құрамдас бөлігі ретінде білім алушылардың саналы оқу іс-әрекеті барысында алынған жеке білім беру нәтижесі болып табылатын нақты іске қосылатын қиындықтың шарты болады. Бұл жұмыстың нәтижесі оқушылардың іс-әрекетінің нәтижелерінде алынған идеялар, гипотезалар, нұсқалар мен әдістер (схемалар, модельдер, тәжірибелер, мәтіндер, жобалар және т.б.) болуы мүмкін. Мұның бәрі жүйелі іс-әрекеттік тәсілдің оқытудағы дәстүрлі (білім) әдістерден негізгі айырмашылықтарының бірі болып табылады. Сыни ойлаудың өзіндік ерекшеліктері, оның тұжырымдамалық жүйесі бар, оны ойлаудың басқа түрлері мен түрлерінен ажыратады. Көп жағдайда біз сыни ойлауды ойлаудың басқа түрлерімен, өнімді, проблемалық, шығармашылық, логикалық және жүйелік ойлау, интеллект сияқты ұғымдармен және адамның белсенді, мақсатты ақыл-ой және практикалық іс-әрекетінің басқа ұғымдарымен үйлесіп, салыстыра отырып қарастырамыз. Жұмыста шетелдік ғалымдардың «жүйелі іс-әрекеттік тәсіл» және «сын тұрғысынан ойлау» ұғымдарын анықтаудағы ғылыми тәсілдеріне талдау жүргізілді.

Түйін сөздер: жүйелік іс-әрекеттік тәсілдер; сыни ойлау; білім беру; тәрбиелеу; оқыту; оқу қызметі.

The essence of the system-activity approach and critical thinking in the educational process

S. Kumarbekuly[1*], B.Sh. Abdimanapov[2], N.E. Ussenov[2], N.Zh. Zhensikbaeva[1]
[1]S.Amanzholov East Kazakhstan University
(Ust'-Kamenogorsk, Kazakhstan),
[2]Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty Kazakhstan)

Abstract

The article describes the structure, content and role of the system-activity approach in the development of critical thinking among students of educational institutions. The definition of the concept of "system-activity approach" is given, its main components and principles of implementation of the approach in scientific activity are highlighted. As you know, a modern student should have the skills to independently search for new knowledge, process and analyze it, develop new skills and abilities in accordance with educational goals, distinguish and independently find ways to solve existing problems, creatively approach the solution of educational goals and tasks. In the conditions of modern education, students often have to solve non-standard educational tasks in conditions unfamiliar to them, where the method of teaching schoolchildren in accordance with the requirements of a system-activity approach – as problem-based learning plays an essential role in their solution. It should be noted that as the main technological. the component of the system-activity approach becomes the condition of the actual activating difficulty, where the final result is an individual educational result obtained in the course of students' conscious learning activities. The result of this work can be put forward ideas, hypotheses, versions and methods obtained in the results of students' activities (schemes, models, experiments, texts, projects, etc.). All this is one of the key differences between the system-activity approach from traditional (knowledge) methods in teaching. Critical thinking has its own characteristics, its own conceptual system that distinguish it from other types and types of thinking. In most cases, we consider critical thinking only in relation to other types of thinking, in combination and comparison with such concepts as productive, problematic, creative, logical and systemic thinking, intelligence and with other concepts of active, purposeful mental and practical human activity. The paper analyzes the scientific approaches of foreign scientists in defining the concepts of "system-activity approach" and "critical thinking".

Keywords: system-activity approaches; critical thinking; education; upbringing; training; educational activity.

Поступила в редакцию 16.11.2021

МРНТИ 14.29.27 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.26*

Қ.Е.АБДУЛЛИНА[1], Н.Б.ЖИЕНБАЕВА[1]*

[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Казахстан), kyrabdyl@mail.ru, zh_nadejda@mail.ru*

БІРЛЕСІП ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ НАШАР ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН КИІЗ БАСУ ӨНЕРІ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аңдатпа

Мақалада ұлттық қолданбалы киіз басу өнерін бірлесіп орындауды оқыту жағдайында, есту қабілеті нашар 5-7 сынып оқушыларының қарым-қатынасының мазмұндық компоненттерін қалыптастырудың ерекшеліктері қарастырылған. Оқушылардың әлеуметтік белсенділігін киіз басу өнері арқылы шығармашылық танымдарын қалыптастыруға және физикалық жағдайын түзетуге бағытталған әдістер

қарастырылған. Есту қабілеті нашар оқушыларға білім берудің негізгі идеясы қалған есту қасиетін сақтау, өз бетінше коммуникациялық дағдысын дамытудағы сөздік қорын молайту, оқыту мен тәрбие беру үрдісінде ұлттық киіз басу өнері арқылы арнайы психологиялық-педагогикалық қолдауды қамтамасыз етудің жолдары сипатталған. Киіз басу үрдісі – есту қабілеті нашар оқушылардың ұжыммен бірлесе орындайтын тиімді іс-әрекет ретіндегі ерекшелігі негізделді. «Көркем еңбек» пәндік-практикалық сабақтарында есту қабілеті нашар оқушылардың сөйлеу коммуникациясының қалыптасу ерекшеліктері; бірлесіп, ұжыммен орындалатын іс-әрекетте сөйлесу тілін және танымдық белсенділігін арттырудағы киіз басу өнерінің маңыздылығы эксперименттік тұрғыда анықталды. Ұлттық қолданбалы киіз басу өнерін оқыту үрдісінде есту қабілеті нашар оқушылардың компенсаторлық (орын алмастыру, толықтыру) мүмкіндіктерінің нәтижелері көрсетіледі.

Түйін сөздер: есту қабілеті нашар оқушы; ұлттық киіз басу өнері; бірлескен іс-әрекет; әлеуметтік белсенділік; қарым-қатынас; коммуникация; әлеуметтену.

Кіріспе. Қазіргі таңда арнайы мектеп алдында тұрған білім мен тәрбиенің маңызды міндеттерінің ішінде эстетикалық тәрбие беру арқылы есту қабілеті нашар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, кәсіби іс-әрекетке ұлттық өнер арқылы әлеуметтендіру мәселесі маңызды орын алады. Себебі, еліміздің білім беру жүйелерінің мақсат, міндеттерін айқындайтын жаңа мазмұнды заңдар мен тұжырымдамаларда ерекше қажеттіліктері бар балаларды әлеуметтендіру мәселесі көкейтесті сұрақтардың бірі екені көрсетілген. Сондай-ақ, ҚР Білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында оқушылардың интеллектуалдық, рухани, адамгершілік және физикалық дамуын қамтамасыз ету; ұлттық және отбасылық құндылықтарды дамытуға бағытталған «Құндылықтарға негізделген білім беру» бағдарламаларын құру мақсаты қойылған [1].

Отандық және шетелдік статистикадан есту қабілеті төмен адамдардың саны артқанын көруге болады. Ғалымдардың жүргізген зерттеулерінде әлем халқының 4-6% есту қабілетінің бұзылу салдарынан әлеуметтік қатынасқа еркін енуіне кедергі келтіретін дәрежеде екенін көрсетті [2, Б. 5]. Есту қабілеті нашар оқушылардың танымдық қызметі мен сөйлеу тілі қалыптан өзгеше және баяу жүретіні белгілі және бұл өзгешелік олардың күнделікті іс-әрекетке араласуында да байқалады. Есту қабілеті нашар оқушыларды еңбек іс-әрекетіне даярлау – еңбектің түрлі салаларына белсенді араласуына, әлеуметтік бейімделуіне негізделген арнайы білім берудің маңызды буыны. Себебі, әлеуметтік ортада ерекше бала өмірдің дайын формалары мен әдістерін, материалдық және рухани мәдениетпен өзара әрекеттесу тәсілдерін саналы түрде игеріп, қоғамға бейімделуді үйренеді, өзінің әлеуметтік тәжірибесін, құндылық бағдарын, өзіндік өмір салтын дамыта алады [3, Б. 94.].

Арнайы білім беру мекемелерінде есту қабілеті нашар оқушыларды еңбекке даярлау (оқыту) бірте-бірте күрделене түсетін міндеттерді шешуге және білім берудің өзара байланысты кезеңдерінің мазмұнын меңгертуге бағытталған. Мектепте еңбек іс-әрекеті «Көркем еңбек» пәні арқылы іс-жүзіне асырылады. «Көркем еңбек» пәнінің арнайы оқу жоспары (бағдарламасы) ҚР білім Заңында көрсетілген жалпы білім беру бағдарламаларына сәйкес әзірленеді және психологиялық-медико-педагогикалық консультация ұсыныстарын, психофизикалық ерекшеліктері мен танымдық қабылдауын ескеріп, ерекше балаларға білім беру мен дамытуға бағытталады [4]. Оқытудың барлық кезеңдерінде балалардың еңбек әрекетіне араласуы қоршаған ортаны практикалық тұрғыда тануға, ой-өрісін кеңейтуге, әлемді түсіну туралы олқылықтардың орнын толтыруға, іс-әрекеттер мен құбылыстардың арасындағы байланыстарды түсіну қажеттілігін өзектендіреді. Ал, ұлттық киіз басу өнері баланың көркемдік тәрбиесіне, қоршаған әлемді эстетикалық тұрғыда қабылдауға және халықтың рухани-мәдени құндылықтарын дамытуға ықпал ете, зейінін және есте сақтау қабілетін дамытады [5, Б. 73.]. Осы тұрғыда Л.В. Андреева практикалық іс-әрекеттегі қол еңбекке баулу

оқушылардың физикалық жағдайын түзетуге бағытталуына, әсіресе оқушылардың сөйлеу тілінің жан-жақты дамуына, яғни сөздік қорының кеңеюіне, синтаксистік құрылым мен айтылымның дұрыс байланысуына көңіл бөлу керектігін көрсеткен [6, Б. 112.]. Себебі, есту қабілеті нашар балалардың ауызша сөйлеу тілінің дұрыстығын қалыптастыру, оның қоғамға кіру үрдісіндегі эмоционалды, құндылық қатынастар деңгейінде бекітілген бағдарын түзетіп, келешек өміріне дұрыс бағдарлана алуына мүмкіндік туғызады.

Алайда, қазіргі арнайы білім беру мекемелерінде «көркем еңбек» пәнінен беретін мұғалімдердің басым бөлігі дефектолог мамандар емес болғандықтан (арнайы орта немесе жоғары білімі бар көркем өнер пәнінің мұғалімдері екінші жоғары білімдерін дефектология саласымен байланыстырмаған), яғни сурдопедагогика және сурдопсихология саласымен жетік таныс емес және өз пәндерінде ұлттық киіз басу өнерін үйрету үрдісін есту қабілеті нашар оқушылардың коммуникациялық қарым-қатынасқа түсу құралы ретіндегі компенсаторлық мүмкіндігін қолданбайды.

Зерттеу мақсаты. Қазақстандағы нашар еститін оқушыларға арналған білім беру мекемелеріндегі 5-7 сынып оқушыларына киіз басу техникасында ұлттық бұйымдарды жасауды үйрету арқылы (бірлесіп, ұжыммен орындатуда) оқушылардың танымдық, коммуникациялық және әлеуметтік белсенділігін арттырудың тиімді әдістерін зерттеу.

Негізгі бөлім. Ұлттық қолданбалы өнердің ішінде ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып, өзінің колориттік үндестігін жоғалтпай келе жатқан өнер – «киіз басу». Киіз басудың бірнеше үрдісінде (жүн сабау, білектеу, тебу және т.б.) ән, әңгіме айтылып, ойын-сауықпен жалғасқан. Киіз басу бірлесіп, ұжыммен орындалатын өнер түрі [7, Б. 148.].

Кейінгі жылдары отандық және шетел педагог-практик ғалымдардың бірлесіп, ұжыммен әрекеттесіп оқыту әдістемесіне аса көңіл аударып жүргендері мәлім. Бұл баланың психологиялық дамуындағы құрдастармен қарым-қатынасының ролін зерттеудегі Л.С. Выготскийдің [8, Б. 15.] танымал «жақын арадағы даму аймағы» (ЖАДА) теориясының салыстырмалы түрде жаңа бағыты болып табылады.

Ауқымды психологиялық-педагогикалық зерттеулер баланың дамуына ересектермен ғана емес, құрдастарымен де қарым-қатынасқа түсуі әсер ететінін растады. А.Қ. Әлімов интербелсенді оқу әдістемелеріне арналған еңбегінде Ж.Пиаженің топтық жұмыс арқылы әрекеттесуі жөніндегі ойын: «Адамның ақылы («ми» деген мағынада)» өзін таниды, яғни, психологиялық тілмен айтқанда, басқа заттармен немесе басқа ақылдармен қатынаста ғана болады», деп көрсеткен, сондай-ақ, «адамның санасы тек басқа адамдармен қарым-қатынаста ғана дамиды, тек қарым-қатынас әрекеттері ғана бізді жаңа түсінікке әкеледі. Ал қарым-қатынас дегеніміз өзімізді басқаларға (олардың пікіріне, идеяларына, көзқарасына мінезіне) бейімдеу» деген түсініктер берген [9, Б.Б. 58-59.].

Е.Н. Марциновская әрекеттесу барысында қатысушыларға бөлініп берілген қызметтен жеке тұлғаның іс-әрекетінің белсенділік формасы туындайтынын және өзара әрекеттесу барысында қатысушылар арасындағы орындалатын қызметті бөлетіндігін көрсеткен [10, Б. 146.]. Өзара іс-әрекеттердің түрлерімен алмасу, белсенділіктің жеке формасын дамытушы күші ретінде жүреді. Ынтымақтаса отырып, бала топтың мүшелерімен өзара іс-әрекеттермен алмасу негізінде ортақ жұмыс жасайды. Балалар ұжым арқылы еңбек әрекетінде қолданылатын объектілердің сын-сипатын сезінеді, айту, қайталау арқылы өз-өздерін және айналасындағы ерекше балаларды дамытуға ықпал етеді. Сондай-ақ, ересектерге еліктеп, олардың іс-әрекетін бақылап, тәжірибе алады, яғни қоршаған ортаның тілін түсінеді [11-14]. Педагогикалық тұрғыда дұрыс ұйымдастырылған еңбек іс-әрекеті бала дамуының әлеуметтік факторларын айқындайды және бұл үрдіс біртіндеп оның өмірлік тәжірибесіне айналады.

Зерттеу әдіснамасы. Бірлескен топпен жұмыс барысында оқушылардың барлығы да өзара қарым-қатынасқа негізделеді, мәселен киіз басу өнерін үйренуде оқушылар болашақ туынды туралы ой-талқылайды

(эскиз, нобай сызады), таңдап алынатын материал мен техника түрін бірге шешеді (құрғақ немесе дымқыл илеу техникасы), түстік шешімін ақылдасады (бояу түрімен жұмыс), соңғы нәтижеге қол жеткізу туралы сыни шешімдер қабылдайды. Яғни, тыңдай біледі, өз пікірлерін ұтымды және дәлелді түрде жеткізеді, бірлесіп шешім қабылдайды, іс-жүзіне асырады. Киіз басу өнерінде біреудің жұмыстан тыс немесе шеттеп қалуы мүмкін емес: себебі барлық оқушы белсенді әрекетте болады, барлығы да шығармашылық жұмыстың қорытынды нәтижесіне өз үлестерін қосады. Киіз басу өнері үлкендердің қатысуымен, яғни педагогтың алдын-ала жоспарланып, ұйымдастыруымен өткізіледі. Бұл жөнінде Л.С. Выготский «қазір баланың ересектермен жасай алатыны, ертең өз бетінше игере алатындығында», яғни балалардың үлкендердің әрекеттесуімен дамитынын көрсетеді [8, Б. 15.].

Сондай-ақ, киіз басу өнері сабақтарында балалардың қол еңбегі арқылы практикалық іс-әрекеттерге түсуі ойлаудың барлық операцияларын іске қосады, себебі бала болашақ ойындағы туындысын қағаз бетіне түсіреді және жасалатын бұйымның құрылымын, техникасын зерттейді, яғни **анализ** жасайды (мысалы, құрғақ өңдеу техникасында ойыншық қоянның пішінін сомдауда жануардың детальдарын зерттейді); туынды бөліктерін өзара салыстыра отырып тұтас бірлікке жинайды, яғни **синтездейді** және **салыстырады** (мысалы, ойыншық қоянның тиісілі детальдарын бір-біріне қосып, тұтас бұйымды құрастырады). Туындының сын сипатын көрсетуде (мысалы, ойыншық қоянның характерін шығаруда) бала жалпылама көруді үйренеді, яғни **абстрактілі тұрғыда ойлайды.** Туынды түстерінің үйлесімділігі, біртұтас колориттік тоналдылықты табу – жалпылаумен байланысты (мысалы, ойыншық қоянның сұр түсті болуы және т.б.). Заттың басқа заттардан айырмашылығы мен өзіне тән ерекшелігін табу ойлаудың айқындау операциясы негізінде іске асырылады (мысалы, ойыншық қоянның өзіне тән ерекшелігін көрсетуі) [15; 16].

Киіз басу техникасын меңгерту сабақтары есту қабілеті нашар оқушылардың ауызша сөйлеуін және есту-көру арқылы қабылдауын дамытуға мүмкіндік туғызады. Жұмыс үрдісінде балалар жүн өңдеу техникасына қажетті материалдар және құралдармен танысады (мысалы, қарындаш, бояу, қылқалам, губка, флиц инесі, су сабын, полиэтилен), жасайтын бұйымның және оның бөлшектерінің атауын **есіне сақтайды** (мысалы, сувенир, ойыншық, ою, өрнек, құрақ, сырмақ, текемет және т.б.), практикалық әрекеттер **атауын меңгереді** (мысалы, өңдеу, илеу, қию, кесу, жабыстыру, беттестіру, сабау, шабақтау, білектеу, қарпу, булау, жуу), сондай-ақ ой операцияларын білдіретін сөздер, яғни заттың сипаты, түсі, материалы, **техникасын біледі** (мысалы, қалың, жұқа, құрғақ, дымқыл, ұзын, қысқа, талдырма, қызыл, күрең қызыл, сарғыш, қошқыл, күлгін, қоңыр, қоңырқай, ақшыл, күңгірт және т.б.).

Киіз басу сабақтарында белгілі бір сөздер немесе түсініктердің мағынасын меңгерту жұмыстарымен қатар, оқушылардың айтылым сөзінің дұрыс жетілуіне де көңіл бөлінеді. Есту қабілеті нашар оқушыларға эстетикалық тәрбие беру мен олардың әлеуметтенуіне арнайы мектептің бүкіл ұжымы атсалысады, бірақ бұл тұста «көркем еңбек» пән мұғалімінің ролі маңызды болмақ. Себебі, пән мұғалімі киіз басу өнері әлемінің үндестігін, оның құндылығын, әдемілік ерекшелігі тұтастық құрылыммен бірігуін көрсетіп, осы үндестік арқылы қолданбалы сәндік бұйымдарын жасауды үйретуде оқушылардың білімдерін қалыптастырады, техникаларын меңгертеді.

Сонымен, арнайы мектептердегі көркем еңбек пәнінде «киіз басу» өнері өзінің негізгі мақсаты – оқушылардың көркемдік, эстетикалық білімдері мен дағдыларын дамыту, ұлттық құндылық негіздерімен таныстырумен қатар, есту қабілеті нашар оқушылардың танымдық аясын, ауызша сөйлеуін қалыптастырудың компенсаторлық жолы ретінде қолданылады.

Таңдалым. Зерттеу жұмысы 2020-2021 оқу жылының қаңтар-сәуір айларында және 2021-2022 оқу жылының қыркүйек-қараша айларында Алматы қаласының «Есту

қабілеті төмен балаларға арналған №5 арнайы түзету мектеп-интернаты» КММ және Семей қаласының КММ «№4 есту қабілеті нашар балаларға арналған арнайы мектеп-интернаты» ЖББ КММ жүргізілді. Зерттеу жұмысына 5-7 сынып оқушылары алынды. Таңдалымға әртүрлі бұзылыстары бар есту қабілеті нашар барлығы 40 оқушы қатысты, оның ішінде есту қабілеті бұзылған, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған (кейіннен естімей қалғандар) – 14; нашар еститін, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған – 22; нашар еститін және сөйлеу қабілетін нашар қабылдайтындар – 4. Бұл балалар 2020-2021 оқу жылының қаңтар-сәуір айларында жүргізілген зерттеудің бірінші кезеңіне кірді. Ал зерттеудің екінші кезеңі 2021-2022 жылдың қыркүйек-қараша айларында жүргізілді. Оған 42 оқушы қатысты: есту қабілеті бұзылған, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған (кейіннен естімей қалғандар) – 12; нашар еститін, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған – 27; нашар еститін және сөйлеу қабілетін нашар қабылдайтындар – 3. Мұнда, 5-7 сынып оқушылары алынды және олар бірінші зерттеу кезеңіндегі оқушылардан айырмашылықтары болмады.

Зерттеу дизайны. Зерттеуімізге қатыстырылған балаларға білім беру және тәрбие үрдісінің барлық оңтайлы жағдайлары жасалды, сонымен қатар есту қабілеті нашар балалардың клиникалық диагнозы әртүрлі (полиморфты) болды. Көбіне екі жақты нейросенсорлық естімеушілік тіркелді (балалардың 80% – дан астамы). Кондуктивті естімеушілік аз кездесті. Көбіне балаларда естімеушіліктің I (48%) және II санаты (44%) және кейбір балаларда естімеушіліктің III санаты (7%) және IV (1%) кездесті. Барлық балаларда ауызша сөйлеу тілі дұрыс жетілмегені анықталды: дыбыстардың айтылуының бұзылысы, сөздік қорының аздығы, аграмматизм, бірақ есту қабілеті нашар III, III-IV, IV санаттағы балаларға қарағанда I, I-II, II санаттағы есту қабілеті нашар балаларда бұл бұзылыстар аз байқалды.

Киіз басу өнерін үйретуде бірнеше әдістеме ұсындық (Е.П. Торенстің әдістемесі негізінде шығармашылық тапсырмалар) [17, Б. 218.] және ынтымақтастық қарым-қатынастың ерекшелігін зерттеу үшін бірнеше сауалнама сұрақтары құрастырылды. Есту қабілеті нашар оқушылардың әртүрлі ерекшелігін ескере отырып, сұрақтарға жауап беру барысында мүмкін болатын нұсқалардың дайын тізіміне назар аудару ұсынылды.

Бірлесе жұмыс жасау (ынтымақтастық) деңгейлерін сипаттау А.К. Маркова, Т.А. Матис, Б.А. Орлованың құрастырған параметрлері негізінде жүргізілді [18, Б. 114.].

I деңгей – бірлесіп жұмыс жасауға қарсы оқушылар;

II деңгей – немқұрайлық, бейтараптық танытқандар;

III деңгей – бөлінбеушілікке жағымды көзқарас танытқандар;

IV деңгей – өткен тәжірибеге жүгіне, саналы түрде жағымды көзқарас білдіргендер;

V деңгей – жеке басына қатысты оң көзқарас танытқандар, бірақ кейбір оқушылар бірлесе жасаған дайын жұмысты бағалау барысында және бірлесе білім алудың кейбір жағымды тұстарын да қолдайтындар;

VI деңгей – бірлесе орындаған жұмыстың жеке басына тиімді, жағымды тұстарын көрсеткендер; жұмыстың соңғы нәтижесін бақылау-бағалау барысында қасындағы жолдасының көмегіне жүгінуге болатындығын көрсеткендер;

VII деңгей – бірлесе орындаған жұмыстың жеке басына тиімді, жағымды тұстарын көрсеткендер; оқушылар бірлесе орындайтын жұмыстың жоспарын құруда, оны орындау мен тексеруде қасындағы серіктестік көмектің маңызды екенін көрсеткендер;

VIII деңгей – ең жоғары деңгей. Оқушылар бірлескен іс-әрекеттік жұмыстарға толық бейімделген және оны саналы түрде орындайтындар.

Сонымен, деңгейлерді анықтау кезінде біріншіден, баланың бірлескен іс-әрекетке көзқарасын, екіншіден іс-әрекет барысында баланың серіктесіне қоятын талабын, үшінден бірлесіп жұмыс істеуді анықтадық (оқу барысында ынтымақтастық тәсілдерін меңгеруі).

Зерттеу нәтижесі және талқылау. 2020-2021 оқу жылындағы зерттеу нәтижелеріне қарағанда 2021-2022 оқу жылындағы зерттеу нәтижелерінде 5-7 сынып оқушыларының бірлесіп жұмыс жасаудың

тиімді тұстарын саналы түрде түсініп, жауап бергенін аңғардық. Себебі, алғашқы зерттеу кезеңіндегі 5 сынып оқушылары келесі оқу жылында 6 сыныпқа көшсе, 6 сынып оқушылары 7 сыныпқа көшкен. Яғни, бұл 6-7 сынып оқушыларының бірлесіп жұмыс жасаудан тәжірибелері бар дегенді көрсетеді. Ал, 2021-2022 оқу жылындағы 5 сынып оқушыларына бұл зерттеу 1-ші рет жүргізілгендіктен бірлесіп іс-әрекетке түсуден тәжірибелері жеткіліксіз және аз хабардар екендерін аңғардық (Кесте 1).

Кесте 1

Киіз басу өнері арқылы бірлесе жұмыс жасаудағы 5-7 сынып оқушыларының қарым-қатынастық өлшемдері

Бұзылыс деңгейі	2020-2021 оқу жылы						2021-2022 оқу жылы					
	Шығармашылық жұмыс (Е.П.Торенстің әдістемесі негізінде)			Сауалнама көрсеткіші			Шығармашылық жұмыс (Е.П.Торенстің әдістемесі негізінде)			Сауалнама көрсеткіші		
	сыныбы			сыныбы			сыныбы			сыныбы		
	5	*6*	*7*	*5*	*6*	*7*	*5*	*6*	*7*	*5*	*6*	*7*
Есту қабілеті бұзылған, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған (кейіннен естімей қалғандар)	12,3%	8,7%	17,2%	29 %	18,1%	20,4%	14,3%	9,8%	19,2%	33,3%	20,1%	20,4%
Нашар еститін, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған	11,2%	15,3%	17,1%	33,2%	33,7%	34%	17,2%	16%	19%	35,2%	35,8%	34%
Нашар еститін және сөйлеу қабілетін нашар қабылдайтындар	17%	18,2%	17,1%	37,2%	29,2%	22,5%	19%	21,2%	14,1%	39%	34,1%	24,2%

5 сынып оқушылары бірлесіп іс-әрекетке түсудің III-деңгейін көрсетті, яғни қарсы емес, олар жеке жұмыс жасағаннан бірлесіп жұмыс жасау әлде қайда қызықтырақ деп көрсеткен. Бірақ бірлесіп жұмыс жасаудың нақты басым тұстарын айта алмады. Бақылау барысында бұл оқушылардың көбіне бірлесіп жұмыс жасауға қарағанда, жеке жұмыс жасауға икемділік танытқандарын аңғардық, балалар бірлесіп іс-әрекетке түсуге икемделмеген. Алайда, есту қабілеті бұзылған, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған (кейіннен естімей қалған) оқушылардың басым бөлігі – 33,3% бірлесіп жұмыс жасауда өздерінің серіктестеріне көмек көрсетуге дайын екендерін және сауалнамада «мен досыма көмек көрсеткенді дұрыс деп есептеймін» деп көрсеткен. Бұл өз кезегінде осы деңгейдегі оқушылардың жауапкершілікті сезінуін білдіреді. Ал, нашар еститін, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған оқушылардың басым көпшілігі 35,2% топпен жұмыс жасаудың маңыздылық тұстарын ашып көрсете алмады. Дәл осындай көрсеткішті нашар еститін және сөйлеу қабілетін нашар қабылдайтын оқушыларда көрсетті (39%). Жалпы бұл деңгейдегі балаларды алғанда бірлесіп іс-әрекетке түсуде оң көзқарас тұрақсыз сипатқа ие, бұл деңгейдегі оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыруда әлі де жұмыс жасауды қажет етеді.

Біз **6 сыныптағы** нашар еститін, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған оқушылардың – 29,8% бірлесіп жағымды көзқарас танытты, яғни өткен тәжірибеге жүгіне, сана-

лы түрде жағымды көзқарас білдірді. Есту қабілеті бұзылған, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған оқушылардың басым бөлігі 35,8% – VI-деңгейді, бірлесе орындаған жұмыстың жеке басына тиімділігін және жұмыстың соңғы нәтижесін бақылау-бағалау барысында қасындағы жолдасының көмегіне жүгінуде тиімді екенін көрсеткен, ал нашар еститін және сөйлеуді нашар қабылдайтын оқушылардың бірлесе жұмыс жасауда біршама жоғары нәтиже көрдік және бұл деңгейдегі оқушылардың 34,1% – бірлесе жасаған дайын жұмысты бағалау барысында және бірлесе білім алудың кейбір жағымды тұстары барын көрсетті. Яғни, бұл балалар бақылау-бағалау элементтерімен таныс деп болжауымызға болады. Балалардың оқу үрдісін бақылауымызда бағалау критерийін меңгергендігін анықтадық. Серіктесті таңдағанда, олар әдетте, жақсы оқитын оқушылармен бірлесе жұмыс істеу тиімді екенін басшылыққа алды, себебі ол бірге жұмыс жасауда қателерді қалай табуға және оны қалай түзететіндігін біледі деп көрсетті. 6 сынып оқушыларының таңдаған жұмыстың басым түрі жұппен жұмыс жасау болды. Жұппен жұмыс бұл жастағы балаларды жаңашылдығымен қызықтыратындығын және бір-бірімен байланыс мүмкіндіктерін арттыратындығын айтты.

7 сынып оқушылары бірлесіп жұмыс іс-әрекетінің артықшылығы туралы нақты түсініктерді атап өтті. Нашар еститін және сөйлеу тілін нашар қабылдайтын оқушылардың 20,4% «бірге жұмыс істеу қызықты», дегенмен серіктестерді жеке басының ыңғайлығына «ол менің досым» деген ойды басшылыққа ала отырып таңдады. Сонымен қатар бұл оқушылар серіктес таңдауда үлгерімі жоғары оқушылар жақсы көмек көрсете біледі деп атап өткен және 19,2% мотивациялық тұрғыда серіктес таңдауда жақсы сөйлейтіндерге басымдылық берген. Бұл балалардың серіктес үшін нақты, түсінікті сөйлеудің қаншалықты маңызды екенін саналы түрде түсіне бастағанын көрсетеді. Яғни, қолданған әдісіміздің осы санаттағы оқушылардың сөздік қорын молайтуда септігі бар деп есептейміз.

Нашар еститін, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған оқушылардың – 34% VII деңгейді таңдап, яғни бірлесе орындайтын жұмыстың жоспарын құру, оны орындау, тексеруде және соңғы нәтижені тексеруде серіктесінің көмегіне жүгінуге болады деп көрсетті.

Есту қабілеті бұзылған, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған (кейіннен естімей қалғандар) оқушылардың бірлесіп жұмыс жасауда топпен орындалатын жұмыс түрін таңдап алды. Оқушылардың 24,2% – бірлескен іс-әрекеттік жұмыстарға толық бейімделген және оны саналы түрде орындап, қасындағы серіктестеріне талап қоя білді. Бірақ, сабақ барысындағы бақылауымыз олардың ынтымақтастық іс-әрекетке түсуі тек бірлесе жұмыс жасау барысында және оны тексеру кезінде байқалды, қалған уақытта олар бір-бірінен көмек сұрауға қысылатындығы көрінді. Демек, бұл санаттағы оқушыларға бір-бірімен еркін араласуына, әлеуметтенуіне түрткі және негіз болатын әдістерді әлі де кеңейту керектігін көрсетеді.

Сонымен, есту қабілеті нашар оқушылардың киіз басу өнері арқылы бірлесе жұмыс жасаудағы қарым-қатынас ерекшеліктерін қалыптастыру мақсатында жүргізілген эксперимент нәтижесінде келесі көрсеткіштер анықталды:

1) бірлесе орындайтын іс-әрекеттерді ұйымдастыру нәтижесінде, кейіннен естімей қалған және нашар еститін оқушылардың әлеуметтік белсенділігін қалыптастыру деңгейлерінде айтарлықтай айырмашылық анықталды. Эксперименттік топтар үшін орташа көрсеткіш – 4.0 ұпайды құрады (орташа мән айырмасының шыңайылығы Стьюденттің t-критерийі бойынша анықталды, айырмашылықтар – $p < 0.05$ барысында маңызды);

2) жеке тұлғаның белсенділігін арттыруға бағытталған бірлескен жұмыстың тиімді әсерінен, 6-7 сынып оқушыларының 24%-ы қарым-қатынастың барлық көрсеткіштері бойынша жоғары деңгейді көрсетті;

3) оқушылардың әлеуметтік белсенділік деңгейлері дәлелді түрде нақтыланды, яғни әлеуметтік белсенділіктің жоғары деңгейіне

(12%-ға) және орташа деңгейіне (21,5%-ға) жеткен оқушылар саны біршама артты, ал оны қалыптастыру барысында төмен деңгейді көрсеткен оқушылардың саны (32,5%-ға) едәуір азайды.

Қорытынды. Оқушыларға киіз басу өнерін үйрету «көркем еңбек» сабақтарында «бірлесіп, ұжыммен орындау» әдістері негізінде ұйымдастырылды. Зерттеуге қатысқан оқушылар өзара бірлесе орындайтын жұмыстың маңыздылыққа ие екенін түсінгендіктерін және ұлттық өнерге қатысты мәдени сөздік қорларын кеңейткендерін анықтадық. Сонымен қатар, біз есту қабілеті нашар оқушылардың бірлесе жұмыс жасау барысында мәдени сөйлеудің ережелерін үйренуі үлкен мәнге ие екенін ескердік (бұл серіктесінің пікіріне немесе ұсынысына қызығушылығын оятады; басқаны тыңдай білуді үйренеді). Бірлесіп жұмыс жасаудың әр-түрлі формаларында есту қабілеті нашар оқушы өзінің және серіктесінің іс-әрекетін бақылап қана қоймай, сонымен қатар серіктесінің тарапынан бағыттаушылық қолдау алды. Бұл ретте мінез-құлықты өзара түзету мен компенсаторлық орнын толтыру мүмкіндігі іске асырылды. Топтағы іс-әрекеттің және мінез-құлықтың өзара реттелуі оқушылардың «ұжымдық субъектіге» ауысу факторына айналды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Қазақстан Республикасының білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы [Электрондық ресурс]: URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636#z7 (өтінім берілген күні: 12.09.2021).

[2] Akiko Sugayaa, Kunihiro Fukushimab, Soshi Takaod, Impact of reading and writing skills on academic achievement among school-aged hearing-impaired children //International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology, Volume 126, November 2019, 109619: DOI: https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2019.109619 (өтінім берілген күні: 12.09.2021).

[3] Жиенбаева Н.Б., Абдуллина Қ.Е. Есту қабілеті нашар оқушылардың әлеуметтік белсенділігін дамытудың маңыздылығы: Интеграция теории и практики специального и инклюзивного образования //Сбор.материалов Международной научно-практической онлайн-конференции. – Алматы, 2021. – 110 б. [Электрондық ресурс]: URL: https://drive.google.com/file/d/1M_Tqy2AYc149Sa8S07h7_iyu_k1AHF5Z/view. С.94 (өтінім берілген күні: 12.09.2021).

[4] Об образовании: Закон Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.08.2021 г. [Электрондық ресурс]: URL: https://online.zakon.kz /Document/doc_id=30118747 (өтінім берілген күні: 12.09.2021).

[5] Тохтабаева Ш.Ж. Художественное войлоковаляние казахов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2017. – 73 с.

[6] Андреева Л.В. Сурдопедагогика: Учебник для студ. высш. учеб. заведений /под науч. ред. Н.М. Назаровой, Т.Г. Богдановой. – Москва: Академия, – 2015. – 576 с.

[7] Шинковская К.А. Войлок: все способы валяния. – Москва: АСТ-ПРЕСС, – 2019. – 148 с.

[8] Выготский Л.С. Психология развития ребенка – М.: Смысл, Эксмо, – 2017. – С.15.

[9] Әлімов А.Қ. Интербелсенді оқу әдістемесін мектепте қолдану: Оқу құралы. – Астана: Назарбаев Зияткерлік мектептері, ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, – 2014. – С.58-59.

[10] Марциновская Е.Н., Нестерович Т.В., Зыкова Т.С. Уроки предметно-практического обучения в школе глухих. – М.: Просвещение, – 2019. – 146 с.

[11] Козырева О.А. Логопедические технологии, – Ростов н/Д: Феникс, – 2017, – 192 с.

[12] Нұрке М.С. Ноосфералық білім беруде визуалды өнер құралдарын қолданудың тиімділігі: қабылдау мативациясын анықтау //Педагогика и психология. – 2021. – № 3(48). – 130-141 бб.

[13] Mohanna Javanbakht, Mina Bagheri Moosavi, Mohsen Vahedi, The importance of working memory capacity for improving speech in noise comprehension in children with hearing aid //International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology, Volume 147, August 2021, 110774, DOI: https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2021.110774 (өтінім берілген күні: 12.09.2021).

[14] Мудрик А.В. Социализация человека: Учебное пособие для студ.высш.учебн. заведений /3-е изд., испр.и доп. – М.: Московский психолого-социальный ин-т, – 2018. – 147 с.

[15] Назарова Н.М., Аксенова Л.И., Богданова Т.Г., Морозова С.А. Специальная педагогика: Учебное пособие для студ.высш.учебн.заведений, в 3 т. – М.: Академия, – 2016. – 352 с.

[16] Мартыненко Л.А. Коммуникативная компетентность дошкольников: Сборник игр и упражнений. – М.: Национальный книжный центр, – 2016. – 64 с.

[17] Ткачева В.В., Труханова Ю.А. Технология психокоррекционной работы по развитию воображения слабослышащих дошкольников и младших школьников: Учебно-методическое пособие. – М.: Национальный книжный центр, – 2019. – 120 с.

[18] Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирования мотивации учения: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, – 2012. – 192 с.

References

[1] Kazakstan Respublikasynyn bilim zhane gylymdy damytudyn 2020-2025 zhyldarga arnalgan memlekettik bagdarlamasy [Elektrondyk resurs]: URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636#z7 (otinim berilgen kuni: 12.09.2021).

[2] Akiko Sugayaa, Kunihiro Fukushimab, Soshi Takaod, Impact of reading and writing skills on academic achievement among school-aged hearing-impaired children //International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology, Volume 126, November 2019, 109619: DOI: https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2019.109619 (otinim berilgen kuni: 12.09.2021).

[3] Zhienbaeva N.B., Abdullina Қ.E. Estu kabileti nashar okushylardyn aleumettik belsendiligin damytudyn manyzdylygy: Integraciya teorii i praktiki special'nogo i inklyuzivnogo obrazovaniya //Sbor.materialov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj onlajn-konferencii. – Almaty, 2021. – 110 b. [Elektrondyk resurs]: URL: https://drive.google.com/file/d/1M_Tqy2AYc149Sa8S07h7_iyu_k1AHF5Z/view. S.94 (otinim berilgen kuni: 12.09.2021).

[4] Ob obrazovanii: Zakon Respubliki Kazahstan (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 28.08.2021 g. [Elektrondyk resurs]: URL: https://online.zakon.kz /Document/doc_id=30118747 (otinim berilgen kuni: 12.09.2021).

[5] Tohtabaeva Sh.Zh. Hudozhestvennoe vojlokovalyanie kazahov. – Almaty: Dajk-Press, 2017. – 73 s.

[6] Andreeva L.V. Surdopedagogika: Uchebnik dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenij /pod nauch. red. N.M.Nazarovoj, T.G.Bogdanovoj. – Moskva: Akademiya, 2015. – 576 s.

[7] Shinkovskaya K.A. Vojlok: vse sposoby valyaniya. – Moskva: AST-PRESS, 2019. – 148s.

[8] Vygotskij L.S. Psihologiya razvitiya rebenka – M.: Smysl, Eksmo, 2017. – S.15.

[9] Alimov A.K. Interbelsendi oku adistemesin mektepte koldanu: Oku kuraly. – Astana: Nazarbaev Ziyatkerlik mektepteri, DBBU Pedagogikalyk sheberlik ortalygy, 2014. – S.58-59.

[10] Marcinovskaya E.N., Nesterovich T.V., Zykova T.S. Uroki predmetno-prakticheskogo obucheniya v shkole gluhih. – M.: Prosveshchenie, 2019. – 146 s.

[11] Kozyreva O.A. Logopedicheskie tekhnologii, – Rostov n/D: Feniks, 2017, – 192 s.

[12] Nurke M.S. Noosferalyk bilim berude vizualdy oner kuraldaryn koldanudyn tiimdiligi: kabyldau mativaciyasyn anyktau //Pedagogika i psihologiya. – 2021. – № 3(48). – 130-141 bb.

[13] Mohanna Javanbakht, Mina Bagheri Moosavi, Mohsen Vahedi, The importance of working memory capacity for improving speech in noise comprehension in children with hearing aid //International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology, Volume 147, August 2021, 110774, DOI: https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2021.110774 (otinim berilgen kuni: 12.09.2021).

[14] Mudrik A.V. Socializaciya cheloveka: Uchebnoe posobie dlya stud.vyssh.uchebn. zavedenij /3-e izd., ispr.i dop. – M.: Moskovskij psihologo-social'nyj in-t, 2018. – 147 s.

[15] Nazarova N.M., Aksenova L.I., Bogdanova T.G., Morozova S.A. Special'naya pedagogika: Uchebnoe posobie dlya stud.vyssh.uchebn.zavedenij, v 3 t. – M.: Akademiya, 2016. – 352 s.

[16] Martynenko L.A. Kommunikativnaya kompetentnost' doshkol'nikov: Sbornik igr i uprazhnenij. – M.: Nacional'nyj knizhnyj centr, 2016. – 64 s.

[17] Tkacheva V.V., Truhanova Yu.A. Tekhnologiya psihokorrekcionnoj raboty po razvitiyu voobrazheniya slaboslyshashchih doshkol'nikov i mladshih shkol'nikov: Uchebno-metodicheskoe posobie. – M.: Nacional'nyj knizhnyj centr, 2019. – 120 s.

[18] Markova A.K., Matis T.A., Orlov A.B. Formirovaniya motivacii ucheniya: Kn. dlya uchitelya. – M.: Prosveshchenie, 2012. – 192 s.

Особенности формирования активности общения слабослышащих учащихся в процессе совместного обучения войлоковалянию

Қ.Е. Абдуллина[1] *, Н.Б. Жиенбаева[1]

[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая

(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье рассмотрены особенности формирования содержательных компонентов общения слабослышащих учащихся 5-7 классов в условиях совместного обучения национальному прикладному искусству – войлоковалянию. Описаны методы социальной активности учащихся, направленные на формирование творческого познания и коррекцию физического состояния посредством войлочного искусства. Основной идеей образования слабослышащих учащихся является сохранение остаточных слуховых качеств, увеличение словарного запаса в развитии навыков самостоятельной коммуникации, описаны способы обеспечения специальной психолого-педагогической поддержки в процессе обучения и воспитания, через искусство национального войлоковаляния. Обоснована специфика процесса войлоковаляния – как эффективной совместной деятельности детей с нарушениями слуха. Экспериментально выявлены: особенности формирования речевой коммуникации слабослышащих учащихся на предметно-практических занятиях «Художественный труд»; значимость национального искусства – войлоковаляние в активизации речевой и познавательной совместной деятельности учащимся. Демонстрируются результаты компенсаторных возможностей учащихся с нарушениями слуха в процессе обучения национальному прикладному искусству – войлоковалянию.

Ключевые слова: слабослышащий ученик; национальное искусство – войлоковаляние; совместная деятельность; социальная активность; общение; коммуникация; социализация.

Features of the formation of communication activity of hearing-impaired students in the process of joint art-felting training

K. Abdullina[1] *, N. Zhienbayeva[1]

[1]Abai Kazakh National Pedagogical University

(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article considers the features of the formation of meaningful components of communication of hearing-impaired students of grades 5-7 in the conditions of joint training in the national applied art -felting. The methods of social activity of students based on the formation of creative knowledge and correction of physical state by means of art felt are described. The main idea of the education of hard-of-hearing students is the preservation of residual auditory qualities, an increase in vocabulary in the development of independent communication skills, the ways of providing special psychological and pedagogical support in the process of teaching and upbringing, through the art of national felting, are described. The specific of the art – felting process as an effective joint activity of children with hearing impairments is substantiated. Experimentally revealed: features of the formation of speech communication of hearing-impaired students in the subject-practical classes "Artistic work"; the importance of national art - felting in the activation of speech and cognitive joint activity of students.

The results of compensatory capabilities of students with hearing impairments in the process of learning the national applied art – felting are demonstrated.

Keywords: hard of hearing student; national art – felting; joint activity; social activity; communication; socialization.

Редакцияға 21.11.2021 қабылданды

МРНТИ 15.81.22 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.27*

A.S.KOSSHYGULOVA[1], A.B.SADYKOVA[1]

[1]Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)
alenti85@mail.ru, 27_anelya@mail.ru

PILOT STUDY OF SELF-ORGANIZATION AND THE FORMATION OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCIES IN THE EDUCATIONAL ACTIVITIES OF STUDENTS

Abstract

The article is devoted to the problem of psychological analysis of self-organization in the educational activities of modern students. Self-organization is the central link arising in the development of social and pedagogical competencies. The article discusses a pilot study of the criteria for the formation of self-organization and current methods of their study in the framework of socio-pedagogical competencies. Trends in the development of modern higher education are due to the global processes of integration of the world educational system, digitalization of the educational space, increased requirements for the quality of training specialists in a highly competitive labor market. Informatization, broad opportunities for obtaining knowledge, and involvement in the global educational process can benefit the subject of educational activity only if they possess the skills of self-organization, planning and self-control of activities.

Keywords: student; education; self-organization; competence; activity.

Introduction. The current changes in the modern education system make it necessary to increase the professionalism, competence and readiness of educational subjects to navigate in the rapidly changing conditions of personal and professional activity. Firstly, this order is relevant for education stakeholders, including students, as the main recipients of educational services. It is obvious that a high level of self-development and self-education is a condition, process and result of studying at a university. Since the graduate cannot fully own all the information, the emphasis should be placed on its ability and the development of competence to independently master and filter relevant data. This involves innovation in teaching methods – an interactive and active format comes to the fore, even with a distance format. However, it is equally important to take into account the psychological patterns that provide this question. The issue of psychological analysis for modern students' self-organization in the educational activities are considered in the article. The analysis of psychological, pedagogical and research on the problems of self-organization and self-control in educational activities shows that self-organization given great importance in the structure of educational activities. Students with a sufficient level of education according to the criteria are able to:

– analyze the conditions and objectives of training successfully;

– plan and organize their own studies efficiently;

– assess adequately, adjust timely and improve the process and results of their training activities;

– be active in learning more than successfully analyze the conditions and objectives of training;

– plan and organize your studies efficiently;

– adequately assess, timely adjust and improve the process and results of their training activities;

– be active in learning.

Main body. In other words, we can state about self-management. We plan to identify the criteria for the formation of self-organization and current innovations in the methods of their diagnosis in this empirical study.

So, let's get to the basic concepts on the topic from a psychological perspective. The problem of mental self-organization is reflected in the works on psychophysiology and psychology of V.M. Bekhterev, L.S. Vygotsky, A.A. Ukhtomsky, L.I. Bozhovich, D.B. Elkonin, P.Ya. Galperin, B.V. Davydov, N.F. Talyzina, L.I. Umansky and others. A number of studies can be considered in the context of organizational and engineering psychology of work.

Self-organization by its definition is associated with the features that are the most significant according to various authors. We adhere to the definition that is most functional in the context of our research.

Personal self-organization of a student in educational activities is an well-organized selection goals and self-development motives, self-control skills and self-regulation in mental circumstances, self-analysis abilities and self-assessment adequate, mostly formed and developed in the learning process individually and purposefully.

Self-organization is also directly related to social, communication, and organizational competencies. Therefore, it is necessary to describe both the concept and contexts for these competencies.

The main conditions that contribute the formation of social competence in the conditions of an educational institution. They are:

– its transformation into an open socio-pedagogical system;

– high professional level of teachers as role models for students;

– as well as a favorable psychological climate in the educational institution.

The educational institution should create such a social environment that promotes the formation of tolerant forms of interaction among future professionals, readiness for understanding and dialogical communication with the world of another person.

Among the psychological and pedagogical conditions that contribute to the formation of social competence, we can note:

– enriching the course material with social interaction situations;

– the use of a variety of active teaching methods aimed at the formation of intellectual-gnostic, emotional-reflective and behavioral components of social competence, which contribute to the combination of theoretical knowledge with practical skills;

– implementation of the program for the forming social competence with the use of socio-psychological activities;

– rational combination of classroom and extracurricular learning activities of students.

In general terms, having outlined the range of research concepts, you can logically move on to diagnostic tools.

As mentioned above, the subject-subject interaction of tutors and students allows you to learn purposefully from the experience of self-organization. Therefore, one of the methods will be to monitor the activities and survey the opinions of teachers, contributing to the formation of self-organization, as a property of the personality of students.

The selection of diagnostic methods is intended to reflect:

– inclusion of the needs of future specialist in the areas of development;

– ability to plan and objectively evaluate intermediate and final results;

– to determine the prospects for creating the most favorable in the context of the creative activity development as the highest form of skill;

– to outline a program for the growth of social and pedagogical competencies of each participant through the introduction of development activities;

– to take into account in the organization of methodological work not only the problem of mutual assistance in mastering professional knowledge, but also aspects of psychological compatibility in the creation of micro groups;

– to ensure a close relationship between diagnostic methods and professional development with an increase in their overall cultural outlook;

– to ensure optimal planning of prospective lines of competence development and self-development of participants.

Thus, the diagnosis focuses on the personality of the subjects of education, professional requests and desires and it aims to diagnose exactly those key competencies that will contribute to its holistic professional development.

Therefore, another key issue is the topic of professional identity, in the aspect in which is manifested in the student age and in the dialogue between the student and the teacher, as a model-carrier of professionally significant qualities.

For this purpose, you can use various diagnostic methods, not only presented in our study, but also similar ones. We plan methods: archival analysis, analysis of pedagogical experience, included observation, conversation, questionnaires, testing, interviewing students, studying the products of students ‘ activities. Following the principle of science, we analyzed several methods that allow us to identify the desired components in our research. Among them, an important place is occupied by questionnaires of social qualities and skills, which can be used to determine the presence and degree of formation of competencies.

Such qualities are most fully represented in the methods of social intelligence research, questionnaires on communication styles, value orientations, organizational abilities, pedagogical management styles and skill level. It is obvious that the subject matter of these methods largely answers the questions we are studying.

However, it should be noted that these methods often overlap the same quality on the contrary that are intended for already established professionals. Therefore, we chose those methods, which also reflect not only the social competencies of future specialists but also the features of their professional identity at this stage of professional development.

The first method we have chosen the analysis of the documents. Educational programs and training complexes, which describe specific courses and topics, reflect the competencies and methods by which these competencies are programmatically mastered.

After comparing the data, the next step was to talk to the teachers. An important aspect of conversations with teachers and monitoring their work is to understand the professional environment a holistic professional identity of future specialists is formed.

As the professional identity (based on the acceptance of responsibility) comprises acceptable professional traditions individually (if they are not destructive to the individual one), the creative goals of professional activity are decisive for the values and meanings of creative activity, experiences and empathy in collective work.

Professional identification outlines social interaction and specific procedures of professional communication. These procedures are closely connected to the boundaries of professional groups followed from important consequences. The significant issue discussion revenues place mostly with its own group. Arbitrary self-identification is characteristic of a person who self-actualizes his ideal of a Human Master, his creative abilities, and strives for self-improvement. Research studies indicate that teachers-masters separate such professional qualities of the personality. Such as: own activities necessity for self-analysis, communication ability with children and parents, the need to master new methods of

diagnosis and self-diagnosis, the ability to self-assess effectively.

The comprehensiveness of the suggestive basis recommends that an individual should practice his attitude to each stage of his life that is included in, enters and joins. He must decide how he is acceptable at one time in this place and not somewhere else, to what degree his abilities, knowledge and personality correspond to the social requirements, conditions and structures that he gets in finally.

Methodology. In other words, an individual transmits himself in different social situations, forms and structures of life (primarily professional), its obvious and unknown principles and mechanisms, determining his trajectory of society. (Abulkhanova-Slavskaya K.A.).

The above-mentioned aspects are obviously adopted by students from professionals, who interact constantly from their teachers. Therefore, firstly we had conversations with teachers, which were asked particularly three questions:

1. What socio-pedagogical competencies are necessary to develop in the first place, among the students?

2. What distinctive specific competencies and professionally significant qualities do students of a pedagogical university need?

3. What methods and specific techniques do you develop in your classes?

Next, we attended classes where we could directly observe the methods and techniques that teachers use to develop social and pedagogical competencies.

Hence, we conducted a pilot empirical study, which allowed us to pre-test the planned experiment.

It was attended by 8 teachers and 5 groups of students of pedagogical specialties

Therefore, we conducted a pilot empirical study, which allowed us to pre-test the planned experiment.

It was attended by 8 teachers and 5 groups of students of pedagogical specialties So we conducted a pilot empirical study, which allowed us to pre-test the planned experiment.

According to the survey of teachers, the following socio-pedagogical competencies include:

– Valued and semantic competencies. These competencies linked with the student's value orientations in the field of worldview, his ability to see and understand the world around him, to navigate in it, to be responsive of his role and purpose, to be able to choose aim and semantic sceneries for his arrangements and actions, to make decisions. These competencies provide a mechanism for self-determination in situations of educational and other activities.

– Wide-ranging cultural competencies. Student must be well-informed in the range of issues in his awareness and action experience, these are the features of national and universal culture, the spiritual and moral basics of human life and humanity, individual peoples, the cultural foundations of family, social, social phenomena and traditions, the role of science and religion in human life, their impact on the world, household competence and cultural and leisure sphere, for example, the possession of effective ways in organizing free time. This includes the experience of mastering the scientific picture of the world, expanding cultural, logical and universal understanding of the world.

– Learning and cognitive competencies. These competencies contain students' independent cognitive activity, including elements of logical, methodological, general educational activities, correlated with real intellectual objects. This comprises knowledge and skills of organizing goal-setting, planning, analysis, reflection and self-assessment of learning and cognitive activities.

– Informational competencies. Students' formed ability to search individually, analyze and select the needed information, organize, transform, save and transmit it with the help of real objects (TV, tape recorder, telephone, fax, computer, printer, modem, copier) and

informational technologies (audio-video recording, e-mail, media, Internet), These competencies provide the skills of the student's activity in relation to the information contained in the academic subjects and educational areas as well as in the surrounding world.

– Communication skills. These consist of the essential languages awareness, ways of interacting with people and events, skills of working in a group, and knowledge of various social roles in a team. The future professional should be able to present himself, write a letter, a questionnaire, an application, ask a question, conduct a discussion, etc. The necessary and sufficient number of real objects of communication and ways of working with them for the student of each stage of training within each subject or educational area is recorded for the development of these competencies in the educational process.

– Common and labor competencies mean the ownership of knowledge and experience in the field of civil and social activities (performing the role of a citizen, observer, voter, representative), in the common and labor sphere (consumer, buyer, customer, manufacturer), in the field of family relations and responsibilities in economics and law matters, in the professional self-determination field. This includes, the ability to analyze the situation in the labor market, to perform in accordance with personal and public benefit, to possess the ethics of labor and civil relations. The student acquires the minimum necessary skills for life in current society, social activity and useful knowledge.

– The personal self-improvement competencies are aimed at mastering the methods of physical, spiritual and intellectual self-development, emotional self-regulation and self-support. He masters the ways of working in his own welfares and opportunities, which are expressed in his continuous self-knowledge, the development of personal qualities necessary for a recent individual, the development of psychological literacy, a culture of thinking and behavior. These competencies comprise the rules of individual hygiene, taking care of one's own health, sexual literacy, and internal environmental culture.

According to experienced specialists, these competencies help to develop the other ones.

1. When attending the following courses, we could observe specific techniques and methods for developing the following competencies (Table 1):

Table 1

Elements of knowledge, skills and abilities

№	Competencies	Elements of knowledge, skills and abilities
1	*2*	*3*
1.1	Educational	– to know and understand the main categories and concepts of pedagogy; – to understand the dialectical relationship between pedagogical theory and school practice; – to know and understand the essence of teaching and upbringing process, the essence of new pedagogical technologies of training and education; – to know and understand the peculiarities of pedagogical practice, fruitful pedagogical ideas put forward by progressive teachers and prominent thinkers of all times and peoples; – be able to express their own professional and evaluative judgments about the pedagogical heritage of the past; – be able to work independently with various sources within the relevant subject area; – be able to analyze and synthesize pedagogical phenomena and facts, to master the basic professional terms and concepts; – be able to use interactive content individually in education;

1	2	3
		– to know about basic concepts of ethno-pedagogy and pedagogy, culture and traditions of ethnic groups of Kazakhstan; about the features of pedagogical activity in a multiethnic environment; on the main pathways, methods, forms and means of implementation of the materials of the pedagogy of the ethnic groups of the Republic of Kazakhstan
1.2	Psychological	– to know the basic definitions of psychological terms; – to know and understand the conditions of mental development of the individual, – to know the history of Soviet and foreign psychology; – be able to use the acquired knowledge in practice; – to know the basic concepts and categories of psychological and pedagogical diagnostics; – be able to plan a psychological and pedagogical diagnostic examination and interpret the data obtained taking into account diagnostic situations; – be able to independently set professional goals and determine ways to achieve them; – be able to independently evaluate and regulate their activities; – to be able to prevent and regulate conflict situations in professional activity, to conduct a conversation psychologically correctly; to apply business and managerial communication techniques in professional activity; to observe ethical standards of behavior; – to know the main theoretical provisions of positive education, to know its practical methods
1.3	Physiological	– to know the physiological characteristics of the main processes of vital activity of the body of a school-age child; – know the basic patterns of growth and development of the student's body; – be able to determine physical and mental performance; – be able to carry out activities aimed at maintaining high performance in various types of activities; – to possess the skills to determine the psychophysiological possibilities for teaching school-age children; – to master the methods of forming the principles of a healthy lifestyle in school-age children; – be able to analyze and critically evaluate your own views and actions, the views and actions of other people, be responsible for your own thoughts, words and actions; – be able to build positive relationships with people around you, work in a team; be able to identify your status in a group, team; – be able to manage their behavior, physical and mental state
1.3	Managerial	– to possess rational methods and methods of organizing, managing, and designing the educational process in accordance with educational and professional tasks; – to be qualified in management, innovation, production management, human resources management, project management; – be able to make decisions independently; – have management skills using modern concepts, methods and tools; – to possess information technology and information management skills; – be able to define goals and objectives in professional activity, be able to solve the tasks set in changing conditions

2. We received answers to the problem "The methods and techniques in developing competencies" (Table 2, 3).

Table 2

Cmpetences and methods

№	Competence	Methods
1	Communicative	Debate, argument, verbal presentation, open presentation, projects defense, essays, group work, pair work, dialogue, messages and reports, business games and role-playing, educational research, controversial issue discussion, exchange of views, text analysis, summarizing information, discussion, text creation writing articles, essays, reviewing the work of other students.
2	Informational	Textbook works, reference literature and the Internet, monitoring. etc.
3	Learning and cognitive	Heuristic questions method, the method of comparison, heuristic observations method, hypotheses method, constructing rules method. of activity production presentation, increasing the portion of students' individual work (abstracting, designing, research), performing tests, writing essays, research activities, business games, problem situations, project implementation, students' experience referring, discussion, experimental activities, social design, open cognitive position, etc.

Table 3

Competences ant techniques

№	Competence	Techniques
1	Communicative	Brainstorming, cinquain, five-minute essay, performance, take a stand, point of view, etc.
2	Informational	Creating crosswords, clusters, concept tables, test tasks, essays, etc.
3	Learning and cognitive	Delayed guessing, catch a mistake, thick and thin questioning, keywords, brainstorming, open discussion of new concepts, writing graph diagrams, reference notes, creating reference diagrams-models, clusters, conceptual tables, etc.

4. The answers were received to the question "What distinctive competencies do teachers need?":

– knowledge of the theoretic and methodological basics of innovative pedagogy; theory and practice of the holistic pedagogical process in different historical periods;

– knowledge and understanding of the technology of implementing a holistic pedagogical process in different historical periods;

– the ability to carry out educational work in accordance with the theory and practical experience of teachers, developed in various historical stages of education;

– develop their own approaches in the educational and upbringing process; use the experience creatively in the past in the context of modern education;

– knowledge, understanding, practical application of the teacher's tools-practice;

– knowledge of modern technologies of pedagogy and psychology of creativity, innovations in the psychology of training activities;

– knowledge of modern psychological and pedagogical technologies, analysis and correction of one's own psychological state

It is too early to draw conclusions from the obtained data, since the task of the pilot study is only to test the weaknesses and strengths in the construction of the study.

Result and discussion. Next, we compared the data obtained by comparing their results with the responses of the students ' self-reports and observations.

The next stage will be the study of competence in self-organization by means of psychodiagnostic methods and on their basis we will propose the formation of psychological and pedagogical socio-psychological trainings that are important for self-organization of educational activities.

1. Analyzing ability and assess its activity adequately in the field of development of these competencies according to high scores – performance in the subjects that would shape we studied competence (85 %), and evaluation in self-reported development of these competencies (75%). We asked the students about the presence of the studied groups of competencies, to give them a level on a 10-point scale, and also what level they plan to develop by the end of the university. We found that the level of self-assessment, grades in subjects, and the scales of tests that examine these qualities correspond. (the correlation was checked by Spearman's mathematical statistics method)

2. The high level of students' motivation for independent activity and the experience of passing professional practices on the bases of schools and colleges (60%). It was identified as a result of interviews and confirmed by some test scales.

3. The levels and representation of socio-pedagogical competencies and students are revealed with the help of objective nomotetic and ideographic scientific methods-tests-questionnaires. Teachers noted as fundamental for the development of other socio-pedagogical competencies the following competencies. Such as: high and low level competencies. The low level of development in socio-pedagogical competencies is found in a small number of students and the most of them are undergraduate students and some are college students.

4. The awareness of the methods of developing their competencies in the future (80%); It was identified as a result of conversations and observations, compared the data of a survey of teachers. (We listed several groups of competencies and asked students to recall and name the methods that are used in the lessons to develop these competencies. In addition, put them in order, according to the degree of importance. It can be noted that the students acknowledged precisely the most of the methods in developing these competencies in the classroom; their answers coincide generally with the survey of teachers results. According to the survey, the most popular methods that students call in the first place are, 100% of respondents named these methods as the main ones, put them in the first place) in the second place in this list ... they were named by 80% of students, mentioning them among the first. These methods were mentioned more rarely in the survey, only 50% of the respondents mentioned them. Presumably, this result is because these methods are less often used in educational settings.

5. Readiness to conduct activities on pedagogical practices. Effective application of the acquired psychological and pedagogical knowledge in the course of practical training according to the reviews of the managers of these practices, confirmed by documentary evidence and direct observation (90%).

Conclusion. It is important for them in general, the awareness of belonging to a certain professional community; knowledge of the degree of its conformity with professional standards; knowledge of man about the extent of its recognition in the professional group; knowledge about their strengths and weaknesses and ways to improve, likely areas of success and failure; a presentation about yourself and your work in the future; the relationship between professional practice and identity.

References

[1] Kolobanov A.S. Development of the ability for self-management of activities among students – future teachers: Dissertation PhD in Psychology. – Shuya, 2015. – 222p.

[2] Kotova S.S. Formation of competencies of self-organization of educational and professional activity of university students: Abstract of the thesis. ...c.p.n. – Yekaterinburg, – 2008. – 27 p.

[3] Lukyanova M.I. Psychological pedagogical competence of a teacher. – M., – 2004.

[4] Zvonova E.V., Seryakova V.V. Socio-psychological aspects of adaptation of young employees in the organization //Proceedings of conferences SIC Sociosphere. – 2015. – № 5. – S.43-46.

[5] Agranovich E.N. Self-organization of educational activity of students on the basis of technology «time management»: Diss. for the degree of Doctor of Philosophy (PhD). – Almaty, 2021. – 212s.

[6] Sangilbaev O.S. To the problem of professional self-education of a future specialist: Psychological and Pedagogical Problems of Education in the Conditions of Innovative //Development Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference. – Almaty, Turan University, 2015. – P.155-161.

[7] Akramova A.S. Development of the psychological structure of a freshman to the study of the subject «Self-knowledge» //Pedagogy and psychology. – 2018. – № 1(34). – PP.178-183.

[8] Gabay T.V. Pedagogical psychology. – M.: Academy, – 2019. – 672 p.

[9] Karakhanyan K.G. Psychological and pedagogical model of ensuring the success of teaching university students: Dis. ...Ph.D. – Samara, 2017. – 188 s.

[10] Kovi S.R. The 7 Habits of Highly Effective People. – M.: Alpina Publisher, 2021. – 396s.

[11] Chansaengsee S. Time management for work-life and study-life balance. International (Humanities, Social Sciences and Arts). Vol.10. – Number 5. – Juiy-December 2017. – PP.20-34.

[12] Subramanion A. Time management and academic achievement of higher secondary school students // International Journal of Research – Granthaalayah, 4(12)SE, 6-15.

[13] Rombe M.L.M. Effective Time and Self Management, Environment and Productivity in an Organization //Sciences Journal of Business and Management. – 2016. – Vol.4. – № 6. – P.204-211.

[14] Student Centered Learning: An Insight Into Theory And Practice. Bucharest, 2010. 47 p. URL: https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2016/07/2010-T4SCL-Stakeholders-Forum-Leuven-An-Insight-Into-Theory-And-Practice.pdf (data of access: 14.09.2021).

[15] Independent work of students: types, forms, evaluation criteria: teaching aid / A.V.Merenkov, S.V.Kunshchikov, T.I.Grechukhina, A.V.Usacheva, I.Yu.Vorotkova; under total ed. T.I.Grechukhina, A.V.Merenkova. – Yekaterinburg: Ural Publishing House, 2016. – 80 p.

Студенттердің оқу іс-әрекетінде өзін-өзі ұйымдастыру мен әлеуметтік-педагогикалық құзыреттілікті қалыптастыруды пилотаждық зерттеу

А.С. Косшыгулова[1], А.Б. Садыкова[1]
[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада қазіргі студенттердің оқу іс-әрекетіндегі өзін-өзі ұйымдастырудың психологиялық талдау мәселесіне арналған. Өзін-өзі ұйымдастыру-әлеуметтік-педагогикалық құзыреттілікті дамытуда пайда болатын орталық буын. Әлеуметтік-педагогикалық құзыреттіліктер шеңберінде өзін-өзі ұйымдастырудың қалыптасу критерийлері мен оларды зерттеудің нақты әдістерін пилоттық зерттеу талқыланады. Қазіргі заманғы жоғары білімнің даму тенденциясы әлемдік білім беру жүйесінің интеграциялануының ғаламдық процестеріне, білім беру кеңістігін цифрландыруға, еңбек нарығындағы жоғары бәсекелестік жағдайында кадрлардың сапасына қойылатын талаптардың жоғарылауына байланысты. Ақпараттандыру, білім алудың кең мүмкіндіктері, жаһандық білім беру үдерісіне қатысу білім беру қызметінің субъектісіне пайдалы болады, егер ол өзін-өзі ұйымдастыру, жоспарлау және іс-әрекетті өзін-өзі бақылау дағдыларына ие болса. Бұл оқыту әдістеріндегі жаңашылдықты білдіреді - интерактивті және белсенді форматтар қашықтықта оқытудың формасы ретінде бірінші орынға кәзіргі таңда шығып тұр.

Түйін сөздер: студент; білім; өзін-өзі ұйымдастыру; құзыреттілік; белсенділік.

Пилотажное исследование самоорганизации и формирования социально-педагогических компетенций студентов в учебной деятельности

А.С. Косшыгулова[1], А.Б. Садыкова[1]
[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

Статья посвящена проблеме психологического анализа самоорганизации в учебной деятельности современных студентов. Самоорганизация выступает центральным звеном, возникающим при развитии социально-педагогических компетенций. Обсуждается пилотажное исследование критериев сформированности самоорганизации и актуальные методах их изучения в рамках социально-педагогических компетенций. Тенденции развития современного высшего образования обусловлены глобальными процессами интеграции мировой образовательной системы, цифровизации образовательного пространства, повышением требований к качеству подготовки специалистов в условиях высокой конкуренции на рынке труда. Информатизация, широкие возможности получения знаний, приобщения к глобальному образовательному процессу могут приносить пользу субъекту образовательной деятельности лишь при условии владения навыками самоорганизации, планирования и самоконтроля деятельности. Это предполагает инновации в методах обучения – на первый план выходит интерактивный и активный формат даже при дистанционном формате.

Ключевые слова: студент; образование; самоорганизация; компетентность; деятельность.

Resaved: 01.10.2021

ҒТАМР 14.43.47 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.28*

А.Қ.ДҮЙСЕНБАЕВ[1], Ғ.Б.БАЗАРҒАЛИЕВ[2], Т.С.ҚОЯНҒАЛИЕВ[2], Г.Ж.СУЛЕЙМЕНОВА[3], Д.Д.БАЙДАЛИЕВ[1]*

[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),
[2]Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті (Атырау, Қазақстан),
[3]Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті (Ақтөбе, Қазақстан)
adk7575@mail.ru, gabit72_72@mail.ru, erkyn5@mail.ru,*
guljanat_sj@mail.ru, Baidaliev-d@mail.ru

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ МҰРАЛАРЫНДАҒЫ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ

Аңдатпа

Халық педагогикасынан оқыту, үйрету, бейімдеу, тәрбиелеу бағыттарындағы тағылымдар ғасырлар бойы жинақтаған тәжірибелері десек, халықтық тәрбие деп біз белгілі адамдардың және оның ұрпағына тәлімдік әсер етуінің тарихи қалыптасқан жүйені түсінеміз. Бұл жүйе халықтың бүкіл өмір тіршілігімен, болмысымен біртұтастықта болады. Этностық-мәдени сәйкестіктің негізі тіл, ғұрып, діни сенімдері, тарихы сияқты сәйкестіліктерін барынша сақтауға және дамытуға ұмтылысы жаһандану үрдісінің мазмұндық көрінісін білдіреді. Осыған сәйкес, тәрбие мен тағылымдар адам баласының қоғамда, отбасында, жалпы өнегелері әрдайым ата-бабаларынан мирас болып келе жатқан өсиет, адамгершілік құндылықтар негізінде қалыптасып, жүзеге асып отырады. Сондықтан тұлға негізінен этномедениеттің талаптарымен өсіп, өркендеп дамиды. Бұлардың бәрі бала тәрбиесінде шынайы қолданылып, оның дамуына жол ашады.

Түйін сөздер: этномәдени мұра; патриоттық сана; патриоттық тәрбие; тұлға тәрбиесі; отбасы тәрбиесі; ұлттық тәрбие.

Кіріспе. Әлемдік деңгейде адамзаттың қалыптасуы мен даму тарихы, оның әр кезеңдегі айқындалған өркениет үрдістері, халықтың гүлденіп өркендеуінің, қоғамдағы прогрессивтік өзгерістердің негізі мәдениет пен тәрбиеге байланысты. Әрбір мемлекеттің интеллектуалдық, экономикалық, парасаттылық және мәдени қатынасы қоғамдағы тұлғаның тәрбиесіне және оның жетілуі, өсуі ғылымдар тоғысында зерделенеді, бірақ оның өнегелі болып қалыптасуын педагогика ғылымы зерттейді.

Қашан да халықтың өмір сүруі, дамуы мен ілгерілеуі ұрпақтар бойындағы қасиетті сезім – тәрбие мен рухани-адамгершілік екенін ата-бабаларымыз жақсы түсінген. Демек, ұлттық тәрбиенің негізі тәрбие мен өнегелі сөзден бастау алады. Сондықтан халқымыздың тағылымдық мұралары әлдебір соғысты бейнелейтін тарих, зұлымдықты сипаттайтын әңгіме, әділетсіздікке үгіттейтін насихат емес, ел бірлігі мен ұлтын сүюді, отбасы мен бауырларын сыйлайтын және туған жерге деген махабатты қастерлеуге шақыратын тәрбиелік туындылардан тұрады. Бұл туған жеріне махаббат пен еліне деген сүйспеншілікті орнататын елді қорғау атрибутына айналды.

Қазақ халқында отбасы мен орда қоғамның негізін құрайды. Отбасы тәрбиесі проблемасымен айналысып жүрген Қ.Т. Атемова өз зерттеулерінде: «Қазақ халқында отбасы тәрбиесінің қалыптасуы мен дамуының негізі болған көне

дәуірлердегі дәстүрлердің жалғасы болып келеді. Ол қазақ ұлтының даралығы мен ерекшелігін көрсетеді», – деп сипаттайды [1, Б. 58.].

Қазақ халқының тағылымдық мұраларында негізінен ұлттық тәрбие құралдары жас ұрпақтың азамат болып қалыптасуына бағытталады және отбасы тәрбиесінен бастау алады. Оның құрылымында рухани және мәдени құндылықтар арқылы тұлғаның әлеуметтенуіне ерекше көңіл бөлген. Сондықтан да осы феномендердің тарихи ролін объективті бағалау, әртүрлі тәрбие институттарының қалыптастырушы ықпалын зерделеудің қазіргі кездегі қажеттілігі артып отыр. Өткеннің тағылымдық өнегелерін білу, оны ой елегінен өткізу және қолдану бүгінгі күні ең маңызды тәрбие проблемаларын шешуге ықпал етеді. Оны біз тарихи синкреттілік қағидаларымен түсіндіреміз. Негізгі деректерге сүйенетін болсақ: «Ертедегі түркілердің өркениеті жоғары болғанын және әлемдік өркениетке ғылымды үйреткені туралы зерттеулер қазіргі кезде Еуропа ғалымдарын мойындатуда» делінген [2, Б. 204.].

Негізгі бөлім. Бүгінгі таңдағы еліміз тәуелсіздік алған жылдарынан бастап, ұлттық рухани мұраларымыз бен көне дәстүрлерімізді қайта жаңғырту мен дамыту, ұлттық болмысымызды тұтастай ғылыми зерделеуде, талдауда, соның ішінде этнопедагогикалық мұралар арқылы тәрбие берудің алатын орны ерекше. Осыған байланысты халқымыздың ой-санасының, оның даму үрдістеріндегі ұлттық тәрбие берудің педагогикалық құралдарына бетбұрыс жасау халықтың тағылымдық мұраларын жаңғыртуды, ондағы категориялар жүйесін жеке-жеке талдау, оны бүгінгі заманға сай лайықталған көріністерін ұсынуды қажет ететіндігі сөзсіз.

Зерттеудің әдіснамасы. Қазақ халқының тағылымдық мұраларындағы отансүйгіштік тәрбие берудің ғылыми-әдіснамалық негіздері тарих, философия, этнология, этнография, этнопедагогика, этнопсихология ғылымдарының қағидаларына сүйене отырып зерделенеді.

Әдеби шолу. Негізінен ғылыми бағытта кең этномәдени білім мен тәрбие беруге бағытталған ғылыми еңбектерге ғалым Б.Аяғанның «Ұлы дала қорғаушылары» атты зерттеуінде қазақ батырлары туралы кең мағлұмат берілген [3]. Сонымен қоса, осындай зерттеулердің қатарында Қазақ елінің іргетасын қалаған алып тұлға, саясаткер, баһадүр Ер Едіге туралы зерттеудің профессор Ж.Асанның монографиясында көрініс табады [4]. Қазақ халқының патриоттық, ерлік мұрасы туралы К.Сәттібайдың еңбегінде жан-жақты баяндалады [5]. Мемлекетіміздің өркендеуі мен дамуында әйгілі тұлғалар туралы зерттелуге Р.Үркімбайдың еңбегінде ғылыми баға берілген [6]. Ел дамуының тарихында үлкен жетістіктер мен ірі оқиғалар жайында зерделеу С.Пірназар еңбегінде көрініс табады [7]. Халқымыздың тағылымы мен тәрбиесін зерделеуде, бата-тілектердің орны ерекше болып табылады, өсиеттік мұраны жастар тәрбиесіне қолданудың маңызы туралы Ж.Нұралиева кеңінен сипаттама береді [8].

Әдістер. Ғылыми мақаланы дайындау барысында философиялық, педагогикалық, этнопедагогикалық, психологиялық, этнопсихологиялық, этнологиялық, тарихи, әскери және әдістемелік еңбектерге шолу мен салыстырмалы талдау жасалды. Осыған сәйкес біз жеке тұлғаны ұлттық тәрбиемен сусындатып, халықтың салт-дәстүрін бойына дарыту үшін, этномәдени мұралардың алатын орны ерекше болып табылады. Біздің саналы, тағылымды өнегелеріміздің нәтижесінде балаларымыздың бойында дала халқының өкіліне тән қажырлылық пен сабырлылық үлкен мәнге ие. Демек, адам ресурсы қоғамдық жағдайда «Ұлттық рухы» мықты патриот тұлғамен толыға түседі: «Тұлға – қоғамдық үрдістің басты элементі, қозғаушы күші. Егер тұлғаға анықтама беретін болсақ, бір іспен айналысатын, өзіне лайықты азды-көпті тәжірибесі, білімі, дағдысы, икемі, дүниетанымы, сенімі, талғамы, мұраты, бағыт-бағдары бар, өзге адамдармен қарым-қатынас жасай алатын жеке адамды айтамыз. Ол өзінің тәжірибесіне сүйеніп түрлі іс-әрекет жасайды», – дейді [9, Б. 224.].

Осыдан, қазақ халқы тарих сынынан, бәсекелестіктің соқпағынан өткен өте толерантты ұлт екенін білеміз. Олай болса, қазақ мәдениетінің дамып, бүгінгі күнде рухани қазынаға айналуы ағартушы, ғұлама, данышпандарымыздың мұраларының үлесі мол болды. Сондықтан, тәрбие тағылымдары – елдің үлкен этномәдени қазынасы болып табылады. Бұл қағидадан халқымыздың тарихы мен өткенін тануға болады. Яғни «бірлік, ар, намыс, бауырмалдық» басты саяси-әлеуметтік ұстаным ретінде қарастырылады. Ал этикалық әдебиеттерде «Ар» туралы көптеген анықтамалар мен ережелер кездеседі. Мысалы: «Ар мен ұят – адамгершілікті, мейірімділікті насихаттап адамдар арасында жақсы ниетті қарымқатынас болып табылады. Адамдардың өмір сүру жағдайында қалыптасатын жоғары деңгейдегі сыйластық пен құрметтің белгісі. Соның негізінде адам пішіні көрініс табады» - деп сипаттама беріледі [10, Б. 17.].

Нәтижелер. Қазақ халқының негізгі ардақтайтын қасиеттері: қайрат пен күш, тағылым мен өнеге, мейірім мен құрмет, жақсылық пен ізгілік жасаудың биік мұраттары; бір-біріне қамқор болу, топтасып көмек беру, ізгілік қатынас негізінде тұлғалыққа ұмтылу, ел басқарудағы әлеуметтік талаптарды кеңінен меңгеру, қиындықты жеңу мен қайсарлық, дала өмірінің заңдарын бұлжытай орындап, табиғаттың қуатынан нәр алып, қажырлы ерлік үлгілерін көрсетіп елін, жерін қорғап, отансүйгіштік тәрбиенің негізгі компонеттерін ашып көрсетеміз. Демек «бөрілік рухты» қазақ азаматы өзіне көшірген деп бағамдауымызға болады. Осы аталған факторлардың жиынтығынан тұратын әлеуметтік институттағы идеалды адам образы – тән мен рухтың дуалистік бірлігін қатар шыңдайтын тұлға дайындау болып табылады. Қазақтардың арғытүптік дүниетанымынан бастап, ондағы тұрмыс-салт ерекшеліктерін, номадологиялық өмір сүру шарттарын байыптай отырып, ұлттық рух пен әлеуметтік ортада жетілуі туралы тәрбиелік қағидаларын дамытып, бүгінгі ұрпақты ерлікке, отансүйгіштікке, батырлыққа баулуда ұлттық құндылықтарымызбен дүниетанымымыздың дәйектілігін аңғарамыз. Осыдан кейінгі келер ұрпаққа этномәдени дәстүрлердегі рухтың орны ерекше болып табылатыны сөзсіз. Тағылымдық үрдіс бірін-бірі қайталамайды, әрқайсысы өзіндік ерешеліктерімен сипатталады. Яғни дала аймағында өмір сүрудің негізгі қағидалары, адамгершілік өлшемдері мен талаптары ата салтын құрметтеу мен дәстүр сабақтастығы арқылы шешімін тапқан. Мұның бәрі де қоғамдық ортада тұлғаның әлеуметтеніп, дұрыс жан-жақты жетілуіне ықпал етеді. Қазақ хақының салт-дәстүрлері баланың дүниеге келгеннен бастап жүзеге асырылып, рухани мол тәрбие мен жалғасын тауып отырады. Сондықтан балаға үйрету, түсіндіру, жаттықтыру, машықтандыру әдістері арқылы жауынгерлік тәрбие мен қатар өнер, кәсіп түрлерін меңгертеді. Халқымыз «жігітке жеті өнер де аз» деп айтады. Тұлғаның толық адам болып қалыптасуына отбасы ғана емес, ортасы, табиғаты, салт-дәстүр т.б. ықпал етеді.

Талдау. Қазақ халқының тағылымдық мұралары – мәдени және рухани құндылықтары, дәстүрлері адамның тұлға болып қалыптасуына, оның отансүйгіштік және адамгершілік қасиеттерін жинақтауда, тұтас алғанда жеке тұлғаны әлеуметтендіруде әрдайым маңызды роль атқарған. Сондықтан осы феномендердің тарихи ролін объективті бағалау, түрлі тәрбие институттардың қалыптастырушы ықпалын зерделеудің қазіргі кезде қажеттілігі артып отыр. Өткеннің тағылымдық өнегелерін білу, оны ой елегінен өткізу және қолдану еліміздегі тәрбие проблемаларын шешуге ықпал етеді. Ұлттық рух әрбір кезеңде бала тәрбиесінде үлкен маңызға ие болып табылады. Көшпенділердің ардақтайтын қасиетті ұғымы Көк тәңірінің ұрпағымыз деп санаймыз. Демек біз табиғаттың тылсым күштерімен үндесіп отырамыз. Мұның дәлелі, Күлтегіннің таста ойып жазған жазуларында анық айтылған: «Көк түркі тәңірісі, Түркінің қасиетті жері, суы туралы былай депті: Түркі халқы жойлмасын дейді, Ел болсын дейді», – деп келтіреді [11, Б. 23.].

«Ар-ұят» деп адамгершілік өлшемдеріне байланысты біздің мінез-құлықтарымызды құрайтын ішкі дауысымызды айтады. Яғни: «Мағыналық тұрғыда алғанда ар-ұят, құрмет, қадір-қасиет деген ұғымдармен қатар қолданылатын философиялық моральдық ұғым, этикалық категория тұрғысынан алып қарағанда «адам бойындағы ең қасиетті азаматтық құндылықтардың бірі» деп сипаттама беруге болады[12, Б. 131.].

Рухани-ізгілік және діни таным ол имандылық тұрғысында сипатталады. Қазақстан Республикасы Бас муфтиі болған Ержан қажы Малғажыұлының «Дін мен дәстүр» кітабында: «Болашақ ұрпағымызды тәрбиелегенде оларға жастайынан имандылық пен салауаттылық қасиеттерді сіңіре білсек, сонда ғана біз ұлттық рухы мықты, Отанының гүлденуіне өз үлесін қоса алатын азамат өсіре аламыз» деп келтірген болатын [13, Б. 8.]. Сонымен қатар бүгінгі діни, имандылық тәрбиенің де алатын орны ерекше, бұл туралы: «educational system of Kazakhstan is clearly torn apart, but the unity of the spiritual and intellectual bases of education and the state system of upbringing of a comprehensively educated and spiritually developed citizen of the country is undermined» дейді[14, P.262].

Белгілі философ Гегель «Арды» жақсылықтың іштей айқындалу үрдісі ретінде бағаласа, философ Ж.П.Сартр тұлғаның қоғамның талаптарынан туындаған деген пікірде болады [15, Б. 59.]. Қазіргі Еуропалық этикада ардың мәртебелік және гуманистік түсініктері айқындалған. Алдымен сырттан танылған құндылықтарды қабылдаумен байланысты болса, екіншісі адамның өзін-өзі тәрбиелеуіне байланысты.

Халқымыздың ең маңызды ардақтайын құндылығы «Ар, намыс, ұят» болып табылады. Өз арыңа сөз келтірмеу, арды жоғары қою ең мәртебелі іс. Сондықтан болар, халқымыз: «Малым – жанымның садағасы, жаным – арымының садағасы» деп халық мақалында түсінік беріледі. Хакім Абай: «Атаңның баласы болма, адамның баласы бол», «Атымды Адам қойған соң қайтып надан болайын», «Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп...», «Адамды сүй, Алланың хикметін сез, не қызық бар өмірде одан басқа» – деп келтіреді [16, Б. 200.].

Ал Шәкәрімнің ғылыми тағылымдық мұрасында «Ар ілімі» деп қарасытарды. Ары бар кісі ғана иманды, парасатты, ізгі адам болып табылады. Мұны Шәкәрім: «Адам еңбек, білім үйренумен қатар, «Ар ілімі» туралы оқып, үйрену керек. Бұл ғылымды ақылды адамдардан үйреніп, нәпсіні жойып, адам бойында жеке ардың қожа болып қалу жағын көздеу керек» – дейді [17, Б. 94.].

Адамзаттың даму тарихында әрбір ұлт өзінің субъектілерінің сапалылығына, табиғи сұрыпталуға төтеп беретін тұлғалар қалыптастыруға, өмір мен тәжірибе арқылы шыңдалып өсуіне аса мән беріп, «жан-жақты жетілген» ұрпақ қалыптастыруды ниеттеген. Тұлғаның қалыптасу барысында отбасы, туыстары, ортасы, генетикалық тектілігі, қан тазалығы, ой-өрісі, дүниетанымы т.б. ерекше роль атқарады. Қазақ халқында соның ішінде тектілікке үлкен мән береді. Немесе, генеалогиялық түп негізін білу әрбір ұрпақ үшін жазылмаған заң болып табылады.

Қорытынды. Қазақ дәстүріндегі этнопедагогикалық ресми бастаулардың, арнайы құрылған ұлттық тәрбие негіздерінің, халықтың дала мәдениетіндегі өнегелілік үлгілердің, рухани кеңістіктегі шартты орталықтың бастапқы тұлғасына арналған халықтың тағылымдық мұралары өзіндік тәлімдік ой иірімдері арқылы төлтума озық ғибраттық идеялары бойынша, парасаттылықтың биік деңгейінен көрінетін тәрбиелік үрдістермен халық педагогикасында айрықша орын алады. Демек, халықтың этномәдени мұраларындағы патриоттық тәрбие беруді жүзеге асыру уақыт талабынан туындаған деп білеміз. Сондай-ақ әрбір ұлттық тәрбиенің мазмұнында бауырмалдық қағиданың бар екенін түсінуге болады. Осыған байланысты халқымыздың ой-санасының, оның даму үдерістеріндегі ұлттық тәрбиесінің педагогикалық құралдары негізінен, ел бірлігі мен ұлтын сүюді, отансүйгіштік пен туған жерге деген махаббат сезімін қастерлеуге шақыратын тәрбиелік туындылар. Бұл елімен, жерімен

біте қайнасқан, төл жер-Ананы құшатын жарық дүниедегі дауылпаз шабыттылықты, жігерлі перзенттері мен ұлдарын қамтамасыз ету талабын қажет етті. Халықтық тәрбиенің тірегі – салт-дәстүрлердегі үйретушілік кеңестер, тағылымдық аңыздар, жыр-дастандар, мақал-мәтелдер мен тәрбиелік өнегелер т.б. рухани мәдениет құрылымдары арқылы тәжірибеге айналып, халық рухында, ұрпақтар санасында, ұлттық менталитетте қолдау тапқан тәрбиелік тағылымдардың басты әсерлі факторларының бірі болған. Себебі өткен ата-баба өсиеті осы сахаралық мекенді мәңгілік сақтауды үнемі келер ұрпаққа табыс етіп отырды. Сондықтан да өткен тарихқа үлкен құрметпен қарау және оны танып-білуге деген құштарлық, рухани мұраларымыздың негізін айқындау, жас ұрпақты отансүйгіштікке тәрбиелеу сол арқылы мәдени сабақтастықты жаңғырту, өркениетті мемлекет құру қазіргі кезеңдегі қоғам талабы болып отыр. Біз ғылыми мақаланың талабына сәйкес мынадай ұсыныстар жасаймыз:

– Орта мектеп, арнаулы орта және жоғары оқу орындарында «Қазақ халқының этомәдениеті» атты элективті курстары ұйымдастырылуы қажет;

– Отбасында, қоғамдық орындарда тағылымдық консультациялар ұйымдастырылуы керек;

– Ғаламдық деңгейде проблемаға айналған жаһандану тұсында ұлттық код, ұлттық патриотизмді нағайтудағы этномәдени дәстүрлерді кеңінен дамыту қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Атемова Қ.Т., Турсунходжаева Н.А. Бастауыш сынып оқушыларын қарым-қатынас мәдениетін мектеп пен отбасы ынтымақтасытығы негізінде қалыптастыру //Қазақстанның ғылымы мен өмірі. – 2017. – № 5(49). – 56-59 бб.

[2] Бисенбай Б., Біләл Ш. Ұлы ғұлама, данышпан бабамыз Әбу насыр Әл-Фараби тағылымы хәм рухани жаңғыру //Педагогика және психология. – 2020. – № 2(43). – 203-210 бб.

[3] Ұлы дала қорғаушылары – Хранители великой степи – Guardians of the great steppe / Құрастырған Б.Аяған. – Алматы: Тау-Қайнар, 2016. – 400 б.

[4] Асанұлы Ж. Ер едіге тарихы: Монография. – Алматы: Нұрсәт, 2016. – 190 б.

[5] Сәттібай К. Менің елім. – Алматы: Нұрсәт, 2016. – 396 б.

[6] Үркімбай Р. Елі үшін еміренгендер. – Алматы: Нұрсәт, 2016. – 380 б.

[7] Пірназар С. Парасат пен пайым. – Алматы: Хантәңірі, 2016. – 400 б.

[8] Нұралиева Ж. Қазақтың бата-тілек өсиеттері. – Алматы: Балауса, 2016. – 384 б.

[9] Дүйсенбаев А.Қ. Дәстүрлі түркілік тәрбие тағылымдары. – Ақтөбе: ЖК С.Т. Жанаділов, 2020. – 264 б.

[10] Дүйсенбаев А.Қ. Педагогика және психологиядан анықтамалық сөздік. – Алматы: Medet Group, 2021. – 204 б.

[11] Ақжолова А., Дүйсенбаев А. Түркілік отансүйгіштік дәстүр негізіндегі патриоттық тәрбие: III. Uluslararası Abay Kunanbayoğlu Kazak kültürü, tarihi ve edebiyati sempozyumu (20-23 MART 2019). – Antalya, 2019. – 213 б. (20-25 бб.)

[12] Дүйсенбаев А. Түркі халықтарының этнопедагогикасы. – Түркия. – Мерсин, 2020. – 160 б.

[13] Малғажыұлы Е. Дін мен дәстүр. II кітап. – Астана, 2017. – 176 б.

[14] Duisenbayev A., Bazargaliyev G., Momenov B., Daumov N., Abylgazyiev A. Actual problems of muslim pedagogy. Modern Journal of Language Teaching Methods. ISSN: 2251-6204. – Iran, Vol. 8, Issue 10, October 2018. – P.258-264.

[15] Гусейнов А.А., Иррлитц Г.С. Краткая историй этики. – Москва, 1987. – 350 с.

[16] Керимбаева Р.К., Имамбекова Г.С., Сайлыбева Қ.А. Абай шығармаларының психологиялық негізіндегі «толық адам» бейнесі //Педагогика және психология. – 2020. – № 3(44). – 196-204 бб.

[17] Дүйсенбаев А.Қ. Педагогика және психология: Оқу құралы. – Алматы: Medet Group, 2021. – 156 б.

References

[1] Atemova K.T., Tursunhodzhaeva N.A. Bastauysh synyp okushylaryn karym-katynas madenietin mektep pen otbasy yntymaktasytygy negizinde kalyptastyru //Kazakstannyn gylymy men omiri. – 2017. – № 5(49). – 56-59 bb.

[2] Bisenbaj B., Bilal Sh. Uly gulama, danyshpan babamyz Abu nasyr al-Farabi tagylymy ham ruhani zhangyru // Pedagogika zhane psihologiya. – 2020. – № 2(43). – 203-210 bb.

[3] Uly dala korgaushylary – Hraniteli velikoj stepi – Guardians of the great steppe /Kurastyrgan B.Ayagan. – Almaty: Tau-Kajnar, 2016. – 400 b.

[4] Asanuly Zh. Er edige tarihy: Monografiya. – Almaty: Nursat, 2016. – 190 b.

[5] Sattibaj K. Menin elim. – Almaty: Nursat, 2016. – 396 b.

[6] Yrkimbaj R. Eli үshin emirengender. – Almaty: Nursat, 2016. – 380 b.

[7] Pirnazar S. Parasat pen pajym. – Almaty: Hantaniri, 2016. – 400 b.

[8] Nuralieva Zh. Kazaktyn bata-tilek osietteri. – Almaty: Balausa, 2016. – 384 b.

[9] Dujsenbaev A.K. Dasturli turkilik tarbie tagylymdary. – Aktobe: ZhK S.T. Zhanadilov, 2020. – 264 b.

[10] Dujsenbaev A.K. Pedagogika zhane psihologiyadan anyktamalyk sozdik. – Almaty: Medet Group, 2021. – 204 b.

[11] Akzholova A., Dujsenbaev A. Turkilik otansujgishtik dastur negizindegi patriottyk tarbie: III. Uluslararası Abay Kunanbayoğlu Kazak kültürü, tarihi ve edebiyati sempozyumu (20-23 MART 2019). – Antalya, 2019. – 213 b. (20-25 bb.)

[12] Dujsenbaev A. Turki halyktarynyn etnopedagogikasy. – Turkiya. – Mersin, 2020. – 160 b.

[13] Malgazhyuly E. Din men dactur. II kitap. – Astana, 2017. – 176 b.

[14] Duisenbayev A., Bazargaliyev G., Momenov B., Daumov N., Abylgazyiev A. Actual problems of muslim pedagogy. Modern Journal of Language Teaching Methods. ISSN: 2251-6204. – Iran, Vol. 8, Issue 10, October 2018. – P.258-264.

[15] Gusejnov A.A., Irrlitc G.S. Kratkaya istorij etiki. – Moskva, 1987. – 350 s.

[16] Kerimbaeva R.K., Imambekova G.S., Sajlybeva K.A. Abaj shygarmalarynyn psihologiyalyk negizindegi «tolyk adam» bejnesi //Pedagogika zhane psihologiya. – 2020. – № 3(44). – 196-204 bb.

[17] Dujsenbaev A.K. Pedagogika zhane psihologiya: Oku kuraly. – Almaty: Medet Group, 2021. – 156 b.

Патриотическое воспитание в этнокультурном наследии казахского народа

А.К. Дуйсенбаев[1]*, Г.Б. Базаргалиев[2], Е.С. Коянгалиев[2], Г.Ж. Сулейменова[3], Д.Д. Байдалиев[1]

[1]Казахский национальный педагогический университет им.Абая (Алматы, Казахстан)

[2]Атырауский университет им. Х. Досмухамедова (Атырау, Казахстан)

[3]Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова (Актобе, Казахстан)

Аннотация

Под народным воспитанием мы понимаем исторически сложившуюся систему воспитательного воздействия на известных людей и их потомков. Эта система состоит в целостности народа с его существом и бытием. Стремление к максимальному сохранению и развитию таких идентичностей, как язык, обычаи, религиозные убеждения, история, как основа этнокультурной идентичности, представляет собой содержательную картину процесса глобализации. Основа этнокультурного наследия не исключает общечеловеческих духовных ценностей, а гармонизирует с ними. В соответствии с этим воспитание и назидание формируются и реализуются в обществе, семье на основе нравственных ценностей. Поэтому личность растет, процветает и развивается в основном по требованиям этнокультуры. Все это поистине используется в воспитании ребенка и способствует его развитию.

Ключевые слова: этнокультурное наследие; патриотическое сознание; патриотическое воспитание; личностное воспитание; семейное воспитание; национальное воспитание.

Patriotic upbringing in the ethnocultural heritage of the Kazakh people

A. Duisenbayev[1]*, G. Bazargaliev[2], E. Koyangaliev[2],
G. Suleimenova[3], D. Baidaliyev[1]
[1]Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)
[2]Kh.Dosmukhamedov Atyrau University (Atyrau, Kazakhstan)
[3]K.Zhubanov Aktobe Regional University (Aktobe, Kazakhstan)

Abstract

By folk education we mean the historically established system of educational influence on famous people and their descendants. This system consists in the integrity of the people with its being. Striving for the maximum preservation and development of such identities as language, customs, religious beliefs, history, as the basis of ethno-cultural identity, is a meaningful picture of the globalization process. In accordance with this, education and edification are formed and implemented in society, the family on the basis of moral values. Therefore, the personality grows, thrives and develops mainly according to the requirements of ethnoculture. All this is truly used in the upbringing of a child and contributes to its development.

Keywords: ethno-cultural heritage; patriotic consciousness; patriotic education; personal education; family education; national education.

Редакцияға қабылданды: 02.10.2021

МРНТИ 14.39.07 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.29*

А.Б.КУЗДЕУБАЕВА[1], Т.К.МУСТАПАЕВА[1], А.Ж.ТОБАГАБЫЛОВА[1]*

[1]Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті (Түркістан, Қазақстан), Alia_Kentau@Mail.ru, tmustapaeva89@mail.ru, aijan_baki@mail.ru

АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАР КӨП МӘДЕНИЕТТІ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада адамгершілік құндылықтар көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың тиімділігін анықтайтын нұсқаулық ретінде қарастырылады. Көпэтникалық білім беру кеңістігі жағдайында адамгершілік құндылықтар негізінде көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру моделін іске асырудың педагогикалық шарттары ашылады, қазіргі мектептегі рухани-адамгершілік тәрбие мәселелерінің өзектілігі негізделеді. Зерттеудің мақсаты-көпмәдениетті білім беру ортасының ерекшелігін ескере отырып, білім алушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің әлеуметтік-педагогикалық жағдайларын анықтау. Қазақстандық ғалымдардың еңбектерін пәнаралық талдау негізінде аталған мәселе бойынша «рухани-адамгершілік тәрбие», «білім беру ортасы», «көпмәдениетті орта», «өңірлік мәдени-білім беру ортасы» ұғымдарының мазмұны қаралады, құрылымдық компоненттер жіктеледі, көрсеткіштер анықталады және оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің қалыптасу деңгейлері сипатталады. Қазақстандық қоғамның бірлігі – әртүрлі ұрпақтарға ортақ дәстүрлермен және рухани-адамгершілік құндылықтармен анықталады. Білім беру қоғам дамуының негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

Түйін сөздер: көп мәдениетті тұлға; көп ұлтты білім беру кеңістігі; адамгершілік құндылықтар; рухани-адамгершілік тәрбие; көпмәдениетті орта; қалыптастыру;

Кіріспе. Қазіргі әлеуметтік-мәдени кеңістіктің оқушыларына көп векторлы, қарама-қайшы әсер ету жағдайында білім берудің дәстүрлі аксиологиялық негіздерін сақтау өзекті болып табылады.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы тарихи өрлеу бастауында тұрған біртұтас ұлт болуымыз керек. Еліміздің әлеуметтік-экономикалық табыстарының негізі – біздің басты құндылықтарымыз ретінде қала беретін азаматтық бейбітшілік, ұлтаралық және конфессияаралық келісім» – деп айтқан [1].

Мақаланың мақсаты – мектептің көп мәдениетті білім беру ортасының ерекшелігін ескере отырып, оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің әлеуметтік-педагогикалық жағдайларын анықтау және оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің қалыптасу өлшемдерін, көрсеткіштерін, деңгейлерін анықтау.

Қазақстандық білім беру саясатының басым бағыттарының бірі тұлғаның адамгершілік мұраттарымен құндылықтарын қалыптастыруға, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге ықпал ететін тәрбие процесін қамтамасыз ету, этномәдени мұраны игеру арқылы даралықты дамытуға бағытталу болып табылады, бұл жеке тұлғаны көп этностық білім беру кеңістігіне қосумен қамтамасыз етіледі.

Біз О.В. Гукаленконың көпэтникалық білім беру кеңістігі феноменінің мәнін анықтаған тұжырымдамалық ережелерін негізге алдық. Ол бұл феноменді «... Этникалық әртүрліліктің өзіндік сипаттамаларын көрсететін және белгілі бір ұлтқа жататындығына қарамастан жеке тұлғаны әлеуметтендірудің әмбебап ортасы» [2] ретінде қызмет ететін аумақтық белгіленген кеңістік ретінде түсіндіреді. Сонымен қатар, көп ұлтты білім беру кеңістігі көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың маңызды факторы деп айтуға болады.

Көп мәдениетті тұлға ұғымы көптеген компоненттерді, критерийлерді, параметрлерді, жеке қасиеттердің тұтас жүйесін қамтиды. Көп мәдениетті тұлға мәдени полилогияның субъектісі болып табылатын, белсенді өмірлік ұстанымы бар, дамыған эмпатия мен толеранттылық сезімі, эмоционалды тұрақтылық, әртүрлі мәдени топтардың өкілдері ретінде адамдармен бейбітшілік пен келісімде өмір сүру қабілеті бар, қоғамның мәдени әртүрлілігі жағдайында өзін-өзі анықтауға және өнімді қызмет етуге қабілетті тұлға ретінде қарастырылады [3].

Қазақстандық білім беру жүйесінде көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың мазмұндық негізі оның жүйе құраушы элементтері – тілі мен халықтық көркем мәдениеті басым этномәдениеттің кешенді дамуына, оның функциялары мен құндылықтарын түсінуге, этномәдениеттің плюрализмін және олардың даму жолдарын түсінуге негізделген. Оқушылардың көп мәдениетті тұлғасын қалыптастырудың мазмұндық аспектісінің мәні жалпы білім берудің мемлекеттік білім беру стандартында анықталған, онда қарастырылған аспект негізгі білім беру бағдарламасын игерудің бекітілген жеке нәтижелерінде көрсетілген.

Осылайша, бастауыш жалпы білім беру деңгейінде білім алушыларда қазақстандық азаматтық бірегейліктің негіздері, өз Отаны, біздің халқымыз және Қазақстан тарихы үшін мақтаныш сезімі қалыптасады, өзінің этностық және ұлттық тиістілігін ұғыну; көпұлтты қазақстандық қоғам құндылықтарын, өзге халықтардың тарихы мен мәдениетіне құрметпен қарау сезімдері қалыптасады. Негізгі жалпы білім беру кезеңінде патриоттық тәрбие, өз халқының тарихын, тілін, қала берді өлкесінің тарихын, мәдениетін, Қазақстан халқы мен жалпы адамзаттың мәдени мұрасының негіздерін меңгеру жүреді; көпұлтты Қазақстан қоғамының гуманистік, демократиялық және дәстүрлі құндылықтарын игеру.

Көп мәдениетті әлемде толерантты сана мен жеке тұлғаның мінез-құлқын қалыптастыру, басқа адамдармен диалог жүргізуге, онда өзара түсіністікке қол жеткізуге, ортақ мақсаттар табуға және оларға қол жеткізу үшін ынтымақтасуға дайын болу жоғарыда аталған жалпы орта білім берудің негізгі білім беру бағдарламасын меңгерудің бағдарлары болып табылады [4]. Осы сипаттамаларға сүйене отырып, мектеп оқушыларының білімі келесі жеке сипаттамаларды қалыптастыруға бағытталуы керек:

– мәдени өзін-өзі сәйкестендіру (өзінің мәдени ерекшелігін сақтау, түсіну, құрметтеу, туған халқының мәдениетінің құндылығын тану);

– этномәдени идеялар (туған жер, оның табиғаты, материалдық және рухани мәдениеті, өнері, әдебиеті, өз халқының дәстүрлері туралы қарапайым идеялар);

– азаматтық (өз халқының мәдениетіне ұқыпты қарауды, өзге де мәдениеттерді тану мен құрметтеуді біріктіретін, жалпыадамзаттық құндылықтар мен өркениетті тұрмыс нормаларын тануға негізделген жеке адамның сапасы);

– кросс-мәдени сауаттылық (белгілі бір этностың немесе халықтың тілін, дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын және ұлттық психологиясын білуді, түсінуді, тануды қамтитын күрделі жүйелі білім);

– адамгершілік (жанашырлық пен құндылықты тану қабілеті; изгіліктер мен адамгершілік нормаларға негізделген жеке тұлғаның психологиялық көзқарастарының жиынтығы);

– қарым-қатынас мәдениеті (өзін-өзі танудың, өзін-өзі анықтаудың, өзін-өзі жүзеге асырудың қол жеткізілген деңгейінің көрсеткіші; басқа адамдармен күнделікті

өзара іс-қимылда, этномәдени диалогта; толеранттылық (әр түрлі мәдениеттерді, өзін-өзі көрсету формаларын және адам даралығының көрінісі тәсілдерін құрметтеуге және қабылдауға негізделген жеке тұлғаның сапасы, эмпатияның көрінісі).

Негізгі бөлім. Көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру процесінің дамудың әрбір жас ерекшелік кезеңдерінде өзіндік ерекшелігі болады және этномәдени түсініктер, этникалық бірегейлік, этномәдени хабардарлық, этномәдени ұстаным, толеранттылықтың кезең-кезеңімен қалыптасуын білдіреді.

Көп ұлтты білім беру кеңістігі жағдайында көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың құндылық бағдары мінез-құлық стандарттары, адам өмірінің бағдары болып табылатын адамгершілік құндылықтар болып табылады, олар адамдардың қарым-қатынасын басқарады, бағыттайды, реттейді. Моральдық құндылықтар осы қоғамда қабылданған іс-қимыл әдістерінің және осындай іс-әрекеттерге деген көзқарастың бүкіл негізін жинақтайды және сол арқылы қоғамның маңызды ресурсы болып табылады, әлеуметтік қатынастар мен қатынастардың құрылымын нығайтатын тұрақтандырғыш рөлін атқарады [4].

Бүгінгі таңда ұлттық құндылықтарға негізделген оқушыларды адамгершілік тәрбиелеу – бұл өмірдің талабы, қоғамның қажеттілігі. Ал ұлттық мәдени құндылық деген не? Бұл әр ұлтқа тән әдет-ғұрып, салт-дәстүр, яғни, ғасырлар бойы жинақталған рухани және адамгершілік құндылықтар [5].

Оқушылардың құндылық көзқарастарын жеке тұлға ретінде түсінуі және қабылдауы үшін білім мазмұнын семантикалық аксиологиялық қанықтыру қажет. Қарастырылып отырған процестің негізі моральдық құндылықтар болып табылады. Оқушылар арасында құндылық бағдарларын қалыптастырудың басым объектілері-адамзат пен адам, табиғат пен өмір, еңбек пен білім, Отан мен отбасы. Жалпы білім беру мазмұнының аксиологиялық қанықтылығы мектеп оқушыларында жалпы білім берудің мемлекеттік білім беру стандартында белгіленген базалық ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл ретте білім беру процесін құндылықтық таңдаудың әртүрлі модельдерімен қанықтыру, оқушыларды басқалардың игілігі үшін қызметке тарту және оған қатысудың риясыз уәждерін дамыту, әлемге құндылық қатынастарының өзіндік жүйесін рефлексия және ұғыну қабілетін дамыту талап етіледі. Екінші шарт өңірдің көпэтникалық білім беру кеңістігінің этномәдени әлеуетін пайдалануды болжайды, бұл көпмәдениетті тұлғаның этномәдени бірегейлігін барабар қалыптастыруды қамтамасыз етуге және оның басқа ұлт өкілдеріне оң, толерантты көзқарасын қалыптастыруға, қарым-қатынас пен ынтымақтастық тәжірибесі, өзінің және басқа да жақын тұратын халықтардың мәдениетін меңгеру жағдайында әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті дамытуға мүмкіндік береді [6].

Нақты көп ұлтты білім беру кеңістігінде адамның адамгершілік құндылықтарды игеру процесі еркін дамуда жүзеге асырылады және құндылықты түсіну қабілетінен оны ішкі қабылдауға, содан кейін оны шоғырландыру мүмкіндігіне және қызмет пен мінез-құлық үшін маңызды құндылық бағдарларын өзектендіруге ауысады. Заманауи идеяларға сәйкес адамгершілік құндылықтар жүйесі: жеке құндылықтар (денсаулық, бостандық, тәуелсіздік) және әлеуметтік сипаттағы құндылықтар (отбасы, отансүйгіштік, достық, азаматтық, адамгершілік, адалдық, толеранттылық, жауапкершілік, даналық, табиғатпен бірлік және т.б.). Соңғысы, бір жағынан, белгілі бір этникалық мәдениеттің контекстіне «енуді», адамның этникалық – мәдени тәжірибе алуы арқылы этномәдени құндылықтарды игеруді, екінші жағынан, әлемдік мәдениет контекстінде өмір сүру, перспектива сезімі, қазіргі қоғамның мәдени контекстіндегі өмір проблемаларына әртүрлі көзқарастарды көрсету үшін қажетті рефлексия деңгейіне ие болуды қамтамасыз етеді.

Бұл құндылықтар адамға жеке тұлға ретінде еркін дамуға, өзін-өзі анықтауға, әлеуметтік өзгерістер ағымында өмір жолын құруға мүмкіндік береді. Адамгершілік

құндылықтарды иемдену және оларды үнемі байыту мүмкіндігін тану негізінде жеке тұлға құндылық бағдарларын – материалдық және рухани құндылықтарға селективті қатынасты, оның мінез-құлқында көрсетілген көзқарастар, сенімдер, қалаулар жүйесін қалыптастырады.

Көп ұлтты білім беру ортасы жағдайында адамгершілік құндылықтарды игеру процесінде келесі басымдықтарды ескере отырып, тұлғаның құндылық бағдарлары қалыптасады:

– өмір сүру ортасының жай-күйін, оның ресурстарын бағалау, табиғи байлықтарды ұтымды пайдалану, болашақ ұрпаққа «беру» үшін адамның оларға әсер ету нәтижелерін болжау кезінде тұратын аумақты (туған өлкені) сақтауға бағдарлау;

– өз денсаулығын, отбасы мүшелерінің, жақын және алыс туыстарының денсаулығын сақтауға бағдарлау, өйткені сау популяциялар кез-келген этностың толыққанды өмір сүруінің кепілі болып табылады;

– этникалық қоғамдастықта және одан тыс жерлерде әр адамның өзін-өзі анықтауы үшін гүлденген өмір мен қызметпен байланысты отбасы мүшелеріне, басқа қоғамдарға қамқорлық жасауға бағдарлау;

– этносты біріктіру және оның басқа адамдарға қатысты ерекшеліктерін көрсету үшін тіл, әдебиет, сенім, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың бірлігі негізінде адамдар арасындағы белгілі бір байланыс ретінде рухани жақындықты сақтауға бағдарлау;

– уақыт сынынан өткен және этникалық қоғамдастықтың барлық мүшелері міндетті түрде орындауға ұйғарылған сезіну мен іс – әрекеттің нормаларын немесе стандартталған тәсілдерін сақтауға бағдарлану;

– этностың толыққанды өмір сүруі үшін әлеуметтік маңызы бар істерді-балаларға, науқастарға күтім жасау, аға ұрпаққа қамқорлық жасау, өндіріс құралдарын, тұрмыстық және тамақ өнімдерін өндіру, ғылымды, техниканы, технологияларды, өнер мен дінді, тіл мен әдебиетті дамыту үшін әлеуметтік маңызы бар істерді орындауға бағдарлану [7].

Көп мәдениетті тұлғаны қалыптастыру білім беру жүйесінде субъектілер арасындағы қатынастар жүйесін құруды қамтиды. Бүгінгі таңда бұл проблема көп ұлтты білім беру кеңістігінде тұлғаның қалыптасуы мен дамуының модельдерін жасау мен енгізуге қатысты зерттеулерде көрініс тауып жүр.

AP095611743 «Қазіргі педагогикалық білім беру контекстінде жеке тұлғаның даму факторы ретінде толеранттылықтың ғылыми-теориялық негіздері» атты грантын іске асыру шеңберінде көпэтностық білім беру кеңістігі жағдайында адамгершілік құндылықтарды қолдану негізінде көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру моделі әзірленді. Модельдің әдіснамалық компоненті келесі идеяларға негізделген: адамның тұлға ретінде дамуының әлеуметтік шарттылығы; мәдениет әлемінің танымы; этностардың толыққанды өмір сүруі мен дамуы; постиндустриалды қоғамның адам тұлғасын қалыптастыру; мәдениеттердің, әртүрлі халықтардың мәдени дәстүрлерінің құндылығы, өзіндік ерекшелігі туралы ілім, көпұлтты ұжым мен қоғам өмірінің барлық аспектілерін жетілдіру мақсатында ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ұлтаралық қатынастардың адамгершілік мәдениеті негізінде қоғамдық сананы қалыптастырудың басымдығы.

Әдіснамасы. Зерттеуде Түркістан қаласының №23, №24 жалпы білім беретін мектептеріндегі тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың деректері пайдаланылды. Енгізілген бақылау әдістері қолданылды, әдебиет пен нормативтік-құқықтық құжаттарды пәнаралық талдау, оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесі процесінің тиімділігін диагностикалау.

Зерттеудің жалпы әдіснамасы ретінде біз аксиологиялық және гуманистік тәсілдерді қарастырамыз, оған сәйкес адам әлеуметтік даму мен білім беру процесінің ең жоғары құндылығы және мақсаты болып табылады; адамның мәдениетпен объективті байланысын құндылықтар жүйесі ретінде анықтайтын мәдени тәсіл; жеке тұлғаға бағдарлауды мақсат, субъект, нәтиже және оның қалыптасу процесінің тиімділігінің ба-

сты өлшемі ретінде бекітетін жеке көзқарас; көп мәдениетті тұлғаны тұтас және жүйелі түсінуді және оның көпэтносты білім беру кеңістігі жағдайында қалыптасу процесін мақсатынан нәтижеге дейінгі жүйе ретінде қарастыруды көздейтін жүйелі іс-әрекет тәсілі.

Зерттеу өзгергіштік, полилигвизм және күрделілік қағидаттарына негізделген. Көпэтносты білім беру кеңістігі жағдайында көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру негізі ретінде адамгершілік құндылықтарды қолданудың теориялық негіздері тұлғаға бағытталған білім беру теориялары, субъект-субъектілік қатынастар, жеке тәрбиенің аксиологиялық тұжырымдамасы болып табылады. Модель құрылымы мақсатты, мазмұнды, ұйымдастырушылық-процедуралық, диагностикалық және тиімді компоненттермен ұсынылған.

Жобаны іске асыру шеңберінде көпэтникалық өңірдің білім беру кеңістігі жағдайында көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың негізі ретінде адамгершілік құндылықтарды қолдану моделінің тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ететін педагогикалық жағдайлар анықталды және сыналды. Мұндай шарттарға: жалпы білім беру мазмұнының аксиологиялық қанықтылығы; өңірдің көпэтникалық білім беру кеңістігінің этномәдени әлеуетін пайдалану; көпэтникалық білім беру кеңістігі жағдайында көпмәдениетті тұлғаның қалыптасуын педагогикалық сүйемелдеу жатады. Бірінші педагогикалық шарт-жалпы білім беру мазмұнын аксиологиялық қанықтыру.

Көпэтникалық білім беру кеңістігінің этномәдени әлеуетін пайдалану мәдениетаралық өзара іс-қимыл процесінде көпмәдениетті тұлға бетпе-бет келетін өмірлік жағдайлар мен қайшылықтарды, проблемаларды, мәселелерді, жанжалдарды еңсеру және кеңейтуден тұрады. Халықтардың этникалық мәдениетінде (фольклор, философиялық ойлар, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар) көрініс тапқан адамдардың адамгершілік өмірі мазмұнының сәйкессіздігін білім беру процесінің негізгі мазмұнды объектісі ретінде қарастырған жөн.

Исламтанулық зерттеулер конфессияаралық және конфессияішілік қатынастар құру үшін де басымдыққа ие болуда, Ислам философиялық мұрасы қайта жаңғыртылуда, мәтіндер зерделенуде. Осы саладағы танымал қазақстандық ғалымдар исламдық бірегейлік, исламдық дәстүр мәселелерін, ханафиттік мазхабтың толерантты исламдық сананы қалыптастырудағы рөлін зерттейді Ғылыми нәтижелер іс жүзінде тексерілген, олардың көпшілігі әлеуметтанулық зерттеу, аналитикалық әлеуметтанулық түсіндіру және халықаралық тәжірибені зерттеу нәтижесінде алынған. Сонымен, мысалы, 2018-2020 жылдары саясаттану ғылымдарының докторы, профессор А.Х. Бижанов және философия ғылымдарының докторы, профессор С.Е. Нұрмұратова «Қоғамдық сананы жаңғырту міндеттері аясында қазақстандық бірегейлікті қалыптастыру» ғылыми бағдарламасы гуманитарлық ғылымдағы серпінді жоба болып табылады, өйткені оның теориялық және практикалық нәтижелері азаматтық 99 басымдықтың философиялық ангажементі үшін интегралды және инновациялық болып табылады [8].

Нәтижелер мен пікірталас. Көпэтникалық білім беру кеңістігінің этномәдени әлеуеті жеке тұлғаға тәрбиелік ықпал етуге мүмкіндік беретін құралдардың (құндылықтық, мазмұндық, әдістемелік) жиынтығын білдіреді. Құндылық-педагогикалық құралдар адам мен адамзат қоғамдастығының рухани құндылықтары, адамның адамгершілігі, оның моральдық қасиеттері, қарым-қатынасы мен мінез-құлқы, адамдардың қарым-қатынасы және олардың арасындағы қатынастар туралы идеяларға енеді. Мазмұнды педагогикалық құралдар білімді адамның құндылығы мен танымдық қызметі ретінде түсіндіруде, адамды тәрбиелеу мен оқытудың мақсаттары мен мазмұнына қатысты ұсынымдарда ұсынылған. Көпэтникалық білім беру кеңістігінің этномәдени әлеуетінің әдістемелік компоненттері көпмәдениетті

тұлғаны тәрбиелеу және оқыту бойынша ұсынымдардан тұрады. Үшінші шарт – көпэтносты білім беру кеңістігі жағдайында көпмәдениетті тұлғаның қалыптасуын педагогикалық сүйемелдеу. Көпэтникалық білім беру кеңістігі жағдайында көпмәдениетті тұлғаның қалыптасуын педагогикалық сүйемелдеу дегеніміз – бірбірімен және қоғаммен өзара әрекеттесуге қатысатын адамдардың қарым-қатынасын үйлестіру мақсатында көпэтникалық қоғам жағдайында мұғалім мен оқушының циклдік тікелей және жанама өзара әрекеті [9].

Бұл жағдайда сүйемелдеуді субъектіге дамудың бағдарлы өрісін қалыптастыруға көмектесу ретінде түсіндіруге болады, ол өзі жауапты болатын іс-әрекеттер үшін жауап береді. Бұл жағдайда педагогикалық қолдаудың міндеттері:

– мектеп оқушыларының этникалық топтар, олардың тарихы мен мәдениеті, этникалық мәдениеттің даму факторлары мен шарттары, этникалық топтар мен мәдениеттердің өзара байланысы, этникалық мәдениеттің орыс және әлемдік мәдениетке әсері, жеке тұлғаның әлеуметтік-мәдени тәжірибесін қалыптастырудағы этникалық мәдениеттің рөлі туралы білімдерін қалыптастыру;

– оқушылардың этномәдени ерекшеліктерін диагностикалау;

– балаға тұлғаның этномәдени даралығын дамытудың өзекті міндеттерін шешуге көмектесу (жәрдемдесу);

– оқушылардың кең әлеуметтік-конфессиялық және этносаралық байланыстарын жандандыру, олардың өзара түсіністік пен өзара сыйластық дағдыларын дамыту;

– этносаралық және мәдениетаралық өзара іс-қимыл проблемаларын алдын алу, этнотолерантты мінез-құлықты қалыптастыру;

– мәдениетаралық өзара іс-қимылды оңтайландыру мақсатында оқушыларды, педагогтарды, ата-аналарды белсенді этномәдени шығармашылық қызметке қосу;

– көп мәдениетті тұлғаны қалыптастыру процесінде білім беру процесі субъектілерінің өзара іс-қимылын оңтайландыру [10].

Студенттердің мәдениаралық қарым-қатынас дағдыларын оқыту және жетілдіру белгілі бір дәрежеде университеттердің қазіргі экономикалық жағдайларға бейімделу дәрежесін және қоғамның таланттарға деген қажеттіліктерін жақсы қанағаттандыратындығын көрсетеді, бұл колледждер мен университеттердің күшін өлшеу үшін маңызды көрсеткіштердің бірі болып табылады [11].

Осылайша, адамгершілік құндылықтар жүйесі жеке тұлғаны теріс факторлардың әсеріне қарсы тұруға, жоғары адамгершілік тұлғааралық қатынастарды құруға, көп этникалық кеңістіктегі өнімді өзара әрекеттесу жолдарын анықтауға мүмкіндік береді.

Қорытынды. Сонымен, біз қарастырып отырған толеранттылық мәселесін де адамзат қоғамы эволюциясындағы аксиологиялық құндылық ретінде тұжырымдаймыз. Ол бүгінгі таңда маңызды әрі тәрбиелік мәні зор тақырып екені сөзсіз. Оның маңыздылығын сараласақ, жалпы адамзат бойында төзімділікті қалыптастыру, төзімділікті қоғам өмірінің барлық саласында қолдану, діни төзімділікті, сонымен қатар жат пиғылды түрлі бағыттар мен олардың өкілдерінің психологиялық тұрғыдағы төзімсіздіктерін ұғыну, әлемдік діндердің өзара ынтымақтастығы мен келісімін бағдарлау, гендерлік төзімділік мәселелерінің ауанын түйсіну, ер мен әйел арасындағы өзара теңдік пен сыйластықтың қазіргі таңдағы көріністерін саралау, ұлттық әдет-ғұрып тұрғысынан қарастыру, ұлттық және нәсілдік толеранттылықтың саяси-әлеуметтік негіздерін басшылыққа алу, саяси төзімділік пен мемлекетаралық қатынастардағы төзімділіктің өзіндік ерекшеліктерін түйсіну және жүзеге асыру [12].

Білім беру ұйымының көпмәдениетті социумындағы бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік тәрбие беру процесінің табыстылығы педагогикалық жағдайлардың кешенін қамтамасыз етеді:

– Қазақстан халықтарының тарихи мұрасын, отбасылық дәстүрлерді рухани-

адамгершілік құндылықтар жүйесінде тұлғаның өзін-өзі анықтауына ықпал ететін тиімді құрал ретінде пайдалану;

– білім беру бағдарламаларын рухани-адамгершілік мазмұнмен байыту;

– рухани-адамгершілік құндылықтарды меңгеру мен қабылдау мақсатындағы ситуациялық тапсырмаларды шешу;

– оқу-тәрбие үдерісінде өзіне және басқаларға деген қарым-қатынасты түйсіну және оны қамтамасыз ету үшін тұлғаның рухани-адамгершілік белсенділік қасиеттерін арттыруға бағытталған әдістерді қолдану;

– көпмәдениетті, көпұлтты қоғамда рухани-адамгершілік мінез-құлықты қалыптастыратын дамытушы білім беру ортасын ұйымдастыру: «біздің бастауларымыз» бағдарламасы бойынша түрлі сабақтар өткізу, қала немесе өңірлерге экскурсиялар ұйымдастыру, жобалар жасау секілді т.б. түрлі бағытта ұйымдастырылатын іс-шаралар, байқаулар мен фестивальдарға қатысу;

– нақты өлшемдерді, рухани-адамгершілік тәрбиенің қалыптасу көрсеткіштері мен деңгейлерін пайдалану негізінде қызмет нәтижелерінің мониторингі.

Екі мектептің базасындағы тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың басты практикалық нәтижесі оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің қалыптасуы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Назарбаев Н. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері: Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2018.

[2] Гукаленко О.В. Поликультурное образование – новая педагогическая парадигма: Понятийный аппарат педагогики и образования //Коллективная монография. – Екатеринбург: УМЦ УПИ, 2019.

[3] Гукаленко О.В. Поликультурное образование как педагогическая парадигма и социокультурная практика: Монография. – М.: ИИДСиВ РАО, 2019.

[4] Чининов И.В. Рец. на: John W. Traphagan. Science, Culture and the Search for Life on Other Worlds. Cham. Springer, 2016. 161 P. /Ethnographic review. – 2019. – № 6. DOI: 10.31857/S086954150007777-4.

[5] Kuzdeubayeva A.B., Zhakaeva S.A., Sopbekov S.O. Some pedagogical aspects of education of the individual with the instilling of national values into spiritual and moral values //Ясауи университетінің хабаршысы. – 2021. – № 4 (121). – 105–117 бб.

[6] Turgunov Y., Abdimomynov Y.B., Smanov B., Shakhanova R., Naimanbaev A., Kenan Koch. The Problem of Elimination of Illiteracy By Writing Textbooks In The Steppe. Esta revista fue editada en formato digital por el personal de la Oficina de Publicaciones Científicas de la Facultad Experimental de Ciencias, Universidad del Zulia. Maracaibo – Venezuela. Opción, Año 35, No. 88 (2019): Page 543-566. ISSN 1012-1587/ISSNe: 2477-9385.

[7] Приходько В.Е. Формирование личности в младшем школьном возрасте: Монография /В.Е. Приходько. – М.: Перо, 2019. – 153 с.

[8] Журинов М.Ж. Қоғамдық сананы жаңғырту міндеттері аясындағы қазақстандық бірегейлікті қалыптастыру: 2 кітап. – Алматы: ИФПР КН МОН РК, 2019. – 460 б.

[9] Abdimomynov Y., Abdikadyrova T., Smanov B., Sarsembaeva M., Shormakova S. Problems of Humanism in M. Auezov's. Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems, Vol. 11, No. 5, 2019. Received: 1М.Ж8 Mar 2019/Accepted: 17 Apr 2019. Page 401-408.

[10] Серикова Л.А. Модель формирования поликультурной личности в образовательном пространстве полиэтнического региона /Л.АСерикова, С.Н. Горшенина //Педагогическое образование: традиции и инновации: Сб. науч. статей /отв. ред. Т.Н.Петрова; Чуваш. гос. пед. ун-т. – Чебоксары, 2018. – С.193-198.

[11] Cao Ran, L.Sarsenbayeva The importance ofcultivation of cross-cultural communication skills of students in the context of multiculturalism //Pedagogy-Psychology of KazNPU. – 2021. – № 3(48). – P.99-104.

[12] Абдрасилов Т.Қ., Тулеев М.Т. Толеранттылық түсінігі //Молодой ученый. – 2018. – № 5.1 (191.1).

References

[1] Nazarbaev N. Tortinshi onerkasiptik revolyuciya zhagdajyndagy damudyn zhana mumkindikteri: Kazakstan halkyna Zholdauy. – Astana, 2018.

[2] Gukalenko O.V. Polikul'turnoe obrazovanie – novaya pedagogicheskaya paradigma: Ponyatijnyj apparat pedagogiki i obrazovaniya //Kollektivnaya monografiya. – Ekaterinburg: UMC UPI, 2019.

[3] Gukalenko O.V. Polikul'turnoe obrazovanie kak pedagogicheskaya paradigma i sociokul'turnaya praktika: Monografiya. – M.: IIDSiV RAO, 2019.

[4] Chininov I.V. Rec. na: John W. Traphagan. Science, Culture and the Search for Life on Other Worlds. Cham. Springer, 2016. 161 P. /Ethnographic review. – 2019. – № 6. DOI: 10.31857/S086954150007777-4.

[5] Kuzdeubayeva A.B., Zhakaeva S.A., Sopbekov S.O. Some pedagogical aspects of education of the individual with the instilling of national values into spiritual and moral values //Yasaui universitetinің habarshysy. – 2021. – № 4 (121). – 105–117 bb.

[6] Turgunov Y., Abdimomynov Y.B., Smanov B., Shakhanova R., Naimanbaev A., Kenan Koch. The Problem of Elimination of Illiteracy By Writing Textbooks In The Steppe. Esta revista fue editada en formato digital por el personal de la Oficina de Publicaciones Científicas de la Facultad Experimental de Ciencias, Universidad del Zulia. Maracaibo – Venezuela. Opción, Año 35, No. 88 (2019): Page 543-566. ISSN 1012-1587/ ISSNe: 2477-9385.

[7] Prihod'ko V.E. Formirovanie lichnosti v mladshem shkol'nom vozraste: Monografiya /V.E. Prihod'ko. – M.: Pero, 2019. – 153 s.

[8] Zhurinov M.Zh. Kogamdyk sanany zhangyrtu mindetteri ayasyndagy kazakstandyk biregejlikti kalyptastyru: 2 kitap. – Almaty: IFPR KN MON RK, 2019. – 460 b.

[9] Abdimomynov Y., Abdikadyrova T., Smanov B., Sarsembaeva M., Shormakova S. Problems of Humanism in M. Auezov's. Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems, Vol. 11, No. 5, 2019. Received: 1M.ZH8 Mar 2019/Accepted: 17 Apr 2019. Page 401-408.

[10] Serikova L.A. Model' formirovaniya polikul'turnoj lichnosti v obrazovatel'nom prostranstve polietnicheskogo regiona /L.ASerikova, S.N. Gorshenina //Pedagogicheskoe obrazovanie: tradicii i innovacii: Sb. nauch. statej /otv. red. T.N.Petrova; CHuvash. gos. ped. un-t. – Cheboksary, 2018. – S.193-198.

[11] Cao Ran, L.Sarsenbayeva The importance ofcultivation of cross-cultural communication skills of students in the context of multiculturalism //Pedagogy-Psychology of KazNPU. – 2021. – № 3(48). – P.99-104.

[12] Abdrasilov T.K., Tuleev M.T. Toleranttylyk tusinigi //Molodoj uchenyj. – 2018. – № 5.1 (191.1).

Нравственные ценности как основа формирования поликультурной личности

А.Б. Куздеубаева[1], Т.К. Мустапаева[1], А.Ж. Тобагабылова[1]
[1]Международный казахско-турецкий университет
имени Ходжи Ахмеда Ясави
(Казахстан, Туркестан)

Аннотация

В статье нравственные ценности рассматриваются как основы, определяющие эффективные методы в формировании поликультурной личности. Также рассматриваются педагогические условия реализации модели формирования поликультурной личности в условиях полиэтнического образовательного пространства на основе нравственных ценностей, обосновывается актуальность вопросов духовно-нравственного воспитания в современной школе. Целью исследования является выявление социально-педагогических условий духовно-нравственного воспитания современных обучающихся с учетом специфики поликультурной образовательной среды. На основе междисциплинарного анализа трудов отечественных ученых по данной проблематике рассмотрено содержание понятий таких как «духовно-нравственное воспитание», «образовательная среда», «поликультурная среда», «региональная культурно-образовательная среда». Авторами классифицированы структурные компоненты, определены показатели, а также

описаны уровни формирования у учащихся духовно-нравственной воспитанности. Единство казахстанского общества определяется общими для разных поколений традициями и духовно-нравственными ценностями. Образование является одним из основных показателей развития общества.

Ключевые слова: поликультурная личность; многонациональное образовательное пространство; нравственные ценности; духовно-нравственное воспитание; поликультурная среда; формирование.

Moral values as the basis for the formation of a multicultural personality

A. Kuzdeubayeva[1], T. Mustapaeva[1], A. Tobagabylova[1]
[1]Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University
(Kazakhstan, Turkestan)

Abstract

In the article, moral values are considered as the foundations that determine effective methods in the formation of a multicultural personality. The pedagogical conditions for the implementation of the model of the formation of a multicultural personality in a multiethnic educational space based on moral values are also considered, the relevance of the issues of spiritual and moral education in a modern school is substantiated. The purpose of the study is to identify the socio-pedagogical conditions of spiritual and moral education of modern students, taking into account the specifics of the multicultural educational environment. Based on the interdisciplinary analysis of the works of domestic scientists on this issue, the content of concepts such as “spiritual and moral education”, “educational environment”, “multicultural environment”, “regional cultural and educational environment” is considered. The authors classified the structural components, determined the indicators, and also described the levels of formation of students’ spiritual and moral education. The unity of Kazakhstan’s society is determined by traditions and spiritual and moral values common to different generations. Education is one of the main indicators of the development of society.

Keywords: multicultural personality; multinational educational space; moral values; spiritual and moral education; multicultural environment; forming.

Редакцияға қабылданды: 27.09.2021

МРНТИ 14.29.25 *https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.30*

А.Б.ДАРКЕМБАЕВА[1], Л.А.БУТАБАЕВА[1],

[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)
e-mail: muza4740@mail.ru, Butabaeva_laura@mail.ru,

ХАЛЫҚ МУЗЫКАСЫ АРҚЫЛЫ НАШАР КӨРЕТІН ОҚУШЫЛАРДЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада көру қабілеті зақымдалған, оның ішінде нашар көретін оқушылардың адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудағы халық музыкасының алатын орны мен тәрбиелік маңыздылығы талқыланады. Мақаланың мақсаты – оқушылардың бойында адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруда халық музыкасын қолданудың маңыздылығын көрсетіп, оны оқыту және тәрбиелеу үрдісінде қолданудың жолдарын анықтау. Зерттеушілердің пікірлерінің негізінде нашар көретін бастауыш сынып

оқушыларының бойында адамгершілік құндылықтарды қалыптастырып, дамыту бойынша ұсыныстар беріледі. Мақаланың практикалық бөлімінде оқушылардың халық музыкасына деген қызығушылықтарын анықтау мақсатында жүргізілген сауалнаманың нәтижелері ұсынылған. Сауалнаманың нәтижесі халық музыкасын оқу-тәрбие үрдісінде қолдануға байланысты ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді. Сауалнамаға сәйкес оқушылар заманауи музыкаға қарағанда халық музыкасына деген қызығушылықтарының әлдеқайда төмен екендігін байқатты. Авторлар нағыз патриот, өз халқының ұлттық музыкасын, рухани мұраларын бойына сіңіріп өскен ұрпақ тәрбиелеп шығу үшін халық музыкасын адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруда қолданудың маңыздылығына басты назар аудару қажеттігін айтады. Демек, халық музыкасының адамгершілік құндылықтарды қалыптастырудағы тәлім-тәрбиелік, тағылымдық маңыздылығы ашылып, оны нашар көретін оқушылардың оқу-тәрбие үрдісіне ендірудің маңыздылығын анықтасақ, ертеңгі ұрпағымыз ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген адамгершілігі мол, патриот азамат болып өсері анық.

Түйін сөздер: халық музыкасы; адамгершілік тәрбие; адамгершілік құндылық; нашар көретін оқушылар; ерекше білімді қажет ететін балалар.

Кіріспе. Заман талабына сай білім және ғылым, мәдениетті әлемдік деңгейге көтеру дәуірінде әрбір мемлекет өзінің мәдени-рухани байлықтарын көзінің қарашығындай сақтай отырып, оны оқу-тәрбие үрдісінде қолдану арқылы ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген жас ұрпақты тәрбиелеуі маңызды мәселелердің бірі. «Мәдени мұра» [1], «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» [2], «Мәңгілік ел» [3] бағдарламасында да ұлттық мәдениетімізді ұлықтап, ұрпағымызға аманат етіп қалдыру басты мақсат екендігі айтылған. Болашақ ұрпақты тәрбиелеуде ұлттық мәдени мұрамыз, оның ішінде «халық музыкасының» мүмкіндігі мол екендігін ашып көрсетті. Осыған орай қазіргі уақытта осы мәдени-рухани мұраларымызды пайдаланудың білімділік, тәрбиелік маңыздылығы арта түсуде. Оны Білім туралы заң [4], Қазақстан Республикасындағы (ҚР) гуманитарлық білім беру [5], ҚР-да тарихи сана қалыптастыру [6], ҚР этникалық-мәдени білім беру тұжырымдамасы [7] сияқты мемлекеттік құжаттардан байқауымызға болады. Халық музыкасының үлгілерін білім мен тәрбие беруде қолдану тарихтың терең тамырынан бастау алған.

Жеке тұлғаны жан-жақты қалыптастыруды көздеген білім беру жүйесіне қойылатын талаптардың бірі – оқушының адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда елеулі ықпал жасайтын білім мазмұнын жетілдіру немесе оны жақсартуға ықпал ететін факторларды анықтау. Адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру жас ұрпаққа адамгершілік тәрбие беруден басталады. Адамгершілікке тәрбиелеу қалыпты және ерекше білімді қажет ететін тұлғаның жеке тұлғасын қалыптастыру және дамытудың басты құралы болып табылады, ол оның отбасына, қоршаған әлеуметтік және еңбек ортасына, өз міндеттері мен көзқарасын қалыптастыруды мақсат етеді. Ерекше білімді қажет ететін балалар барлық елдердің қоғамында бар. Көру қабілеті зақымдалған, оның ішінде нашар көретін оқушылар елімізде арнайы мектептерде және жалпы білім беретін мектептерде білім алады. Бұл балаларға білім берудегі ерекшелік – білім беру, дамыту, тәрбиелеумен қатар түзету жұмыстарын жүргізе отырып, қалдық көру қабілеттерін сақтау. Көру қабілеті зақымдалған балаларға оқу үрдісін қабылдау және таным қабілеттерінің қалыптасуы да айтарлықтай қиындық тудырады. Себебі, көру арқылы біз айналадағы ақпараттың 80 пайызын қабылдаймыз, қалған танып білуді біз сезім мүшелері (есту, мұрын, сипап сезу, дәм сезу) арқылы қабылдайды екенбіз. Осыған байланысты көру қабілеті зақымдалған балалардың адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру мен дамытуда оқытушы-педагогтардың көмегі өте зор. Көру қабілеті зақымдалған балаларға арналған арнайы қазақша оқу құралдарының жетіспеушілігі арнайы мектептердегі қазақ сыныптарының жеткіліксіз деңгейде ашылуына өз әсерін тигізіп отырғандығын

көрсетеді. Бұдан біз оқушылардың бойына рухани-мәдени байлықтарымыз, ұлттық ерекшеліктеріміз арқылы адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудың мүмкіндігі аз екендігін байқаймыз.

Дегенмен нашар көретін оқушылардың адамгершілік құндылықтарын халық музыкасы арқылы қалыптастыру мәселесі қарастырылмаған. Осыны ескере отырып, нашар көретін балалардың жалпы білім беру бағдарламасында халық музыкасын қолдану арқылы оқушылардың адамгершілік құндылықтарын ұлттық негізде қалыптастыруға ықпал ету мәселесі көтеріліп отыр. **Жұмыстың мақсаты –** халық музыкасы, адамгершілік құндылық ұғымдарына жалпы сипаттама жасап, зерттеген ғалымдардың ой-пікірлері мен ұсыныстарына сүйене отырып, халық музыкасының тәрбиелік, тағылымдық мазмұнын ашып, сонымен қатар нашар көретін оқушылардың адамгершілік құндылықтарын халық музыкасы негізінде қалыптастырудың маңыздылығын қарастырады.

Әдеби шолу. Халық музыкасы ұлттық бірегейлікті сақтау мен дамытудың негізгі факторы болып табылады, ұлттық мәдениеттің дамуына ықпал етеді, оны әр адамның меншігіне айналдырады, жеке тұлғаны өз халқының ерекше дәстүрлерін жалғастырушы ретінде қалыптастырады. Қазіргі заманғы оқыту мен тәрбиелеудің міндеттерінің бірі - бұл балаларды ғасырлар бойы әр халықтың иелігіндегі байлықпен таныстыру. Тек өзімізге ғана тән ұлттық құндылықтарымызды игере отырып, басқа кезеңдер мен халқымыздың көзқарастарын түсінуімізге болады. Осыған орай, адамгершілікті, руханилықты тәрбиелеу үрдісі сол халықтың музыкасы негізінде жүргізілуі керек. Бүгінгі бала – ертеңгі еліміздің болашағы. Болашақ ұрпағымызға халық музыкасының үлгілерін қолдана отырып білім беру мен мәдени тұрғыда дамыта отырып тәрбиелеу қоғамның кез келген тұлғасының міндеті.

Әр халықтың бір-бірінен ерекшелігі – ұлттық музыкасында. Біздің халық музыкамыз – фольклорлық мұраларымыздың ерекше маңызды саласы болып табылады. Тарихқа көз жүгіртер болсақ ол – көне дәуірден осы уақытқа дейіінгі аралықты қамтиды. Орхан-Енисей жазбасы, Қорқыттың мұрасы, түркі тайпалары туралы мәліметтерден музыкалық мәдениетімізді байқамауға болмайды. Сонымен қатар «Музыканың ұлы кітабын» жазған әл-Фараби, Ибн-Сина, Дәруіш Әли сияқты данышпан, ойшылдарымыздың музыка өнеріне қатысты зерттеу еңбектері әлі де ғылыми мәнін жоймаған мұра.

Қазақ халқының бізге жеткен мәдени, рухани, музыкалық мәдениеті бір жағынан өте құндылығымен ерекшеленсе, екінші жағынан өте күрделі құбылыс болып табылатындығында. Осының ішіндегі музыкалық мәдениетті зерттеу ісімен шетел, орыс және қазақ зерттеушілері мен түрлі елдің саяхатшылары айналысқан. Оның дәлелі олардың бізге жеткен құнды мәліметтері мен деректері. Осы саладағы мұндай деректерді А. Затаевич, В. Успенский, В. Беляев, А. Жұбанов, Б. Ерзакович және т.б. бастаса, бергі жылдарда С. Күзембаева, Б. Қарақұлов, С. Еламанова, А. Мұхамбетова, А. Құнанбаева, Т. Қоңыратбай сияқты ғалымдардың ғылыми еңбектерінен көре аламыз [8; 3]. Бұдан байқайтынымыз ғалым-зерттеушілердің еңбектері қазақ халқының ұлттық музыка өнерінің тарихын жинақтап, жүйелеуге ықпал етті.

Қазақ халқының рухани мұраларының бірі – фольклор. Фольклор – әр халықтың ауыз әдебиеті мен музыка өнеріне негізделген. Қазақ халқының музыкалық фольклоры салтқа байланысты және салттан тыс фольклор шығармалары болып екіге бөлінеді. Сыңсу, тойбастар, бесік жыры, жоқтау секілді салт-дәстүр шеңберінде туындаған шығармалар салтқа байланысты фольклор үлгілеріне, ал эпикалық жанр – жыр, толғау, терме, тарихи және лирикалық әндер мен халық күйлері салттан тыс фольклор түріне жатады. Фольклорлық шығармалардың, оның ішінде халық музыкасының: авторсыздығы, көпнұсқалығы, дәстүрлілігі, ауызекілігі, көркемдігі, тарихилығы, этникалық сипаты сияқты бірнеше ерекше белгілері бар. Осы ерекшеліктерінен-ақ біз халық музыкасының

бізге дейін түрлі өзгеріске ұшыраса да, өзіндік ұлттық ерекшеліктерін жоғалтпай жеткенін байқаймыз. Халық музыкасының өзі «ән» және «күй» жанры деп бөлінеді. Ерте туғаны – ән өнері. Әннің шығу тарихына (тарихи), мазмұнына (азаматтық, еңбек, лирикалық, әзіл т.б.), орындалуына (жеке, көп дауысты) байланысты түрлері көп. Осыдан байқағанымыз ән арқылы біз тарихымызды, ондағы оқиғаларды, еңбекке байланысты туындаған тұрмыс-тіршілігімізді, көңіл-күй, сүйіспеншіліктерімізді жеткізе аламыз. Ұлы Абайдың музыкалық мұрасына зер салып қарайтын болсақ, халықтың өмірін, тұрмыс-тіршілігін бейнелегенде шыр етіп дүниеге келгеннен бастап бұл дүниеден өткенде де өлеңмен бірге өмір сүретіндігімізді анық көрсетеді [9, Б.156]. Ал күй жанрына келер болсақ, күй – халқымыздың руханиболмысының, мәдениетінің, дүниетанымының мол мұрасы. Күй XIY ғасырда жеке музыкалық жанр болып қалыптасты. Ән жанры сияқты, күй жанры да орындаушылық ерекшелігіне қарай (шертпе, төкпе), шығу тарихына қарай (тарихи, арнау т.б.) бөлінеді. Күй – қазақ халқының көркем ойлау жүйесіне тән ерекше құбылыс. Күйлердің көркемдік бейнесі, әуендік сипаты, философиялық ойға терең екендігі, таным мен талғамға бай, өзіндік ерекшелігімізді айқындап тұрады. Қорытындылай келе, халық музыкасының кез келген жанрларын алып қарасақ ақыл-нақыл, өсиет арқылы адамгершілікке, адалдыққа, мейірімділікке, батырлыққа, жақсы мінез-құлықты болу арқылы тәрбиеге шақырып отырады. Сонымен қатар халқымыздың тарихын, өмір салтын, қоғамға деген көзқарасын, ой-санасының жиынтығын көрсете отырып, жоғары тәрбиелік мүмкіндіктерімен, болмыстағы көзқарасты әсерлі бейнелеуімен, оқушылардың ақыл-ой, сезімі мен танымына түрткі болудың әртүрлілігімен және көркемдік айырмашылығымен өзіне назар аудартады.

Білім беру процесі арқылы адамгершілік қасиеттер мен құндылықтарды қалыптастыру мәселесі қазіргі қоғам алдында тұрған маңызды мәселенің бірі. Педагогика саласымен қатар философия, әлеуметтік-педагогикалық салалардағы зерттеу жұмыстарында «адамгершілік», «адамгершілік құндылық» туралы зерттелген жұмыстар көп екенін байқаймыз. Басқа халықтар сияқты өз халқымыздың да даму тарихында өзіндік ерекшелігімізді көрсететін философиялық, танымдық ой-пікірлер жеткілікті. «Түркілік дәуірде өмір сүрген ғұлама, ойшылдарымыздың еңбектерін зерделегенде, барлығының басын біріктіретін ортақ мәселе адамдардың отанына, еліне, жеріне деген сүйіспеншілік сезімі мен даналық екенін байқаймыз. Яғни даналық пен сүйіспеншілік сезімі ұрпақ тәрбиесіне жол сілтейтін негізгі бағдар болып отыр»[10, Б.389], – деп айтып өткендей қазақ халқы философиясының қалыптасуы мен дамуының мифтік, тарихи-мәдени бастауына заманауи түрде сараптама жасала отырып, қазақ халқының ежелгі түркілік дәуірдегі дүниетанымдық, адамгершілік қасиеттер мен құндылықтарын өзінше бір рухани жүйе ретінде қарастырады. Бұл жүйені, адамгершілік құндылықтарды оқушылардың бойында қалыптастыра отырып дамытуды тәрбие негізінде жүзеге асырамыз.

Тәрбие дегеніміз – жеке тұлғаны қоғамдық өмірге дайындауды мақсат ете отырып, оқушыларға халқымыздың тарихи тәжірибесін беру процесі болса, тәрбие жұмысының мақсаты – жеке тұлғаны қалыптастыру. Тәрбиенің адамгершілік, эстетикалық, ақыл-ой, патриоттық, дене, еңбек тәрбиесі деген бірнеше түрлері бар. Соның ішіндегі адамгершілік тәрбиесінің баланы, жеке тұлғаны қалыптастыруда маңызы өте зор. Енді осы адамгершілік ұғымы мен адамгершілік тәрбиесіне анықтама беріп өтсек. «Адамгершілік – мінез-құлық дағдылары мен әдеттерін қалыптастыру, адамгершілік сезімдерді дамыту, моральдық сананы мақсатты бағытталған түрде қалыптастыру немесе мінез-құлық дағдылары мен әдеттерді, мінез білімдері мен моральдық қасиеттерді қалыптастыру процесі» – деп Педагогикалық энциклопедияда анықтама берілген болса [11, Б.101],

«Адамгершілік тәрбиесі дегеніміз – мақсатқа негізделген көзқарасты, сенімді, парасатты, мінез-құлық дағдылары мен әдеттерін қалыптастыруға және адамгершілік сезімді, ұлттық сананы, қарым-қатынасты дамытуға бағытталған жалпы адамзаттық тәрбиенің құрамдас бөлігі» – деп Қазақ педагогикалық энциклопедиялық сөздігінде анықтама берілген. Ал Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «адамгершілік тәрбиесі – ізгілікке, инабаттылыққа баулудың жолы» деп түсініктеме береді [11, Б.102]. Жоғарыда берілген анықтамаларға сүйене отырып, «адамгершілік тәрбиесі» деген ұғым туралы «жеке тұлғаға ықпалды тәрбиенің әсері арқылы моральдық санасын қалыптастырып, адамгершілік қасиеттері мен сезімдерін дамытудың жолы» – деп ой қорытуымызға болады.

Педагог ғалымдар А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский, Л.И. Божович, Я.А. Коменский, Д. Локк, Ж.Ж. Руссо, И.Г. Песталоцци және т.б. өз еңбектерінде адамгершілік тәрбиесіне терең мән беріп, жан-жақты қарастырған. Ж.Ж. Руссоның ойынша «тәрбие – табиғат, адам, зат деп аталатын үш фактордың ықпалы арқылы қалыптасады. Сонымен қатар ол адамгершілік және еркіндік қағидасын ұстанады. Яғни, бала өзінің іс-әрекетінде еркіндікті сезінуі тиіс деп есептейді. Оның талаптарын ол талап қойып жатқандықтан емес, өзіне қажет болып жатқандықтан орындауы керек». Яғни, бұл тәрбиенің негізгі ерекшелігі адамдармен араласу деп айтады. Я.А. Коменский «адамгершілік – тәлім-тәрбие беруде маңызды жол бағыттау, үлгі беру» десе, И.Г. Песталоцци тәрбиенің қай түрі болса да халықтың идеясына сүйену керектігін ұсынады [11, Б.105]. Жалпы адамгершілік тәрбиесі туралы сөз қозғағанда, оны төмендегідей салаларға бөліп қарастырған жөн. Олар: теориялық, практикалық және әлеуметтік сала. Ғасырлар бойы жинақталған тәжірибені жеткізу бойынша – әлеуметтік саланы, теориялық жағынан білім саласын дамытуды – теориялық қызмет саласынан, ал осы тәрбие саласы бойынша жүргізілген жұмыстың мазмұны мен мақсатқа жету жолында қолданған әдістемелерді – практикалық салада бөліп қарастырған дұрыс. Ж.Ж. Руссо мен И.Г. Песталоцци адамгершілік тәрбиесін әлеуметтік жағынан қарастыруға баса назар аударған. Американдық психолог Л. Кольберг өз зерттеу жұмысында адамгершілік пен танымдық дамудың өзара байланысын анықтап, өзінің адамгершілік даму теориясын жазды. Ғалым оқушылардың бойында адамгершілік қасиеттерді дамытудың үш деңгейін анықтап, әр деңгейлерді өз ішінде екі кезеңге бөлді [12]. Адамгершілік тәрбиесінің негізі мақсаты – оқушының жеке тұлға болып дамуы мен қалыптасуына ықпал ететін ішкі қарама-қайшылықтардан арылу, тұлғаның жан-жақты тәрбиеленуіне баса назар аудару. Адамгершілік тәрбиесін берудің осындай кең ауқымдылығы халықтың өзінің жақсы қасиеттерінен туындайды, яғни халықтың шыншылдық сезімі, әділеттілігі, қарапайымдылығы, даналығы болып табылады. Осыдан байқағанымыздай ерекше білімді қажет ететін, оның ішінде көзі нашар көретін оқушылардың адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда халық музыкасын қолданып, ұлттық құндылықтарды бойына сіңіре отырып оқытып, тәрбие берудің маңызы зор. Ол үшін ең алдымен нашар көретін оқушылардың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктеріне тоқталып кетсек.

Қазіргі уақытта білім беру саласында ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту мен тәрбиелеу көкейкесті мәселенің бірі. Ерекше білімді қажет ететін балаларды оқыту мен тәрбиелеуді арнайы педагогика саласы қарастырады. Бұл сала өз ішінде бірнеше салаға бөлінеді. Көру қабілеті зақымдалған балалардың физиологиялық, психологиялық ерекшеліктерін негізге ала отырып, білім беру, тәрбиелеу, түзету – тифлопедагогиканың негізгі қарастыратын мәселесі. Ғ.А. Абаевалардың авторлық бірлестікте шығарған [13, ББ.176-178] «Арнайы педагогика» атты оқулығында «Көру қабілеті туа біткеннен және жүре пайда болады. Көру қабілетінің бұзылулары санатына: көрмейтіндер, кейіннен көрмей қалғандар, нашар көретіндер, амблиопи-

ясы мен қылилығы бар балалар кіреді. Осындай бұзылулардың әсерінен баланың бойында кеңістікті бағдарлау, қимылдық аумағы, әлеуметтік тәжірибесі шектеліп, дүниетанымы тарылып, мінез-құлқында өзгеріс пайда болып, ол оқу мен ойын, еңбек іс-әрекетінде қиындықтар туғызады. Осындай факторлардың әсерінен балада өз-өзіне деген сенімсіздік пен пассивтілік туындайды», – деп балалардың көру қабілетінің зақымдалуына, және оның себептеріне және одан туындайтын салдарына тоқталып, анықтама беріп өтеді. Көру қабілеті зақымдалған балалардың даму үрдісі қалыпты балалар сияқты бір заңдылыққа бағынғанмен, ол балалардың психикалық және физиологиялық дамуының үйлесімді қалыптасуына бағытталған педагогикалық жұмыстың ерекшелігін назарда ұстауды талап етеді. Олар – жарықты, түсті қабылдауда, кеңістіктегі заттардың орналасуын, бағыты мен арақашықтығын, көлемі мен бедерін т.б. сипаттауда үлкен қиындық келтіріп, қимыл-қозғалыстарына кедергі келтіреді. Дегенмен, көру қабілеті зақымдалған балаларда қоршаған ортаны қабылдап, тануына байланысты есту және сезу мүшелерінің жұмысы жақсы сақталады. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы ұсынған ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім беруді ұйымдастырудың әдістемелік ұсынымдарында осы мәселелер қарастырылған. Көру қабілеті зақымдалған балалардың негізгі қабылдау талдағышы – есту қабілеті. Сол себепті қалдық көру қабілетін сақтау үшін нашар көретіндердің көзін шаршатпайтын, көруін, қабылдауын жеңілдететін ерекше жағдайлар жасала отырып білім мен тәрбие беру қажет. Ол үшін оқу тәрбие үрдісін ұйымдастырғанда қолданылатын жүйе, берілетін білім мазмұны, білім берудегі әдістемелерді дұрыс таңдау маңызды роль атқарады» - деп айтылған [14, Б.20].

Нашар көретін бастауыш сынып оқушыларына білім беру – адамгершілік, физикалық, эстетикалық, еңбек тәрбиесі, оқушылардың әлеуметтік ортаға бейімделуі, өмірлік ұстанымдарын қалыптастыруды қамтиды. Сөйлеудің және ойлаудың сақталуы, нашар көретін оқушылардың көпшілігінде компенсаторлық дамудың жеткілікті деңгейі жоғары білім деңгейін игеруге, мораль мен мінез-құлықтың негізгі нормаларын, яғни оқушылардың рухани-адамгершілік мәдениетін қалыптастыруды салыстырмалы түрде оңай игеруге мүмкіндік береді. Рухани-адамгершілік мәдениеттің бір бөлігі адамның мінез-құлқы мен қызметін реттейтін моральдық құндылықтар жүйесі. Көруінде бұзылысы бар балалардың білім беру жүйесінде адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруға ерекше мән беріледі, себебі бұл бағыт ерекше балалардың қоғамға әлеуметтік кірігуінің тиімділігін қамтамасыз етуге арналған. Арнайы педагогикада ерекше білім алуға қажетті балалардың қай санаты болса да, сол ерекшелігіне байланысты педагогикалық жүйесін анықтап, оларға адамгершілік тәрбие берудің мәселелерін қарастырған Л.С. Заркенова, Н.Н. Омарова, Б.И. Ильясовалардың еңбектерін де қарастырып өттік [15, Б.129].

Көзі нашар көретін бастауыш мектеп оқушыларында адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру ерекшеліктері көру қабілетінің бұзылуымен байланысты болады. Олар:

– нашар көретін баланың жеке басының қалыптасуының өзіндік ерекшелігіне әкелетін балалар қызметінің әр түрлі түрлерін меңгерудегі қиындықтар;

– көру қабілеті нашар баланың эмоцияларын білдірудегі қиындықтар, бұл оның рухани-адамгершілік құндылықтардың эмоционалды тәжірибесі;

– баланың әлеуметтік тәжірибесін шектеу, ол адамгершілік құндылықтарға негізделген мәселелерді бағалауда тәжірибесінің жетіспеушілігіне әкеледі.

Нашар көретін балалар моральдық құндылықтарды, нормалар мен этиканың негізгі ұғымдарын игере алады, бірақ көру анализаторының бұзылуы баладағы адамдардың мінез-құлқын бақылауды шектейді, сонымен қатар олардың әрекеттерге еліктеуіне де кері әсерін тигізеді. Яғни мұндай бұзылыс оның адамгершілік, моральдық

құндылықтарды игеру мүмкіндігін шектеп, оны тәжірибе жүзінде іске асыруда қолдану аясының тарылуына алып келеді. Моральдық құндылықтар, мораль туралы кейбір білімді жүйесіз, шашыраңқы түрде қалыптастырады. Алайда, нашар көретін балаларды оқыту мен тәрбиелеуде адамгершілік құндылықтардың қалыптасуы көру анализаторының жағдайына тәуелсіз болуы мүмкін, сол себепті оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастырғанда мұғалім сақталған анализаторларды қолдана отырып, қолайлы қызмет әдістеріне бағдарлауды, өзара іс-қимыл тәжірибесін кеңейтуді қамтамасыз етуі аса маңызды.

Заманауи арнайы педагогика мен психология ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім беру мен түзету үрдісіндегі тиімді құралдарды саралап қарастырды. Нәтижесінде музыканы қолдану көбірек нәтиже беретіндігін көрсетті. Зерттеушіғалымдар музыка өнерін эмоциялық көңіл-күйге, қабылдауға септігін тигізетін маңызды әрі тиімді құралдардың бірі екендігін айтып отыр. Ерекше білімді қажет ететін балалардың эстетикалық, адамгершілік қасиеттері мен талғамдарын қалыптастырып, дамыту - баланың практикалық қызметтегі әлеуеті болып табылатын өнердің әлеуметтік-тәрбиелік функциясын жүзеге асырудың жолы. Музыканы оқыту мен тәрбиелеудің негізгі міндеті – ерекше білім алуды қажет ететін оқушыларға түзету мен оңалтуда оңтайлы көмек көрсету. Сонымен қатар адамгершілік тұрғысынан олардың жеке қасиеттері мен өмірлік міндеттерді ұғыну, өзін қалпына келтіру үшін шығармашылық қабілеттерін дамытуына үлес қосу. Ежелгі дәуірде де адамдар жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуының барысындағы музыканың әсеріне көбірек көңіл бөлген. Қазақ халқының музыкалық өнері – халықпен бірге жасасып келе жатқан өнер түрі болса, музыка арқылы білім беру мен тәрбиелеудің тамыры ғасырдан ғасырға жалғасып келе жатқан педагогикалық тәжірибеден бастау алады [16].

Осындай жағдайларды ескере отырып көру қабілеті нашар балалардың адамгершілік құндылықтарын халық музыкасы негізінде қалыптастырудың маңызы зор екендігін байқаймыз. Жоғарыда айтып өткеніміздей, халық музыкасының (халық әндері мен күйлері) оқу-танымдық, тәрбиелік мүмкіндігі өте жоғары. Оған мысал ретінде халық әндері, терме, толғау, жыр, эпикалық шығармалар мен эпостық жырларын, сонымен қатар атақты күйшілері мен күй мұрасын айтуға әбден болады. Бұл оқушылардың халық музыкасы арқылы айналаға көз салып, әлемді тануға мүмкіндіктері мол. Халық музыкасы – тарихпен, ұлттың болмысымен, оның тұрмыс тіршілігімен т.б. байланысты туындаған музыка жанры. Халық музыкасынан біз халқымыздың рухани байлығы мен мәдениетінің өте жоғары екенін білеміз. Ал оның ішіндегі ән және күй жанрының тәлім-тәрбиелік, тағылымдық мәні өте зор. Әрбір музыкалық шығарманың мазмұнында белгілі бір мәселе жайында айтылып, талқыланады. Жоғарыда айтып өткеніміздей зерттеуші-ғалымдар, зерттеушіпедагогтардың жіктеп көрсетіп берген адамгершілік құндылықтарға байланысты ұғымдары халық музыкасының мазмұнында қарастырылуы қажет деп ойлаймыз. Қазіргі адамгершілік құндылықтардың барлығы педагогикалық құндылықтарға жатады. Заман талаптарына сай білім беру мазмұнына да көптеген өзгерістер енгізілуде. Елімізде «Интеллектуалды ұлт – 2020» ұлттық жобасы жасалып, жоба аясында болашақ ұрпақты, яғни заманауи қазақстандықтарды тәрбиелеу барысында білім беру процесін интеллектуалдандыру бойынша ой-пікірлер ұсынылады. Рухани-адамгершілік мәдениет – осы интеллектуалдандыру ресурстарының ең негізгілерінің қатарына кіреді. Осыған орай бәсекеге қабілетті, ұлттық ерекшеліктерді бойына сіңіре білген ұрпақ тәрбиелеуде ұлттық құндылықтарымыздың маңыздылығы арта түсуде [17, Б.185]. Сол себепті, адамгершілік құндылықтарды халықтық мұраларымыздан, ұлттық болмысымыздан бөліп алып қарауға болмайды. Демек, оқушылардың бойында адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру үрдісінде халқымыздың рухани, мәдени байлыққа

толы мұраларын негізгі құрал ретінде назарда ұстағанымыз дұрыс.

Зерттеу әдістері. Мақаланың негізгі зерттеу әдісі – педагогикалық, ғылыми еңбектерге талдау жасау, халық музыкасы және ондағы адамгершілік қасиеттер мен құндылықтардың тәрбиелік маңызын анықтау. Практикалық бөлімінде сауалнама арқылы оқушылардың халық музыкасына деген қызығушылықтары мен оны қаншалықты деңгейде тыңдайтындықтары анықталып, талдау жасалды. Яғни, талдау, салыстыру, сауалнама, математикалық-статистикалық әдістер қолданылады.

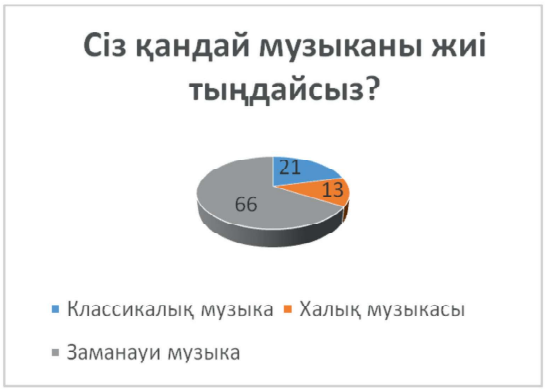
Нәтиже. Оқушылардың халық әндері мен күйлері туралы білсе де, көп қызығушылық танытып, тыңдамайтындықтарына сауалнама жасау барысында көз жеткіздік. Нашар көретін оқушылардың бойында адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруда халық музыкасын қолдану негізгі құрал болып табылады. Арнайы зерттеу барысында қалыпты көретін балалармен қатар нашар көретін бастауыш сынып оқушыларының арасында (120 респондент) сауалнамалар алынды. Сауалнамаға Алматы қаласының «Н. Островский атындағы №4 зағип және нашар көретін балаларға арналған арнайы мектеп интернаты» оқушылары және жалпы білім беретін мектеп оқушылары қатысты. Респонденттердің халық музыкасына деген көзқарасын, қызығушылық сипатын анықтау мақсатында төмендегі кестеде (1-кесте) көрсетілген сауалнама сұрақтарына жауап алынды.

1-кесте

Респонденттердің халық музыкасына деген көзқарасы мен қызығушылық сипаты

№	Сұрақ	Респондент саны	Оның ішінде	Көрсеткіші
1	Сіз қандай музыкаларды жиі тыңдайсыз?	120	Классикалық	25 (21%)
			Халық музыкасы	15 (13%)
			Заманауи музыкалар	80 (66%)
2	Сізге халық әндері мен күйлерін тыңдаған ұнай ма?	120	Ұнайды	40 (33%)
			Ұнамайды	35 (29%)
			Мүлде тыңдамаймын	45 (38%)

1-кестеде көрсетілген сауалнама нәтижесін 1-ші және 2-ші суреттегі диаграмма арқылы көрсеттік.

Сауалнама нәтижесінен көріп отырғанымыздай, жастардың халық музыкасына қарағанда заманауи музыкаларға деген қызығушылықтарының басымдығын байқадық. Демек, халық музыкасына деген жастардың қызығушылығы төмен, оны көп

тыңдамайтын себебінен жастардың бойында ең алдымен ұлттық құндылықтар, ұлттық мінез-құлық, ұлттық болмысымыз жойылып кетуі мүмкін деген мәселелер туындайды.

Қорытынды. Білім беру үрдісінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларға ерекше жағдай жасалып, олардың қабылдау деңгейіне қарай оқу-тәрбие үрдісі ыңғайлы құрылуы шарт. Осы жағдайды ескере отырып, нашар көретін оқушылардың адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда есту қабілеттері негізгі қабылдау талдауышы болғандықтан, біз халық музыкасын есту, тыңдату, шығармашылық түрде орындату арқылы қолданамыз. Нашар көретін оқушылардың адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда халық әндерінің, халық күйлерінің мазмұны, шығарманың көркемдік характері, тәрбиелік мәні т.б. ескере отырып, адамгершілікке баулитын халық шығармаларын қолданудың ықпалы зор екенін байқадық.

Болашақ ұрпағымызға заман талабына сай білім мен тәрбие беру үрдісінде біз өз ұлтымыздың ерекшелігін, даралығын ұрпақ бойына дарытып, сол ежелден келе жатқан құнды мұраларымызды оқу-тәрбие үрдісінде тиімді қолдана алсақ, балалар тек бәсекеге қабілетті маман болып қана қоймай, ұлттық дәстүрімізді, фольклорлық мұраларымызды өз бойына сіңірген адамгершілігі мол, патриот азамат болып өсері сөзсіз. Осы орайда, халық музыкасы нағыз тәрбиенің қайнар көзі деп есептейміз. Ең алдымен «Мәңгілік ел» болып қалу үшін осы рухани, мәдени құндылықтарымызды сақтап, қорғап, оны заманауи үлгіде пайдалана алуымыз қажет. Ал жеке тұлғаның басты құндылығы деп қабылдайтын ұлттық тәрбие мен халық музыкасы әрдайым жоғары тұрады. Жұмыс барысында нашар көретін оқушылардың адамгершілік құндылықтарын халық музыкасы арқылы қалыптастыру мәселелері мен жолдарын қарастырдық. Осы мәселені анықтау барысында тақырып бойынша қажетті ұғымдарға анықтамалар беріліп, бірнеше зерттеген ғалымдардың ой-пікірлері мен ұсыныстарына тоқталдық. Қорыта келсек, халық музыкасының ән және күй жанрлары халқымыздың тарихынан, өмір сүру салты мен қоғамдық көзқарастарынан сыр шерте отырып, жоғары танымдық-тәрбиелік қасиеттерімен, болмыстағы көзқарасты музыка және аспаптық орындаушылық өнер арқылы бейнелеуімен, жеке тұлғаға әсер етудегі сан қилы көркемдігімен ерекшеленеді. Біздің халқымыздың адамгершілік құндылықтары өзінің рухани-мәдени мұраларымен тығыз байланыста қалыптасып, дамыған. Өйткені, бұл мұраларымызда тарих, қоғам, тіршілік, мәдениет т.б. тұнып тұр. Яғни, біз халқымыздың ерекшелігіне байланысты өзіміздің адамгершілік құндылықтарымызды қалыптастырамыз. Ерекше білімді қажет ететін балалар қалыпты балалар сияқты білім алуға, еңбекке араласуға және т.б. тең құқылы. Білім беру мен тәрбиелеп, оқытып, дамытуда біз олардың өз мүмкіншіліктерін, білім берудегі ерекшеліктерін ескере отырып қажеттіліктерін толық қанағаттандыратындай жағдай жасауымыз керек. Олардың оқу-тәрбие үрдісіне халық музыкаларын ендіру арқылы, оларды есту, тыңдау, орындату сияқты музыкалық іс-әрекеттермен адамгершілік құндылықтарының қалыптасуына әсер етіп, дамытуымыз қажет. Ол үшін біз халық музыкаларының озық үлгілерін дұрыс таңдай білгеніміз маңызды.

Қолданылған әдебиет тізімі:

[1] 2004-2006 жылдарға арналған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы [Электрон. ресурс]. – 2003. – URL: http://adilet.zan.kz/kaz (қаралған күні 03.10.2021).

[2] Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру. – Астана: Егемен Қазақстан, 2017. – №70 (29051).

[3] «Мәңгілік Ел» патриоттық актісін түсіндіру бойынша әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2016. –70 б.

[4] Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. – Астана: Егемен Қазақстан, 2007. – № 254-256 (24829).

[5] Қазақстан Республикасында гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы /Ред. А. Бермаханов. – А., 1994. –36 б.

[6] Қазақстан Республикасында тарихи сана қалыптастыру тұжырымдамасы. – Алматы, 1995.

[7] Қазақстан Республикасындағы этникалық-мәдени білім тұжырымдамасы. – Алматы, 1996.

[8] Балабеков Е. Қазақтың музыкалық фольклоры: болмысы, өзіндік ерекшелігі, тәрбиелік мазмұны мен заманауи өміршеңдігі: оқу құралы. – Алматы: ССК, 2020. – 152 б.

[9] Абай: өлеңдер. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019. – 224 б.

[10] Алтаев Ж., Касабек А., Масалимова А. Казахская философия: учебник. – Алматы: TechSmith, 2019. – 228 с.

[11] Сламбекова Т.С. Педагогика: жоғары оқу орны студенттеріне арналған оқу құралы: 2-кітап. Тәрбие теориясы. – Алматы: Эверо, 2019. – 220 б.

[12] Kohlberg, Lawrence (Oct 1974). «Education, Moral Development and Faith» //Journal of Moral Education 4 (1): 5-16. doi: 10.1080/0305724740040102 (қаралған күні 03.10.2021).

[13] Абаева Ғ.Ә., Төребаева К.Ж., Оразаева Г.С., Қартбаева Ж.Ж. Арнайы педагогика. Оқулық. – Алматы: Эверо, 2020. – 324 б.

[14] Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың оқыту үдерісіне тиімді әдістер мен технологияларды енгізу бойынша әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу. Әдістемелік ұсынымдар. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2019. – 216 б.

[15] Заркенова Л.С., Омарова Н.Н., Ильясова Б.И. Арнайы педагогика: Оқу құралы. Алматы: Эверо, 2020. – 180 б.

[16] Urazalieva M, Kulmanova Sh, Yerbolat A. Zhusupova S. Omirbaeva G, Sultanova M., Akhmetzhanova D./Features of musical education of children with intellectual disabilities//Mediterranean Journal of Socia Sciences. – 2014. – V.5. – Iss.23. –PP.941-950. DOI: 10.5901 / mjss.2014.v5n23p941 (қаралған күні 03.10.2021).

[17] Таубаева Ш., Иманбаева С., Момбек Ә. Әл-Фарабидің мұрасындағы рухани-адамгершілік ізгілікті құндылықтар жүйесі //Педагогика и психология. –2020. – №1(42). –С.185-196: doi: 10.51889/2020-1.2077-6861.24 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/4/102 (қаралған күні 03.10.2021).

References

[1] 2004-2006 zhyldarga arnalgan «Madeni mura» memlekettyk bagdarlamasy [State program “Cultural heritage” for 2004-2006] [Electron. resource]. – 2003. – URL: http://adilet.zan.kz/kaz (karalgan kuni 03.10.2021).

[2] Nazarbayev N. Bolashakka bagdar: Rukhany zhangyru [Looking to the future: Modernization of public consciousness]. – Astana: Egemen Kazakhstan. – 2017. – №70 (29051).

[3] «Mangilik El» patriottik aktisin tusindiru boiynsha adistemelik kural [Methodical manual for explaining the patriotic act «Mangilik El»]/ – Astana.: I. Altynsarin atyndagi Ulttyk bilim academiasy. – 2016. –70 p.

[4] Kazakhstan Respublikasinin «Bilim turaly» zani [Law of the Republic of Kazakhstan «about education»]. – Astana: Egemen Kazakhstan, 2007. – № 254-256 (24829).

[5] Kazakhstan Respublikasinda gumanitarlyk bilim beru tuzhyrymdamasy [Concept of humanitarian education in the Republic of Kazakhstan] /Red. A. Bermakhanov. – A., 1994. – 36 p.

[6] Kazakhstan Respublikasinda tarikhi sana kalyptastyru tuzhyrymdamasy [The concept of historical consciousness in the Republic of Kazakhstan]. – Almaty. – 1995.

[7] Kazakhstan Respublikasindagy etnikalyk-madeni bilim tuzhyrymdamasy [Concept of ethnic and cultural education in the Republic of Kazakhstan]. – Almaty, 1996.

[8] Balabekov E. Kazaktyn muzicalyk folklory: bolmysy, ozindik ereksheligi, tarbielik mazmuny men zamanaui omirshendigi: Oku kuraly. – Almaty: SSK, 2020. – 152 p.

[9] Abai: olender. – Nur-Sultan: Foliant, 2019. – 224 p.

[10] Altaev Zh., Kasabek A., Masalimova A. Kazakhskaya philosofia: uchebnik. Almaty: izd. TechSmith, 2019. – 228 p.

[11] Slambekova T.S. Pedagogyka. zhogary oku orny studentterine arnalgan oku kuraly: 2-kitap. Tarbie teoriyasy. – Almaty: Evero, 2019. – 220 p.

[12] Kohlberg, Lawrence (Oct 1974) Education, Moral Development and Faith //Journal of Moral Education 4 (1): 5-16. doi: 10.1080/0305724740040102 (karalgan kuni 03.10.2021).

[13] Abaeva G.F, Torebaeva K.Zh., Orazaeva G.S., Kartbaeva Zh.Zh. Arnaiy pedagogika: Okulyk. – Almaty: Evero, 2020. – 324 p.

[14] Erekshe bilim beriluine kazhettiligi bar balalardyn okytu uderisine tiimdi adister men technologiyalardy engizu boiynsha adistemelik usynymdardy azirleu. Adistemelik usynymdar. – Astana: Y. Altynsarin atyndagy UBA, 2019. – 216 p.

[15] Zarkenova L.S., Omarova N.N., Il`yasova B.I. Arnajy pedagogika: Oku kuraly. – Almaty: Evero, 2020. – 180 p.

[16] Urazalieva M, Kulmanova Sh, Yerbolat A. Zhusupova S. Omirbaeva G, Sultanova M., Akhmetzhanova D. /Features of musical education of children with intellectual disabilities//Mediterranean Journal of Socia Sciences. – 2014. – V.5. – Iss.23. – P.941-950. DOI: 10.5901 / mjss.2014.v5n23p941 (karalgan kuni 03.10.2021).

[17] Taubaeva Sh., Imanbaeva S., Mombek A. Al-Farabidyng murasyndagy rukhani-adamgershilik izgilikti kundylyktar zhuyesy //Pedagogika i psikhologiya. – 2020. – №1(42). – C.185–196: doi: 10.51889/2020-1.2077-6861.24 [Elektronnyi resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/4/102 (karalgan kuni 03.10.2021).

Формирования нравственных ценностей слабовидящих учащихся через народную музыку

А.Б. Даркембаева[1], Л.А. Бутабаева[1],
[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В этой статье обсуждаются воспитательная значимость народной музыки в формировании нравственных ценностей учащихся с нарушением зрения, в том числе слабовидящих. Цель статьи – показать важность использования народной музыки в формировании нравственных ценностей у учащихся, определить пути ее применения в процессе обучения и воспитания. На основе мнений исследователей даются рекомендации по формированию и развитию нравственных ценностей у слабовидящих младших школьников. В практической части статьи представлены результаты опроса, проведенного с целью выявления интереса учащихся к народной музыке. Результаты анкетирования позволили выработать рекомендации, связанные с использованием народной музыки в учебно-воспитательном процессе. Согласно опросу, учащиеся наблюдали гораздо более низкий интерес к народной музыке, чем к современной. Авторы подчеркивают важность использования народной музыки в формировании нравственных качеств для воспитания подрастающего поколения, истинного патриота, впитавшего в себя национальную музыку своего народа, духовное наследие. Следовательно, если раскрыть воспитательное значение народной музыки в формировании нравственных ценностей, определить важность ее внедрения в учебно-воспитательный процесс слабовидящих учащихся, то завтра наше поколение вырастет гуманным, патриотичным гражданином, вобравшим в себя национальные ценности.

Ключевые слова: народная музыка; нравственное воспитание; нравственные ценности; слабовидящие учащиеся; дети с особыми потребностями.

The importance of forming the moral values of visually impaired children through folk music

A. Darkembayeva[1], L. Butabayeva[1],
[1]Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

This article discusses the important role and educational significance of folk music in the formation of moral values of visually impaired children. The purpose of the article is to show the importance of using folk music in the formation of moral values among students and identify ways to use it in the process of teaching and

upbringing. Based on the opinions of researchers, recommendations are given on the formation and development of moral values among visually impaired primary school pupils. The practical part of the article presents the results of a survey conducted to determine learners' interest in folk music. The results of the survey made it possible to make recommendations related to the use of folk music in the educational process. According to the survey, learners showed a much lower interest in folk music than in modern music. The authors emphasize that it is necessary to pay special attention to the importance of using folk music in the formation of moral qualities in order to educate a generation that is a true patriot, who has absorbed the National Music and spiritual heritage of his nation. Therefore, if we reveal the educational significance of folk music in the formation of moral values and determine the importance of its inclusion in the educational process of visually impaired pupils, tomorrow's generation will grow up to be a humane, patriotic citizen who has absorbed national values.

Keywords: national music; moral education; moral values; visually impaired children; Children with special educational needs.

Рецензия
на международную научно-практическую конференцию «Музыка, образование и культура: научно-методическое сопровождение»

Новая эра педагогики – педагогика онлайн обретает опыт. Эпидемиологическая ситуация в мире поставила перед педагогикой и буквально каждым учителем-преподавателем задачу, которая для сферы искусства на первых порах казалась немыслимой. Полтора года, прошедшие после стремительного перевода системы образования во всем мире в дистанционную форму работы, уже дали определенный опыт, а вместе с ним и возможность его оценки. Действительно, с каждым месяцем накапливается опыт и наступает пора результировать наработки, находки, лучшие идеи и предложения, представляя педагогическому сообществу собственный опыт, получать информацию от коллег и интериоризировать его в личную практику.

Приходит время подводить первые итоги, что вполне пора делать на онлайн конференциях, дающих возможность участия и в самом деле мирового педагогического сообщества. Этим значима и актуальна конференция, которую организовал Северо-Казахстанский университет имени Манаша Козыбаева 5 ноября 2021 года.

«Музыка, образование и культура: научно-методическое сопровождение» – международная научно-практическая конференция в очно-дистанционном формате была организована для «преподавателей вузов, магистрантов, студентов, учителей музыки общеобразовательных школ, преподавателей колледжей, педагогов системы дополнительного музыкального образования (школ искусств, центров эстетического воспитания), работников Домов культуры, центров детско-юношеского и народного творчества (клубов, дворцов молодежи и т.п.)», как это значилось в Информационном письме, кафедрой «Музыкальные дисциплины» Северо-Казахстанского университета имени Манаша Козыбаева.

Столь широкая адресация была вполне оправданной: актуальность темы конференции привлекла внимание ученых и практиков из Беларуси (Минск), Молдовы (Кишинёв, Комрат), Украины (Хмельницкий), России (Курск, Санкт-Петербург, Севастополь, Новосибирск, Пермь, Вологда). Казахстан также был представлен несколькими городами: Караганда, Костанай, Кокшетау Акмолинской области, Петропавловск Северо-Казахстанской области, Шымкент Южно-Казахстанской области. Всего на конференцию было представлено 50 докладов.

Открыла конференцию заведующая кафедрой «Музыкальные дисциплины» Ж.А. Мухатаева, в выступлении которой, помимо традиционных приветственных слов, прозвучала информация о том, что в общеобразовательных школах Казахстана в 6-7 классах вводится массовое освоение игры на домбре, казахском национальном музыкальном инструменте.

Доклад исследователя В.В. Граковой (Минск, Беларусь) об «Особенностях развития национальной системы общего музыкального образования Республики Беларусь (конец XX – первая треть XXI вв.)» был заслушан в видеозаписи в связи с разницей часовых поясов.

Знаменательным для конференции стал доклад «Международное сотрудничество как одно из условий создания творческой развивающей образовательной среды в организации дополнительного образования» Ирины Ивановны Колодаевой, директора Областного центра творчества детей и юношества Петропавловска (Казахстан), в котором была представлена обширная картина творческих контактов коллективов Центра с различными округами России.

Тема сотрудничества России и Казахстана прозвучала и в других докладах, к примеру, о «Музицировании как форме реабилитации духовного и физического состояния социума», в

котором приветствуя выход Казахстана на уровень массового домбрового музицирования на национальном музыкальном инструменте, был представлен учебно-методический комплекс для обучения игре на свирели в ее промышленно производимом пластиковом варианте (М.Л. Космовская, д. иск., проф., главный науч. сотрудник НИЛ МКТ ФГБОУ ВО «Курский государственный университет). Постоянный участник курских конкурсов-фестивалей «Свирель – инструмент мира, здоровья и радости» Е.В. Петрова, учитель музыки из МБОУ «Кировская гимназия имени героя Советского союза Султана Баймагамбетова» Ленинградской области в 2018-2019 учебном году в школе-побратиме, в которой учился человек, имя которого носит ее учебное заведение проводила мастер-классы, показав возможность обучению игре на свирелях целыми классами, для чего из России были привезены и подарены казахской школе эти элементарные музыкальные инструменты.

Не остались в стороне от программы конференции и психолого-педагогические аспекты. О результатах исследования по проблеме «Повышения патриотического чувства молодежи через культурно-досуговую работу» говорила А.Е. Хасенова, старший преподаватель Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова (на казахском языке). Ярко, с обилием иллюстраций осветила свой богатейший педагогический опыт Наталья Евгеньевна Шматова, в прошлом выпускница Северо-Казахстанского университета, в настоящем – учитель музыки из Караганды (Казахстан) в докладе «Современные педагогические подходы и технологии, используемые в обновлённой программе обучения на уроках музыки: о формах и методах работы»

Несколько докладов было посвящено более частным музыкально-педагогическим проблемам: о «Специфических аспектах профессиональной деятельности концертмейстера-универсала» (А.В. Трофимова, преподаватель комплекса «Колледжа искусств – специализированной школы-интерната для одарённых в искусстве детей им. Ермека Серкебаева» г.Петропавловска; о «Применении элементов сольфеджио на уроке дирижирования» (Г.К. Нуржакупова, преподаватель специальных дисциплин Костанайского педагогического колледжа).

На конференции было представлено два доклада, подготовленных студентами совместно с научными руководителями по результатам проведённых исследований в рамках деятельности НИРС кафедры. Доклад «Формы проведения досуга: блиц-опрос» жителей г.Петропавловска редставил анализ культурно-досуговых предпочтений населения, проблемы организации семейного отдыха, сложности получения информации по анонсу мероприятий (к.п.н., профессор Г.А. Колесникова, Н. Тоцкая, Х. Жаксыбай, студентки СКУ) и идею создания компьютерной базы данных – информационно-досугового сайта.

Особой интонацией и пониманием отличался доклад о творческом развитии детей с синдромом Дауна: старший преподаватель, магистр педагогики Т.В. Жукова и студентка К. Масленникова показали собственные достижения с солнечными детьми.

На конференции были представлены самые разнообразные достижения и весьма непростые точки зрения. Впрочем, их столкновение – пожалуй, самое интересное на любой конференции (причем это бывает далеко не на каждой, даже многодневной, встрече). От блестящих показов собственных находок в работе учителя музыки общеобразовательной школы при переходе на дистанционное образование, как в докладе учителя музыки Александры Ильиничны Кобзевой «Специфика конструирования видеоуроков музыки», до утверждения о том, что «классическая музыка вызывает неприятие у молодежи» и поисков «Classical crossover», а для ее постижения (доклад представителей гимназии Д.Б. Тимохиной и Р. Байрамовой) предложено начинать с «перекрестных» жанров, к примеру, с симфо-рока.

Организаторы конференции посадили за один виртуальный стол ученых и школьных учителей. И это оказалось весьма интересным и оправданным, поскольку общие проблемы сближают сегодня все уровни образования. Впрочем, как и разные страны.

Духовная составляющая процесса музыкального воспитания не теряет актуальности и продолжает оставаться объектом научных исследований ученых из разных стран. Примером тому стендовые доклады исследователей М.Морари из Молдовы «Духовное измерение раннего музыкального воспитания» и Л.Т. Иванишиной из Украины «Формирование духовной культуры будущих учителей музыкального искусства средствами церковных песнопений».

В тематике стендовых докладов, присланных исследователями разных стран, выделилось несколько направлений: профессиональная подготовка будущих учителе музыки по разным дисциплинам; использование современных технологий в образовательном процессе на уроках музыки; повышение качества образовательного процесса в организациях дополнительного образования; культуротворческий потенциал музыкального образования и культурно-досуговой деятельности; история и теория музыкального образования.

Завершая обобщение представленных в ходе конференции материалов, можно сказать, что прошла она на достойном уровне. И хотя далеко не каждому, заявившему свое желание об участии, по техническим причинам довелось присутствовать в непосредственном онлайн-контакте, но эта часть конференции предполагает дальнейшее продолжение работы с участниками: доклады, присланные в видеозаписи разосланы всем участникам, по итогам проведенной конференции планируется издание сборника статей, которые были предоставлены оргкомитету до начала форума и в который войдут доклады заочных участников, впрочем, как и те, которые не удалось услышать из-за проблем с интернетом.

Хотелось бы, чтобы инициатива кафедры «Музыкальные дисциплины» Северо-Казахстанского университета по проведению встреч такой направленности не стала одноразовым явлением (хотя и за это большое спасибо казахстанским коллегам), а утвердилась в мире: раз кафедра вышла с такой великолепной инициативой, значит, есть большой потенциал у коллектива ученых, что предполагает встречи и еще более продолжительные, и доклады еще более значимые.

Пожелание продолжения начатой работы как существенного шага в современной мировой музыкальной педагогике выполнимо, естественно, с поддержкой коллег из других стран. Следовательно, на следующей конференции-аналоге можно было бы перейти к конкретике работы, выделив секции по истории музыки, по теоретическим и исполнительским дисциплинам, по психологии и социологии музыки и т.д. С тем, чтобы каждый участник имел возможность представить собственный опыт работы онлайн, может быть в форме мастер-классов.

Онлайн работа требует, как особой подготовки, так и форм контроля: автоматизированного, четко выверенного. Сегодня же, как это прозвучало на конференции, выход на дистанционное образование – это шквал детских работ в фото, аудио и видео форматах, которые надо проверять, на каждую из которых учитель должен реагировать, чтобы поощрять работу ребенка; а, следовательно, это нагрузка на бессонные ночи учителей-преподавателей. Рост занятости учебным процессом у педагогов при дистанционной работе вырастает в несколько раз. И это как-то надо учитывать при планировании нагрузки и финансировании деятельности учителей любой страны. Думается, что на будущих конференциях и этот вопрос – о способах финансирования дистанционного образования – также станет предметом разговора. Оргкомитету – отдельное спасибо за проведенную конференцию в наше непростое время.

Таким образом, конференция показала, что музыкальная педагогика идет в двух направлениях.

Во-первых, педагоги переносят свой опыт и все наработки, а вместе с ними формы и методы работы в Интернет и при этом на них обрушивается огромный объем дополнительной работы по проверке детского творчества, которое на «удалёнке» активизируется. При этом педагоги получают интересный материал для обобщения по итогам собственной деятель-

ности и для перспектив расширения просторов исследовательской деятельности.

Во-вторых, изобретают новые формы работы, которые, подобно мультфильмам, превращают весь урок в увлекательный познавательный фильм-сериал, в процессе которого надо не только смотреть, петь и слушать, но и отвечать на вопросы и проверять собственные знания. Этот путь требует освоения новых компьютерных программ и музыкально-компьютерных технологий, что весьма непросто при перегруженности педагогов. Однако это направление, как показало выступление А.И. Кобзевой, гораздо более значимо и результативно.

Лучшие выступления хотелось бы пересмотреть-переслушать, поскольку они были насыщены мыслью и предложениями. Думается, что такие выступления, собранные в видеовариантах, должны занять достойное место в научно-методической копилке кафедры «Музыкальные дисциплины» Северо-Казахстанского университета имени Манаша Козыбаева, а в целом, и в общемузыкальной педагогической практике.

М.Л. Космовская,
доктор искусствоведения, профессор,главный научный сотрудник НИЛ МКТ
ФГБОУ ВО «Курский государственный университет»
Г.А. Колесникова,
кандидат педагогических наук, профессор кафедры «Музыкальные дисциплины»
НАО «Северо-Казахстанский университет имени М.Козыбаева»

КО ДНЮ ПСИХОЛОГА

25 декабря 2021 года в Университете Нархоз состоялось праздничное мероприятие, посвященное Дню психолога. Студенты образовательной программы «Психологическое консультирование» приняли участие в конкурсе плакатов, психологической викторине и конкурсе талантов. В работе жюри конкурса приняла участие ответственный секретарь научно-методического журнала «Педагогика и психология» Исалиева С.Т. С поздравлением выступил студент 2 курса Қожахмет Нұрәділ, посвятив свое стихотворение профессии психолога.

Елдің қамы өңі менен түсінде,
Бола алатын мінізі көп пішінде.
Адам жанын түсінбейді басқалар,
Ғаламдағы мамандықтар ішінде.

Жабырқаған жанды демеп жай қылған,
Өзін барлық сынақтарға сай қылған.
Адамдармен бірге күліп, қуанып,
Ол мұңайса жаны бірге қайғырған.

Тағдырларға арыменен алаңдар,
Олар үшін құндылық бар адамдар.
Жанжүрегін салып сүйген ісіне,
Жандүниеге үңілетін мамандар!

Сенімсіздер де сенімді болды
Адамға жетпей асқақ ар
Шешімін таппай психологқа барсаң
Мазақ етеді басқалар

Тағдырды андап байқа маңдайды
Сабырлығыңа сәл қуат бер
Өмірде психологтар қайталанбайды
Біліп алыңдар әртістер

Жүректен шыққан әрбір сөздері
Құлақ қандырар жағымды
Сөзбенен жанынды байлайтын олар
Сөзінің өзі татымды

Дәру болып әр сөздеріңіз қалсыншы,
Бақтарыңыз мамандықта жансыншы.
Көп адамдар психолог алдына,
Мерекемен құттықтап тек барсыншы.

Дәл осылай сыр түбіне үңілді,
Өлеңменен сыйлайын нұр гүлімді.
Психолог күні болып аталған,
Мерекелеріңіз құтты болсын бүгінгі!

Мерей тоймен құттықтаймыз!
Поздравляем юбиляра!
We congratulate on anniversary!

Уважаемая Наталья Николаевна!

От всей души поздравляем Вас с Днем рождения и юбилеем! Желаем Вам крепкого здоровья, благополучия Вам и Вашим близким, и мирного неба.

Мы с большим удовольствием посещали Ваши занятия по Педагогике высшей школы. Вы всегда готовы помочь и спасти нас от «незнания». Посвятив свою жизнь прекрасной профессии, Вы проделали огромный путь, много добились и воспитали не одного ученого. Ваш научный потенциал достоин уважения и самых громких слов, своей силой и профессионализмом Вы завоевали нашу любовь.

Ваши требовательность, уважительное отношение, а также безграничная доброта направили нас в правильное русло, мотивировали на достижения и успех.

Примите нашу искреннюю благодарность и признательность за Ваш огромный труд. Вы уважаемый профессор, отличный руководитель и целитель людских сердец.

Вы – наша гордость. Вы – лучший педагог!!!

Магистранты 1 и 2 курсов
КазНПУ имени Абая

Наталья Николаевна родилась 31 декабря 1951 года в г.Гурьеве (Атырау). После окончания института с 1973 года работала в школе, Гурьевском педагогическом институте старшим преподавателем, заведующей кабинетом педагогики и психологии, заведующей педагогической практикой студентов, заведующей кафедрой психологии.

Аналитический ум, высокая эрудиция, постоянное стремление к инновациям заложили основу научно-исследовательской деятельности и в 1977 году Наталья Николаевна стала стажером-исследователем, а с 1978 года обучалась в аспирантуре при кафедре педагогики КазПИ имени Абая. В 1982 году ею успешно защищена кандидатская диссертация по теме: «Некоторые особенности дидактической подготовки будущего учителя к организации коллективной познавательной деятельности учащихся».

С 1985 года Наталья Николаевна работает нашем университете, обладая высоким лекторским мастерством, она всегда умело создает атмосферу сотрудничества и благожелательности в учебно-воспитательном процессе и любой вид общения заряжает творческой энергией и оптимизмом. В 1998 году Наталья Николаевна блестяще защитила докторскую диссертацию по теме: «Теоретические основы сотрудничества в педагогическом процессе общеоб-

развательной общеобразовательной школы», специальность 13.00.01 - Общая педагогика и в 2001 году ей присвоено ученое звание профессора.

Долгие годы Наталья Николаевна работала в составе диссертационного совета, в 2006-2009 годах - председателем диссертационного совета Д14.05.01. За период ее председательства в диссертационном совете все защищенные работы были утверждены ККСОН МОН РК, что является ярким доказательством ее добросовестности и ответственности.

Неоценимый вклад Хан Н.Н. внесла в разработку нормативных документов 12-летнего среднего общего образования в РК (2004), Концепции непрерывного и высшего педагогического образования (2005), Концепции воспитания студентов в вузе (2008), Концепции национального воспитания студенческой молодежи Республики Казахстан (2008), Концепции развития дополнительного образования детей в Республике Казахстан (2011), а также в разработке рамочного проекта «Профессиональный стандарт учителя Республики Казахстан» (2011).

Огромны ее заслуги в разработке типовых учебных программ по дисциплинам педагогического цикла для бакалавриата («Педагогика школы», «Педагогика для непедагогических специальностей» (2005), непрерывной педагогической практике (2008), «Введение в педагогическую профессию», «Педагогика школы» (2011) по специальностям группы 050100 «Образование»).

Наталья Николаевна принимала активное участие в программах фундаментальных и прикладных исследований (2000-2002, 2003-2005, 2009-2011), в разработке элективного курса «Национальное воспитание студенческой молодежи» **(Типовая учебная программа (экспериментальная), курса лекций «Основы этикета», «Основы национального воспитания».**

Кроме того, Хан Н.Н. является автором учебного пособия «Основы педагогических знаний» для студентов-иностранцев, соавтором учебника «Педагогика», учебного пособия «Введение в педагогическую профессию», «Основы национального воспитания». Ею опубликовано свыше 100 научных работ, из них 9 учебно-методических пособий, 1 монография.

Наталья Николаевна также успешно сочетает педагогическую деятельность с научным руководством магистрантами, аспирантами, соискателями. Под ее научным руководством подготовлено 5 кандидатов, 1 доктор педагогических наук, 6 магистров.

Координируя научно-исследовательскую деятельность кафедры, Хан Н.Н. принимала активное участие в подготовке и проведении методологических семинаров, международных, республиканских научных конференций, а также научных студенческих конференций. Является членом редколлегий научных журналов ЕНУ имени Л.Н.Гумилева и КазНПУ имени Абая.

Высокая требовательность к себе, постоянное стремление к саморазвитию и самосовершенствованию послужили основой для прохождения тренингов в области самоменеджмента и мотивации в Интернациональном центре повышения квалификации в Германии, г. Дюссельдорф (2011).

За заслуги в сфере образования в 2010 году Наталья Николаевна награждена нагрудным знаком «Почетный работник образования Республики Казахстан».

Как человек чести, профессионал высокого уровня, обладающий прочными теоретическими знаниями, качествами научного исследователя, ответственного, инициативного специалиста-педагога Наталья Николаевна заслуженно пользуется уважением среди коллег и студентов.

Профессорско-преподавательский состав университета, коллектив образовательной программы «Педагогика и психология», а также редакционный совет журнала «Педагогика и психология» с чувством глубокого уважения искренне поздравляют Наталью Николаевну с ее славным Юбилеем и желают крепкого здоровья, долгих лет жизни, дальнейших творческих успехов, семейного благополучия и счастья!

ТҰЛҒАТ ӨНЕРІНІҢ ТҰЛҒАСЫ

Қожағұлов Тоққожа Мұқажанұлы 1962 жылы 1 қаңтарда Алматы облысы Нарынқол ауданына қарасты (қазіргі Райымбек ауданы) Жамбыл селосында қарапайым отбасында дүниеге келген.

1969-1979 жылдары Қаратоған ауылындағы Н.Өмірзақов атындағы мектепте оқыған. 1979 жылы Абай атындағы Қазақ педагогика институтының көркемсурет графика факультетіне түсіп, оны 1984 жылы үздіктердің қатарында бітіреді.

1984-1987 жылдары Жамбыл педагогикалық институтында оқытушы болып, кейін Кеңес армиясы қатарында әскери борышын өтейді. Әскери атағы аға лейтенант. 1987 жылы Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетіне қайта оралып, бүгінгі күнге дейін осы қарашаңырақта қызмет атқарып келеді.

Талантты суретші, педагог-зертеушінің бұдан кейінгі өмірі мен ғылыми-ұстаздық қызметі тікелей осы оқу орнымен тығыз байланыста өрбіді. Өзінің ғылыми-педагогикалық еңбек жолын сурет кафедрасының ассистенті қызметінен бастап, оқытушы, аға оқытушы, доцент, профессор, көркемсурет-графика факультеті деканының тәрбие ісі, оқу ісі жөніндегі орынбасары, декоративті живопись кафедрасы меңгерушісінің орынбасары, 2008 жылдан шығармашылық мамандықтар кафедрасының меңгерушісі қызметтерін атқарды. 2019 жылдан Өнер, мәдениет және спорт институтының директоры.

Т.М. Қожағұлов алғашқы шығармашылық жұмысы «Әке» тұлғатын 1981 жылы 2-курс оқып жүргенде жазды. Ол жұмыс өзінде сақтаулы. Ал, 3-курста жазған «Менің анамның портреті» республикалық, бүкілодақтық көрмеге қатысып, Мәскеу көркемсурет дирекциясы сатып алады. Бозбала суретшіні КСРО жас суретшілер бірлестігінің мүшесі етіп қабылдайды. Т.М. Қожағұлов творчестволық жұмыстарымен 1987 жылдан облыстық, республикалық, бүкілодақтық, халықаралық көрмелерге үзбей қатысып келеді. 2017 жылы ҚР орталық музейінде 50-ден астам портреттерімен өткізген «Үнсіз музыка» атты жеке творчестволық көрмесін өткізді.

Қазақстанның Халық суретшілері С.Романов, С.Мамбеев және көптеген өнертанушылар суретші еңбектерін өте жоғары бағалады. 1995 жылы Абайдың, 1996 жылы Жамбылдың, 1997жылы М.Әуезовтың мерейтойларына арналған көрмелерде бас жүлделерді жеңіп алған жұмыстары Мәдениет министрлігі тарапынан сатып алынып, түрлі мұражайларға қойылды. Осындай бейнелеу өнеріне сіңірген сүбелі еңбектері үшін «Дарын» мемлекеттік жастар сыйлығына ие болды. Бейнелеу өнеріне реализмді Леонардо да Винчи, Рембранд, кубизмді Пабло Пикассо, сюрреализмді Сальвадор Дали алып кірсе, Тоққожа Қожағұлов соны бағыт

«тобаизм» бағытын кіргізді. Бұл туралы өнертанушы-профессорлар Б.К. Байжігітов, Қ.С. Оразқұлова, Ш.С. Тұрғанбаева, М. Келсінбек және тағы басқалар ғылыми еңбектерінде дәлелдеп жазды. Түркі халықтарының арғы түсінігінен келе жатқан ұғымда, кейбір адамдардың өзінің киесі (аң, жануар бейнесінде) және иесі (адам бейнесінде) болатыны, олар сол өмір сүріп жатқан адамды қорғап-қоршап, желеп-жебеп жүретіні, сол арқылы олардың үшінші көзінің ашылуы, құпия сөзді айтуы арқылы әруақтар әлемімен байланысқа түсуі, солар арқылы ЖАРАТУШЫҒА (оның атын Тоба деген, То-Жаратушы, Ба-Баба, яғни Жаратушы-ие дегенді білдіреді) құлшылық қылуы, дұға жасауы, жалбарынуы, құдіреттілігін мойындауы, оның қолдауы арқылы ерекше бір тылсым күшке, қасиетке, ерекшелікке жетуі. Суретші осы желіні арқау ете отырып «Жырдың қызыл жолбарысы» Жамбыл мен «Ер-Қарасай», «Жырдың қара жорғасы» Үмбетәлі, «Мен» деген туындыларын дүниеге әкелу арқылы бейнелеу өнеріне соны бағыт «тобаизм» бағытын алып келді.

Оның көркем туындылары Қазақстан, Ресей, Қырғызстан мұражайларында, АҚШ, Түркия, Алмания, Жапония, Ресей, Балтық жағалауы елдері және Қазақстанның жеке азаматтарының қолында.

Тоққожа Мұқажанұлы 2007 жылы Омбы мемлекеттік педагогикалық университетінде педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін сәтті қорғайды. Ол 60-тан аса ғылыми мақалалардың, 1 монография, 4 оқу-әдістемелік құралдың, «Зергерлік өнер әлемі» атты 2-томдық кітаптың құрастырушысы, «Зергерлік өнер нақыштары» кітап-альбомның қосалқы авторы. 050107 – «Бейнелеу өнері және сызу» мамандығы бойынша типтік бағдарламалардың авторы және өзінің «Тұлғат» атты творчестволық жұмыстарының каталогы мен «Үнсіз музыка» кітап-альбомын шығарды.

Профессордың ғылыми еңбектері: «Композиция пәнінде дәстүрлі дүниетанымның негізінде студенттердің шығармашылық қабілетін қалыптастыру», «Натюрморт», Живопись кафедрасының студенттеріне дипломдық жұмыс орындауға арналған әдістемелік нұсқау», «Болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің живопистік біліктерін дамытудың теориялық және практикалық тұрғылары» атты оқу және әдістемелік құралдары, «Теоретические и практические аспекты развития живописных умений будущих учителей изобразительного искусства» монографиясы қазақ, орыс тілдерінде жарық көрді. Бұл аталған еңбектер еліміздің суретшіғалымдарынан өте жоғары деген баға алды. Қазақ тілінде тұңғыш рет «Кескіндеме» атты оқу құралы басуға дайындалып жатыр.

Т.М. Қожағұлов көп уақыттан бері үлкен қоғамдық жұмыстар атқарып келеді. Ол ҚР суретшілер одағының төралқа және секретариат мүшесі, республикалық «Мұқағали» журналының алқа мүшесі. 2019 жылдан Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Өнер, мәдениет және спорт институты шығаратын «Хабаршы-Вестник» журналының бас редакторы.

Тоққожа Мұқажанұлы – «Дарын» мемлекеттік жастар сыйлығы, Жамбыл атындағы, М.Мақатаев атындағы, Ү.Кәрібаев атындағы сыйлықтар, ҚР БҒМ құрмет грамотасы, Абай атындағы ҚазҰПУ-нің құрмет грамотасы, «Үздік ұстаз», «Айырықша еңбегі үшін» төсбелгілерімен, 2-рет ҚР суретшілер одағының құрмет грамотасымен, ҚР көркем академиясының «Таранды великого эля» дипломымен, Ресейде өткен «Арт-пространство варта» I, II халықаралық творчестволық фестивальдің екі дүркін 1 дәрежелі дипломымен марапатталған. «Батыр шапағаты», «Таранды великого эля», «Қазақстан бейнелеу өнеріне сіңірген еңбегі үшін» медальдарымен, Райымбек ауданының Құрметті азаматы, Абай атындағы ҚазҰПУ-нің 90 жылдығы мен Өнер мәдениет және спорт институтының 50 жылдығына арналған мерекелік медалдарымен, М.Мақатаев медалімен, ҚР БҒМ «ҚР білім беру ісінің Құрметті қызметкері» сияқты дәреже мен атақтарды иеленген тәжірибелі ұстаз, дарынды суретші, еңбекқор ғалым.

Болат ШАРАХЫМБАЙ,
ҚР Гуманитарлық ғылымдар академиясының академигі,
Шыңғыс Айтматов атындағы Халықаралық сыйлықтың лауреаты

БІЗДІҢ АВТОРЛАР / НАШИ АВТОРЫ / OUR AUTHORS

Абаева Ғалия Аскербекқызы – педагогикалық ғылымдар кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *abaeva70@bk.ru*
Абаева Галия Аскербековна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *abaeva70@bk.ru*
Abaeva Galiya – Candidate of Pedagogical Sciences, docent, Abai Kazakh National Pedagogical University, *abaeva70@bk.ru*

Абдиманапов Бахадурхан Шарипович – география ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *bahadur_66@mail.ru*
Абдиманапов Бахадурхан Шарипович – доктор географических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *bahadur_66@mail.ru*
Abdimanapov Bahadurkhan – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *bahadur_66@mail.ru*

Абдуллина Құралай Едиловна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *kyrabdyl@mail.ru*
Абдуллина Куралай Едиловна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *kyrabdyl@mail.ru*
Abdullina Kuralai – doctoral student, Abai Kazakh National Pedagogical University, *kyrabdyl@mail.ru*

Абильгазиева Жанар Кураманалиевна – оқытушы-дәріскер, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, *abilgaziyeva@mail.ru*
Абильгазиева Жанар Кураманалиевна – преподаватель-лектор, Жетысуский университет имени И.Жансугурова, *abilgaziyeva@mail.ru*
Abilgaziyeva Zhanar – Senior Lecturer, I.Zhansugurov Zhetysu University, *abilgaziyeva@mail.ru*

Абилхаирова Жанар Аитбайқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, Педагогика және оқыту әдістемесі кафедрасының қауымдастырылған профессор м.а., Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, *Zhan_aa@mail.ru*
Абилхаирова Жанар Аитбаевна – кандидат педагогических наук, и.о. ассоциированного профессора кафедры Педагогика и методика обучения, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, *Zhan_aa@mail.ru*
Abilkhairova Zhanar – Candidate of Pedagogical Sciences, Acting Associate Professor of Department of Pedagogy and teaching methods, Korkyt Ata Kyzylorda University, *Zhan_aa@mail.ru*

Абишева Онал Токкуловна – өнер ғылымдарының докторы, кескіндеме ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *artbura@gmail.com*
Абишева Онал Токкуловна – доктор искусствоведения, доктор живописи, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *artbura@gmail.com*
Abisheva Onal – Doctor of Arts, Doctor of Painting, Abai Kazakh National Pedagogical University, *artbura@gmail.com*

Айтмуханова Перизат Мейрамовна – қауымдастырылған профессор, Логистика және Транспорт Академиясы, *aitmuhanova-perizat@mail.ru*
Айтмуханова Перизат Мейрамовна – ассоциированный профессор, Академия Логистики и Транспорта, *aitmuhanova-perizat@mail.ru*
Aitmukhanova Perizat – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Academy of Logistics and Transport, *aitmuhanova-perizat@mail.ru*

Алипбек Ардак Зауирбековна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, *alipbek_ardak@mail.ru*
Алипбек Ардак Зауирбековна – кандидат педагогических наук, и.о. доцента, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, *alipbek_ardak@mail.ru*
Alipbek Ardak – Candidate of Pedagogical Sciences, Acting Associate Professor, South Kazakhstan State Pedagogical University, *alipbek_ardak@mail.ru*

Альменбетова Карлыгаш Жапсарбаевна – докторант, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, *karla_almenbetova@mail.ru*
Альменбетова Карлыгаш Жапсарбаевна – докторант, Жетысуский университет им.И.Жансугурова, *karla_almenbetova@mail.ru*
Almenbetova Karlygash – doctoral student, I.Zhansugurov Zhetysu University, *karla_almenbetova@mail.ru*

Ахундова Ульвия Шаеддин кызы – аналитикалық және органикалық химия кафедрасының аға оқытушысы, Әзірбайжан мемлекеттік педагогикалық университеті, *ulviyyaakhundova1@gmail.com*
Ахундова Ульвия Шаеддин кызы – старший преподаватель, Азербайджанский государственный педагогический университет, *ulviyyaakhundova1@gmail.com*
Akhundova Ulviya – Senior Lecturer, Azerbaijan State Pedagogical University, *ulviyyaakhundova1@gmail.com*

Аширбаев Нургали Кудиярович – физика-математика ғылымдарының докторы, профессор, кафедра меңгерушісі, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, *ank_56@mail.ru*
Аширбаев Нургали Кудиярович – доктор физико-математических наук, профессор, заведующий кафедрой, Южно-Казахстанский университет имени М.Ауэзова, *ank_56@mail.ru*
Ashirbayev Nurgali – Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Head of Department, M.Auezov South Kazakhstan University, *ank_56@mail.ru*

Байдалиев Дархан Даулетжанович – педагогика ғылымдарының кандидаты, «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, *Baidaliev-d@mail.ru*
Байдалиев Дархан Даулетжанович – кандидат педагогических наук, старший преподаватель образовательной программы «Педагогика и психология», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *Baidaliev-d@mail.ru*
Baidaliyev Darkhan – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the “Pedagogy and Psychology” Educational Program, Abai Kazakh National Pedagogical University, *Baidaliev-d@mail.ru*

Баймагамбетова Жулдызай Турматовна – педагогика ғылымдарының кандидаты, Педагогика және оқыту әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, *erkon69@mail.ru*
Баймагамбетова Жулдызай Турматовна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры Педагогика и методика обучения, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, *erkon69@mail.ru*
Baymagambetova Zhuldyzai – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of Department of pedagogy and teaching methods, Korkyt Ata Kyzylorda University, *erkon69@mail.ru*

Базаргалиев Габит Багитжанович – педагогика кафедра лабораториясың қауымдастырылған профессоры, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, *gabit72_72@mail.ru*
Базаргалиев Габит Багитжанович – ассоциированный профессор лаборатории кафедры педагогики, Атырауский университет имени Х.Досмухамедова, *gabit72_72@mail.ru*
Bazargaliev Gabit – Associate professor of the Laboratory of the Department of Pedagogy, Kh.Dosmukhamedov Atyrau University, *gabit72_72@mail.ru*

Балтабаев Ержан Сездұлы – «Дене шынықтыру және спорт» кафедрасының аға оқытушысы, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, *sezdovich@mail.ru*
Балтабаев Ержан Съездович – старший преподаватель кафедры «Физическая культура и спорт», НАО «Торайгыров университет», *sezdovich@mail.ru*
Baltabaev Yerzhan – Senior Lecturer of the Department of Physical Culture and Sports, NCJSC “Toraigyrov University”, *sezdovich@mail.ru*

Бекмұрзаева Райхан Аймағанбетқызы – Педагогика және оқыту әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, *bekmurzaeva.71@mail.ru*
Бекмурзаева Райхан Аймаганбетовна – старший преподаватель кафедры Педагогика и методика обучения, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, *bekmurzaeva.71@mail.ru*
Bekmurzaeva Raikhan – Senior Lecturer of Department of pedagogy and teaching methods, Korkyt Ata Kyzylorda University, *bekmurzaeva.71@mail.ru*

Белегова Алия Аканбаевна – PhD докторы, ДМжСТН кафедра меңгерушісі, Қазақ спорт және туризм академиясы, *abelegova@mail.ru*
Белегова Алия Аканбаевна – доктор PhD, заведующая кафедрой теоретических основ физической культуры и спорта, Казахская Академия спорта и туризма, *abelegova@mail.ru*
Belegova Aliya – PhD doctor, Head of the Department of Theoretical Foundations of Physical Culture and Sports, Kazakh Academy of Sports and Tourism, *abelegova@mail.ru*

Битибаева Жазира Маратовна – PhD докторы, физика кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *zhazmar@mail.ru*
Битибаева Жазира Маратовна – доктор PhD, старший преподаватель кафедры физики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *zhazmar@mail.ru*
Битибаева Жазира Маратовна – PhD doctor, Senior Lecturer of Department of Physics, Abai Kazakh National Pedagogical University, *zhazmar@mail.ru*

Боранкулова Дина Мелсовна – география ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *dinaborankulova@mail.ru*
Боранкулова Дина Мелсовна – кандидат географических наук, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *dinaborankulova@mail.ru*
Borankulova Dina – Candidate of Geographical Sciences, Senior Lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, *dinaborankulova@mail.ru*

Бұлақбаева Мейрамгул Кеңсебайқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, *mina_1@mail.ru*
Булакбаева Мейрамгуль Кенесбаевна – кандидат педагогических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, *mina_1@mail.ru*
Bulakbaeva Miramgul – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Kazakh National Women's Teacher Training University, *mina_1@mail.ru*

Бутабаева Лаура Аскаровна – PhD доктор, «Арнайы педагогика» бойынша кәсіби дайындық бөлімінің аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *Butabaeva_laura@mail.ru*
Бутабаева Лаура Аскаровна – PhD доктор, старший преподаватель отдела профессиональной подготовки по «специальной педагогике», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *Butabaeva_laura@mail.ru*
Butabayeva Laura – PhD doctor, Senior Lecturer, Department of Professional Training in «Special pedagogy», Abai Kazakh National Pedagogical University, *Butabaeva_laura@mail.ru*

Даркембаева Асия Бектуровна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *muza4740@mail.ru*
Даркембаева Асия Бектуровна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *muza4740@mail.ru*
Darkembayeva Assiya – doctoral student, Abai Kazakh National Pedagogical University, *muza4740@mail.ru*

Дербисова Мариям Абувахитовна – педагогика ғылымдарының кандидаты, дизайн кафедрасының оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *maria-derbisova@yandex.ru*
Дербисова Мариям Абувахитовна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры дизайна, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *maria-derbisova@yandex.ru*
Derbisova Mariyam – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of Department of Design, Abai Kazakh National Pedagogical University, *maria-derbisova@yandex.ru*

Дуйсенбаев Абай Кабакбаевич – педагогика ғылымдарының кандидаты, «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының қауымдастырылған профессоры, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, *adk7575@mail.ru*
Дуйсенбаев Абай Кабакбаевич – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор образовательной программы «Педагогика и психология», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *adk7575@mail.ru*
Duisenbayev Abay – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Educational Program "Pedagogy and Psychology", Abai Kazakh National Pedagogical University, *adk7575@mail.ru*

Есингельдинов Бауржан Танырбергенович – докторант, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, *baurzhan-esingel@mail.ru*
Есингельдинов Бауржан Танырбергенович – докторант, Южно-Казахстанский университет имени М.Ауэзова, *baurzhan-esingel@mail.ru*
Yessingeldinov Baurzhan – doctoral student, M.Auezov South Kazakhstan University, *baurzhan-esingel@mail.ru*

Жанатбекова Назым Жанатбековна – педагогика ғылымдарының кандидаты, Жаратылыстану жоғары мектебінің директоры (деканы), І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, *n.zhanatbekova@mail.ru*
Жанатбекова Назым Жанатбековна – кандидат педагогических наук, декан Высшей школы естествознания, Жетысуский университет имени И.Жансугурова, *n.zhanatbekova@mail.ru*
Zhanatbekova Nazym – Candidate of Pedagogical Sciences, Director of the Higher School of Natural Sciences, I.Zhansugurov Zhetysu University, *n.zhanatbekova@mail.ru*

Жанкушков Бауыржан Оразаевич – педагогика ғылымдарының магистрі, «Бастауыш оқыту» білім беру бағдарламасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *zhannur_bauyrzhan_2012@mail.ru*
Жанкушков Бауыржан Оразаевич – магистр педагогических наук, старший преподаватель образовательной программы «Начальное обучение», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *zhannur_bauyrzhan_2012@mail.ru*
Zhankushkov Bauyrzhan – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of “Primary education” Educational Program, Abai Kazakh National Pedagogical University, *zhannur_bauyrzhan_2012@mail.ru*

Женсикбаева Назгуль Жаныбековна – PhD доктор, доцент, С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, *naz_zanibek@mail.ru*
Женсикбаева Назгуль Жаныбековна – PhD доктор, доцент, Восточно-Казахстанский университет имени С.Аманжолова, *naz_zanibek@mail.ru*
Zhensikbayeva Nazgul – PhD doctor, Associate Professor, S.Amanzholov East Kazakhstan University, *naz_zanibek@mail.ru*

Жилгелдинов Солтанбек Елеусізұлы – «Дене шынықтыру және спорт» кафедрасының аға оқытушысы, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, *zhilgeldinov7@mail.ru*
Жильгельдинов Солтанбек Елеусизович – старший преподаватель кафедры «Физическая культура и спорт», НАО «Торайгыров университет», *zhilgeldinov7@mail.ru*
Zhilgeldinov Soltanbek – Senior Lecturer of the Department of Physical Culture and Sports, NCJSC “Toraigyrov University”, *zhilgeldinov7@mail.ru*

Жиенбаева Надежда Бисеновна – психология ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *zh_nadejda@mail.ru*
Жиенбаева Надежда Бисеновна – доктор психологических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *zh_nadejda@mail.ru*
Zhienbayeva Nadezhda – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *zh_nadejda@mail.ru*

Жолтаева Гульнар Нурболатовна – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессоры (доцент), І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, *gnzh1661@mail.ru*
Жолтаева Гульнар Нурболатовна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор (доцент), Жетысуский университет имени И.Жансугурова, *gnzh1661@mail.ru*
Zholtayeva Gulnar – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, I.Zhansugurov Zhetysu University, *gnzh1661@mail.ru*

Жусупбекова Гульсара Галимбековна – PhD докторы, Әлеуметтік және жас педагогикасы кафедрасының доценті, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, *uk.gulsara74@mail.ru*
Жусупбекова Гульсара Галимбековна – доктор PhD, доцент кафедры Социальной и возрастной педагогики, Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, *uk.gulsara74@mail.ru*
Zhussupbekova Gulsara – PhD doctor, Associate Professor of the Department of Social and Age Pedagogy, Sh.Ualikhanov Kokshetau University, *uk.gulsara74@mail.ru*

Исалиева Сауле Темирбаевна – әлеуметтік ғылымдарының магистрі, «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *salia72@mail.ru*
Исалиева Сауле Темирбаевна – магистр социальных наук, старший преподаватель образовательной программы «Педагогика и психология», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *salia72@mail.ru*
Issaliyeva Saule – Master of Social Sciences, Senior Lecturer of "Pedagogy and Psychology" Educational Program, *salia72@mail.ru*

Исмаилова Гульдана Мерекеқызы – магистр, аға менеджер, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ «Педагогикалық өлшеулер орталығы» филиалы, *ismailova_g@cpi.nis.edu.kz*
Исмаилова Гульдана Мерекеқызы – магистр, старший менеджер, Филиал «Центр педагогических измерений» АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», *ismailova_g@cpi.nis.edu.kz*
Ismailova Guldana – Master, Center for pedagogical measurements of AEO "Nazarbayev Intellectual schools", *ismailova_g@cpi.nis.edu.kz*

Карбаева Шолпан Шайкеновна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *karbaevash@mail.ru*
Карбаева Шолпан Шайкеновна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *karbaevash@mail.ru*
Karbayeva Sholpan – Candidate of Pedagogical Sciences, Docent, Abai Kazakh National Pedagogical University, *karbaevash@mail.ru*

Карбозова Акнур – графикалық дизайн магистрі, ЮНЕСКО кафедрасы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *karbozova.aknur@bk.ru*
Карбозова Акнур – магистр графического дизайна, кафедра ЮНЕСКО, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *karbozova.aknur@bk.ru*
Karbozova Aknur – Master in Graphic Design, UNESCO Department, Abai Kazakh National Pedagogical University, *karbozova.aknur@bk.ru*

Кистаубаев Ержан Амангелдіұлы – «Дене шынықтыру және спорт» кафедрасының аға оқытушысы, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, *erzhan85K@mail.ru*
Кистаубаев Ержан Амангельдинович – старший преподаватель кафедры «Физическая культура и спорт», НАО «Торайгыров университет», *erzhan85K@mail.ru*
Kistaubaev Yerzhan – Senior Lecturer of the Department of Physical Culture and Sports, NCJSC "Toraigyrov University", *erzhan85K@mail.ru*

Кобдикова Жанартай Уажитовна – педагогика ғылымдарының докторы, доцент, Қазақ спорт және туризм академиясы, *zhuk53@mail.ru*
Кобдикова Жанартай Уажитовна – доктор педагогических наук, доцент, Казахская Академия спорта и туризма, *zhuk53@mail.ru*
Kobdikova Zhanartay – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kazakh Academy of Sports and Tourism, *zhuk53@mail.ru*

Колесникова Галина Афанасьевна – М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, *kolesnikovaga@mail.ru*
Колесникова Галина Афанасьевна – кандидат педагогических наук, доцент, Северо-Казахстанский государственный университет им.М. Козыбаева, *kolesnikovaga@mail.ru*
Kolesnikova Galina – Candidate of Pedagogical Sciences, assistant professor, M.Kozybayev North Kazakhstan state university, *kolesnikovaga@mail.ru*

Косов Владимир Николаевич – физика-математика ғылымдарының докторы, профессор, физика кафедрасының меңгерушісі, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *kosov_vlad_nik@list.ru*
Косов Владимир Николаевич – доктор физико-математических наук, профессор, заведующий кафедрой физики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *kosov_vlad_nik@list.ru*
Kosov Vladimir – Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Head of the Department of Physics, Abai Kazakh National Pedagogical University, *kosov_vlad_nik@list.ru*

Косшыгулова Алия Сериковна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *alenti85@mail.ru*
Косшыгулова Алия Сериковна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *alenti85@mail.ru*
Kosshygulova Aliya – doctoral student, Abai Kazakh National Pedagogical University, *alenti85@mail.ru*

Кошербаева Азиза Нуралиевна – оқытушы, Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, *kosherbayeva72@list.ru*
Кошербаева Азиза Нуралиевна – преподаватель, Южно-Казахстанский педагогический университет, *kosherbayeva72@list.ru*
Kosherbayeva Aziza – Lecturer, South Kazakhstan Pedagogical University, *kosherbayeva72@list.ru*

Кошербаева Шынар Слямбековна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *kosherbaeva_shinar@mail.ru*
Кошербаева Шынар Слямбековна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *kosherbaeva_shinar@mail.ru*
Kosherbayeva Shynar – doctoral student, Abai Kazakh National Pedagogical University, *kosherbaeva_shinar@mail.ru*

Қоянғалиев Еркін Саташұлы – педагогика ғылымдарының кандидаты, Бейнелеу өнері және Дизайн кафедрасының аға оқытушы, *erkyn5@mail.ru*
Коянгалиев Еркин Саташевич – кандидат педагогических наук, Старший преподаватель кафедры Изобразительное искусство и дизайна, Атырауский университет имени Х.Досмухамедова, *erkyn5@mail.ru*
Koyangaliev Erkin – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Fine Art and Creative Work, Kh.Dosmukhamedov Atyrau University, *erkyn5@mail.ru*

Күздеубаева Алия Бекхожақызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, «Орындаушылық өнер» кафедрасының аға оқытушы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті, *Alia_Kentau@mail.ru*
Куздеубаева Алия Бекхожаевна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры «Исполнительское искусство», Международный Казахско-Турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, *Alia_Kentau@mail.ru*
Kuzdeubayeva Aliya – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, *Alia_Kentau@mail.ru*

Кулдыбаев Айбек Кайрсапиевич – оқытушы, Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, *kuldybayev@mail.ru*
Кулдыбаев Айбек Кайрсапиевич – преподаватель, Западно-Казахстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана, *kuldybayev@mail.ru*
Kuldybayev Aibek – Teacher, West Kazakhstan Agrarian and Technical University named after Zhangir Khan, *kuldybayev@mail.ru*

Құмарбекұлы Санат – докторант, С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, *sanat_kv@mail.ru*
Құмарбекұлы Санат – докторант, Восточно-Казахстанский университет имени С.Аманжолова, *sanat_kv@mail.ru*
Kumarbekuly Sanat – doctoral student, S.Amanzholov East Kazakhstan University, *sanat_kv@mail.ru*

Майлыбаева Гульмира Сабыровна – PhD доктор, педагогика және психология жоғары мектебінің ғылыми және тәрбие жұмысы бойынша үйлестірушісі, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, *gulmirasabyr@mail.ru*
Майлыбаева Гульмира Сабыровна – доктор PhD, координатор по научной и воспитательной работе высшей школы педагогики и психологии, Жетысуский университет имени И.Жансугурова, *gulmirasabyr@mail.ru*
Mailybayeva Gulmira – PhD doctor, Coordinator for scientific and educational work of the Higher School of Pedagogy and Psychology, I.Zhansugurov Zhetysu University, *gulmirasabyr@mail.ru*

Манасбай Қожанұлы – филология ғылымдырының кандидаты, профессор, ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, *m_kozhanuly@mail.ru*
Манасбай Кожанулы – кандидат филологических наук, профессор, Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, *m_kozhanuly@mail.ru*
Manasbay Kozhanuly – Candidate of Philological Sciences, Professor, National Defense University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, *m_kozhanuly@mail.ru*

Мамбеталина Алия Сактагановна – психология ғылымдарының кандидаты, психология кафедрасының меңгерушісі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, *mambetalina@mail.ru*
Мамбеталина Алия Сактагановна – кандидат психологических наук, заведующий кафедрой психологии, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, *mambetalina@mail.ru*
Mambetalina Aliya – Candidate of Psychological Sciences, Head of Department of Psychology, L.N. Gumilyov Eurasia National University, *mambetalina@mail.ru*

Мусахан Рыскүл Мырзаханқызы – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *musakhan1996r@gmail.com*
Мусахан Рыскүл Мырзаханқызы – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *musakhan1996r@gmail.com*
Musakhan Ryskul – doctoral student, Abai Kazakh National Pedagogical University, *musakhan1996r@gmail.com*

Мустапаева Талшын Курбанбаевна – «Орындаушылық өнер» кафедрасының магистр-оқытушы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, *tmustapaeva89@mail.ru*
Мустапаева Талшын Курбанбаевна – магистр-преподаватель кафедры «Исполнительское искусство», Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, *tmustapaeva89@mail.ru*
Mustapayeva Talshyn – Master, Teacher of «Performing Arts» Department, Khoja Ahmed Yasawi International Kazakh-Turkish University, *tmustapaeva89@mail.ru*

Мухамедкаримова Динара Фархатовна – әлеуметтік ғылымдар магистрі, психология кафедрасының аға оқытушысы, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, *zhanzhekova@mail.ru*
Мухамедкаримова Динара Фархатовна – магистр социальных наук, старший преподаватель кафедры психологии, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, *zhanzhekova@mail.ru*
Muhamedkarimova Dinara – Master of Social Sciences, Senior Lecturer of Psychology Department, academician E.A. Buketov Karaganda University, *zhanzhekova@mail.ru*

Нургалиева Сания Айдархановна – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, И.Чечен университеті, Түркия, *sanianur@mail.ru*
Нургалиева Сания Айдархановна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Университет имени И.Чечена, *sanianur@mail.ru*
Nurgaliyeva Saniya – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Agrı Ibrahim Çeçen Üniversitesi, Agrı, Republic of Turkey, *sanianur@mail.ru*

Омаров Тулеген Серікбайұлы – «Дене шынықтыру және спорт» кафедрасының аға оқытушысы, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, *tulegen.1983@mail.ru*
Омаров Тулеген Серикбаевич – старший преподаватель кафедры «Физическая культура и спорт», НАО «Торайгыров университет», *tulegen.1983@mail.ru*
Omarov Tulegen – Senior Lecturer of the Department of Physical Culture and Sports, NCJSC “Toraigyrov University”, *tulegen.1983@mail.ru*

Оразбек Жансая Суюбайқызы – магистрант, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, *Orazbek.zhansaya1@mail.ru*
Оразбек Жансая Суюбаевна – магистрант, Казахский национальный женский педагогический университет, *Orazbek.zhansaya1@mail.ru*
Orazbek Zhansaya – master’s student, Kazakh National Women’s Teacher Training University, *Orazbek.zhansaya1@mail.ru*

Орынбаева Лаура Каныбековна – педагогика ғылымдарының магистрі, «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының аға оқытушысы, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *ldoctorant@bk.ru*
Орынбаева Лаура Каныбековна – магистр педагогических наук, старший преподаватель образовательной программы «Педагогика и психология», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *ldoctorant@bk.ru*
Orynbayeva Laura – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of "Pedagogy and Psychology" Educational Program, Abai Kazakh National Pedagogical University, *ldoctorant@bk.ru*

Пономаренко Елена Валерьевна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, *Elena.Ponomarenko@auezov.edu.kz*
Пономаренко Елена Валерьевна – доктор педагогических наук, профессор, Южно-Казахстанский университет имени М.Ауэзова, *Elena.Ponomarenko@auezov.edu.kz*
Ponomarenko Elena – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, M.Auezov South Kazakhstan University, *Elena.Ponomarenko@auezov.edu.kz*

Пустовалова Наталья Ивановна – М. Қозыбаев атындағы Солтүстік-Қазақстан мемлекеттік университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, *nata_pustovalova@mail.ru*
Пустовалова Наталья Ивановна – кандидат педагогических наук, доцент, Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, *nata_pustovalova@mail.ru*
Pustovalova Natalya – candidate of pedagogical sciences, associate professor, North-Kazakhstan state university named after M.Kozybayev, *nata_pustovalova@mail.ru*

Сабырханова Перизат Шалхарбайқызы – докторант, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, *sabyrkhanova@mail.ru*
Сабырханова Перизат Шалхарбайқызы – докторант, Южно-Казахстанский университет имени М.Ауэзова, *sabyrkhanova@mail.ru*
Sabyrkhanova Perizat – Doctoral Student, M.Auezov South Kazakhstan University, *sabyrkhanova@mail.ru*

Садыкова Анель Болатовна – педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *27_anelya@mail.ru*
Садыкова Анель Болатовна – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *27_anelya@mail.ru*
Sadykova Anel – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, *27_anelya@mail.ru*

Сарсекенов Рауан Маратович – магистр, бөлім басшысы, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ «Педагогикалық өлшеулер орталығы» филиалы, *sarsekenov_r@cpi.nis.edu.kz*
Сарсекенов Рауан Маратович – магистр, начальник отдела, Филиал «Центр педагогических измерений» АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», *sarsekenov_r@cpi.nis.edu.kz*
Sarsekenov Rauan – Master, Center for Pedagogical Measurements of AEO "Nazarbayev Intellectual schools", *sarsekenov_r@cpi.nis.edu.kz*

Сарсенбаева Лязиза Оналбаевна – психология ғылымдарының кандидаты. «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының доценті, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *lyaziza_s@mail.ru*
Сарсенбаева Лязиза Оналбаевна – кандидат психологических наук, доцент образовательной программы «Педагогика и психология», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *lyaziza_s@mail.ru*
Sarsenbayeva Lyaziza – Candidate of Psychological Sciences, Docent of "Pedagogy and Psychology" Educational Program, Abai Kazakh National Pedagogical University, *lyaziza_s@mail.ru*

Сеидли Сабина Гамза кызы – бастауыш сынып мұғалімі, № 83 мектеп-лицей, Баку қ., *sabinasq77@mail.ru*
Сеидли Сабина Гамза кызы – учитель начальных классов, школа-лицей № 83 г.Баку, *sabinasq77@mail.ru*
Seıdlı Sabina – Primary School Teacher, School-lyceum No 83, Baku, *sabinasq77@mail.ru*

Сейтбатталова Айгерим Сейтбатталовна – PhD докторы, аға ғылыми қызметкер, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, *inbox_kpn@inbox.ru*
Сейтбатталова Айгерим Сейтбатталовна – доктор PhD, старший научный сотрудник, Жетысуский университет имени И.Жансугурова, *inbox_kpn@inbox.ru*
Seitbattalova Aigerim – Senior Research Fellow, I.Zhansugurov Zhetysu University, *inbox_kpn@inbox.ru*

Сулейменова Гулжанат Жалеловна – тарих ғылымдарының кандидаты, География және туризм кафедрасының аға оқытушысы, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, *guljanat_sj@mail.ru*
Сулейменова Гулжанат Жалеловна – кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры географии и туризма, Актюбинский региональный университет им. К.Жубанова, *guljanat_sj@mail.ru*
Suleimenova Gulzhanat – Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Geography and Tourism, K.Zhubanov Aktobe Regional University, *guljanat_sj@mail.ru*

Сыздыкбаева Айгуль Джуманазаровна – PhD доктор, постдокторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *sizdikbaeva-aya@mail.ru*
Сыздыкбаева Айгуль Джуманазаровна – PhD доктор, постдокторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *sizdikbaeva-aya@mail.ru*
Syzdykbayeva Aigul – Phd doctor, postdoctoral student, Abai Kazah National Pedagogical University, *sizdikbaeva-aya@mail.ru*

Танабаева Анар Садуакасовна – PhD докторы, ЮНЕСКО кафедрасының меңгерушісі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *inara2005@mail.ru*
Танабаева Анар Садуакасовна – доктор PhD, заведующий кафедрой ЮНЕСКО, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *inara2005@mail.ru*
Tanabayeva Anar – PhD doctor, Head of UNESCO Department, Abai Kazakh National Pedagogical University, *inara2005@mail.ru*

Таутаева Гулдарига Батыршаевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, *dariga06-73@mail.ru*
Таутаева Гулдарига Батыршаевна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Южно-казахстанский педагогический университет, *dariga06-73@mail.ru*
Tautayeva Guldariga – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, South Kazakhstan Pedagogical University, *dariga06-73@mail.ru*

Темірғалиева Самал Ермұхамбетқызы – «Дене шынықтыру және спорт» кафедрасының аға оқытушысы, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, *samal-t81@mail.ru*
Темиргалиева Самал Ермухамбетовна – старший преподаватель кафедры «Физическая культура и спорт», НАО «Торайгыров университет», *samal-t81@mail.ru*
Temirgalieva Samal – Senior Lecturer of the Department of Physical Culture and Sports, NCJSC "Toraigyrov University", *samal-t81@mail.ru*

Тен Роман Вячеславович – әлеуметтік ғылымдар магистрі, психология кафедрасының оқытушысы, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, *rt_ksu@mail.ru*
Тен Роман Вячеславович – магистр социальных наук, преподаватель кафедры психологии, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, *rt_ksu@mail.ru*
Ten Roman – Master of Social Sciences, Lecturer of Psychology Department, academician E.A. Buketov Karaganda University, *rt_ksu@mail.ru*

Тобағабылова Айжан Жүнісқызы – «Орындаушылық өнер» кафедрасының қауымдастырылған профессорының м.а., Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, *aijan_baki@mail.ru*
Тобагабылова Айжан Жунусовна – и.о ассоциированного профессора кафедры «Исполнительское искусство», Международный Казахско-Турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, *aijan_baki@mail.ru*
Tobagabylova Aizhan – Associate Professor of «Performing Arts» Department, Khoja Ahmed Yasawi International Kazakh-Turkish University, *aijan_baki@mail.ru*

Толкынбаева Айгерим Кенжехановна – докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университет, *aigerim.kenzhekhan@mail.ru*
Толкынбаева Айгерим Кенжехановна – докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, *aigerim.kenzhekhan@mail.ru*
Tolkynbaeva Aigerim – doctoral student, al-Farabi Kazakh National University, *aigerim.kenzhekhan@mail.ru*

Тұрарова Гүлназ Үкіметбекқызы – психология кафедрасының психология білім бағдарламасының 1 курс докторанты, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, *gulnaz_uka@mail.ru*
Турарова Гульназ Укметбековна – докторант 1 курса образовательной программы психология кафедры психологии, факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, *gulnaz_uka@mail.ru*
Turarova Gulnaz – 1st year doctoral student of the educational program Psychology of the Department of Psychology, Faculty of Social Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, *gulnaz_uka@mail.ru*

Турланқызы Айгүл – докторант, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе аймақтық университеті, *aigul_-_90@mail.ru*
Турланкызы Айгуль – докторант, Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова, *aigul_-_90@mail.ru*
Turlankyzy Aigul – doctoral student, K.Zhubanov Aktobe Regional University, *aigul_-_90@mail.ru*

Умуркулова Мадина Максимовна – әлеуметтік ғылымдар магистрі, психология кафедрасының аға оқытушысы, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, *madinaumurkulova@mail.ru*
Умуркулова Мадина Максимовна – магистр социальных наук, старший преподаватель кафедры психологии, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, *madinaumurkulova@mail.ru*
Umurkulova Madina – Master of Social Sciences, Senior Lecturer of Psychology Department, academician E.A. Buketov Karaganda University, *madinaumurkulova@mail.ru*

Усенов Нурбол Ергешович – PhD докторы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *nurik_88_kaznpu@mail.ru*
Усенов Нурбол Ергешович – PhD доктор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *nurik_88_kaznpu@mail.ru*
Ussenov Nurbol – PhD doctor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *nurik_88_kaznpu@mail.ru*

Цао Жань – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалвық университеті, *inna.ran@yandex.ru*
Цао Жань – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *inna.ran@yandex.ru*
Cao Ran – doctoral student, Abai Kazakh National Pedagogical University, *inna.ran@yandex.ru*

Шамардина Марина Валерьевна – ФГБОУ ВО «Алтайский государственный университет» (Россия, Барнаул), *marav_sh@mail.ru*
Шамардина Марина Валерьевна – «Алтай мемлекеттік университеті» ФМБЖБМ (Ресей, Барнаул), *marav_sh@mail.ru*
Shamardina Marina – FSBEI HE “Altai State University” (Russia, Barnaul), *marav_sh@mail.ru*

Шмакова Елена Сергеевна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *alena-low2008@mail.ru*
Шмакова Елена Сергеевна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *alena-low2008@mail.ru*
Shmakova Elena – doctoral student, Abai Kazakh National Pedagogical University, *alena-low2008@mail.ru*

Шубаева Галия Сабыржанқызы – медицина ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, *galiya.shub@gmail.com*
Шубаева Галия Сабыржановна – кандидат медицинских наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, *galiya.shub@gmail.com*
Shubayeva Galiya – Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Kazakh National Women’s Teacher Training University, *galiya.shub@gmail.com*

Авторлар назарына!

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Педагогика және психология» журналының негізгі тақырыптық бағыты үздіксіз білім беру жүйесінің барлық деңгейлерін ағымдағы жай-күйі туралы зерттеулерді жариялауы болып табылады.

Журнал келесі айдарлардан тұрады: Педагогика және психологияның әдіснамасы мен теориясы; Педагогика және психология тарихы; Қолданбалы психология және психотерапия; Білім берудегі инновациялар; Білім берудің мәселелері мен перспективалары; Оқытудың қазіргі заманғы әдістері мен технологиялар; «Мәңгілік ел» ұлттық идея аясындағы білім, мәдениет және өнер; Рухани жаңғыру: ғылым, білім беру және мәдени кеңістік.

Журнал жылына 4 рет шығады.

Редакциялық алқа журналдың барлық ғылыми бағыттары бойынша, тоқсанның бірінші айының 5-ші күніне дейін, бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды (қаңтар, сәуір, шілде, қазан). Мақалалар электрондық форматта ұсынылады (doc, docx, rtf). Файлдың атауында автордың тегін көрсетеді (бірлескен авторлар болса – бірінші автордың аты).

Шрифті – Times New Roman, кегль – 14, мәтінді ені бойынша тегістеу, аралығы – 1, тармақ – 1,25 см, үстіңгі және астыңғы жақтары – 2 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1 см.

Кестелер, сызбалар, суреттер анық болуы керек, мысалы: 1 сурет. Атауы. 1 кесте. Атауы. Кестелер, диаграммалар, суреттердің саны барлық мақаланың көлемінен 20% аспауы керек.

Барлық мақалалар ашық (сыртқы және ішкі) сыннан, редакциялық сараптама және бір жақты құпия (анонимді) сыннан өту керек.

Мақала құрылымына қойылатын талаптар:

– ҒТАМИ (ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық индексі) – мақала тілінде;
– авторлардың толық аты-жөні (бас әріптер курсивпен, тегі – аты-жөнін алдында) – мақала тілінде;
– электрондық пошта;
– жұмыс (оқу) орны, қала, ел (мақала тілінде);
– мақаланың атауы (ортасында, қалын шрифті, бас әріптермен) – мақала тілінде;
– аңдатпа (мақала тілінде), 100-200 сөз;
– түйін сөздер/сөйлемдер (5-10 сөз), нүктелі үтірмен бөлінеді (мақала тілінде);
– мақаланың мәтіндегі бары: кіріспе (өзектілік, ғылыми маңыздылығы, зерттеудің мақсаты), негізгі бөлім (әдеби шолу, әдістер, нәтижелер) және қорытынды (қорытындылар);
– пайдаланылған әдебиеттер тізімі алфавиттік тәртіппен төртбұрышты жақшаларда үздіксіз нөмірленеді; мәтіндегі сілтемелер төртбұрышты жақшаларда жазылады, «//» и «-» арнайы бөлгіштерді пайдалануға жол берілмейді. Автоматты бет сілтемелерін пайдалану рұқсат етілмейді. Әдебиет тізімде соңғы 3 жылдағы 20 деректен аз болмау керек, оның ішінде шетел деректер – 10-нан асу керек. Scopus және Web of Science базаларында жарияланған мақалаларға сілтемелер жасалуы қажет;
– References;
– аңдатпалар (басқа 2 тілде, мысалы: мақаланың мәтіні қазақ тілде болса, аннотация (орыс тілде) және abstract (ағылшын тілде) 100-200 сөз.

Барлық материалдар талапқа сай рәсімделуі және толықтай тексерілуі керек. Редакция алқасы авторлармен келіспейтін тақырыптарды өзгерту, мақалалардың мәтіндерін қысқарту мен оларға қажетті стилистикалық түзетулер енгізу құқын өзінде қалдырады. Фактілердің дәлелдігі үшін жарияланып отырған мақалалардың авторлары жауапты. Редакцияның көзқарасы мен авторлардың пікірлері берілген қолжазба материалдарымен сәйкес келмеуі мүмкін. Редакциялық алқасы мен қайтарылған мақалалар қайтадан қабылданбайды және қарастырылмайды. Мақаланың қолжазбалары авторларға қайтарылмайды.

Мақаланың электрондық нұсқасын редакция алқасына жіберуіңізге болады. Мақаланың көлемі (ҒТАМИ, атауы, авторлар туралы ақпарат, аңдатпа және түйін сөздер есептеусіз) 2100 сөздерден кем емес және 5000 сөздерден артық емес болу керек (7-16,5 бет, 1 бет – шамамен 300 сөз). 2019 жылдан бастап мақаланың көлеміне қойылатын талаптар Scopus базасының талаптарына сәйкес өзгереді (1-4- қосымшалар).

Мақаланың бір бетінің басылу бағасы – 1000 теңге сыртқы авторлар үшін (700 теңге – Абай атындағы ҚазҰПУ авторлар үшін), редакцияның оң шешімі бойынша университеттің банктік шотына, «Педагогика және психология» журналында жариялау үшін төлем» белгісімен төленеді (5 – қосымша).

Мақала мәтіні сараптамадан өткеннен кейін журналға жариялаудың кезекті ретімен басып шығару үшін төлем ақының түбіртегін мына мекен-жайға: 050010, Алматы қ., Достық даңғылы, 13 немесе pedagogika@kaznpu.kz электрондық поштасына бекітілген файлмен жіберу керек. Анықтама телефоны: 8 (727) 291-91-82.

Журналға «Қазпошта» АҚ арқылы жазылуға болады. Жеке жазылушылар және заңды тұлғалар үшін жазылу индексі 74253. Журналға бір жылға жазылған тұлғалар мақала жариялау төлем ақысынан босатылады.

Редакциялық алқасы

К сведению авторов!

Основной тематической направленностью журнала «Педагогика и психология» является публикация научных исследований по актуальным проблемам современного состояния всех ступеней и уровней образования. В журнале имеются следующие рубрики: Методология и теория педагогики и психологии; история педагогики и психологии; прикладная психология и психотерапия; инновации в образовании, проблемы и перспективы образования, современные методики и технологии обучения, образование, культура и искусство в контексте национальной идеии «Мәңгілік ел», Рухани жаңғыру: научное, образо- вательное и культурное пространство

Журнал издается 4 раза в год.

Редакционный совет Научно-методического журнала «Педагогика и психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая принимает статьи по научным направлениям жур- нала. Ранее неопубликованная статья представляется в электронном формате (в форматах doc, docx, rtf). В названии файла указывается фамилия автора (при наличии соавторов – фамилия первого автора).

Кегль шрифта – 14, шрифт – Times New Roman, выравнивание – по ширине текста, интервал – одинар- ный, абзац – 1,25 см, поля: верхнее и нижнее – 2 см, левое – 3 см, правое – 1 см.

Таблицы, диаграммы, рисунки представляются в формате, допускающем форматирование (необходимо для осуществления перевода), например: Рисунок 1. Название, Таблица 1. Название. Количество таблиц, диаграмм, рисунков не должно превышать 20% от всего объема представленной статьи.

Все статьи должны пройти открытое рецензирование (внешнее и внутреннее) и одностороннее слепое (анонимное) рецензирование.

Требования к структурным элементам статьи:

– МР НТИ (межгосударственный рубрикатор научно-технической информации);
– фамилия, имя, отчество авторов (на 3 языках);
– ученая степень, ученое звание, должность каждого из авторов (на 3 языках);
– адрес электронной почты и контактный телефон одного из авторов.
– название статьи (на 3 языках);
– аннотация (на 3 языках) от 100 слов до 200 слов (для иностранных авторов на русском и английском языках), аннотация должна включать в себя информацию о цели исследования, методологии и результатах;
– ключевые слова /словосочетания на 3 языках (5-10 слов), отделяются друг от друга точкой с запятой;
– текст статьи включает: введение (актуальность, научная значимость, цель исследования), основная часть (литературный обзор, методы, результаты) и заключение (выводы);
– список использованных источников приводится в алфавитном порядке со сквозной нумерацией; ссылки в тексте оформляются в квадратных скобках. Использование автоматических постраничных ссылок не допускается. Список литературы должен содержать не менее 20 источников за последние 3 года, из них иностранных источников – не менее 10. Преимуществом станет использование статей, опубликованных в базах Scopus и Web of Science;
– References.

Все материалы должны быть оформлены в соответствии с требованиями и тщательно отредактированы. Редакционный совет оставляет за собой право отбора статей для включения в журнал, менять заголовки, сокращать тексты статей и вносить в них необходимую стилистическую правку без согласования с авторами. Ответственность за достоверность фактов несут авторы публикуемых статей. Рукописи статей авторам не возвращаются. Точка зрения редакции может не совпадать с мнениями авторов публикуемых материалов.

Объем статьи (без учета МР НТИ, названия, сведений об авторах, аннотации и ключевых слов) должен составлять не менее 1 500 слов и не превышать 5 000 слов (от 5 до 16,5 страниц. 1 страница примерно 300 слов). С третьего номера 2018 года требования к объему статьи будут изменены в соответствии с требованиями базы данных Scopus.

Стоимость публикации 1 страницы текста – 1000 тенге для сторонних авторов (700 тенге – для авторов из КазНПУ имени Абая), оплата производится перечислением с пометкой «Оплата за публикацию в журнале «Педагогика и психология» на банковский счет университета: РГП ПХВ КазНПУ имени Абая, КОД 16, РНН 600900529562, ИИК KZ178560000000086696 АГФ АО «Банк ЦентрКредит» г.Алматы, БИК KCJBKZKX.

Тексты статей и копию/скан платежных поручений, подтверждающих оплату, просим присылать для публикации по адресу: 050010 г.Алматы, проспект Достык, 13 или отправлять прикрепленным файлом по электронной почте (pedagogika@kaznpu.kz). Телефон для справок: 8(727) 291-91-82.

На журнал можно подписаться через АО «Казпочта». Индекс для юридических лиц и индивидуальных подписчиков 74253. Авторы, подписавшиеся на журнал, освобождаются от оплаты за публикацию статей в течение года.

Редакционный совет

Information for authors!

Thematic focus of the «Pedagogy and Psychology» Journal is the publication of scientific research on current problems of the modern state of all stages and levels of education. The journal contains the following headings: Modern Problems of Education; Methodology and Theory of Pedagogy and Psychology; Pedagogical and Psychological Science to society; History of Pedagogy and Psychology; Education Issues; Applied Psychology and Psychotherapy; Modern Methods and Technologies of Education.

Journal is published 4 times a year.

Editorial Board of the Scientific and Methodological Journal "Pedagogy and Psychology" of the Abai Kazakh National Pedagogical University accepts articles on the scientific directions of the journal. Previously, an unpublished article is presented in electronic format (in the formats doc, docx, rtf). The name of the file indicates the author's surname (if there are co-authors the surname of the first author).

The size of the font is 14, the font is Times New Roman, the alignment is according to the width of the text, the spacing is single, the paragraph is 1.25 cm, the margins are upper and lower – 2 cm, left – 3 cm, right – 1 cm. Tables, diagrams, figures are presented in a format that can be formatted (necessary for translation), for example: Figure 1. Title, Table 1. Title. The number of tables, diagrams, drawings should not exceed 20% of the

total volume of the submitted article.

All articles must undergo an open review (external and internal) and one-way blind (anonymous) review. Requirements for the structural elements of the article:

– II STI (Interstate index of scientific and technical information);

– the author's full name (in 3 languages);

– the author's academic degree, academic rank, position (in 3 languages);

– the authir's e-mail address and telephone number;

– title of the article (in 3 languages);

– abstract (in 3 languages) from 100 words to 200 words (for foreign authors in Russian and English); the abstract should include information about the purpose of the research, used methodology and its results;

– keywords / phrases in 3 languages (5-10 words) should be separated from each other by a semicolon;

– the text of the article includes: introduction (relevance, scientific significance, research objective), the main part (literary review, methods, results) and conclusion (conclusions); references.

– the list of sources used in the paper should be listed in alphabetical order with end-to-end numbering; Links in the text should be formatted in square brackets. Using automatic pagination is not allowed. References should contain at least 20 sources published during last 3 years, including at least 10 foreign sources. The use of articles published in the Scopus and Web of Science databases will be considered as an advantage.

All the materials should be prepared in accordance with the requirements and carefully edited. The Editorial Board reserves the right to select articles to be published in the journal, to change the headlines, cut articles and make all the necessary stylistic corrections without the authors' consent. The authors are responsible for the accuracy of the facts in the published articles. Manuscripts are not returned. The Editorial board opinion may be different from the published materials authors' opinion. The volume of the article (not including MR STI, title, information about authors, annotation and keywords) should be at least 1,500 words and not exceed 5,000 words (from 5 to 16.5 pages, 1 page approximately 300 words). From the third issue of 2018, the requirements for the volume of the article will be changed in accordance with the requirements of the Scopus database.

The cost of publication is 1000 tenge per page for third-party authors, 700 tenge – for authors from Abai Kazakh National Pedagogical University. The payment is made by transferring with the mark «Payment for publication in the journal «Pedagogy and Psychology » to the bank account of the University: Republican state enterprise on right of economic management Abai KazNPU , CODE 16, TRN 600900529562, IIC KZ178560000000086696 AGF JSC «Bank Center Credit » Almaty, BIC KCJBKZKX.

The authors are cordially asked to send the texts of the articles in printed form and copies of payment orders confirming payment on this address: 050010, Almaty, Dostyk Avenue, 13 or send by attached file on this e-mail address: pedagogika@kaznpu.kz / telephone: 8 (727) 291-91-82.

The journal can be subscribed to in the JSC "Kazpost". Index for legal bodies and individual subscribers is 74253. Persons who subscribe to the journal will be exempt from payment for the publication of articles during the year.

Editorial Board

МАЗМҰНЫ/ СОДЕРЖАНИЕ/ CONTENT

Педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы
Методология и теория педагогики и психологии
Methodology and theory of pedagogy and psychology

Пономаренко Е.В., Битибаева Ж.М., Косов В.Н. Организация работы со стейкхолдерами образовательной программы «физика» в новых условиях ……...……5
Пономаренко Е.В., Битибаева Ж.М., Косов В.Н. «Физика» білім беру бағдарламасының стейкхолдерлерімен жаңа жағдайлардағы жұмысты ұйымдастыру ……...…....…5
Ponomarenko E., Bitibayeva Zh., Kosov V. Organization of work with stakeholders of the educational program «physics» in new conditions ……....5

Абилхаирова Ж.А., Баймағанбетова Ж.Т., Бекмурзаева Р.А., Нургалиева С.А. COVID-19 пандемиясы кезінде қашықтықтан оқыту: қазақстандық контекстегі академиялық талдау..12
Абилхаирова Ж.А., Баймағанбетова Ж.Т., Бекмурзаева Р.А., Нургалиева С.А. Дистанционное обучение во время пандемии COVID-19: академическая аналитика в казахстанском контексте ……....12
Abilkhairova Zh., Baimaganbetova Zh., Bekmurzaeva R., Nurgaliyeva S. Online education during the COVID-19 pandemic: academic analytics in the Kazakh context 12

Майлыбаева Г., Жолтаева Г., Жанатбекова Н., Абильгазиева Ж., Сейтбатталова А.С. Модель формирования готовности педагогов к дистанционному обучению учащихся …..18
Майлыбаева Г., Жолтаева Г., Жанатбекова Н., Абильгазиева Ж., Сейтбатталова А.С. Оқушыларды қашықтықтан оқытуға педагогтердің дайындығын қалыптастыру моделі ...18
Mailybaeva G., Zholtayeva G., Zhanatbekova N., Abilgaziyeva Zh., Seytbattalova A. Model of teacher readiness formation to distance learning of students ……18

Kosherbaeva Sh., Karbaeva Sh. The essence of the concept of social ecology and the relationship between man and nature ……..…..…..…26
Кошербаева Ш.С., Карбаева Ш.Ш. Әлеуметтік экология ұғымының мәні және адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынас 26
Кошербаева Ш.С., Карбаева Ш.Ш. Сущность понятия социальная экология и взаимоотношения человека и природы 26

Қолданбалы психология және психотерапия
Прикладная психология и психотерапия
Applied psychology and psychotherapy

Шамардина М.В. Исследование жизнестойкости подростков с девиантным поведением....35
Шамардина М.В. Девиантты мінез-құлқы бар жасөспірімдердің өміршеңдігін зерттеу ..35
Shamardina M. Adolescence study deviant behavior.....35

Mambetalina A.S., Turarova G.U. Empirical investigation of the dynamics of students' will qualities as subjects of the educational process in learning activities ….....44
Мамбеталина А.С., Турарова Г.У. Оқу іс-әрекетінде білім беру процесінің субъектілері ретінде студенттердің ерік сапаларының динамикасын эмпирикалық зерттеу 44
Мамбеталина А.С., Турарова Г.У. Эмпирическое исследование динамики волевых качеств студентов как субъектов образовательного процесса в учебной деятельности 44

Шубаева Г.С., Оразбек Ж.С. Даму ерекшеліктері бар сәбилік жастағы балалардың сөйлеу тілі алғышарттарының қалыптасуы 54
Шубаева Г.С., Оразбек Ж.С. Формирование предпосылок речи у детей грудного возраста с особенностями в развитии 54
Shubayeva G., Orazbek Zh. Formation of speech prerequisites in infants with developmental disabilities 54

Умуркулова М.М., Мухамедкаримова Д.Ф., Тен Р.В. Психолого-педагогическое сопровождение развития проактивного совладания с академическим стрессом 62
Умуркулова М.М., Мухамедкаримова Д.Ф., Тен Р.В. Академиялық күйзеліспен проактивті түрде күресуді психологиялық-педагогикалық тұрғыда сүйемелдеу 62
Umurkulova M., Muhamedkarimova D., Ten R. Psychological and pedagogical support for the development of proactive coping with academic stress 62

Білім беру саласындағы инновациялар
Инновации в образовании
Innovationsineducation

Абаева Г.А., Исалиева С.Т., Жанкушков Б.О. Проектирование виртуальной лаборатории в рамках развивающей образовательной среды вуза 75
Абаева Г.А., Исалиева С.Т., Жанкушков Б.О. ЖОО-ның білім беру ортасының аясында виртуалды зертхананы жобалау 75
Abaeva G., Issaliyeva S., Zhankushkov B. Designing a virtual laboratory within the development educational environment of the university 75

Кобдикова Ж.У., Белегова А., Булакбаева М.К., Толкынбаева А.К. Жоғары оқу орындарында оқытудың инновациялық технологиялары 83
Кобдикова Ж.У., Белегова А., Булакбаева М.К., Толкынбаева А.К. Инновационные технологии обучения в высших учебных заведениях 83
Kobdikova Zh., Belegova A., Bulakbaeva M., Tolkynbaeva A. Innovative teaching technologies in higher educational institutions 83

Мусахан Р.М., Боранкулова Д.М. Wizer.me – білім беру жүйесіндегі әрекеттесуді ұйымдастырушы құрал 94
Мусахан Р.М., Боранкулова Д.М. Wizer.me – организационный инструмент взаимодействия в системе образования 94
Musakhan R., Borankulova D. Wizer.me – organizational tool for interaction in the education system 94

Орынбаева Л.К., Таутаева Г.Б., Кошербаева Аз.Н., Алипбек А.З. Информатизация образовательной среды и виртуальные сообщества как факторы психолого-педагогического воздействия на современного школьника 105
Орынбаева Л.К., Таутаева Г.Б., Кошербаева Аз.Н., Алипбек А.З. Білім беру ортасын және виртуалды қауымдастықтарды ақпараттандыру қазіргі оқушыға психологиялық-педагогикалық әсер етудің факторлары 105
Orynbayeva L., Tautayeva G., Kosherbayeva Az., Alipbek A. Informatization of the educational environment and virtual communities as powerful factors of psychological and pedagogical impact on the modern student 105

Білім берудің мәселелері мен келешегі
Проблемы и перспективы образования
Problems and prospects of education

Альменбетова Қ.Ж. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың математикалық қабілеттерін дамытуға даярлау мәселелері 113
Альменбетова К.Ж. Проблемы подготовки будущих учителей начальных классов к развитию математических способностей учащихся 113
Almenbetova K. Problems of preparing future primary school teachers for the development of students ' mathematical abilities 113

Есингельдинов Б.Т., Аширбаев Н.К., Исмаилова Г.М., Сарсекенов Р.М., Сабырханова П.Ш. Дифференцированный подход к оценке учебных достижений учащихся 122
Есингельдинов Б.Т., Аширбаев Н.К., Исмаилова Г.М., Сарсекенов Р.М., Сабырханова П.Ш. Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудағы саралау тәсілі 122
Esingeldinov B., Ashirbayev N., Ismailova G., Sarsekenov R., Sabyrkhanova P. Differentiated approach to assessing students' academic achievements 122

Цао Жань, Сарсенбаева Л.О. Проблема развития коммуникативных умений иностранных студентов в поликультурной образовательной среде 129
Цао Жань, Сарсенбаева Л.О. Көпмәдениетті білім беру жағдайында шетел студенттерінің коммуникативті дағдыларын дамыту мәселесі 129
Cao Ran, Sarsenbayeva L. The problem of the development of communication skills of foreign students in a multicultural educational environment 129

Турланкызы А., Сыздыкбаева А.Д. Жаңартылған білім беру мазмұнындағы болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі 138
Турланкызы А., Сыздыкбаева А.Д. Профессиональная компетентность будущего учителя начальных классов в условиях обновления образования 138
Turlankyzy A., Syzdykbayeva A. Professional competence of the future primary school teacher in the conditions of education renewal 138

Білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары
Современные методики и технологии обучения
Modern methods and technologies of teaching

Кулдыбаев А.К. Современный практико-ориентированный подход к осуществлению преподавания инженерной графики 148
Кулдыбаев А.К. Инженерлік графиканы оқытуды жүзеге асырудағы заманауи тәжірибеге бағытталған тәсіл 148
Kuldybayev A. The modern practice-oriented approach to the implementation of teaching engineering graphics 148

Колесникова Г.А., Пустовалова Н.И. Коллаборативная среда в инклюзивном образовании и профессиональные компетенции 159
Колесникова Г.А., Пустовалова Н.И. Инклюзивті білім берудегі коллаборативті орта және кәсіби құзыреттер 159
Kolesnikova G., Pustovalova N. Collaborative environment in inclusive education and professional competencies 159

Жусупбекова Г.Г., Қожанұлы М. Ы.Алтынсарин шығармаларын оқыту процесінде кейс-стади әдісін қолдану 166
Жусупбекова Г.Г., Қожанұлы М. Использование метода кейс-стади в процессе обучения творчеству Ы.Алтынсарина 166
Zhussupbekova G., Kozhanuly M. Using the case study method in the process of teaching creativity N.Altynsarin ……..…….....…166

Сеидли С.Г. Виды самостоятельной работы учащихся на уроках математики в начальных классах …….....173
Сеидли С.Г. Бастауыш сыныптарда математика сабақтарындағы оқушылардың өз жұмысының түрлері 173
Seıdlı S. Types of ındependent work of students ın the lessons of math ın the elementary classes ..173

Temirgalieva S., Omarov T., Baltabaev Y., Zhilgeldinov S., Kistaubaev Y. On the problem of the formation of conscious performance of physical exercises by preschool children ……...…181
Темірғалиева С.Е., Омаров Т.С., Балтабаев Е.С., Жилгелдинов С.Е., Кистаубаев Е.А. Мектеп жасына дейінгі балалардың дене жаттығуын саналы түрде орындауын қалыптастыру мәселесі туралы 181
Темиргалиева С.Е., Омаров Т.С., Балтабаев Е.С., Жилгелдинов С.Е., Кистаубаев Е.А. К проблеме формирования осознанного выполнения физических упражнений детьми дошкольного возраста …….....181

Шмакова Е.С. Педагогический дизайн в вузе: «Интервью с автором» как нелинейный метод преподавания литературы …….....188
Шмакова Е.С. Университеттегі педагогикалықдизайн: әдебиятты оқытудың бейне әдісі ретіндегі «Автормен сұхбат» 188
Shmakova E. Pedagogical design at the university: «Interview with the author» as a nonlinear method of teaching literature 188

Abisheva O., Derbisova M., Tanabayeva A., Karbozova A. Interconnection of fine arts and other disciplines 195
Абишева О.Т., Дербисова М.А., Танабаева А.С., Карбозова А.А. Бейнелеу өнері және басқа пәндермен байланыстары ……...……195
Абишева О.Т., Дербисова М.А., Танабаева А.С., Карбозова А.А. Взаимосвязь визуальных искусств с другими дисциплинами 195

Ахундова У.Ш. Применение моделирования в обучении органической химии ……....202
Ахундова У.Ш. Органикалық химияны оқытуда моделденуді қолдану ……202
Akhundova U. Application of modeling in teaching organic chemistry …….....202

Құмарбекұлы С., Абдиманапов Б.Ш., Усенов Н.Е., Женсикбаева Н.Ж. Сущность системно-деятельностного подхода и критического мышления в образовательном процессе.....211
Құмарбекұлы С., Абдиманапов Б.Ш., Усенов Н.Е., Женсикбаева Н.Ж. Білім беру жүйесіндегі жүйелік іс-әрекеттік тәсіл және сыни ойлаудың маңызы ……...…….211
Kumarbekuly S., Abdimanapov B.Sh., Ussenov N.E., Zhensikbaeva N.Zh. The essence of the system-activity approach and critical thinking in the educational process ……....….....…211

Абдуллина Қ.Е., Жиенбаева Н.Б. Бірлесіп оқыту үрдісінде есту қабілеті нашар оқушылардың қарым-қатынастық белсенділігін киіз басу өнері арқылы қалыптастырудың ерекшелігі 218
Абдуллина Қ.Е., Жиенбаева Н.Б. Особенности формирования активности общения слабослышащих учащихся в процессе совместного обучения войлоковалянию ….....218
Abdullina K.E., Zhienbayeva N.B. Features of the formation of communication activity of hearing-impaired students in the process of joint art-felting training 218

Kosshygulova A.S., Sadykova A.B. Pilot study of self-organization and the formation of social and pedagogical competencies in the educational activities of students …….....……228
Косшыгулова А.С., Садыкова А.Б. Студенттердің оқу іс-әрекетінде өзін-өзі ұйымдастыру мен әлеуметтік-педагогикалық құзыреттілікті қалыптастыруды пилотаждық зерттеу 228
Косшыгулова А.С., Садыкова А.Б. Пилотажное исследование самоорганизации и формирования социально-педагогических компетенций студентов в учебной деятельности 228

«Мәңгілік Ел» ұлттық идея контексіндегі білім беру, мәдениет және өнер
Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел»
Education, culture and art in the context of national idea «Mangilik El»

Дүйсенбаев А.Қ., Базарғалиев Ғ.Б., Қоянғалиев Т.С., Сулейменова Г.Ж., Байдалиев Д.Д. Қазақ халқының этномәдени мұраларындағы патриоттық тәрбие 238
Дуйсенбаев А.К., Базаргалиев Г.Б., Коянгалиев Е.С., Сулейменова Г.Ж., Байдалиев Д.Д. Патриотическое воспитание в этнокультурном наследии казахского народа 238
Duisenbayev A.K., Bazargaliev G.B., Koyangaliev E.S., Suleimenova G.Zh., Baidaliyev D.D. Patriotic upbringing in the ethnocultural heritage of the Kazakh people 238

Рухани жаңғыру: ғылыми, білім беру және мәдени кеңістігі
Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство
Rukhany Zhangyru: scientific, educational and cultural space

Куздеубаева А.Б., Мустапаева Т.К., Тобагабылова А.Ж. Адамгершілік құндылықтар көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың негізі ретінде 245
Куздеубаева А.Б., Мустапаева Т.К., Тобагабылова А.Ж. Нравственные ценности как основа формирования поликультурной личности 245
Kuzdeubayeva A., Mustapaeva T., Tobagabylova A. Moral values as the basis for the formation of a multicultural personality 245

Даркембаева А.Б., Бутабаева Л.А. Халық музыкасы арқылы нашар көретін оқушылардың адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудың маңыздылығы 253
Даркембаева А.Б., Бутабаева Л.А. Важность формирования нравственных ценностей слабовидящих учащихся через народную музыку 253
Darkembayeva A., Butabayeva L. The importance of forming the moral values of visually impaired children through folk music …….....253

Ақпарат
Информация
Information

Рецензия на международную научно-практическую конференцию **«Музыка, образование и культура: научно-методическое сопровождение»** ……..…….....……265
«Музыка, білім және мәдениет: ғылыми-әдістемелік сүйемелдеу» халықаралық ғылыми-практикалық конференцияға пікір …….....…….....…..265
Review of the International Scientific and Practical Conference **«Music, education and culture: scientific and methodological support»**…….....…….....…..265

Поздравление ко Дню психолога!.....269
Психолог күніне құттықтау!.....269
Congratulations on Psychologist's Day!.....269

We congratulate on anniversary!
Мерей тоймен құттықтаймыз!
Поздравляем юбиляра!

Хан Н.Н......270
Хан Н.Н......270
Khan N.N......270

Шарахымбай Б. Тұлғат өнерінің тұлғасы …….....272
Шарахымбай Б. Личность портретного искусства.....272
Sharakhymbai B. The personality of portrait art.....272

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛДАР/НАУЧНЫЕ ЖУРНАЛЫ

№	Название журнала / серий Хабаршы/Вестника	ФИО редактора /замредактора / ответсекретаря	Телефоны/электронные адреса
1	*2*	*3*	*4*
1	«Педагогика және психология» /«Педагогика и психология»	Билялов Дархан Нурланович	8 (272) 291 91 82
		Момбек Алия Ануарбековна	8 (727) 291 91 82, 8 701 756 12 87 *aliya_mombek@mail.ru*
		Исалиева Сауле Темирбаевна	*87474165076 salia72@mail.ru*
14 Серий Хабаршы/Вестника			
2	«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы /Серия «Социологические и политические науки»	Абсаттаров Раушанбек Боранбаевич	8 (727) 291 76 43
		Қуанышбаева Жазира Жайлаубековна	*8 701 776 55 78 kuanyshbayeva.kz@gmail.com seria.sociological.political@gmail.com*
3	«Филология ғылымдары» сериясы /Серия «Филологические науки»	Сманов Бахтияр Урисбаевич	8 701 317 7105 *bahtiyar.smanov@mail.ru*
		Нурбаева Аида Мухтаровна	8 705 888 8848 *nurbaeva.aida@bk.ru*
4	«Педагогика ғылымдары» сериясы /Серия «Педагогические науки»	Жампеисова Корлан Кабикеновна	8 (727) 291 19 81
		Қиясова Бахыт Айдархановна	8 707 843 15 76 *vestnikkaznpu@mail.ru*
5	«Психология» сериясы /Серия «Психология»	Намазбаева Жамиля Идрисовна	8 (727) 291 29 19 *nii.psy@mail.ru*
		Жігітбекова Бахыт Дастановна	8 701 358 99 05 *bakhytdastan@mail.ru*
6	«Тарих және саяси – әлеуметтік ғылымдар» сериясы /Серия «Исторические и социально – политические науки»	Кенжебаев Габит Капесович	8 (727) 291 46 88 8701 743 41 07 *kgabit62@mail.ru*
		Оспанова Рыскуль Рамазановна	8701 305 66 72, *ablai_angel@mail.ru*
7	«Физика-математика ғылымдары» сериясы /Серия «Физико-математические науки»	Бектемесов Мактагали Абдимажитович	*maktagali@mail.ru*
		Шекербекова Шырын Тилеубергеновна	*8 707 175 4132 sh_shirin@mail.ru*
8	«Жаратылыстану – география ғылымдары» сериясы /Серия «Естественно – географические науки»	Жанбеков Хайрулла Нышанович	8 (727) 291 13 71 8 777 666 26 20 *hairulla418@mail.ru*
		Жаксыбаева Жанар Муратовна	8 701 141 35 35 *zhanarkaznpu@mail.ru*
9	«Көркем өнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы /Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»	Кожагулов Токкожа Мукажанович	87772875587 *tokkozhagul@mail.ru*
		Ақбаева Шолпан Абильгазиевна	8 777 258 53 68 *akbaeva_sholpan@mail.ru*
10	«Арнайы педагогика» сериясы /Серия «Специальная педагогика»	Жиенбаева Надежда Бисеновна	8 777 8360055 *zh_nadejda@mail.ru*
		Хаби Айгерім Абдуллинқызы	*8 700 150 9188 habi_92.a@mail*
12	«Халықаралық өмір және саясат» сериясы /Серия «Международная жизнь и политика»	Жамансарин Нурлан Шукатович	8 705 184 6538 *n.zhamansarin@sorbonne.kz*
		Исламова Арзигуль Турсуновна	*8 707 420 9232 vestnik_20@mail.ru*
13	«Экономика» сериясы /Серия «Экономическая»	Иманбердиев Борасын Джакипбаевич	8 (727) 291 81 16
		Абельбаева Айман Канатовна	8 701 287 01 93 *adelbaeva_83@mail.ru*
14	«Юриспруденция» сериясы /Серия «Юриспруденция»	Бурибаев Ермек Абильтаевич	8 701 7392809 *yermek-a@mail.ru*
		Калкаева Несибели Бакитовна	8 701 4153016 *nesibeli77@mail.ru*
15	«Көп тілде білім беру және шетел тілдері филология» сериясы /Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»	Аяпова Танат Танирбердиевна	8 (727) 291 30 66 8701 344 30 93 *ayapova07@mail.ru*
		Есенаман Сауле Ержановна	8 747 3740516 *saule.yessenaman@mail.ru*

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ/ КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. АБАЯ

Мамандықтардың тізімі/ Перечень специальностей

Білім беру бағдарламасы тобының нөмірі	Білім беру бағдарламалары тобы	Бейіндік пәндер	Қазақстан Республикасы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім мамандықтарының Классификатор бойынша мамандықтардың коды мен атауы (2009)		
		1 бейіндік пән			
		2 бейіндік пән			
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
B001	Педагогика және психология	Биология	География	5B010300	Педагогика және психология
B002	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу	Биология	География	5B010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
B003	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі	Биология	География	5B010200	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі
B004	Бастапқы әскери дайындық	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010400	Бастапқы әскери дайындық
B005	Дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010800	Дене шынықтыру және спорт
B006	Музыка мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010600	Музыкалық білім
B007	Көрем еңбек және сызу мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010700	Бейнелеу өнері және сызу
				5B012000	Кәсіптік оқыту
B008	Құқық және экономика негіздері мұғалімдерін даярлау	Дүниежүзі тарихы	География	5B011500	Құқық және экономика негіздері
B009	Математика мұғалімдерін даярлау	Математика	Физика	5B010900	Математика
				5B012600	Математика-Физика
				5B012700	Математика-Информатика
B010	Физика мұғалімдерін даярлау	Физика	Математика	5B011000	Физика
				5B012800	Физика-Информатика
B011	Информатика мұғалімдерін даярлау	Математика	Физика	5B011100	Информатика
B012	Химия мұғалімдерін даярлау	Химия	Биология	5B011200	Химия
				5B012500	Химия-Биология

1	2	3	4	5	6
В013	Биология мұғалімдерін даярлау	Биология	Химия	5В011300	Биология
В014	География мұғалімдерін даярлау	География	Дүниежүзі тарихы	5В011600	География
				5В012900	География-Тарих
В015	Гуманитарлық пәндер мұғалімдерді даярлау	Дүниежүзі тарихы	География	5В011400	Тарих
				5В013000	Тарих-Дінтану
В016	Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Қазақ тілі	Қазақ әдебиеті	5В011700	Қазақ тілі және әдебиеті
				5В012100	Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті
В017	Орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Орыс тілі	Орыс әдебиеті	5В011800	Орыс тілі және әдебиеті
				5В012200	Орыс тілінде оқытпайтын мектептердегі орыс тілі және әдебиеті
В018	Шет тілі мұғалімдерін даярлау	Шетел тілі	Дүниежүзі тарихы	5В011900	Шетел тілі: екі шетел тілі
В019	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандарын даярлау	Биология	География	5В012300	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану
В020	Арнайы педагогика мамандарын даярлау	Биология	География	5В010500	Дефектология
В024	Музыкатану және өнертану	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5В041600	Өнертану
В028	Хореография	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5В040900	Хореография
В029	Аудивизуалды құрылғылар және медиа өндіріс	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5В072200	Полиграфия
В030	Бейнелеу өнері	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5В041300	Кескіндеме
				5В041400	Графика
В031	Сән, интерьер дизайны және өнеркәсіп дизайны	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5В041700	Сән өнері
				5В042100	Дизайн
В032	Философия және этика	Дүниежүзі тарихы	География	5В020100	Философия
В033	Дінтану және теология	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5В020600	Дінтану
В034	Тарих және археология	Дүниежүзі тарихы	География	5В020300	Тарих
В035	Түркітану және шығыстану	Дүниежүзі тарихы	Шетел тілі	5В021200	Түркітану
				5В020900	Шығыстану

1	2	3	4
7М03 Әлеуметтік ғылымдар		**Әлеуметтік ғылымдар**	
7М023	Тіл және әдебиет	6М020500	Филология
		6М020700	Аударма ісі
		6М021400	Әдебиеттану
7М031	Әлеуметтік ғылымдар	6М020400	Мәдениеттану
		6М020200	Халықаралық қатынастар
		6М050100	Әлеуметтану
		6М050200	Саясаттану
		6М050300	Психология
		6М050500	Аймақтану
7М04 Бизнес, басқару және құқық		**Құқық Әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес**	
7М041	Бизнес және басқару	6М050600	Экономика
		6М050700	Менеджмент
		6М050800	Учет және аудит
		6М050900	Қаржы
		6М051000	Мемлекеттік және жергілікті басқару
		6М051100	Маркетинг
7М042	Құқық	6М030100	Құқықтану
		6М030200	Халықаралық құқық
7М05 Жаратылыстану ғылымдары, математика және статистика		**Жаратылыстану ғылымдары**	
7М051	Биологиялық және сабақтас ғылымдар	6М060700	Биология
7М052	Қоршаған орта	6М060800	Экология
		6М060900	География
7М053	Физикалық және химиялық ғылымдар	6М060400	Физика
		6М060600	Химия
7М054	Математика және статистика	6М060100	Математика
		6М060300	Механика
7М06 Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар		**Техникалық ғылымдар и технологиялар**	
7М061	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар	6М060200	Информатика
		6М070300	Ақпараттық жүйелер
7М11 Қызмет		**Қызмет**	
7М111	Қызмет көрсету саласы	6М090200	Туризм
		6М090600	Мәдени демалыс

8D01 Педагогикалық ғылымдар		**Білім беру**	
8D011	Педагогика және психология	6D010300	Педагогика және психология
		6D012400	Педагогикалық өлшемдер
8D012	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу педагогикасы	6D010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
8D013	Жалпы білім беру пәнінің мамандануынсыз мұғалімдерді даярлау	6D010200	Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі
8D015	Жаратылыстану пәндері бойынша мұғалімдерді даярлау	6D010900	Математика
		6D011000	Физика
		6D011100	Информатика
		6D011200	Химия
		6D011300	Биология
		6D011600	География
8D016	Гуманитарлық пәндер бойынша мұғалімдерді даярлау	6D011400	Тарих
8D017	Тілдер мен әдебиет бойынша мұғалімдерді даярлау	6D011700	Қазақ тілі мен әдебиеті
		6D011800	Орыс тілі мен әдебиеті
8D019	Арнайы педагогика бойынша мамандар даярлау	6D010500	Дефектология
8D02 Өнер және гуманитарлық ғылымдар		**Гуманитарлық ғылымдар**	
8D022	Гуманитарлық ғылымдар	6D020100	Философия
		6D020300	Тарих
8D023	Тіл және әдебиет	6D020500	Филология
		6D021300	Лингвистика
		6D021400	Әдебиеттану
8D03 Әлеуметтік ғылымдар, журналистика және ақпарат		**Әлеуметтік ғылымдар**	
8D031	Әлеуметтік ғылымдар	6D050100	Әлеуметтану
		6D050200	Саясаттану
8D04 Бизнес, басқару және құқық		**Әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес**	
8D041	Бизнес және басқару	6D050600	Экономика
		6D050700	Менеджмент
		6D050800	Учет и аудит
		6D050900	Финансы
8D05 Жаратылыстану ғылымдары, Математика және статистика		**Жаратылыстану ғылымдары**	
8D051	Биологиялық және сабақтас ғылымдар	6D060700	Биология
8D052	Қоршаған орта	6D060800 6D060900	Экология География
8D053	Физикалық және химиялық ғылымдар	6D060400 6D060600	Физика Химия
8D054	Математика және статистика	6D060100	Математика
8D06 Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар		**Техникалық ғылымдар и технологиялар**	
8D061	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар	6D060200 6D070300	Информатика Ақпараттық жүйелер

«Педагогика және психология» ғылыми-әдістемелік журналына жазылу туралы хабарландыру

2020 жылдың 1 қарашасынан Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Педагогика және психология» ғылыми-әдістемелік журналына жазылу басталды.

Журналдың негізгі тақырыптық бағыты білім берудің барлық сатылары мен деңгейлерінің қазіргі жай-күйінің өзекті мәселелері бойынша ғылыми зерттеулерді жариялау болып табылады.

Журнал ғылыми қызметтің негізгі нәтижелерін жариялау үшін ҚР БҒМ КОКСОН ұсынған басылымдар тізбесіне енгізілген, КазБЦ импакт-факторы бар – 0,15.

Журнал жылына 4 рет шығарылады.

Журналға жазылу «Қазпошта» АҚ арқылы рәсімделеді. Заңды тұлғалар мен жеке жазылушылар үшін Индекс 74253. Журналға қол қойған авторлар редколлегияның шешімі бойынша мақалаларды жариялағаны үшін төлемнен босатылуы мүмкін.

Анықтама үшін тел.: 8(727)291-91-82, +7-776-201-5454, +7-701-756-1287, +7-747-416-5076.

Объявление о подписке на научно-методический журнал «Педагогика және психология»

С 1 ноября 2020 года началась подписка на научно-методический журнал «Педагогика және психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Основной тематической направленностью журнала является публикация научных исследований по актуальным проблемам современного состояния всех ступеней и уровней образования.

Журнал включен в Перечень изданий, рекомендуемых КОКСОН МОН РК для публикации основных результатов научной деятельности, имеет импакт-фактор КазБЦ - 0,15.

Журнал издается 4 раза в год.

Подписка на журнал оформляется через АО «Казпочта». Индекс для юридических лиц и индивидуальных подписчиков 74253. Авторы, подписавшиеся на журнал, могут быть освобождены от оплаты за публикацию статей по решению редколлегии.

Справки по тел.: 8(727)291-91-82, +7-776-201-5454, +7-701-756-1287, +7-747-416-5076.

Announcement of a subscription to the scientific and methodological journal “Pedagogy and Psychology”

From November 1, 2020, a subscription to the scientific and methodological journal “Pedagogy and Psychology” of the Abai University is began.

Journal is focused on publishing research papers on current problems connected with all the stages and levels of education.

The journal is included in the List recommended by the Committee for Quality Control in Education and Science of Kazakhstan Ministry of Education and Science to publish the main results of scientific activity, and it has an impact factor KazBC – 0,15.

Journal is published 4 times a year.

Subscription to the magazine is made through Kazpost JSC. Index for legal entities and individual subscribers is 74253. Authors who subscribed to the journal are not obliged to pay for publishing articles according the editorial board decision.

Phone number for inquiries: 8(727)291-91-82, +7-776-201-5454, +7-701-756-1287, +7-747-416-5076.

Выпускающий редактор: *Алия Момбек*
Дизайнер: *Нурбол Жетигенов*
Верстка: *Акерке Ыскак*

перевод «Слово редактора»
на казахский язык: *Кулданов Наурыз*
на английский язык: *Блинов Алексей*

Отпечатано в типографии издательства «Ұлағат»
КазНПУ им. Абая.

Подписано в печать 28.12.2021.
Формат 60x84 1/8. Бумага сыктывкарская. Печать – RISO.
37,75 п.л. Тираж 300. Заказ № 454

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
050010, Алматы, пр. Достык, 13. Тел. 291-18-65.